HRVATSKA SMOTRA

NACIONALNI I SOCIJALNI MJESEČNIK

UREDIO:

VILKO RIEGER

Godina III. Zagreb 1935.

Tiskara „Merkantile“, Zagreb, Ilica 35

ČLANCI, ESEJI I RASPRAVE

KNJIŽEVNOST

LISTAK

Javni život (Javno pravo, Ustavni problemi, Međunarodni pregled, Socijalni problemi, Zadrugarstvo, Širom svijeta, Jubileji, Povijest nauke, Pedagoški problemi, Naši ljudi i Filmski pregled.)

Književni prikazi (Hrvatska lirika)

Narodno kazalište (Kazališna umjetnost)

Likovna umjetnošt (Likovni umjetnici)

Kulturna kronika (Bilješke)

Kozerija

Polemika (Na Tajget)

Iz sovjetskog »raja«

Slike

VILKO RIEGER:

TEMELJI NARODNE IDEOLOGIJE

Nema nikakove sumnje, da je pod utjecajem ozbiljnih i sudbonosnih vremena, u kojima danas živimo, formiran poseban mentalitet u one narodne generacije, koja je nikla i izrasla u suvremenom ambijentu punom nemira, velikih problema i neočekivanih zbivanja, i koja pri tome nije zaboravila na dužnosti prema svojemu malome narodu. Dakako, da taj mentalitet ne posjeduju oni, koji su pod utjecajem internacionalističkih doktrina zabacili ideju narodnosti, kao i oni, koji su u narodu gledali samo sredstvo za zadovoljenje svojih egocentričkih potreba. No takovih elemenata nalazi se u narodu razmjerno maleni broj i stoga ne će biti pretjerana tvrdnja, da je taj posebni narodni mentalitet postao uistinu svojina čitavoga naroda.

Bitni sastavni dijelovi opće narodne psihe inkorporirani su u tri jednostavne formule i to: 1. u idealima, koje posjeduje svaki narod, a koji su sadržani u poznatom Mazzinievom načelu; 2. u činjenici o samonikloj, autohtonoj narodnoj kulturi; i 3. u osjećanju potrebe, da se socijalna pitanja rješavaju na bazi seljačkoga naroda i sa stanovišta seljaštva, kao osnovice cjelokupnoga narodnoga života. Ova tri naziranja, koja prevladavaju u općem narodnome mentalitetu su primarni faktor u stvaranju kulturnoga, socijalnoga, nacionalnoga, pa i političkoga programa, i stoga ih treba uzimati kao osnovicu kod rješavanja svih vitalnih problema narodnoga kolektiva.

Doduše nije lako sastavljati danas velike i opširne programe, jer se prilike brzo mijenjaju, a ono, što se danas smatralo potrebnim i suvremenim, bit će sutra možda već zastarjelo. No osnovni principi ostaju gotovo uvijek isti, njihova evolucija je vrlo spora ili nikakova. I upravo na temelju tih fundamentalnih načela, koji su utjelovljeni u

mentalitetu nove narodne generacije, treba graditi i izgraditi osnovne smjernice svakoga narodnoga pokreta.

1. Iz prvoga sastavnog elementa narodne psihe, t. j. *ideje narodnosti* jasna je i nacionalna orijentacija nove narodne generacije. No uz tu orijentaciju, koja je izvan svake diskusije, nameće se goruća potreba *narodne sloge*, prikupljanju svih narodnih snaga i jedinstvenoga narodnoga nastupanja. Sva stara razmimoilaženja treba da padnu u zaborav, da se zajedničkim naporima svladaju sve zapreke i da ideja naroda kao kulturne zajednice nađe praktičnu primjenu u običnome životu. To ne znači uniformiranje mozgova, kako bi možda netko mislio, nego samo suradnju svih pojedinaca u potpunoj slobodi i međusobnoj snošljivosti. Jedinstveno *narodno gibanje*, jedinstveno vodstvo, sporazumno rješavanje ev. sporova i stvaranje čvrstih falanga protiv neprijatelja narodnoga pokreta (marksisti i dr.), koji hoće da unište narodne razlike i hoće da stvore jedinstvenu (svjetsku) državu — to su one ideje, koje treba da prožimaju cjelokupno naše narodno zbivanje. I sigurno je, da danas nema takovog autoriteta, kojega bi narod slijedio u slučaju, da napusti u ovim riječima sadržanu *osnovnu narodnu orijentaciju*.

2. Na kulturnome se području već potpuno iskristalizirala velika ideja o konzerviranju i unapređivanju *autohtone narodne kulture*, koja je stvorena naporom mnogih narodnih generacija. I taj je princip već posve izvan diskusije, jer je neosporivo, da je narodna kultura ono, što obilježuje neki narod, što ga čini narodom i omogućuje mu egzistenciju. Uništi li se ta kultura, kako to namjeravaju marksisti, i stvori li se neka imaginarna »proleterska« kultura, nestat će i narodnih individualiteta naročito malih naroda. I upravo stoga, obrana i unapređivanje narodne kulture je najvažnije sredstvo za očuvanje narodnih individualiteta.

S time u vezi treba naglasiti, da književnici i umjetnici treba da budu stalno u dodiru s narodom, da proživljuju ono što i narod. Kada se veseli narod, da se i oni vesele, a kada narod pati, da i oni pate. Naši književnici treba da u svojim djelima dadu narodni izraz, da se ne udaljuju od narodá i da ne rade protiv njegovih interesa. Jedino u tome

slučaju narod će ih objeručke prigrliti, a njihova će djela postati vodič za nove narodne generacije.

3. Danas je više nego očita važnost rješavanja različnih socijalnih problema. Radi toga svaki nacionalni pokret treba da bude istovremeno i socijalan, t. j. da ima izgrađene principe, na temelju kojih misli izgraditi društveni poredak. Kod toga je u seljačkome narodu conditio sine qua non da se polazi sa seljačkoga stanovišta, koje je istovremeno antikapitalističko i antimarksističko.

Kapitalizam je antinacionalan i antiseljački i zato mu treba postaviti granice i evolutivnim putem stvarati novo društvo, koje se ne će temeljiti ni na privatnom ni na državnom kapitalizmu, već će mu biti bazom zadružna organizacija privrednoga života.

Marksizam je također antinacionalan i antiseljački, jer: a) uništava seljaštvo i proletarizira ga; b) hoće da stvori novu »proletersku« internacionalnu kulturu i uništi pojedine narodne kulture; c) u ruskoj praksi marksizam je pokazao svoju sterilnost u pogledu rješavanja socijalnoga pitanja i svoju protuseljačku orijentaciju (a naš narod je seljački narod!); d) marksizam je zastario, jer je stvoren u prilikama drukčijim od današnjih; e) ne odgovara duhu našega naroda, jer mu je autor Židov Karl Marx; f) marksizam je dogmatičan i ne uvažuje opće konkretne prilike, u kojima naš narod danas živi; g) svojom intenzivnom propagandom želi da podvoji narod i razbije njegovu i te kako potrebnu kompaktnost; i t. d., i t. d.

Seljačko gospodarstvo je osnovica cjelokupnog narodnog gospodarstva, a slobodno seljaštvo i nezavisni seljački domovi glavni su oslonac narodnog individualiteta. Stoga treba u prvom redu zaštititi seljaštvo i riješiti seljačke probleme, a to se ne će učiniti tako, da se seljacima oduzme njihova zemlja (t. j. da se kolektivizira) i tako uništi njihova sloboda, već jedino da se odbaci svaki dogmatizam i da se odaberu najpovoljnije metode za konkretne prilike. Potreban je dakle izvjestan eklekticizam u traženju puteva za rješavanje ne samo seljačkih, već i radničkih problema. Tu se dakako ne smije podcijeniti enormna važnost različnih vrsta zadrugar-

stva, staleških organizacija i prosvjetnih društava.

4. Treba naročito istaknuti, da naše rješenje narodnih, kulturnih i socijalnih problema ne smije biti umjetno nakalamljeno na našu sredinu kao na pr. marksističko. Naš narod ne može zato prihvatiti niti boljševizam (socijalizam, komunizam), a niti fašizam ili nacionalni socijalizam onako, kako se oni provode u Italiji i Njemačkoj. Naše rješenje treba da je produkt naših prilika i duše našega narodnoga kolektiva, t. j. treba da bude prikladno da se primjeni u našem narodu. No to još ne znači, ako neka institucija pokaže u drugom narodu uz slične prilike povoljne rezultate, a ne protivi se shvaćanjima našega seljačkoga naroda, da je mi ne ćemo prihvatiti. Odbiti takovu povoljnu instituciju, značilo bi bez sumnje načiniti veliku ludost.

Što se tiče problema o odnosu demokracije i Paretovog »elitnog principa«, u narodnoj državi nema on velikoga značenja. Niti demokracija, a niti »elitni princip« ne mogu nam postati nekim kumirom i dogmom, kojem će se svi klanjati. Ima momenata u narodnome progresu, kada je demokracija od i te kakove važnosti i potrebe, a ima ih (a to je onda, kada marksističke klike odvode narod u propast), kada Paretov elitni princip mora nužno doći do izražaja. Sistemi su uglavnom sporedni, a glavno je, da je narod sretan i zadovoljan i da nije ugrožena njegova sloboda. Uostalom u momentima, kada elitni princip dobiva sankciju od ogromne većine naroda, bilo bi pogrešno zastupati stajalište, da se tu ne radi o izvjesnoj demokratskoj formi.

Dakle ono, što će u konkretnim prilikama biti korisno za narodni kolektiv, a ne kosi se s gore iznesenim načelima, t. j. s narodnom idejom i idejom socijalne pravde (kao produktom mentaliteta nove narodne generacije) — pokazivat će narodnim vođama putove narodnoga napretka i posredovati, da se riješe svi gorući problemi narodnoga života.

DR. ĆIRO TRUHELKA:

ZEMUNIČARI NAŠEG NEOLITIKA

U prvim fazama svoga razvoja ovisio je obiteljski i društveni odnošaj žene prema mužu u glavnom od dva faktora: od kulturnog i od intelektualnog stepena ljudstva. Čim je ovaj niži, tim je autoritet žene prema mužu jači, a čim je on viši, raste autoritet muža nad ženom. To je prividni paradoks, ali o njegovoj istinitosti uvjeriti će nas kratki osvrt na ono davno doba, kada se u Evropi formiralo prvo ljudsko društvo, kada su se polagali prvi temelji Praevrope.

Pokušat ću da skrenem pozornost u prošlost, od koje nas odvaja preko 5000 godina i da prikažem društvene prilike naroda, koji je u IV. mileniju pr. I. živio na našem i na području čitavog jugoistoka Evrope. Međurječje Save i Drave bilo je onda naseljeno prilično gusto. Niz dolove rijeka nizala su se brojna sela urođenika, a najznatnija među njima bila su u Vučedolu kod Vukovara, u Adaševcima, u Neudorfu kod Vinkovaca, u Dalju, Sarvašu, Osijeku, Samatovcima i Kolođvaru kod Čepina. U Bosni bilo je takih naselja, kod D. Klakara, Novog Šehera, Kotorca, Vojkovića, Varvare i osobito kod Butmira u Sarajevskom polju, koje je radi svojih iskopina izašlo na svjetski glas. Taj se niz naselja rubom Dunava srpskom i bugarskom stranom nastavlja sve do Crnog Mora, a ostaci sačuvaše se kod Višnjice, Vinče, Kovina, Dubravice, Kostolca, Kličevca, Hrama, Požežne, Žutog brda, Kladova, Vrbice, Ratkova, Korbova, Velesnice, Slatine, Prahova i Radujevca na srpskoj, a na bugarskoj strani kod Jasena, Kutova, Vidbola, Naklata, Loma, Ciber-varoša, Kozloduja, Blata pod Ostrovom i Magure. Velika naselja istog kulturnog područja bila su u Rumunjskoj kod Kukutena, u Dobrudži kod Črne vode, u Besarabiji kod Petrenja. Dalje na jugoistok obuhvata ono južnu Ukrajinu, gdje je najveće naselje bilo u Tripolju kod Kijeva.

Dolovima glavnih pritočića Dunava širi se to kulturno područje na sjever u potonju Daciju i Panoniju, na jug u Traciju i Tesaliju, gdje se hvata žala Egejskog mora i gdje će vremenom doseći vrlo visoki razvojni stepen.

Uputimo li se u duhu u ovakovo neolitsko selo, ugledati ćemo iz daleka, usred vijenca zelenih i pomno obrađenih njiva i vrtova, kako se nad zemljom izdižu u skupove poredane zemljane pupčaste humke kao krtičnjaci, a iz najvećih se prema nebu vije pramen dima sa ognjišta, koja se nalaze u tim čudnim građevinama.

Svuda i u polju i u selu bruji radini život: po poljima kopaju i pljeve marljive žene, pred kućama predu ili tkaju djevojke. Jedne se okupiše oko lončarskog ognjišta u selu i prostom rukom grade i šaraju lonce a druge mrve granitnim grumenima na kamenim pločama žito, dok ga ne samelju u brašno. Svuda se vidi samo ženski rad, a muškarca, osim djece, teško je tu ugledati: tek iz velike daljine čuje se žamor muških glasova ili brujanje promukle im pjesme, koja odaje, da i njih ima u tom naselju.

One poluoble građevine su k o l i b e, u kojima živi naše najstarije poznato pražiteljstvo, a manje među njima su hambari i spremnice potrebne svakom radinom naselju. Konstrukcija tih koliba jednostavna je i praktična. Po rubu okrugle, jedva 1 m duboke i plosnate jame, ukucan je niz koso prema središtu nagetih i u vrhu povezanih vrljika i taj čunjasti skelet isprepleten je granjem i šibljem, iznutra pomno oblijepljen ilovačom, izvana zasut zemljom, izvađenom kopajući dno kolibe, i zaodjet busom. Na taj način nastale su kolibe, pola pod zemljom, pola nad njom, u kojima je, kako je već Vitruv primjetio, zimi bilo toplo, a ljeti hladno.

Kao vanjština tako je i nutrina bila primitivno uređena. U sredini ili u dnu bilo je kamenjem ograđeno ognjište, za njim udubina u zemlji — b o t h r o s — u koju bi se bacali otpadci žrtve sa ognjišta, a obodnicu kolibe opasivala bi kojiput zemljana klupa, kao neki s u b s e l l i u m za odmor i počinak. Da se olakša silazak u kolibu, smještene su na ulaznoj strani stepenice, a zaštićivala bi ih, kao neka vrst p r o t h y r o n a, krović ili streha, načinjena od pletera.

Kampanski Kimeri zvali su ovakove kolibe **argilla** a mi smo im nadjeli ime **zemunice**, Rusi **zemjanke**, Nijemci **Wohngruben**, Talijani **fondi di cabane**.

Tip zemunica bio je u ranijem neolitiku, dakle u IV. i u prvoj poli III. milenija pr. I. tako rasprostranjen, da mi, neznajuć mu pravog imena, narod, koji je u njima živio, možemo opravdano prozvati **zemuničarima**, što bi možda odgovaralo mitskim starogrčkim **trogladytima**. Taj se tip naselja uz neolitske antropološke osebine do danas sačuvao u dolini Nila u selima egipatskih felaha, koja se promatrača iz daljine doimlju također kao skupine golemih krtičnjaka.

Antropološke osebine neolitskog naroda naravski nam nisu u tančine poznate; ali ih po skeletnim ostacima i po preživjelim rasnim elementima možemo bar približno rekonstruirati. Bili su to pripadnici t. zv. **mediteranske rase**, oniska stasa, u muškaraca poprečno 162 cm visoka u žena samo 150 cm i sitne gracilne građe kostura. **Glava** je dugoljasta, visoko zaobljena u zatioku šiljato izbočena; **lice** je razmjerno šire, nego u nordijskog Evropejca, što je očito relikt kromanjonske rase; **čelo** je ortognatno, ali nisko, **očne šupljine** prilično široke i horizontalne, **nos** lijepog, od čela slabo odvojenog profila.

Oči i kosa u tih ljudi bile su tamne i sjajne, **boja puti** smeđasta, a kroz dosta krupni epidermis ne prosijava plavetilo žila, niti se u uzbuđenom stanju razabire rumenilo obraza onako intenzivno, kao u nordijske rase.

Skeletna građa odaje male, gracilne, ali mišićave, ustrajne ljude živog temperamenta. Velika je u njih rasna rezistencija, koja se očituje u tomu, da su elementi te rase, makar je podlegla najezdi arijskih došljaka, koji su uz političku prevlast starosjediocima nametnuli i rasnu prevlast, ponovno ojačali te tijekom stoljeća resorbiraju nordijske elemente i tako, naročito na Balkanu, rasnu mješavinu rastvaraju u prvobitne elemente.

Zemuničari bili su u Evropi prvi izraziti ratari, poljodjelstvo im je glavna privreda. Žitarice, što su ih sijali, su razne vrsti ječma: Hordeum hexastichum sanctum, H. densum i H. distichum; od pšenice gajili su Triticum spelta i

vrste monococcum, dicoccum i compactum, a uz to sadila bi se i proha (Panicum miliaceum). Od povrća gajili su grah (Faba vulgaris), grašak (Pisum sativum) i sitnozrnu vrst leće (Ervum lens), a kao industrijalna biljka zauzimlje važno mjesto lan (Linum angustifolium), koji služi za predivo i tkivo.

To ratarstvo međutim nije u muškim, nego u ženskim rukama, jer plug u ono doba još nije poznat; zemlja se onda okapala, a ne orala, a kopačina (Hackbau) je način obrađivanja zemlje, koji je svuda, gdje ga nalazimo, u rukama žena. I danas još u naprednijim ratarskim prilikama, ostala je bašća, koja se okopava a ne ore, isključivo ženskom domenom, a i okapanje vinograda i kukuruze povjerava se pretežno ženskoj radnoj snazi.

Glavno ratarsko oruđe bio je polirani kameni klin u obliku kalupa opanka (Schuhleistenkeil), privezan uz kratku kukastu držalicu i njim se u dosta udobnom, čučećem položaju, ženskom ustrajnošću, bez velikog fizičkog napora obrađivala lahka aluvijalna zemlja. Tih je klinova nađeno bezbroj u svakom istraživanom naselju i oni su arheologu važno pomagalo za određivanje njegove starine.

Žito se jelo kuhano u formi kaše. To se još i danas naziva koljivo, koje u samrtnom kultu balkanskih naroda igra veliku ulogu. Drugi način preradbe sastoji se u trenju i pretvaranju u mlivo (far), od koga se peče kruh. Veliku brigu imale su ratarice posvetiti tomu, da se žito sačuva zdravo od žetve do žetve a to je bivalo u velikim ćupovima — pithosima — ukopanim u zemlju i pohranjenim u naročitim tholosima.*) Kako je zemaljska vlaga mogla žito prisiliti na klijanje i time pokvariti, ono se često prije pohranjivanja pržilo, da klice obamru, a takovo prženo žito imalo je i tu prednost, da se na kamenim pločama laglje trlo i mljelo, a brašno je bilo mnogo slađe, nego od nepržena žita.

Od zrna dakle, kojim se zasijala zemlja, do pogače zadavalo je žito ženama mnogo posla i cijeli je niz manipulacija potreban, da ga urede i očuvaju. Uz to one su se posvećivale i drugim industrijskim granama, koje su jednako

*) U Hambarinama kod Detlaka, Derventa, nađeno je 23 pithosa!

važne. Amo ide u prvom redu tekstilna industrija, od koje nam se sačuvaše mnogi spomenici: ilovasti prešljenovi, koji bi se naticali na preslice, zemljani mosurovi i zvjezdasta zrna za klupko, na koja se namatala pređa, ilovasti utezi za razapinjanje osnove na primitivnom razboju i konačno po koja koštana igla za šivanje i vezenje.

Mimo svih tih poslova bave se zemuničarke vrlo mnogo i keramičkom industrijom, koja je u njihovim rukama dosegla razmjerno vrlo visoki stepen i producirala upravo nevjerojatno veliki broj proizvoda. Ta pojačana fabrikacija postulat je pretežno biljevne hrane ratarskih zemuničara, jer ova dobiva tek raznim kemičkim procedurama, kuhanjem, prženjem, kiselenjem i fermentacijom probavljiviju formu, a za to je potrebna velika zaliha lonaca i posuda. Da je ta keramika bila doista ženska vještina, zapaženo je prvi puta u sojenicama u Corcelletes-u u Švajcarskoj, gdje je nađeno crijepovlja sa otiscima jagodice prsta, koji, sudeći po sitnoći i nježnosti papilla, potječu od ženskih ruku. Takih slučajnih ili namjernih otisaka u mehkoj ilovači naći je u svakom naselju a pomnim promatranjem ustanoviti ćemo redovito, da su ženski a ne muški.

Kako je ženi prirođeno, da sve svoje proizvode, pletene i tkane, ukrasi što ljepšom ornamentikom, pletenim, pirlitanim ili vezenim šarama, nastala je pod ženskim rukama i ona lijepa, ukusna, stilistički profinjena keramička ornamentika t. zv. uglatovrpčastog i spiralno-meandrastog stila, koja u tolikoj mjeri odlikuje naša neolitska nalazišta a osobito ono u Butmiru i predstavlja prve početke dekorativne umjetnosti u Evropi.

Uza sav ovaj raznovrsni rad našu zemuničarku tišti briga oko uzgoja djece, oko reda u kući i kuhinji i ona je prema tomu bila pravi uzor radinosti. Njene ruke bile su zaposlene od jutra do mraka, o njenom radu ovisi život i napredak kuće, kojoj je ona u pravom smislu riječi držala sva četiri ugla.*)

---

*) Ovo je prvi dio članka g. prof. dr. Ć. Truhelke, dok će konac izaći u slijedećem broju. (Ur.)

Dr. DRAGO CEROVAC:

RADNIČKE KOMORE I MARKSISTI

Nema tome ni godinu dana, što je prvi puta postavljen kod nas zahtjev, da se osnuju posebne namješteničke komore. U Beogradu je formiran akcioni odbor sa ciljem, da provodi propagandu za osnutak namješteničkih komora, a u nekim su revijama i novinama izašli o tom pitanju opširni članci. »Zajednica intelektualnih radnika«, kao nova sindikalna organizacija, obratila se u tom pitanju ministarstvu socijalne politike, a za osnutak namješteničkih komora izjasnila se i Sveza privatnih namještenika u Ljubljani. Prošli je mjesec u beogradskoj »Štampi« izašla serija članaka u istom smislu, dok je nedavno i društvo »Merkur« na svojoj plenarnoj sjednici od 9. XII. donijelo rezoluciju, u kojoj se obara na destruktivnu djelatnost današnjih politiziranih radničkih komora i traži osnutak posebnih namješteničkih komora. Tim povodom potrebno je, da za bolje razumijevanje toga pitanja donesemo svoj komentar.

DANAŠNJA DJELATNOST RADNIČKIH KOMORA

Današnje socijalne prilike dovele su do moderne organizacije različnih komora, koje su staleške predstavnice pojedinih profesija. I doista — pojedine komore zadiru tako duboko u socijalni život svojih pripadnika, da oni vežu svaki svoj prosperitet o djelatnost svoje komore. Zamislimo si samo, što u životu trgovaca, obrtnika, liječnika, advokata i t. d. znače njihove komore. Sigurno vrlo mnogo. Radničke komore — naprotiv — su za socijalni život radnika gotovo nepoznanica, tako, da radnici ni izdaleka ne crpe ni izravno ni neizravno od svojih komora onu korist, kakovu crpe pripadnici drugih komora iz svojih ustanova. Sve to radi osnovnog uzroka: sve druge komore vode računa o interesima svojega staleža kao cjeline, bez obzira na socijalno-političku orijentaciju svojih pripadnika, a radnička komora posve obratno postavlja princip: da komora treba da bude eksponent samo jednoga određenog socijalno-političkog pokreta, marksističkih sindikata i političkih organizacija. Današnje komore nisu nipošto predstavnice svega našega

radništva nego samo jednog manjeg njegovog dijela, koji se okuplja oko marksističkih sindikalnih grupacija.

Najbolji dokaz, da ova tvrdnja nije neosnovana, pruža za to činovništvo radničkih komora. Zakon traži, da sekretar radničke komore bude diplomirani pravnik, a u praksi se dešava, da položaj sekretara zauzimlju lica, koja nemaju ni srednjoškolske naobrazbe. Činovnici tih komora nisu lica sa nekim primjerenim kvalifikacijama, nego ljudi sa osnovnom školom, koji su znali da se lakajskim dvorenjem ulaskaju partijskim gromovnicima i da njihovom milošću postignu taj veliki privilegij. da mogu da napuste manuelni rad u tvornicama ili postolarskim, stolarskim i bravarskim radionicama, te sjednu za kancelarijski stô kao referenti radničkih komora i tajnici sindikalnih organizacija. Nedavno smo imali prilike čitati, da jedna komora za položaj pravnoga referenta traži osobu sa izobrazbom osnovne škole. A sve se to dešava radi podržavanja ogromne zablude, da pripadnost marksističkoj sindikalnoj organizaciji kroz neko dulje vrijeme, može nadoknaditi školsku naobrazbu. Mi razumijemo, da partija i organizacija imadu neku veću korist od onih, koje je sama ta partija ili sama ta organizacija izbacila na površinu, ali je veliko pitanje da li je sve to u objektivnom interesu radnika i privatnih namještenika. Postoje objektivni socijalni interesi radnika i namještenika, koji su mnogo veći od nekih stranačkih interesa pojedinih partija i organizacija. Učinit ćemo na pr. neku paralelu između činovništva zanatske i trgovačke komore u Zagrebu s jedne strane i zagrebačke radničke komore s druge strane, pa ćemo opaziti upravo poraznu sliku. S jedne strane ljudi kvalificirani, objektivni, koji čas s većom čas s manjom zauzetnošću vode brigu o poslovima, koji su im predani, a s druge strane sami neki pučkoškolci, poluinteligenti bez potrebnih kvalifikacija, ali sa stanovitim korteškim sposobnostima. Kad gledamo na sve to, onda nam je uvijek pred očima jedna na oko neznatna, ali u stvari veoma značajna stvar: zagrebačka radnička komora nije od svog postanka do danas bila kadra da izradi jedan jedini pregledan izvještaj o svom radu, a poslodavačke ko-

more iznijele su takove izvještaje, koji pokazuju zbilja veliku stručnu spremu i obilne plodove. To je i razumljivo, kada se zna, da činovnici radničkih komora proborave u svome uredu samo nekoliko sati dnevno, a ostalo ih vrijeme okupira rad u marksističkim sindikatima. U zagrebačkoj radničkoj komori ima veći broj činovnika tu pogodnost, da samo pola dana vrše službu u komori, no zato su obvezani. da drugu polovicu dana rade u sindikatima. Međutim i za vrijeme uredovnih sati misli se više na sindikate nego na samu komoru.

Ovo stanje rađa nekim apsurdnim pojavama. Komore su dužne, da po slovu zakona pružaju radnicima pravnu zaštitu i to svima bez razlike. Neki komorski organi stvorili su međutim praksu, da se takova zaštita pruža samo onim radnicima i namještenicima, koji su sindikalno organizirani, a ne svima. Komore imadu stanovite fondove za dijeljenje nezaposleničkih pripomoći. Od tih fondova nemaju radnici ni namještenici upravo nikakovih koristi, jer se po propisima nekog famoznog statuta ta pripomoć dijeli samo preko pojedinih sindikata njihovim članovima. Ovo je upravo nečuveno. Po sili zakona, dužni su svi radnici i namještenici da plaćaju prinose za radničke komore, a pogodnosti od tih komora ne mogu da uživaju, jer su partijski teoretičari (ili bolje taktičari) pronašli da to ne odgovara »klasnim interesima radnika«. Tako se želi prisiliti radnike i namještenike da postanu članovi sindikalne organizacije i da plaćaju skupe članarine za uzdržavanje sindikalnih funkcionera. Radnik mora da plaća tjedni udio u neuposlenički fond tog sindikata, a taj se novac troši za upravne troškove sindikata, koji za svoj neuposlenički fond dobiva pojačanje od prinosa ubranih za radničke komore.

Ili ovo: Svaki čas možete čitati u novinama kako je kulturno-prosvjetni odsjek ove komore ili kojeg sindikata priredio ovdje ili ondje koje predavanje o propagandističkoj marksističkoj temi. A tko to financira? Radničke komore! Dakle mi svi plaćamo naše doprinose za to, da razni Nikolajevi, Magdići i drugi komoraški vođe mogu propagirati marksističke ideje. Na posljednjoj skupštini radničke komore

išlo se tako daleko, da je zaključeno, da će se uvesti neki naročiti prirez na dosadašnje doprinose za radničke komore, da se tako stvori neki fond za gradnju domova radničkih komora u pojedinim provincijskim mjestima. A što će radništvu ti domovi? Samo zato da sindikalne organizacije i razni tamburaški zborovi i šahovske sekcije imadu negdje držati svoje sastanke uz besplatnu ili minimalnu stanarinu. Sve to može da bude, neka se grade domovi, ali t i d o m o v i n e s m i j u b i t i k u l a m a r k s i s t i č k e p r o p a g a n d e, n i t i r a s a d i š t e z a d e n a c i j o n a l i z i r a n j e n a š e g r a d n i š t v a i d e m o r a l i z a c i j u c i j e l o g a n a š e g p r o l e t e r s k o g s t a l e ž a.

Na taj su način kroz godine i godine utrošeni milijuni radničkoga novca za jačanje marksističkoga radničkog pokreta. Da su ti ogromni milijuni stajali na raspoloženje bilo kojem drugom pokretu ili akciji, sigurno je, da bi taj pokret ili ta akcija bila u mogućnosti da izradi jaču stalešku strukovnu organizaciju radničkih i namješteničkih interesa, nego što su kroz sve to uspjeli da izgrade marksisti. A da se taj novac upotrijebio za objektivno dobro radništva kao cjeline, mnogo bi se toga učinilo u današnja teška vremena socijalne bijede. A ovako pak možemo samo da žalimo za svim tim što se dogodilo, nad s v i m t i m o g r o m n i m m i l i j u n i m a o d k o j i h n e m a n i t k o k o r i s t i o s i m n a š i h p r o l e t e r s k i h k a p i t a l i s t a i p r o l e t e r s k i h b u r ž u j a, koji su imali prilike da postanu činovnici radničkih komora i sindikalnih organizacija.

Glavna briga sve te vojske birokracije radničkih komora posvećena je tome, da se onemogući i izigra svaki pokušaj za formiranjem bilo kakove akcije ili organizacije na antimarksističkoj bazi. Tu imade svoj osnov sistematska i proračunana borba birokracije radničkih komora proti samog društva »Merkur«, a napose proti njegove današnje društvene uprave. Preko »Merkura« već kroz decenije dolaze do izražaja lica, koja ne zastupaju ideologiju marksističkog klasnog pokreta. Tu je dakle opasnost koju treba uništiti, koju treba pod svaku cijenu ukloniti!

Birokracija radničkih komora našla je svoje savezništvo u b i r o k r a c i j i s o c i j a l n o g o s i g u r a n j a, koja je umišljena do nevjerojatnosti, te koja smatra da izvan

nje ne može da postoji nitko, koji razumije socijalno osiguranje i poznaje njegove potrebe. I ta je birokracija do današnjega dana u posve monopoliziranom položaju radi toga, što kraj neprovađanja izbora u ustanovama socijalnog osiguranja, kontrolu nad njezinim radom vrše nesposobni i karijeristički raspoloženi činovnici radničkih komora, kraj poslodavaca, koji radi neupućenosti i nerazumijevanja ne vode u dovoljnoj mjeri brigu o prilikama i životu socijalnog osiguranja. Ova kolaboracija i taj savez jedne i druge birokracije neprobojan je front proti svakog nastojanja za stvaranjem bilo kakove reforme u socijalnom osiguranju. A upravo ta povezanost dovela je i do toga, da danas nezavisni privatni namještenici dižu glas proti jedne i druge birokracije. Danas taj glas dižu namještenici, a posve je sigurno da će ga jednom dignuti i radnici!

Dođe li do osnutka namješteničkih komora, situacija će se posve promijeniti. Kraj normalnoga razvoja prilika doći će u tim komorama do izražaja antimarksističke i nacijonalističke grupacije, koje će raditi na bazi potpune neutralnosti i objektivnosti, kako se to danas na pr. radi u društvu »Merkur«. Kao što je nemoguće zamisliti, da bi se kraj slobodnih izbora mogla u »Merkuru« trajno održati neka marksistička grupacija, tako je upravo nemoguće zamisliti, da bi se takova grupacija mogla održati i u namješteničkim komorama.

Sve ovo dokazuje dakle nesumnjivu potrebu osnivanja posebnih namješteničkih komora. Do istoga bi rezultata došli, kada bismo uzeli u razmatranje tezu predstavnika marksističkoga sindikalnoga pokreta, koji tvrde, da su socijalni interesi radnika i namještenika posve identični, pa stoga nije potrebno, da se radi zaštite posebnih interesa privatnih namještenika osnivaju posebne komore. No to pitanje može biti predmetom diskusije narednih brojeva našega lista. Prirodno je, da se marksisti protive osnivanju posebnih namješteničkih komora, jer bi time oslabio marksistički pokret, ali pokret za njihov osnutak zauzeo je danas maha u tolikoj mjeri, da ga se više ne može zaustaviti svim stereotipnim marksističkim frazama.

H. MERTEL:

REVOLUCIJA U MORALU

»U kojem smislu niječemo mi moral, ćudorednost? U onom smislu, u kojem ga propovijeda buržoazija, koja ga izvodi iz Božjih zapovijedi. Dakako da tu iskazujemo, da ne vjerujemo u Boga. Mi znamo vrlo dobro da su svećenstvo, buržoazija i posjednici govorili u ime Boga samo zato, da zaštite svoje izrabljivalačke interese. Ili mjesto da izvode taj moral iz ćudorednih zakona, Božjih zapovijedi, oni su ga izvodili iz idealističkih ili poluidealističkih fraza, koje su se uvijek svodile na nešto čudnovato slična Božjim zapovijedima. Mi zabacujemo svaki moral, koji se izvodi iz nadnaravnih, izvanklasnih pojmova. Izjavljujemo, da je to varka, prevara i zaglupljivanje radnika i seljaka u interesu posjednika i kapitalista. Izjavljujemo, da je naša ćudorednost potpuno potčinjena interesima proleterske klasne borbe. Naš moral izvodimo mi iz interesa proleterske klasne borbe.« (V. I. Lenin »O religiji«).

Ove je riječi izgovorio Vladimir Ilić Lenin 2. listopada 1920. god. na trećem sveruskom kongresu komunističkog omladinskog saveza. One su postale mjerodavne za stvaranje proleterskoga klasnog morala, kojega je boljševizam postavio na mjesto kršćanskoga morala, koji općenito vrijedi i obvezuje zato, jer ovaj po njihovom mišljenju ima »buržujski klasni karakter«. Smisao ovoga proleterskoga klasnoga morala je ukratko taj, da je proleteru dozvoljeno sve, ukoliko time nije oštećen neki drugi proleter ili radnička klasa u cjelini, nego »samo« pripadnik koje bespravne klase. Ove misli razvio je dalje uvaženi teoretičar boljševičkoga »morala« i prijatelj Lenina E. Preobraženski. On kaže: »moralno je ono, što koristi radničkoj klasi, a nemoralno ono, što joj škodi«. Dalje nastavlja doslovno:

»Klase, koje su vladale, upotrebljavale su laž za prevaru i neograničeno iskorištavanje podloženih klasa. Cijeli moral sagrađen je na klasnoj laži; svaka klasa prikazuje svoje interese općeno vrijednima i spretno ih zakriva mo-

ralnim i drugim »općenitim« istinama. A obratno se opet potlačene klase hvataju laži, da je upotrijebe kao oružje u borbi protiv tlačitelja. Svaki podzemni rad, svaka zavjera i potajno pripremanje ustanka iziskuje laž. Laž je sama po sebi škodljiva, jer sili članove društva, da troše svoju energiju na otkrivanje istine (interesantna je ova materijalistička izjava o zabacivanju laži!), ali u klasnome društvu stoji ta stvar sasvim drugačije. Laž se ne upotrebljava samo u onim slučajevima, gdje bi se kosilo sa klasnim interesima, da se njom posluži.« (E. Preobraženski »Moral i klasne borbe«, naklada Carl Hoym-a. Hamburg-Berlin 1923.)

Dialektički je materijalizam sigurno najporaznije djelovao na području morala. Prema prilikama može po boljševičkom moralnom naziranju i prosto potajno umorstvo biti legalizirano, ako je umoreni bio »opasni klasni neprijatelj«, od koga se moglo očekivati kakvi »kontrarevolucionarni preokret«. Vlasništvo onih, koji nisu proleteri, drži se prema marksističkom naziranju, kako je poznato, krađom. Već je Lenin poticao, da se »krade ono, što je bilo ukradeno«. S druge je strane vlasništvo proletera, države i kolektiva zaštićeno visokim kaznama. Nije čudo što veći dio ruskoga naroda, koji je u svome mišljenju još vrlo »primitivan«, ne razumije ovaj dvostruki moral.

Svako školsko dijete dobije s pravom strogi ukor, kad siromašnom radničkom djetetu ukrade večeru. Ali ako ukrade večeru djetetu donekle imućnoga seljaka (kulaka), ukoliko još uopće takvih ima u Rusiji, tada dobije pohvalu i priznanje za to djelo. Po boljševičkom naziranju ne osuđuje se laž ili krađa sama po sebi, nego je nemoralno samo prevariti ili okrasti klasnoga druga. Takvim »moralnim podukama« mora se dakako zdravo i ispravno osjećanje kod djece sasvim zbrkati i poći krivim putem.

Primjena »proleterskoga morala« u području ljubavi i braka dovela je do najgore seksualne anarhije. Aleksandra Kollontaj — srednje darovita spisateljica; god. 1917. bijaše član nove ruske vlade, kasnije sovjetski poslanik u Norveškoj i Meksiku, onda opet u Moskvi i t. d. — poznata je radi svoga zauzimanja za potpuno »oslobođenje« ljubavi.

GABRIJEL JURKIĆ: NA BRIJEGU

GABRIJEL JURKIĆ: VEČERNJA MOLITVA

Ona bi htjela odstraniti i samo državno registriranje braka, kojim se i onako služi samo 10 do 25% ljudi, prema saopćenjima moskovske komunističke akademije.

Ljubav je »produkt građanske zaostalosti«. Interesi obitelji imaju se sasvim povući iza interesa proleterske klasne borbe. Boljševizam priznaje klasnoj borbi apsolutno prvenstvo i zato odbija čvrste obiteljske veze. Iz braka čini labilni, stalno promjenljiv odnos, da time što jače priveže komuniste uz rad za stranku. Aleksandra Kollontaj pisala je već god. 1920:

»Pokušaj buržujske inteligencije, da pretvori nerazorivu bračnu vezu u slobodnu vezu, koja se lako raskine, u »slobodni brak«, ruši bitno potreban temelj socijalnoga postojanja buržoazije: monogamski brak. Kod radničke se klase naprotiv poklapa velika pokretnost, vrlo mala čvrstoća u seksualnim obavezama, sa bitnom zadaćom te klase pa i izlazi neposredno iz nje. Ne leži u interesu klase pustiti da se vežu pojedini njeni članovi, koji su samostalni zastupnici ove revolucionarne mase, jer oni moraju u prvom redu služiti interesima klase, a ne odijeljenoj i izoliranoj obiteljskoj stanici. Česti konflikti između interesa klase i obitelji, pogotovo u ustancima, prisustvovanju u borbama i moralnim mjerama, kojih se hvata proletarijat u tim slučajevima, karakteriziraju dostatnom jasnosti osnove nove proleterske ideologije.« (A. Kollontaj: »Novi moral i radnička klasa«.)

Boljševički seksualni moral izvodi se dakle također iz interesa proleterske klasne borbe. Tako je to bar u teoriji. U praksi izgleda sasvim drugačije.

Sovjetska mladež vidi u spolnom općenju stvar tako običnu i tako malo vrijednu pažnje, odgovornosti i nekog počitanja, nešto kao da se ispije čaša vode. Ovo naziranje odgovara doduše ateističko-materijalističkoj osnovi boljševizma, ali ono je upereno ne samo prema životnim interesima »građanskog«, nego i komunističkog društva. Radi toga je već i Lenin otklonio tu ozloglašenu »teoriju čaše vode«, kao »potpuno nemarksističku i još tome nesocijalnu«, ali usprkos svoga velikog ličnog autorieta nije mogao spriječiti sve jače propadanje u glib i potpuno moralno rasulo komunističkoga društva.

BRANKO KRMPOTIĆ:

LIK AUGUSTA ŠENOE

(Jedan neodržan govor).

> *»Mrtvi zapovijedaju živima; oni vladaju u golemom, a nevidljivom carstvu besvijesnoga, odakle dolaze sve pojave razuma i karaktera. Mrtvi su jedini i neosporni gospodari živima.«*

Tako kaže francuski psiholog i sociolog Le Bon, pa ne će biti od štete, ako ponovno uskrisimo lik Augusta Šenoe, čiji duh neprestano lebdi nad nama poput onih prikaza, lica i figura, što nam ih je podao u svojim djelima u baštinu i na trajan spomen. Još nam je svima u svijesti snažan učinak sa mnogobrojnih proslava i ono živo oduševljenje, što se je poput zapjenjenih valova zapljuskivalo diljem naših zemalja poprimivši ozbiljan, svečan karakter, pravu narodnu svečanost. Kod toga su sudjelovali svi slojevi naroda, jer su se svi našli na okupu kod toga eminentno narodnoga pisca. Uskrisujući spomen na velike sinove svojega naroda, vođe i lučonoše, što u borbi za narodne, socijalne i kulturne ideale služe nam kao primjer bodreći narod u njegovoj klonulosti. Proučavanjem njihova života, rada, teških napora i muka, ovisi veličina jedino o snazi volje, ličnim naporima i samoprijegoru. I takve ličnosti, ti velikani i giganti duha i akcija, što su nam pristupačniji, to su nam bliži, što su nam shvatljiviji, to su nam miliji!

Ako nijedan naš pisac nije toliko poznat i čitan, onda je to sigurno August Šenoa. Premda je već pola vijeka prošlo od njegove smrti, od njegova književnoga stvaranja — a današnji život prelazi preko odavno preživjele romantike XIX. stoljeća — to su ipak pokretne sile zadržale i dalje životnu moć, jer one su već i ondašnjega života bile srčika kao i današnjega modernoga. Nešto što je trajne vrijedno-

sti nikada se ne raspline i ne ugiba. Djelovanje se možda na neko izvjesno vrijeme zapreta, ali opet zabukta silnom snagom, neodoljivim plamenom. A nečija veličina se baš nalazi u sretnom udaranju pravim putem podavajući nešto specifično svoje, što je rezultanta onoga, što mi posjedujemo i što se iskristalizira u našem duhu, pa se osjeća da je naše. Niknuti u takvoj sredini u kojoj se je pojavio August Šenoa, trebalo je sistematskim radom, mučnim naporima klesati i izgrađivati; stvoriti nešto, čega do tada kod nas nije bilo. Stvarati nešto novo bez oslona i uzora, znači biti tvorac našega narodnog duha, koji onda nije mogao biti naročito izražen. Svojim romanima dao je gotovo izgrađenu formu i time je stvorio hrvatski roman uopće. Smatrao je, da poznavanje narodne povijesti, događaja prošlosti i povjesnih ličnosti može najbolje i najsnažnije probuditi ideju nacije, što su samo simboli narodnih vrednota koje nijesu apstraktne, jer predodžbe o prošlosti uvijek su zamašnoga utjecaja na sadašnjicu. Oblik njegovih povjestica u stihovima tipično je samo njegov, jer među nasljednicima nema vrijednoga, koji bi mu se približio a kamo li ga nadvisio. Sadržaji povjestica su zamašno u odgojnom smislu djelovali na naraštaje, što i sam Kranjčević u svojoj pjesmi »Uspomeni Augusta Šenoe« priznaje da:

»... na tih pjesmah grudi moje mlade
Odgajale se kô na majke krilu
I sretan čas, kad Bože meni dade,
Te tvoju začuh pjevalicu — vilu!«

Njegova je umjetnost sugestivna i djeluje kao bujna, živa riječ. Najjača domena mu je historijski roman, jer je smatrao zanos za prošlost i tradiciju kao najotporniju egidu u borbi za narodne ideale, što je ujedno i najjača značajka naše rane literature i njezin najveći uspjeh.

Sva čuvstva, misli i zahtjevi jednoga naroda dolaze do izražaja preko duhovno razvijenih pojedinaca bilo u kojem pravcu. Bez oponašanja stranih literatura, pridizanja aureola oko stranih umjetničkih ličnosti i zbog nestašice originalnih umjetničkih kvaliteta, Šenoa je bio najutjecajnija literarna ličnost par decenija hrvatske književnosti, jer su mu stvaranja bila opsežna, velika i živa. Stoga nije ni čudo, što naši

literarni historici to doba nazivaju — Šenoino doba, jer su gotovo svi Šenoini suvremenici stajali pod snažnim učinkom njegovih djela. Jako razvijena ličnost izazivlje protiv sebe, svojih zamašitih koncepcija i svojega djelovanja mnoštvo sitnih duhova bez nekih naročitih izgrađenih literarnih pretenzija i odium što može biti i od presudnoga utjecaja po svakoga kulturnoga radenika. Spočitavala mu se je ne samo grandioznost epizoda, likova i situacija, efektnost dinamike i snažan lirizam, već i to da nije krv naše krvi i predstavnik naše rase. Usprkos svega toga on je našu narodnu dušu potpunoma shvatio i sasma se uživio reproducirajući je u svojim djelima kroz individualnu prizmu shvaćanja i gledanja i time postao odlični predstavnik našega naroda. On je bio pisac svoga naroda i svoga vremena i pisao je onako kako je bio uvjeren da treba pisati. Poznavajući našu prošlost zagrmio je protestno u pjesmi »Klevetnicima Hrvatske« zbog naših povrijeda i poniženja, jer je pored naših ideja poprimio i naše osjećaje.

O Šenoinim specijalno književnim radovima teško je govoriti u ovako malom prikazu, jer su raznovrsni i mnogostruki, a Šenoin golemi utjecaj na naš kulturni razvoj svakome je poznat i iz njegovih brojnih djela. Već smo napomenuli, da su njegova najljepša djela iz područja hrvatske povijesti. Listajući zaprašene i izblijedjele stranice zapisnika sjednica kao gradski senator naišao je na mnogo vrijednih stranica i zapažaja, što bi u nekoj umjetničkoj formi bila vrijedna zrnca u otkrivanju bliže ili daljnje historije. Momentane nepravde i nečovječnosti izopačenih plemića izazvale su najogorčeniju reakciju potlačenih i revolucioniranje duhova u masama, što nam je Šenoa podao tako uvjerljivo i plastično u »Seljačkoj buni«. Mučni napori hrvatskoga seljaka — našli su u Šenoi vrsnoga interpretatora — išli su za izvojštenjem ljudskih prava i slobode na rođenoj grudi, a martirij Matije Gupca podigao je kao simbol hrvatskoga seljaka, patnika i borca za ljudska prava. Buna je silom udruženih feudalaca ugušena, ali snaga seljačkoga naroda nije slomljena. Izdajnička rabota dovela je te »zavedene seljake« kao krotku jagnjad pod krvnički nož i herojski napori razjarenoga seljaštva svršili su sa svom ljudskom tragičnosti i mučeničkom smrti Matije Gupca. Sa

srcem tu seljačku bunu možemo razumjeti, jer nam je jasna i shvatljiva. — Ni u jednom djelu ne vidi se tako kao u »Kletvi« cjelovitost naših zemalja, gdje su se događaji vršili i to: u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Hercegovini i Bosni. Pokret na jugu bio je čisto naš narodni, stajavši jedino u oprekama feudalno-dinastičkim. Od najdavnijih vremena i vjekovne borbe Hrvata za očuvanje slobode mora ocrtao je Šenoa nekim neobičnim žarom i pravom sinovskom ljubavi u romanu »Čuvaj se senjske ruke« i to borbe junačkih senjskih uskoka protiv prevlasti i gramzljivosti silnoga mletačkog lava. To je dugogodišnja, historijska borba za »nostrum mare Croaticum«, koja je započela s neretvanskim gusarima, bila prijeporno pitanje za vladara naše narodne dinastije, povlačila se i dalje u borbama Omišana i čini se došla do završne faze sa senjskim uskocima. No, prirodni su zakoni neumoljivi i izvrgnuti čestim promjenama; ne poznaju zastoja već mnogo puta pokreću i samim narodima koje događaji zateku nepripravne. Šenoine misli uskladile su se s našim duhom i s našim osjećajima i on se je u tom djelu kao potpuno naš mogao zaprijetiti svima gramzljivcima, da se čuvaju senjske t. j. hrvatske ruke tko bi se usudio drznuti i mašiti za našim Jadranskim morem.

Već kao mladić počeo se je baviti i kazališnom umjetnosti pišući kazališne referate u »Naše gore listu« tražeći samo umjetnost i savršenost. Htio je da se sa hrvatske pozornice unosi i narodni osjećaj, a ne da je to narodni zavod samo zato, jer se u njemu govori hrvatski. Pobjeda njegovih ideja ostvarila se time što je nakon nedugog vremena imenovan artističkim direktorom te je na taj način mogao u praksi provesti svoju nakanu o dramskom repertoiru. Za njegova kazališnog djelovanja hrvatska drama dominirala je zagrebačkom pozornicom kao nikada prije Šenoe i još dugo poslije njega. Unosio je moderni pravac i režiju, što je jedini uvjet solidnom dramskom napretku. Kulmen njegove snage stvaralačkoga duha bio je u tome, što je I. Zajc uveo operu i operetu i isto tako živo propagirao pobojavši se ipak kod toga da u tome rivalstvu ne bi spao interes kod općinstva za dramu.

Stil mu je retoričan, biran, bujan, stih gibljiv, slikovit, snažan i lijep. Prvi je počeo zlo pobijati borbom, u kojoj

treba izdržati do kraja. Ističe ideju patriotizma, poštenja i značaja što je odsudno za spas domovine i socijalni poredak. Bori se za pojam pravde osvajajući srca jednoga naroda. Njegovi stihovi su puna pola vijeka bili utjeha u očajavanju, i on sam bijaše interpretator narodnih želja i potreba.

KNJIŽEVNOST

ZLATKO MAJTIN:

MOJ BRAT PJEVA ORANICI

Tvoja razrovana prsa uvijek odišu vlagom,
(eter znojem, što ga po tebi cijedimo)
upoznali smo mekoću tvoga draganja djetinjim nogama,
a znat ćemo je i kada osijedimo.

Rujemo ti grudi motikom i plugom,
a ti si nam uvijek dobra kao dobra mati;
pružamo ti žrtvu u znoju i žuljavim rukama,
da nam daš sve što možeš dati.

O, koliko smo brige uz tebe vezali,
sav naš život, sva naša nadanja,
a koliko smo kroz tebe dobili
radosti, bola i stradanja?!

Volimo te kao dobru majku,
jer nam svojim ranjavim grudima daješ svakidanju hranu,
pa konačno i život porodom nas vezao
uz tebe, kosu i branu.

(Iz ciklusa »Pjesme o mom bratu«.)

ZLATKO ...

MO...

Moj brat ...
u ruci mu ...
opanci uran...
što je neda...

Svaki mu je po...
svaka riječ molit...
da dobro urode p...
kad pustim strnjak...

Prstima hvata pšenič...
pogledom toplim mazi
što je vlati zlaćano žut...
već sada u snopove splel...

Osmijeh mu trepti u kutevi...
a rubovima srca radost prola...
Ljeto je već iskitilo grudi liv...
a doskora i jesen dolazi!

Moj brat prolazi poljem i pšenič...

(Iz ciklusa ...

...dvaput dnevno ukradeni kruh. Svakog ju je jutra ...
...škole, a o podne opet došao pred nju. Nije baš sta...
...školom. Ležao je do živice, koja je ivičila školski vrt ...
...će se zrakom prolomiti graja. Tad je iz stotinu grla ...
...riječ: »Kudeljić, Kudeljić!« Sve je poteklo k njemu. N...
...za rep, netko za uho, netko za šiju, ma jednom riječ...
...smijela, kad bi si on to dopuštao. Da ih pouči, tko je on ...
...postupati, jednostavno bi zarežao. Na to bi se svi ...
...se Roza smjela približiti. Ona ga nije ni štipala ni ...
...su vikala za njima:

...Roza, Kudeljić! Duga Roza, Kudeljić.«

...Roza je stala. Stali su i oni otraga. Nitko se ...
... Ali ne dogodi se ništa, nego sutradan u školi, do...
...učitelj. Roza istupi iz klupe i rekne, gledavši ...

...zadnji put, da ste me jučer zvali »duga Roza«, ...
...gospodinu učitelju.«

...Strahopoštovanje uđe u sve. Ne zato što je ...
...sjedi u prvoj klupi. Niti ne zato što je njen o...
...sve »gospodin Mrazec«, a nedjeljom i blagd...
...njemu da piju, i kad dođu kući, hvale se št...
...njima ljubezan pa im dao da piju i na du...
...odijevanje na gospodsku ne bi koristilo d...
...nešto naročita, pred čim su svi uzmicali.
...je znala pogledati kao niko, kao jedino
...nje ozbiljno kao ni u dječaka, ni u
...razreda. Shvaćala je lako, odgovarala li-
..., onda je to bilo kao da nijesu na
...anđeoski glas. Gospodin učitelj ju je
...sve časnije uloge. Ona je otirala
...otirala pisanke, ona otključavala i za-
...stavljala na njegov stol. Roza
...u dolini podno škole, da vla-
...šibe, koje su se poslije lomile na
..., tad su oni cviljeli. Isuse, da

SIDA KOŠUTIĆ:

KADKAD JE ZVEKNUO LANAC

Bila su već prošla tri mjeseca, kako joj je umrla mati, a Roza je svakoga dana plakala za njom. Nije plakala glasno i nadugo. Nju bi samo nešto stislo u grlu kada se sjetila mame. Njen bol nije smio nitko vidjeti niti čuti, jer bi ju tukli. I otac bi ju tukao i mati, nova mati, koju je on pred mjesec dana doveo u kuću. Otac je prije bio dobar. Kad je objedovao, znao je zvati i nju, pa bi joj na odrezak kruha stavio komadić govedine, kako je velik njen palac. Ona bi doduše mogla pojesti i deset puta veći komad mesa, ali se to nije usudila tražiti. Znala je da nešto takova pripada samo njega, a mama i ona moraju biti zadovoljne s onim što dobiju. Poradi toga nije bilo zamjere. Šutjela je mama pa i ona, Roza. No otkad umrije mati, pa otkad dođe u kuću nova mati, nešto se je porušilo, zatrlo i nestalo u vječiti nepovrat, a umjesto toga stalo se graditi nešto nova, nešto crno, nesrećno. Roza je tumarala po kući kao izgubljena. Kad se najmanje nadala, uskrsivao joj pred očima lik materin, koje više nema... On je išao pred njom i za njom. Virio je iz poruba njene haljine, koju joj je šila pred samu smrt. Svuda se susretala s njenim licem, ovitim rupcem, a tad joj je bilo kao da čuje: nemoj me zaboraviti, Roza, tvoja mati sam ja.

Roza se gušila u sebi. Srce joj nije dalo da maćehu zove majkom. Zato joj je ova uskraćivala hranu, zato ju je otac tukao, a ona je zato postala prema njima prkosna i sve im se više tuđila. Kao zalivena je šutjela, a kad bi joj zapovjedili koji posao, trznula je ramenom, i pogledala kao ranjena zvijer, puna bola i otpora. Ipak je radila. Morala je. Redila je kuhinju, mela sobe, bdjela do kasno u noć, dok se posljednji čovjek nije udaljio iz njihove krčme. Tad bi otac i mlada maćeha na spavanje, a ona je mela podove, nosila smeće za staju, otirala prašinu, prala čaše, sve preko srca. Jedina joj je utjeha bio Kudeljić, bijeli pas kao bijela ovca. Čim bi malo sustala u poslu, već je sjeo do nje i čekao riječ. Toplu Rozinu riječ. A ona je govorila o prošlosti, kako je lijepo bilo nekad. »I tebi, Kudeljiću i meni... Dok je živjela mama. Onda smo mi bili siti... I nitko nas nije tukao... Kudeljić... Kudeljić...«

Milovala ga, ovijala mu ruku oko vrata i naslanjala glavu na njegovu glavu. Pas je slušao i pokadkad prigušeno zavijao kao da bi nešto htio reći. Roza ga je vrlo voljela. Sve najljepše, za čim danas plače, proživjela je kraj njega. Boraveći u njegovoj blizini, bilo joj je kao da još uvijek traje ono lijepo, ono srećno, kao da se nije ništa dogodilo. Pas se na nju privikao kao nikad prije, iz njenih je ruku

dobivao dvaput dnevno ukradeni kruh. Svakog ju je jutra pratio do nedaleke škole, a o podne opet došao pred nju. Nije baš stajao pred samom školom. Ležao je do živice, koja je ivičila školski vrt i čekao čas kad će se zrakom prolomiti graja. Tad je iz stotinu grla potekla jedna riječ: »Kudeljić, Kudeljić!« Sve je poteklo k njemu. Netko da ga povuče za rep, netko za uho, netko za šiju, ma jednom riječi djeca bi ga raznijela, kad bi si on to dopuštao. Da ih pouči, tko je on i kako treba s njime postupati, jednostavno bi zarežao. Na to bi se svi razbježali. Samo se Roza smjela približiti. Ona ga nije ni štipala ni vukla za rep. Djeca su vikala za njima:

»Duga Roza, Kudeljić! Duga Roza, Kudeljić.«

Uvrijeđena Roza je stala. Stali su i oni otraga. Nitko se nije usudio naprijed. Ali ne dogodi se ništa, nego sutradan u školi, dok još nije došao gospodin učitelj. Roza istupi iz klupe i rekne, gledavši užarena u gomilu:

»Neka vam je zadnji put, da ste me jučer zvali »duga Roza«, jer ću vas inače tužiti gospodinu učitelju.«

To je bilo dosta. Strahopoštovanje uđe u sve. Ne zato što je ona visoka, najviša i što sjedi u prvoj klupi. Niti ne zato što je njen otac krčmar i sve selo ga zove »gospodin Mrazec«, a nedjeljom i blagdanima idu njihovi očevi k njemu da piju, i kad dođu kući, hvale se što je gospodin Mrazec bio s njima ljubezan pa im dao da piju i na dug. Ni Mrazecovo bogatstvo ni odijevanje na gospodsku ne bi koristilo da nije i sama Roza imala u sebi nešto naročita, pred čim su svi uzmicali. Velikim modrim očima ona je znala pogledati kao niko, kao jedino anđeo. Dugoljasto lice bilo je u nje ozbiljno kao ni u dječaka, ni u djevojčica cijeloga četvrtoga razreda. Shvaćala je lako, odgovarala lijepo, a kad je govorila pjesmicu, onda je to bilo kao da nijesu na zemlji, nego na nebu gdje slušaju anđeoski glas. Gospodin učitelj ju je uvijek hvalio. Njoj je povjeravao sve časnije uloge. Ona je otirala ploču, ona dijelila držala, ona sabirala pisanke, ona otključavala i zaključavala ormar i ključ vlastoručno stavljala na njegov stol. Roza je što više išla i u vrbik, koji se nalazio u dolini podno škole, da vlastitim njegovim nožem nareže vrbine šibe, koje su se poslije lomile na njihovim rukama. A tad je iverje vrcalo, tad su oni cviljeli, Isuse, da je bilo ko u paklu.

Trebalo je dakle poslušati njenu zapovijed da ju više ne zovu »duga Roza«. Trebalo je, jer inače... iznova bi buknuo pakao... u kojem kosti dršću od straha, a išibani dlanovi peku kao da su posuti žeravicom. I ruke nateknu i prsti se ukoče... Teško je to, ali Rozi je bilo najteže. Zatvarala je oči i drhtala po svem tijelu, vidjevši kako učitelj bijesni. Boljela ju duša i srce kad se oko nje prolamala vika i jauk. Mislila je da toga ne bi bilo, da nije ona pošla u vrbik i donijela snop šiba. Kažnjene je drugove i drugarice toliko sažaljevala te je opet u prigodi pred cijelim razredom izjavila da ona nikad ne bi nikoga mogla tužiti učitelju.

»I neka se svatko srami, tko bi drugoga tužio.«

»Što ti ... što ti brbljaš?! Ne vjerujemo ti!« vikne jedan dječak ponosito, a za njim se povede zamalo čitav razred. Roza od bola problijedi i sjedne. Što da učini? Ne vole ju, Isuse, nitko ju ne voli. Krive nju, što dobivaju packe. A zar je ona kriva? Zato što reže šibe? Što ih donese? Oni ne znaju, što govore, pa ipak ... Njoj je teško, teško ...

Učitelj joj postane mrzak. Trbušast, ugojen, crven u licu, ispunjao ju odvratnošću i neizmjernim strahom. On je svakog dana dolazio pod veče u krčmu, gdje je kartao s njezinim ocem i gospodinom bilježnikom. Kad je nedjeljom bilo u krčmi mnogo svijeta, višeput se dogodilo, da je noću najednom iščezao. Otac je jednom letio tada u kuhinju, u dvorište, u staju, u vrt, mrmljao i psovao, tražeći nekoga. Roza je mislila da traži učitelja. No tražio je nju, njenu maćehu. »Jesi li vidjela mater, kamo je išla?« pitao je Rozu, no ona nije znala odgovoriti, a kad se otac vratio u krčmu, maćeha se već vrzla oko gostiju, a zamalo se kroz gomilu protiskivao i gospodin učitelj, sjeo za svoj stol i nastavio kartati. I život u školi i život u kući teško pritisne Rozinu dušu. Niti je imala volje za učenje niti za rad. Nešto će se dogoditi ... Možda da s Kudeljićem pobjegne nekamo u svijet ...? Da bude negdje služavka, a Kudeljić da čuva bogataševo blago ... To bi bilo vrlo krasno.

Sjedila je u svojoj klupi. U razredu je bilo živo. Učitelj je ispitivao koje su rijeke u domovini, pa koji gradovi, koje županije i gore. Svatko je dobro odgovorio na pitanje. Ali Rozu misli odvedoše izvan domovine, visoko gore ponad sunca. Ona više nije čula, što se pita, a što odgovora. Gledala je sebe i Kudeljića, kako su otišli u svijet ... Idu oni, idu, od kuće do kuće, od sela do sela, a nitko ne će da ih primi. Što će? Najbolje je da umru. Ali tko će im platiti sprovod? Najbolje da odu sami na groblje ... Kudeljić će svojim noktima iskopati jamu. On će grepsti, grepsti prednjim šapama, dan i noć, i još dan i noć. Tad će legnuti i zaspati. Dok će oni spavati, doći će Isus sagnut će se, preći rukom preko njihovih očiju i šapnuti: »Nemojte se nikad više otvoriti.« Potom će zapovijediti dvojici anđela da slete na zemlju i jedan neka ponese nju, a drugi Kudeljića, u nebo, gdje mama čeka da njemu dâ neoglodanu kost, a njoj lončić tople kavice. Jer to već dugo, dugo nijesu dobili ... Dugo, dugo ... Odonda, kako je mama otišla. I onda će još mama dati njoj novu surkicu ... jer stara se već raspala, a već su jutra i večeri hladne. I onda ...

»Roza!« vikne učitelj po drugi put — »Odgovori na pitanje! Šutiš? Što sam pitao? Opet šutiš! Dakle ne paziš. Dobro! Ostat ćeš u zatvoru. Ali prije idi ... Evo ti ključ ...«

Dozove ju preda se, gurne joj u ruku ključ od svog stana i potiše rekne, neka mu uredi postelju i pomete sobu.

Sve to poteče kao bujica. Roza sva zbunjena pohita iz razreda u dvorište, pa preko dvorišta u stan. Što je rekao? U zatvoru ćeš ostati? A prije mora ... porediti sobu? Kako će ona to činiti? A što će reći

otac i maćeha, što je ona u zatvoru? Ona...?! Nikad još nije bila kažnjena. Sva će djeca na slobodu... I tužit će da je ostala u zatvoru... I otac će ju tući... I ona... maćeha. — Roza nije mogla da se snađe. Ni u tim mislima, ni u novom prostoru. Stajala je u učiteljevoj sobi, ogledavala se plaho, zadivljena šarenilom ručnih radova, neobičnim slikama, jastucima, zastorima, naslonjačima i kojekakvim sitnicama, koje su izvirivale sa svih strana. Pod je bio prekrit sagom. Zagledala se u nj, nije vjerovala svojim očima. Sagnula se posve blizu, čučnula je, polako privila ruku i dirnula... Meko, meko pod prstima... Ali, jao! pomisli i htjede otskočiti da ne stoji na sagu. Ta uprljat će ga. Uto je podigle dvije snažne ruke i za tren osjeti da je na postelji i neko joj siše usnice. Ne mogavši cviljeti, stade stenjati i opirati se svojim slabašnim rukama. Ali uzalud. U malom tijelu zavlada samrtna borba. Stenjala je kao životinja, a niz lice joj tekle suze. Usnice ju pekle, boljele, osjetila je na njima već dva ugriza. Netko ju grize, požderat će ju. Posljedni puta Roza iz sve snage zastenje, i u tom trenutku osjeti da su joj okovi popustili, da su joj usta slobodna. Izmučena je ležala blijeda i napola suluda. Gospodin učitelj stajao je do postelje i smiješio se. Na zatvorena vrata netko je lupao kao da se zalijeće u njih. Rozu ponovno zahvate dvije snažne ruke, podignu je i za hip je već stajala na podu. Na uho je čula uzbudljivi glas:

»Šuti... Ne smiješ govoriti...« Potom je gospodin učitelj prišao vratima i polako ih otključao, a u sobu uleti Kudeljić, pohita Rozi, uspne joj se prednjim šapama na ramena i stao cviljeti mašući od radosti kitnjastim repom. Zamalo da nije Rozu srušio. Ne prođe čas, a u sobi je već stajao njen otac. Ispitljivo se zagledao čas u nju, čas u učitelja, nešto mislio, a po tom rekne:

»Čuo sam ja da si kažnjena.. Da u školi ne paziš! H—a?« Zapilio oči u Rozu, a ona drhtne, ne toliko od tih riječi, koliko od pogleda u kojem je buktila olujna prijetnja.

»Da... da!« proizusti naglo učitelj i pruži mu ruku. »Dragi moj Mrazec, sa djecom se mora strogo postupati. Vi to znate. Roza nije pazila. Nije mi znala odgovoriti na pitanje. Nekako se zadnje vrijeme zalijenila. Ne da joj se misliti. Pa kad ne će biti marljiva, naučit ću je ja. Poslao sam je, neka mi uredi sobu, a kad bude gotova, poslat ću je kući. Al... vidite ne da joj se raditi. Samo gleda preda se. Neka bude. Zasad te ne ću ostaviti u zatvoru. Ne ću iz poštovanja prema tvome ocu. Samo ostala djeca ne smiju znati za takove izuzetke. Jeste li razumjeli, dragi Mrazec?«

Ljubezno mu priđe, slatko se osmjehne i snažno mu zatrese desnicu, našto Mrazec stade zahvaljivati, ponosan, što ga ovaj toliko cijeni.

Sve se je zbilo kao u jednom hipu, a kad je pao sumrak, Roza je čučala uz staju i staklenim pogledom zurila preda se ne trenuvši okom. Što se dogodilo? Kako je ono bilo? Ničega se nije sjećala. Samo

su je usnice vrlo boljele... Zaboljele su je u stanu gospodina učitelja. A poslije, kad je došla kući, zaboljelo ju sve tijelo, jer su ga išarali uzduž i poprijeko. A sada... joj je o vratu visio Kudeljićev lanac. Otac ju je privezao... Jer ona je kuja, pa da ne pobjegne na skitnju. Što znači to? Na kakovu skitnju? I kakova kuja? O tome je, dragi Isuse, već toliko mislila uzalud, te je najposlije prestala misliti. Uopće ništa nije mislila. Samo je skutrena zurila preda se. Došla je maćeha k staji. I ona je pripovijedala o nekakvoj kuji.

»Htjela bi na skitnju, ali je lanac dobro pričvršćen o zid.«

Došao je i otac. I on je govorio isto i psovao tako da bi Roza zamirala od straha kad ne bi bila na lancu. Ovako — slabo je razlučivala. Sve joj je bilo isto. I one zvjezdice na nebu, koje su stale provirivati iz naoblačene prevlake zimskog večera, i đubrište sa smećem, koje se u hrpi dizalo iza njenih leđi. Pa i samog Kudeljića kao da nije prepoznavala. Polako joj je prišao, pa kao da promatra kako je to danas njegov lanac o njenu vratu, oliznuo joj je ruke, oliznuo je preko lica, a kad se legao, smjestivši se tijesno do nje, Roza je tiho zastenjala. Zabolio ju dodir.

Prošao je sat. Kuja i pas su zaspali. Od snažnog je trzanja kadkad zveknuo lanac o njenu vratu. Došao je Isus, sagnuo se, prešao rukom preko njenih vjeđa i šapnuo »Nemoj se nikada više podići.« Za dva dana ležala je Roza na odru.

Gospodin učitelj je u četvrtom razredu poučavao djecu, kako se valja čuvati prehlada, koje donesu upalu pluća i smrt.

VINKO NIKOLIĆ:

O TUZI MOJE MAJKE

I.

Moja će me mati,
na stanici mog rodnog grada,
jedne zimske večeri čekati.

I moja će mati,
kad zazviždi reska sirena voza
kraj vrata čekaonice stati.

I jednog za drugim
svakog će putnika pogledat u oči,
jer ona misli da ću i ja doći.

A kad i zadnji putnik sa stanice ode
ona će još uvijek plačljivih očiju kraj vrata stajati,
i mene čekati.

I kad se svijetla pogase i posljednji vozar otide kući
tek tada će moja draga mati
vjerovati,
da ja ove predbožićne noći
ne ću njima, na more, doći.

I prislonit će uz ledeni kamen zatvorenih vrati svoje žarko čelo,
i gorko zaplakati...

II.

Ne ću Ti, majko, doći
božićne večeri svete,
da Ti poljubim oči.

Jer jadno je Tvoje dijete,
i njegove dječje zjene
pune su bola i sjete.

Kradu mi srce ljudi
i vjeru u maleno Dijete
i toplinu i zanos grudi.

No u ljubav Božjega Sina
vjeruje još Tvoje dijete
i dobrotu plavih visina.

I ja vjerujem jako
u zaplakane oči Tvoje
rad kojih sam mnogo plako.

U Tvoje vjerujem muke,
u bijele srebrene vlasi
i drage umorne ruke.

Al ja sam, majko, siroče
prosjak velikog grada,
što za darak srce hoće.

Muče me uzdasi sada
za suncem mladosti bijele
i ulicom rodnoga grada.

VINKO NIKOLIĆ:

RIBARI

Sa kanpanjala breca Ura noći;
na rivi, kraj mula, naši ribari žežu stare fenere
i loviti iđu.

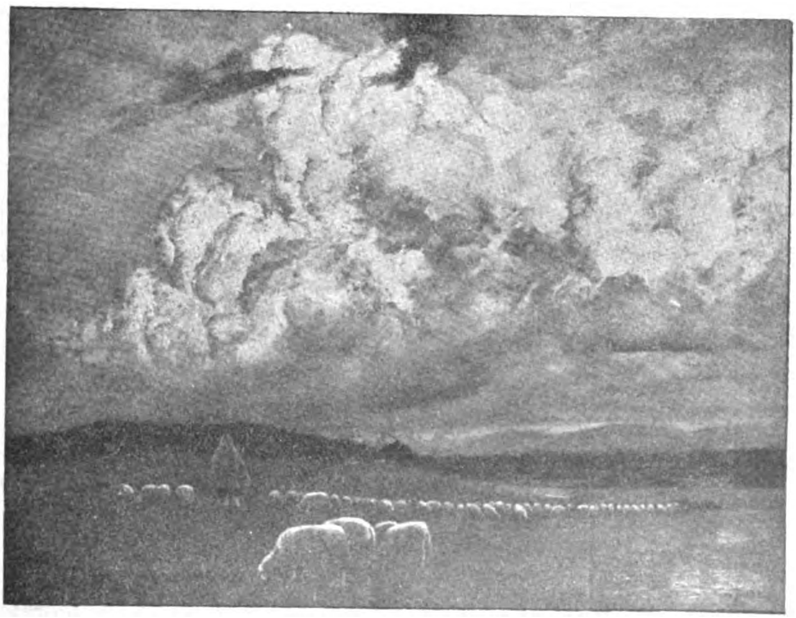
Feneri bacaju svitlost od miseca blidog bliđu.

Brodu i kaiću
odrišiju cimu sa parapeta,
među sove i vadu iz Mandroča,
klima stara mašketa.

Ribarska brod će sa četri osinja, bez cija, loviti ići,
a za njon gondule
i kaići.

GABRIJEL JURKIĆ: UMIRANJE SVIJETLA

GABRIJEL JURKIĆ: VEČERNJI OBLAK

L I S T A K

Književni prikazi

TEMELJI FILOZOFIJE

(Historijsko-kritička orijentacija. Napisao prof. dr. Stjepan Zimmermann. Izdala Matica Hrvatska. Zagreb 1934. Str. 304)

»Matica Hrvatska« nije već nekoliko godina izdala značajnijega filozofskog djela, već se više dala na izdavanje knjiga iz drugih grana nauke i sa područja čiste literature. No filozofiji se danas posvećuje dosta pažnje, premda u hrvatskoj literaturi imade još i danas velikih praznina. Popuniti te praznine i izdavati također i knjige s filozofskoga područja pripada među vrlo važne zadatke i upravo zato je velika zasluga »Matice«, da nam u knjizi »Temelji filozofije« pruža filozofsko djelo prve vrste, napisano od poznatoga naučenjaka i stručnjaka g. prof. dr. Zimmermanna.

Knjiga prof. Zimmermanna *»ne raspravlja o pojedinim metafizičkim nazorima, nego se pita: da li je uopće moguća ikoja metafizika kao znanstvena nauka, t. j. da li je moguće da misaonim ili razumskim putem (dokazivanjem, zaključivanjem) išta doznajemo o metafizičkim pitanjima? Knjiga se dakle obraća onome, tko bi rekao, da je iluzorno svako traženje metafizičkih istina, t. j. tko je načelni antimetafizičar.«* — Knjiga *»ne će da bude samo historijski informativna, nego kritička; ona hoće da čitalac otpočne samostalno filozofirati, a ne samo da čita historijski nanizane sisteme.«* Ona hoće čitaocu da pokaže *»kako izgleda na raskršću filozofije.« »Knjiga hoće — a da time ne gubi znanstveno obilježje — da se i nestručni čitalac kritički orijentira u osnovnim smjernicama filozofiranja tako, da orijentacija ne bude jednostrana, površna ili čak kriva, da kritika ostane objektivno naučna, i da način prikazivanja bude sustavno pregledan, svestran, do dubine jasan, u svakom detalju zaokružen i potrebito iscrpan. U izvedbi idealnoga tog zadatka predstavlja ova knjiga jedan pokušaj.«*

To su uglavnom — po riječima samoga autora — svrhe i ciljevi knjige »*Temelji filozofije*«, koja za svim tim ciljevima ide posve samostalnom i originalnom metodom. Polazi naime sa baze, koja nije sporna, već istinita i svima poznata, t. j. sa činjenice *svijesti*, (konstatacije, da ljudi žive svijesnim životom). Tu autor dolazi do zaključka (protiv senzualizma; Protagora, Hume), da osim senzualističkoga (senzitivnoga) znanja, postoji i *razumsko znanje*, t. j. *da ljudi imadu sposobnost pojmovnoga shvaćanja nepojavnih predmeta* (suđenja,

mišljenja), dakle da između senzitivnoga i razumskoga znanja postoje izvjesne razlike *(psihološki intelektualizam).*

U prvom dijelu knjige obrađuje prof. Zimmermann većinom psihološke probleme, da bi na taj način stvorio bazu za daljnje filozofiranje.

U drugom dijelu počinje autor s konstatacijom, da ima znanja, koje je nesumnjivo istinito, dakle suprotstavlja skepticizmu *dogmatizam,* t. j. *»nazor, koji protivno spekticizmu, zastupa mogućnost sigurnog znanja barem kod nekih istina.«*

Protiv subjektivizma opravdava autor *objektivizam,* t. j. nazor, *»da je ono, o čemu sudimo (predmet suda) nezavisno od samoga doživljaja ili akta suđenja.«* (Külpe, Husserl, Geyser, Messer su oni filozofi, koji u najnovije doba zastupaju objektivističko stanovište). Tu se nadovezuje opširna kritika subjektivističkih nazora: psihološkog i logičkog subjektivizma, empirističkoga subjektivizma *(Protagora, Hume),* racionalističkoga subjektivizma *(Platon, Descartes, Leibniz)* i apriorističkoga subjektivizma *(Kant).* Nadalje se u knjizi dokazuje *objektivnost načela uzročnosti,* t. j. *odgovor na pitanje: zašto mora sve, što god nastaje, da bude ovisno o uzroku?*

Iza toga postavlja autor pitanje: *o čemu imamo istinito znanja,* da li *»samo o onome, što je u svijetu spoznavaoca«* (idealno; idealisti, ili *»također o nečemu izvansvijesnom* (realnom; realisti); da li *»samo o nečemu, što je iskustveno realno«* (pozitivisti), ili *»također o neiskustvenim realnim objektima«* (metafizičari).

Autor stoji na stanovištu *realizma,* na kojem su stajali već Aristotel, Platon i Sokrat, a u novije doba naročito Külpe, Geyser i Messer. Veliki dio knjige posvećen je dokazivanju opravdanosti *kritičkoga (metafizičkoga) realizma,* koji se u knjizi strogo luči od naivnoga (neznanstvenoga) realizma.

U trećem dijelu knjige obrađene su teme: *»Filozofija kao znanost«, »Filozofija i religija«, »Na putevima suvremenoga filozofiranja«,* a zatim je u kratkom osvrtu dan još jedan prikaz svih problema, o kojima se u knjizi raspravljalo.

Knjiga prof. Zimmermanna pisana je na takav način, da će je s istim zanimanjem i razumijevanjem moći čitati i laik i filozof; premda sam stil nije posve lagan, (što se kod filozofskih djela ne može izbjeći), ipak ga i laik može svladati. U knjizi su obuhvaćeni toliki problemi, da će svaki onaj, tko s pažnjom pročita knjigu (a prije filozofskih djela nije uopće čitao), moći od toga časa uzeti u ruke svaku filozofsku raspravu i da će u njoj sve razumjeti.

Djelo prof. Zimmermanna je toliko originalno (naročito po svojoj metodici), da će se u našim prilikama (u kojima je filozofija prilično zapuštena, a originalna filozofijska literatura gotovo nikakova), jedva moći procijeniti veliko značenje naučnoga rada prof. Zimmermanna, koji je sintetiziran u 300 stranica nove »Matičine« knjige. Filozofske prilike su kod nas još preneznatne, a da bi se djelo ovakova formata moglo jače afirmirati.

Kod nas na žalost dolaze danas do izražaja quasi — filozofske knjige o dijalektičkom materijalizmu (Thalheimer: »Uvod u dijalektički materijalizam«, Engels: Antidühring), o kojima više niti jedan ozbiljan filozof na kulturnom zapadu ne vodi računa. Te knjige pisane su za poluinteligenciju i sve one površne elemente, kojima je naučno djelo i ozbiljan studij terra incognita i koji iz čisto političkih, a ne znanstvenih motiva, mogu kao svoj svjetovni nazor priznati »filozofski« smjer, koji se »*zdravom razumu otvoreno protivi* (Thalheimer)«.

U takovim prilikama knjiga je naročito dobro došla, premda će se sigurno naći kritičara (Zdenko Vernić i sl.), koji će pokušati osporiti veliko značenje Zimmermannove knjige i veliku zaslugu »Matice Hrvatske« kao nakladnika. Ovakovi kritičari neka ne smetaju niti »Maticu«, niti g. Zimmermanna u njihovom dalnjem nastojanju oko kulturne i filozofijske izgradnje. Pogotovo, »Matica Hrvatska«, koja je u nekoliko posljednjih godina izdala nekoliko remek-djela, neka nastavi takovim radom, jer on znači bez sumnje njemu najznačajniju afirmaciju i daje nade za bolju budućnost hrvatske nauke i kulture.

Vilko Rieger

IVŠA BOŠNJAK-DRAGOVEČKI: »SLAVONCI«

Dobro je, da se novo naše književno stvaranje sve više obazire na selo i seljačku tematiku. Time pokazuje, da je na pravom putu, a rezultat će biti da će uspjeti znatno proširiti krug svojih čitalaca. Sasvim je naravno, da ćemo i tu imati tek po koje djelo, za koje će se moći reći da je i umjetnički dobro i besprikorno, što ipak ne znači, da ostale stvari nemaju i te kakovu važnost. Svaka knjiga pisana za neku određenu sredinu, dokumenat je svoje vrste, a ako čitalac naiđe u njoj nešto, što mu je poznato, a što je u njoj pregledno motivirano, tada će to djelo imati i utjecaja.

Iz rečenoga izvodimo, da je dužnost naših kulturnih časopisa, koji nemaju neke megalomanske ciljeve, nego izlaze radi potreba sredine, da vode trajno računa o takvim knjigama, jer dobra knjiga zlata vrijedi, a loša je gora od kuge; ubija duše i slabi otpornost naroda.

Gore istaknuto vrijedi i za zbirku od 6 novela, sakupljenih pod naslovom »Slavonci« Ivše Bošnjaka, u kojima on vedrim slavonskim govorom crta neke probleme i događaje iz seljačkoga života. Najjači ton cijele knjige jest trajni optimizam: svagdje, pa i u najtežim časovima, koje proživljavaju njegova lica, probija se na površinu vjera u bolje. A upravo taj optimizam ukazuje, da je pisac dobro shvatio seljačku dušu, jer seljak gledajući svoje grädom potučene usjeve znade, da je zemlja ostala njemu, da mu bude hraniteljka, i da će drugi plodovi, ako Bog da, biti dobri.

Drugi najznačajniji ton tih novela sastoji u simpatičnoj piščevoj tendenci da zadrži svoje ljude na rođenoj grudi: »Propada naša didovina, propada najljepši kraj i propast će posvema, ako se ljudi za vremena ne opamete. Drugi se narodi bore, krv prolijevaju i glave gube

za svoju didovinu, a mi našu zapuštamo, nek trnjaci rastu po njoj, ili je *prodajemo* bud za što tuđinu, da kasnije budemo *njegovi slugani — na vlastitoj svojoj didovini.«* Grad i život u gradu ne će zadovoljiti čovjeka sa sela, jer seljak prejako osjeća potrebu neposredne veze sa zemljom i potrebu svoga doma: kad to ne nađe u gradu (a redovno i ne nalazi!) stvara se u duši njegovoj nezadovoljstvo, gorčina i propada kao žrtva gradskoga moloha. Ivša Bošnjak uvidio je mane i, u nekim slučajevima, etičke nedostatke svojih ljudi, što je upravo za Slavoniju karakteristično, pa stoga udešava svoje pripovijedanje na mjestima tako, da se čini, kao da slušamo propovijed, što bez sumnje slabi književno djelo. U takovim slučajevima nameće se utisak, kao da je stvar pisana za koji konkretni slučaj, pa kad slučaj taj nestane, nestane i važnost pisane stvari.

U knjizi, gdje se radi o problemima, prikazivanje mora se tako komponirati, da se tu pisca i njegovu pouku ne zapaža, nego da čitalac probuđen snagom same stvari i njenom dobrom stilizacijom stvori sâm zaključak, koji će ujedno biti trajniji, jer je neposredniji.

Ističemo to naročito stoga, jer je pisac pokazao, na nekim drugim mjestima, da znade dobro i komponirati i stilizirati tako, da jednoličnu funkciju čitanja u tim stvarima neobično ubrzava.

Poredbe, kojima se služi, vrlo su duhovite, a odaju narodno porijeklo, što je ponovni dokaz one neiscrpne duhovne snage našega naroda, na koju se naša opća kultura još i danas daleko premalo oslanja.

Po svojoj ukusnoj opremi i jednostavnosti sadržaja djelo će dobro doći ne samo našim seljacima i malim ljudima, nego i onim brojnim hipertrofiranim krugovima čitalaca.

Božidar Stari

IVO ŠARINIĆ: »ČELJUST SATANE«

(Tisak »Tipografije«, Zagreb, 1933. Vlastita naklada.)

G. Ivo Šarinić izdao je svoju prvu novelu (»Rusalka«) još 1920. G. 1921. izašla je i njegova druga novela: »Dijete madame Butterfly«. Otada se kroz dvanaest godina nije pisac javio ovećom radnjom sve do prošle godine, kad je izašla »Čeljust satane«.

U svemu je, dakle, izašlo dosta malo njegovih stvari, ali se ipak po tim trima novelama (»Čeljust satane« je lirska novela) dade razabrati autorova književna fizionomija. Uglavnom je stav autorov individualistički. On opisuje pojedine tipove ljudi, dakle ne kao predstavnike jednoga dijela naroda ili jednoga kraja, ne kao uzorke kolektiva, već kao neke, da tako kažem, egzemplare u ljudskom društvu.

I mora se priznati, da je Šarinić te tipove uspio prikazati zaista tako, da mi njih i gledamo kao neke naročite i neobične ljude, u kojih je što više i duševni život nešto sasvim osobito, neobično. »Rusalka« imade sve karakteristike dobre novele: živo pripovijedanje, neobičan zaplet i još neobičniji rasplet, te nas sjeća fantastičnih novela, najčitanijega američkog pisca, Edgar Allan Poe-a.

Piščeva fantazija stvorila je u »Rusalki« u našoj književnosti nesvagdašnju radnju, u kojoj se realno miješa s irealnim. Glavno lice te novele, Marcel Banović, je patološki tip, koji u nekom naročitom psihičkom stanju (iza večere u nekom zagrebačkom lokalu) proživljava neobičan događaj (koji se je navodno dogodio u Rimu u njegovom atelieru u Trasteveri). Evociranje slika iz toga događaja je tako snažno, da te slike ulaze malo pomalo u njegovu podsvijest, a iz nje se te predodžbe šuljaju kao razbojnici (koji kasnije duševno i ubijaju Banovića) u svijest, u kojoj konačno i ostaju.

Njihova plastika i nas gotovo frapira, a siromašni Banović, kojega su te predodžbe sasvim zarobile, ne može nikako razlikovati konkretno i apstraktno. I zato za njega i ne postoji drugi izlaz iz toga psihičkog labirinta, osim poremećenja uma.

Šarinić je u »Rusalki« stvorio toga Banovića velikom uvjerljivošću. Autorova sigurnost u pripovijedanju ne dopušta, da se uopće posumnja u njegovu egzistenciju. Pohvalno je svakako i to, što pisac nije s tim fantastičnim sujetom mislio na sam efekat novele kao djela, s kojim bi proizveo jeftine senzacije. Ne, čisto umjetnički principi diktirali su takav sadržaj.

U drugoj noveli, »Dijete Madame Butterfly«, iako je i njen sadržaj dosta originalan i neobičan, dao je autor već i dosta realizma, naročito je završetak prikazan realno.

»Čeljust satane« je djelo u stihovima, a dijeli se u pet dijelova.

Valja odmah naglasiti, da je to djelo novum u hrvatskoj književnosti, a kako ga je autor ispravno i nazvao: lirska novela. U stvari to i jest novela napisana u stihovima. Dijeli se na pet dijelova, kao kakova klasična drama. Može se mirne duše ustvrditi, da je to djelo sinteza svih dosadanjih piščevih djela. U njem dolaze sve piščeve karakteristike do pravog izražaja. Individualni momenat i tu je očit. No, kako se suvremena književnost sve više približuje kolektivu (seljaku, radniku), to je i Šarinić prikazao tu djevojku kao »Mandaljenu pokajnicu«, koja se zgraža nad svojim dosadašnjim životom, punim egoizma i individualnosti, i ta se djevojka vraća selu, kolektivu, iz koga je i izašla. To je sadržaj uzet iz obična života, ali ispričan fino, zanimljivo, toplo i uvjerljivo, te pjesnički prikazan. Seoska djevojka zasitila se sela i Njega (pjesnika) pa odlazi u grad, da se naužije svega. On je od toga odvraća, ali ona odlazi, a on je svuda prati kao sjena. Ona je u gradu vidjela svu niskost i mizeriju pa se posljednjom snagom trga iz šapa te nemani, — grada:

A ti se trzaš, boriš, čupaš, lupaš,
Noktima grebeš, a zubima grizeš,
Iz čeljusti se tog Satane bijelog
Iščupati želiš . . .
I onda strašan krik
I nalet zadnje snage,
I ti kao luda bježiš

Iz toga ždrijela smrti,
Iz toga pakla i jada,
Iz Grada.

Eto, u tako dinamičkoj gradaciji prikazuje pisac osjećaje zaslijepljene djevojke, koja je u gradu gledala cvjetne mirisne poljane, a koja je bila tako naivna i bezazlena, da nije ništa znala o tamnim stranama zemlje, dok joj ih on nije otkrio.

Život i ljubav dva su glavna elementa, od kojih je sastavljeno svako Šarinićevo djelo. On voli život i voli ljubav. U tom djelu ta dva pojma nijesu suviše generalizirana. Šarinić ispravno zaključuje, da je tek život sela i seljaka pravi život. I zato on tu svoju lirsku novelu, »Čeljust satane« i ne završuje sasvim tragično; ta djevojka se ne truje kao Marijana i Dražen otrovnim plinom (»Madame Butterfly«), niti ona poludi kao Banović (»Rusalka«), nego se, uvidjevši svoju pogrešku, vraća u selo.

I to je svakako pozitivnije od onoga, da glavno lice griješi, ubija se i — gotovo. Nema toga grijeha, koji se ne bi mogao kajanjem ispraviti. Ubijaju se samo slabići, koji su jedino u tome jaki, što se odlučuju na samoubojstvo.

Najuspjeliji je svakako posljednji dio knjige, jer se je tu pisac sasvim jasno i sigurno orijentirao prema selu, koje je izvor snage, zdravlja i ljepote. Grad proždire zdravu seljačku djecu, proždire talente i ubija moral, ukratko on je — »Čeljust satane«. Šarinić završava djelo s krasnom himnom seljačkom radu i životu:

»Pa dok se vruće grudi zemlje puše,
Srebreni lemeš u jutarnjem suncu
Tu zemlju ore,
A bijeli seljak
Još prije zore
Prekida san,
I tako sretan i tako veseo
Za plugom čeka i dočeka dan!
On svakdan pozdravlja to sunce vruće,
On svakdan tako proživljuje sretan
Trajno i beskrajno svoje u s k r s n u ć e!«

»Čeljust satane« je nadasve uspjelo djelo. Iz mekoga lirskog raspoloženja, iz senzitivnog pianissima, prelazi polako postepenom gradacijom u snažni gromoviti forte, da kasnije završi harmoničnim moderatom. S formalne strane djelo je također dobro, uz neke manje grješke, kao: decembarska, majska, mj. prosinačka, svibanjska, sa klavira, mj. s klavira, sbrisati, mj. zbrisati, lemež, mj. lemeš, i t. d.

Stihovi su drukčije nevezani. Zvonki su i harmonični. Svakako bilo bi poželjno, da pisac i dalje nastavi s takovim radom, naglašujući uvijek u djelima ruralističke elemente.

V i l i m P e r o š

A. FREUDENREICH: »GLUMA«

(Izdanje Zadruge Sklad, Zagreb 1934.)

Ne bismo htjeli govoriti o tom djelu s čisto teoretskog stanovišta, jer nije bila ni namjera samoga autora, da dade teoretsko djelo o teatru. On je samo htio dati onim brojnim diletantskim društvima i sekcijama praktičan priručnik. A u tom je i uspio.

Danas se osnivaju vrlo mnogo diletantska društva. Nije to možda slučaj. I nije to nikako jedino ambicija nekih pojedinaca, koji imaju talenat za pozornicu. Danas je teater ne samo kulturna, nego još i više socijalna potreba. On mora biti nosilac svih pozitivnih vrednota.

Da je teater jedan od najvažnijih faktora u kulturnom životu nekoga naroda, jasno je, jer upravo je on najpristupačniji širokim masama naroda. On je najpristupačniji i zato, što je jeftiniji i od literature i od slikarstva. To je uostalom sporedan razlog. Najpristupačniji je on uglavnom zato, što su u teatru spojeni s vizuelnim efektima još i akustični i plastični efekti. A to je ono glavno. Time postaje sama stvar za gledaoce daleko plastičnija i jasnija, nego što bi bila, kad bi je čovjek, recimo, samo slušao. Utisak, koji teater ostavlja u gledaocu je neobično jak; jači je i daleko trajniji od utiska, što ga čovjek dobiva, kad samo čita ili gleda. — Sve u svemu, teater može od svih umjetničkih vrsta najjače djelovati na gledaoca odnosno slušaoca.

Time je odmah označena njegova važnost u životu svakoga naroda. Spomenuli smo, da teater mora biti nosilac sviju pozitivnih vrednota u životu. Teater ne smije biti samo mjesto zabave i odmora, nego, što je važnije, govornica, s koje će glumci sipati riječi, da se one kao žigovi utisnu u duše slušalaca. Trebamo teater, koji će znati u punoj mjeri udovoljiti svojoj socijalnoj dužnosti.

Cilj teatra treba biti »da u neku ruku drži prirodi ogledalo, da pokaže vrlini njene prave crte, oholosti njenu sliku, a svakom vijeku i ljudskom društvu njegov lik i otisak« (Hamlet). Shakespeare je ovdje precizno odredio zadaću teatra. Teater treba da bude refleks ne samo događaja oko nas, nego i zbivanja u nama samima. Dakako, taj refleks mora biti istinit i neiskrivljen.

Teater znači za nas duboki doživljaj. Teater nas nosi sa sobom i mi osjećamo, kako naš »ja« nestaje i mi proživljavamo događaj, koji se zbiva na pozornici. A takvi se doživljaji ne zaboravljaju brzo i mi nosimo dugo u sebi njihov žig. Ako, dakle, teater može u neku ruku posredno — preko nas — regulirati i popravljati moralnom snagom svojom odnošaje između ljudi, onda je jasno, da se s njim mora i te kako računati. S druge opet strane taj teater mora biti ispravno ideološki orijentiran. Teater mora znati, što hoće i htjeti, što se može; ne eksperimentirati i žonglirati u zraku raznim teorijama i nazorima, koji ruše sve, pa i pozitivne vrednote, da stvore nešto sasvim novo, što se uopće ne može stvoriti. Teater ne smije da se igra osjećajima i težnjama masa.

Suma svega jest: trebamo teater, koji će znati voditi narod u pozitivnom nacijonalnom smjeru i koji će biti uvjeren o svojoj moralnoj odgovornosti i dužnosti prema narodu.

Freudenreichova »Gluma« u svim tim problemima i pitanjima teatra ne će i nema namjere, da dade odlučnu i završnu riječ. Ona se uglavnom ograničava na pitanje praktične izvedbe dramskih djela. Jer koliko je sam tekst najvažniji kod izvedbe, toliko je važna i sama postava svakoga djela na pozornicu. Važan je i govor i kretnje i maska i inscenacija, jer tek sinteza svih tih faktora može dati dojam realnosti onoga, što se zbiva na pozornici. Zato su i te čisto tehničke stvari vrlo važne u jednom teatru.

I upravo tu leži važnost Freudenreichove knjige. On daje vrlo instruktivne upute i pouke za postavu dobroga teatra. Jer ako je i tekst loš i glumci ne shvaćaju dovoljno svoje uloge, onda još uvijek dobra maska i inscenacija u mnogome spašava stvar. A baš to su one stvari, koje se kod diletantskih društava najčešće nalaze, tj. loši tekst i loši glumci. Zato treba stvar spašavati.

Sigurno je, dakle, da je ta knjiga vrlo dobro došla svim našim diletantskim društvima, koja nemaju stručnjaka u teaterskim stvarima. Ovaj im priručnik dobro dolazi kod rješavanja svih poteškoća i pitanja kod postave komada na pozornicu. — Kako dosada uopće nismo imali takve knjige, to se njena važnost mora još dvostruko podcrtati.

Mi smo zahvalni g. Freudenreichu, što je tu knjigu izdao i time postavio bazu, na kojoj će se moći dalje razvijati naša teaterska literatura. A još smo mu više zahvalni, što je tom knjigom dao mogućnost diletantima i amateurima-glumcima, da svoje predstave postave — baš što se tiče maske, inscenacije i dr. — na viši niveau, nego što je to bilo do sada.

M. Keglević

Hrvatska lirika

PET KNJIGA STIHOVA MLADIH

Così è se ti pari.
Pirandello.

Prvotno sam mislio već u sam naslov unijeti riječ lirika, ali sam se predomislio i promijenio u »stihovi«. Velika je u tome razlika. Stihovi i lirika. Usko vezani ili paralelno produljeni. Jedno u drugo se sliva ili se nikad ne sastaje.

Stih znamo da je pravilno izmjenjivanje arze i teze. To je stih. A više takovih stihova, više redaka izmjenjivanja arze i teze, čine pjesme. Ali to još ne znači da je to lirika. To je daleko od lirike. I makar ima knjiga pjesama, koje nose naslov lirika, nemaju ništa zajednički sa lirikom.

Iskreni osjećaj, polet, priroda, sve kazano neposredno i toplo toliko toplo, da nešto lijepo ostane u našoj duši, tako lijepo da to ne znamo izraziti; zvuk stiha i neka slatka i meka zvonkost, koja na čas bruji kao katedralno zvono, a na čas ciliče kao srebreni sitni zvon. Ljepota, fine i najfinije riječi, lijepe slike; osjećaj koji ostaje dulje od čitanja, koji grije našu dušu ljepotom. — To je lirika.

Malo je pjesama lirskih. A pogotovo malo je knjiga lirskih pjesama.

I premda sam izabrao knjige, možda najbolje, jer kod nas ima jako mnogo knjiga stihova, ipak nisam stavio naslov lirika. Makar ima u svim ovim knjigama lirskih pjesama, ali ja govorim o knjigama, a knjige nisu sama lirika.

Da li će se ovo mjerilo učiniti »malograđansko« ili »velikograđansko«, to ne znam. Samo znam, da sam sada uzeo ovo, htijući bar donekle pokazati prstom na neke knjige. Imam osjećaj, da tek kad bih pisao o socijalnim ili gospodarskim pogledima u književnosti, da bi tek onda mogao računati sa još mnogo knjiga stihova. Ali to još ne smije da znači, da sam izabrao sve, što je vrijedno, a niti samo što je najvrijednije. Razne neprilike nisu mi to dale. Ali ističem da sam pred ovim da tako nazovem, prikazom, ipak pročitao 16 knjiga pjesama, a odabrao samo 5.

Već dok sam sjedio daleko odavle u primorskom gradu hrvatskoga juga, za školskim klupama, i kriomice čitao književne listove i pamtio uz rijetke stihove po koje ime njihovih auktora, sjećam se imena Tadijanovića i Delorka.

Bilo je zvučno za mene to ime Olinko Delorko, ali, ako hoću iskrenost, njegove su me pjesme ostavile onda hladnim. U njima bilo je nešto, i nije bilo ništa. Ni sam nisam znao. U ostalom to mi se moglo dogoditi neopravdano i za nekog drugog. I dogodilo mi se. I to baš za onoga za kojega se govori, da ga Delorko imitira, ili da se krivo ne shvati, da kuša prisvojiti njegove dobre odlike, osobito sa gledišta forme, za Matoša.

Ludovao sam za Matoševom prozom. Da ne spominjem druge, samo ću podsjetiti na »Umorne priče«. U tome sam se naslađivao. I to je meni ostalo kao jedna draga slutnja. Nju mi ne bi mogao niko da poruši. I meni se još uvijek čini, da je to najljepše što sam čitao. A o njegovim pjesmama nisam ništa mislio. Ali ja sam ih pročitao, jednu po jednu. I velim, ostavile su me hladnim. Nisam ništa u njima osjetio. No kad sam došao u Zagreb, čuo sam nove kritičare,doznao nova mnijenja. I opet sam uzeo Matoša. I našao sam u njima nešto toliko toplo (naravno ne u svim pjesmama!) da ih i sada rado čitam. I moja je slika popunjena. Uz Matoša novelistu i pisca feljtona, stoji i Matoš pjesnik. I to dobar pjesnik.

U tome i je prava uloga kritike; dobre i neobjektivne, kritike koje mi nemamo. I možda ćemo je kasno imati, makar se vide očita nastojanja. Kritike, koja će uzgajati i autore i publiku i koja će svakom dati mjesto koje mu pripada, ili mu savjesno, bolje, pošteno i karakterno, razbiti iluziju o talentu, ili ga, opet savjesno, podstrekavati.

To je bilo davno, jer je sve davno što je prošlo, sve je daleko. I Tadijanovića i Delorka našao sam na sveučilištu. Delorko mi se uvijek čini nekako preplašen i nujan. Nujne su i njegove pjesme. Preda mnom je njegova ukusna zbirka. I listam. Na finom bijelom papiru redaju se sad male sad opet veće crne pačetvorine. Kao po jednom kalupu. Složene u jedan red. Odmah se vidi odlično poznavanje poetike i starih forma. Ritam je lagan. Makar je rijetko nategnut. Rijetko. Pri glasnom čitanju se to opaža.

Delorko je sam izabrao kao najljepše svoje pjesme: »Zvuk«, »Kišu« i »Zaboravljeno svijetlo«, a Kombol: »Zvuk« (dakle isto!) i »San«. Bez sumnje sa mnogo ukusa izabran je »Zvuk«. Samo ću prenijeti prvu strofu:

> Pod noć se javi zvuk rođen u zvonu,
> da preko grada pođe ravno kraju
> zgaženog neba. Tu se preda vjetru,
> zbog kog mu dugo još odzvuci traju.

Još jednu kiticu:

> Zvuk je tog zvona čežnja za daljinom,
> prezir nad onim, što se vidjet dade,
> žudnja za slobodom, vjetrom i visinom,
> znak mučne trpnje i skrovite nade.

Delorkovo pjevanje u infinitivima, na pr. »Bijeg« (str. 10.) i »Želja« (str. 26.) unose i nejasnost. I čovjek se pita: »Gdje je predikat tim subjektima?«

Ugodno se doima nenamještenost. Vrlo ugodno. A odbija ono pjevanje i stihovanje o svemu mogućem i nemogućem, o čudnom i dalekom. Ugodna je ona blizina stvari, o kojima pjeva Tadijanović. On pjeva o svagdašnjim stvarima iskreno, a ne namješteno. O gospodinu Lamijanu, što hrani golubove, o zaklanim ovcama, o izlogu cvjetarnice. I suncu nad oranicama. O stvarima svagdanjim i čestim. I

meni se čini, da je Tadijanović dosada najviše uspio pri stvaranju, ako tako smijem nazvati, lirike o selu.

On nije nikako beskućnik. Ni stvarno ni pozerski. Toliko je prirasao uz svoj rodni kraj i svoje Rastušje, da, makar je sad to moda, i ne pokušava da socijalizira u svojim pjesmama. I jedini pokušaj da se donekle približi, je neuspio (pjesma »Post scriptum«). To je što njemu ne odgovara, kao da čini neki nesklad u lirskim ugođajima. I u tom sitnom pokušaju od 5 redaka leži njegov materijalni neuspjeh. On se puno ne brine za formu, niti vodi računa o srokovima. Na jedan topao način iznosi svoj osjećaj, jednostavno. I samo plače nad rodnim oranicama na kojima »raskošno blista sunce«.

> Da me nisi, oče, u školu poslao
> Davno bih se bio već oženio:
> Imao bih dva, tri sinčića.

Govori o sebi, a ujedno o nama. Otrovalo nam je srce, škola i život, uništila najljepšu mladost, a sve to ne obećavajući ništa.

I on »baca srce pod tuđa stopala«.

Uspjesi Tadijanovića i Delorka očiti su i lijepi, upravo zavidni. Uzorna je i njihova poduzetnost, da to tako nazovem, i ambicija. Konačno bez ambicije ništa nema, osobito kod mladih ljudi. I bez svake je sumnje još pred njima cijeli neistrošeni život. I tko u tako ranoj mladosti napiše dobrih, kao što su njihove pjesme, može i sam u sebe vjerovati. Samo ću nešto napomenuti. Kad sam ja jednom zgodom bio kod Nazora, rekao mi je onako u razgovoru: »I ja sam bio mlad, kao i svi ovi mladi ljudi. I ambicijozan. A bilo je još i drugih; njihove pjesme nisu bile ništa slabije ili bolje manje dobre od mojih. Imali su i uspjeha kao ja. A danas kad pogledam, ja sam postigao lijep uspjeh. A od mojih kolega ni spomena. Svi su sustali. Jer to je težak, vrlo težak put. A vrijeme stvara pjesnika. To Vam kažem, makar po mojem mišljenju među mlađima ima dobrih pjesnika.«

I bez svake sumnje ljude kao što su Tadijanović i Delorko, koji su već sada ušli u Kombolovu antologiju, čekaju veliki uspjesi, ako bude išlo sve svojim tokom. Jer vrijeme gradi, vrijeme i razgrađuje.

Tadijanović se ne može oteti ljubavi prema rodnoj grudi. Ono malo Rastušje i njegove oranice progone ga i kopaju mu po srcu, vuku mu misli.

> Htio bih pokidat žice na svojoj zlatnoj harfi
> I vratiti se u zavičaj, u selo. U Rastušje.
> Odbacit prašnjave knjige. I nasladnost lutanja bez svrhe.
> Skinuti masku s lica.
> I prezret, kao Gospod, smisao rečenica.
> Biti u šumi ptica.
> O možda me u Rastušju očekuje sreća i pokoj.

Tadijanović je doista iskreni lirik, makar je kao čovjek jako osjetljiv, nemoćan, pesimista.

Treći koji se uspio afirmirati je D e v č i ć. Na početku moram istaknuti i opremu njegove lirike. Naime tomu se kod nas podaje malo pažnje. I to s pogreškom. Jer se mora računati i na materijalni uspjeh. Zato kupcu treba dati u ruke nešto lijepo, što će ga prisiliti da kupi, a tek poslije kad pročita, moći će da procijeni. Ali prije mora kupiti.

A u toj ukusnoj Devčićevoj zbirci, sigurno najukusnije izdanoj knjizi stihova mladih, gdje je očima sve lijepo, redaju se pjesme. Treba pročitati samo naslove da se vidi glavno obilježje Devčića. — Rad sa riječima.

Efekt njegovih riječi je velik. Simbolika bez primjera. Na pr. naslovi:

»Molitvenik nedjelja na koljenima blijedogrudih breza«, »Sumračje obilazi staze«, »Sanatorijski sutoni u šumi smreka«, »Balada o zlatokosoj grudobolnoj dami« i t. d.

I on toliko obiluje sa lijepim riječima, koje često u predugom stihu niže, da mjestimično postaje nejasan.

I dok je Delorko upravo savršen formom, a Tadijanović je na vješt način neopazice zaobilazi, dotle Devčić u tom pokazuje ili nemar ili nepoznavanje. Naime, ako se hoće ipak pjevati pjesme u četiri-rednoj strofnoj formi i upotrebljavati srok, onda to mora biti srok. Na pr. kod Devčića služi kao srok rdu—ržu, zabata—dukata, rodina—ledina, gozba—glazba i t. d., jer je kod njega tako mnogo tih primjera, da je nemoguće nabrajati. Ali zašto onda bar sliči na rime?

Devčić posjeduje neki ljupki način izražavanja, na pr. u prvoj pjesmi »Djevičanstvo«:

»Molitvenik srca na koljenima blijedogrudih breza
sklopljen nedužno,
ko ljiljani ruke raspliću tužno
pletenice zlatnoga veza.«

Ili »Žalosna nedjelja«:

»Vjetar gudi ko tužaljka sljepačka jesenjim vinogradom
za selom žalosno raspelo pod krunom lipe starinske,
sure, drvene klijeti klekle ko djedovi nad žutim, svenutim sadom,
lozom ovjenčani volovi odvoze tromim hodom mirisne sudove vinske.«

Devčić ima puno smisla i za slikanje, na pr:

»Sumračje mlako kaplje krvavi grimiz.
srebrni jelici u plaveti jezera tale,
kako podatno rujne usne podaje ribiz,
a maglice snuždena lica šipražjem se raščijale.«
(»Sumračje obilazi staze«)

I tako dalje. On ima lijepih pjesama, prave lirike. Ali njega samoga toliko zanesu lijepe riječi, pa ih niže i niže do nejasnosti. Pa se čini dojam nagomilavanja riječi, zamara čitaoca, ostavlja bez daha. A kraći stih ljepše zvuči:

»Nedoglednim podoljem
suzna jesen: u maglama rominja;
za selom obavitim koljem,
šuma dogara, rđa i tinja.«

Neka mi se još nešto dozvoli!

Dozvoljavam da pjesnici mogu imati veće, šire srce. A kako mora biti široko srce pjesničko u čovjeka, u kojemu ima pjesama za »Hrvatsku Reviju« i »Kolo« i čak »Obitelj«, pa za »Književnik«, pa sve do »Narodnih Novina«. Takovo srce je ipak malo preširoko. Ipak je i pjesnik čovjek. I to najprije čovjek. Tu mu počinje i svršava vrijednost. To je nad svim, karakter čovjeka, a onda je sve drugo.

Bez tendencija danas nema književnosti, ni ideja. Sve ima svoju svrhu. Samo mora biti velika snaga književnika, da prekrije tendenciju. Tendencija ne smije nadvladati umjetnost. Jer onog časa, kad prevlada u književnosti tendencija, prestaje umjetnost, a počima propaganda. Zato umjetnost ne ovisi o tome da li umjetnik propagira, nego o snazi umjetnikova talenta. I kad se »Moderna« izživila, kad se dalo sve, što se moglo, pod pritiskom poslijeratnog ekonomskog stradanja, javlja se socijalna književnost, umjerena i crvena. Bez sumnje ima ona dobrih produkata, ali je u većini slučajeva, osobito kod stihovanja još početak, i tendenca je jača od umjetnosti.

Kao protuteža ovom nastojanju javlja se književnost o selu.

Što je glavno, nitko ne može spočinuti, da je ovaj pokret namješten; on je stvaran i iskren, postavljen na dobre temelje. Kad već ne znamo što ćemo, obraćamo se našem najzdravijem elementu, o kojemu se mora voditi računa već zato što je brojem najjači, i tražimo od njega nadahnuća. Hoćemo demokratsku jednakost, slogu, da se svi nađemo na okupu u ovim teškim danima. Sve je drugo manje važno od sloge svih pozitivnih snaga. I mi se moramo vratiti natrag izvoru odakle smo izišli, svaki pojedini pristupiti svom bratu bratski, približiti se seljaku toplim srcem prijatelja.

Zato sam uzeo takve stihove. Na prvom mjestu po izlaženju dolazi Križanić-Ladikina: »Lirika«.

Makar se u njima osjeća nešto tvrdo, bez sumnje ima tu i dobrih stihova. Jer Križanić se nije ni udaljio od sela; od prvih dana, da tako rečem, svog pjesnikovanja, piše samo o selu u izdanjima za selo. Traži zdravlje i spas od sela.

> »Čekam da prvog seljaka na polju pozdravim
> i da mu velim predano kako sve žudi u meni
> ovaj jednostavni dan.
> Čekam prvog seljaka
> i čekam da ozdravim.«

Ili:

> »Ja ćutim da miris sijena jači od kose djevojčine
> milovanje ljetnoga polja ljepše od draganja njezinog.«

Ili:

> »Ali zemlja tvoja, dobra mati, od svojih zubi
> će otkinuti i tebi dati, a kad ćeš stati,
> ostavi je onom tko je ljubi,
> a ona dobra raku će ti dati.«

(Ladika: »Seljaku«)

Samo toliko. Nitko ne bi mogao nijekati, da je ovo sve u razvitku, da je još dosta nesavršeno, program je preblizu.

U »Lirici grude« desetorica sa istim programom. Gruda nije samo selo, gruda je i grad naš, oni domaći i nepokvareni, gruda su svi naši tajni osjećaji, naše skrovite misli, naše sitne i velike želje, gruda je naša domovina.

Toliko da se krivo ne shvati.

Nikako ne bih htio nanijeti krivicu devetorici iz ove zbirke, pa zanijekati, da ima i vrlo dobrih stvari. Pjesama, koje su nad tendencijom, makar je sve to još samo program, pjesama koje su umjetnost, makar je »antologijski sposoban čovjek« rekao, da u cijeloj knjizi nema ni jednoga stiha za antologiju!

Ali je naravna stvar, da se osjeća monotonija u knjizi pjesama desetorice mladića, koji istupaju istim programom. Jedno drugom ipak je slično, gruda Dalmacije, gruda Hrvatske u užem smislu — naša gruda.

Desetorica mladih ljudi vapi: k selu, tamo je spas, tamo je naš hrvatski seljak, potomak Matije Gupca. Pjevaju o zemlji, o našoj zemlji, natopljenoj krvlju; u njihovim pjesmama progovara seljak. Cjelokupna naša zemlja. I nije li možda čudan slučaj, da je petorica od tih iz Hrvatske u užem, geografskom smislu, a petorica iz Dalmacije. To nije prvi pokušaj. Bez sumnje datumom u tom imaju prvenstvo izdavači i nasljednici Ante i Stjepana Radića. I bude li lirika grude imala većih uspjeha, i pođe puno napred od tendencije programa, ne će moći mimoići zasluge ni na književnom polju braće Radića i njihovih nasljednika.

Možda bi morali najveću pažnju posvetiti lirici, bolje: pjesnici sela, da ne upadaju u neku sentimentalnu romantiku. Nije ni sve najljepše što je na selu. Puno tragedija prešlo je naše selo. Mora se u nj ući svestrano, osjetiti njegovo bilo i iznijeti sve njegove velike boli i tihe i skrovite radosti, stradanja i pregaranja, ljepote i tuge.

To je put, dobar put, koji je označen, tim putem mora poći književnost i sve kulturne težnje hrvatskog naroda. Tim putem mora poći i narod u svestranom napretku naših želja, stradanja i nada za jednu ljepšu budućnost.

Jer ta gruda, kako veli jedan književnik, je »naša ftičica«.

»Ona je sakriveno naše srce, koje živi u tajnosti. Ono živi u noćima, skriva se pod jutarnjim rosama. Ftičica je naš život i naša riječ. Ona je naš osjećaj, a taj se ne da uhvatiti ni vezati« —

»Ona se plaši dana, koji nije naš, i veseli se noći, koja je naša. U njoj mi dobivamo snage, naša zemlja svoje ime, naš narod svoju narodnost.«

Vinko Nikolić

Likovna umjetnost

IZLOŽBA GABRIJELA JURKIĆA

U prosincu prošle godine otvorena je kod nas izložba Gabrijela Jurkića. Povodom te izložbe izašao je u »Novostima« od 12. XII. prikaz potpisan sa hg. (Možda Hegedušić?) Taj je prikaz pisca ne samo savršeno lajički i tako bijedan, da čovjek žali i pisca i novine, gdje je to izašlo, nego i zloban.

Po nazivu »Iz ciklusa večer« zaključuje anonimni gospodin lajik, da na toj izložbi mora vladati »svoje vrsti monotonija«, a ona vodi »manirizmu svoje vrsti«. Bez obzira na to, da li je ta monotonija svoje vrsti ili kakve druge vrsti, ovaj zaključak gosp. hga. nije baš tako jasan. — Međutim, da vidimo zašto ta izložba za hga ne valja. Zato, jer nema »nigdje visokog jablana, nigdje igre valova u vodenom odrazu grana... (drugi pasus) »nigdje bosanskog vuka ni ptice niti ikakove životinje, pa ni traga živih ljudi«... (novi pasus) »vi nigdje ne vidite, da bi Jurkić naslikao i tu vodu (t. j. slapove)«... i t. d. Očito, sami prigovori svoje vrsti!

Dalje, prema izvodima gosp. hga, Jurkićeve slike ne vrijede ni zato, što nije, kao recimo Segentini, naslikao uz kravu s teletom još i majku s djetetom. Bez obzira na to, kako taj prigovor spada zapravo u koji provincijalni šaljivi list ili u »Literaturu« i sl., jasno je: da je on i naslikao takvo nešto, nazvao bi ga g. hg. punim pravom plagijatorom. — Njegovi zimski pejzaži ne vrijede ni zato (to su ideje gosp. hga!), jer na njima nema vrana, lisica, vukova ili veprova, a u pozadini se ne vide čak ni seljačke kućice, iz kojih suklja dim. Upravo je nečuvena stvar, da jedan slikar može risati zimu, a bez vrana! — Osim svega toga, on riše pejsaže iz Bosne, a nije naslikao ni jednog slapa! Kod toga g. hg. zaboravlja, da Jurkićeva izložba nije nikakav turistički vodič kroz Bosnu, gdje će on (g. hg!) naći abecednim redom poredane sve poznate bosanske slapove. — Osim toga, našeg dragog prijatelja još smeta, što Jurkić meće izvjesne biblijske slike u bosanski pejsaž. Istina, kaže, stariji su slikari metali u pozadinu dvorove mogućnika i sl., ali samo prema diktatu njihovom i još zato, što onda još »nije bilo akademija, pa da je zemljopisno znanje slikara bilo veoma maleno«. Dakle, na pr. Rogier van der Weyden, Leonardo da Vinci, Rafael, Tizian, Tintoretto i tisuće drugih davali su suvremenu pozadinu svojim biblijskim događajima samo zato, jer nisu dobro poznavali geografiju! A moderni biblijski slikari von Stuck, von Uhde, Steinhaufen, Eberz, pa konačno Eduard von Gebhardt, daju svojim slikama modernu pozadinu, često i suvremene kostime ili zato što im to mogućnici nalažu ili što ne znaju geografiju! Koliko primitivnosti ima u tim mislima hg-ovim, može svatko razabrati. — On međutim nije zapazio činjenicu, da je ovakvo slikanje biblijskih prizora vrlo pristupačno i lako shvatljivo onima, kojima je ono namijenjeno. Međutim, bilo bi od nas samih neinteligentno, kad bi se uopće dalje upu-

štali s gosp. hg-om u bilo kakvu diskusiju s područja povijesti umjetnosti ili estetike, jer je gore navedeni gospodin već sa ovo nekoliko izreka dokazao, da posjeduje minimalno i najprimitivnije poznavanje stvari, o kojima piše.

Jasno je, da na izložbi, gdje je izloženo preko stotinu platna, ne mogu biti sve slike istih kvaliteta i da tu uz vrlo dobre slike nalazimo i loših. Međutim, ako slikar dade jednu vrlo dobru sliku, već se ne može za njega reći, da je loši slikar. Takav je slučaj i s Jurkićem.

Jurkić živi daleko od svih eruptivnih, vulkanskih smjerova u slikarstvu. On je, jasno se vidi, pomno studirao stare Holandeze i polazi njihovim putem u davanju pejsaža. Ako nas to malo smeta, onda se sjetimo samo, da je na pr. Krsto Hegedušić posegnuo još dalje u prošlost, za Breughelom (polovina 16. v.).

Sve u svemu, htjeli smo ovo naglasiti: primarni je postulat u umjetnosti umjetnikov doživljaj objekta i gledaočev doživljaj slike. Inače ona u svakom drugom slučaju gubi svoj raison d'être. I zato, ako Jurkićeve izražajne forme ne teku paralelno sa suvremenim nastojanjima, to ne znači, da on ne stvara i ne može stvarati pozitivna djela.

Jurkić je u prvom redu lirik. Usporedimo li njega i rano umrlog pjesnika Đ. Sudetu naći ćemo mnogo zajedničkih crta. Obojica vole sutone i predvečerja, onda kad se gube boje dana i kad obrisi stvari postaju nejasni. Zato modelacija na Jurkićevim slikama i nije oštra i tvrda, nego je dana lagano i fino. I Jurkić, kao i Sudeta, duboko proživljuje prirodu. Svaka, i najmanja atmosferska promjena daje objektima sasvim drugačiji izgled, nego su ga imali čas prije. A baš ovakve momente nastoji Jurkić da fiksira na svojim platnima.

Sutoni i predvečerja časovi su, kad se sve stišava i smiruje. I baš tu je ona psihološka preddispozicija, zašto Jurkić voli ovakve motive: ne samo da je on duboko osjećajan, nego je savršeno staložen i miran čovjek. On poteže kistom sasvim mirno bez uzrujavanja i sigurno. To je ono, što g. hg. zove »isti kolorit, ista tehnika«. Što je on htio reći tom »istom tehnikom«, ne znam, a ne zna sigurno ni on. Da jedan slikar radi svoja djela istom tehnikom, to može biti jedna konstatacija, ali kao prigovor ne znači ništa, i pokazuje »istu tehniku« mišljenja, kakvu smo konstatirali već kod prijašnjih rečenica g. hga.

Osnovni je, dakle, ton Jurkićevih slika smirenost. Ona se ističe u odabiranju i davanju objekata. Nije to »dah mirne i uspavane istočnjačke monotonije« (prema g. hgu), već je to duševna njegova smirenost i harmonija. On ne baca boje impresijonistički nervozno na platno i njegove boje nisu tako jasne i svijetle kao recimo kod impresijonista. Mi smo se privikli gledati impresijonističke slike i naši nervi danas reagiraju tek na jake vizuelne efekte. I zato nam je i teško naći na Jurkićevim slikama sve ono, što je on u njima dao. Jer kod njega se baš radi o finom i suptilnom nijansiranju boja, bez glasnih efekata. A da je Jurkić i uspio dati mnogo osjećajnih i finih štimunga, o tom nema sumnje. (Na pr. »Oblaci«, »Jutarnje magle«, »Na brijegu«, »Le-

genda«, »Novembar« i dr.) I baš u tom leži značenje Jurkićevo. — Jasno je, a to treba osobito naglasiti, da Jurkić nikako nije portretist, nego u prvom redu pejsažist.

Postoji još jedna interesantna pojava kod Jurkića: ne muče ga problemi. Odviše smiren, a da bi ga iz njegove kontemplativnosti mogao istrgnuti bilo kakav problem, on daje svoje motive jednostavno, naivno (u dobrom smislu te riječi), njegova platna nisu raskidana na komade, ona su potpuno zaokružena i čine savršenu cjelinu. Ekspresijonistička su platna dokaz raskidanosti i nesređenosti ličnosti umjetnikove, koji u općoj desorijentiranosti ne može da se snađe. Ta se raskidanost i nesređenost materijalizira u isto tako raskidanim formama umjetničkog izražavanja. — Jurkić u tom kaosu stoji s određenim nazorom na svijet bez kidanja i prelamanja u svojoj duši čvrsto, kao ličnost duboko suptilna i osjećajna. Zato su mu i platna jasan refleks tog duševnog mira i staloženosti. On gleda oko sebe, osjeća ljepotu u svakom drvetu, svakoj travci, svakom refleksu svijetla i meće to na platno onako, kako vidi i osjeća. Mirni njegovi potezi ne znače »istočnjačku uspavanost« ni »monotoniju«, nego duševnu sređenost i harmoniju.

Još da se osvrnemo malo na našeg prijatelja hga. Njemu nije pravo, što Jurkić ne riše na zimskim pejsažima ljudi. Bez obzira na to, što uopće nije potrebno metati ljude u pejsaž (neka pregleda g. hg. jednu historiju umjetnosti sve tamo od Altdorfera, pa preko Holandeza do impresijonista!) i što to ovisi o raspoloženju i volji umjetnikovoj, a ne po receptu g. hga, mi ćemo i tu povući jednu paralelu između njega i Sudete. On pjeva na jednom mjestu (u »Notturno«):

»Volim, kada noć se
mjesto ljudi k meni svraća,...«

Postoje časovi, kad se čovjek povlači u svoju unutrašnjost, u svoje najintimnije osjećaje i ti su mu časovi vrijedniji od svega ostaloga. A u tim momentima ne treba drugih ljudi. A baš to su oni časovi, kad Jurkić stvara.

Još jednu klasičnu rečenicu hg-ovu, pa da završimo. Kad kritizira Jurkićeve ovce i goveda, on duhovito konstatira, da je »i ove prešla ona bosanska istočnjačka uspavanost«,... »a goveda većinom leže preživajući bešćutno...« Mi se ne ćemo zaustaviti kod pitanja: kako može jedna, recimo krava, preživati osjećajno. Samo ćemo ga uljudno zamoliti, da pogleda — ako mu je moguće — neka platna Paula Pottera, Adriane van de Veldea i nekih drugih. A ako mu to nije nikako moguće, onda neka pogleda jedamput pravog i živog vola ili kravu kako preživa. Možda će mu to malo koristiti, da više ne piše takvih rečenica. — A onda možda ni ne će više buncati ni o Segantiniju sa kravom i ženom i teletom i djetetom, ni o Jurkiću sa kravom, a bez teleta, žene i djeteta i sl. — Završit ćemo. Jurkićeva je izložba iznijela mnogo dobrih i finih pejsaža i štimunga. Svaku pozitivnu vri-

jednost pokušao im je zanijekati g. hg. iz »Novosti«, no pokazao je savršeno nepoznavanje i nerazumijevanje same stvari, tako da je zbija vrlo dobro učinio, što se je potpisao samo sa hg.

M. Keglević

IZLOŽBA VIKTORA ŠIPEKA

Pred Božić otvorio je izložbu svojih akvarela u Ullrichovu salonu Viktor Šipek.

On je već od prije poznat našoj javnosti svojim radovima. Tiho i bez reklame daje on svake godine na svojoj izložbi dosta radova. Na ovoj je izložbi donio uglavnom motive iz Zagorja. To Zagorje, jedan od najljepših naših krajeva, daje on bez pretjeranosti, onako kako ga gleda. Svakako, jedna pojava koja na toj izložbi, a i na prijašnjima, osobito iskače, jest Šipekov smisao za odabiranje motiva. Kod svake se pojedine slike vidi, kako je on upravo tražio stajalište, s kojega će dati sliku. Osjeća se, kako je svaki objekt na mjestu i da je onako najbolje, kako ga je on postavio. Osobito se, dakle, mora naglasiti njegov smisao za odabiranje motiva i za kompoziciju.

Šipek je, kao i Jurkić, pejsažist. I on ne traži ništa preko toga. On daje svoje Zagorje s velikom ljubavlju i pomnjom. Svaki, i najneznatniji motiv nalazi u njemu svog interpretatora. Golo stablo u snijegu za njega je dosta. On ga vidi, osjeti intimnu povezanost između sebe i njega i daje taj svoj doživljaj jednostavno i bez filozofiranja. Daje ga onako, kako vidi.

Ni u kolorističkom pogledu ne pravi on nikakvih eksperimenata. Skala je njegovih boja jednostavna i on se ne razbacuje ni na jednoj slici jakim efektima. Kod njega nema traženja: on je našao sebe i svoj slikarski izraz. On danas crta svoje akvarele sasvim mirno, staloženo i realistički. I uspjelo mu je da dade vrlo dobrih akvarela. (»Stablo u snijegu«, »Raspelo«, »Iz Tkalčićeve ulice« i t. d.)

M. Keglević

Filmski pregled

ČELJUSKINCI

(Propagandni sovjetski film u Zagrebu.)

Prošle godine nije se u ovo isto vrijeme ni o čemu drugome govorilo — do o Staviskom i katastrofi Čeljuskina. Dvije senzacije, o kojima se pričalo na svim kontinentima, dvije katastrofe, u kojima su novinari čitavoga svijeta našli nepresušivo vrelo vijesti i potresnih dopisa. Danas, kada promatramo te događaje — u riječi i slici — i imajući o njima u sjećanju još potpunu predodžbu, možemo se još više uživiti u istinitost. Sjetimo se samo opisa, kojima je svjetska štampa popratila pojavu Ljapidevskoga. Od nepoznatoga pilota, negdje na krajnjem sjeveru Azije, koji je, zaboravivši na sebe, za snježne mećave i oluje poletio u nepoznato, da pomogne bližnjemu, — svjetska je štampa učinila heroja samozataje i požrtvovnosti. Pače, on je spominjan kao simbol onoga zdravog i lijepog u nama, onih ljudskih osjećaja, koji ga sa strepnjom pratiše na njegovom lijetu. Međutim, u ovom sovjetskom filmu, Ljapidevski i nadalje ostaje nepoznati pilot krajnjega sjevera Azije, kojemu sovjetski režim nije priuštio slavu heroja, — jer boljševizam ne poznaje motiva samoprijegora, ljubavi prema bližnjem, samozataje; — žrtvovati sebe iz nekih viših motiva, nego što je zapovijed pretpostavljenih. »Mi ne poznajemo kršćanskoga morala« — izjavili su sovjetski funkcionari prigodom ubojstva Kirova. — »Za jednoga — ubit ćemo trojicu!«. Lagali su, jer su za Kirova poubijali preko 100 ljudi!

Sam bi se film mogao podijeliti u tri djela: 1. odlazak; 2. putovanje, katastrofa, spašavanje; i 3. povratak. Zadržat ćemo se samo na odlasku i povratku, jer jedino u tome možemo naći neku »propagandu«. — »Čeljuskin« polazi iz lenjingradske luke i taj brod kao svaki drugi, kao svaki drugi, — ali nekoliko ljudi u kinu plješće. Čemu? Po istoj bi se logici morao smatrati odlazak Byrdovoga broda iz New-Yorka prema Južnom polu propagandističkim! — Čeljuskin dolazi u Kopenhagen. Posjećuje ga sovjetski poslanik. Nekoliko ljudi u kinu plješće, *premda se na »nosu« sovjetskoga diplomate odrazuje sva tragedija milijuna ruskih i ukrajinskih seljaka.* — To je »propaganda«! — »Čeljuskin« mirno plovi norveškim vodama. Na palubi neki mornar ogledava pušku, a nad njim u zraku leprši — galeb. Marksisti plješću — — — zašto? Zar militarizmu sovjetske Rusije? — Kod natpisa, da »Čeljuskin« polazi na put, da se ustanovi, da li je moguć promet trgovačkim brodovima do istočnih obala Sibirije — marksisti i opet plješću — jamačno zato, da se ne bi ostali posjetioci dosjetili, kako se tu zapravo radi o ratu i Japanu! — I sada prestaje pljeskanje — sve do povratka, — jer na samom »Čeljuskinovom« putu po ledenim poljanama nema ništa propagandističkog. Tu su mnoge prekrasne snimke, kojima obiluju svi filmovi iz polarnih krajeva. Ovdje je život u logoru, koji se nimalo ne razlikuje od onoga Byrdove ekspedicije u

»Little America«. Možda je tu bio najvažniji »propagandistički« momenat u čitavom filmu — izdanje »logorskih novina« — ali »naši« to »komunisti« nisu zapazili. Oni ni ne znaju, što je to »Lenjinov kutić«, ali zato plješću zvijezdi na kapi sovjetskog vojnika. Dakle opet, militarizmu Sovjeta! — I tako, kad već sovjetski režim nije mogao izrabiti sam »Čeljuskinov« put u svoje ciljeve, morao je upriličiti svečani povratak, da se vidi, što je boljševizam! — Mi smo mu na tom zahvalni!

Kroz čitavu Sibiriju vozimo se po »dvotračnoj pruzi« (koje tamo ni nema?) u tipično buržujskom »Wagon restaurant-u«. Posluga servira objed, igra se domino, damama daje se cvijeće — upravo nam je nezgodno u ovoj ukočenoj sredini formalističkih običaja stare Evrope. — Dolazimo u Moskvu — doduše sve je puno policajaca i čekista, — ali zato je sve lijepo iskićeno. Komunisti plješću — *policiji!* — Što buržujskiji doček, to veći pljesak! Upravo kao da gledamo reportažu iz Amerike, gdje se snobovski dočekuju različiti rekorderi. Dolazimo na Crveni trg — u pozadini Lenjinov grob — masa ljudi poredana poput vojnika čeka — bogzna već kako dugo — na paradu. Slijede govori, — a onda poput svih fašističkih i hitlerovačkih svečanosti paradni mimohod mladosti: — četvorine muških i ženskih *uniforma* stupaju trgom, — — — a ono nekoliko komunista plješće, — ne znajući, da je ovo zapravo protupropaganda...

Napokon, tko je to pljeskao? Kakvi su to ljudi? — To su oni isti »zagrepčani«, koji su pred par godina dočekali u deliriju sreće i veselja Josephinu Baker. Danas su oduševljeni s pomisli, kako su »komunisti«: — oni ruše, — oni grade, — oni su faktori nečega, što dolazi! Danas je moderno biti onim, što će tek biti, — a moderno je upravo zato, jer se ne zna, što je. Tim se olakšava svako razmišljanje ovim »modernim« ljudima.

Sjedili smo u kinu pokraj neke oduševljene »komunistkinje« — mlade gospođice sa zelenim šeširićem (to je danas isto moderno) — ona je oduševljeno pljeskala — unatoč toga, što joj se sva okolina smijala. — Ali, kad je »Čeljuskin«, pod pritiskom ledenih santa skrhan, počeo tonuti, — čuli smo od ove »oduševljene komunistkinje« ove riječi: »Joj, Bože, pa to je strašno«...

Zanimivo je, da je u jednom zagrebačkom listu izašao dopis nekoga kapetana u m., koji je ustvrdio, da je posadu s »Čeljuskina« trebalo spremiti u istražni zatvor, a ne dočekati je s onakovim militarističkim paradama. Zašto? Zato, jer se tu ne radi ni o kakovim herojima, kakvim ih hoće prikazati ovaj film, nego o l j u d i m a, k o j i s u s v o j o m n e s p o s o b n o š ć u o d v e l i b r o d u p r o p a s t. Herojstvo se može pripisati avijatičarima, koji su pritekli u pomoć »čeljuskincima«, ili mornarima njemačkoga broda »New-York«, koji su po najvećoj buri i oluji na sasvim običnom čamcu pošli uz opasnost vlastitoga života da pomognu brodolomcima. Pa ipak, nikome nije padalo na pamet da iz toga događaja načini »propagandni« film, kako je to slučaj s »Čeljuskinom«. Prema ovom filmu, čeljuskinci su na santi leda živjeli posve gospodski, imali su svega na raspolaganju, čak su izdavali i »logorske novine«, da »buržoaska« publika može vidjeti, kakav

je kulturni napredak nastupio u komunizmu. Ali herojstvu kod svega nema ni traga i stoga ta čitava propaganda o »herojima« s »Čeljuskina« nije na mjestu, već djeluje za poznavaoce prilika jako naivno.

Šaljivo i smiješno je sve skupa ispalo. Imali smo barem prilike, da vidimo i na filmu, kako čitava Sovjetska Rusija nije danas ništa drugo nego ogromna, tipična kasarna u stilu starih k. u. k. kasarni, kako Stalin prema svemu tome nije ništa drugo nego sovjetski car i kako je u sovjetskoj Rusiji najvažniji faktor policija! To smo vidjeli u *sovjetskom »propagandističkom« filmu* i stoga ne će nitko moći reći, da je sve to »klerofašistička izmišljotina«!

Komunisti su, kako smo vidjeli, pljeskali *sovjetskom imperijalizmu i militarizmu i buržoaskim sovjetskim paradama*. Svi mi, koji smo taj film gledali nekomunističkim i nefanatičnim očima, vidjeli smo u svemu samo contra-sovjetsku propagandu!

Jer, nitko nas ne će valjda pokušati uvjeriti da je kasarnski život po komandi sovjetske G. P. U. nešto idealno! A tko doista u to vjeruje, na čast mu bio njegov »socijalizam«!

Ivo Ban

Kazališna umjetnost

ANTIKNO GRČKO KAZALIŠTE

Kad sam ponovno uzeo u ruke grčke tragedije, da ih čitam, pokušao sam da si predstavim kazalište, u kome su se nekada izvodile. Fotografije Dionizova kazališta u Ateni i kazališta u Epidauru nijesu mi dostajale. Činilo mi se, da mi ni najsavjesnija djela naših najučenijih helenista ne mogu nadoknaditi neposrednoga utiska. Otputovao sam u Grčku.

Na podnožju Akropole vidio sam Dionizovo kazalište. Ime mu je odatle, što je to bilo ujedno i drugo svetište boga Dioniza. Posjetio sam i kazalište u Epidauru. Ono je od svih najbolje sačuvano i nalazi se gotovo u onom stanju, u kojem ga je gledao Pausania. Leži u brežuljkastom kraju i čini dio svetoga okružja Asklepiosa, u kome se ne smije roditi ni jedno dijete niti umrijeti nijedan čovjek, osim glumaca u tragediji na pozornici. Veliko svetište i njegove dugačke arkade, koje su davale utočište bolesnicima, koji su u strahu čekali posjet liječnika, sada su samo razvaline. Uzdižu se još jedva nešto iznad tla. Čini se, kao da su u zemlju propale one crvenkaste svete Asklepiusove zmije, koje su puzale po kamenju i oko nogu hodočasnika. Vječno prazno i šutljivo stoji ovdje kazalište.

Vidio sam i delfijsko kazalište, koje leži na gornjoj terasi ovoga svetoga grada. Tu i bez dekoracija izgleda kao da glumci u nebu igraju. Ali uvijek me je vuklo natrag k Dionizovom kazalištu.

Dakle ovdje su drame Eshila, Sofokla, Euripida doživjele svoju praizvedbu. Svakako razvaline, koje sam vidio, potječu iz četvrtoga

stoljeća. Savremenici Perikla znali su samo za kazalište sagrađeno iz drva. Croiset je ironično primjetio: »Atenjani su onda tek gradili kazalište iz kamena i mramora, kad više nisu imali pisaca tragedija.« Na mramornim stolcima i sjedalima u prvome redu čitao sam riječi, koje vrijeme nije taknulo: »Svećenik olimpijskog Zeusa«, »Svećenik delfijskoga Apola«, »Svećenik dvanaest bogova«, »Svećenik Asklepiosa«. »Hierofant«. Ova mjesta određena za časne osobe sjetila su me religioznoga porijetla tragedije. Po predaji običavali su kod velikih Dionizovih svečanosti korovi pjevati himne. Jedan od pjesnika tih himna, Thespis, došao je na misao, da to pjevanje prekine pripovijesti, koja je mogla biti ozbiljna, ali i vesela, pa čak i raspuštena. U početku se sadržaj za tu pripovijest uzimao iz života onoga boga, čija se svečanost slavila, a kasnije i od kojega drugoga boga, poluboga ili heroja. Tako se rodila drama i brzo se prešlo od pripovijedanja na radnju. Kako Plutarh pripovijeda: novost glumljenja vabila je sve Atenjane.

Antikno kazalište bilo je uvijek pod vedrim nebom. Polukružni redovi sjedala za gledaoce bili su usječeni u kakvi obronak ili su se oslanjali na nj. Redovi stepenica lepezasto su ih sastavljali, a jedan ili dva horizontalna razmaka dijelili su ih na spratove. Dolje je, slično maneži u cirkusu, ležala orkestra sa oltarom Dioniza. Tamo se zadržavao kor. Iza orkestre, koja je sa tri strane bila okružena lukom gledalaca, nalazila se platforma samo malo uzdignuta tako, da ne bude poremećena veza između kora i glumaca. To je bilo ono, što mi danas zovemo scenom, a Grci su je nazivali proskenion. Riječ scena značila je kod njih zgradu (u početku samo šator), u kojoj su se glumci oblačili i na koju su se učvršćivale dekoracije.

Te su dekoracije bile isprva masivne. Pećina, toranj, oltar, grob, — sve je to bilo načinjeno iz masivnoga drva. Nije poznato kako su zakrivali šator za glumce. Kaže se, da je Sofoklo iznašao slikane dekoracije. Pozadina kazališta prikazivala je onda hram, šator vojskovođe, krajinu, sveti gaj, napušteni otok, ili još češće palaču, čija su dvoja pokrajna vrata vodila u prostorije za žene, odnosno u sobe za goste, a glavna vrata bila su kraljevska.

Kasnije je uvedena i promjena scene, ali to samo vrlo rijetko. Najvažnije iznašašće iza petoga stoljeća bio je stroj na kotačima, koji je prije svega služio zato, da iznese napolje scene umorstva, koje se u unutrašnjosti odigravaju. »Kroz vrata u pozadini«, kaže Navarre, »kotrljao se podij, na kojem su se nalazili ubojica i njegova žrtva. Soba u kojoj se zločin dogodio, došla je tako ususret pogledima gledalaca.«

Iznad palače ili hrama pojavljivali su se bogovi na pomičnom mostu ili tribini; puštalo se također da pomoću dizala lebde u maloj gondoli. Nije bilo teško oponašati šum grmljavine; munje su pravili tako da su mahali bakljama.

Atenska je država određivala među bogatim građanima one, koji će imati skupu, ali časnu službu korega, t. j. onih, koji imaju da opreme kor. Koreg je morao da sastavi kor i da se pobrine za sve, što je potrebno za predstavu. Koreuti (plesači u koru), pjesnici i

glumci nisu morali biti atenski građani. Zato su se i meteci i robovi uzimali za koreute. Koreg je uživao isto toliko časti kao i pjesnik. Kad je Temistoklo bio koregom jedne tragedije, koja je dobila nagradu, želio je da se ta pobjeda ovjekovječi jednom slikom. Na tu sliku stavljen je natpis: »Temistoklo je snosio troškove za kor, Frinihos je bio pjesnik tragedije, Adimantos je bio arhont.« Nikija, koji je velike svote trošio na to, da zadobije sklonost puka, pustio je kao koreg da u koru jedne tragedije nastupi jedan od njegovih robova kao Dioniz. Gledaocima je bio tako savršeno lijep, da su mu dugo odobravali. Na to se digao Nikija i rekao da misli da ne bi bilo pošteno, kad bi ostavio u ropstvu ovoga dječaka, koga je glas naroda sada kao boga proslavio. i odmah mu je darovao slobodu.

Država, koja je pjesniku žrijebom odabirala korega, na isti način mu je davala i glumce. Za vrijeme Eshila bila su samo dva, a nikada ih nije bilo više nego tri. Pomoću maske mogao je svaki glumac igrati više uloga; ali dialog između četiri osobe nije bio moguć.

U predvečerje svečanosti počelo je natjecanje u presvođenom odeionu. Praćen od koreuta i glumaca, koji nisu imali ni maske ni kostima, stupio je na pozornicu pjesnik »ovjenčane glave, kako je bio običaj kod svakoga religioznog obreda«. Pjesnik je saopćio sakupljenima naslov i sadržaj svojih komada.

Za vrijeme cijeloga petoga stoljeća izvodila su se uvijek četiri komada, tri tragedije i jedna satirska igra, koja je nosila to ime zato, što je kor isprva predstavljao Dionizove satire. Razlozi za tu razdiobu nam nisu poznati. Zašto tri tragedije? Ispočetka se davala trilogija, to jest opsežna tragedija u tri čina, kao na primjer trilogije Eshilove: »Agamemnon«, »Koefori«, »Eumenide«. Satirska se igra po sadržaju odnosila na trilogiju; mi možemo jedva da vjerujemo da trilogija kao što je ona Atrida može završiti sa smijehom. Znamo za još jednu Eshilovu trilogiju: »Laios«, »Edip«, »Sedmero protiv tebe« (ova posljednja je jedina koja se od ova tri komada sačuvala), sa satirskom igrom »Sfinga«, u kojoj se Silen izruguje nemani. Da li se moglo biti u takvom raspoloženju, da se smije Sfingi iza kako se vidjelo strašne nesreće Edipa i njegove kuće?

Grčka je tragedija bila podvrgnuta mnogo strožim pravilima nego klasična francuska drama. Sastav je bio gotovo nepromjenljiv: prolog, tri epizode, eksodus. Ova razdioba na pet činova nije dopuštala nikakvih međučina. Između prologa, epizoda i eksodusa pjevao je kor. Pjevalo se i za vrijeme pojedinih činova, ali samo kratko, čas sa svim glasovima, čas samo vođa kora, kojemu je glumac pjevajući odgovarao. Neposredno iza prologa ulazio je kor svečanim plesnim koracima u pet redova sa po tri koreuta. Razdijelio se u dvije grupe, od kojih je jedna pjevala, dok je druga pjevani tekst kretnjama razjašnjavala.

Kazalište je bilo vrlo skupo. P l u t a r h, koji se obara na taštinu atenskih pjesnika tragedija, pripovijeda, da je neki Spartanac, kad je vidio ove velike izdatke, rekao, da Atenjani ne čine pravo, kad razbacuju za igre onaj novac, koji bi trebali da troše za opremu svoje flote i vojske. »Uistinu«, nastavlja Plutarh, »kad se izračunaju troškovi

oko ovih priredaba, nađe se da su Atenjani izdali mnogo više novaca za Bacche, Feničanke, oba Edipa, Antigonu, Elektrine patnje i Medeu, nego za ratove protiv barbara, gdje se radilo o vlasti i slobodi. Vojskovođe su često jedva imali da pruže najpotrebniju opskrbu građanima, koje su vodili u boj. Često se događalo, da vođe triera nisu za svoje vojnike imali drugo do brašna, sira i luka i morali su siliti vojnike, da se ukrcaju sa tako malom zalihom. A priređivači igara nuđali su svoje glumce za vrijeme pokusa jeguljama, salatom, možđanima, šunkom i najboljim od najboljega.«

Atenjani nisu prezali ni pred kakvim izdacima, ako se radilo o svečanostima i kazalištu. Iz cijele Atike, pa i cijele Grčke, navirali su gledaoci, muževi i žene. Ipak se može uzeti, da kod obrazovanih muž nije želio, da njegova žena sudjeluje kod kakve aristofanske komedije, a i žena sama nije imala takvih želja.

U početku je ulaz u kazalište bio slobodan. Kasnije je navala mase bila tako velika, da su bili prisiljeni odrediti neku ulazninu, da se izbjegne stisci i svađi. Ova uredba nije pogodila siromašne građane, jer im se na svaku svetkovinu isplaćivala neka potpora, koja im je omogućila da sudjeluju kod tragedija Eshila i Sofokla.

Redateljska služba u kazalištu bila je izvanredna. Svaki propust se strogo kažnjavao. To je bilo potrebno, jer je Dionizovo kazalište moglo da primi 14.000 gledalaca, a od tih je samo jedan dio mogao razumjeti ono, što koreuti pjevaju ili glumci govore, ili uopće da prate, što se na pozornici događa. Sâm sam se uvjerio, da se iz gornjega dijela kazališta vrlo slabo vidi i čuje. Iz najviših sjedala jedva se mogu ljudi u orkestri prepoznati. Glumci su morali vikati; oni su vikali polagano, patetično i kod toga su nastojali da dobro artikuliraju. Ali kako dugo su to mogli izdržati? Dobra trećina gledalaca razumjela je predstavu samo djelomično pa su oni, kako se Plato tuži, vikali i bučili.

Grčkome duhu ne može se dosta nadiviti, ali kad se čuje izvjesne heleniste devetnaestoga stoljeća i historičare kao što je Renan, moglo bi se misliti da se taj duh odrazivao u svakome atenskom građaninu. Ja vjerujem da je atenski puk razumio ljepotu Propileja i Partenona, ali tako, kako je francuski narod razumio u srednjem v. ljepotu romanske i gotske umjetnosti, u šesnaestom vijeku ljepotu renesanse i u sedamnaestom ljepotu Versaillesa. Elita je bila nepovjerljiva. Sokrat je u Gorgiji prezrivo definirao tragediju kao »retorske vježbe pred pukom, koji je šaroliko skaluplјen od djece, žena i muškaraca, slobodnih građana i robova!«

Predstave su počimale vrlo rano, a svršavale tako kasno, da se u kazalištu večeralo, a arhonti i koregi, koji su težili za naklonošću puka, nuđali su osvježujuća pića. Iza priredbe slijedilo je ocjenjivanje djela.

Vijeće od petsto članova i koregi sastavili su listu sudaca, kojih je bilo iz svake od deset fila jednaki broj odabrano. Imena su se nalazila u deset urna; iz svake se izvuklo jedno ime. Deset tako izabranih sudaca je glasovalo. Od tih deset glasova izabralo se žrijebom pet — i to je bio konačni sud. Poduzimalo se kako se vidi, najveće

mjere opreza protiv prevare i utjecanja. Ali zloba svijeta je velika. »Mi znamo«, veli Navarre, »da su više nego jedamput arhonti i suci bili pod utjecajem novca i intrige.« Imena dobitnika nagrada objavila su se u kazalištu. Nagrada se sastojala od bršljanovoga vijenca i počasne novčane nagrade, za čiju visinu se ne zna. Općenito su se komadi samo jedamput izvodili. Ali putujuće družine nosile su ih po Atici od mjesta do mjesta; kasnije su se izvodili i u drugim kazalištima, kojima je atensko bilo uzorom. Konačno su ti komadi činili repertoire, na koji se vraćalo, kad je počeo jenjavati dramatski genij.

Broj pobjeda, koje su polučili tri velika pjesnika, jedini, čije komade posjedujemo, nam je poznat. Eshil, koji je sastavio oko dvadeset tetralogija, to jest osamdeset komada, bio je trinaest puta pobjednikom. Sofoklo, koji je složio trideset tetralogija, odnosno stodvadeset komada, dobio je osamnaest ili dvadeset prvih nagrada. Euripid je dvadesetitri puta sudjelovao u natjecanju, a samo pet puta je bio pobjednikom. Zato je u slijedećem stoljeću Eshil zaboravljen, a Sofoklo zapostavljen, dok je Euripid postao vrlo omiljelim.

A. Bellesort

Na Tajget

Dr. ĐUKA ŠIVAK: »KAKO JE POSTAO SVIJET«

(Izdanje »popularnog« Pobi-a)

Nauka je škakljiva stvar. Ona je dvosjekli mač, koji svaku i najmanju pogrešku kruto kažnjava. Osobito, ako se takove pogreške prave hotimice i s nekom tendencijom. Taj slučaj imamo u brošuri »Kako je postao svijet« i »Rasno pitanje«, koju je izdala marksistička Popularna biblioteka (Pobi). »Pobi« je, kako sami kažu u uvodu »pokrenuta iz potrebe, koja se kod nas silno osjeća, da se problemi iz prirodnih, društvenih, ekonomskih nauka što pristupačnije za najšire slojeve objasne i obrade. Pobi će obrađivati pitanja, koja do sada kod nas nisu uopće na dovoljno shvatljiv način tumačena.«

Vrlo lijepa i hvalevrijedna zamisao! Objasniti ono, što nikome nije moglo biti jasno do sada. Dakle sve edicije Akademije, Matice Hrvatske, Hrvatskog prirodoslovnog društva i t. d., i t. d., nisu dovoljno jasne i shvatljive. Doista, moramo priznati, da su sva stogodišnja nastojanja kod Hrvata, da se popularizira nauka bila bezvrijedna i kao anđeo s neba dolazi dr. Đuka Šivak sa Pobijem, da nam objasni sve tajne života. Saznat ćete za 2 (dva) dinara sve o svemiru, zemlji, čovjeku, životinjama, rasama i nasljeđivanju!

Da vidimo, što nam Pobi sve pruža za dva dinara.

Kod populariziranja nauke prvi uvjet je objektivno gledanje na stvari. Čitateljima se mora evolutivnim putem dovesti pred oči sve najvažnije dogme takove nauke, do kojih se dolazi logičkim, jasnim i što

jednostavnijim putem. U razvoju svake grane nauke nalaze se bezbrojne teorije i hipoteze, koje nastaju i opet nestaju, padaju i ponovno iskrsavaju, da konačno u nauku kao činjenica, a ne samo kao teorija i hipoteza, uđe istina. Sve drugo otpada i o tome se govori samo u povijesti nauke.

Kao u niti jednoj drugoj grani nauke, to se zbiva u prirodopisnim naukama. Život se manifestira na toliko različitih načina, on nas okružuje i izvana i iznutra, čovjek se poklapa sa svime što ga okružuje i sve, što može primati u sebe pomoću svojih osjetila je priroda, dakle bilo živa ili neživa tvar. Jasno je, da su se ljudi već od prvih dana, kada se kod njih počela razvijati svijest, zanimali za sve pojave, koje se zbivaju oko njih i tumačili ih, kako su mogli i znali. Paralelno sa razvojem čovječanstva tekao je i razvoj nauke. Sve dolazi u svoje vrijeme i skokova u prirodi nema.

Iz toga jasno slijedi, da je i biologija prolazila sve moguće razvojne faze i da se razvija još i danas.

Odviše je proziran način pisanja gospodina dra Šivaka, a da se ne bi iz tih redaka jasno čitala tendenca. On vrlo uskogrudno gleda na sve fiziološke i biološke probleme, koji se riješavaju u toj najmodernijoj nauci današnjice. On probire samo one misli, koje »dokazuju« posvema materijalistička shvaćanja prirodnih nauka. Što više, on ide i tako daleko, da citirajući i prikazivajući nekoga autora (na pr. Darwina), prikazuje samo polovicu njegovog rada i njegove nauke, dok preko druge, koja se ne bi pokrivala sa tendencijom Pobi-ja šutke prelazi.

U 80% svojih nazora zadržava se na Ernestu Haeckelu. Moguće je, da je Haeckel dobar prirodoslovac, ali to se ne može kazati za njega kao filozofa. Haeckelovi nazori o svijetu nijesu danas više ono, što su bili prije trideset godina. Nastupile su mnoge promjene i mnogi ispravci. Haeckel, koji je išao još dalje od Darwina i čije je shvaćanje svijeta, života uopće, stopostotno materijalističko, danas se ispravlja i nadopunjuje.

Gosp. Šivak hotice (ne vjerujemo, da nije čuo za njih) prešućuje de Vriesa, Driescha i mnoge druge važne naučenjake. Razvitak moderne nauke pokazao je, *da se ne mogu sve životne funkcije svesti na materijalističku bazu.* I zato, kao nikada do sada, nije se toliko razmahao vitalizam kao ustuk materijalizmu. Svi oni procesi, koji se zbivaju u živom organizmu, u svakoj pojedinoj živoj stanici, u protoplazmi, ne mogu se posvema svesti na fizikalno-kemijske procese. Ni fizika, ni kemija ne mogu stvoriti života. Sudjeluje kod toga neka viša vitalna sila, koju ne može svrstati pod kemijske formule. Što je to? Driesch to naziva »entelehijom«, a g. Šivak neka to nazove kako hoće, jer ime je sporedno.

Uspije li g. dru Šivaku oboriti tu tvrdnju, uspije li mu život rasčlaniti na čisto kemijske i fizikalne procese, dokazati njima bit života, dokazati, da su oni primarni, da život ovisi o njima, a ne oni o životu, onda mu možemo zajamčiti najsjajniju aureolu naučenjaka, što ga je ikada rodio svijet i sve moguće Nobelove nagrade.

Gospodin Šivak piše o životu, a prešućuje moderno shvaćanje života: govori o materijalističkim, a šuti o vitalističkom naziranju na svijet. Govori o nasljeđivanju, ali ni jednom riječju ne spominje ni Weissmanna, ni Nägeli-a, ni de Vriesa, vjeruje u vrste, a ne vjeruje u rase. Toga bi mogli nabrajati još u beskraj, ali šteta papira. Najjednostavnije bi ga bilo pobiti riječima samoga Darwina, za kojega se hvata kao utopljenik slamke.

Izdavati ovakova djela, pisana doista na »shvatljiv« i preshvatljiv način znači ljudima mazati oči. Kazali smo, da ovakove studije(!) moraju biti pisane objektivno i sa strogo naučnog gledišta. Upravo popularizuiranje nauke zahtjeva veliku stručnu spremu, daleko veću, nego li pisanje strogo znanstvenih djela, gdje autor može biti specijalista.

Kao slijedeća knjiga »Pobija« izlazi »rasprava« o religiji. Bezuvjetno interesantna tema u interesantnome izdanju za 2 dinara. Znatiželjni smo, što će nam taj mali, novorođeni Pobi servirati za dva dinara.

Ali glavno je to, da je svijestan, da izobrazuje široke mase...

Zlatko Milković

»KNJIŽEVNIK« I XIX. BIENNALE D' ARTE

Kako izgledaju »kritike« u »Književniku«

U 10. broju »Književnika« napisao je g. Lebr članak »*Bez F. Masercela, K. Kollwitzove i G. Grosza*« — a u podnaslovu »*XIX. internacionalna umjetnička izložba u Veneciji*«. Ovaj podnaslov mogao se mirne duše ispustiti i staviti »Paviljon S. S. S. R. u Veneciji«, jer u članku nije dao prikaz izložbe nego se ograničio na djelomično »kritiziranje« talijanskog paviljona, i opširno, »dokumentirano« prikazivanje izloženih predmeta u S. S. S. R.-paviljonu. Ne samo da g. Lebr nije napisao prikaz cijele izložbe (što bi se prema podnaslovu moglo očekivati) nego izgleda, da on i nije pogledao cijelu izložbu. Ali ipak, ne pogledavši »golemi broj od preko 4000 slika i skulptura«, mogao je on postaviti dijagnozu, da »oficijelna umjetnost većine zemalja nalazi se danas u stanju očigledne dekadanse, puna je protivrječja i udaljena od prave srži i svrha umjetnosti.« Tako svršava uvod toga »prikaza« o izložbi, a onda gosp. Lebr ulazi u »najinteresantniji i »najpoučniji« između 16 paviljona — u talijanski.

Tu se najprije obara na futuriste, a onda na one, kojima je potrebno da samo naslikaju »dva mladića u crnim košuljama kako lijepe plakate« ili »grupu oduševljenih manifestanata«, pa će odmah pod slikom iskrsnuti »aquistato« — prodano — i zato su ovi »bijednici intelekta« materijalno osigurani. Obara se naročito na Guida Tallone-a i njegove »otmene i napudrane« portrete. Inače »*u čitavom paviljonu među nekoliko stotina slikara, nije se našao ni jedan, koji bi bio dosta hrabar ili sposoban da zahvati u svakidašnjicu talijanskih širokih slojeva, ili da prikaže nešto sa širokog područja seljačkog života, tvorničkog pogona i problema masa.*« Do takvih je eto zaključaka došao gosp. Lebr boraveći u talijanskom paviljonu — u koliko je uopće u

njemu bio. Jer on svijesno šuti o tome, da je vidio (a možda i nije vidio!), među onih 1813. izloženih objekata u talijanskom paviljonu i one, koji su vrijedni spomena radi veze sa svakidašnjim životom. Spominjem samo neke kao: G. Casetti »Alla staccionata«, F. Guido »La costruzione del ponto«, De Bernardi »Nel porto«, Montanari »Ciclisti«. Naročito ističe »Racconto eterno« od F. Figari-a, gdje je prikazana žena, kako sjedi na kamenom pragu kuće i prede. Svaki nabor na ruci i djelomično pokrivenom licu izrađen je velikom vještinom, a cijela slika daje dojam onoga što imamo svaki dan pred sobom. Ali to je samo jedna od mnogih. Među kipovima spominjem B. Morescalchi-eva »Pastore« i G. Giordani »Danzatrici«. Tako bi se moglo iznijeti mnogo, mnogo toga, što g. Lebr nije vidio, ili bar šuti da je vidio, jer njemu je bilo glavno da ocijeni, da li je djelo »idejno realistički orijentisano« ili nije.

Ogorčen napušta talijanski paviljon, tražeći mjesto gdje je »atmosfera prepuna života«. I nalazi ga u paviljonu S. S. S. R., koji ga se doimlje »kao oaza u pustinji«. U ocjeni atmosfere u paviljonu iznosi. da je tek tu našao istinsko slikarstvo jer je osnovano na »širokoj bazi« »historijskog heroizma naroda!« Ali da ne bi možda tko krivo shvatio, zašto on iznosi upravo ta i ta sovjetska djela, ograđuje se rekavši, da ti radovi nisu propagandistički u lošem smislu riječi. Pa ipak, propagandistički su barem toliko kao i »dva mladića u crnim košuljama« i »manifestanti«, na koje se onako žestoko oborio. Ali to je g. Lebr zaboravio, dok je prispio do ove »oaze«. U propagandističkom tonu, nema na pr. između »grupe mladih krasnoarmijaca« i »Političke konferencije« od Rjajskoga i »mladića, koji lijepi plakate« upravo nikakove razlike.

Ne znam zbog čega je g. Lebr spominjao »Sud bijelih«. Slika je »važna« samo zato, jer se uz pijane oficire i svećenika nalazi i neka polugola »sumnjiva« žena — i jer je rađena s jakim kontrastima svijetla i sjene. I u tu atmosferu, dovode radnika, da mu sude. Da je A. Dejnka bio jedan od onih »koji bi bio dosta hrabar ili sposoban da zahvati u svakidašnjicu« možda bi bio našao zahvalnijih motiva u bezbrojnim izvršenjima smrtnih kazni po sovjetskoj policiji, jer bi time bio mnogo bliži sadašnjici i dublje bi zadr'o u sam život u S. S. S. R-a.

Pa ipak, u sovjetskom paviljonu nije nam gospodin Lebr spomenuo ni jedno djelo »koje bi zahvatilo široko područje seoskog života«. A to nije ni mogao jer *u paviljonu S. S. S. R. nije našao za to objekta.* Da je pažljivije gledao prije bi to bio našao u talijanskom paviljonu.

Zašto g. Lebr nije spomenuo i ostale paviljone, može se jasno razabrati. On drži da je pozvan, prema načelima »naprednih« da dade lekciju talijanskoj umjetnosti, i da uzvisi sovjetsku. A ostali ga narodi malo interesiraju, jer on i nije imao vremena da sve razgleda, budući da se on kao »ozbiljan posjetilac najdulje zadržavao« u paviljonu S. S. S. R-a.

Na koncu optužuje g. Lebr ni sam ne zna koga, što je »jednima« omogućeno da posjete »ovu zaista tehnički uzorno organizovanu

izložbu« a »drugima« nije. I vrlo nam je drago, da je g. Lebr baš od onih »prvih« te je imao mogućnosti posjetiti ovaj važan forum međunarodne umjetnosti, jer, prema riječima samoga g. Lebra, to mogu oni isti privilegovani, glasni i »otmjeni« turisti, koji s daleko više razumijevanja participiraju u raskošnim noćnim regatama gondola na Canal Grande, oni isti koji jednako bezbrižno i ležerno ostavljaju svoje funte, marke i dolare u hotelima na Capri, kao i u igračnicama Monte Carla.« I on od ovih »prvih« t. j. onih koji su mogli posjetiti Veneciju, tješi one »druge« da »srećom ovaj puta nisu ništa suviše izgubili. Jedino nekoliko korisnih pauza i ponovnu potvrdu za svoj stav — naime za odlučnu kritiku i negaciju građanske i larpulartističke umjetnosti.« Eto tako je završio g. Lebr svoj prikaz izložbe u Veneciji. Stavivši već onaj naslov, moglo se očekivati da će g. Lebr napisati ono što je i učinio. Mora se priznati, da je zadaću izvršio na zadovoljstvo onih »brojnih« čitača »Književnika« koji željno očekuju ovakove »iscrpne kritike« za »ponovnu potvrdu svoga stava.«

S. Stipić

Polemika

MOJ ODGOVOR ANONIMNIMA

U članku »Protivnici socijalizma« — pozivno na početničko prenemaganje(?) g. Vilka Riegera u »Hrv. Smotri« (»Radničke Novine« br. 51. g. V.) raspisao se neki anonimni »kritik« o protivnicima marksizma, koji se često »vole prikazati kao da su inače pristaše socijalizma«. Te riječi imale bi se u glavnom ticati moga članka o kapitalizmu i marksizmu u br. 11. i 12. »Hrvatske Smotre« i stoga će biti od interesa, kakovim silnim »argumentima« g. anonimni »kritik« »pobija« moje »početničko prenemaganje«, »polupismeni napis«, »pretenciozan napis jednoga početnika«, »koji ima samo tu osobinu, što je kuražan (u lošem smislu) i koji baš radi te svoje osobine ignorantski tretira jedan predmet . . .« i t. d.

1. Kolike je, molim Vas, »vrijednosti ‚socijalizam' tih ljudi, koji nikada, nigdje i u nikojem slučaju nisu članovi radničkog socijalističkog pokreta«, već se »danas naročito ističu u fašističkim pokretima svih mogućih varijacija?«

Tako »Radničke Novine«! Dakle tko nije član komoraškog i oportunističkog »socijalizma«, — kojemu je jedini cilj da osigura komoraškim vođama dobra namještenja u institucijama socijalnoga osiguranja i radničkim komorama, — taj nije »socijalista«! »Komoraš« i »socijalista« su dakle gospodi oko »Radničkih Novina« identični pojmovi — pa što se onda čude što ljudi zaziru od njihova »socijalizma«! Zar ne vide, da su komoraštvo i oportunizam dvije tako ružne stvari, da nijedan čovjek sa socijalnim osjećajima n e m o ž e biti

članom »radničkog socijalističkog pokreta«, kojega danas vode komoraši!

2. »Radničke Novine« tvrde, da ja nijesam mogao u svom članku izostaviti »pretjerivanje, koje redovno u tumačenju Marksovog materijalizma dovodi do falsifikata: »Marx generalizira... i tvrdi da je čitava povijest samo (kurziv R. N.) povijest klasnih borbi.«

Za gospodu oko »R. N.« čitava povijest nije samo povijest klasnih borbi! U redu! No Marks kaže: »Historija svih (potcrtao V. R.) dosadašnjih postojećih društava, jest historija klasne borbe« (»Kom. manifest«, cit. kod Sorokin: Sociologija, str. 154)! Dakle! Moje »pretjerivanje« ipak nije pretjerivanje, nego su mi »R. N.« htjele po svom starom marksističkom običaju podmetnuti neke »falsifikate« i pri tome su same iskrivile Marksovo učenje. Još ću ja morati davati gospodi oko »R. N.« lekcije iz marksizma!

3. Po pisanju »R. N.« zauzeo sam »pomodnu antikapitalističku pozu« i »kako danas u politici postoji jedna visoka konjunktura; danas, zato što je pomodno (da ne iznosimo i ostale okolnosti), na svim čoškovima se pojavljuju učene (oho!), ma i samozvane glave, koje smatraju da su pozvane da udaraju po marksizmu...«

Dakle pomodno je, t. j. moderno: zauzimati antikapitalističku pozu« i »udarati po marksizmu«! Konačno, ipak i marksisti jednom priznaju da je naše antikapitalističko i antimarksističko stanovište moderno, dakle suvremeno!

4. Svi, koji nijesu komoraši, su po mišljenju »R. N.«: »franko-fašisti«, »pseudosocijalisti«, »klerofašisti«, a ja »ljubomorno« čuvam svoju »socijalističku masku«!?

Ovi ukrasni pridjevi svakako se ne tiču niti mene, a niti ostalih saradnika »Hrvatske Smotre«. Nitko od nas nije nikada reflektirao na časni naslov »socijalist«, resp. »komoraš«, dok sam ja svoj članak pisao sa zadružnoga stanovišta, t. j. s onog istog, s kojeg polaze Ch. Gide, dr. Vahan Totomianz, dr. J. P. Warbasse i mnogi drugi kooperatori, za koje »R. N.« ne će sigurno moći tvrditi da su »franko-fašisti« ili »pseudosocijalisti«, a još manje da su »klero-fašisti«.

5. Stajat će me mnogo truda — vele »R. N.« — dok članovima njihovoga pokreta (t. j. komorašima!) dokažem, da »između njihovog položaja i položaja njihovih poslodavaca kapitalista nema neke bitne razlike«!

Gdje sam ja uopće to dokazivao? Ja sam ustvrdio, da među kapitalističkim i marksističkim ekonomskim sistemima nema neke bitne razlike, jer su oba materijalistički. A sasvim je nešto drugo razlika sistema i razlika položaja poslodavca i radnika! Komoraško podmetanje je iz toga slučaja vrlo vidljivo!

Za mene je svakako časno, da me napadaju »Radničke Novine«, inače obična filijala slobodno-zidarskih »Novosti«, samo prebojadisana »klasnom« komoraškom bojom. Ali za »Radničke Novine« nije niti najmanje časno, da autori njezinih zlonamjernih i smiješnih ličnih napadaja ostaju anonimni, te se skrivaju za kojekakve šifre i pseudonime!

★

Na isto tako anoniman napadaj, koji je izašao u marksističkom »Pregledu« br. 10. od 19. XII. 1934., ne želim se opširnije osvrtati. Taj napadaj lista »za nauku i umjetnost« obara se na mene »naučnim argumentima« one vrste, za koje se obično odgovara pred sudom kao na pr.: »nedouki mladić«, »ovome mladiću«, »trebat će njemu i njegovim poslodavcima za to veće doze m o r a l a«, »prepotentno i drsko derle« i t. d., i t. d. Na te »naučne argumente« »Pregleda« bilo bi neumjesno davati neki opširan odgovor, jer marksistički kočijaški rječnik govori dovoljno sam za sebe o »kulturnim« dispozicijama marksista oko »Pregleda«.

»Pregled« piše:

»Jer kad u jednoj reviji može da bude, primjerice, napisano, da je »kapitalističko-feudalni Japan javno priznao, da se odriče kapitalističkog principa u privredi, a napose u trgovini: kupuj što jeftinije, a prodaj što skuplje, a usvojio neki nadidealistički i hipersamaritanski: kupuj što skuplje, a prodaj što jeftinije...« (vidi članak A. Oršanića u br. 11. i 12. »Hrv. Smotre«) — onda se ni ta revija, ni njezini pisci ne mogu ozbiljno shvatiti.«

Svaki pismeni čovjek će opaziti, da je gornja rečenica napisana u i r o n i č n o m t o n u! Pisac članka u »Pregledu« ili to ne opaža, ili hotice ne će da to opazi, samo da bi »Hrv. Smotri« imao što podmetnuti. A oboje je u svakom slučaju vrlo neozbiljno i djetinjski naivno i pokazuje kakovim se metodama služe izvjesni ljudi u borbi protiv naprednih narodnih listova!

V i l k o R i e g e r

Kulturna kronika

VEČE RECITACIJA NAJMLAĐE HRVATSKE LIRIKE

Dne 9. XII. 1934. priredio je klub slušača slavistike u Pučkom Sveučilištu veče recitacija najmlađe hrvatske lirike.

Uvodnu riječ održao je predsjednik kluba g. Pavao Šimunić. Tom prilikom je istaknuo, da se najmlađa hrvatska lirika vraća k svome seljačkome narodu, jer hoće, da dade istinitu sliku njegova života, njegovih patnji i stradanja, veselja i radosti. Najmlađa hrvatska lirika ne će da pjeva u selu u stilu romantičkih gradskih gledanja, već nastoji da mu se što više približi i da bude nosilac reformatorske ideje našega seljačkoga naroda.

Na rasporedu bijahu recitacije ovih pjesnika:

Ivo Balentović, Gabrijel Cvitan, Danilo Čović, Ante Jakšić, Kamilo Križanić, Zlatko Majtin, Vinko Nikolić.

Pjesme su vrlo lijepo recitirali gg. Leventić i Jovanović. Osobito su se svidjele pjesme: »Zimski razgovori na selu« (I. Balentović), »Na

tragovima orača« (Križanić), »Pisma iz velikoga grada III.« (Majtin), »Naši trudni judi« (u dijalektu, Nikolić), i »Pjesma o maloj vezilji« (Cvitan).

Mnogobrojni slušatelji bili su vrlo razdragani uspjesima naših mladih pjesnika, a iza svake pjesme odjeknuo bi oduševljeni pljesak.

Naravno, da nije moguće metnuti sve mlade hrvatske pjesnike na program jedne večeri. Pogotovo, jer je tendencija ove priredbe bila, da se iznesu samo pjesme onih pjesnika, koji su orijentirani prema selu. Radi toga, našla se šačica crveno obojadisanih ljudi, koja je pokušala omesti ovu skromnu priredbu. Bili su tu i neki »pjesnici«, koji su bez ikakove skromnosti govorili p r o d o m o s u a i tražili da se priredba uopće ne održi. Ovakovo nastupanje nije do sada bilo kod nas uobičajeno i zato predstavlja ovaj slučaj prvi pokušaj marksista, da metode sovjetskoga terora prenesu i na posve literarno polje i da tu onemogućuju hrvatske priredbe.

Sva publika dala je izraze ogorčenja ovome nastupu povrijeđenih marksističkih taština i osudila je vidljivim načinom njihov postupak, tako, da su bijedno poraženi njih 8—10 morali odmah na početku napustiti dvoranu uz smijeh publike.

Priredba je nastavljena i dovršena u intimnom tonu, bez ikakvih daljnjih upadica.

M. M i r i ć

NIKOLA PERŠIĆ:

SAARSKO PODRUČJE

SAAR JE NJEMAČKI

U kasnu jesen 1918. godine napokon je zamuknuo i posljednji pucanj topa na zapadnom frontu. U vojnički izvještaj unešeno je taj dan: na zapadu ništa nova. Zaista i nije moglo biti više ništa nova. Sve porušeno i uništeno pružalo je bolnu sliku s jedne i druge strane. Opustjeli su lijepi i napredni industrijski krajevi s obe strane granice. Francuskoj je u prvi mah izgledalo da njezini rudnici u tom području ne će proraditi 10 godina. Antanta je pobijedila. Silno njemačko carstvo, koje je dugo odolijevalo cijelome svijetu skršeno je i čeka na rješenje mirovne konferencije. Puška je rekla svoju riječ i predala stvar na rješenje diplomatima. Posao vrlo težak i odgovoran pred narodom i historijom. 1914. godine, svjetska politika imala je na sebi bezbroj gordijskih čvorova, koji su se bili tako zapleli, da su se mogli samo mačem raskinuti no moralo se po svršetku paziti, da taj mač ne bude previše oštar, da ne bi pokidao i niti, koje su za normalan opstanak čovječanstva preko potrebne. Predsjednik Wilson pohrlio je preko oceana u Evropu, da kao arbiter i blagi sudac utječe na pobjednike i pobijeđene te da liječi zlo u korijenu i po mogućnosti što bolje uredi sva sporna pitanja. Uz njega kao pobjednička imena sjaju Lloyd George i Clémenceau. Nakon rješenja najkrupnijih stvari ostalo je mnogo sporna. I u pitanju saarskoga područja nije bilo lahko donijeti rješenje. Francuzi kao pobjednici su tražili uporno iz mnogo razloga, o kojima ćemo poslije potanje govoriti, za sebe taj po porijeklu pučanstva njemački kraj. Njemačka nije prisustvovala tim vijećanjima. U historiji uvijek je bilo i bit će »vae victis« (teško pobijeđenima). — To je u kratkim crtama politička situacija za vrijeme rješavanja saarskoga pitanja.

13. siječnja progovorio je glas krvi, kako je rekao Hitler u svom govoru nakon oglašenja pobjede Njemačke fronte. — Stanovništvo je velikom većinom od 90.08% predanih glasova izglasalo povratak toga područja Njemačkoj. Nakon potpunoga sređenja toga pitanja izgubit će saarsko područje onu važnost, koju je imalo iz mnogih razloga do plebiscita i postati će jedna od provincija Njemačke.

Saarsko područje ima površinu od 1912 km² i broji danas 830.000 stanovnika. Tvorevina je Versailleskog mirovnog ugovora. Francuzi ga nazivaju »Bassin de la Sarre«. Leži na francusko-njemačkoj granici u blizini kneževine Luxembourg. Saarska zemlja ne posjeduje neka posebna i naročita obilježja jedne geografske krajine. Čitavo područje dobilo je ime po riječi Saari, koja izvire u Elzasu, a utječe u Mozelu nešto niže od Triera. Gustoća stanovništva je 431 na km², pa spada među najgušće naseljene krajeve u Evropi. Dijeli se na jedno gradsko i 7 zemaljskih okruga. Jedini velegrad je Saarbrücken sa 132.000 stanovnika. Po vjeri 72.6% katolika, dakle skoro ¾, i 26.12% protestanata. Židova ima 0.5%. Po narodnosti i materinskom jeziku ogromna je većina Nijemaca. Francuza ima nešto u Saarlouisu. To je pretežno industrijski kraj, pa radnici sačinjavaju oko 60% svega stanovništva. Zemljoradnja u usporedbi sa rudarstvom i industrijom ima u ovome kraju sporedni značaj.

U historiji pripadao je Saar većinom njemačkim kneževima, a kasnije je bio podijeljen na pruski i bavarski dio i tako je ostalo sve do ujedinjenja Njemačke. Francuzi su ga dva puta posjedovali i zadržali ga kraće vrijeme i to za Ljudevita XIV. i za francuske revolucije. Koncem svjetskoga rata okupirala je Francuska to područje za naknadu uništenih ugljenih rovova u sjevernoj Francuskoj.

POVIJEST SAARSKOG PODRUČJA

Pošto saarsko područje kao politička tvorevina postoji s današnjim granicama i uređenjem tek od 1919. god., to se pod historijom saarskog područja mora zapravo razumjeti historija krajeva, koje danas obuhvaća to područje.

Za keltsko doba znade se vrlo malo. Toliko da su možda neka imena rijeka, potoka i bregova keltskoga porijekla i da su u tom šumovitom kraju bila rijetka naselja. Nešto malo svijetla dolazi s osvojenjem zemlje po Juliju Cezaru 58—52 g. pr. Krista. Rimljani stvore ovdje nekoliko vojničkih točaka za oslon i izgrade ceste. Nešto malo bilo je ovdje i rimskih trgovaca. Pronašle su se i rimske ciglane i talionice željeza, no o intenzivnom kulturnom životu u Saaru za vrijeme Rimljana nema ni govora.

S naseljavanjem Franaka i Alemana u početku V. stoljeća počinje njemačka historija u Saaru. Pobjedom Klodviga nad Alemanima g. 496. pretegne gospodstvo Franaka na današnjem saarskom području, pa je do danas ostalo narječje franačko. U to franačko-germansko doba prodrlo je u VII. vijeku ovamo kršćanstvo. Iz tog doba ima više samostana, no jednu iscrpnu sliku o počecima kršćanstva nije moguće dati. Jednako se i o upravi zemlje znade vrlo malo. Po svoj prilici bio je saarski kraj, kao i druge franačke zemlje, podijeljen na župe na čelu s grofovima. U doba Merovinga i Karolinga bila su ta područja povezana u jednu cjelinu s romanskom i germanskom narodnošću. Nakon raspada države Karla Velikog saarska zemlja dođe oko 870. g. u istočno franačku odnosno kasnije njemačku državu. Iz cjeline karolinške monarhije stvorile su se Njemačka i Francuska. Granice tih dviju država tekle su daleko na zapad od Saare. Središte današnjeg saarskog područja činila je grofovija Saarbrücken. Sredinom 12. stoljeća proširila se ta grofovija sve do Rajne. Udajom neke nasljedne grofice za francuskog grofa došla je kratko vrijeme grofovija Saarbrücken u francuski posjed, no ponovno udajom druge nasljednice sa njemačkim grofom od Nassaua ostala je grofovija sve do Ljudevita XIV. i kasnije do revolucije u njemačkim rukama. Veliki pokret reformacije nije takao saarsku zemlju. Sredinom 17. stoljeća izumre saarbrückenska linija nassauskih grofova i posjed dođe u ruke protestantskoj familiji Nassau—Weilburg, koji po tadašnjem načelu: »Cuius regio, eius religio«, uvedu evangeličku vjeru, no za vrlo kratko vrijeme, jer se poslije većina vrati kato-

ličanstvu. Saarska zemlja, koja je sredinom 15. vijeka počela kulturno i gospodarski da cvjeta, opustošena je u doba 30. godišnjeg rata. Westfalskim mirom dobiju Francuzi dio Elzasa, zatim Metz, Toul i Verdun i tako se prvi puta stvori saarsko pitanje, jer je Francuska pomakla svoje granice prema sjeveru. God. 1670. zaposjednućem Lotaringije rodi se iznova želja Francuza za njemačkim krajevima. Ljudevit XIV. svojom reunijskom politikom uspije da dođe u posjed svih onih krajeva, koji su imali bilo kakovu vezu sa životnim interesima dijelova zemlje, koje je Francuska dobila westfalskim mirom. U tu svrhu uredi reunijsku komoru u Metzu.

Ljudevit XIV. zadobije davno žuđeni cilj saarsku zemlju, važnu etapu na putu do Rajne i napravi iz nje francusku saarsku provinciju. U to doba stajahu Turci pred Bečom. Njemačka nije bila kadra da se opire. Ljudevitu XIV. je bio glavni cilj reinska granica, a saarska provincija bila mu je stepenica do toga. Da osigura do sada osvojeno i kao oslon za nova osvajanja izgradi tvrđavu Sarrlouis. Svršetkom falačko-orleanskog rata Ljudevit XIV. bi prinuđen god. 1697. mirom u Ryswicku da povrati Falačku i područja anektirana u doba reunije, među njima i zemlje na Saari. Jedino što je Francuska unutar današnjeg saarskog područja zadržala bio je Sarrlouis s 5 okolnih sela. U 18. stoljeću počinje silni gospodarski i kulturni napredak. Taj kraj je pripadao Njemačkoj sve dok nova iz revolucije proizašla Francuska ne nastavi s reinskom politikom. U prvim revolucijskim ratovima doprli su valovi revolucije i preko granica francuskih susjednih zemalja, dok konačno Saarsko područje s cijelom obalom Reine ne bude sjedinjeno s Francuskom. Time je započela druga epizoda francuskog doba, koje je trajalo nešto dulje nego li prvo. Gospodarski život u Saaru, koji je za doba revolucije teško stradao počinje se za Napoleona I. opet uzdizati. Francuska je revolucija ukinula one mnoge male teritorijalne sile u saarskoj zemlji i sva ta područja skupila u jedan departement. Njemačka vojska u ratu za oslobođenje iznijela je pobjedu i god. 1814. ponovno se sjedini saarska

Falačka s Njemačkom, a zemlje između Reine, Mozele i Saare predane su od Francuske Njemačkoj. Nakon ponovnih borbi za povratka Napoleona I. ipak odluka Evrope za II. pariškog mira 1815. ispade u korist njemačke stvari u saarskom području. Granice od 1792. g. budu opet uspostavljene. Godine 1815. pripadne najveći dio saarskog područja Prusiji, a manji dio na istoku Bavarskoj. Uključenje Sarrlouisa i okolice Prusiji izvršeno je bez velikih poteškoća, jer za kratko vrijeme od osnutka Sarrlouis nije još postao tipično francuski grad. U doba od 1815.—1870. nije prošao ni jedan decenij, da Francuska nije pokazala težnje za saarskom i reinskom zemljom. Nije došlo doduše do trećeg francuskog doba, ali postojala je u raznim momentima mogućnost povratka Francuske u Saar. Nastupom Napoleona III. na francuski prijesto izgledalo je da je došlo vrijeme za ostvarenje francuskih težnja. Njegovi uspjesi u krimskom i talijansko-austrijskom ratu, potakli su ga da započne novu borbu za Reinu i Saaru. On je jasno vidio da bi otvoreni rat protiv Prusije mogao uzdrmati njegovo prijestolje. Zato je svoju politiku upravio na to, da razdvoji obe njemačke velesile Prusiju i Austriju, a iz toga da vuče korist za Francusku. Cijela francuska politika 1861. išla je za osvojenjem granica od 1814., a ne više za osvojenjem cijele reinske zemlje. Napoleon III. pokuša zadobiti granice od 1814. g. pustivši Prusiji u Slezwig-Holsteinu slobodne ruke. Napoleon III. je još očekivao da će prusko-austrijski rat 1866. drugačije ispasti, nego li se u istinu dogodilo i da će iz toga izvući korist za svoju reinsku politiku. Unatoč toga htjede pokušati s aneksijom Sarrlouisa i Saarbrückena; a ujedno zatraži od Bismarcka sve one dijelove područja, koje je Francuska izgubila drugim pariškim mirom, to jest najvrijedniji dio Saara. Osim toga Luxemburg, bavarsku Falačku i reunijski Hessen uključivo Mainz.

Nakon odlučnog stava Bismarckovog, Napoleon III. htjede uzmaći, no francuska javnost zatraži jake poteze. Ratom između Francuske i Njemačke 1870.—71. bile su izgubljene sve nade Francuske da nastavi sa svojom saarskom i rajnskom politikom. Osvojenjem Lotaringije od Njemačke

saarsko područje nije više bilo granična zemlja i od 1871. to jest od proglašenja velikog njemačkog carstva u Versaillesu, pa sve do svjetskog rata nije bio nikakav problem za njemačku, a ni francusku vanjsku politiku. Nakon rata g. 1919., stvorena je od dijelova Prusije i Bavarske versailleskim ugovorom kao državno-pravna cjelina.

SAARSKO PITANJE OD VERSAILLES-A DO PLEBISCITA

Već 1917. g. pokušala je francuska vlada kod saveznika da ostvari svoje težnje za Saarom. Te je godine sklopila s Rusijom tajni ugovor, u kojem se ruska carska vlada obavezala pustiti Francuskoj slobodne ruke na Rajni, a za uzvrat je dobila velike koncesije na istočno-njemačkoj granici.

Na početku mirovnih pregovora bila je situacija francuske vlade dosta teška. Pod pritiskom unutarnjeg i vanjskog položaja dala je Wilsonu formuliran mirovni prijedlog, koji je u 8. točci govorio o popravljanju nepravde učinjene 1871. g. Francuskoj u Elzasu i Lotaringiji. Kada su se političke prilike u Francuskoj naglo promjenila na dobro, probude se u Parizu želje za aneksijom Saara, koga je ona već vojskom zaposjela koncem 1918. g. God. 1919. u veljači prvi put je predan saarski spomenpis zastupnicima saveznih sila. Time je saarsko pitanje došlo u odlučan stadij pretresanja. Zahtjev Francuske za Saar bio je postavljen u glavnom sa dva gledišta:

1. s gledišta historijskog prava, pa se tražilo granice od 1814. g.;

2. da reparira saarskim ugljenom ono, što su njima Nijemci uništili u sjevernoj Francuskoj.

Što se tiče historijskog gledišta kažu za saarsko područje da je mnogo vremena pripadalo Francuskoj i da je silom od nje otrgnuto. Znajući da ovo historijsko pravo na taj teritorij ima zasjenjenih strana, Francuska je to potkrijepila sa gospodarskog stajališta. Tardieu, francuski referent za saarsko pitanje, opisuje gospodarsku strukturu

saarskog područja i ističe dvije stvari: 1. gospodarsko jedinstvo Saara, i 2. prirodnu vezu sa Elzasom i Lotaringijom.

Što se tiče reparacija naglašava Tardieu, da je francusko gospodarstvo pretrpjelo štetu od najmanje 2 milijarde franaka, k tome još 10-godišnje neproduciranje radi popravka rudnika. To se nije dogodilo, jer su već 1925. g. francuski rudnici prešli kapacitet prije rata. Francuska je tražila: 1. rudnike, koji se iscrpljuju, 2. naslage uglja, koje se još ne iskopavaju, 3. industrijske krajeve.

23. marta 1919. g. sastanu se Wilson, Lloyd George i Clemenceau na konferenciju o saarskom pitanju. Lloyd George je htio rudnike predati Francuskoj, bio je i za misao o autonomnoj državi, ali se opirao aneksiji. Engleska se i tu držala svoje tradicionalne politike ravnoteže sila u Evropi. Ona znade veoma dobro, da može imati otvorene ruke u svijetu samo u tom slučaju, ako nijednom od oba kontinentalna protivnika ne dopusti da se odviše ojača. U takovim prilikama ona je uvijek i arbiter. Vjerna toj osnovnoj zamisli Engleska je u prva dva rata za Saar bila na strani Njemačke, a 1914. g. stoji na strani francuske alijanse, jer joj je Njemačka bila prejaki konkurent na svjetskom tržištu. Drugačije je bilo sa Sjedinjenim državama. One nijesu interesirane na Rajni. U svjetskom ratu bila je Amerika saveznik Francuza, a 1919. g. bio je Wilson u Versailles-u najmoćniji i najpravedniji sudac. U toj ulozi rekla je Amerika kod reguliranja saarskoga područja odlučnu riječ i tada se povukla. Wilson je odmah odbio prenošenje vlasništva rudnika i pogotovo aneksiju, dosljedan svome načelu samoodređenja naroda, a uvjeren da je saarski kraj velikom većinom njemački. Clemenceau znao je u ovom trenutku ubaciti i osjećajni momenat. Izjavi da su predsjedniku Poincareu poslali iz Saara adresu, u kojoj traže da se pobrine za njihovu sudbinu. **Tvrdio je da u Saaru ima 150.000 Francuza.** Videći da je bezizgledno Wilsona nagovarati na aneksiju Clémenceau promjeni taktiku, te zatraži da Francuska u Saaru osim stalnog posjedovanja saarskih rudnika, dobije pod zaštitom društva naroda još dva mandata i to:

1. nadzor nad upravom i školstvom; 2. pravo na vojničke posjede.

Došlo je do toga, da nije potrebno za sada provoditi osnovno načelo samoodređenja na tako malu grupu naroda, koji slučajno stanuje na teritoriju, koji je važan za gospodarsku obnovu Francuske. Wilson je pristao napokon na predaju ugljenika Francuskoj, ali na sva nagovaranja nije htio samoj Francuskoj dati upravu u Saaru. Izjavio je, da će se prije nego pristane na te zahtjeve povući sa konferencije. Wilson htjede smjesta otići u Ameriku, a na to popusti Francuska. Ne smije se zaboraviti da je Wilson dao na upravu saarsko područje svome čedu, savjetu društva naroda, s uvjerenjem da će Sjedinjene države i Njemačka biti članovi toga društva.

Stvoreno je rješenje svima manje više poznato: Francuska je dobila na iskorištavanje saarske rudnike, uključiv i privatne rovove i još neiscrpljene ugljene žile. Uprava nad saarskim područjem data je vladi petorice postavljenoj od Savjeta društva naroda. Od tih pet jedan mora biti Francuz, jedan saarski nefrancuz i tri člana drugih nezainteresiranih država. Članovi vlade mogu se vremenom i mijenjati. Vlada je odgovorna Društvu naroda i podnosi mu svake godine izvještaje o radu i prilikama. — Detaljnije odredbe, podjelu i djelokrug rada saarske vlade označene su u 45.—50. članu versailleskog ugovora, u tzv. saarskom statutu. — Vladu sačinjavaju: 1. ministar predsjednik, koji ujedno vodi poslove nutarnje i vanjske uprave, 2. ministar za financije i privredu, 3. ministar pravde i nastave, 4. ministar za socijalno osiguranje, agrarne poslove i rudarstvo, 5. ministar za javne radove. Član posljednje saarske vlade u resoru za pravdu i nastavu je zagrepčanin dr. Milovan Zoričić. Došao je iza Čeha Vescenskog.

Vrijeme od 15 godina od dolaska vlade Društva naroda bio je prelazni period. Nakon provedenog plebiscita rezultat je dostavljen Društvu naroda, koje je na osnovu rezultata plebiscita donijelo rješenje. Pravo glasa imali su samo oni, koji su bili nastanjeni na tome teritoriju u doba dolaska

saarske vlade. — Saar će se u najkraće vrijeme predati Njemačkoj.

KRATAK TOK DOGAĐAJA

Nakon što su Nijemci zatražili primirje na 23. studenoga 1918. g., zaposjele su francuske čete saarsko područje. Svaka veza sa Reichom bila je prekinuta. Proglašeno je opsadno stanje i saarski rudnici zaposjednuti. 26. februara 1920. g. nastupila je vlada Društva naroda. Na proljeće 1922. g. na dan sabora u Parizu stvoren je novi saarski statut o savjetodavnom zemaljskom vijeću. Vijeće se biralo općim narodnim glasovanjem. Zastupnici nijesu imali niti imunitet ni moć zaključivanja, niti udio kod sastavljanja vladine komisije, ali ipak zemaljsko vijeće (Landesrat) postalo je tribina, s koje su izabrani zastupnici naroda mogli uzeti stav prema poduzetim mjerama vladine komisije i prema opće važnim pitanjima.

GEOPOLITIČKA VAŽNOST SAARA

Osim onih razloga, kojima su operirale vlade zainteresovanih zemalja na konferencijama i drugi faktori dosta su pridonijeli, da su saarsko područje iznijeli iznad granica njegova pravog značenja i postavili ga u žarište politike svjetskih velesila.

Od historijskog prava daleko veću ulogu igrale su: geopolitički smještaj te zemlje i stvari velikog privrednog značenja, saarski ugljenici, saarska industrija i borba za saarsko tržište pa ćemo i ta pitanja ukratko razmotriti.

Zapadnu je granicu teško povući, jer jedina mala uzvišica koja bi dijelili srednju Evropu od zapadne leži u Flandriji, ali i ova ne čini ni klimsku, ni narodnu, ni kulturno-geografsku granicu, pa je zato ta strana uvijek područje borbe i pojas transgresije romanskog i germanskog dijela evropskog stanovništva. — Ključ prevlasti za zapadnu Evropu leži u Poranju, pa je posve shvatljiva 1000-godišnja borba, što se između Njemačke i Francuske vodi za taj prostor. Politika revanša vodi se kroz dugi period na štetu

ostalih evropskih problema. Položaj Saara ima važno značenje za rajnsku politiku. On je polazna točka prema njemačko-rajnskom ključnom položaju oko Mainza i ujedno i predvorje do Metza. Zato i ima jednu jedinstvenu liniju političkih događaja od osnutka tvrđave Sarrlouis (1680. g.) do danas. Francuska nastoji zadobiti taj kraj, a Njemačka ga pod nikoju cijenu ne će i ne može da pusti, jer je tu ulaz na čitav teritorij između Reine, Mosele i Saare.

SAARSKA PRIVREDA

Najveću važnost saarskom području daju bogate naslage vrijednoga ugljena. U vijeku razvoja industrije crni dijamant igrao je i ovdje važnu ulogu. Današnji kapacitet saarskih ugljenokopa je 14 milijona tona godišnje. Tu je zaposleno oko 60.000 radnika. Bogatstvo ugljena saarskog područja kraj godišnjeg iscrpljivanja od 14 milijona tona dostajat će još preko 600 godina.

Osim ugljena i željezna industrija u Saaru je vrlo važna gospodarska grana. U tom području je otprilike svaki deseti rudar, a svaki petnaesti kovinski radnik. Ovo je vrlo stara industrija u Saaru. Danas su domaći ležaji željezne rudače u glavnom već iscrpljeni, pa se željezna rudača uvozi najviše iz Lotaringije, a manganova iz zapadne Njemačke, Rusije i Indije. Preradbena industrija obuhvaća talionice željeza, tvornice gospodarskih i drugih strojeva, žice, lima i armature. Kad se govori o saarskoj industriji valja odmah uz rudnike uglja i željeznu industriju spomenuti staklarsku i keramičku industriju, koja ima za taj kraj veliko značenje.

Borba se vodila i za saarsko tržište, jer je i Njemačkoj i Francuskoj bilo mnogo stalo do toga, tko će podmirivati potrebe saarskoga tržišta. Ovo područje kao tržište je vrlo važno. To nije samo konzumno-gospodarska ili lična potreba za zadovoljenje ishrane i odijela, nego i potreba svih tehničkih stvari za produkciono gospodarstvo.

Narodnim glasovanjem riješen je nakon duga vremena problem, koji je iza rata bio jedna od glavnih zapreka za sporazum Njemačke i Francuske.

ZBILJKO MARKS:

ŠUMSKI RADNIK U BOSNI

U prošlosti Bosne, u predhistoriji i povijesti starijega i novijega doba, sve do dolaska Austrije, šuma je imala svoje naročite gospodarske i političke misije. Šuma je bila domovina i branilac nacionalne i socijalne slobode, kao i vrelo privređivanja maloga čovjeka, slobodnjaka i kmeta. Ona mu je pružala svoje bogatstvo, kadgod ga je trebao, u malome, bez velikih poduzeća, bez posebne organizacije. Šuma je i u privredi većinom služila našoj sirotinji, našemu seljaku. U tom smislu bila je i narodna, jer ni strani elemenat ni strani kapital nije dirao u njenu cjelinu, ona još nije postala sredstvom izrabljivanja naše domaće snage po tuđemu kapitalu.

Odmah čim su po okupaciji sređene najglavnije upravne sudske i vojničke ustanove, strani kapital, strani poduzetnik, i strana tehnika učiniše pod okriljem moćne vlasti »blagoslovljeni« pohod na Bosnu. Sirovinâ je bilo dosta, bogatstvo obilno, prometno vezivanje dosta lagano, konačno: sve su prirodne predpostavke bile tu da se razvije industrija bez konkurencije. Najprije bijaše na udaru rudno bogatstvo, što je razumljivo, pomislimo li da je prvi preduvjet jačega industrijskog razvoja ugljen. Tada je došlo do prvoga poduzeća u Bosni »Ugljenokop Zenica«, osnovanog 1880.

Nešto više od osam godina poslije dolaska tuđinaca osnovano je prvo poduzeće, koje je počelo sistematski iskorišćavati šumu. To je tvrtka »Buttazoni i Venturini, industrija drva, Sarajevo« (Osnov. 1886.). Sve više dolaze stranci, pogotovo Židovi, pa Nijemci i Madžari, da iskoriste naše bogatstvo. Osnivaju se drvene industrije na zgodnijim i povoljnijim mjestima, njihova se željeznička mreža širi u naše duboke šume, njihove ogromne pilane, kolodvori, strojevi, daju Bosni sasvim nov izgled.

Tako je naš narod prvi put ugledao velika šumska poduzeća. pilane, željeznice, električne centrale i sl. Tada je šuma izgubila svoju nacionalnu i socijalnu oznaku i postala

objektom interesa velikih tvrtka (Eisler und Ortlieb, Gregerson, Steinbeiss, Feltrinelli...).

Naš je seljak primio okupaciju dosta ravnodušno. »Jučer Turčin, danas Švabo«. Agrarne su prilike bile slabe, jer zemljoradnik bilo slobodnjak, ili kmet, bilo na kmetovskom ili beglučkom zemljištu, bijaše uvijek u lošim prilikama, privreda mu je bila uvijek ekstenzivna, neracionalna. A narod se množio. Nova je industrija bila puna kapitala, mlada, poletna, dok se ratarstvo moglo razvijati tek polagano. Obratno: ratarstvo imađaše relativno odveć radne snage, a industrija je takove trebala što više.

I tako je bila posljedica, da je ogroman broj seljačkih mladića, kojima očevina nije mogla dati dosta posla, otišao na rad u »firmu«. Došlo je do stvaranja posebnoga tipa radništva, **šumskoga i seljačkoga.**

Šumski se radnik u Bosni razlikuje od drugih radnika po kulturnim činidbama, koje su tvorile bosansko društvo, a u njemu sada njega, radnika.

1. **Naš šumski radnik ima neobično nizak »standard of life«.** Njegove su potrebe najniže. Tako na pr. glasoviti tovarači balvana, seljaci muslimani iz Puračića kod Tuzle, koje poduzetnici zovu jednostavno »Puračići«, ne trebaju više za ručak od komada kukurúze (pečeni kruh od kukuruza), koji umoče u malo soli, iskrižaju glavicu luka, te se poslije toga napiju dobre vode. To jedu za doručak (oko 8 sati), za ručak, a kod večere zalije to sa malo graha, što ga na loju iskuhaju. To mogu zato, jer već u 4 sata izjutra polaze na posao, te konačno dođu »kući« — a to je od kore sagrađena kolibica — tek kad se smrkne. Rade svoj teški posao cijeli dan, u novije vrijeme radi »akorda« i konkurencije često 13 i više sati na dan, a hrana, izderane »šalvare« (hlače), slabi »opanci« (obuća), te bijedna »baraka« s otvorenom vatrom pred njom, sačinjavaju njihov životni »standard«. — To su činjenice i preko njih ne možemo šutke preći.

2. U tome se nalazi uzrok zašto poduzeća mogu šumskoga radnika **platiti** tako užasno **nisko,** a ljudi ipak dolaze i traže posla. Misle: »Mora se, pa makar i po šumski. Kô sirotinja!« I koliko puta sam s užasom gledao te mršave i

koštunjave »Puračake«, razderanih košulja, često bose, gdje navečer stoje pred »kancelarijom«, t. j. upravom poduzeća i primaju svoju plaću. Šutke je prime, pa u mraku broje, koliko su dobili. A koliko ih je s praznom »kuvertom«! Nijednoga dinara, a radio je po cijele dane najteži posao. Ono što zaradi, otiđe na hranu i duhan, što ga prodaje na predujam »magazin«, t. j. skladište pod upravom poduzeća, koje i ovdje nastoji zaraditi. Radnik mora tu kupovati, jer u šumi nema trgovaca, a i sela su daleka, često na dan hoda. Potpuno je **izručen samovolji poduzeća.** Ono ga plaća, hrani, prodaje mu duhan, cipele, oruđe, negdje čak i odijela. Dobije li koji dinar, (a to nije nikada mnogo), pošalje ga redovito kući, u svoj rodni kraj. Tako je šumski radnik u Bosni većinom bez dinara u džepu, a otpusti li ga sutra poduzetnik, ne može nikamo, ni kući, jer putni troškovi su veliki, isplata tek na koncu mjeseca, a do tada valja negdje i nekako živjeti. Nije stoga čudo što u Bosni često susrećemo cijele pohode radnika, koji pješke, u skupinama, putuju od jednoga poduzeća do drugoga i traže posla. Ta je **ovisnost o poslodavcu** tako velika, da radnik mora pristati na svako smanjenje nadnice. Otpor je nemoguć.

3. Manjak leži također u **organizaciji** radništva. Ono nije nikako organizirano, i kao takovo je pogotovo nemoćno u borbi s kapitalom. »Ured za osiguravanje radnika« nastupa samo u slučaju nesreća, a »Radnička komora« ne seže u naše daleke šume. Radnici se obično okupljaju oko svoga predradnika, često su to došljaci iz jednoga kraja, ali složnoga nastupanja ni ovdje nema. A danas je već i **konkurencija** sa svojim razornim djelovanjem prodrla među »šumnjake«. Tu dolaze već starci, pa traže bilo kakova posla, dolaze djeca, koje je nevolja natjerala na teški šumski rad. Pobjedu nose oni, kojima je »standard« najniži. Često su to muslimani, a nerijetko Dalmatinci. Oni su zadovoljni najnižom nadnicom.

4. Jako se osjećao, pogotovo prijašnjih vremena, manjak **stručnih** radnika. Što više, našega su radnika zvali uvijek samo »der **Analfabetsarbeiter**« i time su mislili reći da nije sposoban za ikoji rad, gdje »treba misliti«. Tako je

dolazio u Bosnu strani radnik, Talijan, Ukrajinac, a za stručnjake isključivo Nijemci. Tako je tuđin bio predradnik, nadzornik, a pogotovo činovnik. Danas imamo već dosta naših »kvalificiranih« šumskih radnika, a dobro stojimo i što se tiče nižega činovništva.

5. Jedna je sila koja našemu bijednome radniku u šumi daje najviše pomoći. To je ona snažna veza, koja svakoga Hrvata, seljaka, pa i u Bosni, neodoljivo veže uz rodnu grudu i svoju zajednicu. Ne smijemo zaboraviti da je **naš šumski radnik još uvijek seljak.** On nije izgubio veze sa svojim domom, on čak surađuje, t. j. šalje svoju ušteđevinu svojoj porodici i pridonosi u skupnome gospodarstvu svoje zajednice, obitelji, zadruge ili roda, pa makar bio i odsutan. A posljedica je, da po običajnome pravu svaki član porodice, ako je osiromašio, smije tražiti od nje da ga primi na rad. To je pravo »azila«. Najsnažnije je ono razvijeno u seljačkim zadrugama, kojih, hvala Bogu, još ima. Zadrugar, ako je otišao, gubi pravo na sudio i suupravu, ali uvijek ima **pravo povrata.** To tim više, ako je još iz tuđine surađivao, slao novce ili je čak dolazio kući na žetvu ili berbu. To je tajna, zašto kod nas ne može doći do tako snažne nezaposlenosti kao drugdje, ali to je i razlog, zašto se seljak ipak rado pokori i primi nisku nadnicu, jer on ovako misli: »Zemlja mi kod kuće nosi ploda, ima, hvala Bogu, tko na njoj i raditi, a ja ću donijeti koji dinar, pa makar i malo bilo.« Konačno, ne smijemo zaboraviti, da naš seljak ima o novcu skroz drugo mišljenje, i da mu dinar predstavlja subjektivno mnogo veću vrijednost nego li nama.

Sveta je zadaća naše **socijalne i narodne politike** da zgodnim mjerama pomogne našemu radniku u šumi. Tu mora pomoći društvo, ali i na nama je, pojedincima, da se zamislimo u taj problem, da ga proučimo i osvijetlimo. Šumi da se vrati njeno narodno i socijalno značenje, što ga je tuđin i kapitalista oduzeo. Da pobijedi **narodni čovjek,** da pokaže da zna, ne koliko tuđin, nego još više od njega, da ojača **mali čovjek,** seljak-radnik, i da postane svijestan, da je on temelj našega narodnoga života.

DR. ĆIRO TRUHELKA:

ZEMUNIČARI NAŠEG NEOLITIKA

Kraj velike zaposlenosti žena, za muža je ostalo malo posla. On nije bio ni veliki lovac ni stočar, bar su kosti šumskih i domaćih životinja u zemunicama dosta rijetke i jedini posao, kojim se on ponešto bavi, je fabrikacija raznog kremenog oruđa, noževa, kopalja, strijelica te onih kalupastih klinova, koje ženama služe kao motike. Taj posao prekidao bi samo monotoniju bezposlenoga života muškaračkog, koji su kao t r u t o v i živjeli od muke i zarade žena.

Te prilike naravski utjecale su na odnošaj žene prema mužu. Žena kao glavna privrednica i hranilica imala je i pravo raspolaganja privređenim. Od nje je ovisilo, hoće li muškarci biti siti ili gladni, goli ili odjeveni, a kako je u njenim rukama bio ključ od kuhinje i smočnice, stekla je prevlast nad muškim, koji joj se, kao privredno inferiorno biće, mora pokoravati. Tu prevlast zemuničarke-kopačice nisu dale lako iz ruku i mi još danas, u svih egzotnih naroda, koji se nalaze na sličnom kulturnom stepenu kao i naši neolitičari, viđamo, da je prevlast žene nad mužem, ili barem materinsko pravo, podloga društvenog života. Ta prevlast je logična posljedica tog kulturnog stepena, a žena ju je otkupila mukotrpnim radom, uz koji je vezana od jutra do mraka, brigom oko djece i kuće, dok je muškarac bezposličio, a u kući bio tek neko »čeljade«, u najboljem slučaju neki luksusni objekt.

Prevlast žene bila je posljedica i drugog važnijeg faktora, i n t e l e k t u a l n o g s t e p e n a tadanjeg ljudstva.

Obzirom na postanje čovjeka postoji u prvim stadijima razvoja ljudske spoznaje neka praznina. Primitivcu je bilo nedokučivo, da izmedju k o n c e p c i j e i p o r o d a djeteta postoji neka veza. Vremenom su oba momenta predaleko udaljena a da bi primitivac, koji jedva znade brojati do pet ili do deset i komu nešto, što se desilo prije mjesec dana, pripada nedosežnoj prošlosti, u jednom mogao nazrijevati u z r o k, a u drugom p o s l j e d i c u. Očito mu je bilo

samo to, da žena rađa djecu; ali kako je do toga došlo, za nj je zagonetka, koju mu fantazija riješava bajkama i pričama a ove poslije postaju osnovom raznih t o t e m i- s t i č k i h r e l i g i o z n i h s i s t e m a.

T o t e m je začetnik ljudskog života, zaštitnik plemena. Po obliku, to je obično koja životinja, rjeđe biljka a još rjeđe koja prirodna pojava. On kao t r e m e n d u m t. j. nešto, čega se treba bojati, uživa veliko štovanje, njega čuvaju, ali ga se i čuvaju. Zato je ograđen cijelim nizom t a b u-propisa ili zabrana. Totem životinja ne smije se loviti, ubijati, a pogotovo jesti. Ako ženska, ne znajući, pojede dio totem-životinje ili ju ovo nadahne, ili inače makar i u snu dođe u doticaj s njom, ona će roditi dijete, koje kao i ona, pripada istom totemu, komu će, ako je žensko, pripadati i djeca ovog djeteta i sva pokoljenja po ženskoj lozi. Za to lik totema postaje zajedničkim simbolom plemena.

Pri porodu, dakle, igra glavnu ulogu totem, uza nj mati, a za o c a se uopće nije znalo. U takim prilikama institucija braka kao temelj obitelji skroz je nepoznata a rečenica m a t e r s e m p e r c e r t a, p a t e r i n c e r t u s imala je onda svoje puno značenje.

Kakove su u moralnom i etičkom pogledu bile posljedice ovakovog stanja, to je samo po sebi razumljivo. Najgori društveni porok je s e k s u a l n i p r o m i s c u i t e t i s njim u vezi i n c e s t, koji vodi do moralnoga sloma individua i do fizičke degeneracije rase i koji se mentalitetu arijskih doseljenika pričinjao nečim tako groznim, da su grčki tragičari crpali motive tragične krivnje iz prastare tradicije starosjedilaca. Pod utjecajem takvih predaja iz kamene dobe nastali su tragični likovi, Klitemnestre, Antigone, Ifigenije, Oresta i motivi svih onih groznih peripetija, koje su potresale domom mikenskih a n a k t a, preostalih predstavnika mediteranskog pražiteljstva.

Dijete, dakle, u zemunićara zna samo za majku, koja ga je rodila i odgojila te se u njegovoj duši razvio pietet samo prama njoj. Ono pripada njoj, njenom totemu i plemenu. Ona je glava i gospodarica rodne kuće, a što je ta punija i naprednija to je veći ugled domaćice. Kao biće, koje do-

lazi u bliži kontakt sa plemenskim totemom, ona uživa još veći ugled, a ovaj se u doba, kada se formiraju prvi religiozni sistemi, potencira toliko, da si i božanstvo zamišljaju u liku žene, komu se valja klanjati i pridonositi žrtve.

Tako nastaju razne totemističke religije i partenogenetske legende, kojima ima tragova i u kulturnih naroda staroga orijenta, u Kini, Indiji, Prednjoj Aziji a donekle i u samoj Grčkoj.

Uza svu visoku kulturu, što su ih postigli Egipćani, u njih se ostaci materinskog prava sačuvaše do u historičko doba, jer tamo žena bira muža, mati daje ime djetetu, dozvoljen je brak između brata i sestre, što sve ide na totemistički izvor kao i sav njihov panteon, čija božanska lica, i ako imadu čovječi lik, pridržaše glave nekadanjih totem-životinja.

Pod dojmom ovakih nazora razvila se i ona bogata idoloplastika, što ju nalazimo u neolitskim naseljima Butmira u Bosni; Jablanice, Vinče, Zlokučana, Žutog brda i Pločnika u Srbiji; Vidbola, Salmanova, Deneve mogile u Bugarskoj, Vatine u Banatu, Tordoša u Erdelju, Kukutena u Rumunjskoj itd. Broj idola je kojiput vrlo velik: u Butmiru ih je bilo 72, u Jablanici 83. Svi su oni od reda ženski, nijedan muški. Mnogi predstavljaju ženu u zrelijim godinama sa osebinama matronata, dakle kao mater familias na vrhuncu svoje materinske misije.

Žena dakle u zemuničara kao majka, glava i gospodarica kuće i familije uživa najviši ugled. Ona raspolaže imovinom; njen totem je plemenski simbol, ona je izvor materinskog prava, po njoj se određuje stepen srodstva i to samo po ženskoj lozi, kojoj pripada pravo baštinstva, dočim se muškarci, samo ako su sinovi ili braća domaćice — ovi kao couterini (t. j. plod iste utrobe) — smatraju članovima porodice.

Predodžbe, koje su povodom, da zemuničari svojim idolima daju lik žene i na kojima se osniva kult žene, bile su tako duboko uvriježene, da one utječu i na razvoj religije kasnije nadošlih Helena, premda su ovi, kao Arije, imali patriarhalni ustav. Najstarija i najvažnija helenska

božanstva su ženska: G a j a ili D e m e t e r, t. j. majka zemlja, koja sve rađa i kojoj kao pratilice služe djevojke, K o r e; zatim H e r a, predstavnica ženske krijeposti i dostojanstva, A f r o d i t a božica ljubavi, doduše orijentalnog porijekla, ali joj Heleni daju antropomorfni oblik; pa i sama A r t e m i d a, božica lova je žena. Najzanimivija među svima je A t e n a, zaštitnica ženskih vještina, koja si sama tka svoj p e p l o s, koja kćeri Pandarejeve uči ženske vještine, po kojoj se vezivo zove Ateninim radom i koja se kao zaštitnica lončarstva i keramike zove Athena Ergane. Čak u klasično doba Grci zovu kipare, koji su im pravili idole i one lijepe Tanagra-figure, imenom k o r o p l a s t a, gdje riječ k o r e (-cura) znači djevojku, bilo zato, jer su djevojke nekoć pravile idole, bilo zato, jer su idoli isprva ženskog roda.

Da tu postoje doista veze sa davnom prošlosti, uočiti ćemo još jasnije, ako neke idole iz Vinče, Jablanice i Pločnika sravnimo sa likom božice Atene na najstarijim novcima grada Atene, jer ćemo kao osobito tipnu zajedničku karakteristiku zapaziti one velike, trouglasto bademaste oči, radi kojih je ta božica dobila pridjevak a u l o p i s, g l a u k o p i s ili b o o p i s (sa sovinim, goveđim okom). Take goleme oči, koje nalazimo i u Here, a u još izrazitijoj formi u Gorge, ne odgovaraju nimalo helenskom idealu ljepote; ali ako se one uza sve to tako jako naglašavaju, radi se tu jamačno samo o jednoj predaji iz davnih vremena, sačuvanoj konservatizmom, svojstvenim pojavama religioznog života.

Predodžbe, koje su u primitivaca dovele do totemizma, materinskog prava i matriarhata, imale su posljedicom posve odvojeni život muškaraca i žena. Ovi prvi, već kao dječaci, odvajaju se od kuće, pridružuju se ostalim muškarcima, s kojima žive u zajednici a u familiji ima samo brat domaćice pristup i neki utjecaj na odgoj djece, iz čega se razvio zasebni pravni odnošaj, t. j. a v u n c u l a t.

Pravo značenje velikog butmirskog nalazišta nije uspjelo učenjacima ni do danas protumačiti. Palo je svima u oči, da sa onim ogromnim brojem keramičkog i kreme-

nog materijala kontrastira oskudica one vrsti ostanaka, koji su u neposrednoj veći sa domaćim životom. Tu nema ognjišta ni njegovih običnih otpadaka u bothrosu, a na čitavom velikom kompleksu od 5700^2 m sa blizu 90 zemunica nađeno je samo dva neznatna ognjištna sloja. Pala je u oči i oskudica kosti i drugih živežnih otpadaka, koji se inače u nastanjenim zemunicama nalaze u velikom broju, a fale i tragovi ženskog kućnog rada, naročito prešljenova, kojih je nađeno samo nekoliko komada, konačno fali sve, što bi dokazalo, da je tu bilo male djece, kao zemljane kašike i sisaljke za pitanje djece i one inače dosta česte igračke, ispečene od ilovače.

Sve to tumačilo se time, da se u Butmiru nalazila tobože velika tvornica kamenih i glinenih rukotvorina, kamo su radnici dolazili preko dana na rad a na večer se razišli svojim kućama.

Da su kamene rukotvorine fabricirane na licu mjesta, to je izvan svake sumnje, jer je broj fabrikata, polufabrikata u svim stadijima izradbe i oruđa, potrebna za njihovu proizvodnju, upravo golem; ali, da su i posude ovdje načinjene, za to nam fali najbitniji dokaz, jer uza svu nevjerojatnu množinu crijepovlja nije se nigdje našlo traga ognjištu ili peći, gdje bi se te posude ispekle i, što je važno, fale i oni u vatri manje ili više oštećeni, prepečeni ili poluprijesni komadi, koji inače na mjestu fabrikacije predstavljaju znatni procent crijepovlja. Posude dakle nisu ovdje fabricirane, nego gotove amo donesene i tu upotrebljavane. Pada u oči još i to, da crijepovlje potječe samo od malo vrsti posuda. U velikom su broju zastupani ulomci velikih ćupova ili p i t h o s a, koji su služili za spremanje većih količina tekućine, dalje lijepo ukrašenih, k a n o p i sličnih posuda, koje su služile za neke svečane, možda sakralne prilike i napokon široke plitke zdjelaste k u p e na visokoj koničnoj nožici, slične donekle današnjim čašama za šampanjac, a tih je bilo najviše, jer se našlo samih nožica 1493 komada. Da su ti pehari vrlo marljivo upotrebljavani za libacije, dokazuje njihov broj, po komu se tu upravo bez mjere pilo. Prema tomu nam butmirsko nalazište vjero-

jatno predstavlja ostatke muških kuća, t. zv. Männerhaus, koje se, odvojene od ženskog naselja, nalaze skoro svuda, gdje narod živi u prilikama nastalim pod uticajem matriarhata i totemizma.

U tim muškim kućama sastali su se muškarci i većinom dangubili, a da im vrijeme brže prođe, odali su se piću i alkoholizmu tako, te je butmirsko naselje očito bilo sijelo jednog od onih orgiastičkih kultova neolitskih starosjedilaca, iz koga se kasnije, u Grka, razvio kult Dioniza. Da se to pijančevanje i razni ekscesi, koji su s tim u vezi, zaodjenu nekim tajanstvenim velom, uređeni su orgiastički obredi, misterija, koja su ostala tajna ženama i neupućenim a opojnost, proizvedena alkoholom, smatrala se nekim duševnim zanosom, izlaženjem izvan sebe i iz nemoći i tjesnogrudnosti neproduktivnog života ili, kako to kasnije prozvaše Grci, entuziazmom i ekstazom. Ti sastanci u muškim kućama imali su i neku praktičnu svrhu. Tu su se muškarci organizovali u klubove, da se u zajedničkom istupu uzmognu laglje oduprijeti supremaciji žena, koja bi se često izrodila u tiraniju.

Ako je Butmir doista bio sijelo sličnog orgiastičkog kulta, onda nam je razumljivo, da se tu moglo nakupiti ulomaka od 1493 pehara, 91 idola i mnogih kadionica.

Kao materijal za proizvađanje pića — vino je u ono doba u Evropi još nepoznato — upotrebljavao se pretežno ječam, a u pomanjkanju ovoga proha. Od prvoga pravilo se pivo — sabaium ili zyton balkanskih starosjedilaca, koje se davno prije dolaska Arijaca pilo po čitavom jugoistoku Evrope; od drugoga pravila se buza, koja se pod tim imenom spominje već u Hamurabijevom zakoniku i koja danas još na istom području igra veliku ulogu. Proklijali ječam nije valjao ni za sjetvu ni za hranu, ali je radi svog slada izvrsno služio za fabrikaciju pive i žene su ga, da ga se riješe, rado davale muškarcima. Da se to pivo u Butmiru fabriciralo na licu mjesta, to nam svjedoče mnogi pithosi nadjeni u manjim zemunicama napola ukopani u zemlju, gdje se je ječmena voda varila usijanim glinenim grijalicama, kojih je nađeno 449 komada i prepuštala fermentaciji, dok ne sazrije pivo.

Da se muškarci mogu nesmetano i po miloj volji odati piću, branili su ženama pristup, a da to uzmognu uspješnije, zaodjeli su te kuće velom misterija i raznim tabu propisima, koji ženama prijete nesrećom i smrti, ako samo dođu tako blizu, da bi mogli čuti buku i svirku ovih orgijasta.

Eto u takvim su prilikama prvi arijski došljaci, Ahajci, zatekli starosjedioce Balkana: na jednoj strani žene, koje se muče i kine u poslu i time stiču prevlast, osnivaju materinsko pravo, na drugoj muškarci, koji besposličare, uživajuć plodove ženskog rada i provodeć feački život, trošeći dane i svoju snagu u orgijama i raznim ekscesima. Te slabiće pregaziše prve čete arijskih došljaka te ih zarobiše, da im služe kao heloti. Arijski narodi, kao predstavnici patriarhalne organizacije donijeli su, osim bronca i druge važne kulturne tečevine, a među njima plug i lončarsko kolo. Plug, kojim može upravljati samo snažna muška ruka, oteo je ratarstvo iz ženskih i dao u muške. Kopačinu, osim u bašči, zamjenjuje sada oranje. Lončarsko kolo opet mehaniziralo je keramičku produkciju te i ova prelazi u muške ruke a žene, lišene dviju najvažnijih privrednih grana, gube srazmjerno s time i svoju vlast. Matriarhat ustupa tlo patriarhatu. Arijci međutim nisu bili onako ekst.emni patriahiste kao prednjoazijski nomadi, u kojih je muž gospodar, a žena robinja, nego su oni ženi priznavali svu vlast u samoj kući i familiji, a sebi ju pridržali izvan kuće, u javnom životu. Tako nastaje odvojena ravnopravnost, koja se osobito razvila i pravno utvrdila u Rimu, gdje je mater familias ravnopravna sa pater familias i gdje se ta ravnopravnost očituje, već u vjenčanoj formuli što ju mlada izgovara, ulazeći u kuću mladoženje: »tu Gaius, et ego Gaia!« (ti si Gajus, a ja Gaja) a to će reći: »ako si ti gospodar, ja sam gospodarica!«

Ravnopravnost bila je temeljem rimskog pa i kršćanskog braka i ostala je na snazi kroz vijekove, odjeljujuć strogo djelokrug muške vlasti izvan kuće od ženske u kući. To je rezultat dugovjekoga razvoja, koja obuvata skoro pet milenija i ima ne samo svoju etničku i historičku nego i socijalnu opravdanost. Rušiti to znači rušiti najvažniju kulturnu i socijalnu tekovinu čovječanstva.

ANTE ORŠANIĆ:

DIJALEKTIČKI MATERIJALIZAM

KAO RELIGIJA BIJEDE

Motto:

Proudhon: Filozofija bijede
Marks: Bijeda filozofije
Dijalekt. materijalizam: Bijeda filozofije u filozofiji bijede

Sve dosadašnje filozofije historije zasad još nisu ništa drugo, nego neka manje više dubokoumna nastojanja, da se egzaktno, na osnovu nekih počela i zakona historijskoga zbivanja i socijalnoga pojavljivanja rastumači prošlost, objasni sadašnjost i predvidi budućnost čovječanstva. Ukratko dakle sve samo neki filozofijsko-historijski počeci bez svršetka i svršeci bez dočetka.

U historiji filozofije ima takvih filozofija historije priličan broj. Između njih i — dijalektički je materijalizam (po nekima i historij. materijalizam!) neka vrst empirijsko-induktivne i materijalističko-evolucionističke filozofije historije. Pa, ako se hoće da shvati popularnost te vrsti filozofije historije pokraj mnogobrojno nepopularnih, onda se ona mora razmatrati više kao religija i manje kao filozofija, a ako se opet hoće da shvati, osim te popularnosti, i egzaktnost te vrsti filozofije historije pokraj raznovrsnih neegzaktnih, onda se ona opet mora razmatrati više kao filozofija, a manje kao religija. Razmatra li se tada taj dijalektički materijalizam kao religiju, onda je on po svojim izvjesnim i veoma utjecajnim dijelovima pristupačnim savjesti većine vjernika sigurno više rezultat bijede kao neposrednog pokretala, koji pokreće vjernike da uzvjeruju u tu vjeru, nego rezultat neke mudroslovne egzaktnosti t. j. sigurnosti i nepogrešivosti principa i kanona dijalektičkog materijalizma, po kojima bi vjernici bili potpuno sigurni, da su prvi, koji sada vjeruju u znanost, a posljednji, kojima je znanost odsad pa do vijeka — isto što i vjera! Razmotri li

se naprotiv taj dijalektički materijalizam kao filozofija (mudroslovlje), onda je on po svojim, ali ovaj puta načelnim i osnovnim dijelovima pristupačnim samo svijesti malog broja svestranih promatrača, opet više rezultat nekog osjećanja bijede, koja se u svojim raznovrsnim vidovima jednostavno supsumira apriornim predpostavkama kao argumenat, samo da bi se na najzgodniji način postigao rezultat umnoga rada u obliku kakvog takvog sustavnog djela o rješenju zbivanja čovječanstva (društva) u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, nego rezultat podređivanja subjektivne emocionalnosti i volitivnosti — racionalnoj objektivnosti rješenja filozofije historije u historiji filozofije. — A evo zašto?[1])

Društvo je na neki način kadkada stabilno (ravnotežno), mirno, zadovoljno, snošljivo i — opet kadkada labilno (neuravnotežno!), nemirno, nezadovoljno, nesretno, nesnošljivo, reakcionarno, buntovno, revolucionarno, lakovjerno, lakoumno i odmah i bez premišljanja spremno na — promjenu. To znači, dok u religiji i moralu društva (ne isključujući ni porodicu) vlada mjera razumnosti i umjerenosti; u politici i ekonomiji briga i skrb za pravednu podjelu duhovnih i stvarnih dobara — društvo je u kakvoj takvoj ravnoteži. Ono je — stabilno i živi životom razboritih i umjerenih, te sretnih i zadovoljnih članova društva. No kad u društvu (po planovima društva) zavlada na području religije i morala ateizam i materijalizam sa sebičnošću, surovošću, bezobzirnošću, lakomošću, te razvratom, taštinom, oholosti, mržnjom i zavisti; na području politike oligarhija, tiranija i demagogija; na području ekonomije ogromno bogatstvo pokraj pretjeranoga siromaštva, te lakoumna raskoš uz mukotrpnu bijedu i to u tolikoj mjeri, da je to sve predstavljeno u društvu po mnogobrojnim pojedincima i raznovrsnim organiziranim ili neorganiziranim skupovima sebičnjaka, lihvara, pljačkaša, razvratnika, siromaka i bijednika — društvo je sasvim labilno. I bez obzira, da li

---

[1]) Naš stalni suradnik g. Ante Oršanić priposlao nam je nekoliko vrlo originalnih članaka o dijalektičkom materijalizmu, koje ćemo objaviti u »Hrvatskoj Smotri«. Ovaj puta donosimo članak o dijalektičkom materijalizmu kao religiji.

društvo predstavlja jednu državu, ili sklop država, ili na koncu i sklop kontinenata, mi to društvo možemo s potpunom sigurnošću kvalificirati labilnim sa svim njegovim korespondentnim obilježjima: neravnoteže, nemira, nezadovoljstva, nesnošljivosti, buntovnosti, otpornosti, prevratnosti, promjenljivosti i lakovjernosti na svim područjima djelatnosti društva. U takvom stanju društva, sa tako potpuno diskreditiranim dosadašnjim vrednotama istine, morala, politike, prava, ekonomije, pa čak i umjetnosti, život je nepodnosiv, ljudi očajni, a djela sasvim nepromišljena. Društvo je u rasulu. Granice strpljivosti obično bivaju već iscrpljene. Volja za životom, i još više, težnja za održanjem života jača je tada u takvom stanju od svega, što joj se u takvoj situaciji suprostavi. Društvo se naime bori za život, za stabilnost! I kako se toj biološkoj težnji za životom ne može nitko odhrvati (isključiv izuzetne slučajeve — pojedinaca — samoubojica!) prirodno prije sloma, prije rasula, prije propasti, svako društvo, kao i svaki pojedinac kao teški bolesnik, koji voli život, traži lijek prije svega. I prosto se tada radi takvih prilika, bioloških predispozicija u izuzetnim prilikama društva prihvaća svaka doktrina, svaka ideja, svaka akcija, koja se prva pojavi s uvjeravanjima stabilnosti (ravnoteže), osiguranja života, i narine u takvim pogodnim prilikama, zgodnim oblikom i umješnim ljudima, a da se ono i ne obazire na njezin istinit smisao i pravu vrijednost t. j., da i ne ispituje da li je istinita ili neistinita, stara ili nova, uspješna ili bezuspješna, korisna ili beskorisna, vjerojatna ili nevjerojatna, konkretna ili apstraktna, realna ili utopistička. U prošlosti je radi takvog stanja društva postao protestantizam i liberalizam vjerom društva, a da ono i nije znalo, što su oni, zašto su oni, kakvi su oni i kuda vode oni.

Za vrijeme sovjetske revolucije u Rusiji neposredni je faktor revolucije bila ratna psihoza s pritajenom dugogodišnjom, akumuliranom mržnjom u svijestima i savjestima ljudi proti svima onima, koji su ih osiromašavali, mrzili, ponižavali, pa čak i tjerali u očaj i iz očaja u smrt, i ta se mržnja, kada je već bila prevršila svaku mjeru, morala iskazati i na vanjski način — u obliku revolucije. Lenjin i Trocki bijahu

u tome metežu samo spretni i uspješni izazivači; Marks i dijalektički materijalizam samo vjera — s kojom su spretni i umješni izazivači, — pokrenute mase samo još više izazivali. Boljševizam je Rusije dakle na taj način posljedak bijede, labilnosti društva; bijeda posljedak — djela ljudi; djela ljudi posljeci nečega, čega je bilo i onda, kada nije bilo kapitalističkog društvenog poretka, t. j. posljeci i geografskih, i bioloških, i socijalnih, i demografskih, i psiholoških i ekonomskih faktora. Ali nikada, nigdje i nikako samo ili pojedino posljeci bilo geografskih, bilo bioloških, bilo socijalnih, bilo demografskih, bilo psiholoških, a bome i ekonomskih faktora, pa ma baš proističu i od Marksa i od dijalektičkog materijalizma. Vjera dakle bijede, religijska psihoza labilnoga društva podiže u izvjesnom smislu religijskog vjerovanja takvu bijedu filozofije u filozofiji bijede po stradanju bijednika do vjerovanja bijednika.

A sasvim razumljivo! Društvo na samrti mora da proguta takve gorke i tvrde pilule revolucionarnih pokreta kao što su liberalizam i komunizam, u eri labilnog revolucionarnog vrijenja društva kao lijek proti bacila, koji su ga nakanili uništiti. I kad se izliječi, onda društvo na samrti postaje opet društvo besmrtno sa svim onim bitnim obilježjima prehistorijskog i historijskog ljudskog društva. Francuski revolucioneri revolucionirali su buržoaziju teoretizirajući o jednakosti, slobodi i bratstvu, ali buržoazija resp. vjernici liberalizma bez obzira na ideologe i njihove ideale, borili su se za aristokratiziranje buržoazije, za socijalnu inverziju (obrat) u smislu: mi t. j. buržuji na Vaše, Vi t. j. aristokrate na Naše! No isto tako u savremenosti mogu Marks i Lenjin teoretizirati o nebu na zemlji, u kojemu će svaki raditi prema sposobnostima, a biti nagrađivan prema radu i revolucionirati proletere, ali društvo odnosno proleteri usprkos svega toga borili su se, bore se i borit će se za buržoaziranje — proletarijata, za socijalnu inverziju u smislu: mi t. j. proleteri na Vaše, Vi t. j. buržuji (plutokrati) na Naše. Liberalizam dakle društva (mase!) francuske revolucije bio je aristokratiziranje buržoazije; komunizam masa resp. društva buržoaziranje proletera t. j. obično izdizanje i postavljanje novih ličnosti na vlastodržačke polo-

žaje, ali sa starim, tro-, dvo-, i tisućgodišnjim bitnim čovječanskim svojstvima i osnovnim društvenim oblicima. Marksov dijalektički materijalizam kao i lješina Lenjinova, u sadašnjosti je samo opsjenjivanje vjernika, sljedbenika, masa, po novima vlastodršcima, da oni ne bi uočili da su ovi sada kao i oni odnekada! I zato dijalektički materijalizam kao vjeru (i kruhoborstvo!) bijede i bijednika, kao socijalnu inverziju u smislu buržoaziranja proletera, kao arivizam masa, i na koncu kao komunizam, socijalizam i t. d., treba strogo lučiti od onoga dijalektičkog materijalizma filozofskog umovanja, filozofije historije! Prvo je vjera bijede i kao takva u realnosti obična borba za život, pa baš ako hoćete i borba klasa, a drugo je dijalekt. materijalizam kao filozofija historije t. j. kao neki »suvremeni« pokušaj jednovrsnog umovanja o borbi klasa i razvoju društva u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti čovječanstva, jedno shvaćanje prehistorijskog, historijskog i izahistorijskog razvitka čovječanstva, koje se vrši isključivim i jedinim uzrokom i silom ekonomske društvene strukture posredstvom klasne borbe, od prehistorijskog komunističkog društvenog poretka preko historijskog individualističkog do konačnog njegovog razvojnog cilja: izahistorijskog kolektivističkog društvenog poretka t. j. stanja društva, u kojemu će isključivim i nužnim utjecajem ekonomske društvene strukture, a silom klasne borbe u društvu, društvo postati besklasno, u kojemu će biti jedna volja, jedna misao, jedan čin, čin misao i volja, svih, u kojemu će da tako kažemo — biti altruizam jedini egoizam.

Vjera dakle bijede, vjera labilnoga društva, vjera arivizma masa, koja se kadkada tako često konkretizira u nesvjesnoj i neosvještenoj orijentaciji k dijalektičnom materijalizmu kao nekoj vrsti filozofije bijede resp. filozofije vjerskog postanka, opstanka i nestanka ima i mimo svih tih egzaktno postavljenih principa i fazona dijalektičkog materijalizma — svoju filozofiju bijede. Vjera može biti filozofija i ona to postaje odmah čim se samo sazna, što je i zašto je, kao što i svaka vrst filozofije može biti vjera, čim se ne zna što je i zašto je!! Pa tako i ta vjera bijede ima svoju

filozofiju bijede i mimo dijalektičkog materijalizma kao filozofije bijede! A evo zašto?

U čovječanstvu prije svega treba razlikovati njegovu statiku i njegovu dinamiku. Statika je čovječanstva, društva (pa i pojedinca) s jedne strane njegova sadržina, bit narav, s druge — njegovi životni oblici. Sadržina, bit i narav su opet njegova fizička struktura i psihička konstitucija svakako različita od svih ostalih živih bića otkako postoji — prvi čovjek! Kvalitativno — nepromjenljiva, kvantitativno — neizmjerljiva. Dakle sasvim statična t. j. onakva kakva je bila psih. i fizička narav prvoga, bit će — i posljednjega. Oblici su: porodica, autoritet (resp. zakon!), religija i vlasništvo. Oni su danas filozofska, etička, antropološka, etnološka i sociološka istina. Egzistentni u prehistoriji isto onako kao u historiji! Dakle — u potpunom smislu (uz veoma rijetke izuzetke) koliko u prehistoriji toliko isto i historiji čovječanstva — statični!! Dinamična su samo sredstva kojima se uzdržava sadržina, narav i udovoljavaju oblici. To su ekonomska sredstva za pribavljanje materijalnih i duhovnih dobara, te materijalna i duhovna dobra. Ta su sredstva kvalitativno i kvantitativno promjenljiva (i neizmjerljiva). Dakle — dinamična. Postojalo je kameno doba, željezno doba, postojalo je doba pare, postoji doba elektricitete i tko je taj koji može sigurno reći kakvo će doba doći iza elektricitete, t. j. gdje je taj koji će moći neizmjerno moguća otkrića odmjeriti brojem i kakvoćom??! Jelo se, jede se i jest će se doklegod žive ljudi! To je statika! Što se jede, kako se jede, gdje se jede — doklegod je ljudi bit će — dinamika. Dinamika doduše kao utjecaj, čimbenik, kadkada pokušava da se narine statici. Za kataklizama (o kojima mi ne možemo sigurno ništa reći) statika t. j. ljudi kao životna sadržina i društvo kao životni oblicu se opiru, ali rijetko se opru. Tako isto za ekonomskih struktura koje žele da se narinu statici tako da kane uništiti životnu sadržinu (čovjeka kao čovjeka) i životne oblike (kao porodica, ćudoređe, vjera, vlasništvo) ; statika se opire. I radi toga labilnost, neravnotežnost, revolucionarnost i nesređenost društva u smislu socijalne inverznosti, te arivizma i nije drugo no opiranje životnih sadržina i

oblika t. j. statike — dinamici t. j. sredstvima koja ju hoće da unište i kao sadržinu i kao oblik. I kad taj utjecaj već prevrši svaku mjeru, statika se društva revolucionarnim putem opire dinamici i na taj način zamjenom onoga, što ne valja, onim što valja, pronalazi nova sredstva za nepromjenljivu staru sadržinu i nepromjenljive osnovne oblike, društva, vraćajući mu njegovu stabilnost. Evolucija na taj način nije drugo nego konstantno očvršćivanje zdravlja društva. Revolucija — obnavljanje zdravlja društva koje je bolesno, labilno i t. d. No i u prvom i drugom slučaju ništa drugo no obična socijalna inverzija ličnosti na položajima vlasti, časti i slasti u društvu, t. j. neka vrst zamjene svih onih, koji su viši a bolesni, sa onima, koji su niži a zdravi. Takva je dakle vjera bijede zasigurno kao filozofija bijede bitna protivnost postavkama dijalektičkog materijalizma kao nekoj vrsti filozofije historije s tendencijom filozofije bijede. Po njemu će utjecajem ekonomske strukture i klasne borbe u društvu prvo: nestati klasa, drugo: nestati borbe među ljudima i zato treće: postati društvo kao nebo, u komu će biti svi ljudi — anđeli!! Tko dakle ima pravo?! Da li je dakle dijalektički materijalizam kao filozofija historije i filozofija bijede ili je vjera bijede, uza sve to što je do tada, sugestijama više vrijednih, a manje mudrih dijalektičnih materijalista, bila samo vjera, ipak filozofija bijede?!

VILKO RIEGER:

ZADRUŽNA MISAO

I.

Zadružni pokret nije se rodio istom u najnovije vrijeme. Prof. Hans Müller nalazi zadruge za zajedničku arendu zemlje već u starom Babilonu. Srednji vijek ima svoje cehove, koji se od moderna i slobodna zadrugarstva razlikuju uglavnom po tome, što to bijahu prisilne organizacije, u koje je morao stupiti svaki obrtnik. T. zv. »montes pietatis«, koji su u srednjem vijeku osnivani u Italiji, bile su organizacije osnovane sa svrhom, da daju zajmove siromašnim građanima, kako bi ih na taj način izbavili iz lihvarskih ruku. Dakako, da ovi »montes« nijesu bile kreditne zadruge u današnjem značenju te riječi, već više dobrotvorne (karitativne) ustanove, ali imađahu svakako s kreditnim zadružnim organizacijama našega vremena mnogo dodirnih točaka. Zadružne organizacije bili su i t. zv. »artelji«, kojima se nalaze tragovi u istočnoj Evropi. U njih su bili učlanjeni ruski lovci i ribari. Ustanovljeno je, da su oni u kolonizaciji južne Rusije i Sibirije bili od velikoga značenja.

Tako se već od najstarijih vremena zadružna misao odrazuje u ljudskoj povijesti, ali tek u novije doba dolazi potpuno do izražaja. Pojavljuje se u obliku konzumna zadrugarstva u Engleskoj (prva zadruga osnovana je u Fenwicku u Škotskoj g. 1769.), produktnoga zadrugarstva u Francuskoj (prva stolarska zadruga osnovana je pod utjecajem Ph. Bucheza u Parizu g. 1831.) i kreditna zadrugarstva u Njemačkoj (prve zadruge osnovali su Hermann Schulze-Delitzsch g. 1849. u Delitzschu, Fr. W. Raiffeisen u Hedesdorfu g. 1854.). Od toga vremena počinje sve više napredovati zadružni pokret u svim svojim oblicima, a zadružna ideologija dobiva i svoje prve graditelje.

U teorijskom pogledu zadružne su ideje izgrađivali već Holandez P. C. Plockboy i kveker John Bellers. Robert Owen naziva se obično pretečom zadružnoga po-

kreta i on je doista bio onaj, koji je svojim nesebičnim iako prilično nesavršenim radom, koji je tendirao kolektivizmu, postavio temelje, na kojima je kasnije izgrađivana velika zadružna zgrada. No istom dr. William King, liječnik u Brightonu (Velika Britanija), počeo je izgrađivati suvremenu i realnu kooperativnu ideologiju svojim listom »The Cooperator«. On je naročito ukazao na veliku važnost odgajanja i kao pristaša Pestalozzievih i Fellenbergovih odgojnih nazora, vidio je u odgajanju primarni faktor stvaranja novoga društva. U povijesti zadružne ideje pripada važno mjesto engleskim zadrugarima Edouardu Vansittart-Neale-u i Thomasu Hughes-u, poznatom talijanskom državniku Giuseppe Mazzini-u, V. A. Huber-u i mnogim drugima, no od najvećega je značenja bio svakako praktični pokret rochdalskih pionira. Zadružno socijalno i ekonomsko naziranje našlo je svoju najiscrpniju i najizrađeniju formulaciju u djelima Charlesa Gide-a, dr. Vahana Totomianza i prof. Franza Staudingera, koja danas služe kao vademecumi za zadrugare čitavoga svijeta.

Taj novi ekonomsko socijalni pokret, koji je sinteza individualnoga i socijalnoga načela, odnosno njegovu teoretsku stilizaciju, naziva Beatrice Potter Webb (i mnogi drugi engleski teoretičari) »federalizam«, Charles Gide »kooperativizam«, a neki autori (uzimajući ponajviše u obzir konzumno zadrugarstvo) »socijalizam konzumenata«, ali čini se, da bi taj eminentno socijalni pokret kao doktrina najprije zaslužio u literaturi ime »socijalni kooperativizam«, čime bi se najbolje definirala njegova socijalna sadržina. Iako među zadružnim teoreticima postoje u pogledu zadružne doktrine neke diferencijacije, ipak one nijesu nigdje tako velike, a da se ne bi moglo dati prikaz zadružne ideologije kao cjeline.

Izrazita antikapitalistička tendencija je prva bitna oznaka zadružnoga pokreta. Dr. W. Sombart[1]) konstatira, da je kapitalizam obilježen uglavnom ovim principima:

---

[1]) Isp. Prof. dr. W. Sombart: »Kapitalismus und Genossenschaftswesen« u »Internationaler Handwörterbuch des Genossenschaftsvesens«.

1. težnja za zaradom; 2. individualizam i princip slobodne konkurencije; 3. racionalizacija.

Zadrugarstvo prihvaća socijalno sprovedenu racionalizaciju kao osnovicu zadružnoga poduzeća, ali težnji za zaradom i neograničenoj slobodnoj konkurenciji suprotstavlja ograničenu konkurenciju, solidarizam i ekonomiju za podmirenje potreba. Prema Sombartovom naziranju u kapitalističkom društvenom sistemu postoje za zadrugarstvo ove funkcije:

1. jednim dijelom djeluje unutar kapitalizmu i upotpunjuje ga;

2. jednim dijelom bori se protiv kapitalizma i pobija ga;

3. jednim dijelom ide iznad kapitalizma, t. j. stvara nove kapitale, a tamo, gdje spaja konzum i produkciju u organiziranu cjelinu, može ga i potpuno nadomjestiti.

Na taj način bori se zadružni pokret protiv kapitalističkoga društvena sistema i hoće da ukloni sa svijeta neobuzdanu težnju za profitom, nečovječnu borbu za zlatnim teletom, neograničeno individualno vlasništvo, industrijsku korupciju i nepravedne radne uvjete. Neosporivo je, da se težnja za dobicima i za zaradom ne će nikada moći potpuno ukloniti iz privrede, jer je ona gotovo urasla u dušu svakoga čovjeka, ali svakako se ti nagoni dadu znatno ograničiti takovim gospodarskim sistemom, koji počiva na principu zadovoljenja potreba, a ne na zaradi. Kooperativni pokret ne će, da se manjina kapitalista i dalje obogaćuje na teret ogromne većine radnoga naroda (seljaka, radnika i intelektualaca), već da se prihodi dijele podjednako među sve ljude.

Zadrugarstvo je skroz na skroz prožeto idejom o pravednom društvenom uređenju, koje misli ostvariti na sasvim originalan način. Zadrugarstvo stoji na ekonomskom i socijalnom području čvrsto na stanovištu evolucije. U društvenom životu postoji naime stalna evolucija i stoga se ne može predvidjeti, a niti odrediti, njegov konačni oblik. Ekonomski razvitak upravljan je danas načelima lične slo-

bode, ravnopravnosti, slobode izbora rada i potrošnje kao i načelom privatnoga vlasništva uz naglašavanje njegove socijalne funkcije. Zanijekati od danas do sutra jedan od tih principa, značilo bi u društvu prouzročiti najveće poremećaje. Ekonomski sistemi mogu se u svojoj bitnosti promijeniti samo naravnim razvojem, evolucijom. O tome se Charles Gide ovako izrazuje:

»Pretpostavimo, da će se socijalna revolucija dogoditi sutra. A onda? Treba opet pokrenuti ogromni ekonomski aparat proizvodnje, zamjene i razdiobe dobara, koji održaje iz dana u dan ekonomski život zemlje i koji, ako se ukoči samo jedan dan, mora za sobom povući smrt cijeloga društvena tijela... Radnički odredi moći će da nose pobjedničku crvenu zastavu, ali ako ne će moći pravovremeno zamijeniti kapitaliste, vlasnike, poduzetnike i trgovce ljudima iz svoje sredine, onda to ne će biti od nikakove koristi i sve će se morati počinjati ispočetka«?[2])

»Oni, koji misle, da se postojeći ekonomski sistem može promijeniti pokretom ruke ili obmanjuju druge, ili sami sebe. Ako je riječ o političkoj revoluciji, to je moguće. Dovoljno je tri dana, da se sruši prijestolje, jer to je tako trošna stvar. Ali kada treba zamijeniti ekonomski organizam drugim, novim organizmom, onda je neophodno potrebno dugo prethodno pripremanje« ...[3])

A Otto Bauer, austrijski socijalista, slaže se potpuno s tim mišljenjem: »Politička revolucija bila je djelo sile, a socijalna revolucija može biti samo djelo izgrađena i organizirana rada.«[4]) J. P. Warbasse, poznati američki zadrugar, ima isto naziranje: »Ne da se izborima, niti revolucijama, niti štrajkovima i sabotažama ostvariti novo društvo, nego samo tako, da se nauči, kako se vode poslovi idealnoga društva, ispočetka u malome (t. j. u zadružnim organizacijama), a onda na sve široj podlozi, dok nije postignut posljednji cilj.«[5])

---

[2]) Charles Gide: La Coopération.

[3]) Ibid.

[4]) Otto Bauer: Der Weg zum Sozialismus.

[5]) Dr. J. P. Warbasse: Sozialismus und Genossenschaftswesen u »I. H. d. G.«

I doista, te riječi zvuče kao neko proročanstvo i mi vidimo, da ni ruska socijalna revolucija nije ostvarila neki idealni socijalni poredak. Marksističke revolucije i marksističke pobjede na izborima (Sovjetska Rusija, Njemačka, Finska, Austrija, Madžarska) nijesu mogli ostvariti pravi socijalizam. To je razumljivo, jer se preko noći ne mogu učiniti čudesa, i stoga kooperativni pokret osvaja laganim i smišljenim radom sve veće prostore i evolutivnim putem kani ukloniti kapitalizam i oživotvoriti socijalizam u smislu Proudhonovom, koji je socijalizmom nazivao svako nastojanje za poboljšanje društvenih odnosa.

Zadružni pokret ne vidi nigdje razloga, zašto da se ukine privatno vlasništvo, kada se centar svih socijalnih nevolja ne nalazi u njemu, već u nepravednoj razdiobi produciranih dobara (distribuciji). Dr. J. P. Warbasse kaže, da ne razumije, kako bi se uopće pomoglo narodu time, da nestane privatnoga vlasništva i da država postane jedini vlasnik. Privatno vlasništvo samo po sebi nije ništa zlo, čini čovjeka štedljivim, marljivim i pruža mu neko osjećanje zadovoljstva u radu. Dakako, da pri tome ne smije privatno vlasništvo postati sredstvom za lično obogaćivanje i izrabljivanje, već se mora uzeti u obzir i njegova socijalna funkcija. Proletarizirati ljudsko društvo i učiniti od njega amorfnu masu bez posjeda, to može biti ideal samo anarhističkih fanatika, dok će realni socijalni reformisti nastojati u prvom redu oko pravedne distribucije dobara. I zato će nas mnogo prije približiti socijalnome idealu nastojanje oko što većega blagostanja narodnoga kolektiva i borba za deproletarizaciju proletera i njihovih obitelji.

Stav zadružnih teoretičara prema nacionalnim pitanjima je sasvim drukčiji nego u marksizmu. Marksizam je eminentno internacionalna doktrina, koja sama u sebi nosi negaciju svakoga nacionalizma i stoga govori o nacionalnim pokretima i diferenciranjima kao o nekom »buržoaskom pronalasku«. Naprotiv, zadružni pokret ne vidi u nacionalnome razlikovanju ništa zla, nego ga čak drži potrebnim i prirodnim. Sam Charles Gide, koji bijaše veliki pacifista i osnivač društva za kritički studij rata (kojega je državna

vlast raspustila), piše o tome ovako: »Podijeljen u narode i države, ljudski rod ide od svojih početaka putem civilizacije i usprkos svih zala, koja dolaze otuda, ova dioba izgleda kao najveći izraz prirodnoga zakona o podjeli rada, koji osigurava napredak.«[6]) Zadrugari nijesu materijalisti, jer je i sama zadružna ideologija amaterijalistička, i stoga je razumljivo, da kao ljudi puni ideala ljube svoju domovinu nad sve ostale, da su ponosni i sretni, što su pripadnici upravo svoga naroda. Svaki narod imade u povijesti čovječanstva ispuniti neku svoju misiju i izvršiti neku zadaću. Narodna povijest i narodna kultura odraz su narodnoga duha, koji se formira tokom stoljeća i zadobiva sve konkretnije oznake. U povijesti postoji kontinuitet narodnoga razvoja, a svi oni, koji su nekada živjeli i pripadali nekome narodu, svi koji danas djeluju i svi, koji će istom doći, sačinjavaju narodnu cjelinu t. j. narod.

Narodnost (nacija), shvaćena kao sinteza različnih psiholoških i kulturnih osebina, koje se nadovezuju na narodnu tradiciju, nije nešto materijalno i radi toga nijedan materijalista ne može biti iskreno nacionalan. Nacija, kao nešto više nego puki zbroj pojedinaca, kao mnogo savršenija i izgrađenija cjelina od proletarijata, kao kreator interesa različnih staleža i grupa ljudi, centar je djelatnosti zadružnoga pokreta. Svaki narod ima da izvrši svoju povjesnu misiju, a oni, koji ga u tome spriječavaju, griješe, čine veliku socijalnu i kulturnu nepravdu i sigurno, da će biti jednom, prije ili kasnije, kažnjeni sličnim poremećajima, kakove su oni prouzročili u drugom narodu. Istina je doduše, da između pojedinih nacija dolazi katkada do antagonizma i ratova, ali to imadu najmanje prava prigovarati oni, koji u svim prilikama raspiruju klasnu borbu i kojima je jedini cilj svjetska revolucija, dakle opće klanje, ubijanje i teror. I zato: »Naša zadružna internacionala (t. j. Međunarodni zadružna savez) nema zadatak da zamijeni mržnju među narodima — klasnom mržnjom, i da unese umjesto vanjskih — građanske ratove« (Gide).[7])

---

[6]) Charles Gide: La Coopération.

[7]) Ibid.

Stavljanje zadrugarstva u službu narodne ideje ne znači još uvijek neki šovinizam, kako bi to neki htjeli utvrditi. Malena Finska na sjeveru Evrope upotrijebila je zadružni pokret kao sredstvo obrane protiv ruske carističke gospode i invazije švedskih trgovaca i ruskih birokrata. Finska je izgradila svoje ekonomsko blagostanje i postigla svoju političku i ekonomsku slobodu u prvom redu putem zadrugarstva. Pravi i iskreni nacionalizam sa socijalnim sadržajem ne isključuje nipošto internacionalnu suradnju, ali ta je naravno moguća samo među slobodnim narodima. Dakako, da kao u bivšoj Finskoj, i u svakoj drugoj zemlji, gdje vladaju slične prilike, zadrugarstvo može biti važan faktor obrane nacionalnih i kulturnih tekovina. Ekonomsko blagostanje preduslov je kulturnoga razvitka, a ekonomska samostalnost je osnovica političke samostalnosti. Radi toga, mnogi su sistemi spremni, da unište zadružni pokret naroda, u kojem su samozvano zauzeli poziciju tutora (primjer: Sovjetska Ukrajina), jer su svijesni toga, da spriječiti tome narodu ekonomski napredak, znači odgodu promjene njegova položaja. Zadrugarstvo ne smije služiti nekoj političkoj stranci, ali se mora podrediti narodnoj ideji i svu svoju djelatnost provoditi u prvom redu u opće narodnome interesu.

Kapitalizam je teoretski uzdigao ličnost nad sve obzire, a u marksizmu se ona potpuno uništava. Iako je interes zajednice nad interesom pojedinca, to je ipak potrebno, da među njima postoji uzajamno i izmjenično (harmonično) djelovanje. Potpunim uništenjem jednoga ili drugoga faktora socijalnoga života, dolazi do socijalnih potresa i do nezadovoljstva u čovjeku. Čovjek je, kako je to već Aristotel rekao, društveno biće, ali je također i poseban individuum i stoga treba u njemu paralelno razvijati oba faktora, da u njemu dođe do ostvarenja personalne unije individualne i socijalne svijesti. Naravno, da se socijalno osjećanje mora u čovjeku razviti do najvišega stupnja, ali se nikada ne smije brisati njegova individualnost.

Uništavanjem individualne inicijative nestaje glavni faktor društvena progresa. Sloboda ličnosti, javnoga mišljenja, te sloboda izbora rada i potrošnje su one tekovine

društva, bez kojih bi se ono osjećalo zarobljeno. Pretjerani individualizam dade se korigirati i to tako, da se u ljude usadi dovoljna količina socijalne svijesti. Socijalne organizacije i socijalni sistemi uslovljeni su množinom socijalne svijesti u ljudskim dušama, a s druge strane, kolektivni sistemi imadu tek utoliko pokretnosti, elana i mogućnosti opstanka, ukoliko u njima aktivno sudjeluju individualne ljudske sposobnosti i privatna inicijativa. Individuum daje inicijativu, on sudjeluje aktivno u socijalnim institucijama i stoga je nemoguće stvarati socijalne organizacije bez ljudi, koji su stekli izvjesnu količinu socijalnoga osjećaja.

KNJIŽEVNOST

DRAGUTIN DOMJANIĆ:

NA STARO LETO

(Jedna neobjavljena pjesma.)

Kad se večer skmiči vani,
Dani su takaj pospani,
On si vsaki rad počine,
I vu snu i noći mine.

Ali z danom, kaj sad ide,
Koji taki i otide,
Žnjim i leto prejde ovo,
Pak nam leto dojde novo.

Kaj je staro dobra dalo,
Komu puno, komu malo,
Vsaki zna, al nemre znati,
Kaj bu novo moglo dati.

Če je dobro bilo komu,
Naj mu bu i v letu tomu,
Če je bilo danov z tugom
Naj bu bolše v letu drugom.

Novo leto, nova nada
Znate, kaj bi v njemu rada?
Sreće vsim i vsim veselja,
To je moja prva želja.

Naj bu i spod vsakog krova
Puno Božjeg blagoslova.
Vsaka njiva, kaj počiva,
Naj vu zlatnom klasju pliva.

Koji ima dost i više,
Naj i bogcu suzu briše.
Naj bu čovek dober vsakom
Drug i brat i siromakom.

Kaj pak još vi vsi želite?
Z menom v srcu vsi velite:
»Dragša i od vsega blaga,
Domovina nam je draga.«

Zato vu tih novih danih
Domovinu Bog nam brani,
Njoj i nam daj dobro vse to:
Bog daj Srećno Novo Leto!

Ovu pjesmu spjevao je hrvatskih pjesnik Dragutin Domjanić dne 26.XII. 1929. i ustupio je gđi. M. Bošnjak. — Pjesma je deklamirana na jednoj priredbi dne 31. XII. 1929. — Gđa. Bošnjak prepustila ju je našem uredništvu i mi je u cijelosti rado donosimo, da ju tako učinimo pristupačnom svim našim čitateljima.

ZLATKO MILKOVIĆ:

PRVA BRAZDA

Cijelo selo živi svojim životom. Ono plače nad smrću čovjeka isto tako, kao što se raduje nad porodom djeteta. Kao malene krijesnice rastepena su sela cijelom našom domovinom, povezana među sobom neravnim blatnim drumovima, uskim i vijugavim puteljcima. No još više, nego što ih vežu te ceste i puteljci, željezničke pruge i telegrafske žice, veže ih d u š a. Duša, koja se razlijeva cijelim krajem, cijelom zemljom, koja ne poznaje umjetnih granica ni strateških linija. Duša je jedinstvena i neslomiva. Svagdje jednako široka i duboka, narodna. Začahurena sama u sebe, netaknuta i jedinstvena u svim manifestacijama svojega života. Nije ta duša stvorena danas, ni jučer. Ona je vječna, ona je stara, kao što je star i narod sam. Ona se s njime rađa i umire, raste i razvija. Ona se ne može i ne da ubiti, ni ugušiti. Kao stoglava hidra, kojoj za svaku odrezanu glavu narastu tri nove. Još snažnije i još veće!

Jeste li kada osjetili dušu naroda? Jeste li kada uočili njene manifestacije, kojima dolazi do izražaja? Jeste li kada osjetili život u njoj, čuli ključanje krvi u njenim žilama?

Treba samo zaviriti u naša sela, proći noću njihovim ulicama, osjetiti miris oranica. U noćno doba, kada je nebo silno, silno visoko nad zemljom, kada se cijeli svemir gubi u vrtlogu mirijada i mirijada svjetova, kada zvijezde gasnu i umiru, oranice naše mirišu intenzivnim mirisom i šapuću. Iz same zemlje se izvija šapat, progovara svaki grumen, svaka brazda rasječena krvari, plače i jeca.

Jecaju brazde i šapuću u noći. Iz njihovih razgoljenih prsiju kao da se dižu masne i krvave pare od krvi i znoja, kojim su zalijevane. Historija jednog cijeloga naroda vezana je uz njih, zglobljena u jedno biće i kidati to značilo bi pokidati sve niti narodnoga života.

U takovim noćima, kada je nebo silno visoko i kada zemlja miriše krvlju govori narodna duša. Mnoge sam noći

znao prosjediti na polju, zabaciti glavu i gledati u milijune zvijezda nad sobom. Bila je takova tišina, da se čulo okretanje svemira u visinama. I uslijed te tišine zemlja je govorila ... govorila ... govorila ...

Tada takova duša na sve pore ulazi u tijelo. Upija se u krv i teče u žilama. Ulazi u mišičje i golica kao električna struja. Ne može svako razumjeti njezine glasove, razabrati njen šapat. Svaki stog sijena govori svojim riječima, svaka brazda, svaka vlat pšenice.

Tada se čovjek gubi, pojedinca nestaje. Uopće sve nestaje, ostaje samo velika tajna, fantom, koji svojom glavom dodiruje svemirske visine, a čvrsto je vezan uz brazde, uz polje, uz zemlju ... Fantom, koji se zove duša ...

Narodna duša ...

— — —

Je li Krček kada osjetio što takova?

Sumnjam. Zacijelo nije.

Ne nije— nije ...

*

Bila je noć, kada sam došao na rub šume.

Noć, kakova samo može biti na selu. Puna zvijezda, sjaja i baršuna. U mojoj su duši titrale stotine žica i igrale u ritmu velikog misterija. — Prirode.

Šutio sam i glava mi je bila prazna. Osjećao sam naročitu slast što ne mogu i ne ću misliti. Uostalom, na što da mislim? Ima li većeg misterija, nego što je ova zemlja pod nama i zvjezdano nebo nad nama? Upiti sve to u sebe, znači ispuniti se cijeli. Ni najmanjoj misli nema više mjesta u glavi.

Sve ostalo je tako malo, tako sićušno i upravo smiješno spram prirode u noći. U tami sve stvari dobivaju drugo značenje, poprimaju dublji smisao. Ništa nije više tako jednostavno, kao što se čini po danu. Sve je puno mistike i tajanstvenosti.

P[illegible] sam po[illegible] kao za[illegible] [illegible]. [illegible] sam [illegible] i [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] i [illegible]. Priroda je [illegible] i mene i [illegible] me [illegible]. [illegible] sam i šumu, [illegible] se [illegible] na [illegible]. [illegible] i [illegible] se zajedno se [illegible] na nebu. Noć — velika [illegible] noć [illegible] je i mene.

Lahor je šumio i visoka [illegible] se sa [illegible] i šuma je [illegible] svoju pjesmu. Razmaknuo sam granje i ušao u [illegible]. Okružila me je [illegible] šapata. Ali šapata, koje ne mogu [illegible] ljudska usta.

Najednom nešto šušne i [illegible]. Naglo podignem glavu. Tamna sjena [illegible] i [illegible] se za stablo.

»Tko je?« viknem.

Tišina. I opet se čuje samo šapat šume.

»Tko je ...« ponovim tiše i zakoračim naprijed.
Crna se sjena odvoji od stabla i pruži mi ruku.
»Prestrašio si me, Ivane ...«

Bio je Krček. Što on radi ovdje u noći? Zar i on prisluškuje šaputanja [illegible] u noći? Sumnjam.

»Što ti radiš ovdje?« upitam ga.
»A ti?«
»Noći imaju posebni čar za mene.«

Već se smirio, smijao se i razbrbljao.

»I ja bih ti mogao tako odgovoriti. To je vrlo opširan pojam i može se shvatiti kojekako. Ali ja nisam tako romantičan kao ti. Romantika spada u prošlo stoljeće. Danas su nastupila takova vremena, da moramo biti stvarni, upravo okrutno stvarni.«

»Ti ideš iz ekstrema u ekstrem.«

»Moguće. Ja ne znam kakove ti čari otkrivaš u noći. Sve su to samo prirodni fizikalni zakoni, koji dolaze do izražaja. Ništa neprirodno. Astronomija će ti objasniti sve tajne, koliko je za sada u njezinoj moći, koje nam pruža zvjezdano nebo. Čovjek mora gledati realno oko sebe.«

»Ti gledaš realno?«

Šutio je. Tada reče:

»Da . . .«

Išli smo uporedo. Na jednoj maloj čistini na rubu šume, gdje je ona graničila sa oranicama, sjednemo na povaljeno stablo.

»Ostavimo to«, reče: »i sam si jednom kazao, da ne valja govoriti o problemima, koji ne zadiru u nas.«

Hoće li konačno govoriti o sebi? Hoće li se riješiti ta tajna s njime?

Nisam htio prvi prekinuti šutnju. Čekao sam, da on prvi progovori. Moguće je on isto tako čekao na mene. Kada uvidi da to predugo traje, podigne glavu.

»Torzo«, reče: »Dok si to govorio nisi sigurno ni mislio, koliko će ta riječ prodrmati menom. Znaš li ti, da mi od onoga dana, kako smo se prvi puta susreli neprestano lebdi ta riječ pred očima. Sada osjećam i sam da je to najbolji portrait. Ali portrait moje duše. Nije li to tragika? Najveća tragika, koja može snaći čovjeka, koji progleda samoga sebe i dopre do dna svoje plitke duše.«

Naglo podignem glavu, ali me on presječe prije, nego li sam mogao otvoriti usta.

»Šuti, molim te, i nemoj me prekidati. Jedamput u životu hoću govoriti o sebi i onda mi ne dopuštaš. Ova je noć kao stvorena za ispovijed. Upravo sili čovjeka, da razgali svoju dušu, da sam sa sebe zdere lažne krpe, koje mu pokrivaju tijelo i govori — govori do apsurda. Samo da govori, da riječima istrese svoju dušu, pa makar nitko i ne slušao. Svejedno je. Glavno je da se govori i drugo ništa.«

»Ja sam uvijek bio torzo, ali nikada to nisam tako osjećao, kao sada. Posvemašnje pomanjkanje energije, da ubijem u sebi ono, što mi se protivi razumu. Dva se gospodara u isto vrijeme ne mogu slušati. Ili slušam mozak ili srce. Ili radim promišljeno, ili s osjećajem.«

»Poslije onog našeg sastanka ja sam mnogo razmišljao o sebi. To ti se moguće čini smiješno, ali tako jest. Ja sam

posvema jasno uvidio, da sjedim na dvije stolice — a stvarno ne sjedim niti na jednoj. Malo prije sam ti rekao da gledam realno na svijet. Nisam to kazao moguće iz neke umišljenosti ili lažne uvjerenosti. Ne, ja doista gledam realno na svijet i to osobito sada, ove posljednje dane. Kada čovjek u svom životu proživi ono, što sam proživio ja, živčani slom, kriminal i bijeg, kada svakog trenutka očekuje, da nabaše na ljude, koji huckaju za njim kao pseto za divljači, onda se osjeća upravo posebna slast u vrijeđanju samoga sebe. Ne znam, jesi li ti ikada osjetio draž u tome, da vrijeđaš sebe, da sam sebi zadaješ boli, da kidaš sa sebe i iz sebe sve ono, što ti je najdraže i najmilije. Da se grubim potresom budiš iz slatkog, ružičastog sna omamljenosti i da padneš kao pokošen pred nenadanom i okrutnom istinom.«

»Ta realnost mi godi upravo time, što me peče. Moguće nitko tako skupo ne plaća svoju spoznaju o sebi, kao ja . . .«

Zašutio je. Nisam se usudio progovoriti niti riječi. I sama noć je zašutila oko nas, samo su oranice disale i nadimale svoje beskrajne grudi. Dugačka, crna brazda gubila se u noći slična dubokom zarezu noža u živo meso.

Lice mu je bilo bolno i patničko. Razgaljene grudi okrenuo je spram čistine kao da odanle očekuje udarac vjetra. Ali vjetra nije bilo.

»Ja sam seljak«, govorio je dalje. »Svi smo mi seljaci, ako ne u prvoj, a ono u drugoj, trećoj generaciji. Seljaci ne samo po porijeklu, nego i po svojoj duši. Svi smo si mi toga svijesni, svima nama je to jasno kao što je i mali jedamputjedan, a ipak se borimo protiv toga, niječemo i lažemo, gubimo se u moru zakučastih rečenica, parola i fraza, koje su nam importirane preko granica od drugog naroda sa drugim duhom. Vidiš, u tome leži sva tragedija našeg naroda. Naroda, koji se bori protiv sebe samoga i samom sebi gura bodež u grlo.

»Parole jednog naroda nisu ujedno i parole drugog naroda. Svaki narod živi svojim životom i diše svojim plućima. Dok je čovjek čovjek, ne može biti provediva kolek-

tivizacija cijele zemaljske kugle. To je fantom, koji svima nama vrti glavama.

»I meni također. Ja sam se odrekao svoga sela, svoje duše, odrekao sam se ovih polja i livada. Htio sam, da mi pogled bude što veći i širi. Htio sam na svojim grudima izljubiti cijeli svijet, a ja sam tako malen, tako sićušan, manji od makova zrna. Kolikogod sam se pokušao otimati od svoje okoline, od zemlje, nije mi uspjelo. Neka duboka i velika veza vezala me sa svime u jednu cjelinu. Nije ta veza bila od jučer ili od prekjučer. Ne, ona nije stara niti dvadeset godina, toliko, koliko sam i ja, ona je stara stoljeća i stoljeća, cijele vijekove. Cijela legija djedova drži me prikovana uz tu zemlju, stope mi se lijepe za masnu, krvavu i znojnu zemlju, po kojoj gacam; čeznem za zvjezdama, a ne mogu se dignuti niti toliko visoko, koliko je nabačeno zemlje povrh jedne brazde. Krv, znoj i vjekovi — tri stvari, koje me drže čeličnim koncima privezanim za to tlo, na kojem sam se rodio...«

Opet je zašutio. Zvijezde su padale preko neba i gasile se. Negdje se u šumi sablasno javljao ćuk.

»S druge strane grad. Velike mase naroda sa istim prohtjevima i istim uvjetima za život. Vlažni stanovi i skrofulozna djeca. Zagušljiva periferija i krčme. A ustuk svemu tome zvučne i bombastične parole novog socijalnog pokreta, propovjedanje i ubijanje bližnjih iz ljubavi, ekrazit i tvornički dimnjaci, koji se dižu u vis kao glas vapijućih u pustinji.

»Shvaćaš li sada što se zbivalo samnom? Stajati na prekretnici dvaju svjetova i odlučiti se, kuda da kreneš, što da radiš. Jer biti za jedno znači otkinuti se posvema od drugoga. Da li to može običan prosječan čovjek, kao što sam ja? Sumnjam! Potrebna je zato nadnaravna snaga, da se može zatajiti samoga sebe. A ja sam to htio učiniti.«

»Zašto, kada znadeš, kako je to teško?«

Smijao se. A taj smijeh je bolio.

»Znao! Tko ti kaže, da sam znao? Ja to znadem sada, kada sam opet ugledao ove oranice i kada sam počeo mi-

sliti svojim mozgom. Ali prije ja to nisam znao. Išao sam kao mjesečar za tuđim parolama. Poprimao sam tuđe misli i tuđe ideje, a kasnije ih ponavljao kao svoje. Tragedija leži u tome, što sam doista i sâm vjerovao, da su moje — vlastite. Kao što ni cvijeće ne može cvasti u drugim zemljama, gdje su klimatske prilike različite, tako niti tuđe ideje ne mogu cvasti u našem narodu.«

»Čuj, Krček, moguće te nitko ne može tako dobro razumjeti kao ja. Ne zato, što bih sebi pripisivao kakove naročite psihološke sposobnosti ili nešto slično, već s vrlo jednostavnog razloga. Ja sam potekao iz iste sredine kao i ti, ja sam se rodio u istome selu, jednako smo stari, jednako smo proživljavali svoju mladost, zajedno smo rasli i razvijali se. Zajedno smo otišli u grad i premda odijeljeno jedan od drugoga, proživljavali smo istu krizu. Krizu, koju moraju danas svi mladi ljudi proživjeti i nadvladati.«

»Istina je, Ivane. Ali ti zaboravljaš na jedno. Zaboravljaš, da su ljudi različiti; različiti ne samo po svojoj tjelesnoj, već i po duševnoj konstrukciji.«

»Može biti. I u tome baš počiva ona razlika, kako se tko odhrva krizi. Ja te shvaćam i razumijem, Krček!« Prihvatim mu obadvije ruke i zagledam mu se u oči, koje su se krijesile u noći grozničavim sjajem. »Krček, ja bi ti tako htio pomoći! Reci mi samo kako, na koji način? Što da učinim za tebe?«

Gledao me dugim pogledom. Tada mi vrati stisak ruke.

»Hvala ti. Mislim, da mi ne ćeš moći mnogo pomoći...«

Šutjeli smo. — Noć... Tišina... U daljini se opet javljao ćuk. Sablasno i jezivo. Kao da navješta smrt.

Stresao sam se. Hladna jeza prostruji mi kožom. Osjećao sam se neprijatno u toj velikoj noći, koja ulazi na sve pore u tijelo čovjeka. Noć, koja sili čovjeka na ispovijed. Sada sam tek shvatio Krčekove riječi, kada je kazao da mora govoriti — govoriti do apsurda.

»Treba li da nastavim? Da izgovorim sve, što imam reći? Ali sve je to nepotpuno. Ne znam gdje da počnem. Sakato. Torzo...«

»Ti mi nisi iskren. Nešto mi tajiš. Govorio si o živčanom slomu, o bijegu, o kriminalu... Što je zapravo na stvari? Zar mi se ne ćeš posvema povjeriti?«

»Kriminal? Bijeg?!« trgne se on kao od sna. »Zar ti nisam ništa govorio o tome? Ali to nije važno. To je samo vanjski zapletaj stvari. Radnja je samo jedna malena, sićušna manifestacija duša. Konflikti se zbivaju u mozgu, a ne u kažiprstu s kojim odapinješ kokot samokresa. Danas je važna tragedija duhova, dragi moj, a ne tjelesa.«

Opet je ušutio. Tada trgne ramenima.

»Ipak. Sa nekoliko riječi ti mogu objasniti cijelu stvar.« Sagnuo se sasma do mene i nastavi tišim, tajanstvenim glasom. »Htio sam ubiti čovjeka... Pucao sam na njega, ranio ga, ali je ostao živ. Uostalom, to je isto kao da sam ga i ubio. Ja nisam pucao na njega s namjerom da ga ranim, već da ga ubijem. Pred svojom savjesti ja sam ubojica, hladnokrvni, promišljeni ubojica i ništa me ne može razuvjeriti o tome...«

»Ubojica...« dahnuo sam.

»Ubojica...« potvrdi on i spusti glavu u dlanove.

Noć se polako okretala oko nas. Tama se slegla, zgusnula, da bi je mogao rezati nožem.

Osjećao sam se nevoljko. Htio sam ga tješiti, obraniti ga pred samim sobom, nisam znao, da li da se zgrozim, ili da mu se nasmijem u lice kao malenom naivnom djetetu. Osjećao sam, da nešto moram načiniti, ali što, to nisam znao. Kao da se ova noć uvukla i u moj mozag. Tapao sam po tami i nisam ništa mogao naći, za što da se uhvatim, što da mu kažem.

Prihvatio sam ga za oba ramena i okrenuo sebi. Pogledi nam se sukobe. Usprkos tame pročitam mu na licu napetost. Očekuje li moguće moj odgovor, moj sud?

Morao sam govoriti, morao... ali što?! Napokon izgovorim jedno tako beskrvno i stereotipno pitanje, da se postidim svojih riječi:

»Zašto... reci, zašto si ga htio ubiti?!

»Onda sam mislio, da će to biti od koristi za čitav svijet, da će to stvoriti novi socijalni poredak. Istom kasnije, kada se u meni javila svijest o besmislenosti mojih ideja i kada se u meni rodila istinita spoznaja o onome, što je korisno za narod, progledao sam. Vidio sam, moj hitac bijaše hitac u prazno, a moja borba postavljena na krive temelje. Ja sam pucao zbog krivih ideja, žrtvovao sam se za lažne parole. U tom je problem, i to me boli.«

Tada nastavi: »Sve su ono bile laži. Lažni osjećaji, lažne riječi, lažne fraze. Istina počiva mnogo dublje u nama. Ona se ispoljuje onda, kada se najmanje nadamo. Mislimo da je nema, a ona već tisuću godina klije u našoj duši, prolazi s generacije na generaciju, s djedova na unuke, neumrla je i vječna, kao i narod. Ona nas povezuje međusobno bolje i čvršće nego li svi ekonomski i socijalni zakoni!« On spusti glavu. »Pobjegao sam pred progoniteljima, ali nisam pobjegao pred sobom.«

I opet noć i tišina.

»Vidiš li ove oranice? Ove stogove sijena, suše i staje, onu moju malu kolibicu, gdje umiru i gasnu moji starci? To... to je ono, što me muči i boli. Povezalo me to sa sobom gvozdenim okovima i ne mogu se ni maknuti s mjesta, kako me drže. A to boli... boli...«

U čelo mu se ureže duboka brazda. Prva brazda, koja ga je zasjekla u sam mozak. Duboko i okrutno.

Ustao je.

»Pođimo«, reče. »Ova me noć muči«.

Polako, jedan uz drugoga prešli smo preko oranica. Suhe grude zemlje raspadale se u prašinu pod našim stopalima.

»Najvolio bih uništiti sve, što me veže s prošlošću. Zapaliti. Moguće bi plamen progutao i moje muke. Moguće bi onda bilo bolje...«

»Tvoji živci su posvema rastrovani, Krček...«

»Zar je to jedino, što mi možeš reči? To je sve?«

Postidio sam se. Ali što da mu kažem?

»Moguće bi vatra mogla nešto učiniti. O, kada bi mogli izgoriti hiljadugodišnji osjećaji u čovjeku! Sve suše, kolibice i stogovi, koji nas vežu za zemlju, ovu dragu, milu, prokletu zemlju!...«

Na rubu oranice mi pruži ruku.

»Zbogom. Misli, kako bi mi mogao pomoći. Ti si jedini čovjek, kome sam se povjerio.«

I otide u noć.

Ostao sam sam. Noć je opet propjevala, oživila oko mene. Velika i mistična, razbludna u svom čaru i mirisava. Noć, u kojoj je procvala jedna ljudska duša, razotkrila se i stopila s njome u veliku i nedoglednu kaplju bola.

I opet sam osjetio, kako jedan cijeli narod diše, bori se i oživljuje u toj noći.

(Iz neobjavljene knjige novela »Prva brazda«)

MATE MEŠTROVIĆ:

ZATVORIT ĆU PROZORE

Ne ću izaći.

Danas mi nitko ne će reći dobru riječ. Neka žito šumi. Neka noć miriše. Ja ću ostati u sobi, moja je draga mati obolila.

Danas mi nitko ne će reći dobru riječ. Zatvorit ću prozore i plakati.

KAMILO KRIŽANIĆ:

SUSRET U GRADU

Ti si komadić moje zemlje rođene
donijela u prošnji da se vratim kući.
O, da mogu zajedno s tobom
pozdraviti proljetna polja i šume ispod druma!
Znadeš li, kako je gradski život
nesretna gluma,
koja svršava s grobom samoubice.

Ja se krijem sve više pred sobom:
jer teško je gledati
(pogledi ne idu preko visokih krovova)
jutarnji dim i plačljivu boju gradskih raskršća
i očajno se predati
zvuku tvorničkih tornjeva, predgrađu, šutnji rovova.

Ti si mi pričala o selu pod brijegom,
gdjeno su procvale ljubice,
o radosti djece, koja ih prva ubiru,
o bijegu proljetnog sunca nad licem djevojke,
što slaže cvijeće za svoga dragoga.

Ja, bjegunac, mislim na put i povratak.
— — — — — — — — —
Ti si komadić moje zemlje rođene
donijela u prošnji da se vratim kući.

KAMILO KRIŽANIĆ:

LISTOPAD NAD POKUPSKIM SELIMA

Jutros sva se strava naših kuća ogleda
U govoru žute vode, koja se prijetnjom šulja;
Beznadno jesensko nebo je tuga sviju pogleda,
Muževi su mrki, a žene pale ulja

Pred čudotvornom slikom. Snagu prvog nasipa
Čuvaju žilave mišice u neizvjesnom muku;
Briga za punim poljima nad vodama se rasipa,
Dok zvona zastrašeno muklim plačem tuku

U zoru svima selima. Nove bujice dolaze,
Nose drvene mostove i žalost naših njiva,
Ure su teško kamenje, tako sporo prolaze;
Velika majčina suza u dnu se oka skriva

I jeca nad pokupskim selima.

MATE MEŠTROVIĆ:

ZOV

Ugasi tugu u očima.

Izađi na livadu, pogladi dijete, poljubi zemlju pod cvijećem i blagoslovi sunce. Ispunit ćeš se beskrajnom radošću.

Vidjet ćeš da Bog ide livadom u svako doba.

L I S T A K

Jubileji

DR. ĆIRO TRUHELKA

O njegovoj 70-godišnjici života

Tri su bitne karakteristike toga našega učenjaka: plemenitost, ustrajnost i skromnost. Opazio sam to već onaj dan, kad se upoznasmo, i, što je vrijeme više odmicalo, postajalo mi to sve jasnije.

Dr. Truhelka nastupa prema svemu kao prema najfinijem kristalu, kojemu se mora pokloniti najveća pažnja. Pun je čuvstava i osjećaja, nježan je i prema ljudima i prema stvarima. Kamo god dolazi na dulje vrijeme, sjeda pred slikarsko platno i slika... slika za sebe i za dragu si ženu. A danas, kad je navršio već 70 godina svoga neobično trudbenoga života, prolazi iz sobe u sobu i gleda sva ona svoja ulja i akvarele, od kojih svaki nosi u sebi dijelak njegove duše i po koji odlučni doživljaj. Nižu se Bosna, Hercegovina, Makedonija, Istok, sa svojim malenim seocima, u koja nije često puta još nikada došla učena glava do — Truhelke. A on je u njima tražio ne ugođaj za svoju dušu, nego arheološke starine, pražitelje i narodnu dušu današnjih stanovnika. Kadgod bi naslutio ili načuo, da bi se nešto moglo naći zanimiva za muzej bilo iz starine, bilo iz suvremenoga narodnoga života, polazio je onamo i pješice, i na magarcu ili muli, i na bosanskom konjičku. Tako je prošao svu Bosnu, Hercegovinu i Makedoniju, te kao pčelica skupljao sve zanimivosti noseći ih radostan u svoj muzej u Sarajevo.

Javno je priznato, a otimljeno danas zaboravi, da je sarajevski arheološki muzej i bogata etnografska zbirka, ti ukrasi našega naroda, djelo dra Truhelke u svojoj vanjštini i unutrašnjosti. Svaku ciglu one prekrasne zgrade i svaku iskopinu i svaku poculicu pratilo je brižno oko Ćirino, kako ga svi od milja nazivahu. U to je djelo on uložio život svoj. Stvarao je muzej od 1885. god. kada je prvi imenovan

kustosom, do 1922., kada je penzioniran kao upravitelj njegov. I stvorio ga! Danas s ponosom gleda na to svoje djelo.

Odnos dra Truhelke prema sarajevskom muzeju bio je isti odnosu majke prema svom nejakom djetetu. Kad je pok. Iso Kršnjavi postao god. 1891. odjelnim pretstojnikom u hrvatskoj vladi, pozvao je svoga dobroga prijatelja dra Truhelku u Zagreb, i nagovarao ga, da primi njegovu katedru povijesti umjetnosti na sveučilištu. Dr. Truhelka to odbije, tim više, jer mu je bosanska vlada, koja je za to znala, obećala, da će ga pomagati u muzejskom radu, što će više moći. Tim je ostalo otvoreno pitanje nasljednika za Kršnjavoga, pogotovo stoga, jer se u ono vrijeme nije tim predmetom tako reći nitko ni bavio. No Truhelka ne ostavlja svoga prijatelja, nego ga upućuje na mladoga suplenta vinkovačke gimnazije Josifa Brunschmidta, koji je po Sloveniji iskapao starine i pisao o tom u nekim časopisima. Poteškoća je bila, što Brunschmidt nije imao doktorat. Ali i to bi prebrođeno: dr. Truhelka nagovori Kršnjavoga, da mu dade godinu dana dopusta i da ga pošalje u Beč, gdje će doktorirati, što se i dogodilo.

Tako je bio spašen i sarajevski muzej i zagrebačko sveučilište! Dr. Truhelka nije htio ostaviti svoj muzej, koji se istom počeo razvijati!

Mnogo, izvanredno mnogo trebalo je ustrajnosti i žilavosti, da takav sitni rad dovede do onoga rezultata, koji se danas pokazuje cijelom kulturnom svijetu: sarajevski muzej!

No daleko najvažniji je naučni rad dra Truhelke, koji se odlikuje potpunom izvornošću. Područje njegove duševne djelatnosti tako je opsežno, da zadivljuje. U tom pogledu spada o bok našim prvi ljudima. Kad čovjek prođe sva ona djela, koja je on napisao, a koja obrađuju isključivo naš teritorij i naše spomenike, dobiva potpunu sliku svih kulturnih, religioznih i socijalnih zbivanja i previranja počamši od prethistorije, do najnovije historijske ere. A tih radova bilo je do 1922. god. oko 160, otštampanih na hrvatskom, njemačkom, francuskom ili češkom jeziku. Međutim pojačana njegova naučna djelatnost počinje g. 1922., kada je pošao u mirovinu. Tada počinje pisati sistematska djela o našem teritoriju i arheološkim nalazima na njemu. Postavši god. 1925. profesor arheologije na sveučilištu u Skoplju obilno se služi tim svojim djelima u predavanjima, koja pobuđuju opći interes. Tek je šteta, da je sve to ostalo u rukopisima priređeno za štampu . . . ? Spomenemo li samo naslove tih djela u rukopisu, vidjet ćemo, kolika je učenjačka veličina dra Truhelke, a istaknemo li, da se i ta djela tiču naše zemlje i naših spomenika, onda moramo ustanoviti, da bi nam svi evropski narodi morali zavidjeti. Tu se nižu djela: »Paleolitik« gdje se od naših nalazi detaljno obrađen krapinski čovjek, pa »Neolitik« u dva dijela, t. j. neolitik u Evropi i kod nas, »Bakreno doba«, »Brončano doba«, »Halstadtsko doba«, »Laténsko doba«, a iz grčke arheologije gotova su djela: »Grčka arhitektura« i »Povijest

grčke keramike«. Zatim »Starine Homerske dobe«, pa »Grčka numizmatika« u pregledu. Tada: »Rimska arhitektura«, »Rimske privatne starine«, »Rimska keramika«, onda »Starokršćanska arheologija« (izdalo društvo sv. Jeronima) i »Bizantska arheologija«. Osim toga gotova su za štampu i neka druga djela kao na pr. »Pračovjek«, »Epigrafija« itd.

Naučni rad dra Truhelke poznat je, možda više nego kod nas, u tuđini, a osobito je cijenjen kod slavenskih naroda i u Turskoj, jer je uvijek postavljao stvari na svoje pravo mjesto, imajući odlučnosti da iznese istinu u borbu protiv mnogih ukorijenjenih povijesnih fasifikata.

Kad su onomadne Poljaci pokrenuli »Slovnik starožitnosti slovjansky«, kulturnu enciklopediju svih slavenskih naroda, koja će izaći u 8 velikih svezaka, obraćaju se na dra Truhelku i prof. Bujak iz Lavova i uredništvo iz Krakova. Tako će i u tom »Slovniku« biti bogato zastupana hrvatska znanost po dru Truhelki, koji je vrlo opsežno obradio: »Prethistoriju hrvatskih zemalja«, »Prelaz u tursko doba« te »Povijest umjetnosti hrvatskih zemalja osobito Bosne«.

Što je dr. Truhelka napisao i gdje je izašlo do 1925. god. pobrojano je u autobibliografiji (Glasnik zem. muzeja, Sarajevo 1922. sv. 1.—4. kojemu je bio i urednikom), te u Stanojevićevoj Enciklopediji. Nakon toga, kao profesor sveučilišta u Skoplju surađuje u »Godišnjaku skopskog filozofskog fakulteta« s radovima: »Larizam i krsna slava« te »Sojenice kao ishodište pontifikata«, što pretstavlja i bibliografsku osobitost, jer su to prvi latinicom štampani radovi u Južnoj Srbiji.

Povukavši se god. 1931. u mirovinu dolazi u Zagreb i hoće, u skromnosti, da nitko za nj ne sazna, mirno raditi i sređivati još neobrađeni materijal, ali nema mira: svaki čast ga mole bilo za predavanje, bilo za članak ili raspravu, a on, dobrota, svakomu se odazivlje i tako nalazimo ime dra Truhelke u Obzoru, Almanahu »Selo i grad«, »Danici«, i u »Revue internationale des etudes balkaniques«. te u »Hrvatskoj Smotri«, gdje će napisati još niz sadržajno povezanih rasprava.

Tako taj časni starac stvara još danas neprestano djela, koja pokazuju visoku kulturu našega seljačkoga naroda od davnine, djela, za koja je šteta, da ostaju u rukopisima, jer to nijesu tek prilozi za upoznavanje naše kulture, nego nešto daleko značajnije.

Božidar Stari

Književni prikazi

A. KOLONTAJ: SLOBODNA LJUBAV
(Izdanje »Svjetske knjižnice«, Zagreb)

Poslije Sudermannove »Brige«, kojom se kod nas ta nova biblioteka afirmirala prije nekoliko mjeseci, kao ozbiljni pokušaj, da svojim čitateljima uz minimalnu cijenu pruži umjetnička djela, izdala je svoju drugu knjigu. To je »Slobodna ljubav« od Aleksandre Kolontaj.

Ruski romani kod nas uvijek nailaze na dobru prođu, osobito, ako imaju tako zvučan naslov, kao što ga ima ovaj Kolontajičin roman. Već nam sam naslov kaže iz kakove je sredine nikla građa za to djelo. Aleksandra Kolontaj poznata je kao oduševljena pobornica za »slobodnu ljubav« u boljševičkoj Rusiji.*) Ona u svojim izjavama ne samo da se bori protiv crkvenoga braka, već i protiv državnog, koji se osniva samo na registriranju pojedinaca. Kolontajica zastupa potpunu slobodu u ljubavi i prikazuje takav »brak« idealnim brakom.

Do kakovih to dolazi kontradikcija najbolje vidimo iz njenoga romana. Vasilisa Maligina je »nova žena«, tip kakov može stvoriti samo komunistkinja. Odbacivši nazore o svijetu, kakovi su bili prije revolucije, ona sebi stvara posvema novi svijet. Ali taj vanjski svijet može se osnivati samo na vanjskim formalnostima, na izgovorenim riječima, koje nisu povezane sa dušom, ali u unutrašnjosti dolazi veliki lom.

Da je doista takav lom nastupio ne samo u pojedincima, nego u cijelom ruskom društvu poslije revolucije, najbolje nam dokazuje činjenica, da je sam Lenin ukinuo zakon o »slobodnoj ljubavi«. Nemoralnost se digla do krajnih granica i trovala čitave klase ljudi.

Kolontajičina knjiga premda pisana u propagandne svrhe i smišljena kao epopeja ruskog društva pretvorila se u žalosni dokumenat propasti cijele jedne generacije. Pokvarenost, malverzacije, prevare unutar samog komunističkog komiteja — sve sami žalosni detalji, koji mogu djelovati na čitatelja svakako drukčije, samo ne propagandistički. A to je pisala žena, koja je imala otvoren pogled iza kulisa komunizma, koja je već godinama aktivni član komunističke partije i koja zauzima vidljivo mjesto u ruskoj politici.

Nije tamo sve onako ružičasto i crveno, kako se čini »našim« marksistima. Mnogim pristašama crvenoga terora moguće će se otvoriti oči čitajući ovu »propagandističku« knjigu. Iz tog se djela jasno razabire, da se u samoj partiji, dakle u samoj srži komunizma dešavaju takove stvari i takove nepravde, koje se ne mogu zbiti u niti jednoj nacionalnoj ili kako »oni« kažu — buržujskoj — zemlji.

---

*) Vidi o tome članak u 1. broju »Hrv. Smotre« od H. Mertela: Revolucija u moralu.

Slobodna je ljubav oduvijek bila crvena krpa za komuniste. Paravan za koji su skrivali nemoral, koji je poslije revolucije zavladao Rusijom. Ali ujedno paravan, kojeg su se prvog morali odreći, jer su uvidjeli, da time više varaju sebe, nego li inozemstvo.

S umjetničke strane Kolontajičin roman je slabe kvalitete. Cijela se radnja vrti oko glavnog lica, oko Vasilise i njenoga muža. Vasilisa je jasno ocrtani karakter; idealan tip komunistkinje, ali u kojoj još uvijek žena prevladuje svojim instinktom. To je instinkt, koji nije mogao ubiti niti dugogodišnji rad u partiji i muškarački način života. Pročitavši ovu knjigu moramo priznati, da je ona važnija kao dokumenat rastrovanih prilika u Rusiji, nego li kao roman.

Prijevod g. Bišćana vrlo dobar i posvema odgovara duhu originala.

Zl. Milković

Likovna umjetnost

IZLOŽBA GEORGIJA PAPAZOVA

U drugoj polovici prosinca pr. god. imao je Zagreb prilike da vidi u »Modernoj galeriji« izložbu slika Bugarina Papazova. Sreli smo se tu s jednim slikarskim smjerom, tzv. »surrealizmom«, koji nije bio poznat u našoj impresionističkoj i neorealističkoj slikarskoj sredini. Našli smo tu forme, koje još nikada nijesmo vidjeli, plohe boja jednu uz drugu, reflekse spektra i sl. Na prvi pogled sve je to prikazivalo kaos, koji se tek kasnije rasčistio.

Nadrealista ne projicira na platno nikad forme, koje postoje u prirodi. Što više, on ih negira. Jedino što je za njega važno, to je njegov nutarnji intimni život. Njega ne zanima ruka, lice i sl., on hoće da vidi što je iza svega toga, u svijesti njegovoj, što više u podsvijesti. On freudovski analizira kaos u svojoj nutrini i nastoji ga projicirati na platno. Ostalo njega ne interesira. Sve što se oko njega zbiva, to za njega ne postoji. Kao temeljna oznaka toga nazora je prema tome savršeni solipsizam i egocentričnost. Ono, što umjetnik nalazi u svojoj podsvijesti, što je doživio u svojim sanjama, što vidi u svojim vizijama, to je što on hoće da dade na platnu. Konsekventno, on nužno zabacuje svaku realnu formu. Jer jedan san, recimo, nije poprimio nikada realne forme. Sve što se u nama zbiva, čisto je nematerijalno i ono se ne može opipati, ono se može samo osjetiti i doživjeti. Prema tome, bio bi nonsens jednom ovakvom čisto duševnom doživljaju dati realne forme. Druga je, prema tome, temeljna oznaka Papazovljeve izložbe zabacivanje svake realne forme.

Treća je oznaka Papazovljeve izložbe njegov kolorizam. Ako su realne forme kod projiciranja njegovih intimnih doživljaja na

platno apsurdne, onda mu još jedino preostaju boje, da njima akcentuira osnovni štimung svog doživljaja. Uzmimo konkretno njegovog pjesnika (br. 8.). Osnovni je ton čitave slike modar. U tom se osnovnom tonu otvaraju neke perspektive u daljine, sa refleksima jakih boja. Nad svim tim dominiraju dva lica pjesnikova, njegovo nutarnje i vanjsko. Svakako da je tu primarni utisak fina modra boja, koja podsjeća na more i noći s mjesečinom. Isto tako je na velikoj većini slika bačen akcenat na taj koloristički efekat. Prema tome je to najvažnije: koloristički dati štimung izvjesnog doživljaja. I baš tu harmoniju u kolorizmu osjeća gledalac najprije. Racionalna analiza same slike moguće je tek iza kako smo vidjeli naslov slike. Onda tek opažamo, kako se, recimo, na slici pjesnika, nalaze i dva njegova lica i valovita kosa. Konačno onda možemo da odredimo i simboliku izvjesnih partija te slike. Jasno je prema tome, kako je naš put doživljavanje u tim konkretnim slučajevima vrlo kompliciran i dugotrajan.

Pitanje je sada: što je taj slikarski smjer od svega toga realizirao i što on znači danas. Kao jednu od temeljnih oznaka iznijeli smo zabacivanje svake realne forme, koja bi podsjećala na materijalne objekte izvan nas. Sve su te forme irealne, plod fantazije slikareve. Kako se prema tome odnosimo mi, koji gledamo te slike? Svaki pojam u našoj svijesti vezan je uz izvjesne predodžbe. Odnosno, ako slikar hoće da mi doživimo izvjesni doživljaj, mora nam dati predodžbu o tom doživljaju. (Dakako, da bi značio veliki plus kad bi mi mogli zamišljati sve pojmove neovisno o predodžbama!) Međutim, kad nam slikar daje izvjesne pojmove u formama, koje je on možda u svojoj nutrini doživio, ali koje su možda baš radi toga, što su izvađene iz podsvijesti i sanja (dakle odande, gdje prestaje svijesno i razumno djelovanje), neshvatljive — onda je vrlo problematično, hoće li to za nas značiti doživljaj. Da se je s tom dematerijalizacijom umjetnikovih doživljaja pošlo predaleko, svjedoči i to, što je usprkos svega i Papazov ipak na nekim platnima dao barem u konturama realne forme. (»Pjesnik«, »Svjetlonoše« i dr.). Papazov je u svom predavanju »Paris i umjetnici« (22. XII. pr. g.) istakao i to, da jedna slika mora na nas djelovati kao kad slušamo neku simfoniju. Ona treba stvoriti jedan određeni štimung i to kolorističkim efektima. Međutim, ograničivši se jedino na taj kolorizam i ne dajući nikakvih konkretnih forma, ta su platna postala sasvim dekorativnima. Plohe boja nanizane su jedna uz drugu i djeluju vrlo ugodno, kao recimo moderni soboslikarski radovi.

I tako zapravo od svih lijepih ideja i teorija nadrealizma nije preostalo gotovo ništa. Papazovljeva komparacija slike sa muzikom postaje deplasiranom. Slike gube svu svoju dinamiku i one znače za nas tek dobru i ugodnu kombinaciju boja. Jer korak je nadrealizma bio odviše smion: skočilo se u prazninu, u prostor gdje se pod nogama ne osjeća tlo. Oni su pošli još dalje od Kandinskoga i njegovog apsolutnog slikarstva. Kao što u sanjama nema nikakvog racijonaliziranja, tako i oni hoće, da ga ne bude ni kod slika. Zato tu ne smijemo tražiti

realne forme, jer već je to racijonaliziranje. Fantazija i mutna podsvijesna gibanja, to je ono što treba da se na slici dade. Međutim, ako je jedino to svrha slikarstva, onda je čitavo slikanje uopće deplasirano. Jer dok je s jedne strane tim putem nemoguće doći do direktnog i neposrednog projiciranja duševnog zbivanja na platno, dotle već s druge strane sam fakat slikanja i materijal, platno i boje, znače kontradikciju dematerijalizaciji.

Drugo je pitanje, što znači za nas takvo slikanja danas. Mi se nalazimo u fazi neorealizma i verizma, u vraćanju k stvarnosti oko nas. Dok smo baš za taj surrealizam spomenuli, da znači savršeni solipsizam i egocentričnost. U tom, dakle. općem strujanju stoji ta likovna struja po strani i znači, ako ne negiranje, a ono ipak nerespektiranje tih problema. Ta struja ostaje uglavnom strana i nepristupačna velikoj većini publike.

Možda se u tim traženjima likovnog izražaja i tim tapanjima mora tražiti nešto drugo, a ne samo likovni problemi. Čini se, da svi ti eksperimenti znače ekspresiju jednog duševnog kaosa, jednog patološkog stanja. To patološko stanje nije samo oznaka pojedinaca, nego čitavih grupa. Mislim, da se u tom općem ideološkom kaosu i bolesnom stanju suvremene umjetničke generacije ima tražiti i odgonetka ove Papazovljeve izložbe.

M. Keglević

Socijalni problemi

MARKSISTI I PROBLEM NAMJEŠTENIČKOG SOCIJALNOG OSIGURANJA

U prošlom broju »Hrvatske Smotre« pokazali smo u kratkim potezima slabost i pogreške birokracije radničkih komora, koja se danas podržava u našem javnom životu samo vještačkim izrabljivanjem situacija i smišljenim intrigama. Ovaj puta želimo pokazati tu birokraciju na djelu, kod rješavanja problema namješteničkog socijalnog bolesničkog osiguranja, da tako i praktičnim primjerom pokažemo, kako ta birokracija uistinu nema kvalifikacija za bilo kakav javni rad.

Naše radničko i namješteničko socijalno osiguranje gotovo je posve centralizirano u Središnjem uredu za osiguranje radnika u Zagrebu, koji ga provodi pomoću sedamnaest svojih mjesnih organa, okružnih ureda za osiguranje radnika, a osiguranje dijela privatnih namještenika posredstvom triju bolesničkih blagajni: društva »Merkur« u Zagrebu, Beogradske trgovačke omladine u Beogradu i Trgovskog bolniškog in potpornog društva u Ljubljani. Te bolesničke blagajne kao ustanove, koje su vezane s privatnim društvima, provode socijalno osiguranje namještenika posve u skladu s propisima zakona

o osiguranju radnika, koji vrijedi i za okružne urede, samo su, zahvaljujući privatnoj inicijativi, koja je u njima došla u većoj mjeri do izražaja, uspjele da liječničku službu organiziraju na način, koji odgovara socijalnom položaju privatnih namještenika. Tako se na pr. liječenje osiguranika privatnih blagajna provodi u privatnim ordinacijama liječnika, a ne u uredskim ambulantama kao kod okružnih ureda. Blagajne provode redovno zakonsko osiguranje, a društva vrše privatno dopunsko osiguranje t. j. pružaju neke pogodnosti, koje nisu predviđene u zakonu.

Marksistička birokracija nezadovoljna je sa tom činjenicom, da osiguranje privatnih namještenika provode blagajne privatnih društava. To njezino nezadovoljstvo nema svoju podlogu u tome, što to osiguranje ne bi odgovaralo tobože stvarnim potrebama privatnih namještenika, nego drugoj činjenici: t. j. u tim privatnim društvima i u tim blagajnama nije došao do izražaja utjecaj marksističkih organizacija i pojedinaca, već ta društva i blagajne kroz decenija vode lica, koja su daleko od marksističkoga pokreta. Treba znati, da marksisti u svom radu nemaju toliko pred očima objektivno socijalno dobro, koliko interes svojih organizacija i ličnosti. Ovo će nam ujedno najbolje protumačiti zašto su marksisti gledali na problem namješteničkog osiguranja drukčije, dok su bili u odboru »Merkura«, a drukčije dok su izvan »Merkura«.

Minimum je, koji moramo tražiti od ozbiljnih socijalnih radnika, da imadu određeno i jasno gledište na socijalne probleme, a specijalno na probleme tako dalekosežne naravi, kao što je vitalni problem privatnih namještenika i uređenje njihova bolesničkog osiguranja. Međutim, što se dešava: *marksistička birokracija radničkih komora postavlja na usta istih ljudi kroz razne forume kroz samih par godina, pet raznih formula za rješenje tog pitanja.*

Godine 1931. primljena je na kongresu Saveza privatnih namještenika rezolucija, u kojoj se traži, da se postojeće društvene bolesničke blagajne odvoje od društava, kojima pripadaju na osnovu zakonskih propisa i da se dopusti sindikalnim organizacijama, da mogu putem svojih bolesničkih fondova vršiti nadopunu socijalnoga osiguranja. Te godine tražili su marksisti mogućnost da sindikati preuzmu onu djelatnost, koju već kroz decenije vrši društvo »Merkur«.

Godine 1932. nalazili su se marksisti u upravnom odboru društva Merkur; tom prilikom su na konferenciji »Merkura« od 28. i 29. VI. 1933. donijeli zaključak, kojim posve obratno traže da privatni namještenici i dalje provode svoje zakonsko osiguranje preko »Merkurove« blagajne, a dopunu tog osiguranja preko društva »Merkur«. Što više, u primljenoj rezoluciji traže, da se djelovanje blagajne organski t. j. što uže poveže s djelovanjem društva, te, što je napose karakteristično — da blagajna bude financijski potpuno neovisna i da samostalno raspolaže svojim prihodima. Ovaj posljednji zahtjev znači

zapravo postavljanje načela, da prihodi namješteničkog osiguranja služe isključivo tom osiguranju, a ne da se sa viškovima namješteničkih ustanova pokrivaju deficiti okružnih ureda.

Godine 1933. — dakle godinu dana kasnije postavljaju treću formulu za rješenje ovoga problema. Ravnateljstvo blagajne »Merkur«, u kojem su marksisti imali pretežni utjecaj, donijelo je zaključak, da se traži likvidacija te blagajne i osnutak novih namješteničkih okružnih ureda, koje će povrh redovnog zakonskog bolesničkog osiguranja vršiti i nadopunu pogodnosti socijalnog osiguranja, to jest i onu djelatnost, koju vrši društvo »Merkur«. Ova je formula napose karakteristična, što se ovaj puta traži da sama blagajna vrši nadopunsko socijalno osiguranje, dok se ranije tražilo, da tu nadopunu vrše sindikalne organizacije odnosno društvo »Merkur«.

Godine 1934., kada je taj problem postao osobito aktuelan, našli su marksisti i rezervu za slučaj, da ne bude moguće provesti zaključak iz g. 1933. Naime na sjednici ravnateljstva Suzora donijeli su zaključak, kojim se traži od ministra socijalne politike, da propiše pravilnik bolesničke blagajne »Merkur«, po kojem lica, koja su osigurana kod te blagajne ne moraju biti članovi društva »Merkur«. Po toj četvrtoj formuli dopušta se dakle da se redovno zakonsko bolesničko osiguranje provodi preko postojeće blagajne »Merkur«, a dopunsko osiguranje opet preko društva »Merkur«. Obzirom na ranije formule — nije sve to suviše konzekventno.

Godine 1935., početkom siječnja, stvorena je peta rezolucija. Na konferenciji radničkih komora i sindikalnih organizacija donijeli su marksisti zaključak, kojim traže da ostanu postojeće blagajne, time da same ove blagajne razgraniče svoj teritorijalni djelokrug i da same blagajne, a ne društva, s kojima su vezane, vrše nadopunu socijalnog osiguranja. Taj zaključak sličan je formuli iz g. 1933., ali ima neke razlike: više se ne traži likvidaciju postojećih blagajna, već se traži da ove i dalje ostanu.

Dakle u par godina pet formula, koje će udariti u oči i laiku, a ne samo dobrom poznavaocu prilika ovih problema.

Međutim postoji i šesta formula, koju nisu otvoreno postavili, ali koja se podržava u njihovom krugu: treba likvidirati samostalno namješteničko osiguranje i izjednačiti cjelokupno socijalno osiguranje u okružnim uredima.

Čini se, da su te ideje i zahtjev za likvidacijom društva »Merkur«, osnovne misli koje ovu marksističku birokraciju potiču na akciju u spomenutom pravcu.

Ova kameleonština pokazuje nesređenost, zbrkanost pojmova te birokracije, tako da se s punim pravom pitamo — da li takova birokracija imade pravo na privilegirani položaj, koji imade u našim socijalnim ustanovama?

Dr. D. Cerovac

Na Tajget

PRIČA O JEDNOJ MALOJ ŽABI, KOJA JE HTJELA POSTATI SLAVNOM

»Herrleinu« Stanislavu Šimiću, povodom njegova članka pod naslovom: »Šta pjesnik izražava?«, koji je objavio u »Danici« br. 4. o. g.

G. Stanislave! Vi sigurno znate onu poznatu priču o žabi, koja je negdje iz prikrajka promatrala, kako ljudi potkivaju konje, pa i ona, sirota, podigla nogu da ju potkuju? Ta je žaba postala, svakako neopravdano, uzorom smiješne megalomanije, jer, evo ja znam za jednu drugu žabu, koja je iza svoga kratkog žabljeg života postala još slavnija, još poučnija, još smješnija. Ona je naime vidjela, kako ima među ljudima i takvih, koji idu od mjesta do mjesta i drže drugima kojekakva predavanja. Kod toga je opazila, da mnogi od tih ljudi — predavača izazivaju udivljenje svojih slušalaca, pa se i u njenom malom, ludom mozgu pojavila slatka misao: Kako bi bilo, da se i ona jednoga dana izvuče iz one svoje bare, i pođe pred općinu, da na onome povišenom mjestu održi glupim seljacima jedno predavanje? Ali, o čemu će predavati? Kod toga pitanja postade joj, ali samo na čas (ona ne bi bila žaba, kad bi o tome dulje promišljala!) nekako tjeskobno u duši, jer izbor teme niti za nju nije bio tako lagan, kako joj se u početku činilo. Svi govornici, koje je ona slušala, pripovijedali su seljacima o njima samima, o njihovu gospodarstvu, o nekakvu narodu i t. d., pa zašto ne bi i ona o tome govorila?!

U njezinu je mozgu najedamput bilo sve jasno, jasno kao sunce za vedra dana, i od nekoga — njoj još nepoznatog — osjećaja vlastite snage zadrhtalo joj grlo, i od oduševljenja prokapaše joj suze niz oporu kožu.

Slava, slava meni! — zakreketa iz svega grla, uznemirivši svoje drugove, cijelo mnoštvo žaba, koje se u taj čas lijeno opružile na površini mutne seoske bare, misleći samo na to, kako biva sve manje ludih mušica, koje same dolijeću u usta. Ipak, iako nerado, zakreketaše, odobravajući i one, jer je u žabljem društvu takvo pravilo bontona.

Govorit ću seljacima! Govorit ću, kako su glupi, i kako još mnogo moraju učiti od nas žaba, jer mi smo (napose ja!) najpametniji stvorovi na svijetu! — zakreketa opet naša žaba, a cijeli žablji zbor oduševljeno joj potvrdi:

Seljaci su glupi, seljaci su glupi, a ti si mudar, mudar, mudar!

*

U idiličnom žabljem životu dani prolaze brzo, pa je tako, gotovo najedamput svanula i nedjelja, dan Gospodnji, kada seljaci na čas odahnu od teškoga posla, sakupljajući se oko crkve. U svečanoj na-

rodnoj nošnji, lijepo izvezenoj i skladnoj išli su seljaci i seljakinje odmjerena koraka i ozbiljno prema seoskoj crkvi, koja se smjestila upravo u sredini sela, nedaleko općinske kuće i onoga humka, koji je predavačima služio kao govornica. Gleda ih naša žaba i misli: »Ne promatraju li možda pokojni djedovi s neba iza kulisa od oblaka sa čuđenjem kako, na istome tlu na kojemu su živjeli oni, njihova unučad rastu, misle, odjevaju se posve drugačije nego je bilo njihovo rastenje, mišljenje, odijevanje?«

Bila bi ona i nastavila svoje razmišljanje o seljacima, ali nije više imala vremena (uostalom ona će o tome govoriti i samim seljacima) i zato brzo smisli sve u jedno, pa napusti baru i krene žurno za seljacima prema općini. Kratkim ali brzim skokovima, skupljajući i pretežući stražnje, dulje noge, ona je brzo prešla na drugu stranu ceste, u onaj plitki kanal, sav obrastao travom, kroz koji je mogla mirno i bez opasnosti stići do humka nasred sela. Još seljaci nisu bili ni izašli iz crkve, kad je već bila tamo, pa se, pomalo umorna od puta, lijeno zavalila u travu, koja je tu samo mjestimice rasla. Nije pravo ni odahnula, kad je već zvono navijestilo svršetak mise i seljaci počeli isto onako mirno i polagano izlaziti iz crkve, kao što su i došli.

Cijelo se selo sleglo podno onoga humka pred crkvom, samo se djeca razbježaše kao jato golubova. Sad je vrijeme! — pomisli žaba, pa iskoči na jedan oveći kamen. Tu se malo nadme, ispruži na zadnje noge, i otegnuto zakrekeće, htijući najprije upozoriti na svoju osobu:

Ja sam tu! Ja sam tu! — Ali se nitko nije ni okrenuo.

Ozbiljni, a gdjegdje veseli seljački razgovor, tekao je kao bujica dalje, bez obzira na kreket naše žabe.

Ona ipak poče svoje predavanje:

O seljaci! Vama često govore o nekakvu narodu. Ha, ha, ha: narod! »Što i tko je narod? Koje je narodni život?« Vi to sigurno niste. »Zašto je seljak, koji primitivno, to jest neuko, vodi svoje gospodarstvo, više narodan nego onaj, koji ga, svršivši gospodarsku školu, vodi napredno? Prema shvaćanju naime da je seljak *(a to će reći: uglavnom neuki, neprosvjetljeni čovjek)* pravi, najprirodniji i jedino valjan narod, dosljedno je: da je obrazovan seljak — manje narod, manje vrijedan.«

Oh, kako sam to fino i pametno rekla! — pomisli žaba, oduševljena sama sobom. Budući da se je uspravila na zadnje noge, ne bi li samo postala što vidnija, oči su joj bile okrenute natrag, pa nije, sirota, ni opazila, da se seljaci i ne obaziru na njezino krekctanje. Kao da je i nema. Zato još hrabrije nastavi:

»Slabokretnost (!) seljaka jedina je nada reakcionarcima: samo je još na njoj u stanju, da se održi njihov hram — kojemu su napukle zidine... Kao što je prava narodna nošnja — starinska i danas posve izlizana (ako je koji lapat od nje na kakvom na starini ostao) tako su isto običaji, nazori, tradicionalne osebine uopće, u najviše slu-

čajeva danas u narodu *neprepoznatljivi«*. — Kod riječi »neprepoznatljivi«, koju je naročito istakla, zastade malo, očito uživajući u svojim lingvističkim otkrićima. Nije čula da bi njezini slušaoci pljeskali, ali ona to odbi na njihovu glupost, pa nastavi:

O seljaci! I o rođenoj grudi vam govore. A što je to rođena gruda? »Fraza se ,rođena gruda' točno može shvatiti: gruda koja se nekomu rodila, kad je izašao iz materine utrobe na svijet, to jest: ona na kojoj se rodio; ali ona mu može i nestati — odselili se s nje: ne mora dakle na nj biti od uticaja. A gdje obitava, ma tko to bio, ako ne na rodjenoj grudi, na nekom tlu?«

I opet se ne ču pljesak. Zašto ovi glupi seljaci baš njoj ne plješću, koja govori tako pametno, razumljivo i zanimljivo?! Oni se samo dalje razgovaraju, kao da nje nema. To ju je još više razžestilo, pa već promukla grla nastavi sve jače kreketati. Kreketala je, što joj je samo palo na pamet. U njenom žabljem mozgu misli su brzo izbijale, ali su isto tako bile i zaboravljene. Govorila je o generalnim direktorima, o narodnoj duši, spominjala neke pjesnike i jednoga umrlog narodnog vođu, isticala duh pojedinaca nasuprot »narodnom duhu«, pa onda sve začinila sa »socijalističkom kolektivističkom sviješću«, te na svršetku sa svim tim dokazala, da »Sluga Jan« izrazuje »i našu seljačku stvarnost«.

Baš je, sirota, namjeravala izreći svoje posljednje najefektnije riječi, kad li —

Njezin sve dulji i neugodniji kreket izazvao je jednoga seljačkog dečka, pa se on polagano prikrade do nje, i iznenada je nabode na šiljasti ljeskov štapić. Više nije dala ni glasa od sebe, samo joj se usta još više bolno rastegoše, a iz tijela na smrt ranjene poteče sluzava zelenkasta masa. Zatim je onako nabođenu nemilosrdni ubojica podiže na štapu, zavrti nad glavom i odbaci daleko tamo iza živice, koja je ograđivala crkvenu zemlju. Pala je, sirota mala, baš na mravinjak. Nebrojeno mnoštvo mravi sletilo se na umiruću i naskoro ju izgrizlo. — Od svega zemnog ostala je još samo njena namreškana, žuta žablja koža... Kažu još, da su joj posljednje riječi bile: »O h, k a k a v u m n i k u m i r e«...

*

Nije li g. Šimiću dirljiva sudbina ove male žabe, dirljiva i poučna? Pripovijedao sam vam je samo zato, (vjerujte mi), jer osjećam, da biste baš vi mogli izvući iz nje »naravoučenije«, koje vam ne bi naudilo, kad biste ga zapisali za uho. Vi ste još mlad i oskopršan, pa ćete sigurno u prvi čas prezreti ovu »glupu« basnicu, ali iza razmišljanja i u daljem vašem životu znat ćete se sigurno okoristiti ovom poukom. Ne će mi dakle, ni u kojem slučaju biti trud uzaludan.

J e d a n H r v a t s k o s m o t r a š

P. s. Samo još nešto, g. Šimiću! Priznajem, evo, otvoreno, da sam se u ovoj priči poslužio s više rečenica iz vašega članka: »Šta pjesnik

izražava?«, ali sam, kako ste mogli vidjeti, sve te rečenice lojalno odijelio od drugih navodnicima i interpunkcijama, kako ne bi nitko posumnjao, da su moje. Ne radi se, dakle o plagijatu, nego samo o prijateljskoj, dobronamjernoj posudbi, radi koje se vi sigurno ne ćete ljutiti, jer ste se na ovaj način ipak ugurali i među saradnike »Hrvatske Smotre«, a to će Vam danas sutra dobro doći.

Javno pravo

STVARANJE INDIJSKOGA USTAVA

Još g. 1916. tadašnji vice-kralj Indije Lord Harding najavio je ustavne reforme u Indiji, koje predstavljaju jedan od najosjetljivijih i najvažnijih problema britanske zajednice naroda. Tako je g. 1919. samo privremeno stvoren ustav poznat pod imenom Montagu-Chelmsford-Reform, koji je i danas u krijeposti. Njegove glavne osnove sastoje u tome, da engleski kraj kao indijski car postavlja potkralja Indije, kome se pridjeljuje na 5 godina imenovano vijeće — kabinet — vlada, unutar koje su od osam članova tri Indijca; tu vladu nadzire engleska vlada, a u posljednjoj instanciji britanski parlamenat. Vlada nije odgovorna indijskom parlamentu; ovaj je sastavljen iz dvije kuće. Državno vijeće sastoji od 34 izabrana i 26 imenovanih članova, a zakonodavni sabor od 104 birana i 40 imenovanih članova. U pojedinim provincijama postoje izabrana provincijska zastupstva. Porezni cenzus je diferenciran, vezan je na školovanje, tako da je broj glasača jako ograničen, a za samoupravna tijela broji svega 4% od svega pučanstva! U kneževskoj komori uzimaju mjesta vladari vazalnih država i vijećaju o sveindijskim pitanjima: vojske, financija, trgovine, prometa, kaznenog prava i središnje vlasti. Provincije uživaju izvjesnu širu autonomiju.

Odredbe novog ustava jesu bitan korak u pravcu samouprave Indije. Izborno pravo glasa bit će u odnosu prema sadašnjem skučenom znatno prošireno, da će novi slojevi glasati i ako ne u tom broju, kako su neki indijski krugovi zahtijevali i labouristička stranka željela. Ustav će biti kompromis, ali i znatna etapa u indijskom ustavnom razvoju.

Novi indijski ustav, koji se od konferencija Okruglog Stola u Londonu iz god. 1931. još uvijek nalazi na dnevnom redu, predviđa saveznu Indiju sa 11 pokrajina te onih indijskih knezova, koji budu htjeli da se priključe savezu. Burma će biti posebno državno tijelo u okviru Britskog carstva, protiv čega su odlučno ind. nacionalisti, koji su i pobijedili na nedavnim izborima u Burmi. Zakonodavni središnji sabor Indije ne će imati i dalje nikakvog utjecaja na vanjsku, vjersku i vojničku politiku, koju vodi i za nju odgovara generalni guverner

Indije. Glavni guverner, kao i guverneri pokrajina vladat će prema savjetima svojih odgovornih ministara, dok budu smatrali, da je to potrebno po mir, financije etc. pokrajine. Posebna ovlaštenja dobivaju guverneri za suzbijanje terorističke akcije, discipline, redarstva, nezavisnosti sudstva. Guverneri su i dalje odgovorni samo londonskoj vladi za vladanje nad indijskim narodom. Provincijske sabore birat će oko 40% izbornika. U pet pokrajina postojat će gornja i donja kuća. Savezni sabor sastojat će od Donjeg doma, biranog indirektnim glasanjem po provincijama, i predstavnika, koje imenuju savezne države. Policija i činovnici vlade novačit će se i dalje iz Engleske.

Koncem listopada 1934. održan je u Bombay-u 4-dnevni kongres Indijske nacionalističke stranke t. zv. kongresne stranke u prisutnosti 2000 delegata. Stranka je dopuštena, pošto se odrekla pokreta građanske neposlušnosti, iz g. 1931., otkada je bila zabranjena. Na kongresu je sudjelovao i Mahatma Ghandi (Velika duša). Kongres odbija novi nacrt ustava, jer kongres predstavlja maksimalističke težnje indijskih naroda — nezavisnost, a novi ustav Indiji ne daje ni položaj dominiona, a sputava Indiju na putu k njenoj nezavisnosti. Ghandi je izjavio, da se u parlamentu ne mogu ostvariti ciljevi Indije i da se nikada ni u jednom parlamentu nije postigla nezavisnost jednoga naroda.

U Londonu održao se 4. XII. 1934. kongres konzervativne stranke, na kojoj je Baldwin, potpredsjednik vlade, govorio i o indijskom ustavu, o kojem je rekao na adresu »tvrdoglavog« Lorda Salisburya vrlo značajne, da ne kažem, proročke riječi:

»Ako vi odbijete priliku, koja Vam se pruži, da se zadovolji(!) zahtjevima Indije, čvrsto sam uvjeren da ćemo lakoumno izgubiti indijsko carstvo prije no što prođu dvije ljudske generacije«.

Glavni odbor kongresne stranke u Kalkuti odbio je nacrt novoga ustava, jer smatra, da je gori od Bijele knjige, koju je izdala vlada o Indiji, a novi ustav ima zadaću, da ovjekovječi engleski imperijalizam u većoj mjeri nego što je to danas, pa drži, da Indija mora pomoći borbu kongresa za ostvarenje indijske nezavisne države.

Kuća lordova primila je u drugoj polovici prosinca nacrt indijskog ustava, o kome će parlamenat — donja kuća — vijećati na osnovu izvještaja parlamentarnog odbora za indijski ustav još ove godine. Nakon prihvata ustava od strane parlamenta u Londonu, zakonski prijedlog bit će podnesen indijskom parlamentu u Delhima. U slučaju odbačaja ustavnog nacrta od strane delhijskog parlamenta, ustav će biti oktroiran po engl. kralju kao caru Indije. Međutim drži se, da će vlada osigurati pristanak potrebne polovice indijskih maharadža za pristup u indijsku saveznu državu, na koji će se način omogućiti tako teško rađanje indijske federacije, koja će biti u najboljem slučaju tek za nekoliko godina privedena u život.

Dr. F. Dujmović

ZLATKO MILKOVIĆ:

ĐALSKI

Život i umjetnost dva su različita pojma, koji jedan bez drugoga ne mogu opstajati. Osobito ne danas, kada život zasijeca u sve, što je povezano s čovjekom i upliće se u sva njegova kretanja i nastojanja.

Stvoriti idealan presjek kroz Đalskijevu ličnost nije tako jednostavno, kao što se čini u prvi mah. Taj dugi osamdesetgodišnji život hrvatskoga književnog arbitera nije bio ni najmanje tako miran i tih, kao što je bila mirna i tiha njegova smrt u Gredicama. Od Šenoine periode do današnjega dana prohujale su godine pune vrijenja, buna i nemira, godine u kojima je hrvatski narod nošen instinktivnim porivom zbacio sa sebe sedamstogodišnji jaram, da se konačno razbudi i zaurla u jednomjesečnom oduševljenju i zanosu. Ni jedan dan nije naličio na drugi. Na dnevnome redu bile su samo mijenje — mijenje, koje su zasijecale u svačiji život.

Rijetko je kada politički život Hrvata bio toliko buran i žalostan, kao u to vrijeme. Madžaroni, Khuen-Hedervary, Starčević, Frank, hrvatsko-srpska koalicija, braća Radići. Novo političko evanđelje — seljačko uređenje države, sabori, novo vrijeme, kada se htjelo sve, a postiglo se nije ništa.

U takovo je vrijeme živio i radio Đalski. Borio se za svoju »materinsku riječ«, čekao je »osvit« boljih vremena, da konačno pane u pesimizam staroga gospodina, kome su se »pronevjerili ideali« i preda se posvema mistici i spiritizmu.

Đalski je preveliki pisac, u njega ima odviše duše, a da bi sve to prolazilo mimo njega i kroz njega, kao što sunčane

zrake prolaze kroz staklenu ploču. Ne, on je kao fino izbrušena prizma hvatao sve zrake, koje su dopirale do njega i rasčlanio ih na njihove spektralne boje. On je vidio sve što se zbiva i zato nalazimo toliko gorčine u njegovim djelima.

Postoje dva Ksavera Šandora Đalska. Dva Đalska, koja se ispreplića među retcima njegovih djela, koja su jedan drugome oprečna, kao što je dan oprečan noći. Jedan je idealista. Sjeća nas na stare ilirske heroje, koji po cijele noći zebu i čekaju samo da vide što prije štampano prvo hrvatsko slovo. Oduševljava se za budnice, plače od radosti nad novim otkrivenim hrvatskim talentom i umire od ljepote hrvatskih krajeva, koji ga okružuju.

Drugi je Đalski realista. Realista, koji vidi u srž stvari, koji zna, što se zbiva iza kulisa. To je ona gorčina, koja izbija iz svakog retka hrvatskoga Turgenjeva.

Đalski je danas mrtav. Danas se o njemu mogu pisati nekrolozi, mogu se nad njegovim još neslegnutim grobom držati posljednji govori, ali danas se o Đalskome može kazati još nešto i više. Kada je Matoš umro svi su za njim plakali, kada je živio, svi su ga proklinjali. Đalskoga nisu proklinjali kao Matoša, jer se nisu usudili proklinjati ga.

Svaki pokret njegova naroda bio je kao trzaj prstima na strunama njegove duše. Kao rijetko koji hrvatski pisac Đalski je bio aktuelan. I to baš aktuelan s političkog gledišta. On je naš pisac-političar. Zato i njegovi romani nisu samo kao umjetnički dobra djela, već kao i dokumenti onih decenija u kojima su nastali.

Mjesto zbivanja u svim njegovim djelima bilo je točno ograničeno. Zagreb i Zagorje, to naše divno, zeleno Zagorje, kojemu imamo zahvaliti i Domjanića i Kovačića i još mnoge druge. Komadićak naše zemlje, koji je najopjevaniji od svih ostalih krajeva. Kraj u kome su se zbili svi važniji događaji hrvatske povijesti, kraj, gdje se začela seljačka buna i rodio ilirski pokret.

Đalski je bio zagorski plemić, »gospodin«. Sva njegova djela zajedno nisu ništa drugo, nego divna epopeja zagorske vlastele, koja već danas izumire. Posljednji Stipančići i Dubrovačka trilogija u zagorskom izdanju. Sjetimo se samo

njegovog illustrissimusa Batoricha, pa Cinteka! Tipovi, kakove još danas možemo sastati pod starim zagorskim krovovima.

I u javnom političkom životu, Đalski je igrao veliku ulogu. Bio je vidna politička ličnost. Nošen zanosom 1918., koji je zahvatio ne samo naše krajeve, već planuo cijelom Evropom kao oganj, koji se širi na sve strane, on je s mladenačkim zanosom stresao sa svojih već šestdesetgodišnjih leđa i Mađarsku i Austriju i Habsburgovce, lomio i kidao mađarske grbove, palio u srcima crno-žute zastave i dvoglave carske orlove. Pohrlio je u Zagreb, koji je kiptio i vrio, plamsao i gorio. Zagrebačkim ulicama prolazile su oduševljene povorke naroda, prolazile tri generacije, plakale se i smijale od ushita nad oslobođenjem trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Đalski je osjećao svoju dužnost, da sarađuje sa svojim narodom, da pati i da se raduje zajedno s njime. Ušao je u Sabor. Na Markovom trgu. On, Radić, Trumbić. Hrvatski pisac pretvorio se u hrvatskog političara.

Ali samo na kratko vrijeme. Osjetio je, da politika nije za njega. U njega je previše duše i previše srca. On je samo Zagorec — obični hrvatski Zagorec, sposoban da napiše najdivnije hrvatske romane, ali nesposoban, da balansira kao žongler između dva svijeta, koja se ne će i ne mogu nikada razumjeti. U toj epohi nastali su njegovi »Pronevjereni ideali«. Ali ovaj roman nije vezan na Zagorje — u tome romanu cijela trojedna kraljevina govori na njegova usta.

Hrvatski narod prolazio je dušom gredičkoga gospodina, plemića. Prolaze legije naroda, prolaze svi oni spuštene glave, oronula čela, tmurna pogleda. Prolaze generacije, kao što su nekoć prolazile zagrebačkim ulicama, kada se glavni grad nadimao od ushita i blaženstva.

Prolazi taj narod i zna, da se u duši starog, sijedog arbitera stvaraju slike, nižu siženi, rasklapaju stranice novog, velikog romana. Ali romana od krvi i mesa, romana čije su korice stare Gredice, stranice njegova vlastita koža, a duša romana — njegova duša. Iznio ga na papir nikada

nije, jer je umro zajedno s glavnim junakom svojega romana.

Danas je Đalski mrtav. Danas se može pisati o njemu svakojako, jer on to više ne može ni vidjeti ni čuti. Matoš na jednom mjestu piše: »Hrvatska smrt očevidno ima više ukusa od hrvatskog općinstva.«

Ove su se Matoševe riječi i opet ispunile.

★

Đalski je 6. veljače ove godine umro u osamdesetiprvoj godini svog života u Gredicama. U dvorcu, gdje je proveo skoro cijeli svoj život, u srcu hrvatskog Zagorja. Lijes su mu iz dvorca do crkve iznesli studenti zagrebačkog Sveučilišta, a od crkve do groba nosili su ga seljaci — njegovi Zagorci.

Slava mu!

RUDOLF ZAPLATA:

ĐALSKI KAO SURADNIK »NADE«

Za vrijeme od 1895.—1903. godine izdavala je zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu književno-ilustrirani časopis »Nadu«, kome je na čelu kao glavni urednik bio visoki bosanski upravni činovnik Konstantin Hörmann, a stvarni urednik Silvije Strahimir Kranjčević. U doba izlaženja bio je taj časopis na zamjernoj visini, jer su u njemu sarađivali najpoznatiji domaći, a i mnogi strani književnici i umjetnici. U to doba je bosanska vlada morala da vodi bezbojnu politiku u Kalajevom duhu, pa je prema tome morao biti nastrojen i glavni urednik. Ovaj stav bosanske vlade kao pokretača toga časopisa dao je povoda srpskim književnicima da se apstiniraju od suradnje, na koju su bili također pozvani. I u ime te grupe srpskih književnika uputio je Zmaj Jovan Jovanović u jesen 1894. godine, dakle u oči izlaženja »Nade«, glavnom uredniku u tome smislu putem štampe otvoreno pismo. To pismo je imalo odjeka. Tako je između ostalih 1. prosinca 1894. god. dr. Lujo knez Vojnović iz Dubrovnika uputio Hörmannu pismo, u kome između ostalog kaže i ovo:

»„Nada" će dakle doskora ugledati svijetlo. Dozvolite mi ovom prilikom, gospodine savjetniče, da Vas nešto upitam. Pismo Zmaja Jovana na Vas upravljeno uznemirilo je sve književnike srpske i hrvacke. Ja ga, sa svoje strane, nijesam nikako mogao da dovedem u sklad sa očitovanjem što ga dadoste našoj skupštini u Sarajevu. Vi onom prigodom izvoljeste izrično naglasiti da će književnici n e-bosanski smjeti rabiti po volji ime srpsko ili hrvacko, dočim će sama redakcija biti bezimena prema sadašnjem bos. sistemu, pa tako donositi bezimene i stvari pisane od Bošnjaka. Ja tome exposé-u nijesam mogao prigovoriti ništa, jer zajamčivši nama Srbima i Hrvatima služenje našijeh narodnijeh naziva za jezik, ja sam z druge strane razumijevao da g. Kallay ne može pour nos beuax yeux odstupiti od svoje svagdašnje politike u Bosni. Ali nadođe Zmajevo pismo, iz kojega razumijem da je u odnosnoj okružnici (koju ja, u ostalom nijesam primio) zatajeno to osnovno načelo lista. Kako mi to dakle nije jasno, molim Vas lijepo, gosp. savjetniče, da izvolite protumačiti pravo stanje stvari eda umirim i sebe i mnoge moje prijatelje ...«

U prvi mah je izgledalo kao da će nastati jedinstveni bojkot. Ali ubrzo iza pojave lista počeli su mu mnogi od tih književnika prilaziti kao suradnici. Neki su na račun toga dizali zamašnije predujmove, a da nikad ništa nisu napisali, kao što je na pr. bio Janko Veselinović, koji je šta više u jednom pismu uredniku Hörmannu saopćio u najširim potezima i glavni sadržaj romana, koga je namijenio »Nadi«, a od toga romana nikad ni jedno slovo nije ugledalo svijetla. Drugi su opet iz te grupe književnika i pjesnika surađivali dosta marljivo uz razne uslove. Tako na pr. Jovan Dučić piše osim ostalih pisama 15. travnja 1897. godine iz Mostara uredniku Hörmanu i ovo:

»Gosp. L. Grđić, bivši Vaš suradnik, izvještavajući me o jednom mom rukopisu kod Vas, pomenuo mi je da je bila želja Slavnog Uredn. »Nade«, da za »Nadinu« kritičku rubriku napišem cjelokupan »Pregled srp. književnosti u 1896. god.« Ja se toj želji ne mogoh odazvati prije, a odazivljem se tek sad, i to neposredno Vama, gospodine uredniče. — Da li ste voljni još i sada, da donesete taj kritički pregled, ne znam, ali držim svakako, da bi »Nada« bila uvijek voljna da donosi na pojedine naše književne novine bilo opširnije studije, bilo kraće kritike, recenzije, prikaze i t. d. — Ja bih odmah ovih dana mogao jedan rad take vrste da Vam pošaljem. Samo jedan uslov: U svima listovima pa i našoj »Zori« sve prozne radove štampam pod nepotpunim imenom i pseudonimima, koji su već poznati. To bih morao učiniti i u tom slučaju, a to bi bio jedini uslov,. za koji molim da me izvjestite, ako je moguće o d m a h. — Za stražnji dio Vašeg cjen. lista, gdje je tih ocjena ređe, šiljao bih često i redovno. Pojeziju, kao i drugdje, i u »Nadi« bih potpisivao potpuno. — Ako je Slavno Uredništvo voljno da na to pristane, molim da mi se u ime predujma pošalje 60 for. (šesdeset) a rukopise dovršiću i otpremiti odmah po prijemu.«

I tako su se redala pisma pojedinaca, na koje se nakon objave Zmajevog otvorenog pisma nije moglo računati. Jedini je Zmaj Jovan ostao dosljedan i na sve pokušaje uredništva nije htio da se odazove.

Kada je koncem prosinca 1903. godine prestao taj časopis izlaziti, pohranjen je bio njegov cjelokupni arhiv u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, gdje je pao u zaborav. U jesen 1930. god. počeo sam ga pregledavati i u njemu našao dosta zamašan broj dosada još nigdje objavljenih pisama mnogih naših poznatih književnika, umjetnika i ostalih

javnih radnika. Među tim pismima ima ih nekoliko i od pokojnog **Đalskoga**, čije su tri novele također izašle u »Nadi«, i to 1896. god. »Beg sa Sutle« i »U žutoj kućici«, a 1899. g. »Sofija«. Sređujući ta dosta mnogobrojna pisma imao sam namjeru, da ih jednom zgodom objavim u cijelosti, ali ovaj nenadani smrtni slučaj izlučio je njegova pisma u posebni članak.

Pisma pok. Đalskog zatečena u »Nadinom« arhivu nisu mnogobrojna, a i njihov sadržaj nije od nekoga naročitoga odsudnoga značaja, ali zato ipak mislim, da je za portrait jednog književnika kao što je bio pok. Đalski često važna i jedna na oko neznatna bilješka. U svemu sam našao osam pisama i dopisnica i jedan brzojav, od kojih su neka upućena osobno uredniku Hörmannu, druga Kranjčeviću, a jedna dopisnica uredništvu. Mi ćemo ta pisma ovdje donijeti kronološkim redom.

Na 25. siječnja 1896. piše Đalski iz Zagreba uredniku Hörmannu:

»Velmožni Gospodine! Prije jedno desetak dana poslao sam za »Nadu« na g. S. Kranjčevića jednu crticu u obliku zapiska pod nazivom: Beg sa Sutle. Do danas niesam primio od njega nikakva odgovora, a čitam jučer u novinama telegram, da je neki g. Hubmayer preuzeo uredništvo, po tom sudim, da su se možda velike promjene kod »Nade« zbile, pa da g. Kranjčević nestoji više u svezi sa žurnalom. — Za taj slučaj molio bih Vas, da se za rukopis pobrinete, da se ne bi izgubio, i ako Vam za »Nadu« ne bi priličan bio, to bih Vas liepo molio, da biste mi ga odmah povratili, jer bi ga i ovdje trebali. — Za svaki slučaj molio bih, dvie tri rieči, je li je rukopis stigao u Sarajevo? — Moleći Vas, da izvinete moje dodijanje i preporučujući se Vašoj blagonaklonosti, bilježim se s počitanjem Lj. Babić Gjalski.«

Uredništvo mu je 29. siječnja odgovorilo, da je njegov rukopis već u štampi, a za Hubmayera veli mu Hörmann doslovno ovako:

»Ona vijest krupna je »divlja patka«, jer je g. Hubmajer, nekadanji ustaški vogja stupio u moja uredništva tek kao pomoćni organ. Kolo mojih saradnika, u kojem g. Kranjčević zauzima odlično mjesto tako je opterećeno da nam je Hubmajer za sitnije poslove dobro došao.«

Na 1. VII. 1896. piše Đalski Hörmannu:

»Vaš brzojav sam sinoć primio i javljam Vam, da pristajem. Izvolite dakle odrediti, da će se novac poslati što prije na adresu: mil. gosp. Vilma pl. Babić, u Zagrebu, Medulićeva ulica br. 30. S poštovanjem Babić.«

Ovo se pismo odnosilo na rukopis novele »U žutoj kućici« i iz koncepta odgovora se vidi, da je na 4. VII. 1896. poslat predujam od 200 for. Ali prije nego što je to učinjeno poslao je Đalski uredniku jedno pismo (bez datuma; na poleđini je Hörmann napisao ad acta 6. VII. 1896.) u kome veli:

»Oprostite da Vam opet dodijavam no nije druge, — moram da idem na liečenje pa trebam novaca, a kako niesam poradi bolesti ove godine dosta napisao, to mi je ciela moja zarada u pripoviesti, što ju poslah »Nadi« i za koju doznajem, da ste ju odlučili primiti u list. Molim Vas stoga, da mi doznačite predujam i učinite odredbu, te bi mi ga što prvo iz Sarajeva odposlali, jer moram da već koncem mjeseca idem. Iznos ne naznačujem, jer ne znam topogledne redakcione običaje i propise. Preporučujući se Vašoj blagonaklonosti bilježim se unapred zahvaljujući sa osobitim štovanjem Babić Gjalski.«

Ispod njegovog potpisa napisao je Kranjčević ovu bilješku:

»Dne 1. VII. zatražio pisac brzojavno predujam od fl. 400, ili rukopis. Zamolio g. savjetnika uputu. Na to stigao od pisca priloženi telegram. Kranj.« — Priloženi telegram datiran 1. VII. 1896. u Zagrebu a adresiran na Kranjčevića glasi: »Pridržite rukopis — Đalski.«

Bit će da obećani predujam nije na vrijeme stigao i Đalski je na 17. VII. 1896. iz Novog Vinodola uputio dva pisma i to jedno Kranjčeviću u Sarajevo, a drugo Hörmannu u Budimpeštu, koji je tada tamo privremeno boravio kao ravnatelj bosansko-hercegovačke izložbe. Hörmannu piše:

»Iz lista što ga primih iz Zagreba saznajem, da »Nada« još uvijek nije odposlala predujam, kako ste Vašim brzojavom bili obrekli i našto sam ja od svoga zahtieva bio odustao. Molim Vam stoga da izvolite izvidjeti, što je na stvari i odrediti, da mi bude predujam od 200 for. odmah poslan, ovamo u Novi«, a Kranjčeviću piše istog dana: *»Iz pisma što primih iz Zagreba saznajem, da moja gospodja*

još uviek nije primila od »Nade« zahtievani po meni i po uredništvu obrečeni predujam od 200 for., akoprem je novac morao već 7/7. t. g. iz Sarajeva stići, u smislu Hörmannove brzojavke. Molim Vas stoga, da bude uprava »Nade« zadovoljela što prije svojoj obvezi i novac poslan ovamo meni.«

Hörmann je naredio da se požuri i iz arhiva se vidi, da je 20. VII. reklamirano. — Pošto je pripovijest »U žutoj kućici« bila cijela odštampana piše Đalski na 15. XII. 1896. iz Zagreba Hörmannu:

»Moja pripoviest »Žuta kućica« dovršena je u »Nadi«. Po tom Vas molim najuljudnije, da izvolite shodno odrediti, da bude također isplaćena i obračun učinjen svakako još prvo Božića. Tom prilikom molim Vas, da glede korektora kod lista štogodj odredite, jer takovih tiskarskih — odnosno korektorskih pogriešaka još niesam doživio.«

Uredništvo mu je 17. XII. poslalo ostatak honorara, ali o spomenutim pogreškama nije ništa spomenuto, kako se to vidi iz koncepta odgovora. Pošto Đalski nije primio obračun to 16. I. 1897. piše uredništvu:

»Niesam prvo poslao namire, jer jednako očekivah obračun, nu toga nema i nema, pak Vam šiljam potvrdu stime, da očekujem što prvo račun, da znadem kako računati.« Uredništvo mu je želji odmah udovoljilo.

Na 17. II. 1899. god. obratio se uredništvu dopisnicom:

»Baš dne 10. II. 99. poslao sam preporučeno namiru za honorar »Sofije« na adresu presvietlog gosp. c. kr. dv. savj. Hörmanna, kao urednika — a da tog honorara do danas nisam primio. Umoljavam da mi se novac kretom pošte šalje, kao što je u pismo bilo rečeno, da će nakon priposlane namire novac biti dostavljen.« Na 20. II. uredništvo mu je molbi udovoljilo.

Od tada pa do konca izlaženja »Nade« (1903.) Đalski se nije više javljao svojim radovima. Osim navedenih pisama naišao sam i na neka njegova i njegove gospođe, kojima kod Hörmanna zagovaraju Kuhača, ali o tome će biti govora jednom drugom zgodom.

BOŽIDAR STARI:

SELO DOLAZI

Na dva se područja javni život današnjice osobito jako odvija: na području posve političkom i na području ekonomskom. I jedno i drugo postavljaju svoje probleme, koje treba riješiti, ne tek površno, nego potpuno, treba im dati novu, potrebama i stvarnosti diktiranu sistematizaciju.

Tek, politička pitanja dominiraju. Na svakom, tako reći, sektoru Evrope postoji po koji krupan politički problem, koji čeka svoje konačno rješenje, a svaki od tih neriješenih problema priječi pravi napredak u uspješnim rješavanjima na onom drugom području, ekonomskom. A i ne može se bez pravednoga i definitivnoga rješenja političkih pitanja preći na stvaranje nove socijalne sistematizacije, koja bi predstavljala konačni oblik djelatnosti na tom području.

Narodi Evrope čekaju nestrpljivo rješenje evropskih političkih problema, jer danas nema naroda, koji ne bi na tim pitanjima bio izravno zainteresiran. A oni, koji bi tomu i mogli doskočiti, sumnjičavi su, puni nepovjerenja jedni prema drugima, a zapravo figure na kapitalističkoj šahovskoj dasci.

Nosioci kapitalizma vrlo dobro znadu, a danas, kad je kapitalizam ušao u fazu svoga konačnoga raspadanja, pogotovo, da po definitivnom rješenju tih političkih pitanja dolazi mahom i njihov konac. Stoga oni upravo po sistemu potiskuju svugdje sve one elemente u narodnom životu, koji su nosioci nove sistematizacije društva, koja se osniva na interesu narodne cjeline poštivajući sve opravdane interese pojedinaca.

Dakako, ovakove prilike najteže osjeća seljak, jer je upravo seljak onaj, komu je kapitalizam i njegov duh porušio sve ono, što je predstavljalo pozitivne tekovine seljačkoga života, izvore seljačke i narodne snage: dom, zadrugu, imovinu itd. Kapitalizam je seljačku ekonomiju doveo na rub propasti, a seljaka u mučnu borbu za svoj opstanak, u kojoj se seljak sve više zaduživao i sve više pro-

padao. Na seljaka prebacivao se teret za teretom upravo do apsurda. A što to znači u narodu, koji je sastavljen u 85% od seljačkoga pučanstva, razumnu čovjeku nije potrebno dalje razjašnjavati. To je opća pauperizacija, štaviše put usmrćivanju jezgre narodnoga organizma, koja može dovesti do smrti cijeloga narodnoga kolektiva.

Samo narodi ne propadaju, propadaju sistemi. Narodi su vječni, oni se obnavljaju i osvježavaju, jer su prožeti krvlju i dušom. Oni štaviše stvaraju sami oblike svoga života, organički i odozdo, tek im se to ne dopušta realizirati, nego se silom i lukavstvom potiskuje. Narodu se ne mogu oteti one tekovine, koje su se srasle s njegovom narodnom sviješću i koje su putem dragih mu tradicija stvarale narodni duh i autohtonu narodnu kulturu. Danas je naš seljak, više nego ikada, svijestan, što njemu znači njegov dom, zadruga, zemlja, njegova kultura i njegov duh. Prožet tom spoznajom on se opire razornom djelovanju suvremenoga još kapitalističkog sistema, koji ga silom prilika vodi u organiziranu borbu za sticanje svih svojih prava. Seljak hoće ne polovična, nego potpuna rješenja, hoće revalorizaciju svoje ličnosti i svoga kolektiva, hoće da bude zdrav temelj narodne zgrade, na kojoj će biti onakova fasada, kakova odgovara seljačkoj i narodnoj kulturi, seljačkom i narodnom duhu.

Šteta je samo, da je naše selo postalo političkim faktorom u pravom smislu riječi, razmjerno vrlo kasno. Da je do toga došlo ranije i plodovi bi bili bolji, jer bi inteligencija njegova već ranije usvojila seljački i narodni duh, ne bi se bila povodila za stranim izgrađenim uticajima i doktrinama, a seljačka borba za životna prava dobila bi organiziraniji oblik.

No prilike čine svoje! Danas je u hrvatskoj inteligenciji opće usvojena duša seljačke kulture, jer se po njoj narodni život osniva ne na sili, nego na pravednosti, jer selo stvara u čovjeku one sklonosti, koje ga čine društvenim bićem, seljačka kultura je kultura dobrote, uzajamnosti, kultura marljivosti i opraštanja; seljačka je kultura usko vezana s domom, seljak radi po načelima čovječnosti i pravednosti. »Selo je ono, koje će — kako reče jedan pronicavi

duh — dati čovječanstvu novi pravac, a odvratiti ga od sebičnosti, sebeljublja i pohlepe.«

Skupivši sve rečene okolnosti i političke i ekonomske, možemo reći, da je sav razvitak događaja upravljen u tom pravcu, da će narod sam izdignuti s v o j e ljude, koji će biti realizatori nove naše društvene sistematizacije izgrađivane, ne odozgora prema dolje, dakle diktirane, nego odozdola prema gore, izgrađivani organički iz naše zemlje, iz sklada sela i grada. A u tom poslu naći će se na okupu svi: i seljaci, i radnici i intelektualci vođeni jednom, narodnom mišlju uvjereni, da je u toj izgradnji rješenje svih njihovih otvorenih i teških jada.

ANTE ORŠANIĆ:

DIJALEKTIČKI MATERIJALIZAM

METODA MARXOVA EKLEKTICIZMA

Oduvijek su filozofi nastojali, da pronađu principe i metode historijskoga razvoja. Sve to iz jednostavne težnje, da se iz historije pronađu kriteriji, zakoni i sredstva, po kojima bi se čovječanstvo trajno riješilo egoizma i trajno omogućio altruizam. Stoga je to svima filozofima bilo prvobitnim zadatkom i ciljem njihovoga cjelokupnog filozofijsko-historijskoga umovanja. Oni nijesu razmatrali historiju kao kronologiju kraljeva i ratova, osvajanja i pljačkanja, kao registraciju događaja historijskoga zbivanja, t. j. nijesu zapisivali kako su se zbili događaji u historiji, nego su nastojali odgonetnuti zašto se uopće zbivaju historijski događaji i socijalne pojave. Historija je nauka o znanju i poznavanju historijskih događaja. Filozofija historije naprotiv nauka o shvaćanju i razumijevanju historijskih događaja. Historija je jednostavno iskustvo, a filozofija historije svestrano shvaćanje i razumijevanje toga iskustva. Filozofi dakle filozofijom o prirodi i životu — filozofiraju o svijetu i društvu. Kod toga je jednima polazna točka — d u h, a drugima — t v a r (materija), jednima s p i r i t u a l i z a m, drugima m a t e r i j a l i z a m. Opreke su očevidne i one se, a da se ne mimoiđe sustavnost, ne mogu uskladiti. Stoga nijednoj dosadašnjoj filozofiji historije nije uspjelo, da rajem na zemlji ostane na terenu idealističkoga shvaćanja historije, kao što isto tako nijednoj filozofiji historije nije uspjelo, da materijalističko shvaćanje historije finalizira rajem na nebu. Samo je jedan jedini sistem, t. j. dijalektički materijalizam pokušao, da uskladi — opreke, t. j. svede u jednu sustavnu cjelinu d i j a l e k t i č k u m e t o d u historijskoga spiritualizma s p r i n c i p i m a historijskoga materijalizma!

★

U vrijeme postanka dijalektičkog materijalizma, formirana iz dviju kontradiktornih filozofskih sustava, sve je

bilo u svijetu filozofije uopće, a napose filozofije historije — spiritualističko. Svagdje se nazirao duh idealizama svakakvih mogućih i nemogućih smjerova, punih senzacionalističkih determinacija i aforističkih argumentacija. Različiti filozofi kao Scheling, Hegel, Schopenhauer, učiniše idealizam sa svojim hipermetafizičkim apstrakcijama i alogičnim spekulacijama nepristupačnim i nerazumljivim realnom svijetu. Kao da su se idealistički filozofi s punim želucima na neki način natjecali, koji će više ljudi — s praznim želucima — nahraniti — idejama.

Marx, kao materijalista, a ujedno spretan eklektik, uvidio je, da se na takovom idealizmu ne može bazirati njegova filozofija. Prema tome morao je tražiti osnovu nužno na drugoj strani, u materijalizmu i pozitivizmu. I to tim više, što je upravo u njegovo vrijeme filozofija (i sociologija) bila upravo zasićena psihozom materijalističkoga i ekonomističkog tumačenja historije. No sama ta alternativna orijentacija materijalizmu i pozitivizmu, nije još bila dovoljna za izgrađivanje doktrine o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti ljudskoga roda — u smislu realnosti, prirodoznanstvene metode i objektivne sigurnosti. Naime kvalitet i kvantitet onoga, što se doumilo iz područja materijalizma, a naročito evolucionizma, nije bio sasvim uvjerljiv u primjeni na ljudski rod, na čovječanstvo. Rudstvo je imalo svoje zakone razvoja, bilinstvo svoje, životinjstvo svoje. Čovječanstvo, kao nešto različito i od rudstva, i bilinstva i životinjstva, u svojem posebnom razvoju nije moglo imati zakone — tuđega razvoja. Moralo je imati svoje. Ali jer nije bilo u materijalizmu zakona, po kojima bi se mogla predvidjeti »budućnost čovječanstva«, nije se još mogla stvoriti »nauka«. Materijalizam je imao premalo onoga, čega su hegelijanizam i idealistički dijalektizam imali — previše! Marx da riješi taj problem, »posuđuje« od hegelijanizma njegovu dijalektičku metodu i ujedno zadržava materijalizam i tako stvara konfuznu »nauku« dijalektičkoga materijalizma.

★

Marx je htio ostvariti filozofiju na materijalističkoj bazi i zato je morao eliminirati sve ono, što je kod Hegela

bilo duhovno. I tako eliminirajući sva razmatranja o apsolutnom biću, umovanja o njegovim kvalitetama s njegovim konkretizacijama, te izvođenja objektivacije pantheosa u historijskom zbivanju čovječanstva, on zadržava samo dijalektičku metodu teze, antiteze i sinteze, dinamike čovječanstva i tročetvrtinski takt kao ritam te dinamike.

Na taj način dijalektička metoda gubi svoj pravi smisao, ali to Marxa ne smeta, jer on je bilo gdje morao naći neku metodu. Eklektika je poslije toga bila veoma jednostavna. Raspolagalo se s osnovom i počelima (materijalizmom u širem smislu, ekonomizmom u užem!), zakonima i metodom, dijalektičkom metodom teze, antiteze i sinteze, te pozitivizmom, a materijal, kojim se trebala izgraditi doktrina, nalazio se u neposrednoj realnosti. Zgrada je na taj način imala sve. I projekt, i bazu, i materijal i graditelja, pa se stoga mogla veoma lako izgraditi!

★

Hegelovo se apsolutno biće jednostavno zamjenjuje — materijom. Konsekventno, jednostavno se isključuje sve što je u vezi s apsolutnim bićem, te njegovom konkretizacijom i objektivacijom. Konkretna forma apsolutnoga bića, t. zv. pantheos, kao primarni uvjet i prioritetni faktor cjelokupnoga historijskog razvoja nadomješta se konkretnom formom materije u čovječanstvu, društvo ekonomizmom, ekonomskom strukturom društva (tehničkim sredstvima i ekonomskim odnosima). Idealistički je pantheos na taj način sasvim zamijenjen s materijalističkom tehnikom (ekonomijom), a spekulativni pojam kontradikcije (u dijalektičkoj metodi) nadomješta se isključivo ekonomskim pojmom neravnoteže. Isto se tako razvoj čovječanstva kao cjelina, (u kojem je teza — idealni i apsolutni duh s odgovarajućim atributima i sredstvima, antiteza: konkretni i relativni, a sinteza — konkretni i apsolutni) — revidira konkretnom formom materije — tehnikom i ekonomskom strukturom društva. Stoga je u razvoju čovječanstva kao cjeline po dijalektičkom materijalizmu teza: komunizam s odgovarajućim atributima i sredstvima; antiteza: individualizam, a sinteza — savršeni kolektivizam.

Dijalektička metoda pantheosa prestaje na taj način biti idejom voditeljicom čovječanstva i zamijenjuje se dijalektičkom metodom materijalizma. I zato je po Marxu osnov razvoja u društvu ekonomska struktura, koja uzrokuje legalnu i političku, religijsku, estetičnu i filozofijsku superstrukturu kao ideološke tvorevine i nakit društva i kao sjene i opsjene ekonomskoga stanja društva. I zato, kao što kod Hegela historijskom nuždom pojedinoj formi duha odgovara samo jedna ideja, drugoj samo druga, tako isto sada po Marxovu dijalektičkom materijalizmu jednoj formi ekonomije ili tehnike čovječanstva, u nekom vremenskom razdoblju, prirodoznanstvenom nužnošću odgovara jedna ekonomska struktura s jednom psihologijom i ideologijom, drugoj samo i nužno druga, trećoj treća i — konačno recimo finalnoj — finalna. Konkretno: kolektivističkoj ekonomskoj strukturi — kolektivistička psihologija (društv. odnosi, uprava, jezik i socijalni osjećaji) i kolektivistička ideologija društva (religiji, filozofija i umjetnost).

Metoda Marxova eklekticizma je otuda prilično jasna. I zato, razmotrena kao čisto logička (da ne kažemo i čisto matematska) operacija i nije ništa drugo, nego čista matematska operacija, supstituiranja materijalizma (točnije ekonomizma kao uži smisao materijalizma) u hegelijanizam (točnije njegovu tročetvrtinsku dijalektičku metodu) namjesto njegova idealizma.

VILKO RIEGER:

ZADRUŽNA MISAO

II.

Nakon epohalnih djela velikoga engleskog pisca Thomasa Carlyle-a, u kojima je upravo maksimalno razvijen kult genijalnih ličnosti i dokazano značenje individuuma, a napose utjecaj genija u historijskom zbivanju, (što je najbolje izraženo u djelu »On heroes«, izd. 1841.), nevjerojatno je, da se poslije toga našlo još »učenjaka«, koji su negirali ličnost kao aktivni faktor socijalnoga progresa. Pa ipak teoretici historijskoga materijalizma su oni, koji nalaze još i danas, da je ličnost samo sekundaran faktor u historiji, dokumentirajući to svoje shvaćanje tvrdnjom, da u društvu vladaju stalni zakoni evolucije, da je socijalno zbivanje uslovljeno ekonomskim uvjetima i načinom produkcije i da je stoga novi socijalistički poredak neizbježiva nužnost. Ovo zastarjelo fatalističko shvaćanje nalazi vrlo malo pristaša među učenjacima, jer je više nego jasno, da je upravo ličnost onaj glavni pokretač, koji stvara, izgrađuje i pokreće socijalno zbivanje.

Determinizam u historiji zabacuju danas već svi suvremeni učenjaci, jer ga pobija sam život i činjenice života; pa i razvoj zadružnoga pokreta u evropskim zemljama neosporivo nam dokazuje ogromno historijsko značenje ličnosti. Kao primjer može nam služiti razvoj nîmske zadružne škole, kojega opisuje Ch. Gide u svojoj brošuri »L' école de Nîmes«.

Francuski grad Nîmes bijaše svojevremeno birokratski i dosadan provincijski gradić, u kojem nije bilo upravo nikakovih preduvjeta za razvitak kakova socijalnoga pokreta. Pa ipak, jake ličnosti Charlesa Gide-a, Ed. de Boyve-a i August Fabre-a, pokrenule su tu čitav niz socijalnih organizacija (sociološko društvo, konzumne zadruge i t. d.), i stvorili ideologiju nîmske zadružne škole. U ovom slučaju potpuno zatajuje i teorija millieu-a i ekonomskoga determinizma, jer se utjecaj sredine i ekonomskih faktora

nalazi sasvim u pozadini, dok se kao inicijatori važnih društvenih gibanja ističu jake ličnosti velikih ljudi. — Ekonomski faktori i utjecaj millieu-a svakako se od neke, katkada i odlučne važnosti, ali tek u glavama ljudi niču ideje i stvaraju se planovi. Veliki ljudi bili su u povijesti pokretači zamašnih akcija, pa i u zadružnom gibanju pojedinci su bili oni, s kojima je rasao i padao zadružni pokret. Tamo, gdje su poštene i inteligentne, sposobne ličnosti upravljale zadružnim pokretom, tu je on napredovao, a gdje nijesu valjali činovnici i upravitelji, zadrugarstvo je dolazilo na rub propasti.

Usporedimo samo dvije zemlje Francusku i Englesku. Obje s gotovo istim preduvjetima za zadružni pokret i u punom razvitku kapitalističkoga društvenoga sistema. Pa ipak, kolike li razlike? Engleski zadružni pokret broji se među najjače na svijetu po svojim orijaškim organizacijama i zadružnoj produkciji. Do današnje snage uzdigli su ga samo nesebični i jaki individuumi, koji nijesu prezali ni pred kakvim žrtvama. Ponajprije rochdalski pioniri na čelu s Charlesom Howarthom, a kasnije marljivi zadružni radnici engleskoga pokreta Vansittart-Neale, Th. Hughes, Ch. Kingsley, F. D. Maurice, F. Ludlow, postigli su svojim mukotrpnim radom, da se zadružna ideja popularizirala među svim staležima. Od njih se naročito isticaše Vansittart-Neale, koji je posve besplatno čitav svoj život služio zadružnoj ideji, kao tajnik engleskoga saveza konzumnih zadruga. I u malome finskome narodu, zadružni se pokret nalazi na velikoj visini, ali njegov uspješni razvoj nije primarno rezultanta povoljnih okolnosti, već produkt rada poštenih i dobrih, nesebičnih ljudi, kojima bijaše vođa jaka ličnost, naime prof. Hannes Gebhard. U Danskoj S. Jörgensen, u Njemačkoj Fr. W. Raiffeisen, H. Schulze-Delitzsch, prof. V. Aimé Huber, H. Kaufmann, Robert Schloesser, u Madžarskoj grof Karolyi, u Italiji Luigi Luzzati i Giuseppe Mazzini, u Francuskoj Charles Gide i dr., sve su to bili ljudi, koji su na zadružni pokret imali velik utjecaj i s njime upravljali dugi niz godina.

Zadrugarstvo nalazi zbog toga u ličnosti najvažniji faktor socijalnoga progresa. Važne socijalne i ekonomske pro-

mjene treba da proizrastu odozdo, iz naroda, od ličnosti. Tu karakteristiku zadružnoga pokreta lijepo izrazuje Mazzini, kada veli, da dobri ljudi čine i loše organizacije dobrima, a loši i dobre organizacije pretvaraju u loše. Klicu napretka treba zato tražiti dolje, u samome narodu, a preobražaj ljudskoga društva treba da dođe odozdo, od ličnosti. Dekretima se vrlo rijetko mogu stvoriti dobre socijalne institucije, isto tako kao što se zakonima ne mogu iskorijeniti ljudske mane i stvoriti »idealno« komunističko društvo.

Reformaciju i odgoj ličnosti postavljaju na prvo mjesto najpoznatiji pristaše zadružnoga pokreta kao Robert Owen, V. A. Huber, dr. William King, Lady Byron, Giuseppe Mazzini, Edw. Thomas Craig (osnivač zadružne kolonije Ralahine), koji su bili većinom u vezi s odgojnim zavodom Emanuela von Fellenberga u švajcarskom mjestu Hofwyl i zanosili se socijalno-pedagoškim idejama J. H. Pestalozzia. Pod njegovim je utjecajem bila velika većina zadružnih teoretika. Konzekvencije ovih socijalno-pedagoških naziranja govore nam, da se zapreke za socijalnu reformu nalaze u prvom redu u nedostatku zadružnoga duha, zadružne svijesti i u egoističnom stremljenju svih individuuma. I zbog toga, u svojoj posljednjoj etapi, razumno društveno preuređenje je odgojni problem, što je priznao i sam dr. Franz Oppenheimer, koji se o tome uvjerio, kada je počeo sprovoditi u život i praksu svoju kolonizacijsko zadrugarstvo (Siedlungsgenossenschaft). Odgajanje ljudi i međusobno njihovo sporazumijevanje počam od porodice, pa sve do najširih društvenih jedinica, t. j. odgajanje za zajednicu u zajednici je najdjelotvornije i najsigurnije sredstvo da se ostvari pravedno uređeno društvo.

U kapitalističkom društvenom poretku ukorijenio se u ljudskim dušama skrajni individualistički egoizam, koji se ispoljuje u obliku defenzivna (obrambena) i ofenzivna (imperijalističkoga) egoizma. No ne samo, da egoizam vlada u privatnim odnosima čovjeka prema čovjeku, već je on proširio svoju djelatnost na područje narodnoga gospodarstva i pojavljuje se tu u obliku ekonomskoga egoizma. Individualistički kapitalizam je doista najpo-

voljnije tlo za uspijevanje ove otrovne biljke, jer je to režim egoistične pohlepe za što većim dobicima i režim apsolutističke vlasti manjine nad većinom. To pretjerano naglašavanje svoga »ja« i taj amoralni odnos između individua u ekonomskom životu, hoće zadrugarstvo da ukloni svojim poznatim solidarističkim načelom: svi za jednoga, jedan za sve.

Zadrugarstvo nije samo ekonomska organizacija i nije mu jedina svrha postizanje ekonomskih uspjeha, već hoće da oplemeni egoizam pojedinih individua i da ga zamijeni mnogo plemenitijim »zadružnim egoizmom«, čime on dobiva svojim transformiranjem i drugo ime: altruizam. Altruizam počiva na nematerijalnim i idealnim načelima uzajamnoga potpomaganja (solidarnosti) i ljubavi prema svome bližnjemu. Učiniti ljude dobrim i poštenim, odgojiti u njih duh zajednice na štetu egoizma, znači učiniti velik korak naprijed u pravcu ostvarenja pravedne ekonomske i socijalne organizacije.

U isti čas pribavlja zadrugarstvo svojim članovima i moralne i materijalne koristi. Uzgaja u njima solidarnost i uči ih, kako se treba žrtvovati za zajednicu. Rochdalski pioniri nijesu mnogo pomogli sebi, ali su pomogli mnogo generacijama, koje su došle poslije njih. Svaki čovjek našega vremena treba da je svijestan, da nije sam na svijetu. Oni, koji su bili prije, radili su za današnje generacije, a oni, koji danas žive, rade za budućnost, za svoj narod, za buduća pokoljenja. Na ovu povezanost sadašnjih i budućih generacija, na rad ne samo za sebe, već i za drugoga podstiče nas zadružni pokret. »Kada radimo za drugoga, najviše smo uradili za sebe«, — rekao je neki poznati zadrugar. Svakako i zadrugarstvo zabacuje onaj poznati egoistički princip »Après nous de déluge« i proglašuje ga nemoralnim.

Stvarati nove generacije ljudi, koji će se boriti za zajednički cilj, moralna je dužnost zadružne organizacije. Ona zato odgaja pomoću zadružne štampe i dobrih primjera, a da imade i uspjeha svjedoče nam mnogi pisci. Louis Bertrand, historičar belgijskoga zadružnoga pokreta, pokazuje nam, od koliko li je značenja zadrugarstvo

za belgijske radnike: »Radnik zadrugar brine se više nego ostali za gospodarstvo, ženu i djecu, pošteniji je, čita, interesira se za umjetnost. Jednom riječju, emancipira se intelektualno i moralno u onoj mjeri kao i njegovo ekonomsko blagostanje. Danas je narod bolji, nego pred 15—20 godina. To je neosporivo.«[1])

Zadružne organizacije nastale su najprije u onim zemljama, koje ostale nadvisuju moralno, a to su Engleska, Škotska, Irska, Danska, Finska, Švajcarska i Švedska. Važan preduvjet za razvitak zadrugarstva u nekoj zemlji je minimalna kvantiteta moralne svijesti i poštenja. Zadružni pokret unapređuje moralnu svijest svojih zadrugara i preko njih čitave okoline, ali također utječe okolina na zadrugarstvo i formira njegovo moralno značenje. Pojam poštenja i pojam zadrugarstva ne daju se razlučiti jedan od drugoga, jer, kako veli engleska poslovica, poštenje je najbolija politika. A prof. T. Hadley veli na jednom mjestu, da nemoralna trgovina ne može dati ni u ekonomskom pogledu pozitivne rezultate, ili, drugim riječima, etički nevaljala gospodarska djelatnost ne može kao rezultat imati trajni ekonomski uspjeh.

Kao organizacija sa idealnim ciljem, »zadrugarstvo teži k zvijezdama, ali se pri tome čvrsto drži zemlje« — poznata je rečenica. »Samo one zadruge mogu biti jake, gdje nad brojkama vlada ideja«, veli talijanski zadrugar Luigi Luzzati, dok Mazzini izrazuje svoj zadružni credo ovim riječima:

»Težimo da riješimo socijalno pitanje ne putem klasne borbe, ne putem profesionalnih borbi, koje dovode k smanjenju produkcije i povećanju skupoće, ne putem prelaza kapitala iz jednih ruku u druge, što sve ne bi uvećalo opće blagostanje, niti putem uništenja privatnoga vlasništva, koje je izvor marljivosti, već pomoću stvaranja novih izvora kapitala, produkcije i konsumpcije, što se postizava kao rezultat dobrovoljnoga osnivanja zadruga.«

---

[1]) L. Bertrand: Histoire de la coopération en Belgique.

Zadružna misao afirmirala se nebrojeno puta u historiji čovječanstva, ne samo u teoriji, nego i u praksi. Gotovo u svakom narodu pojavila se na neki osebujan način, proživjela različne metamorfoze i konačno zamrla, oslabila, ili se na neko vrijeme izgubila, da konačno opet uskrsne još snažnija i potpunija. Individualističke i etatističke reakcije na zadružno načelo mogle su doduše nalaziti primjenu i trenutačno pobijediti, ali se uza sve to zadrugarstvo reinkarniralo i ponovno ostvarivalo svoje etičke, socijalne i ekonomske postulate i uspijevalo u borbi za pravednije društveno uređenje.

I u našem hrvatskom narodu oduvijek je tinjala iskra zadružnoga duha. U svojem primarnom obliku nalazi se ona u onim prastarim hrvatskim socijalnim institucijama, koje su sačinjavale bazu narodnoga života. Obitelj, rod i pleme, kao najstarije narodne institucije bile su upravo prožete onom solidarnošću, na kojoj se temelji i suvremeni zadružni pokret.

I hrvatska kućna zadruga pokazuje nam najočiglednije, da je zadružna misao duboko ukorijenjena u našem narodu. Ne samo, da kućnom zadrugom vlada pravi zadružni duh, nego je što više i njena organizacija u mnogočem slična organizaciji današnjih zadruga. Doduše, kućne su zadruge doživjele nakon 1848. godine u našem narodu prividan poraz, jer je utjecaj individualističko-liberalističke epohe nakon ukidanja kmetstva bio i odviše jak. Reakcija bijaše sasvim razumljiva, a potpomogao ju je i novi opći građanski zakonik od 29. XI. 1852., koji, kako je to dokazala praksa, nije u skladu s pravnim shvaćanjem našega seljačkog naroda.

Već niz godina traži se kod nas reforma toga zakona sa strane uvaženih pravnika i ekonomista (Bogišić: 1894.; Strohal: 1905.; Tončić: 1925., a u novije vrijeme dr. Milan Ivšić svojom vrlo važnom raspravom: »Temelji seljačkoga zakonika«, 1933.), ali da se također i u samom narodu afirmirala ponovno potreba reformiranja općeg građanskog zakonika u zadružnome smjeru, dokaz je velika anketa Sveze hrvatskih seljačkih zadruga održana g. 1910., na ko-

joj su se svijesni hrvatski seljaci-zadrugari jednodušno izjavili za reformu imovinsko-pravnih odnošaja na selu.

Zadružna misao sačinjavala je tokom stoljeća, u ovom ili onom obliku, sastavni dio narodnoga socijalnoga shvaćanja i, premda na neko vrijeme pokolebana liberalnim zakonodavstvom, pojavljuje se danas u novoj formi. Usprkos svih nedaća, koje su tokom posljednjih godina zadesile hrvatsko seljačko zadrugarstvo, seljaci-zadrugari nijesu klonuli. Zadružni duh, kao sastavni elemenat psihe seljačkoga naroda, nije moglo izbrisati vrijeme, već ga je potreba današnjih dana još više afirmirala. I sigurno je, da će to narodno zadružno shvaćanje, koje se pojavljuje već u najstarijim plemenskim organizacijama i preko kućne zadruge seže sve do naših dana, prevladati sve zapreke, koje mu se danas stavljaju. Narodno zadrugarstvo mora biti temelj našega budućeg socijalnog uređenja.

FRAN ŠOJAT:

ŽENSKI POKRET

Ellen Key reče, da će 20. vijek biti vijek djeteta. Bila je optimistkinja, prevari se. Svakako drugačije mogao bi se nazvati ovaj naš vijek, samo ne vijekom djeteta. Zašto ne? S jednostavna razloga: Nema matera, nema otaca, postoje tek — »roditelji«. Tek muž i žena, koji proživljavaju vječni kozmički takt strujanja života, mogu postati majkom i ocem, a taj takt ne da se podjarmiti ni u kakav »znanstveni sistem«, ni pod kakav »znanstveni kauzalitet«. On je tu od vijeka do vijeka, i badava sve te »pozitivne znanosti« razbijaju atome, elektrone, da dođu do »životne jezgre«. One negiraju ovo vječno kozmičko strujanje života i pod njihovim utjecajem skreću i muškarac i žena s puta svoga životnog zadatka, oni se — uz prerijetke iznimke — pretvaraju u mužjaka i ženku. Ovo dvoje kadri su graditi »djecu«, ali ni na koji način nisu kadri stvoriti dijete.

Odnos između muškarca i žene spada među najdublje probleme čovjekova života. U doba kultura ne pada nikome na pamet da taj problem »tumači« i »raspreda« znanstvenim putem, jer ga proživljava ili barem doživljava svatko — ili barem gotovo svatko. Muškarac i žena osjećaju, da je to njihov udes, a udes ne možeš ugurati ni u koji »znanstveni sistem«, ni pod kakav znanstveni »kauzalitet«. I muž i žena vrše svoju zadaću i svoje dužnosti svako na svom polju, i nijedno ne zadire na ono drugo polje, jer mu je posvema nepoznato i nepoznatim će mu ostati.

»Priroda je uvijek ozbiljna i istinita, pogrešku uvijek čini samo čovjek«, — kaže Goethe. A najveće pogreške čini čovjek, kad hoće provesti »korekture« na prirodi. Ovakove »korekture« pod svu silu hoće sada da provedu ti »moderni« ideolozi, doktrinarci i politikanti i na odnosu muškarca i žene. Od tuda i ovaj »ženski pokret«.

On bi bio do očaja smiješan, kad ne bi bio do očaja pogibeljan. Blizanac je »marksizma« i zajedno s njime pot-

kapa društvo. Komunizam i feminizam najizrazitije su nuz-pojave svake civilizacije. Međutim: Još nikada dosada u historiji, nisu dosegli takova zamaha kao sad u ovoj našoj civilizaciji.

»Slobodan duh« ove kozmopolitičke civilizacije naduva se svojim »liberalizmom«, međutim je taj »liberalizam« do u srž svoju antiliberalan i intolerantan, ubija svaku ideju, ubija misao. Kozmopolitizam nije tek akulturan, on je antikulturan. Svaka kultura nikla je iz žive majke zemlje i vječno je povezana s ovom, iz ove crpe ona svoju snagu. Kozmopola, grad, otrgli su se od majke zemlje, prigrlili su civilizaciju, koja potpunoma negira život zemlje, grude. Zemlja i gruda za civilizaciju je nešto mrtvo, negibivo, nepokretljivo, namjesto ove negibive, nepokretljive grude dovodi civilizacija vanredno gibljiv i pokretljiv »novac«, a uz ovaj odmah se pribije i te kako gibljiva, elastična, pokretljiva »gola ženka«. To su dva glavna idola ove naše kozmopolske civilizacije. Ovo i samo ovo je plod svih tih »pozitivnih znanosti«. Tu nema misli, nema ideje, nema logike, nema etike. Nema sumnje, u životu vlada ono kruto: »Der Wille zur Macht«, težnja za moći, ali čovjek je biće ne tek gologa fizisa, već je on biće i metafizisa, a ovdje vlada »Der Wille zum Wert« — težnja za vrednotom. Pa ako čovjek civilizacije ističe samo težnje za moći, tada on sam sebe snizuje na razinu nerazumne životinje, zvijeri. I komunizam i feminizam teže samo za moći i vlašću, ma pod koju cijenu. Zato su oni do u srž svoju antiliberalni, antilogički, antietički, antisocijalni. Komunizam je očito surov, prostački nasilan, krvavih očiju, krvavih ruku, feminizam je na oko fin, otmjen, u rukavicama, salonski, služi se vanredno mimikrijom, izvanredno elastičan. Ali promatraš li ga iz bliza, brzo ćeš opaziti, da je on do u srž svoju bahat, nasilan, intolerantan, prostački, da gramzi za apsolutnom vlašću. On markira svoju žudnju za apsolutnom prevlašću sladunjavom izjavom, da hoće neku »ravnopravnost« žene s muškarcem, ali uistinu teži tek za time da žena potpuno prevlada nad muškarcem. Ovo najratobornije feministkinje i ne poriču: one ističu prioritet materniteta nad paternitetom. I komunizam i femini-

zam, tim su pogibeljniji, što im na čelu stoje snažni muškarci i žene, koji izvrsno znadu baratati sa »šlagvortima« i ovima uzbibati amorfnu masu kozmopole, grada.

Najopasnija »internacionala« po čovječje društvo jest »ženska internacionala«. U n a m u n o u svom romanu »Magla«, spominje riječi staroga holandeskoga pisca »Dok svaki muškarac ima svoju dušu, to postoji samo jedna jedincata duša žene. Od ove jedne duše dobiva jedna žena komadić, koja veći, koja manji. Zato su u biti sve žene jednake!« Proučimo li moderni feminizam i nehotice nam se nameće, da dademo pravo ovom holandijskom piscu.

Feminizam — kao i komunizam, upire se samo na »pozitivne znanosti«, priznaje samo zakone fizike i poriče svaku metafiziku. Međutim zakonima fizike moguće je protumačiti samo odnos između tijela i tijela, objekta i objekta, ali ni na koji način između duše i duše, subjekta i subjekta. Ovaj odnos mogu tumačiti samo zakoni metafizike.

Muž i žena sastoje se od tijela i duše i zato se moraju pokoravati i zakonima fizike i metafizike, življenja i života. Što je življenje to znademo; što je život to ne znamo i nikad ne ćemo saznati. Muž i žena ne razlikuju se tek po izgradnji svojih tjelesa, već daleko više po biti svojih duša. Po zakonu fizike ne mogu u isti čas na jednom mjestu biti dva tijela. Po zakonima metafizike mogu dvije duše u isti čas biti na istom mjestu, a da ni jedna ne gubi ni malo od svoga »j a«, što više, duše se recipročno jačaju, doživljavaju i proživljavaju. Kako? To one same ne znadu i u tome je t a j n a!

Žena je kud i kamo povezanija uz fizis, nego li muž, ali joj to muž ne upisuje u zlo, jer to nije njezina krivnja, nego njezin udes. Muškarac je kudikamo povezaniji uz metafizis, ali on se time ne hvasta, jer to nije njegova zasluga, to je njegov udes. Povezivanjem fizisa i metafizisa vrše muž i žena svoju zadaću, a da pri tome ni jedno ni drugo ne gube od svoga subjekta, već ih što više jačaju i recipročno pročišćavaju. Tu nema i ne može biti imperativa ni sa strane muža, ni sa strane žene, tu je samo imperativ vječnoga zakona života, a taj je jedan i isti i u mužu i u

ženi. Tu nema i ne može biti neke »prednosti« ni materniteta pred paternitetom, a niti obratno, jer oni stupaju vječno zajedno i usporedo. Tko misli drukčije i hoće da provede neku »korekturu« na prirodi, taj radi i antilogički i antietički.

Sva ova natezanja o prioritetu muža i žene potpuno su isprazna, šuplja, bez smisla, bez ideje. Ovim nadmudrivanjem sve se više otuđuje muškarac od žene, stvaraju se dva tabora žučljivih neprijatelja, razbija se društvo, jer se razbija njegova prva ćelija: obitelj. Tko dira u obitelj, taj je do u svoju srž antisocijalan. A to čini i komunizam i feminizam, oba su pogani, prljavi, krvavi i antisocijalni. Zato ih treba odbijati daleko od sela, za kojim oba pružaju svoje prljave ruke.

Muž i žena ne natežu se o »prioritet«, jer stupajući zajedno, vrlo dobro znadu, da je njihova zadaća teška, a dužnosti ozbiljne, i da svako od njih imade svoje točno određeno polje djelovanja te ne smije zadrijeti na ono »drugo polje«! Susretnu li se dvije srodne duše, one se i ljube, jer ljubav je postulat i imperativ duša, a ne tjelesa. Tijela se produhovljuju i sudjeluju vidljivim načinom kod spajanja duša i stvaranja novoga subjekta: djeteta. Tek muž i žena, koji tako proživljavaju onu bezdanu tajnu vječnoga kozmičkog strujanja života mogu biti Majkom i Ocem.

Svemu tome se protivi feminizam i taj vajni »ženski pokret«. Rame o rame s komunizmom, opirući se o »pozitivne znanosti«, koje poriču svaku metafiziku, rastače on obitelj i time ruši društvo! Zato prava žena, svijesna svoje preteške i časne zadaće, svojih krutih i ozbiljnih dužnosti, ne može ni na koji način pristati uz ovaj »ženski pokret«, jer je on lišava najveličajnijeg atributa: majke.

Nema sumnje, nastupit će i opet »vjekovi djeteta« i »vjekovi majki i oceva«, kad će svaka žena biti žena, a svaki muškarac muž. Ali to može doći samo putem kulture, a ne putem civilizacije, t. j. onda, kada će se srozati ova prokleta civilizacija kozmopola, otrgnuta od zemlje i rodne grude i zadobiti pravu vrijednost kultura sela, kultura dobrote, opraštanja i ljubavi, koja u sebi nosi onu nesavladivu snagu vječnoga, kozmičkoga strujanja života.

KNJIŽEVNOST

ZVONKO KUHAR:

URA U MOJOJ SPAVAONICI

Kod otkucavanja teškog popodnevnog sata
u njoj se budi glasna i bučna zvonjava.
To jedno srce muca u cvrkutu ptičjih jata.
Njega steže uska hrastova ponjava.

Ono bi htjelo da nadglasa buku s ceste
i vlastite korake, što tupo i muklo ječe.
Privezan na žičnoj uzici, s mnogo važne geste,
između dvanaest brojaka njegov život teče.

I kada prečka jače zategne, srce glasnije kuca.
U uzbuđenju ludo njegova zvona zvone.
I stijenka od tuča i posrebrene kovine puca.
U prašnoj škrinji srce zvoni vedre zone.

A onda klone i prsne u zanosu dugom.
Suho, iscrpeno, visi o tankom kuku.
Ono je skromnije, tiše, obavito sjetom i tugom.
Ono očekuje pohod nečijih ruku.

I čeka da pod nečijim dlanovima od radosti i sreće
opet propjeva ko budna ptica u kavezu.
I da opet — u dugom hodu — mrtve zanose sreće,
njišući se u taktu na dugom žičnom navezu.

ZVONKO KUHAR:

ROMANTIKA KOD ČITANJA

U finom povezu i zbijenim, sitnim slovima i recima
ona ima nešto od posebnih čari.
Crvena vrpca između stranica budi romantiku o precima,
skrovite bilješke i požutjeli papir mistikom me dari.

Kako su dragi ovi slogovi nad kojima je netko gubio oči.
U njima šume tišine i u stotinu zvona zvone.
Iz njih se posebna dragost i toplina toči.
i budi se misao na jedne druge zone.

S njima me vežu tanke nevidljive niti
i sva mi strepe čula, i tihi me podilaze srsi.
Slutim, kako mi srce njihov ures kiti
i kako sam danas svečan u vrijednosti i svrsi.

Osjećam, da me pokreću i miluju nečije ruke.
I da sam bijelo jedro napeto usred luke.
Osjećam, da sam i ja zbijen u sivost ove sivosti.
Osjećam razdraganost i živost ove živosti.

Visokim uzvanicima otvaram oblasti srca
i puštam da u njih duga četa uđe.
Pred njom iskrcat ću blago čuvano zanosom škrca,
samo da im ovdje ne bude strano ni tuđe.

Nad malom knjižicom s toplinom i dahom antike
stvara se i pline halucinacija u noći.
U neznanom zanosu, pun poleta i romantike
iživljavam sebe u imaginarnoj punoći.

IVO BALENTOVIĆ:

NARODNI PREDSTAVNIK

Tromom kretnjom počesao se starac Matija Ivić po ćelavom tjemenu svoje prosijede glave. Njegove mutne i u kutovima zakrvavljene oči bile su uprte u debelo staklo zamagljena prozora. U vagonu je bilo sparno i zagušljivo kako to obično biva u ranu jesen, kad su vagoni prenapunjeni putnicima. U dimu cigareta, koji se lijeno i neprekidno motaju po odjelku, ljudi izgledaju kao sjene i lica su sivlja, tajanstvenija, i oči kao da nekako tužnije sjaju.

Matija je sjedio u kutu, kojega si odabrao na polaznoj stanici i utonuvši u spokojstvo monotonije, koja ga je postepeno obavijala, pomalo žmirkao očima.

Na početku puta, čim je ušao u vagon, živo se osvrtao oko sebe. Doživljaj ovakova putovanja bio je za njega potpuno nov. Matija, naime, nije bio naučan putovanju, jer je u cijelom svome vijeku, koji je dug već šezdeset ljeta, putovao željeznicom svega dva puta. Prvi puta, kad je ženu prije porođaja morao otpremiti u bolnicu, a drugi puta, kad je bio u gradu nekakav veliki politički zbor (i željeznica je bila potpuno badava). A danas sjedi ovdje poput gospodina, pa se osjeća sretan i smirenje mu trepi u duši, zadovoljstvo lebdi iznad bijela brka; sjedi eto, u svome kutu i prima svježe utiske i upija šarolike slike.

I taj štropot garavih točkova i to drndanje i taj razgovor i ti pospani putnici, što zijevaju široko razjapivši usta, sve je to njemu novo i sve ga zanima. Pa ono čuvstvo ponosa, da je on ipak prvi čovjek u selu i da ga, brate moj, šalju da progovori umjesto njih pred gospodom u velikom gradu, da ih obrani od nevolje, koja ih je zadesila dolaskom teških dana i navalom gospodskih mudrolija.

Sjedi on tako u čađavu vagonu i žmirka očima i guta pljuvačku u uzbuđenju očekivanja i razmišlja o svemu i svačemu. Lijepo je to: sjedneš uz čađavu mašinu, koja samo zasopće i poteče. A ono, tamo, on već pedeset godina gotovo svakog dana sjeda u svoja kola, u čvrsta hrastova

kola, bije konje, pljucka preko ljestava, provlači se blatnim njivama i razrovanim cestama.

Koliko je godina on tako sjedio! Cijeli vijek! I u tome miru, u tišini onih lisnatih šuma, u granju i žbunovima, među brazdama, pticama i travama, proveo je svoje dane razmišljajući o sebi, o drugima — motreći život. Na Matijinom licu usjekle su se duboke bore; trag je to minulih dana: proživio je on mladost u ljepoti slavonske ravnice: život je taj bio lijep i pustolovan i, kako ono kažu — idiličan. Matija je bio čovjek bistar i pametan od prirode, pa je često posizao za novinama i knjigama. Postao je Matija prvi čovjek u selu. Svoj uspjeh imao je zahvaliti samo svojoj sposobnosti; — svojoj jeguljavoj gipkoći, koja je svojstvena lakomcima za ovozemaljskim dobrima. Matija je zagušio u sebi svoj seljački ponos baštinjen od svojih otaca i pokorno je počeo skidati svakome kapu, tko je pod vratom nosio mašnu.

— To su gospoda, to je zakon, to je sve. — Tako je mudrovao Matija.

Poslije je Matija ušao u razne odbore, upisali su ga u neku stranku, (kojoj on čak nije ime mogao upamtiti!), proglasili velikim narodnim čovjekom, zakopčali mu na grudi nekakav znak i zasipali ga pohvalama.

Seljaci su u Matiji gledali isprva čovjeka promećurna i bezobzirna, dok poslije i sami nijesu počeli polako vjerovati, da je Matija zaista pametna glavica. I Matija se uživio u novu ulogu i nije posumnjao u svoju vrijednost, i, ne sumnja ni danas, dakako!

Ushićenje je njegovo doseglo visinu, kad su ga izabrali za zastupnika sela Župe i davši mu tako povjerenje, uputili ga u sjedište velike Zadruge na glavnu godišnju skupštinu. Prije odlaska sastalo se seosko vijeće i tu je Matija dobio glavne upute, kakovo će mišljenje iznijeti u ime sela i što treba da kaže: kako su dâće velike, a dohoci su maleni i sve manji i život je sve teži. Treba reći, da su činovnici ove zadruge previše plaćeni, a tko njih plaća? Oni, — selo, svi skupa! A selu je teško, pšenica slabo rodi i blago

crkava od kuge i pokaranje Božje došlo je na zemlju; život je težak i svatko je prožet gorčinom.

— Hoću, dakako, govorio je Matija. Reći ću ja, zna se već! Gospoda su gospoda i oni ne vjeruju da je nama teško. Reći ću ja sve to ovako, kako mi vi to kažete i kresnuti ću im u brk sve po redu, ne bojim se ja!

Tako je uvjeravao Matija svoje ljude, a znao je, da ne će opet sve ispasti baš tako. Dakako, ne će oni njega osedlati, ali mudrost i taktika, e, naravno, to je potrebno najviše kad se govori s gospodom.

Nagomilavši u duši mnogo tih kombinacija, pošao je Matija na put. I ovdje, u odjelku vagona, još mu lunjaju te kombinacije u svijesti i ispreplicu se novim dojmovima, nagomilavaju se.

Vrijeme je brzo prošlo i doskora upeše se iznenađene Matijine oči pogledom u daljinu. Naglo se spustila večer i mrak se rasprostro nad zemljom. On ugleda u daljini bezbroj sitnih zvijezdica, to bijaše veliki grad — cilj njihova putovanja. Željeznica poče usporavti brzinu i putnici, trljajući pospane oči, počeše oblačiti kapute, grabiti nervozno pakete i kovčege. I Matija se ustade, zgrabi svoj zavežljaj i spremaše se polako.

*

Po gradu je Matija koracao u nekom polusanenom stanju: toliko ga je sve to zabljesnulo, da je upravo ustuknuo. Promatrao je vrevu oko sebe i vidio je samo vrevu — metež; sve se to motalo u njegovim čulima, sve se to gomilalo, vrvjelo, šumjelo kao neki vjetrić kad se tek pojavi, pa se postepeno razmahuje i njiše granje i kida listove sa drveća.

Motri ovo čovjek; sve je ulašteno i lijepo izgleda: godi oku! Krasno je to u gradu, razmišlja on i uskrsuje mu pred oči blatna cesta: on gazi, gazi, a blato se lijepi za opanak i noga mu kleca od umora, biva sve teža, sve teža...

Naglo se trže, kad se meka, mirisava ruka spusti na njegovo rame. Okrenu se plašljivo i kao po komandi odmah se nasmija široko i ponizno.

— Ooo! Gospodin inžinir! Dobar dan želim! Sluga sam... (Matija je znao kako se gospoda pozdravljaju)!

Gospodin inžinir mlad, rumen u licu, izbrijan i namirisan, osmjehnu se i prosu Matiji u lice bljesak svojih bijelih zubiju, zatim mu stište ruku, snažno i pravo prijateljski.

— Čika Matija, kako ste mi, ha?

U očima gospodina inžinira Magaša bljesnu iskra ironije, odraz neke hinjene demokratske vatre i prije nego je starac stigao da odgovori, povede ga preko puta i posadi u svoj luksusni automobil.

Zinu Matija i riječ mu zape u grlu. Luksusna kola odraziše njegovu pogrbljenu spodobu: vidio je na glatkoj stijeni svoje navorano lice, brk, oči.

On uđe, a limuzina krenu, lagan šum ostade za njome i Matija upre oči pred sebe, motreći gradsku vrevu, staklo, reklame, zatim vrati pogled na lice gospodina Magaša i poče, glasom izlomljenim i nesigurnim govoriti:

— Znate, gospon inžinir, ovoga puta valja nešto učiniti, da snizimo proračun. Eto, život je otežao, nužda je velika... nemamo novaca gospodine.

— Ta da! prošapta inžinir i kimnu glavom, a pri tome si misli svoje. Puši mirisavu cigaretu, otvara kutiju i nudi starome, pa se sve smijulji lukavo.

I Matija mudruje; vidi i on: ovaj doček i ova limuzina, nije to samo onako. Nije on glupan, već je od prirode bistar čovjek kao što mu je i otac bio i djed. Uviđa on prepredenost i miriše blizinu zamke, ali uzda se u svoju odlučnost. Prisiže u sebi, dok limuzina jeguljasto sklizi gradskim ulicama, da ne će popustiti, da će izdržati.

Gospodin inžinir osjeća što se događa u duši seljakovoj, pa se nestašno, pustolovno nekako smijucka, kao da veli: eh, ribice moja, ribice... Propituje se za zdravlje seljakovo, za ženu, za kuću, za prilike u selu. I mudro govori o svemu kao stručnjak i pravi narodni čovjek, prijatelj i zaštitnik naroda:

— Razumije se, sve ćemo učiniti, što se bude moglo. Mi znademo da vam je teško, da trpite mnogo. I nama nije lako, samo zato, što vi patite!

— Laže, gad jedan! — buni se u mislima Matija i nastaje oluja u njemu. Zar ovaj da iskreno govori? Ali limuzina je blještava, sjedalo je meko, udobno i godi umornom staračkom tijelu, kao i mirisne cigarete inžinira Magaša.

— Mi se brinemo za seljaka. Seljak je taj koji nas hrani. Da. To je važno, to je, pače najvažnije. Ali i kanali su potrebni, ako hoćeš da ti polje ne strada od poplave, ako hoćeš da ti urodi pšenica. A kad mi kopamo kanale, vi nam morate naš trud ipak... ipak naplatiti, je li? A kad pšenica dobro urodi nije vam zlo. E, vidiš dragi čiko, svi mi ovisimo jedan o drugome. Zar ne...?

Pa jest to... pomislio je Matija i misli mu se zbrkale; nije znao što da odgovori inžiniru Magašu. Ovaj se sagnuo, šapnuo nešto šoferu i limuzina je stala pred velikim hotelom.

— Idemo, čika, na koju čašicu. Hodite! Imamo još čitav sat vremena!

Zagrlio je starca i oni su pošli.

— Gle, pomislio je Matija, — kako je ipak dobar taj čovjek i kako je ljubezan: kao da mi je brat, ili kao da je samnom čuvao svinje ili vukao kola iz blata.

Oči Matijine ponovo se opsjene pri ulasku u hotel: raskoš nutrine ponovno rodi u njemu onaj osjećaj, koji se zibao u njemu dok je koracao sivim asfaltom.

Konobari se klanjaju, uvijaju i pitaju:

— Izvolite, molim!?

Gospodin inžinir je naručio za Matiju vino, a za sebe neko slatko piće. On, veli, ne smije piti vina; škodi mu, jer mu je slabo srce. Matija je tek ispio prvu čašu, — a odmah se pred njim našla druga. Protrljao je zadovoljno dlanove, pogladio brkove i ispio i drugu i treću, i, još jednu — četvrtu.

— E, eh, tako se živi ovdje u gradu, kad je čovjek gospodin.

Na putu prema skupštini Matija je postao već popustljivji i prkosna odluka, da ne će popuštati ni za vlas, pukla je na dvoje, prepolovila se i jedna je polovina propala nekud, ugasla kao meteor.

— Ta šta to, ipak su ta gospoda mudre glave i oni znadu u te račune i u te silne brojke. Ipak su to naši ljudi, a kad su naši, đavo ih odnio, valjda smo mi i njihovi?!

Misli on o tome i misli, i sve se vrti oko jedne te iste točke:

— Oni su naši, a mi smo njihovi, mi smo svoji, da! Tako je, i nikako drugačije!

U skupštini je vrvjelo i brujalo kao u pčelinjaku. Matija je vidio mnogo seljaka, a u mnogim očima caklilo se kao i u njegovim. Isti ovaj sjaj, isti izraz lica!

Gospodin u crnome odijelu, ugojena lica, s krupnim crnim naočalima, tromo je ustao, namjestio očale, stavio ruke na ispupčeni trbuh i govorio, govorio... Neke velike brojke, neke nepoznate strane izraze i nazive, splitao se i govorio dugo, neprekidno, čelo mu se oznojilo. Matija je slabo razumio.

Zatim je ustao Magaš. On je branio činovništvo zadruge od napadaja i prigovora da su plaće previsoke.

— Pa ako i ima, jedan naš činovnik plaćicu od kakove, recimo tri hiljadice, on je ipak taj novac i teško zaslužio, jer je njegov posao naporan. Osim toga, on ima familiju, a ako je i nema, život je danas prviše skup. Zato sniženje plaća ne bi bilo umjesno provesti, jer...

— Plaće se moraju sniziti! — vikahu neki zastupnici.

— jer... jer... i oni su ljudi, i oni moraju živjeti, — govorio je dalje inžinir Magaš, a imao je i uspjeha. Brojke su velike i nedokučive, pa ljudi sve to ne razumiju. Glasovalo se, i glasovi su bili podvojeni. Jedni su rekli »da«, a drugi »ne« i konačno su oni sa »ne«, to jest da se plaće ne

snizuju, nadglasali one druge i larma i bruj zanjihao se u dvorani. Svaki je morao potpisati u zapisnik i mnogi je, krzmajući se, ipak, napola automatski, nesvijesno, tromom rukom napisao svoje ime u debelu knjižurinu.

I Matija je stavio svoj potpis na bjelinu nježne hartije, i zadovoljno je gledao u lice gospodina Magaša, koje mu se veselo smiješkalo. Pomislio je Matija na svoje selo, njive, na svoju staru, na guste, tihe šume, i onda na obaveze i dugove, koji stoje na leđima sela. A ova su leđa — leđa sela, — pogurena, izudarana bičem i od udaraca gure se sve više, sve više . . .

— Popustio sam, šapnuo je Matija i nešto ga iznenadno steglo u grlu i leđa mu se svinuše. Guta on slinu i oko mu se kanda vlaži, da se konačno na žuljevitom dlanu ne bljesnu neki blistavi, mokri trag.

— Suza?! Aoh, — huknu Matija i uputi se prema izlazu. U duši mu jeknu nešto prazninom i sape ga neki grč u grudima. — Matija luda glavo — zatitra u njemu ukor — ti si, nesretniče izdao Isusa, jer Isus, to su svi siromasi ovoga svijeta. Aoh, nesretni sine!

Kiselo lice gospodina Magaša sve se više steže, njegova namirisana ruka dotiče se starčeva ramena (ali je teška nekako!) i glas mu zvoni prepredeno, ali mazno, prevejano:

— Šta ti je čiko, šta si se rastužio?

Zuri Matija pred sebe i koraca tamnim hodnikom prema izlazu. Ne odgovara. Ne osvrće se. Silazi na ulicu gdje se je sunce raskošno prosulo po pločniku.

— Sunce moje, šapuće on — ti vidiš koliko je lopovštine na svijetu i opet nas milo gledaš, griješ nas blago i nećeš da nas spržiš, svojom vatrom rastopiš i kao vosak, uništiš . . . O, sunce! . . .

GABRIJEL CVITAN:

RIBARI

Bosonogi, po oštrom kamenju, svu noć su vukli mreže
tražeći morske pašnjake, mjesta gdje ribe se gnijezde.
Pred njima su, ko sirote, drhtale nebeske ljepojke zvijezde
odrazivši u vodi svoje lice umilno i svježe.

Sinoć su kasno pošli kad suton je kročio selom
i zadnji odsjevi dana ružama kitili gore.
Škripala bukova vesla, val znoja klizio čelom,
a brod je sopćući teško ko strijela rezao more.

Za njima su gledale nadom smirene kućice male,
pripite ko preplašene ptice u skupu uz sive stijene.
Okna su zirkala brižno, a majke djecu zvale
da svatko sklopi ruke prije no na počinak krene.

Snažno su veslali šutke da stignu još za mraka
baciti u more mrežu, zapalit karbidnu svijeću,
da prije nego mjesec prospe snopove zlatnih traka
izvuku najglavniju poštu i okušaju noćašnju sreću.

Al more je nevjerno polje bilo i ove noći
ko što u hiljadu drugih za njihova duga vijeka.
Zalud su u nj željno zurile njihove modre oči
u šaki se ni jednom nije valjala srebrena rijeka.

Srdele nekud su pošle daleko od njihova oka.
Sve su obašli pošte. Svugdje spustili mreže.
Al' ribe nema, pa nema. Samo je mjesec s visoka
raskošno sjao. Dok njima je bilo sve grče i teže.

GABRIJEL CVITAN:

ŠUMA ZOVE

Mozaik šume kraljevske odaje nudi,
krošnje natopljene zlatom isplele su krov.
O tako rado ću poći daleko od ljudi,
u tišini tajanstvenih čistina potražit blagoslov.

Sve trofeje civilizacije skinut ću na ulazu,
šešir i kravatu u prvi bacit grm,
bosonog ću stupiti na rosnu šumsku stazu
i kao jelen potrčat niz obronak strm.

Umjesto crnačke glazbe, radia i gramofona
slušat ću ptičiji poj,
žubor vrutaka bistrih, čarobna vjetrova zvona,
buđenje u noći proljetnoj.

Postelju ću načiniti od mahovine svilene
u sredini šume, gdje je najdublji hlad.
Noći će biti mirisne — noći radosne i vilene.
Pjevati će mi uspavanku vodopad.

Mozaik šume kraljevske odaje nudi,
krošnje natopljene zlatom isplele su krov.
O tako rado ću poći daleko od ljudi,
u tišini tajanstvenih čistina potražit blagoslov.

MLADEN BOŠNJAK:

SA SVOJOM ZEMLJOM . . .

Zemljo draga, muči li i tebe ta duga zima? Ne mogu ti izreći, koliko mi bola ona zadaje. No sigurno ćeš naslutiti, kako vruću radost nosim u svome srcu poradi dolaska proljeća. Željno ga već odavna očekujem, još nikada tako željno, tako radosno, kao sada.

Zar ne, da će doći!

Zemljice mila, baci sa sebe te okove zime — svi su ti krajevi već uleđeni. Ne čekaj na prve trake proljetnoga sunca! Pokušaj sama otresti teret, koji te pritiskuje, steže...

Ali ti ne ćeš, već nijemo čekaš, čekaš . . .

Gladni gavrani lete nad tvojim oranicama, pa grakću, grakću drsko i zlokobno. Studen vjetar zavija oko naših domova, pa previja grane i obara drveće. Sjevernjak brije preko bregova i livada, i svuda, gdjekod stigne, nosi sobom grozotu zime.

Ne čini li se i tebi zemljo moja, da vjetar priča neku žalosnu bajku?

Žalosnu priču o narodu tvome . . .

Čemu tako strpljivo čekaš proljeće? Nisi li ga i ti, mladog, zaželjela? Ne primjećuješ li, kako se, za ovog dugotrajnog snijega, uvukla u ljude neka tuga i kako im izmučene oči gladuju sunca, topline, proljeća . . .

Onoga mladog proljeća, zemljo!

Ti znaš, još bolje od mene, da će doći. Raduj se zato! Pomisli na svoje livade, koje će se zazeleniti, i na svoje cvijeće, koje će procvasti. Svuda će se pomladiti, što je izmoreno. Iz dalekih krajeva povratit će se tvoje laste, hrabre male ptice, koje se prkosom probijaju kroz buru i oluju, da doskora stignu u svoj zavičaj.

Zar da se ne radujemo tome, zemljo moja?

Ali ne samo tome . . . Nije to sve. Ljetos nam mlado proljeće treba donijeti još nešto veće i novo; nešto uzvi-

šeno. Znaj zemljice, da poslije oštre zime dolazi veliko proljeće. Već prva proljetna grmljavina skinut će veo, koji je razastrla zima. Dolaskom proljeća nestat će njene tromosti i sputanosti; sve, sve će to raspršiti toplina proljetnoga sunca. Novo će proljeće uliti života svemu, što sada spava u mrtvilu. Dat će nam snage — snage i mladosti.

GABRIJEL CVITAN:

BRAT MI PIŠE

Nekoliko dana se za odgovor borim,
Što sam ti odavna dužan.
Ali život je i previše tužan,
A o njemu, ja ko i ti, nerado govorim.

Eto, jesen je. Berba pri kraju.
Sjećaš li se kako je bilo, dok si još grožđe brao?
A sad, bi li vjerovao,
da ni momci uvečer selom ne pjevaju.

Majka uvijek za tebe pita,
(i jer ne može spavati) ustaje prije svanuća.
Strah se šeta okolo kuća.
U mnogima nema ni zrna žita.

Ljetina je podbacila. Mjenica steže.
Svega je za polovicu manje no lani.
Teški se, brate, primiču dani.
Jedva da itko kraj s krajem veže.

P. s. Jučer je opet nestala jedna grupa iz sela...
Među njima je i tetin sin,
Onaj stariji, blijeda čela...
I još trojica naših s njim.

L I S T A K

Javni život

GODINE PROLAZE

Generacije znanih i neznanih pradjedova i djedova na rođenoj grudi sačuvali su nam svoju baštinu: narodno bivstvo, ime, osjećanje, vitalitet i pravo na opstanak pod suncem.

Prije stotinu godina tadašnja generacija upotrijebila je sav taj amanet prošlosti, otkrila je veo, koji je pokrivao zapretani žar, naslagan pokoljenjima. Probudio se naš narod na novi život. Ne kanimo pisati o životu čitavog jednog stoljeća. Ono stoji kao klisura i napunja ne hiljadugodišnji već trinaest-vijekovni niz narodnih, kulturnih i socijalnih nastojanja naroda, kojega je s pravom nazvao neki američki profesor umjetnosti s t v a r a l a č k i m. Taj narod, narod Hrvata, koji nastava ravnice i planine od valova Mure i Drave do Jadrana, utvrdit će tokom 1935. godine na snažan način svoju živototvornu snagu i veliku volju za svoje održanje, jer u nj sa Mirogoja upiru duhovne oči neposredne generacije prošloga stoljeća, ukazujući na stvorena djela obnove i uskrsnuća, i pitajući nas, na koji ćemo se način odužiti njihovim djelima i idealima, za koje su izgarali, pa ćemo imati dužnost da položimo račune o svojim izvedenim programima, jer iza nas dolaze nova pokoljenja, koja će nam postaviti ista pitanja.

Sa hrabrošću i ponosom dobroga pastira naš pogled na stoti dio novoga stoljeća ispunja nas zadovoljstvom, da smo prema skromnim silama uradili poslove, koji vode do ostvarenja narodnih ideala. Velimo, idealâ, jer za idealima čeznemo, dok smo ljudi i čežnja čovjeka za njihovom realizacijom jest trajna, kao što je trajna i čežnja naroda za usavršavanjem u vršenju postavljenih mu zadaća od povijesti.

Narodni karakter, kao skup svojstava, koje označuju njegovo biće, učvršćen je dubokim brazdama vjere, vitaliteta, nade.

Narodni prvoborci pokazali su katonski značaj ravan klasicima devetnaestoga vijeka na čelu s Antom Starčevićem. Duh samozataje nadvladao je mekoputnost i slabost sladunjave plahosti i samoživosti. Upravo povodom smrti pisca »Za materinsku riječ« i u »osvit« boljih dana pojavio se »na rođenoj grudi« topao odjek molitve Đalskove, kojom je molio Gospoda, da Hrvatskoj dadne z n a č a j e v a. Ti su se

pojavili, starac iz Gredica uselio se u rajsko naselje, a njegove molitve počinju bivati uslišane. I ta naša »rođena gruda«, počinje osjećati dolazak novog pokoljenja, koje se rađa u bolima, borbi, odricanju, patnjama i tuzi, a ta nam donose i nove vječne radosti narodnog samoodržanja, koje je vječno kao litice obala jadranskih i hrastova slavonskih.

U šûmu događajâ i nizu narodnoga stvaranja obazrijet ćemo se u najkraćim potezima na darove našeg narodnog genija, kojima nas je obdario.

»Matica Hrvatska« daje godišnje svome narodu izabrano cvijeće iz bašće narodne kulture. Ne ćemo da nabrajamo pojedinačna izdanja njezine naklade — to uostalom vrše naši stručni kritičari na drugom mjestu —, ali zabilježit ćemo, da je Babićevu »Povijest umjetnosti« kod Hrvata u 19. v. Benešov praški organ ocijenio kao povijest opće kulture hrvatskog naroda u 19. v. (onaj isti organ, koji je netočno preveo — en passant — Meštrovićev spomen Franu Buliću). Dakako, da i Osbornova »Povijest umjetnosti« znači obogaćenje našega stvaranja i ako je prijevod, i premda je izvjesna kritika u pojedinim »Glasnicima« naišla na specifične nedostatke.

Ali svakako moramo naglasiti vrlo povoljnu pojavu našega općeg narodnog stvaranja: pojavu regionalnih literatura, doduše začetaka, ali tako simpatičnih, živih, bujnih i u isti mah radosnih, da nas upućuju na podrijetlo jedinstva hrvatskog naroda. Tako na pr. i ako smo općenito prihvatili za hrvatsku Toscanu hercegovački književni govor — milozvučni kajkavski, a i mekani i osjećajni čakavski dialekt hrvatskog jezika poprimili su posebno počasno mjesto u našem općem kulturnom stvaranju. Taj čakavski, kajkavski dialekat i specijalni slavonsko-šokačko-bunjevački ikavski govor, koji se gaji u pojedinim publikacijama novela u tjednoj štampi (Sombor, Subotica), jest vrlo zdrav odjek stvaranja regionalne kulture, jer pojedine provincije i odnosni književni regioni sačinjavaju dijelove, skladne dijelove jedne cjeline, pravi mozaik duhovnog stvaranja, na kakav mogu da ukažu samo velike kulture talijanskog, francuskog, njemačkog naroda. Sretno je zaplovio u regionalnom stvaranju veliki hrvatski pjesnik blagopokojni Domjanić svojim originalnim kajkavskim zbirkama pjesama i prijevodima iz provençalskog dijalekta francuskog jezika kao i rođeni čakavac, pjesnik Vladimir Nazor, čija djela uspješno nastavlja čitava plejada mladih stvaralaca sa Jadrana, Učke, Zagorja i ostalih hrvatskih regiona — a to kao zdrav odbljesak općih prilika, inače nesklonih isticanju regionalnih momenata u javnom stvaranju dalmatinskog, bosanskog, banskoga, baranjsko-bačkog dijela hrvatskog naroda.

Na području kulturnog stvaranja zauzimaju posebna mjesta narodna društva: »Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima« pa Hrvatsko kulturno društvo: »Napredak«, koje iz Sarajeva razapinje svoju organizacijsku mrežu diljem naše zemlje i svih krajeva. Posebni pregled

narodnog rada tih društava kao i »Hrvatskog Radiše«, društva za promicanje rada te za namještanje i odgoj trgovačke, obrtničke, industrijalne i poljodjelske omladine u Zagrebu, te Narodne uzdanice u Sarajevu, bit će nam zadaćom tokom ove godine u našem časopisu.

U nizu vrijednih narodnih djela, koja imaju opće značenje, za našu kulturu, treba napomenuti sa živom simpatijom i knjigu Aleksandra Freudenreicha: Gluma, stručni priručnik za ideologiju i praktičnu primjenu hrvatske pučke glume, koju je izdala vrijedna zadruga »Sklad«, čija su nastojanja oko izdanja hrvatskih umjetničkih i narodnih kompozicija od kapitalnog značenja za razvijanje i učvršćivanje narodnog osjećanja — narodnih čuvstava — i uspješno utvrđuju ljepotu i plemenitost hrvatske narodne duše. Pisac »Glume« osvjetlao je obraz slavnoj tradiciji obitelji, čiji je potomak.

Napose moramo spomenuti izdanje Hrvatskog crkvenog kantuala od strane Glazbenog pjevačkog društva »Vijenac« u Zagrebu, a koji obasiže 600 stranica i predstavlja remekdjelo na svom području i obogaćuje dosadašnja nastojanja u crkvenoj liturgiji, i vjersko-glazbenoj kulturi.

Našoj Bosni ponosnoj moramo posvetiti našu pažnju. Ona mirno i solidno unosi svoj udio u našem narodnom stvaranju. Od osobitog spomena je vrijedno djelo, koje izlazi iz štampe (recte iz litografije) »historičko-statistička karta katoličke crkve u Bosni i Hercegovini nekoć i danas.« To je djelo Krunoslava Draganovića. Njezino značenje je epohalno po narodni život. Karta dokazuje, da su katolici starosjedioci Bosne. Svaki javni radnik morat će je dobro prostudirati.

Kao Smotra, kojoj nije prazna riječ narodna sloga i skupni nastup, s osobitom ljubavlju pratimo kulturni rad naše narodne muslimanske braće. Zato bilježimo kao velik događaj za naš Islam prijevod muslimanske svete knjige Kurana gimnazijskog ravnatelja u mirovini (sada u Derventi) Šukrije Alagića, čija je četvrta knjiga izašla u Derventi, i koju je tiskao derventski knjižar i tiskar inače katolik Lay, uz čiju je pomoć i izašla. (Prva knjiga u saradnji se H. Džemaludinom ef. Čauševićem, ex reisul-ulemom izašla je 1931. u Tuzli, a druga i treća u Sarajevu). Osobito mjesto zauzima i rad prof. Hadži Mehmeda Handžića: Književni rad bos.-herc. muslimana, Sarajevo 1934. Autor je poznati orijentalista i filolog Bašagićeva kova. Svaki naš intelektualac, koji hoće da obuhvati duhovno blago cijelog naroda, morao bi posegnuti za Handžićevim djelom. — Prof. Hamdija Kreševljaković završio je djelo i o instituciji kapetanstva i kapetanima u povijesti Bosne (1463.—1836.), a izdat će ga u Zagrebu, dok će djelo »Javne kupke« (hammami) u Bosni i Hercegovini za turske vlade izaći u izdanju Središnjeg zdravstvenog zavoda; izašla je već monografija o Visokom, koja objašnjava mnoge nepoznate stranice naše narodne prošlosti. — Nismo u stanju da idemo u detalje i bilježimo samo imena Alije Nametka, M. Š. Ekremova, M. Hadžijahića i dr, koji pridonose svoj obol u zgradu hrvatske kulture.

To bi ukratko bio letimičan pregled najvažnijih pojava našega narodnoga života u posjednje vrijeme, koji sadržaje uz mnoge značajne momente i događaje historijskoga značenja.

Dr. Franjo Dujmović

Književni prikazi

JOSIP HORVAT: »1848.«

Izvanredno izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1934.

Iskra revolucije koja je planula u veljači godine 1848. u Parizu, zapalila je i Beč i razbuktala se velikim neočekivanim plamenom. Plamen, koji je zasvijetlio u Beču raširio se po cijeloj monarhiji i potresao je njezinim temeljima. Jakost plamena u habsburškoj monarhiji bila je kao u ni jednoj državi evropskoj, i za malo da nije tada već sagorjela.

Evropski narodi tada su ponovno jasno dokazali, da su preživjeli i obračunali sa vijekovima robovanja i kmetovanja. Ljudski duh od 19. vijeka dalje ne da se više slijepo voditi, a niti trpi bilo čiji apsolutizam. Nezadovoljan narod buši i ruje (a nikako ne miruje), dok si ne nađe odgovarajući ventil i ne postigne svoja prava. Tako je usprkos svih »pritezanja uzda reakcije i apsolutizma«, 13. ožujka godine 1848. uspjelo narodu oboriti svemoćnog kneza Metternicha, koji je bio prisiljen pobjeći u London. Tim časom sve narodne želje, koje su se u najvećoj tajni gajile počele su se ostvarivati. Želje za probuđenjem prave ljudske slobode narodne, kao i polaganje temelja na kojem se ima sagraditi duhovno-materijalna i politička budućnost svih naroda.

Hrvatski dio toga dijela svjetske povijesti prikazan nam je u djelu Josipa Horvata: »1848.«. Spomenuto djelo bit će štampano u tri sveska. Prvi svezak (koji je već izašao, dok će ostala dva izaći u najskorije vrijeme) dijeli se u šest poglavlja: »Još Hrvatska . . ., Između želja i zahtijevanja, U radionici povijesti, Doktor Gaj, Obrstar Jelačić, Čovjek Djela«. Ta poglavlja, kako kaže autor, »nemaju pretenzija na značajku romana. Tek manje više povezane slike, ljudi, društva, raspoloženja, lijepih velikih snova i čemernoga probuđenja.« »Te slike nijesu roman tek reporterska šetnja u vrijeme prije osamdeset godina.« Poglavlja, u kojima dolaze sama poznata historička lica (Gaj, Kukuljević, Vranjican, Drašković, Jelačić) veoma su interesantna kao kulturno-historijske slike onoga doba. Pisac nas na veoma živ, interesantan i plastičan način upoznaje sa svakim pojedincem. Bez ikakovog opisivanja ili sugeriranja stičemo sami sud o karakteru, upoznajemo se s načinom njegova mišljenja i donošenja sudova, te nam u kraćim

odlomcima jasno prikazuje stanje onoga vremenskoga odsjeka, spretno izbjegavajući svaku epsku deklamaciju i demagogiju.

Tu »četrdesetosmu«, Jelačića, njegovu sudbonosnu vladu, spremanje vojne na Madžarsku kao i cijelu tragediju te vojne opisao nam je već i Đalski u romanu »Za materinsku riječ«. Dok Đalski u svom romanu, vjeran svom mirnom ukusu, opisuje svečane zborove i plesove, povorke i salonske debate, te niže sve političke, kulturne i društvene pojave onoga doba oko izmišljenoga lica Pavla Kotromanića, dotle Horvat, u posve »reporterskoj šetnji« veoma budnim i napetim načinom prikazuje, vjerno i uvjerljivo, svaku političku akciju bilo pojedinca ili cjeline, sve ono spontano negodovanje kao i oduševljenje uzburkanoga mnoštva, koje doslovce shvati slobodu, gdje sloboda postaje sinonim za anarhiju, a narod rulja bez discipline.

G. Horvatu, koji se obilno potpomagao »čitanjem starih novina, memoara, pisama davno umrlih ljudi i otkrićem povjesničara« naročito je uspjelo uvjerljivo prikazati vođe narodnoga života onoga doba. Gaj, koji je zabranom imena ilirskoga pao sa svoga političkoga zenita, opet se godine 1848. pomalja i ponovno pokušava preuzeti kormilo narodnoga broda. Nezadovoljstvo protiv Gaja, zbog imena ilirskoga, bilo je znatno ojačalo. Horvat na jednom mjestu kaže: »Gaj je demon sebičnosti, demon razaranja, kobna ličnost narodnoga pokreta.« Malo dalje opet veli, da je Gaj bio ipak »neobična pojava, koja zasjenjuje sve ostale.« U njemu su se zagonetno stapale i najveće vrline i najveći poroci. Bio je »srodan zagonetnim demonskim Byronovim junacima.« Međutim sve češće i češće čulo se »pustimo toga ilirskoga sveslavenskoga ždrala!« Predlagalo se i tražilo sve imperativnije da se čuva ono što imamo »držimo svoju sjenicu — svoju narodnost. Zato ojačajmo i stisnimo naše redove i uđimo u borbu pod našim barjakom. Kad ga spasimo i učvrstimo — onda lovite makar dalje ilirske, i razne druge himere«. Borci protiv ilirstva, zabranom imena ilirskoga znatno su ojačali i dobili doskora cijeli narod za sebe, jer govorili su »ilirstvo je umrlo, neka samo počiva«. Tom narodnom vrijenju odgovarale su i prilike izvan granica habsburške monarhije. Narod se prije ili kasnije morao upoznati sa francuskim parolama slobode svih staleža, jednakosti svih građana i bratstva svih naroda, i uspjesima koji su tim parolama postignuti. Buna u Beču bila je nadahnuta pariškim nemirima. Bečkoj buni uspjelo je srušiti kneza Metternicha. U tom haosu zvučnih parola, narodnih želja, saborskih zahtijevanja i predlaganja, kao i mnoštvu bolesno ambicioznih pojedinaca uskrsnula je ličnost glinskoga obrstara Jelačića kao bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Interesantno je motivirano i pokazano u »1848.« kako Jelačić odbija bansku čast (sve dok nije dobio carski dekret o imenovanju). U njemu, kao carskom vojniku, koji je prisegao vjernost caru, razvija se borba između »lojalnosti prema prisegi i lojalnosti prema idealu.« Jelačić se ne oduševljava odviše vlašću naroda, jer »i demokracija i vlast naroda ima isto tako tamnih sjena, baš kao i

vlast apsolutizma.« Međutim, onim časom kad je primio carski dekret o imenovanju za bana, nestaju sve te misli. Jelačić sam sebi obećaje »On hoće, on mora, on će biti Čovjek Djela! Treba samo htjeti — sve onda ide samo od sebe putovima uspjeha.«

Tako završava prva knjiga, koja osim glavnoga naslova »1848.« imade podnaslov »Proljeće«. »1848.« možemo preporučiti svima, jer, uz ostale pozitivne strane prikazuje znameniti period hrvatske povijesti, koji »sjene zaborava gušće zavijaju nego legendarno doba Tomislavove slave, dane Gupčev bune i wienerneustadtske pogibije.«

Hinko Wolf

IZVJEŠĆA IZ STAROGA DUBROVNIKA

Dr. Ivan Dujčev, Avvisi di Ragusa. Documenti sull' impero turco nel sec. XVII. e sulla guerra di Candia. (8° str. XLVII, 296). Rim 1935. (Izdao »Papinski Institut za istočne nauke«, svezak 101. zbirke »Orientalia Christiana Analecta«). Cijena 50 lira.

Dubrovnik je, čini se, prva evropska država, koja je ugovorima stupila u neki prijateljski odnošaj prema turskom carstvu. Isusovac *Bartol Kašić* (1613.) svodi taj korak male republike na utjecaj blažene *Ozane Kotorke* i njezino proroštvo, da će sultan odmah osvanuti u Evropi i svoju moć protegnuti do granica dubrovačke države. (Gl. CROATIA SACRA 1934. str. 220). Plaćanjem godišnjega danka Dubrovnik je ne samo sačuvao svoju nezavisnost, nego je i mogao razgraniti svoju trgovinu po cijelom turskom carstvu, a osobito na Balkanu, gdje su dubrovačke naseobine postojale u svim većim trgovačkim središtima. Dubrovčani su svoj izuzetni položaj upotrijebili i za to, da koriste kršćanskom Zapadu izvješćujući ga, napose Svetu Stolicu, o događajima i stanju turske države i njezinih naroda.

Dujčev izdaje eto niz takovih izvješća (»avvisi«) iz g. 1606. do 1663. pošiljanih Svetoj Stolici, a s njima odgovore papinske kancelarije.*) Najveći se dio izvješća odnosi na dobu kandijskoga rata, koji je započeo g. 1645. i trajao 25 godina.

Zbirka tih važnih izvješća, nažalost nepotpuna, čuva se u Vatikanskom arkivu. Sva su izvješća datirana, ali opreznosti radi ne nose oznake mjesta, otkud su poslana. Ipak je već prefekt spomenutog arkiva, Mgr. *Angelo Mercati*, dobro pogađao, da potječu iz Dubrovnika, a Dujčev je to i utvrdio. Isto zbog opreznosti pisci su izvješćâ upotrebljavali pseudonime. (1606.—1620. Lucio Pisone, 1645.—1657. Lucio Pisone i Martino de Turra, 1657.—1663. Fabritio de Tersis).

Izvješćivali su Zapad i privatnici, no glavni je izvor tih izvješća dubrovački poslanik u Carigradu, obično označen sa »l' amico di Con-

*) Izvješća i odgovori teku od 3. srpnja 1606. do 29. kolovoza 1620., pa od 25. ožujka 1645. do 8. svibnja 1663. Praznina je između 29. VIII. 1620. i 25. III. 1645. Izvješća i odgovori obuhvaćaju dakle nešto preko 32 godine.

stantinopoli« (carigradski prijatelj). Dujčev naslućuje, da su se izvješća iz Carigrada slala u d v a primjerka, jedan preko Sofije, drugi preko Beograda. »Ulak« je od Carigrada do Dubrovnika obično trebao 15—30 dana. Dubrovačka je republiká dobivala vijesti i iz drugih mjesta na Balkanu, osobito iz Sofije i Beograda, gdje su bile jake dubrovačke naseobine, a također iz Sarajeva.

Što se tiče sadržaja, izvješća govore o svim pojavama javnog i društvenog života turske carevine: o ratnim pothvatima i kretanju vojske i ratne mornarice, osobito za kandijskoga rata, o ustancima u raznim krajevima carstva, o pobunama u vojsci, o financijama i upravi, o vanjskoj politici, o korupciji, koja je sve jače izjedala državni organizam i uskorila pad države; dosta toga pružaju izvješća i o privatnom životu sultanâ, o utjecaju harema, velikog muftije i uleme na državne poslove, o vjerskom životu Turaka, o kršćanima u turskom carstvu i t. d. Nekoliko se puta spominje grof N i k o l a Z r i n s k i, njegov N o v i Z r i n j i odluka, da se osvoji. Od hrvatskih krajeva Hrvatska se spominje samo jednom, češće Bosna i Hercegovina, a osobito Dalmacija, jedno od bojišta za kandijskog rata.

Nemala čest »dubrovačkih izvješća« daje posve novih podataka za poznavanje događajâ i prilika, dok izvjestan dio poznato iz drugih izvora potvrđuje, dotično popunjuje ili pak ispravlja. Uopće se može reći, da su ovi »avvisi« pouzdan povjesni izvor; za njih je jamčila republika, koja se tada smjela ponositi svojom diplomacijom (Dujčev, str. XXXVIII. XXXIX.). Izdavač je obilato, i ako ne potpuno, označio literaturu i dosad izdana vrela o povijesti dubrovačke republike (str. VIII.—X.). Porabu »Dubrovačkih izvješća« olakšavaju dva kazala: u prvom su kronološki poredana izvješća i odgovori (str. 277 do 286), u drugom su imena osoba, mjesta i zemalja (str. 287—295).

Dr. M i r o s l a v V a n i n o

Hrvatska lirika

JEDNA KNJIGA PRAVE LIRIKE

(Nikola Šop: »Isus i moja sjena«, redovno izdanje »Matice Hrvatske«, Zagreb 1934.)

Knjiga pjesama Nikole Šopa »Isus i moja sjena«, sjajan je dokaz da Hrvati još imadu dobrih i pravih liričara. Nikola Šop ima mnogo pozitivnih osebina: jednostavnost narodnoga govora u formi jasne dikcije, koja u svojoj nutrini krije mnogo duhovitosti i unutarnje topline. Njegovo umjetničko izražavanje je jednostavno i bez vanjskih efekata, dočim unutarnja konstrukcija mnoge pjesme kipi od primarne dinamike i ljepote, koja nije otkrivena svakome oku. Šop nije pod utjecajem ambijenta, u kojemu se kreće: on je rođen u Bosni

(u Jajcu), život provodi u Beogradu, a duhovno je usmjeren po liniji koja je zajednička nama svima. On govori govorom naroda, toplinom čovjeka, koji znade stvar vidjeti, osjetiti i proživjeti. Mnoge Šopove pjesme nose u sebi blagost idilskog štimunga; u nekima je izražen i socijalni revolt, ali načinom, koji je blizak svima, i koji nije samo sušta tendencijoznost. U pjesmi »Žudnja za dobrim pastirom« on veli:

U tvome rodnom gradu Betlehemu
bila je samo jedna kavana, i to na kraju grada,
A ovdje je svaka druga kuća hram jela i pića,
gdje ljudi vječno gladni traže sna i hlada.

I tako su se pogodili da jedni samo spavaju
i zijevaju, jedući i pijući za stolom.
A drugi za njih znoj krvavi znoje.
I hrane se samo suhim hljebom i bolom.

I u ostalim nekim pjesmama provlači se ova socijalna nota, koja je izražena jednim općeljudskim tonom. No Šop nije potpuno zaokupljen problemima ove vrste; povučen je u sebe i zadubljen u nutrinu svoje emocionalne duše:

Pozdravljena mi budi kućice, bršljanom ovijena,
na samotnom zavijutku puta mog.
Tvoj bunar i tvoj hladnjak toliko vesele
mene putnika neznanog.

(Prolaz kraj kućice na putu)

Prvi ciklus »Pjesme siromašnoga sina« daje biljeg najveće iskrenosti, a ujedno imade snažan autobiografijski karakter. Šop je samim nazivom istaknuo skromnost svoga života i sažetost svoje mladenačke ambicioznosti. To je, dakako, također snažna potvrda istinskog talenta; ujedno slika čovjeka, koji ne žuri i nema pretenzija da si prijekim putom pribavi glas i polući uspjeh.

Drugi dio pod naslovom »Samotni dom« nosi obilježje pjesnikovih sjećanja, naročito u pjesmama »Balada o školskoj klupi« i »Pjesma starom profesoru«, te još nekima. U ovome ciklusu Šop iznosi svoja sitna zapažanja vanjštine ljudskog obitavališta (Krov, Vrata, Okno, Postelja). Tu se odrazuje jednostavnost, ali i virtuozno spajanje sličica u jednu cjelinu, što je važna osebina cjelokupne Šopove knjige. Osim toga, on u neznatnim pokretima dnevnog života nalazi motive za obradu u pjesničkoj formi (Mladić bdije kraj mrtvog pijetla, Ponedjeljak) i sitna opažanja obavija velom lirske topline. Osobito je karakteristično ovo obraćanje na sitnice i zapažanje istih, u današnje vrijeme, kad je žurba tako velika i kad život juri u propanj. Šopova poezija zaustavlja čovjeka u toj nepromišljenoj jurnjavi i kao da pita: kuda? On upire prstom na sitne, nezapažene i necijenjene stvarčice, jer, konačno sreća ovoga života se baš i sastoji od tih sitnih nezapaženih pokreta i po-

java, iako to čovjek ne shvaća, zaokupljen krupnim, no često beznačajnim stvarima.

Treći odsjek »Dani srca i kajanja«, mogao bi se sa strogo moralističkog gledišta negativno ocijeniti. Ali, ovo slavljenje ženske duhovnosti i ljepote, izraženo je u najblistavijim stihovima, a dikcija čovjeka prosto osvaja. Šop je ovdje čovjek od krvi i mesa, ljudsko biće sa svim nemirima i žudnjama.

U tom ciklusu nalazi se jedna od njegovih najboljih pjesama (pored ostale dvije »Poziv dragom Isusu« i »Molitva da ne budem više pjesnik«) a to je »Siromašna vjerenica«, u kojoj nam se Šop prikazuje u svojoj pravoj slici, a ujedno nam pruža štimung, koji se za dugo usijeca u dušu:

Da li si ikada, sto bijeli prostiruči,
u čežnji postavila jedan tanjur više,
u slutnji da je blizu, možda u tvojoj kuči,
tvoj pjesnik, koji sasvim proste pjesme piše.

U ostala dva ciklusa »Sa mojim Isusom« i »Molitve«, izgleda da imade nešto malo monotonije; naročito u posljednjem, gdje se niže devet molitava, i to: »Molitva da svi imaju posla«, »Molitva da tvornice polaganije rade«, »Molitva za sluškinju« itd. U ovim pjesmama najvažnija je Šopova vjera u moć molitve i vizionarsko uočavanje štetnosti i nesmiljenosti kapitalističkog sistema, koji je prouzrokovao toliko neuravnoteženosti i nepravde u svijetu.

Općenit sud o Šopu pjesniku, u svakome slučaju mora biti pozitivan. Ako sve zaključke svedemo u jedan smjer, tada možemo reći i naglasiti: jedna dobra i korisna knjiga prave lirike, jedan jasan znak i primjer, kako treba pisati pjesme; jedan nepobitan dokaz: pjesma je odraz života, odjek duše, rezultat proživljenosti, takova pjesma zaslužuje ovo ime. Knjiga Nikice Šopa svijetla je zvijezda u sivosti našeg lirskog neba: upiremo prstom u nju!

Ivo Balentović

Narodno kazalište

EDOUARD BOURDET: »TEŠKA VREMENA«

(Komad u četiri čina. Redatelj Tito Strozzi. Premijera 13. veljače 1935.)

Ideja, koja je služila kao polazna točka »Teških vremena« je prema izjavi autora, »opadanje vrijednosti građanske spekulacije, bazirane na posjedovanju novca, u odnosu spram ostalih vrijednosti što ih je narav stvorila i nadala ljudima, kao što su ljepota, zdravlje, mladost i t. d.« Za realizaciju te ideje, autor je zamislio obitelj sastavljenu od dviju grana. Jedna grana, sa starijim bratom Jérômeom kao glavom, živi u provinciji, dok druga grana sa mlađim bratom

Marcelom, živi bohemskim životom u Parizu. Te dvije grane obitelji niz godina su u svađi, da se opet izmire zbog čisto materijalnih dobara. Međutim tendenca autora je bila dokazati, kako nema smisla težiti za »banalnim« novcem, glavno je da smo lijepi, zdravi, mladi... Zaista, u današnja »teška vremena« — neobični zaključci. Autor, koji nas kroz tri čina drži u nekoj napetosti i očekivanju, zaključuje svoj komad nekim neuvjerljivim i neodređenim svršetkom, a glavni junak Jérome, predstavnik gramzivoga, bezobzirnoga velekapitala, pretvara se u fantastičnoga idealistu koji udara na kapitalizam i materijalizam, a pjeva prirodi, ljepoti i mladosti... !

Svoj relativni uspjeh imade Bourdet zahvaliti jedino savršenoj režijskoj i glumačkoj izvedbi drame. H. Vuk

PROSLAVA 50-GODIŠNJICE KNJIŽEVNOGA RADA ANTONIJE KASSOWITZ-CVIJIĆ

Ta rijetka svečanost održana je u Velikom kazalištu u nedjelju dne 17. veljače. Kazalište rasprodano do posljednjega mjesta, na licima sviju odrazuje se neko svečano vedro raspoloženje, dokaz simpatija i poštovanja koje uživa popularna jubilarka. Nakon sažetoga prikaza g. Viktora Rudolfa »O životu i radu jubilarke«, slijedile su još dvije uspjele muzičke točke. Kao glavni dio svečane matineje izveden je ilirski akvarel u jednoj slici gđe Antonije Kassowitz-Cvijić: »U dvorovih bijelih«. Glumio je zbor Matice Hrvatskih Kazališnih Dobrovoljaca pod redateljskim vodstvom g. Freudenreicha. U Mariji Bistrici u župnom dvoru mecene opata Ivana Krizmanića, oko god. 1850., nalazi se na oporavku, iscrpljen od životnih nevolja, mladi poletni idealista Lisinski, sa svojom vjerenicom Hedom. Autorica nam uz spomenutu dvojicu dovodi i Gaja, Vraza, Kukuljevića, Dragojlu Jarnevićevu, opata Krizmanića, Štrigu i još više poznatih ličnosti narodnoga pokreta. Tragični momenat, kada oni doznaju da dolazi franjojozefinski apsolutizam, lijepo i uvjerljivo prikazan nam je u toj moment slici, tom »nepretencioznom djelcu«, koje se još odlikuje i naročitom impresivnošću. Djelo je ostavilo na sve prisutne duboki utisak i odobravanju nije bilo kraja.

Poslije izvedenoga komada, na sceni je bila pozdravljena i burno aklamirana sijeda jubilarka. Među mnogima pozdravila ju je gđa Milka Grünwald-Gutschy, kao predsjednica svečanosnoga odbora. Zatim g. Freudenreich, u ime M. H. K. D., »Hrvatska žena« te na kraju čestitao joj je dr. Stožir, koji je naglasio da naša zemlja nije propala, dok imade ovakovih majki. Razumljivo je, da nijesu izostali ni lovor vijenci s narodnim trobojkama. Na sve čestitke jubilarka se zahvalila sa par iskrenih osjećajnih riječi. Time je završena svečanost 70. godišnjice života i 50. godišnjice književnoga rada, dične Hrvatice gospođe Antonije Kassowitz-Cvijić, — »posljednje poilirske romantičarke«. H. Vuk

EDMOND KONRAD: »KVOČKA«

(Pet slika iz porodičnog života. Redatelj Tomislav Tanhofer. Premijera 20. veljače 1935.)

Konradova »Kvočka« je zacijelo od najslabijih varijacija onih mnogobrojnih kazališnih komada koji slave ona »stara dobra vremena«, u kojima dominira ličnost »dobre bakice«. Edmond Konrad nije dramski pisac. To se kod izvedbe »Kvočke« jasno osjećalo. On je za cijelo svoj komad pisao sa ljubavlju i voljom, izrađivao ga detaljno i kod toga uvijek mnogo razmišljao. Ali tom kontemplacijom izgubio je posvema osjećaj izrazitosti i prirodnosti, što je bitna oznaka svakoga dobroga djela. Zbog toga je cjelokupan dojam drame bio slab. U kompoziciji osjetilo se pomanjkanje invencioznosti, odviše se osjećala neka neprirodnost i artificijelnost.

Stanoviti dio neuspjeha ide i na račun redatelja g. Tanhofera. On je toj zabavnoj satiri našega vijeka pristupio sa odviše pieteta. (Kao, da je najmanje Shakespeare!) Stoga je uz negativne strane samoga djela, izvedba se suviše rastegla, te uz spor i mrtav tempo više umarala nego zabavljala. Jaka skraćivanja uz brži tempo, učinila bi komad mnogo efektnijim.

H. Vuk

VATROSLAV LISINSKI: »PORIN«

(Opera u pet činova, 7 slika). Redatelj Tito Strozzi.

O samoj izvedbi kao i o uspjehu, koji je doživio »Porin« prigodom svečane izvedbe dne 4. listopada 1934. opširno smo bili izvjestili u našem časopisu. Tom prilikom naglasili smo, da je dužnost kazališne uprave da »Porin« ostane stalno na repertoiru našega kazališta. Međutim »Porin« je izveden samo dva puta (4. i 6. X.) te je, na žalost cjelokupne hrvatske kazališne publike skinut sa repertoira. Sada je ponovno, nakon više od četiri mjesečne stanke izveden sa jednakom pomnjom i savjesnošću, dostojne tog remek-djela Lisinskijeva genija. Isto što smo rekli prigodom svečane izvedbe vrijedi i ovaj puta. Toliko bogatstvo melodija, toliko arija, toliko šarenilo tonova od ouverture pa do finala posljednjega čina, čini »Porin« ponosom našega glazbenoga stvaranja, najboljom nacionalnom operom.

Ponovnom izvedbom »Porina« kazališna uprava dobila je već dugo traženo reprezentativno djelo, koje će u naročito svečanim zgodama dostojno reprezentirati hrvatsku kazališnu umjetnost.

Sama izvedba dostojna je slave naše opere. Velika je zasluga dirigenta g. Baranovića, redatelja g. Strozzia i scenografa g. Ljube Babića, koji su uložili sve svoje sposobnosti da izvedba bude na doličnoj visini. Uopće, svi izvađači od prvoga soliste pa do posljednjega člana zbora, nastojali su dati maksimum svojih mogućnosti. Svi su pjevali i igrali s veseljem, ljubavlju i naročitim elanom (zbor Hrvatica

u II. činu »Bože vrati nam slobodu«), jer znali su da time pridonose svoj obol na oltar svojega naroda, a hrvatska publika je njihovo nastojanje i dolično nagradila.

H. Vuk

Socijalni problemi

ROMAN BIVŠEGA ŠEGRTA

(Prilog šegrtskom pitanju.)

Istinit naslov iz života, koji još nije dovršen. Tek je dječak u petnaestoj godini. Recimo da se zove X i da je iz mjesta Y. Majka je ostala udovicom u dječakovoj devetoj godini. Dva starija brata su izučili obrte i prolaze kroz život. Mati je morala poći u službu i što je zarađivala, slala je za uzdržavanje djeteta, dok nije bilo vrijeme da on pođe u zanat. Promijenio je tri majstora. Treći — stolar — nije bio milostiva srca. Dječak je hodao gô i bos, dok od majstora nije otišao smrzavajući se u poderanom odijelu. Tako smo došli do historije dječaka — bivšeg šegrta. Mati nije mogla voditi dovoljan nadzor, majstor se za tuđe dijete nije brinuo, i jednog dana dječak ogladnio — provalio je u stan neke stare gospođe, susjede njegovoga bivšeg majstora u nadi, da pribavi novaca. Ali bio je zatečen na činu, uhvaćen i morao je odgovarati za svoj čin. Sada je sluga — na salašu — preorao je jesenas 80 jutara crne zemlje, bavi se konjima i, ako se život bude ovako jednolično razvijao — ostat će seoski sluga, stručnjak za konje »bajta« ili »džambas«. Došao je pred nadležni forum za maloljetne delikvente. Teku mu krupne, tople dječačke suze. Osjeća, da je pošao stramputicom. Učitelj mu je na tom putu bio kinematograf i loše društvo. Majstor se, kako već rekosmo, nije brinuo za nj. Nije ga odijevao, nije ga obuvao — mladić je posrnuo u petnaestoj godini. Majka mu je postala silom prilika kuharica. Drugi brak joj se nije posrećio, očuh se za pastorke nije htio brinuti i došlo je do sloma obiteljske zajednice. Međutim na materino zapomaganje pristao je dječak, da ponovno uči obrt. Izabrao je stolariju. Ići će u popravilište. Pokušati će da postane čovjekom. Više puta je posrnuo vršeći po koju krađicu, prevaricu i slične sitnarije. Majka mu je ponosna, da je bila majstorica. Veli mu: »sine, ti nisi paursko dijete, tvoj djeda bio je krojač, otac ti je bio bravar, a ti da budeš seoski sluga! Idi u obrt, da postaneš čovjek!«

U riječima ove ojađene matere vidi se lažni staleški ponos — i ako ponos jedne propale generacije. I tako će uslijed provalne krađe s otpiračem, prijetnje nožem, stolcem i sjekirom, bivši šegrt — što je gotovo ravno naslovu i bivši čovjek — doći u popravilište, koje će mu, ako dođe u prave ruke, pokazati trnoviti put kroz život. Takovi instituti treba da budu snabdjeveni ozbiljnim pedago-

zima, koji će pomoću idealizma, a ne — eventualno sadizma — stvarati ljude od posrnule mladeži. Te mi se misli nameću povodom jedne interpelacije francuskog narodnog poslanika Louis Rochina na resornoga ministra pariške vlade. Ta je interpelacija otkrila nevjerojatne momente iza kulisa pedagoških instituta ove velike nacije. Tu se događaju takva zlostavljanja djece i dječaka, da mnogi podliježu udarcima i batinama, dobivenim od tih sadističkih pedagoga i napučujaju zavodska groblja. Za te se bijednike, koji su bilo nahodčad, bilo djeca bez roditelja i rođaka, nitko ne brine; tako se budući francuski građani uklanjaju prije nego su mogli izvršiti svoju dužnost.

Na slične neljude naišli smo u praksi sa šegrtskim pitanjem i u našim krajevima. Tu se pojavljuju profesionalni homoseksualci kao povjerenici raznih institucija i instituta, koji se bave odgojem, nadzorom i posredovanjem oko namještanja šegrta, i tipovi, koji su obično zbog ordinarnog kriminala svršili po kaznionicama. A s time se ne kanimo dalje baviti.

Inače postoje u omladinskim organizacijama raznih tipova društava tako zvani generalni putujući povjerenici, koji »otkrivaju« navodno nepoznate činjenice, o kojima mi javno pišemo i da dječaci, šegrti puše, a i piju (alkohol. pića), da nedjeljom dopodne ne idu u crkvu, ili zato, što moraju u šegrtsku školu, ili jer moraju raditi u obrtničkoj radionici, da su šegrti neposlušni i nevaljali, slabo obučeni i t. d. Međutim s one strane, odakle treba da nas sunce grije, odanle nas led bije. Umjesto, da se sve te činjenice nastoje sistematskim putem i djelotvorno da otklanjaju, one su samo učinjene konstatacije iz sasvim drugih razloga, koji nemaju nikakve veze sa pedagogijom, a ni sistematskim radom oko šegrtskog pitanja.

Rečeno mi je poslije mog posljednjeg članka o šegrtskom pitanju, da će izazvati reperkusije. Ali pošto isti nije pripušten javnosti, čini se da je ta reperkusija izostala. Međutim, tko ima »putra« na glavi — neka radije ne izlazi na sunce.

Dr. F. Dujmović

Polemika

JOŠ JEDNA NEUSKLAĐENA KRITIKA IZLOŽBE GABRIJELA JURKIĆA

U *»Hrvatskoj Prosvjeti«*, br. 10. izašla je kritika Jurkićeve slikarske izložbe od g. Vl. Kušana. Nije običaj, a nema mnogo koristi kritizirati kritike, ali kad se radi o slučaju G. Jurkića i o listu, u kojem je ovakova »kritika« izišla kao i o komentarima, koje je izazvala, potrebno je iznijeti nekoliko misli na njezinu adresu.

G. Vl. Kušana predstavlja čitateljima sam urednik »H. P.« kao čovjeka, koji se *»velikom savjesnošću i marljivošću odazvao zadaći«,*

da piše i izvješćuje o pojavama likovno-umjetničkog života, tako, da *»njegove analitičke opaske imaju ne samo instruktivan karakter za čitaoce, nego se njime mogu okoristiti i sami umjetnici, jer su one uvijek »obrazložene« i »savjesno analizirane«.* Ovakova legitimacija iz kompetentnoga pera, može samo obradovati svakoga, tko se i malo bavi umjetnošću i tko prati tolike nesavjesne i neobrazložene kritičke analize po zagrebačkim dnevnicima, a često puta i književnim revijama. Međutim ono, što je g. Kušan napisao o slikama, umjetničkoj snazi i slikarskoj kulturi Gabriela Jurkića, ne daje dojam neke temeljite obrazloženosti i savjesne analize, što ćemo u kratkim potezima i dokazati.

G. Kušan veže Jurkićevu umjetnost o ime njemačkoga slikara *Böcklina* i to na jedan skroz naskroz *idejno pogrešan i formalno negativan* način: *»Nije bez sumnje samo slučaj da je slikar izabirući tretman odlutao u Böcklinove »poljane blaženih«, gdje vlada isti pokoj — — — To je vječna nostalgija za srećom, za smirenjem, za utočištem koja ga je neprimjetno tamo dovela.«* Dakle najintimnija *duhovna* srodnost između Böcklina i Jurkića, a ne samo »slučajni« afinitet u »tretmanu«!? Svu neopravdanost toga duhovnog srodstva na vrijeme je opazio i urednik »H. P.«, te ga je, doduše vrlo taktički, ali zato ipak stvarno otklonio, jer dovesti u srodstvo Jurkićevo stanovište i Böcklinov poganski duh, doista je prilično deplasirano.

Čitava stvar postaje još interesantnija, kada g. K. nadodaje: *»On (Jurkić) je od majstora Böcklina prihvatio samo neke karakteristične obradbe. Böcklinovu već dosta jednoličnu i razmazanu tehniku kista...«*, koju je potencirao »Vertreiberom«. *Ridiculusmus!* Jurkićev, ne tek slučajni put u Böcklinovo carstvo »pokoja« i »poljane blaženih«, put na koji ga »dovodi nostalgija za srećom, za smirenjem, za utočištem« svršava ovako tragikomično: *prihvaćanje samo jednolične i razmazane tehnike kista.* Na koncu konca čitava ta stvar svršava fatalno po Jurkićeva platna, koja će zahvaljujući toj napuhnutoj böcklinijadi postati: »tvrda«, »plošna«, »previše uglađena«, »nesuvremena«, »neslikarska«, »dosadna«, »bojažljivo izvedena«, »razbrisana«, »uništena«, prepuna *»praznih, neukusnih ploha«, »sagova od linoleuma«* i — — —. hoćete li da vam još nabrojim toga cvijeća, koje je slikar Jurkić pobrao na »poljanama blaženih«!?

Općenito g. K. govori o Jurkićevoj umjetnosti *negativno,* a sretno su prošle tek tri, četiri slike (od 128 njih). Iznijet ćemo samo dva slučaja »savjesne analize«: prvo sud o velikim slikama, drugo o figuralnim stvarima.

»Jurkićeve velike slike nemaju većinom ni zraka ni atmosfere. Bregovi nam stoje na dohvatu ruke, vrhunci se koče minijaturno dotjerani, gudure se žare pimpantno(?) ulickane, a sve to leži u nekom zrakopraznom prostoru tvrdo i plošno kao obojene aplikacije iz kartona.« (»Umiranje svijetla« — »Večernji refleksi«).

Ovakovu lekciju javno napisati Jurkiću kao kakovom brucošu umjet. akademije nije opravdano ni najstrožim kritičkim mjerilom. Jurkić je naprotiv majstor atmosfere i zraka. Jedino njegovim zanosnim uživljavanjem u atmosferske slojeve i njihovim virtuoznim obrađivanjem može se i opravdati na nekim slikama manja pažnja na prve planove. Sve Jurkićeve slike prenose gotovo svu pažnju u atmosferu, pod oblake, u divno rastvorene daljine, kroz proplanke i preko dalekih planina u ona centralna nevidljiva uzdušna mjesta, gdje se odigrava najinteresantniji slikarski problem pejsaža, problem svijetla i zračnosti, prostornosti i magičnih perspektiva. Prosipati svijetlo po bregovima i dolinama bosanskoga kraja — to je Jurkićevo slikarstvo. Svijetlo dolazi odozgo i oblaci su jedini regulator toga svijetla. Kakovi su oblaci, takav je dan. Ako se uzme u obzir ono, što je sam umjetnik htio potencirati ovom izložbom, kad ju je čitavu karakterizirao »Večernjim refleksima«, onda je već samo po sebi jasno, da je atmosferski problem postao *centralni* problem ove Jurkićeve izložbe. U koliko to nije došlo do izražaja u jednoj jedinoj slici, na kojoj je brijeg uhvaćen iz prevelike blizine, ipak se ne može reći, da on lebdi u zrakopraznom prostoru. Na toj je slici jače i iznimno naglašena dubina i intimna zatvorenost bosanske doline, u dnu koje se smjestio pastirski stan, a »Umiranje svijetla« je pobudilo opću pažnju. To je, moglo bi se reći, dominantna slika čitave izložbe. Umjetnička senzacija prvoga reda. Pjesma suncu, svijetlu, bojama i ljepoti prirode. Virtuozitet realističke manire u pejsažu. I ako možda ponešto slabije komponirana slika, (lijeva strana je ostala neriješena, a donji slojevi prejako osjenjeni) upravo radi svoje kolorističke važnosti u gornjim slojevima vrhunaca i zraka ostat će trajno u uspomeni bezbrojnih posjetilaca Jurkićeve izložbe.

Što se pak tiče figuralnih slika tu je opet g. K. izabrao ton, koji gotovo prelazi u ironiju.

»Zato (za figuralno sl.) mu, čini se, manjka temeljit studij tijela i bolje poznavanje onog bogatog razvoja oblikovanja figuralne kompozicije, koji se od Giotta pa do danas neprestano mijenjao, formirao, čas padao čas se uzdizao u svojoj vrijednosti i koji predstavlja riznicu znanja i rezultat stoljetnih napora (da li razvoj ili oblikovanje? Op. p.). Tako su gledali i teatralno postavljali svoje sentimentalne likove ilustratori »Gartenlaube« sedamdesetih godina prošloga stoljeća.« Tko ovo pročita, dobit će dojam, da je Jurkić uistinu ignorant u povijesti slikarstva, slikar bez ikakove autokritike i slikarske kulture, u figuralnom pogledu (obrada mu je »slaba, diletantska«, veli g. K.!) uporeden sa nekakovim opskurnim ilustratorima »Gartenlaube« sedamdesetih godina. To znači zavesti u bludnju čitavu javnost, a da se i ne govori o velikoj nepravdi, koja je time nanesena Jurkiću, kao i o potpunom nepoznavanju njegova rada.

G. K. je, čini se, zaljubljen u impresijonizam i stoga mu je »mistički realizam« Jurkićev (tako se donekle sasvim ispravno izrazio je-

dan zagrebački dnevnik) ostao dalek i neshvatljiv. On ga stoga i ne može protumačiti *idejno*, a *tehnički* ga svugdje podcjenjuje izrazima »pipava obrada«, »pimpantna ulickanost«, »neslikarska faktura krajobraza«, »uočljiva i sudbonosna pipavost«, »plošnost i tvrdoća« i t. d.

Nama nije bila prvotna namjera braniti Jurkićevu umjetnost. Iza njegove rekordno uspjele izložbe to bi bilo i suvišno. Htjeli smo samo pokazati, kako se danas pišu slikarske kritike i prestroge, netočne i iskrivljene sudove jedne neusklađene kritike svesti na pravu mjeru. (To je uostalom htio i sam urednik »H. P.« s onim objašnjavanjem »senptori ac lectori«, koje je međutim imalo zadovoljiti sve: i umjetnika, i kritika i javnost.)

G. Jurkić zaslužuje svakako veću pažnju i zreliju kritiku nego li je ona g. Vl. Kušana.

Lector benevolens

Na Tajget

Dr. MIRKO KUS-NIKOLAJEV: ANTISEMITIZAM BEZ MASKE

Nekadašnji integralni nacionalista, a današnji marksistički sociolog, etnolog, ekonomski i financijski stručnjak, biolog, doktor, profesor, Kunsthistoriker, univerzalni predavač u radničkim sindikatima i Kršćanskoj zajednici mladih ljudi, filozof; suradnik »Riječi«, »Bankarstva«. »Socijalne misli«, »Radničkih novina«, »Privatnog namještenika«; nesuđeni docent zagrebačkoga sveučilišta; pisac svojih, vlastitih (neplagiranih!) članaka u »Pregledu« (Sarajevo) i »Riječi«, izumitelj glasovitih »kvrga« (v. »Književnik« g. III. br. 9., str. 419.—421.) i t. d., i t. d., — napisao je u komoraškoj biblioteci »Naš front« (kojoj je to od tri izdane druga brošura u obranu židovstva!) »studiju« *»Antisemitizam bez maske«*, kao da je pitanje antisemitizma i semitizma ono, koje je danas od najvećega značenja za radničke krugove!?

Gospodin doktor skinuo je svojom sveznadarskom gestom masku s antisemitizma i »dokazao«, da *»triumf života počiva na novom čovjeku«*, da historijski materijalizam ima *»nežidovski karakter«*, da je *»malograđanski nacionalizam«* svemu kriv, a ne semitizam; da su *»sitnosopstveničke mase i kod nas uglavnom nosioci antisemitizma odnosno najbrže podliježu antisemitskoj agitaciji«* i da je mržnja protiv Židova uperena protiv *»nezaštićene manjine«*. Nekadašnji integralac dr. Kus uzvikuje patetički: *»Židov nije kriv«*, jer *»pojedinci, rase, narodi ne odlučuju sudbinom svijeta, već s njom odlučuju gvozdeni zakoni materijalnih stvarnosti u kojoj Židovi zaista nisu odlučni faktor.«* Ne ulazeći uopće u krivnju ili nekrivnju Židova i obazirući se samo na *»gvozdene zakone materijalne stvarnosti«*, začudit će svakoga čemu onda sva ta marksistička borba protiv kapitalizma, kada mu ti *»gvozdeni zakoni«* daju mjesto pod suncem!?

Filozofija gospodina Kusa je ovdje vrlo labava i on bi najbolje učinio, da se kani ćorava posla, jer, bolje je ništa ne napisati, nego pisati — tako smušene rečenice! *V. R.*

»KNJIŽEVNIK« I NACIONALIZAM

»Književnik«, koji se u Zagrebu zove *»hrvatski« mjesečnik,* a kada oglašuje u »Politici« svoja propagandna izdanja samo *»mesečnik«,* donosi u posljednjem dvobroju (br. 1.—2.) iz pera nekog I. K. polemiku s dr. Otonom Grossom, u kojoj ima nekoliko očitih neistina i izvrtavanja činjenica. Polemika se nas inače ništa ne tiče, samo bismo htjeli prikazati, kakova shvaćanja imaju gospoda marksisti o nekim važnim i odlučnim nacionalnim pitanjima.

1. »Književnik« citira Franza: *»Židovski se i njemački rasisti potpuno slažu u stavu prema židovskom pitanju. Na zajedničkom tlu rasnog stanovišta, u zajedničkoj bojazni pred razvitkom klasnih frontova, u zajedničkoj mržnji prema Rusiji, koja pošto je riješila socijalno pitanje i upravo zato riješila i nacionalno pitanje, složiše se njemačka i židovska buržoazija da izrade jednake oblike socijalnog i nacionalnog fašizma.« — »Mi međutim držimo, da je ta konstatacija potpuno tačna i da odgovara činjenicama ...«* — nadovezuje »Književnik« svoj komentar.

Ako se ona strijeljanja en masse, koja su nedavno izvršena u Rusiji, bijeda, glad i stradanje seljaka i radnika, diktatura, teror i ubijanja zovu »rješenje socijalnoga pitanja«; ako se zarobljivanje ukrajinskoga naroda i ostalih naroda u t. zv. »sovjetskim republikama«, u kojima se sve diktira iz Moskve, zovu »rješenje nacionalnoga pitanja«, onda je to zbilja bijedno rješenje i treba čestitati svima onima, koji vjeruju u to rješenje i zadovoljavaju se s njim! A nama, koji znademo, da se nacionalno pitanje može riješiti samo na državopravnom temelju, a socijalno samo u slobodi; a jedno i drugo bez terora, ubijanja, mučenja, zatvora, internacija i t. d., rusko »rješenje« je samo žalostan dokumenat neuspjelih eksperimenata fanatiziranih boljševičkih diktatora!

2. *»Po tom »marksističkom« stavu nisu niti narodnosti a niti narodi nešto što se nikada ne može promijeniti, već je narodnost historijska kategorija, koja odgovara određenoj epohi. Progresivna strujanja društva preuzimaju i narod i narodnost prošlih epoha i razvijaju i promiču nacionalnu kulturu, no ne na rasističkoj osnovi, nego socijalno po sadržaju a nacionalno po formi.«*

Iz ove nejasne i smušene rečenice razumljiva je i uloga »Književnika« u današnjoj atmosferi. Ako odgovorite na pitanje, kome je potrebno, da se u naš narod unosi ideja, kako narodnost nije nešto, »što se nikada ne može promijeniti« i uopće, da se naš narod rastruje marksizmom, bit će svakome jasno, zašto Nehrvat Milan Durman izdaje »hrvatski« književni mjesečnik!

3. *Nacionalno pitanje povezano je u svojoj biti sa socijalnim pitanjem i bez riješenja socijalnoga pitanja nema rješenja nacionalnog pitanja, a za oba pitanja odlučan je upravo sam društveni poredak.«*

Može li se ikada riješiti socijalno pitanje i to tako, da ne će postojati više ni jedan problem, niti dio problema? Ono se može rješavati s više ili manje uspjeha, s maksimumom ili minimumom efekta, ali riješiti ga...? Socijalno pitanje postoji otkada i ljudski rod, ali da li će ono ikada biti riješeno u svojoj potpunosti? Odgovor je više nego jasan!

Prema tome na rješenje nacionalnoga pitanja trebalo bi se u svijetu čekati još nebrojeno mnogo godina — ako bismo slušali marksističke savjete! Ukoliko opet gg. marksisti misle, da bi se terorom i »diktaturom proletarijata« moglo riješiti nacionalno pitanje, onda ili su vrlo glupi, pa ne vide, ili su vrlo lukavi, pa ne će da vide!

Zašto boljševici nijesu dali ukrajinskome narodu slobodnu i potpuno nezavisnu nacionalnu državu, koja je jedina garancija da ne će biti hegemonije i eksploatacije naroda po narodu! Zašto drže ukrajinski narod u ropstvu i ne dopuštaju da se oživotvore državopravni zahtjevi ukrajinskoga naroda?

Razumljivo je, da je to najbolji argumenat protiv marksističke teze o »rješenju nacionalnoga pitanja u marksizmu«, jer tko može jamčiti, da strahovita sudbina ukrajinske nacije ne bi zadesila i koji drugi mali narod u kojoj drugoj boljševičkoj državi? Ukrajina docet!

Socijalno pitanje treba rješavati, no jasno je, da se nacionalno pitanje može riješiti i bez komunizma i socijalizma i da je princip slobodne narodne države kao jedino rješenje nacionalnoga pitanja bio poznat davno prije Marxa! Nacionalna eksploatacija ostaje i u komunizmu, kako nam to pokazuje današnja praksa, i zato ga, budući teži za stvaranjem jedinstvene svjetske države, u kojoj bi se utopili mali narodi, i za uništenjem pojedinih narodnih kultura, — treba sa narodnoga stanovišta a limine odbiti i na drugom mjestu potražiti pravo rješenje nacionalnoga i socijalnoga pitanja, t. j. u stvaranju narodne države sa zadružnim socijalnim poretkom!

Moramo priznati, da »Književnik« — kako se iz svega vidi — vjerno služi ideji nivelacije narodnih individualnosti! No njegova akcija, koja je uperena protiv pozitivnog narodnog pokreta, ne može imati nikakovih plodova, budući da je već i svakom pučkoškolcu jasno, da je »Književnik« protuhrvatski list i da je za njegovu protunarodnu akciju jedino mjesto —: Na Tajgetu! V. R.

»SAVREMENI POGLEDI« IZ SLAVONSKOGA BRODA

G. Josip Berković, profesor iz Slav. Broda pokrenuo je novi mjesečnik *»za književnost, nauku i umjetnost«* i okrstio ga zamamljivim imenom *»Savremeni* (mjesto: suvremeni) *pogledi«.* Prvi broj izašao je na 32 stranice, štampan je latinicom, mjestimično ijekavicom, a mjestimično ekavicom, s mnogo pravopisnih pogrešaka. Razlog, zbog

kojega se list pokreće, nalazi se (prema obrazloženju uredništva) u tome, što su naklade zagrebačkih književnih revija *»smiješno malene«* i jer *»nisu uspjele da prodru ni u najtanji sloj provincijske inteligencije«*. Osim toga, karakter zagrebačkih revija bio je *»od reda provincijski s obzirom na evropsko mjerilo«!?* Svi mi čekali smo samo g. J. Berkovića, da iz Broda izdaje list evropske vrijednosti, da taj list postigne veliku nakladu i prodre u provincijsku inteligenciju!?

Sadržaj 1. broja je kojekakav. Ističe se članak Stanislava Gradskoga *»Evropa i Rusija«* svojom neozbiljnošću i šaljivošću. Tu se naročito napada one *»koji su si načinili bogato vrelo prihoda(?) iz širenja fantastičnih laži i izmišljotina u cilju da spriječe svako sređivanje odnosa između zapadnih država i radničke (?) Rusije«*, te oni, koji pišu *»o gladi i pomoru u Rusiji, o revolucijama i bunama koje da tamo klijaju svaki čas, o nečuvenoj okrutnosti i divljaštvima«* i t. d. G. Gradski se zgraža nad takovim ljudim a i konstatira, da je *»Rusija za danas iskreno naklonjena prijateljskoj suradnji s vladama u zapadnoj Evropi«*. Sve u svemu, Rusija je danas divna, sređena pacifistička država, u njoj nema ni atentata, ni terora, ni ubijanja, ništa od svega toga! Buržujske izmišljotine!

U taj list zalutao je i Dragutin Tadijanović pjesmom *»Osamljen«*. Zatim odlomak iz slaboga romana Milke Žicine *»Kajin put«*, kojega je izdalo poduzeće beogradskog kapitaliste i marksiste Bihaly-a *»Nolit«*. Jezik i sadržaj toga »romana« je upravo bijedan, pa ipak se usuđuje napisati neki Il. Bosanac, da je on *»dokaz visoke kreativne moći«* gđe Žicine, koja *»ulazi ovim delom u literaturu«*, a roman »deluje sugestivno i istinski.«

U prvom kao i u drugom broju, koji je na opće začuđenje također izašao, nije uspjelo suradnicima da se oslobode onoga tipično marpsističkog frazerstva i da realnim očima pogledaju u narodnu stvarnost!

V. R.

Kozerije

SVEMIRSKI POKRETI I IDEOLOGIJE

Posvećeno svim pristašama pangeizma, panevropizma, internacionalizma, marksizma i sljedbenicima svih ostalih svemirskih ideologija.

Čudan smo narod mi Hrvati!

Svagdje na svijetu cijeni se najviše ono, što je nekome najbliže, što ga svakodnevno obavija i čime se susreće u svaki čas svoga života. Englez će uvijek s ponosom isticati sve vrline svoje nacije, a svaki Ukrajinac govorit će o teškim morama, koje su se spustile na njegovo narodno biće, pa i onaj posljednji Pigmejac širit će slavu svoga

pigmejskoga roda. Nijemac je uvijek najprije Nijemac, a onda sve drugo, a sa Francuzima se ni jedna nacija ne može natjecati u patriotizmu.

U svima narodima razvijen je onaj stari osjećaj ljubavi prema svemu onome, što je *naše*, t. j. i *moje*, svagdje na kugli zemaljskoj naći ćete, kako svi uzdižu svoj narod i kako im je on najmiliji.

Ima i rijetkih iznimaka, t. j. ljudi, koji sve ostalo *precijenjuju*, samo svoj narod *podcijenjuju*, a upravo takovim iznimkama smo mi Hrvati obilato snabdjeveni, tako, da *iznimka kod nas postaje pravilo, a pravilo iznimka.*

Mnogim našim ljudima okvir je naše lijepe domovine pretijesan, oni hoće zamaha, hoće ekspanzije i širine i namjeravaju da svojim »prevelikim« duhovima izađu iz ovih »bijednih«, »malograđanskih« prilika!

Zanosili su se ilirstvom, novim političkim »realizmom«, sveslavenstvom, htjeli su obuhvatiti svojim veleumima ne samo čitav svijet, nego i cjelokupni Kozmos!

Pravo je čudo, da nijesu stvorili i neku *svemirsko-socijalnu ideologiju,* koja bi bila kao neka kruna svih ostalih svemirskih ideologija. Ta svemirsko-socijalna ideologija predstavljala bi bez sumnje rješenje svih pitanja, ne samo ove naše »uske« i za njihove ekspanzivne mozgove »premalene« zemaljske kugle, već bi definitivno obračunala i sa svim socijalnim problemima raznih planeta: Jupitera, Marsa, Saturna, Venere i t. d., svih zvijezda, mjeseca i zvijezdica.

Nerazumljivo, kako još ta ideologija nije stvorena, jer, kraj naše sklonosti za diletantizam, t. j. za »velike stvari«, to bi bilo upravo postulat našega vremena.

U nekoj učenoj glavi rodila se »velika« *pangeistička misao,* sa svojim dubokoumnim težnjama za svečovječanskom državom, jer danas više »ne mogu postojati države na načelu narodnoga suvereniteta!? I sasvim ozbiljno, kao da su otkrili novi kontinenat, pristaše pangeizma diskutirali su ogorčeno, pisali brošure, izdavali listove i uvjeravali, kako je *njihova Misao jedina spasonosna, genijalna, upravo mesijanska.*

I *marksistički internacionalci* zapalili su svoj »Plamen« i pjevali panegirike crvenoj komuni i plamenom petroleju, htjeli su vidjeti »savremenu stvarnost« na svoj način (kakova ona nije) i unijeti novu »kulturu« i »literaturu« u naš narod. Pisali su velike rasprave o noktima Karla Marxa, o posljednjim časovima Engelsa i Lenjina, o dugim suknjama Klare Zetkin i o nepismenim piskaranjima Lunačarskoga, kao da su to »problemi«, koji su za narodnu stvarnost od nekoga značenja! Prenijeli su k nama svoju propagandnu literaturu iz evropskih kapitalističkih zemalja, poplavili s njome književno tržište. To su nazvali »umjetnost«! Razvikali su se, kako dolazi *novo doba,* kada će oni ostvariti *»zemaljski raj« s jednim svjetskim jezikom, jednom sveobuhvatnom svjetskom kulturom, bez nacionalnih diferencijacija.* Sve im je bilo važnije od istinitih narodnih problema. Događaje odlučne

po narodni indvidualitet nijesu ni zabilježili, dok bi napisali mnoge i mnoge stranice, kad bi »buržujski« automobil pogazio komunističku mačku! Pozvali bi u pomoć i »Društvo za zaštitu životinja« i »Ligu za zaštitu čovječjih prava«, koja bi inače na sve ostale probleme ostala gluha i nijema!

Htjeli su obuhvatiti svijet i svemir, slavenstvo i maćušku Sovjetsku Rusiju, Pangeu i Panevropu! Sretni su bili, kad su se oslobodili ovih »sitnih« situacija i »neznatnih« prilika!

Jedan, inače talentirani pjesnik, izdao je čak i *»pjesme zabrinutog Evropejca«*. U ovakovoj narodnoj stvarnosti pojava toga »zabrinutog Evropejca« nije nikakovo čudo, već samo refleks shvacanja svih pristaša svemirskih ideologija.

Uzimali su u obzir sve planete, riješavali zemaljska i planetarna pitanja i pri tome je samo jedna zvijezdica izmakla njihovim širokim pogledima!

Ta zvijezda zove se *Croatia*, malena je, sitna, jedna najsitnijih zvijezda našega neba, i ona im je *ostala sasvim tuđa i nepoznata*. Nju nijesu otkrili, na nju se nijesu obazirali, ona nije postojala za njih, isto onako, kao što *ni oni ne postoje za nju!* Ona svijetli i svijetlit će, pojavljivala se i pojavljivat će se na našem nebu, bez obzira na sve pangeiste, marksiste, internacionaliste, panevropejce, političke »realiste«, panslavene i zabrinute Evropejce!

Te »zabrinute Evropejce« i pristaše svih svemirskih ideologija, *pomažu, pokreću i potiču upravo kod nas stranci, tuđinci i doseljenici*. izdavajući listove (na pr. »Književnik«) i brošure, držeći predavanja i t. d., samo da bi na taj način pomogli i onako dosta uspješno provođenu denacionalizaciju u našem narodu. Nije stoga nerazumljivo, zašto su upravo vođe i inicijatori svemirsko-crvenih-svečovječanskih pokreta plaćeni stranci i doseljenici, sinovi tuđih, našem narodnom mentalitetu stranih, potpuno stranih naroda!?

Kako će još dugo kod nas *stranci* voditi te protunarodne, *svemirske pokrete?* Kako dugo će se naši ljudi zanositi za falsificiranim idejama o *»političkom realizmu«?* Kako dugo će još »zabrinuti Evropejci« uzvikivati, da je *Evropa u opasnosti*, a crveni ideolozi praviti propagandu za »maćušku«, slavensku Rusiju i slušati njezine naloge uperene protiv našega naroda? Hoće li već jednom biti likvidirani svi ti Svemirci i Evropejci i hoće li konačno progledati svi veliki svemirski slijepci, zabrinuti Evropejci prestati zabrinuti, a pangeisti vidjeti i svoj narod.

Zar nije već vrijeme, da se prekriži sve svemirske ideologije, da se ugleda svoj narod i njegov život, da se iz njega crpe i uči i da narodni ideali zauzmu prvo mjesto u srcima naših ljudi!

Sve su to fikcije: i Evropa, i Pangea, i Svemir, i Svečovječanska sovjetska država, i Panslavija, i Panevropa i Pankozmos, a samo jedno realno i istinito, samo jedno doista ostvarivo!

Što je to, na to odgovor nije teško dati! *Upitajte prvoga seljaka*,

što ga sastanete, tražite u narodu i narod će vam raskrinkati sve te krivotvorene mesijanske i svemirske ideje, narod će Vam kazati pravu istinu i dati odgovor.

Vilko Rieger

Iz sovjetskoga »raja«

STRANI NOVINARI U MOSKVI

Sovjetske su vlasti poduzele mjere opreza, koje se odnose na to, da se ne saznaju u inostranoj štampi sve manje lijepe strane života u sovjetskoj državi, a da se tu i ne govori o svim različitim metodama indirektnoga pritiska.*) U prvom redu postoji cenzura svih novinskih telegrama. Zabranjena je upotreba telefona za novinske izvještaje, koje cenzura nije odobrila. Poštom se može slati izvještaje u inozemstvo, ali važne vijesti, za koje je taj put prepolagan, mogu se po zakonu brzojavljati samo u obliku, koji je cenzura odredila.

Posljednjih godina je cenzura još znatno pooštrena. Kad koji dopisnik prvi puta stigne u Moskvu, često ga se uvjerava, da je jedina svrha cenzure, da se »zapriječe netočnosti«. To je dakako čisti nesmisao.

Posljednjih godina neobično se povećao broj onih stvari, koje sovjetske vlasti iz razumljivih razloga nastoje zatajiti ostalom svijetu. Od godine 1929. povećao se znatno broj smaknuća, — onih oficijelno objavljenih i zatajenih; razvio se novi sistem prisilnoga rada u masama, kod drvosječe i građevnih poduzeća; vjerski progoni bili su mnogo oštriji; zimi 1932./1933. i u proljeće 1933. proživjela je cijela zemlja veliku opasnost od gladi. Radi tih činjenica morala se pooštriti cenzura, a novinari, koji su željeli da im izvještaji ne budu zadržani od cenzure, morali su se služiti nejasnim i dvomislenim frazama, koje su bile razumljive samo rijetkim čitaocima, koji su poznavali pravo stanje u sovjetskoj Rusiji. Većini čitatelja ostale su te vijesti nerazumljivima. Tako ružne riječi kao »glad« i »prisilni rad« nisu bile dopuštene; moglo se govoriti samo o *»akutnoj nestašici živežnih namirnica«*, o *»bolestima radi nedovoljne ishrane«* i o *»radovima uznika«*.

U proljeću 1933. bila je osobito pooštrena kontrola sovjetskih vlasti nad vijestima o Rusiji, koje je smio saznati ostali svijet. Izdana je nova odredba, prema kojoj nijedan novinski dopisnik nije smio ostaviti Moskvu, a da nije javio točno kuda ide i dobio od vlasti dozvolu za taj put. Svrha je ovih ograničenja bila, da se zapriječi istinsko

---

*) Američki novinar William Henry Chamberlin bio je od god. 1922. do početka 1934. moskovski korespondent nekih bostonskih novina. Svoje utiske iz Rusije objavio je u »The Fortnigthly Review«, London. Otuda prenosimo mi nadasve zanimiv članak o položaju novinara u današnjoj Rusiji.

opisivanje glada. Zabrana je došla početkom proljeća, a prve dozvole za putovanje u pokrajinu bile su izdane u rujnu, kad je već gotovo prošla nova žetva i kad su se uklonili najjasniji tragovi glada.

Oficijelno je uzrokom za zabranu putovanja bilo, što bi nazočnost inostranih dopisnika priječila sabiranje žetve. Još zabavnije nego tvrdnja, da bi nekoliko stranih dopisnika na proputovanju mogli ugroziti sudbinu radova oko žetve, bila je činjenica, da su neki stranci bili toliko naivni, da ozbiljno uzimaju taj izgovor.

Pravi razlog ove zabrane putovanja za strane dopisnike otkrio mi se vrlo jasno, kad sam u rujnu 1933. dobio pojedinačnu dozvolu za putovanje u Ukrajinu i sjeverni Kavkaz. Posjetio sam tri područja, koja su međusobno udaljena stotine kilometara: Kropotkin u sjevernom Kavkazu te Poltavu i Belaju u Ukrajini. Govorio sam i sa seljacima na željezničkim stanicama od jugoistočnoga ugla Ukrajine, u donskom bazenu, do sjevernozapadnoga dijela u okružju Černigov. Na temelju brojeva, koje nisam dobio od seljaka (koji bi lako mogli pretjeravati u broju mrtvih), nego od mjesnih sovjetskih činovnika i upravitelja kolektivnih farmi (u čijem bi interesu prije bilo, da umanje katastrofu, koja se dogodila), mogu reći, da su južni i jugoistočni krajevi evropske Rusije proživjeli u prvih šest mjeseci godine 1933. strašan glad sa prosječnim brojem smrtnosti oko deset procenata.

Prvo, što mi je bilo napadno, kada sam prolazio kozačkim selima u blizini Kropotkina, bila je neobična pustoš toga nekada neobično plodnoga kraja. Veliki korov neobične visine i žilavosti ispunjao je vrtove i polja gdje je prije bila pšenica, kukuruz i sunčanice. Nestali su pšenični hljebovi i sočni komadi janjetine, koji su se svuda nuđali na prodaju, kad sam ovim istim krajem prolazio u godini 1924. Onda je svako kozačko naselje imalo velike čopore zagrižljivih i oštrih pasa izvježbanih, da nadziru ovce i goveda. Sada je svuda bila sablasna tišina; nigdje se nije čulo lajati ni jednog psa. »Psi su svi uginuli ili su bili pojedeni za vrijeme gladi« — to je bilo općenito razjašnjenje za njihov nestanak.

Koliko sam mogao opaziti i saznati iz pouzdanih vrela, područje gladi zahvatilo je Ukrajinu, sjeverni Kavkaz, nekoliko okruga srednje i donje Volge (neki dobro obaviješteni oružnik mi je pripovijedao, da je poginula gotovo desetina pučanstva u njemačkoj Volga-republici) i znatni dio kozačke države u srednjoj Aziji. U sjevernoj i srednjoj Rusiji i Sibiriji bilo je mnogo bijede i narod je trpio od nedovoljne ishrane, ali prave opasnosti od glada tamo nije bilo. Broj stanovništva u krajevima, koji su trpjeli od gladi, iznosio je oko 60 milijuna; višak smrtnih slučajeva preko normalnoga broja smrtnosti bio je tri do četiri milijuna.

Nešto neopisivo tragična leži u tom strašnom umiranju milijuna ljudi, žrtava na oltaru politike, koju mnogi od njih niti ne razumiju. Strahota ovoga posljednjeg čina u tragediji individualizmu sklonoga seljaštva povećava se još i činjenicom, što ove žrtve tako bez opiranja,

i mirno umiru, a da ne mogu u ostalom svijetu izazvati nikakve sućuti. Na to već pazi sovjetska cenzura.

Od odgovornosti sovjetske vlade za glad u godini 1932/1933. ne može biti nikakve sumnje. Protivno svojoj politici u godinama 1921. i 1922. nastojala je vlada da inozemstvo ne dođe u pomoć i to tako, da je zatajila opasnost od gladi i stranim novinarima tako dugo priječila putovanje u ugrožene krajeve, dok sva nevolja nije već prošla. Glad je sa predomišljanjem upotrijebljen kao instrumenat sovjetske politike, kao posljednje sredstvo da se slomi otpor seljaštva prema sistemu kolektivnoga gospodarstva, to jest sistemu, koji im otima lično pravo vlasništva na njihovu zemlju i sili ih da rade po uvjetima diktiranima od države i da namiču sve proizvode, koje zahtijeva država.

Sovjetska bi vlada bila s lakoćom mogla otkloniti glad, da je samo htjela. Dostajalo bi, da se u godini 1932. potpuno prekinuo izvoz živežnih namirnica ili da se upotrijebio jedan mali iznos da se nakupuje žita i ostalih živežnih namirnica. Stanovište sovjetskih vlasti točno je, po mome mišljenju, izrazio predsjednik Poltave, Mešuev, kad je jednom u razgovoru izjavio: »Uvoz žita bio bi škodio našem ugledu. Da smo, naprotiv, ostavili seljacima žito, dalo bi im to podstreka, da i dalje malo produciraju.«

Već sam spomenuo dvije glavne zapreke, da se dobave slobodne i žive obavijesti o prilikama u sovjetskoj Rusiji: cenzura brzojava i činjenica da je stranim dopisnicima zabranjeno da ostave Moskvu bez posebnog dopuštenja vlasti. Htio bih upozoriti na još neka druga prisilna sredstva. Dozvola za boravak u sovjetskoj Uniji daje se strancima uvijek samo za, najviše, šest mjeseci. Stranac, koji ostavi Rusiju ma i za vrlo kratko vrijeme, mora ponovno moliti vizum za povratak. Ako se oklijeva sa izručenjem toga vizuma, znači to opomenu novinaru, da se njegovi izvještaji ne smatraju zadovoljavajućim i »objektivnim« — da se upotrijebi izraz, koji osobito vole sovjetski činovnici. Ugledni dopisnik »Berliner Tagblatt«-a, Paul Scheffer, protiv koga nije bilo nikakve optužbe radi netočnih izvještaja, nije se mogao vratiti u sovjetsku Uniju, kad su njegovi nazori i mišljenja počeli buditi negodovanje, jer mu se jednostavno nije htjelo dati vizum za povratak.

Gdje postoji takova cenzura kao u Sovjetskoj Rusiji, tamo ima nešto da se skriva. Ukidanje cenzure bio bi najbolji i najjasniji dokaz, da su se prilike u Sovjetskoj Uniji popravile, upravo tako, kako je njezino pojačanje — kad se u proljeću 1933. uvelo ograničenje putovanja — pokazalo, da je Rusija proživljavala tešku gospodarsku krizu i da su strani svjedoci bili nepoželjni. Usprkos ovih napomena, koje su strani novinari, koji žive u Moskvi, već mnogo puta priopćili vlastima, nagon za zatajivanjem je tako jak u duši ruskoga činovnika, a u sovjetskom životu ima još toliko tamnih točaka, da se ne može očekivati ukidanje cenzure, pogotovo ne u dogledno vrijeme.

W. Ch.

HINKO WOLF:

Dr. MILUTIN CIHLAR NEHAJEV

(Prigodom četirigodišnjice smrti)

Jučer na večer u 9 sati umro je hrvatski književnik dr. Milutin Cihlar Nehajev.

8. travnja godine 1931., donijela su večernja izdanja zagrebačkih dnevnika tu kratku, strašnu vijest. Nije se moglo odmah povjerovati onim sitnim još svježim i masnim novinskim slovima. Ne, to nije moguće! Pa još u 8 i pô sati naveče sjedio je za svojim pisaćim stolom — prevodio Fausta i pregledavao, ispravljao i dopunjavao materijal za današnja novinska izdanja. A što donose današnja izdanja? Sa nekoliko slova, s nekoliko riječi javljaju žalost, tragediju, »svršetak jednoga života«. Međutim u tom slučaju nije dovoljno reći »svršetak jednoga života«. Nije to bio život, koji kao velika većina ostalih svršava svoj put tamo gore na brijegu, na Mirogoju, a da se tu dolje u gradu, u narodu, ni ne zapazi njihov manjak. Za njima žali samo žena, sin, kći ili stari roditelji... Svršetkom toga života nastala je praznina, ponor, koji danas četiri godine poslije one kobne večeri nije presvođen, praznina, koju nije lako ispuniti, jer »on« među prvima od ponajboljih, nije smio izabrati tako kratki životni put. Stoga je razumljivo, da je njegov završetak ostavio u trajnoj žalosti uz ženu, djecu,

obitelj i cijeli naš kulturni narod, koji je instinktivno osjetio, da je tom preranom smrću nestalo toga, kod nas najizrazitijega fenomena vječne intelektualne mladosti, u posljednjih trideset godina jednog od najjačih naših kulturnih predstavnika, snage svestranoga enciklopedijskoga duha — dr. Milutina Cihlara Nehajeva.

Nehajev. Razumljivo! Rodio se godine 1880. podno brijega s Nehaj gradom, tvrđavom Lenkovića kapetana, podno Vratnika, zapljuskivana tisućljetnom melodijom pobješnjelih praelemenata, silovite i neprestane bure — u starodrevnom historijskom Senju. Senj, mjesto slavne i burne prošlosti, uz Vitezovića, Novaka, Kranjčevića i Ogrizovića, dalo je u nizu kompliciranih individualiteta i njega. Tu iz roditeljske kuće slušao je punih šesnaest godina, dan na dan, onaj senjski pobješnjeli urlaj i zviždanje, gledao onu rastrganu, pjenušavu, kao u ekstazi divlje uzbibanu površinu morsku, da ju sjutra zamijeni veličanstveno mirna, azurno modra pučina s ubavim otočićima i dalekim horizontima, ispunjena i obavijena vječno zlatnim sjajem sunca. Do šestoga razreda gimnazije živio je, promatrao, gledao i uživao u svom kamenom Senju. Uživao je u onom zvijezdanom nebu, onom kršu i ružmarinu, čempresu i kadulji, — dičio se Velebitom, Nehajgradom, tijesnim uličicama, ribarima i ribarskim barkama. Gledao je Vrbnik, Pag, Karlobag, Bašku i sjećao se ploče kralja Zvonimira, gledao na sjever i jug, istok i zapad, razmišljao je i ponosio se, što je sin naroda, zemlje, koja je već u 16. vijeku za kneza Krste Frankopana bila svojom moćnom sudbinom »vezana o Augsburg i Aachen, Rim i Toledo, o carstva i cesarstva, koja se protežu do pustare azijske ili pače do granica, u kojima ne zapada sunce.« (»Vuci«).

U Zagrebu je završio gimnaziju. Našao se u društvu »glavnograđana«, koji su osjećali, a u literaturi i reagirali na nemogućnost javnoga života za Khuenove ere. Njemu, došavši u Zagreb iz sjene suroga Nehaja, uspjelo je, uz ostale, složiti, ujediniti i organizirati srednjoškolsko đaštvo oko štampanog lista »Nova Nada«, kojemu je on bio jedan od »Hajev«, »H-v« izostavivši »ne«, da ne bude onaj, koji ne

haje. Devetnaest mu je bilo godina, a Miletić je u kazalištu prikazivao njegov »Prelom« i »Svjećicu«.

Senj je za njega bio pretijesan, ulice preuske, drugova njemu ravnih malo, čitaonica, knjiga, promjena, raspravljanja — sve je to njemu, tom čudesnom djetetu, bilo premalo. Manjkao mu je onaj javni kulturni društveni život, u kojem bi se on uspješno afirmirao. Zagreb, kao sabirna leća sviju, ispunio mu je samo na kratki čas, sve što mu je u Senju manjkalo. Ali njega privlači i mami milijunski grad, ne grad sjaja i rezidencije, već grad živ, buran, vreva i buka, grad koji guta, proždire i uništava generacije, život koji traži žrtava ... Tu u tom kaosu misli, ideja, planova, prijedloga, melankoličnih bogataša bez duha i duše, nasmijanih bijednika u borbi »za vrelim, glasnim živahnim životom«, tu u toj srednjoeuropskoj košnici, habsburškom Beču, bavio se on »dijete malih prilika« sintezom i analizom, u laboratorijima skrupuloznošću i akribijom naučenjaka pravio nove spojeve, pisao bezbrojne formule, prao i razbijao epruvete i retorte, neprestano sve analizirao, prodirao sve dublje i dublje i uvijek pitao »zašto«, zašto? Vječna sinteza i analiza... S uspjehom je završio studij kemije, toga »temelja »ivota organskoga i anorganskoga«, a doktorska mu je disertacija »Über den synthetischen Isopropylacetaldehyd und seine Kondensationsprodukte«.

Međutim veliki tuđi grad, sa svim onim luksusom i rafiniranom elegancijom, ali i bez srca i bez razumijevanja, nije dao prave duševne hrane našemu čovjeku. Spasio je doduše svoju dušu i već podgrizenu snagu, ali sraz moderne kulture »velikoga grada« sa zdravim prirodnim instinktima našega čovjeka, nije se mogao spriječiti. Sa doktorskom diplomom, znanjem i iskustvom stečenim u milijunskom gradu, ali na žalost progutan i uništen, kao mnoge naše generacije, ostavlja Beč, da se to uništenje poslije dvadeset i pet godina javno i bolno manifestira.

U domovini zabaci profesuru, postaje novinar, pisac uvodnika, glazbeni i umjetnički kritik, dramatik, novelista, romanopisac, esejista, pisac studija, monografija, osjećajnih nekrologa i borbenih brošura, uvijek spreman na dvoboj duhom, na raspravljanje — heroj pera i genij duha.

S ustaljenim vrednotama i određenim pogledima na uređeni život ljudi, na mijeni dvaju stoljeća, izgubio se i onaj mirni epski tip pripovijedanja. Prekretnica između 19. i 20. vijeka bila je to značajnija, jer je imperativno zahtijevala reviziju čitavoga vanjskoga svijeta: sve treba ispitati, nanovo otkriti, ponovno utvrditi i ustaliti. Razumljivo je, da je tada zbog tih perturbacija u našem kulturnom životu moralo doći do podvojenosti, do sukoba između »starih« i »mladih«, »modernih« i »tradicionalista«. Mladi ističu svakom prilikom svoj kriticizam. Omladina, u velikoj većini zacijelo pod dojmom Nietzscheove: »Preocjene svih vrijednosti«,[1]) niječe stare vrednote i bori se protiv ideala, tradicija i protiv svih »laži i predrasuda«. Uz Nietzschea uzor je i kritik Georg Brandes, zatim vrlo aktuelni Ibsen, koji je rušio »stupove društva«, kao i Tolstoj, koji se oštro borio i optuživao savremeno društvo. Pod utjecajem toga vanjskoga svijeta, zapaža se u našoj književnosti više različitih škola i struja. Ipak, iz svih tih komponenata, koje su reprezentirale taj novi književni pokret, nije uspjelo, gotovo ni jednome piscu povući koju odlučnu rezultantu (izuzetak Nehajev). Uvaženi kritik dr. Ljubomir Maraković,[2]) kaže slijedeće značajne riječi za ovaj period hrvatske književnosti: »Kada se radi na tome da se uokviri čitava slika svijeta u jedno cjelovito djelo, da se napiše opsežniji roman kao bitan obračun, onda se unutarnji život sve više uvlači u sebe, roman postaje autobiografija. Umjesto cjelovite slike vanjskog svijeta, on postaje samo registriranje reakcije na nj u svijesti, koja se mimozno povlači i, na grubi dodir s vanjskim svijetom, odgovara sve nemoćnijim trzajima i — bijegom. Doista, značajno je, da čitava Moderna »nije u romanu«, na polju pripovijedačkoga rada, dala ništa što bi zaista bilo na visini superiorne umjetničke definicije ondašnjega čovjeka i ondašnjeg vremena — osim romana, koji nosi baš značajno ime »Bijega« (Nehajev).

[1]) Friedrich Nietzsche: »Die Umwertung aller Werte.«
[2]) Moderni hrvatski pripovijedači, Zagreb 1934.

Milutin Cihlar Nehajev jedini nam je u tom razdoblju dao veliko kapitalno djelo, roman »B i j e g«, jedini umjetnički superiorni roman naše Moderne. Međutim, odmah treba naglasiti da je to njemu uspjelo jedino zbog toga, što nije pripadao ni jednoj literarnoj školi, ni nikakovim književnim strujama. Stara je istina, da »veliki umjetnici ne pripadaju nikakovim školama«. Nehajev se nije povodio ni za kim, nije robovao ni jednome umjetniku ni nikakovim stilovima, već on je stvarao samostalno, imao svoj vlastiti stil i nalazio uzora u svojoj vlastitoj duhovnoj snazi. Stoga je Nehajevljev »Andrijašević ličnost bez šablone i bez formule, doživljen i proživljen, promozgan i proosjećan na vlastitoj sudbini piščevoj, u koju su sliveni nemiri i traženja čitave generacije. »Bijeg« je historija karakterističnih moralno socijalnih kriza u našem inteligentnom društvu prvog decenija 20. vijeka, — kriza erotskih i sentimentalnim, religioznih i intelektualnih.«[3]) Uzaludni su svi Andrijaševićevi pokušaji i napori da htjeti postane moći, jer neizbježivi i fatalni je završetak, — umorno koračanje starim i već utvrđenim putom, stapanje sa bezličnom i tamnom masom rezignacija. Stoga je lako razumljivo, da su mnogi, čitajući »Bijeg«, roman bez ikakove vesele note, život proživljen krvlju i suzama, uskliknuli kao svojevremeno Hamlet: »O kako mi bljutav, prazan i besmislen izgleda čovječji život«. Uopće u svim Nehajevljevim radovima osjeća se, da je ono, što on opisuje, »doživljeno i proživljeno, promozgano i proosjećano« u njegovoj unutrašnjosti, u njegovoj duši, bilo direktno u vezi s njegovom ličnošću, ili pak cijeloga njegovoga naroda. Nehajev to i priznaje kad kaže: »U renesansi očito je čovjek radije gledao boju, nego li slušao riječ, u naše vrijeme, pošto smo se obratili k unutrašnjosti, duša nije više vani u bojama i oblicima, mi ju tražimo u sebi.« (Nehajev »Dva Torza«. »Hrvatska Revija«, god. 1931.).

Dok je »Bijeg« subjektivna ispovijest, lična boja piščeva, »V u c i« su objektivna ispovijest, u kojoj se očituje jaka životna borba cijeloga naroda. Premda i »Vuci« svršavaju jednako katastrofalno kao i »Bijeg«, ipak je ve-

[3]) Ljubomir Maraković: M. Nehajev. »Hrvatska Revija« god. 1932.

lika i bitna razlika između ta dva djela. U »Vucima« čovjek si ne uzimlje sam svoj život, naprotiv on svoj život daje, i to svijesno daje, jer to zahtijeva njegov životni cilj, njegova ličnost i njegov ideal pozitivne, jasne muževnosti. »Roi ne puys, duc ne daigne«. Kad ne mogu biti kralj, ispod časti mi je biti vojvodom. »Vitez bez straha i mane« pada, ali stijeg za borbu i pobjedu je dignut visoko i stijeg više ne pada, naprotiv prkosno se dalje vije. »Vuci« premda historijski roman, ipak je najaktuelnije naše djelo. »Psiha hrvatskoga državništva i politike u spletu evropskih događaja tu je sintentizirana, pred oči nam je dočarana orijaška fresko slika naše tužne minulosti.« Tako karakterizira taj roman pisac Nehajevljeva nekrologa u jednom zagrebačkom dnevniku.

Neumoljiva sudbina nije dala da Nehajev završi i svoju treću tragediju života »Rakovicu«. Andrijaševića i Krstu Frankopana isklesao je, Kvaternika, toga narodnoga velikana, tek je stvarao. »Rakovica« je doduše štampana, nedovršena i od autora nepriređena za štampu. Vječna je šteta, da to kapitalno djelo nije dospio završiti, — a trebao je još samo deset do petnaet dana, kako kažu njegovi najbliži.

Nehajev je napisao tri romana, tri tragedije života. Njegove novele pune su rezignacija, u kojima je princip analize doveden do tragičnosti. Ali nije Nehajev uvijek tako nesretan i nervozan individualista. Naprotiv, kad dođe u priliku da govori o svojem narodu i o svojoj domovini, nestaje sve te sumornosti i sjete, a njegovo pero od veselja i sreće piše stihove ...

S Nehajevom pade u grob jedan od najkulturnijih Hrvata: pisac rijetkih sposobnosti. Pravi radnik duha i srca. Nehajeva i njegova djela zaboravit ne ćemo, naprotiv, kako je kazao Đuro Vilović: »Zadržat ćemo ih u svijetu živih, u našem čovjeku i u našoj zemlji, da u njih vjeruje, da se njima krijepi.« A sam Nehajev u svojem posljednjem eseju;[4]) posljednjoj štampanoj stvari za svojega života, kazao je: »Pokoljenja ljudska ostavila su djela plemenitih zanosa umjetnosti i humaniteta, djela utjehe.«

---

[4]) Nehajev: »Esej o dva morala.« Hrvatska Revija god. 1931.

ZBILJKO MARKS:

POJAM RADA

Dinamika je obilježje našega društva. Stari svijet osjeća svoju starost i govori o dobrim starim vremenima, a ljudi, koji se drže njihovih ideja, boje se dinamike. Njima je statika ideal. Usprkos tome ruši se naziranje o privilegiranim ljudima, o privilegiranim staležima, o privilegiranim državama, čak i o privilegiranim nacijama i rasama. To je nivelacija, a ne stvara potpunu jednakost, to je oslobađanje, a ne stvara potpunu slobodu. Jednom riječi: dinamika društva u prostoru i vremenu i opet dinamika ideja i ideala u — društvu. Ona poznaje stadije, stupnjevanje. Danas je nosilac novih ideja radnik, a nov ideal — rad.

Dvije su evidentne opreke: nesvijesna priroda i svijestan čovjek. Veza između obiju činjenica je rad. Ali on je samo jednostran, naime, mi samo utjecanje čovjekova razuma na prirodu zovemo rad, a ne smatramo radom utjecaj, što ga vrši priroda na čovjeka. Vidimo jasno mnoštvo stvari u fizičkom, kemijskom, uopće biološkom, što više u metafizičkome i socijalnom svijetu, koje nazivamo prirodnim, vidimo pojave i tvorbe bez surađivanja čovjeka, kao svijesna bića. Skup svih ovih stvari i pojava nazivljemo dakle prirodom u opreci sa onim prividno malim, no zaista velikim faktorom: čovjekom.

Uzrok je u dinamici, t. j. u gibanju čovjeka. Čovjek, dok je živ, giba se, u kojem god smislu mi tu riječ uzeli. Jednostavno rečeno: čovjek živi i samim time troši energiju, koja je u njemu. Potpuno je krivo shvaćanje, koje drži, da čovjek troši samo materijalnu energiju. Ne, čovjek »troši« i svoje duševne sile, a to je sasvim jasno, jer čovjek je i duševno biće i živi duševnim životom. Taj potrošak mora biti nadoknađen.

Ali odakle? U ovome času pristupa priroda sa svim svojim bogatstvom i ljepotom. Dakle ona ima sve ono, što čovjeku nedostaje i što mu treba. Ovaj nedostatak i bogatstvo prirode čine, da čovjek započinje niz djelatnosti,

r a z u m n i h, svijesnih kretnja i naprezanja, koja imaju cilj izjednačenje ovih dviju opreka: oskudice i bogatstva. Opet vidimo dinamiku i to živu i svijesnu, dinamiku formalnoga, ne virtualnoga, razuma, koja oduzima prirodi njene tvorbe i pojave i daje ih čovjeku. On to prima, troši i time podržava ono, što ga čini čovjekom: život.

Rad je dinamika, u dinamici mu je uzrok, u dinamici mu je početak i svršetak. Rad je onaj prvi nivelator najvećih opreka: prirode i čovjeka, a ipak ne može dovesti do jednakosti, jer bi to značio zastoj, prekid dinamike, prekid rada, prekid života. Rad je prvi oslobodilac čovjeka, rad ga oslobađa od pasivnoga stanja prema prirodi, on ga dovodi u ofenzivu. Rad čovjeka oslobađa, a ipak ne može dati slobode, jer bi to dovelo do prekida veze s prirodom, »rezervoarom« svega, što čovjeka treba.

Skup svih razumnih, svjesnih, djelatnosti čovjeka, koje idu za tim da podmire njegove duševne i tjelesne potrebe, zovemo radom. Već je ovdje pojam rada neobično širok. Gdje god vidimo svijesnu dinamiku u svrhu nivelacije — a formalni razum nužno mora imati cilj — onih dviju opreka, bogatstva i oskudice, možemo biti sigurni, da predleži rad. Koliko li je uzak pojam rada, a prema tome i radnika, kod K a r l a M a r x a, kada on jednostavno na jednome mjestu u »Kapitalu« veli: »Rad je... proces u kome čovjek vrši svoju razmjenu materije s prirodom i ovu razmjenu omogućava, uređuje i nadzire vlastitom djelatnošću«! Mi ovdje osjećamo uvredu ovome velikom pojmu rada, ovoj velebnoj dinamici čovjekovih energija. I ne čudi nas, kada materijalizam i ovdje čini grdnu pogrešku zaboravljajući, da za svaki i onaj najsitniji rad treba najprije ogroman niz duševnih djelatnosti, da je svaki »materijalan« rad najprije izdjelan u duši, u s v i j e s t i. Ove djelatnosti često puta tek preko materijalnoga gibanja utječu na prirodu, ali je duševni rad i potpuno sam u stanju doći do »produkta«. Uzmimo samo naučenjaka, koji intenzivnim, sustavnim, mišljenjem dođe do spoznaje biti neke stvari. Nije li on time djelovao na svijet misli i u njem stvorio, »proizveo radom« nešto novo? Slično je kod umjetničkoga i religioznog života. Zar se tu ne stvaraju »korisnosti«? A

kako je društvo došlo do tolikih vrijednosti čisto duhovnoga reda u povijesti i danas, ako ne svijesnom dinamikom čovjeka prema sterilnoj prirodi?

Još je jedan rad, koji je od odsudne važnosti za poimanje događaja. To je d r u š t v e n i r a d. Nije on zbir individualnoga rada, jer kao što je kod društvenih tvorevina značajno spomenuti, da nijedna od njih nije jednostavni pluralitet individuâ (n. pr. obitelj nije samo otac + majka + djeca), nego zajednica više ljudi vezanih viješću o toj zajednici bilo interesâ privrednih, političkih i pravnih, ili interesâ rodbinskih, plemenskih i rasnih. Društveni rad je rad društva, t. j. mnoštvo individualnih radova u društvu, a time mislim reći, da su oni među sobom povezani dosljednošću i međusobnom svrsishodnošću. U društvu postaje individualni rad sastavnim dijelom organski ili bolje »organizacijski« povezanoga tijela, i svaki taj dio djeluje po normama, koje vladaju u društvu. To su zakoni privrede, političkoga i pravnoga života, zakoni morala, etike i običaja. I nosilac ovoga dijela društvenoga rada — društveni radnik — postaje suradnik, postaje suodgovoran za uspjeh i svijestan, da pridonosi zajednici, a zajednica zna, da joj je potreban pojedinac radnik. Ona mu mora dati mogućnost, da razvije sve preduslove svome radu; ona je za njega, a on je opet njen sastavni dio i on radi za zajednicu. I ovaj društveni rad, ova uzajamna svijest potrebe i predanja stvara novu sadašnjicu. Mi danas znademo d a n e ž i v i m o z a s e b e, mi moramo raditi, ne za sebe, nego za zajednicu, za najuzvišeniju zajednicu: z a n a c i j u. Rad je srž našega individualnog života, rad za narod, za najšire njegove slojeve, danas posebice za s o c i j a l n o z a p o s t a v l j e n e njegove dijelove; jer »raditi za narod«, a biti proti siromaka, nije nacionalan rad; raditi za neke internacionalne, kozmopolitske, Marxove proletere na štetu onih, koji su s nama i nama najbliži (seljaci), n i j e s o c i j a l a n r a d.

Svaki proizvod traži, jer je plod formalnoga razuma —, s v r s i s h o d n o s t, koja do njega dovodi, i koja ga u drugoj formi vodi opet dalje. Svrsishodnost traži sistem. To najbolje vidimo u načinu, kako se priroda spaja s čovje-

kom, odnosno s radom. Ona mu se podvrgava, ne više samo da iz sirovine bude produkt, što više da mu služi i bude o r u đ e. I nije ono, što je čovjek stvorio, glavno u povijesti, nego mnogo više vrijedi kao mjerilo kulture: Kako je to čovjek stvorio? Kojim oruđem. Predhistorija se baš po tome dijeli u odsjeke. To Marx dobro zapaža. Ali koliko je opet pristran njegov sud, kada otprilike veli: »Zašto i povijest ne dijelimo po tome, čime je čovjek radio?«! Misli na oruđe, i čini ponovno grdnu pogrješku. Zar nije dio povijesti, kojega nauka naziva helenizmom, oznaka posebnog načina mišljenja, sistemâ, umjetnina, kolonizacije, strategije ...? A zar to nijesu radovi, i načini rada. Ili, zar nije vijek renesanse opet vijek p o s e b n o g a n a č i n a r a d a? Ili vijek reformacije, vijek velikih kolonizacija, stoljeće revolucijâ, doba tehnike? Zar je način rada karakterisan baš samo u fragmentima lonaca, kopalja i nakita. I to je marksizam! Svakako tipičan i jedinstven!

Ne pjevamo odu radu ni radniku, niti ne pišemo novele o njima, govorimo samo što je rad, zašto je rad, gdje mu je početak i svršetak. Hoćemo pokušati opisati i orisati ono, što je temelj našem gorućem pitanju: radničkom. Kod nas posebice našem radniku, nacionalnom borcu, našemu seljaku.

Znamo, da to marksisti, ljudi starih nazora i njihovi sljedbenici s nerazumijevanjem sve to gledaju. Teško se je riješiti statike ideja, jer zato treba rada razuma, dinamike duha. Da, dinamike duha!

Dr. ĆIRO TRUHELKA:

SOJENICE U D. DOLINI NA SAVI

Pod kraj mlađe kamene dobe međurječje Save i Drave je pozornica velikog etničkog pomicanja, koje s istoka prema zapadu kreće u srce Evrope uz dolove obih rijeka do njenih izvora, odakle jedan ogranak skreće u gornjoaustrijsko, drugi u švajcarsko jezersko područje, a treći žalom gornjeg Jadrana u Padovansku nizinu. Narod traži zgodna mjesta za naselja i nalazi ih uz obale širokih rijeka, velikih močvara i gorskih jezera i tu, usred vode, na nizovima u mulj ukucanog kolja osniva svoja naselja — sojenice. Nauka, ne poznavajuć još imena i narodnosti ovih došljaka, prozvala ih je imenom sojeničara po bezbroju u dno jezerâ ukucanih soha ili kolja, koje je bilo temeljem ovih vodenih, sa obližnjim kopnom uskim mostom vezanih naselja.

Prve sojenice obretene su 1854. kod Obermeilena u Švajcarskoj u Ciriškom jezeru, a kako je u to doba u području Jura-formacije razina jezerâ spala veoma nisko, pojavili su se tragovi sličnih naselja i na drugim mjestima, te se u slijedećih deset godina u Švajcarskoj znalo već za preko 200 sojenica, od toga oko 50 u Neuenburškom, 40 u Bodenskom, 20 u Bielskom jezeru. Doskora su obretena slična naselja i na području gornjo-austrijskih jezera na Attersee-u, Mondsee-u i Wolfgangsee-u i konačno i u nas u Ljubljanskom blatu.

Ovi obreti pobudili su u svoje vrijeme u nauci ogromnu senzaciju, jer su sojenice do onda u Evropi bile nepoznata forma naselja i jer su one obiljem arheoloških spomenika, izvađenih iz jezerskog mulja, u velike proširili tadanji opseg prehistorijske nauke.

Međutim, ako su sojenice do tada bile nešta nova, nepoznata, nisu bile nepoznate starom svijetu. Već je Hipokrat opisao slična vodena naselja u Kolhidi na rijeci Phasisu, koja utiče u Crno More, gdje narod živi po močvarama, u kolibama od drva i rogoza te se čamcima, izdubenim iz panjeva, vozi od kuće do kuće. Slično jezersko na-

selje opisao je vrlo plastički Strabo u jezeru Prasiasu — današnjem Butkovom jezeru — u Macedoniji, gdje na širokoj drvenoj podnici, nošenoj od bezbroj kolja, usred vode, žive u kolibama, koje s kopnom veže dugi uski most. Žive od obilja riba, koje hvataju košarama, što ih kroz posebni otvor u podnici kolibe spuštaju u vodu i vade krcate ribama, kojih je toliko, da s njima hrane i konje i stoku. Da im djeca ne panu u vodu, privezuju ih konopcem za nogu. Skelu, koja ovo naselje izdiže nad vodom, sagradiše žitelji zajedničkim radom, a da se što više proširi, postaviše zakon, da svaki momak, koji se kani oženiti, mora u obližnjoj gori Orbelosu usjeći tri kolca, dovući i ukucati ih u jezero; a kako je tamo vladala poligamija, proširila se na taj način brzo podnica naselja.

Sličnih naselja bilo je još u historičko doba i u području laguna Mletačkog zatona. Gradovi Spinna i Hatrija, koja je dala ime Jadranu, bili su kao prehistoričke sojenice sagrađeni na kolju. Veneti, porijeklom Iliri, živjeli su po Strabonu u sličnim naseljima, a o Raveni javlja isti pisac, da je prvobitno sagrađena od drveta i da su kroz nju strujale vode, na kojima se promet obavljao u barkama i gondolama. Po Vitruvu kolje ovih sojenica bilo je od johova drveta, a građa kuća od arišova. I najstarije naselje same Venecije niklo je iz niza prehistoričkih sojenica, sagrađenih po lagunama, a ostaci ovih građevina nađeni su u muljevitom sloju ilovače, pomiješane sa biljevnim ostacima, komadima obrađene jelenje rožine, ulomcima strjelica i drugih rukotvorina od diorita i valjutaka, broncanim celtovima i komadima raznog broncanog nakita. To je ustanovljeno prigodom osiguravanja temelja palače Tiepolo kod S. Apollinare, zatim ispod Fondaco dei Tedeschi i kod rekonstrukcije porušenog tornja sv. Marka.

Sojenice se međutim nisu ograničavale na alpinsko i gornje jadransko područje, nego se pojavljuju svuda, gdje su im pogodovale hidrografske prilike rijeka i jezera, kao u Pomoranskoj, Engleskoj i Irskoj, gdje se pod imenom cranogges sačuvaše do srednjega vijeka. Gradili su ih i na obalnim pličinama u koritu većih rijeka, naročito u padovanskoj nizini, a kod nas bilo je takih naselja većeg stila

na Uni kod R i p č a i na bosanskoj obali Save kod D. D o l i n e niže Bos. Gradiške.

Dočim se u Ripču, kao i svim drugim, do onda iskopanim sojenicama, sačuvala samo substrukcija i kolje drvene podnice, a sastavni dijelovi zgrada su, osim neznatnih ulomaka, od vode razneseni, a od vremena razoreni, u D. Dolini sačuvana je drvena konstrukcija zgrada u donjim dijelovima posve dobro, a u gornjim, izloženim fluktuacijama vode, isticala se kao tamni, ugljem protkani sloj tako, te se oblik tih građevina može rekonstruirati savršeno kao ni u koje od onih 200 švajcarskih sojenica. Ta nam činjenica predstavlja neprocjenjivu znanstvenu vrijednost dolinskih iskopina.

Historijat obreta ovog naselja prikazat ću u nekoliko riječi. 1897. našao je jedan dolinski seljak na svojoj njivi na Gredama broncanu kacigu i drugog nakita te je to poslano muzeju u Sarajevo, koji je odaslao u Dolinu tadanjeg kustosa prehistoričke zbirke. Taj se vratio s izvještajem, da se tu radi o pojedinoj grobnici halštatske dobe. Slijedeće godine dospio je u muzej krasni brončani bodež iz istog kraja i pošav onamo, mogao sam ustanoviti, da se na samom nalazištu doduše ne vide tragovi drugim starinama; ali promatrajuć okolicu ispod Gradine, na kojoj se nalazi katoličko groblje, ugledao sam, kako pod obalom ispod vode strši hrastovo kolje. Mještani su to držali ostacima neke stare ćuprije; ali obalni teren, protkan slojevima sa raznim kulturnim ostacima, crijepovljem, kostima, ulomcima posuda i pougljenom drvljadi, odavao je, da se tu očito radi o sojenicama većega opsega. I zemaljski se muzej u Sarajevu dao na iskapanje i proučavanje tog nalazišta i taj je rad nastavljen, čim bi to dozvoljavale hidrografske prilike Save, nizom slijedećih godina.

Ustanovljeno je, da kulturni slojevi u D. Dolini obasižu čitavu površinu »Gradine«, koja se nad obalom izdiže kao niska, plosnata humka a pod njom slijede, njenom ivicom uz vodu, oko 500 m daleko prema Gornjoj Dolini. Najbogatiji nalazi imali su se naravski očekivati na samoj Gradini; ali pošto je ona kao groblje bila l o c u s s a c e r te je trebalo imati na umu formulu c a v e s a c r i l e g e m, a tlo

je, suviše, recentnim grobljima razrovano, počelo se iskapanjem samo na periferiji i to na samoj obali Save u koritu, gdje je otkopana pruga duga 106 m, široka 15 m, na zapadnoj strani parcela, duga 52 m, a široka 10 m i na južnoj duga 21, a široka 15 m. Čitav prekopani prostor zaprema površinu od nekih 2400 m^2; ali kako je kulturni sloj mjestimice bio do 6 i više metara dubok, valjalo je svladati ogromnu masu materijala, dok se došlo do polučenog rezultata. Posao oteščavala je i sama Sava, čija razina neprestano oscilira te u amplitudi znade doseći i 6 m nad normalom i pretvoriti okolni kraj u nepregledno jezero. Protiv ovakih se bujica branilo ograđivanjem radnoga prostora nasipom i crpanjem vode; ali kada bi prevršilo, valjalo je napustiti posao i mjesecima čekati, da se nastavi rad.

Temelj naselja bila je podnica, koja je počivala na gustom nizu, isprva pravilno poredanih kolaca (sublicae); ali naknadnim zabijanjem novih, da se pojačaju oslabljene partije i raznim rekonstrukcijama, nastao je zamršeni labirint bezbrojnoga kolja. Na ovomu počivale su u stanovitim razmacima podvale (trabes, Holm), koje su nosile podnicu, složenu od gustih nizova oblica ili cijepanih dasaka, gore povezanih gredama. Konstrukcija je dakle posve ista kao u običnog drvenog mosta, samo što nije ograničena širinom. Te su konstrukcije bile poznate Rimljanima već u najstarije doba, koji su ih kao i most okrstili značajnim imenom pons. Na ovom »mostu« otkapano je ostanaka od svega 17 kuća i do njih manjih zgrada, koje su služile kao spremnice, štale i slično.

Zgrade na mostu nisu više bile kao u neolitskih starosjedilaca košare od pletera, oblijepljene ilovačom, nego brvnjare od hrastovih greda, položenih na četiri strane u nizovima, jedna više druge, a u uglovima zaglavljenih »na osjek«. Time se u primitivnu prehistoričku arhitekturu uvodi novi građevni sistem, jer okruglu zemunicu zamjenjuje brvnjara, čije ravne grede uvjetuju četverasti temeljni oblik. Postoji i druga bitna razlika, jer u neolitiku pletu i obljepljuju skelet koliba žene, a sada prelazi graditeljstvo u muške ruke, jer za obaranje i tesanje drva treba muške snage i vještine.

Iskopine u D. Dolini prikazaše nam već napredniji tip kuće. Ona više nije jednocelna, nego dvocelna, t. j. brvnenim zidom ograđeni četverasti prostor pregrađen je pregradom u dva dijela: prednji sa ognjištem služio je kao megaron, a manja prostorija za njim kao thalamos ili ložnica. Prvi nema tavana te se dim s ognjišta nesmetano vije pod krov, drugi imade strop i nad njim tavan, koji služi kao spremnica za namirnice, a naročito za žito, pšenicu i prohu, koje se tu spremalo u koševima i pithosima, te ga je skoro u svakom tavanskom sloju nađeno u velikim količinama.

Krov je bio sedlast, strm, pokrit je daščicama (scindulae); ali kojiput i slamom ili rogozom. Pred kućom, licem prema Savi, bio je otvoreni trijem, koji se može shvatiti kao starogrčka aithousa domatos i tako tu već u sojeničara nalazimo izgrađene kao u embriju glavne elemente homerske kuće, megaron, thalamos i aithousa domatos, kako ih razgališe iskopine u Troji i na akropoli u Mikeni i čiju prethodnu evoluciju možemo pratiti u iskopinama u Diminiju i drugim tesalskim magulama.

Između pojedinih kuća bio je 1.30—1.60 m široki neizgrađeni prostor oko nje. To je t. zv. ambitus, koji je još u najstarije doba Rima bio obligatan te je po lex XII. tabularum morao biti najmanje 2.5 stope širok. On je nepovrijediva ograda — herctum — koja kuću i sveto ognjište u njoj dijeli od susjeda.

Ognjište je bilo na samoj podnici usred megarona a radi izolacije drvene substrukcije sastojalo se od debelog sloja ilovače okrugla oblika, na periferiji ograđena odignutom zarubom. Ova ograda u nekih ognjišta bila je oko 20 cm visoka, uriješena u pročelju i na protivnoj strani plastičnim svastika-ornamentima, a između njih su na rubu dva diametralno poredana isječka za ražanj. Obje ornamentirane plohe ove zarube nadvisuje neobična tvorevina, koja se sastoji od horizontalne i sred nje usađene vertikalne kraće šuplje cijevi sa proširenim otvorima. Značenje ove naprave još nije protumačeno; moguće da je služila kao reflektor, koji ima da koncentrira žar prema sre-

dini, a moguće je, da je simbolički ukras. Ulomaka ovakih ognjišta nađeno je skoro u svakoj kući; ali samo jedno je bilo toliko sačuvano, da se moglo spasiti za muzej. Savršeniju konstrukciju prikazuje jedan poveći ulomak, u koga je podnica ognjišta prošupljena kao sito, a pod njim lijevkasta zdjela s otvorom, koji vodi pod podnicu kuće.

Među najzanimivije obrete u ovim sojenicama spada nekoliko grobnica, nađenih usred kolja, ispod samih kuća. Lješine bile su pohranjene u koritasto iz hrastova debla izdubenim ili od cijepanih hrastovih dasaka složenim lijesovima, a pokrite sa po dvije daske.

Da se mrtvaci zakapaju ispod kuća nije novo. Već u neolitsko doba ustanovljen je u Njemačkoj a još češće u Grčkoj, običaj, da se mrtvaci sahranjuju pod kućama i takva tipna kućna grobnica nađena je tik do Lavljih vrata u gradu Mikeni i prema tomu sličan nalaz u dolinskim sojenicama ne bi bio ništa novo; ali tu, u vezi sa netom opisanim ognjištem, nalazimo prvi puta tumačenje ovom običaju. Grobnice, nađene su ispod ognjišta, a kako je ovo bilo kućni žrtvenik — e s h a r a — a htonički kult je zahtijevao, da se pokojniku pridonose žrtve, imao je spomenuti raspored svrhu, da uspostavi vezu između groba i ognjišta, da i sahranjenik bude sudionikom žrtava, što ih potomci gore pridonose u kući. Lijevkasta veza između ognjišta i prostora pod njim ima dakle istu svrhu kao u drugih hthoničnih žrtvenika, t. zv. b o t h r o s a dipilonskih p r o t h e s i s-v a z a i u atičkih g r o b n i h l e k i t o s a šuplje dno, kroz koje l i b a c i j e lakše dopiru do groba. Tu nam je dakle tražiti porijeklo l a r i z m a, jer su grobovi ispod sojenica jamačno grobovi osnivača sojenica, odnosno rodonačelnika istaknutijih familija, čiju uspomenu poštivaju mlađa pokoljenja, smatrajući ih nekim božanskim bićima — Larima —, koju čuvaju kuću i bdiju nad blagostanjem svoga potomstva. Tako ovaka kuća postaje htoničnim svetištem i posve je razumljivo, da ona, kao kultni objekat, postaje prauzorom hrama. Ova nam se evolucija prvi puta jasno ukazala u dolinskim sojenicama.

(Svršit će se)

VILKO RIEGER:

ZADRUGARSTVO I MARKSIZAM

Marksistički ideolozi smatrahu zadružni pokret u njegovim počecima organizacijom, koja konkurira marksističkoj i zato su od njega odvraćali radništvo, učlanjeno u socijalističkim radničkim sindikatima i političkim strankama. Osim toga, kao strogi doktrinarci i kao »čisti« marksisti, decenijima su vagali zadružne programe, te razmišljali o tome, da li bi bilo dobro i korisno, da im se priklone. No praksa ih je i tu prestigla, jer su radnici prihvatili zadružnu organizaciju i bez službenog odobrenja, a marksisti su zajedno sa svojim dogmama zaostajali za vremenom. Istom onda, kada bijaše već sasvim jasno, da je zadružna organizacija za radničku klasu od nesumnjive koristi, prihvatili su je i oni, ali samo kao sredstvo klasne borbe, a ne kao organizaciju s autonomnom svrhom. Stoga i nijesu odobravali,kada bi se osnovala zadruga na širokoj bazi, te bi nastojali, da je što prije učine ovisnom o marksističkim strankama.

Karl Marx mišljaše, da je iskorišćivanje radnika kao konzumenta po velikom broju posrednika, trgovaca i veletrgovaca, od drugorazredne važnosti — stoga je držao nepotrebnim konzumno zadrugarstvo. F. Lassalle bio je pristaša produktnih zadruga i pisaše, da treba pomoći radnicima kao producentima, dok je zabacivao konzumne zadruge, jer kad bi one došle do utjecaja i »kada bi obasizale veći dio radničke klase, nastupila bi očito konzekvenca, da bi pale radničke plaće, jer bi se pod utjecajem konzumnih zadruga snizile cijene živeža«. Tu Lassalle-ovu teoriju napustili su već danas i sami marksisti., jer je očito, da se ona ne može održati.

Pa i A. Bebel imao je slično mišljenje o zadrugarstvu, kada veli:

»Mi ne dajemo veliku vrijednost onim prednostima, koje zadruge pribavljaju svojim članovima, jer držimo, da su apsolutno nevažne u pogledu velikih promjena, koje su potrebne, da se radnička klasa oslobodi robovanja kapitalu.«[1])

---

[1]) Cit. kod H. Fleissnera: Arbeiterbewegung und Genossenschaften.

Na kongresu prve Internationale, održanom u Ženevi g. 1867., donesena je pod utjecajem K. Marxa, (koji, kao i Lassalle, nije bio veliki prijatelj konzumnih zadruga) rezolucija o zadrugarstvu, u kojoj se kaže i ovo:

»Mi preporučujemo radnicima, da se više prihvate produktivnih nego li konzumnih zadruga. Potonje dodiruju samo površinu današnjeg ekonomskog sistema, dok ga prve napadaju u njegovim temeljima.«[2])

K. Marx govori u svom »Kapitalu« o tome, kako produktne zadruge ukidaju najamni odnos i sukobe rada i kapitala (a time i stare forme kapitalističkoga sistema), ali istodobno tvrdi, da sadrže njegove mnoge pogreške, te ih stoga smatra samo prelaznim oblikom u »novi«, socijalistički poredak, koji će nužno zamijeniti kapitalizam. I njemačka socijalna demokracija zastupa u to vrijeme upravo neprijateljsko držanje protiv zadruga, a kako tvrdi V. Korać, i protiv sindikata, jer »oba ova pokreta oslabljuju političku borbenu stranu proletarijata« i »odvode radnike od borbe za konačni cilj »revolucije«, tako da u mnogim mjestima sami radnici »direktno rade protiv radničkih zadruga« i »svoj novac radije nose kapitalistima nego zadrugama«!? Govorilo se: »... čitav zadrugarski pokret nema nikakove vrijednosti i što ga prije nestane tim bolje ...«, jer ako »kažemo da se mnogo toga može danas ostvariti, onda direktno oštećujemo partiju.«[3])

Kako vidimo, zadružni je pokret u to doba za marksiste samo običan »građanski reformizam« i sredstvo, »da se radnička klasa udalji od svojih pravih ciljeva«. III. kongres njemačke socijalno-demokratske stranke (u Berlinu god. 1892.) raspravlja samo o produktnim zadrugama, iako te godine postoji u Njemačkoj već 199 konzumnih zadruga. Tom prilikom donosi taj kongres rezoluciju, u kojoj se kaže, da »stranački drugovi treba da pobijaju vjerovanje, da su zadruge kadre utjecati na produkcijske odnose u kapitalističkom društvu, podići klasni položaj radnika, ili ublažiti političku i sindikalnu borbu radničke klase«.[4]) Usprkos toga podcjenjivanja, zadrugarstvo se razvija i mi-

---

[2]) Vitomir Korać: Povijest Radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, III.

[3]) Ibid.

[4]) Cit. kod H. Fleissnera, kao i ostali zaključci pojedinih kongresa.

mo odobrenja marksističkih ideologa, tako, da je Karl Kautsky prisiljen napisati brošuru o radničkim konzumnim zadrugama i mora priznati, da one »igraju ne baš nevažnu ulogu u borbi za emancipaciju radničke klase«. Ipak, ni na socijalističkom stranačkom danu u Hannoveru god. 1894. ne odstupa se od staroga i uskogrudnoga shvaćanja, pa se to ističe i u izglasanoj rezoluciji, u kojoj se veli, da zadruge nisu nikakovo sredstvo za odgoj radničke klase, da se ne mogu upotrebljavati u klasnoj borbi, jer bi radnici učinili »samoubistvo«, kada bi u svojoj borbi upotrebljavali to oružje. Konzumne zadruge su samo obična »građanska društva«, a nipošto ne i sredstvo za poboljšanje socijalnih prilika cjelokupnoga proletarijata.

Dugo je vremena trebalo, dok je staračko i sterilno shvaćanje marksističkih dogmatika krenulo na bolje. Internacionalni socijalistički kongres u Kopenhagenu god. 1910. smatra u donesenoj rezoluciji, »da konzumne zadruge mogu ipak biti djelotvorno oružje u klasnoj borbi i put k socijalizaciji i da je u interesu radničke klase, da to sredstvo upotrijebi«. Stoga se preporuča svima, da stupe u konzumne zadruge i da u njih unose socijalistički duh, jer bi inače mogle »slabiti socijalističku solidarnost i disciplinu«. Sindikalna, politička i kooperativna akcija treba da idu paralelno uz »respektiranje zadružne autonomije«. A stranački kongres u Magdeburgu iste godine, prihvaća prijedlog Hermanna Fleissnera i rezoluciju, da socijalisti treba da sami preporučuju i osnivaju konzumne zadruge.

Najveći preokret u držanju socijalne demokracije prema zadružnom pokretu izazvala je knjiga revizioniste Eduarda Bernsteina »Die Voraussetzungen des Sozialismus« (izašla god. 1899.), kojom on osniva u socijalizmu t. zv. »reformistički (revizionistički) pravac. Bernstein i David bili su veliki prijatelji zadrugarstva. U svojoj knjizi govori Bernstein o mogućnosti promjene kapitalističkoga sistema pomoću radničkih sindikata, konzumnih zadruga, radničkoga zaštitnoga zakonodavstva i izvršavanjem socijalnih dužnosti sa strane općina.

Ustalilo se ipak kao definitivno i oficijelno shvaćanje marksističkih stranaka, da konzumne zadruge moraju biti

samo »instrumenat klasne borbe«, »borbene organizacije radništva« (stranački kongres austro-ugarske socijalne demokracije g. 1906.). Konzumno zadrugarstvo mora biti samo dio socijalističkoga pokreta, koji će u vezi sa socijalističkim radničkim sindikatima i socijalističkim političkim strankama uništiti kapitalistički sistem.

Bijaše naravno i među socijalistima ljudi, koji su se pokušali uzdignuti nad ova dogmatička shvaćanja socijalističkih stranaka. Tako su na pr. švajcarski socijalisti dr. Hans Müller i S. Gschwind zatražili reviziju socijalističkoga programa na stranačkom danu god. 1895. Prijedlog o reviziji iznijela je socijalistička grupacija iz Oberwilla, a on glasi:

»U uvjerenju, da stranački program od g. 1888. u svojoj cjelini i u pojedinostima ne odgovara dostignutim socijalnim i političkim rezultatima, da se pokazuju kao neodrživi i u nesuglasju sa socijalnim razvojem u programu izneseni pogledi, u kojima se traži podržavljenje svih sredstava produkcije; da osim toga upravljanje poljodjelstvom sa strane države znači ekonomski korak natrag, jer to uništava naročito u našoj zemlji neophodno potrebnu samostalnost seljačkih gospodarstava i na njegovo mjesto postavlja skupocjenu, birokratsku i omraženu upravu; da konačno politički postulati u pogledu jednostranoga zastupanja centralizacije traže promjenu — zaključuje socijalno-demokratsko članstvo Oberwilla, da predloži stranačkom danu:

1. Reviziju cjelokupnoga programa od 1888. i to s obzirom na glavni, politički i ekonomski dio.

2. Naročito neka novi program u svom ekonomskom dijelu ograniči socijalizaciju, odnosno komunalizaciju na području prometa i nekretnina ili samo na socijalizaciju temeljne rente (Grundrente). Za ostala područja gospodarstva (seljačko gospodarstvo, obrt, industrija), neka se nastoji oko podizanja zadružnih organizacija u smislu socijalističkih načela i to na način, da se na temelju konzumnih zadruga upravljaju i demokratski organiziraju u interesu konzumenata produkciona (industrijska i obrtna) poduzeća.«[5]

Naravno, da je takav prijedlog, koji je silazio s nekih temeljnih socijalističkih principa, odbijen s velikom većinom glasova, te se spominje danas samo u analima zadružnoga pokreta.

Komunističko shvaćanje zadrugarstva još je ekstremnije nego socijalističko. Prema dr. K. Bittelu,[6]) glavna je svrha zadruga:

[5]) Cit. kod J. Fr. Schär. Genoss. Reden und Schriften.

[6]) Dr. K. Bittel: Kommunismus u. Genossenschaftswesen (I. H. d. G.)

1. pobijanje opasnosti imperijalističkoga rata i solidarnost sa SSSR (Sovjetskom Rusijom) i sovjetskim zadrugarstvom;

2. obrana fronta internacionalnoga proletarijata;

3. nastojanje oko unificiranja radničkih sindikata;

4. borba protiv fašizma, bijeloga terora i sistema kolonija;

5. vođenje proleterske politike u zadruzi.

Komunističke konzumne zadruge treba da budu organizacije komunističkih masa; da se vežu s komunističkim strankama i bore se protiv kapitalističkoga društvenoga sistema, trustova, kartela i vladajućih klasa. Članovi zadruga dužni su sudjelovati u stranačkim agitacijama, demonstracijama i političkim skupštinama. Osnutak borbenih fondova, pomaganje u slučaju štrajkova i političkih progona, borba za sniženje cijena i povećanje standarda života — to su sve dužnosti komunističkih konzumnih zadruga.

Nasuprot marksističkom i sovjetskom tipu zadruga postavlja se zadružni, t. zv. rochdalski tip zadruga, utemeljen na onim principima, koje su prvi proklamirali tkalački radnici iz Rochdala, poznati pod imenom »čestiti rochdalski pioniri«. Rochdalske konzumne zadruge stoje na principu neutraliteta, t. j. neovisnosti zadružnoga pokreta od bilo koje političke stranke. One, iako su većinom radničke organizacije, traže ipak, da se u njima radnici vladaju kao konzumenti, a ne kao producenti. Dok socijalističke zadruge učlanjuju samo zadrugare, koji se slažu sa socijalističkom ideologijom i katkada im pače kao uvjet propisuju, da ne idu u crkvu, dotle zadruge rochdalskoga tipa primaju u svoje članstvo pristaše svih stranaka. Broj socijalista-zadrugara ograničen je stranačkom pripadnošću, dok je broj članova rochdalskih zadruga neograničen. Načelo »neutraliteta« pokazalo se i u praksi glavnim preduvjetom uspjeha svake konzumne zadruge.

Ideološke nesuglasice između socijalističkih i neutralnih zadruga u francuskom konzumnom zadrugarstvu dovele su god. 1895. do sudbonosna rascjepa na dva zadružna saveza, socijalistički i nezavisni. Iako je god. 1912. došlo ponovno do fuzije i zajedničke saradnje, ipak francusko zadrugarstvo još do danas osjeća posljedice onih dana, a veliki dio svoga neuspjeha može zahvaliti upravo činjenici, da su se mnoge zadruge postavile na isključivo klasno stanovište. Neovisno englesko zadrugarstvo služi danas kao primjer čitavom zadružnom svijetu, a politička

rascjepkanost belgijskoga zadrugarstva pokazuje nam, kako ne smije izgledati zadružni pokret.

Najveći dio zadrugara provodi u praksi princip apsolutnoga političkoga neutraliteta, pa tako dr. J. P. Warbasse veli:

»Počinjemo sa konzumentom, ne vidimo u zadrugarstvu klasne razlike. Zadruga je za sve žene i za sve muževe. Iako je njezin cilj ekvivalentan s onim ekonomskih revolucionaraca, ipak su njezini putevi drukčiji, daleko od sile i prevrata. Kada napreduje zadružna demokracija, stupaju ljudi, koji su zaposleni u kapitalističkim društvima na zadružno područje i zaposluje se tamo. Zadruga počiva na interesima sviju ljudi i ne poznaje kod toga klase, niti stvara klasne opreke.«[7])

Dr. Hans Müller piše:

»I mi zadrugari znamo, da često ne ide bez borbi, ali usprkos toga ne mislimo na to, da od toga učinimo svoj princip. Mi nastojimo, da ga odstranimo tamo, gdje se to dade učiniti i kanimo dospjeti do svojega cilja drugim, mirnim putem. Mi priznajemo dalje, da socijalna ili politička borba može imati svoje dobre, socijalno-pedagoške rezultate, ali samo pod pretpostavkom, da se vodi bez mržnje i neistine, u vjernosti i vjeri, u poštovanju protivnika kao sugrađanina i čovjeka; da je to borba, koja se vodi za dobru i pravednu stvar, gdje se radi o nečem višem, a ne samo o klasnim interesima. Borba, koja se inscenira, samo da se drugima štetuje ili da se postigne posebne pogodnosti je socijalno zločinstvo; ona ne odgaja nikoga, nego dovodi do socijalne surovosti i moralnoga podivljanja te pretvara čovjeka u zvijer.«[8])

Socijalistički kongres u Kopenhagenu (god. 1910.) priznao je doduše zadrugama autonomno polje rada, ali socijalno-demokratske, kao i komunističke zadruge, drže se u praksi slabo direktiva stranačkoga kongresa. Spajajući zadružni pokret s političkom akcijom stavljaju mu suvišne zapreke, iako su zadrugari (rochdalski pioniri, dr. King, Robert Owen i dr.), pa čak i socijalisti-zadrugari (E. Fleissner, dr. Hans Müller, M. I. Tugan Baranovski i dr.) naglašavali uvijek potrebu neutralnosti u zadrugarstvu. Louise Reville, izjavila je na prvom kongresu socijalista-zadrugara (u Parizu god. 1900.), »da uvlačenje politike u zadrugarstvo znači igrati se dinamitom«.

---

[7]) Dr. J. P. Warbasse: »Cooperative Democracy«

[8]) Dr. Hans Müller: »Die Klassenkampftheorie u. das Neutralitätsprinzip des Konsumgenossenschaften«.

O prednostima neutralnoga principa pred stranačkim govori nam najrječitije praksa. Dr. Hans Müller[9]) uspoređuje dvije zadruge, jednu neutralnu i jednu socijalističku i to »Konzumnu zadrugu u Baselu« i »Maison de peuple u Bruxellesu« i dolazi do ovih rezultata:

	Maison de peuple (soc.)	Allg. Baseler Konsumverein (neutr.)
broj članova	*20.000*	*28.538*
promet	*4,907.759*	*1,407.117*
promet pekarne	*2,580.000*	*875.000*
promet trgovine goriva	*480.000*	*688.000*
promet trgovine mesom	*280.000*	*3,781.000*
promet ostalim živežom	*800.000*	*10,000.000*
netto višak	*544.000*	*1,534.249*
ristorno	*356.207*	*1,167.186*
ristorno po članu	*245*	*581*
imetak zadruge	*125.000*	*932.000*
ulog u rezervni fond	—	*64.700*

Socijalistička zadruga »Maison de peuple« ne daje svojim članovima niti polovicu prednosti koliko neutralna zadruga »Allgemeiner Konsumverein«, premda zaposluje pet do šest puta više osoba u svojim poduzećima i trgovinama. Broj članova je približno jednak, uvjeti razvitka slični, a ipak kolike li razlike. Neutralni »Allgemeiner Konsumverein« u Baselu pokazuje nam, kakove uspjehe može postići neutralna konzumna zadruga. I radi toga, zadruge rochdalskoga tipa ne drže se načela klasne borbe, već hoće da obuhvate sve ljude i da pođu putem pozitivne socijalne izgradnje.

Predavajući o zadružnoj propagandi u Ujedinjenim američkim državama (U. S. A.) dr. J. P. Warbasse iznosi na X. međunarodnoj zadružnoj školi u Beču god. 1930. interesantnu razliku zadružnoga i socijalističkoga pokreta:

Zanimivo je, da se u zadružnim školama pohađaju najviše tečajevi za knjigovodstvo, dok na radničkim i sindikalnim školama tečajevi za izobrazbu u govorničkoj vještini pokazuju najveći broj polaznika. To osvjetljava činjenicu, da sindikalistički i socijalistički vođe ne drže suviše mnogo do zadružnoga pokreta. Zadrugarski pokret daje suviše

[9]) Ibid.

malo mogućnosti za dramatsko djelovanje. Mi zadrugari [illegible] vrlo malo mase, radi »mase, koje teško rade«, i radi »[illegible]«. Mi trebamo vrlo malo snažnih riječi protiv »vladajućih [illegible] kapitalista« i »lijenih bogataša«. Mi nastojimo, da [illegible] ostvarimo onu civilizaciju, o kojoj govornici samo govore, a idealisti samo sanjaju.[10])

I kod nas, u Hrvatskoj, marksisti nijesu nikada pokazivali previše razumijevanja za zadružni pokret. Oni su doduše pokušavali, da razviju nekoliko zadruga produktivnih kreditnih i konzumnih, ali su one većinom likvidirale. Razlozi su svagdje bili u glavnom p o l i t i č k i, o čemu se možemo uvjeriti iz Koraćeve knjige o radničkom pokretu. Naročito se to vidi iz historijata »Prve radničke konzumno-produktivne zadruge ‚Napred' u Zagrebu«, gdje su »glavni uzrok propasti bile p o l i t i č k e p r i l i k e i b o r b e«. Godine 1920 zadruga je došla u ruke komunista, i od te godine p o t k r a d a n j e z a d r u g e od strane namještenika razvilo se u jedan sistem, a p o d z a š t i t o m k o m u n i s t i č k i h s i n d i k a t a« (Korać). Političke razmirice bile su uzrokom raspada i većine drugih zadruga ne samo u radničkom već i u seljačkom zadrugarstvu.

Sve to dokazuje više nego očito, da samo opće narodne, n e p o l i t i č k e z a d r u g e mogu uspijevati i doživjeti neki veći prosperitet. Jedino onda, kada zadrugarstvo spaja u slobodnu zajednicu sve narodne dijelove, bez obzira na njihova »politička uvjerenja« i »klasnu pripadnost«, može se oduprijeti svim krizama i socijalnim nepogodama, pa je jasno, da se više ne može održati neko »klasno zadrugarstvo«. Dobro veli Korać: »... danas nikom više ni ne pada na pamet — izuzevši zadrte doktrinarce — da od zadruga prave klasne borbene i revolucionarne organizacije«. To je i razumljivo, jer p o l i t i z i r a n o z a d r u g a r s t v o m o r a p r i j e i l i k a s n i j e d o ć i n a r u b p r o p a s t i. O tome nam je životna praksa dala dosada nebrojeno mnogo dokaza.

[10]) Izvještaj s XIII. međunar. zadr. kongresa i X. zadr. škole u Beču.

IVO BALENTOVIĆ:

BIJELA KUGA U SLAVONIJI

Kad se govori o »bijeloj kugi«, toj žalosnoj pojavi u našem narodu, misli se u prvome redu na Slavoniju. Zapravo: ne na Slavoniju u najširem geografskom smislu, već na nekoliko njezinih kotareva. O pojavi »bijele kuge« pisalo se posljednjih godina dosta u našoj dnevnoj štampi, ali mnogo manje u stručnim znanstvenim časopisima. Postoji ipak stručna i temeljita studija, koju je napisao dr. Bojan Pirc (»Opadanje stanovništva u Slavoniji«), koja je i pokrenula ovo važno pitanje sa mrtve točke. Na temelju statističkih podataka sakupljenih u pet slavonskih kotareva (Vinkovci, Županja, Brod, Vukovar, Đakovo) u kancelarijama župnih ureda i općina, iznosi dr. Pirc zanimljive rezultate svoga pomnjiva rada, opažanja i studija. Mnoga fakta, o kojima se u ovoj knjizi raspravlja, rezultati izraženi u brojkama, zapanjuju nas, ujedno ožalošćuju, pri pomisli na budućnost ovoga kraja.

Opadanje nataliteta i veličina smrtnosti, prema dr. Pircu, posljedice su »naročitog historijskog razvoja tih krajeva«. Ali, koji je to, pitamo se, naročiti historijski razvoj? I, da li se zaista opadanje nataliteta ima uzeti kao posljedica načina života nekadašnje Slavonije? Jesu li tome krive ondašnje prilike? Da li su zaista bogatstvo i dukati bili potstrekač za stvaranje mentaliteta nerađanja djece i toga, tako zvanog seksualnog »morala«? Ili, — koji je pravi razlog propadanja domaćega žiteljstva, ako nisu ovo pravi razlozi. Pred ovakovim pitanjima našao se dr. Pirc i pokušao je na njih dati približne odgovore. I dok se on kreće u okviru medicinske znanosti o vitalitetu, natalitetu i smrtnosti naroda, njegovi su zaključci potpuno ispravni i točni; no, čim je trebalo preciznije odgovoriti na pitanje zašto je u ovome kraju takovo stanje, njegovom odgovoru ne može se priznati potpunost. U poglavlju o uzrocima malog broja porođaja, dr. Pirc doslovce veli:

»Prema svemu tome čini se to više, da život u zadruzi nikako nije propagator većeg broja djece, nego, da su one cijelim načinom života donekle krive za slabo rađanje.« (Strana 30.)

Za objašnjenje ovoga zaključka potrebno je vratiti se prošlosti i odrediti 1. kakav je utjecaj zadružnoga života na razvoj seoskih prilika i 2. da li je zadruga kao tip narodne socijalne institucije zadovoljavala potrebe onoga života? Dobro, međutim, znademo, da je zadružni život bio potpuno miran, sređen i uravnotežen. Drugo je pitanje složenije; odgovor je teži, ali može se reći: razvoj seoskih prilika nema konkretne veze sa zadružnim životom. Današnje stanje opća je pojava, a da je ono u Slavoniji prekoračilo dopustljivu mjeru (specijalno u pogledu nataliteta) razlozi su isključivo psihološkoga karaktera. I konačno, odgovor na ovo pitanje jasan je: z a d r u g a j e dugo i dugo godina kao takva p o t p u n o z a d o v o l j a v a l a z a h t j e v i m a v r e m e n a i s v o j o j s v r s i. Kad je, međutim, od godine 1881. počeo zadružni život da propada, ne zbog pomanjkanja vitaliteta nego zbog drugih razloga, dolazi tek tada pravi početak današnjega stanja. Ovo propadanje donijelo je sa sobom sve kasnije teškoće i sve negativitete. Dakle ne zadruga sama, nego generacija, koja je izazvala ovo propadanje, nosi odgovornost za sve crne posljedice.

Karakteristično je u životu i razvoju to, da je uloga muškarca i žene u pojedinim vijekovima bila različita. U vrijeme najveće zadružne harmonije muškarci su ti, koji dominiraju i reguliraju životom, dočim kasnije nakon prvih sukoba i valova nereda, preuzima ovu ulogu žena, dok je danas jednaka podijeljenost ove uloge očita. Odmah, čim je žena došla na površinu, posvećuje ona najveću brigu razvijanju svoje individualnosti: iskorišćuje većinu slobodnoga vremena samo za svoju ličnost, podleže nagonu, prepušta se sanjarenju i čežnjama; kiti se i oblači u svilu i zlato. Želja za tjelesnom ljepotom i isticanje te ljepote dovodi do »racionalizacije spolnog života i hotimičnog ograničavanja broja djece« (Pirc). U tome razdoblju i javljaju se, pored lijepih i duhovitih, mnogi stihovi seksualno-erotskog karaktera, koji su u glavnom r[illegible]ine »slobode« i duhovnog proživljavanja.

U inoče oplećak,
Turskoga misira,
Kako ga je sašila
Sav joj se prozira.
Darovat ću dragana mojega,
Darovat ga suvim zlatom ne ću,
Nego ću ga maramicom bijelom —
Nek ga bijela sjeća moga tijela.

— — — — — — — — — — —

Naše cure Šokice,
Nemaju ni hodnjice:
Al' si svaka kupit znade
Za lice pomade.

Život bez djece lagodniji je; zato Slavonka i »živi ko divojka« i nastoji da se što dulje uščuva. Ona vara muža i drži »švalera«:

Slatka muka, mog švalera ruka,
Sunce sine, kad me obavine.
Moja dika zabadava spava,
Ja ne iščem plaće od konaka
Tako me je naučila majka...

O razlozima zašto je natalitet posljednjih godina toliko pao naročito na pr. u županjskom kotaru, zaključuje se različito. Svakako stoji da su ovi razlozi mnogostruki, ali treba znati i to, da su oni sigurno novijega datuma, dakle protivno tvrđenju dr. Pirca, koji veli: da se već i u doba Reljkovića »radilo na ograničavanju djece« (Satir g. 1763.). Ovo svakako stoji; samo što to ograničavanje nema većega značenja, kad se govori o natalitetu novijega vremena. Posve je pravilno mišljenje nekih prosvjetnih radnika — pa i poznatog folkloriste Josipa Lovretića — da je upravo propadanje zadružnoga života uzrokovalo izumiranje Slavonije. U svojoj knjizi, dr. Pirc ovo odlučno negira. On kaže: »Da za vrijeme većeg broja zadruga nije bilo mnogo više djece, dokazuju i podaci iz tablice broj 3. koja pokazuje natalitet od prije 30 godina:

Evo izvatka iz spomenute tablice:

Godine	*Na 1000 stanovnika rodilo se u kotaru:*				
	Županja	*Vinkovci*	*Brod*	*Djakovo*	*Vukovar*
1901.—1905.	*30,2*	*32,6*	*35,8*	*47,0*	*41,3*
1906.—1910.	*30,1*	*31,5*	*36,9*	*47,4*	*41,4*
1918.—1923.	*31,0*	*33,5*	*36,1*	*43,8*	*39,4*
1924.—1928.	*27,2*	*28,1*	*33,8*	*40,6*	*37,4*

Kad znademo, da je propadanje zadružnoga života uslijedilo mnogo ranije i da je u godini 1900. bilo u najvećem zamahu, (što dr. Pircu nije bilo poznato) vidimo, da je naše stanovište u ovome slučaju ispravno. Manjkaju samo statistički podaci od godine 1880. do 1900., koji bi pokazali, da su i natalitet i smrtnost u tome razdoblju zadovoljavapući. Podvlačeći dakle ovaj važni razlog treba istaknuti, da su ostali navodi spomenute studije potpuno ispravni.

Nošenje dukata kao ukrasa, koje je kako tvrdi Lovretić počelo krajem 19. stoljeća, takodjer je uzrokovalo širenje taštine, oholosti i krivih shvaćanja u Slavoniji, osobito u županjskom i vinkovačkom kotaru.

Inače, pri izdvajanju uzroka i pronalaženju razloga »bijele kuge«, treba voditi računa i o rasnim razlikama u krajevima stare »granice«. Pogledi na život i poimanje stvarnosti često su u dva susjedna sela potpuno oprečni. Ovo je također važna činjenica, kad se govori o natalitetu pojedinoga sela.

Neproduktivnost nekih sela u pogledu rađanja, tipična je pojava dotičnoga sela. Mentalitet i psihičko raspoloženje je skroz drugačije u jednome selu, spram onoga u susjednom selu, a ipak se može načiniti grupacije slavonskih sela i to tako da se ona sela sa najmanjim metnu u jednu grupu, sa srednjim u drugu, i sa najpovoljnijim u treću. Za što vjerniju ilustraciju dosadašnjih navoda, evo podataka kako ih je dr. Pirc sakupio na licu mjesta:

PROSJEČNO OD GOD. 1925. DO 1929.

Općina kotara Županjskog	*Na 1000 stanovnika rodilo se živo*	*Na 100 živorođenih, mrtvorođenih*
Kruševica—Šamac	*30,9*	*1,4*
Županja	*29,4*	*1,0*
Gundinci	*28,4*	*3,3*
Drenovci	*28,0*	*0,2*
Sikirevci	*27,4*	*4,0*
Babinagreda	*26,6*	*6,2*
Gradište	*24,0*	*7,9*
Bošnjaci	*23,2*	*3,7*
Urbanja	*22,7*	*1,2*
Štitar	*21,5*	*2,9*

Općina kotara Vinkovačkog	*Na 1000 stanovnika rodilo se živo*	*Na 100 živorođenih, mrtvorođenih*
Jarmina	*37,2*	*2,0*
Rokovci—Andrijaševci	*34,0*	*5,7*
Nijemci	*33,8*	*2,9*
Ivankovo	*33,0*	*4,1*
Cerna	*27,2*	*7,3*
Komletinci	*25,9*	*4,2*
Privlaka	*23,6*	*4,5*
Slakovci	*21,5*	*0,0*
Otok	*14,9*	*3,4*

I sada, kada se govori o opadanju stanovništva u Slavoniji, posebno treba podcrtati imena nekih slavonskih sela gdje se pojavljuju najslabiji rezultati. To su sela: Otok, vinkovačkog kotara, te Štitar, Vrbanja, Bošnjaci i Gradište županjskoga kotara. Prije početka ovoga stoljeća važan razlog, koji je utjecao na stvaranje poznatog seksualnoga morala jest ekonomsko obilje, a poslije toga, u današnje vrijeme, i opet sličan uzrok samo u obratnom smislu: ekonomska kriza i siromaštvo. Poznato je tako, da je selo Štitar (kod Županje) jedno siromašno selo sa zemljištem, koje je izloženo poplavama, jer je nekanalizirano. Otok je bogato i veliko selo (po popisu iz godine 1921. broj stanovništva iznosi 3.172). Zato i jest potrebno mnogo stručnog znanja i studiranja, da se može nešto ispravno zaključiti za oba sela.

U svome odličnom djelu »Zbornik za narodni život«, veli Lovretić za Otok: »Otočanke malo rađaju i žive ko gospoje«. I pjesma o njima govori:

Svoje kose po gospodski nose
Otočanke visoke divojke,
Sve su tanke kano varošanke.

Izgleda dakle da je kult tijela inače važna pojava slavonskoga obilja u ovome selu uzeo najvećeg razmjera. Otočanka sama pjeva:

Moje tilo kao zlato suvo
Stog ga dika za sebe sačuvo...
Ljubi mene drago,
Prodat ću ti blago
Srca pola, tilo cilo
Dat ću ti zacilo.

Da je broj stanovništva u mjestima stare »granice« znatno pao, i da natalitet posljednjih decenija nikako ne zadovoljava, uzroci ekonomskog karaktera ipak toliko ne dolaze u obzir. Dakle najveća značajka za razvoj i postanak današnjih prilika, svakako je mentalitet ovoga kraja. Sada dolazi pitanje: Šta je uzrokovalo razvitak ovoga mentaliteta?

Da li psihičko razvijanje u pravcu samoodgoja (ženske osebine) kod generacija koje su stupale u život iza godine 1880.? Ove su generacije pružale svome naraštaju jedan novi neuravnotežen odgoj čiji je rezultat ovaj današnji mentalitet. Evo jedne pjesme iz onog starog vremena:

Ljubila se moja mama,
Ljubit će i kćera;
Nij' joj krivo, pa ću i ja,
Držati švalera.

Pisac ovih redaka, koji živi u Slavoniji, mnogo je i mnogo puta mogao čuti, gdje starije žene svjetuju mlađe, a često i mati kćer: »Djeca su ti velika pokora. Najbolje zato tko ih nema — taj je najsretniji!« — Ovakovo mišljenje prevladava u nekim selima jače, u nekima slabije, već i prema tome, kakova je gdje veličina nataliteta. Među narodnim pjesmama ima mnogo takovih, koje govore o »trovanju čeda« i uništenju poroda. Evo samo jednoga primjera gdje djevojka govori o svojoj majci:

Moja mama čedo otrovala,
Pa se čulo da je robovala.

Na suzbijanju ovoga narodnog mišljenja slabo se ili gotovo nikako ne radi. Dešava se pače, da se u selu pojavi kakav agent, nudeći na prodaju literaturu, koja podupire depopulaciju i preporučuje različita sredstva. Da se spriječi to zlo svakako bi trebalo što savjesnije provesti u život odnosne norme kaznenoga zakona, koje propisuju kaznu za takove delikte.

*

Mortalitet Slavonije veoma je visok. Ovo naročito vrijedi za nekoliko potonjih godina. U g. 1933. brojka umrlih u mnogim mjestima Slavonije poklapa se sa brojem

rođenja. Broj sklopljenih brakova također je veoma nizak. Zašto je smrtnost u Slavoniji tako velika? O tome bi se dalo mnogo govoriti. Dr. Pirc u svojoj studiji navodi razloge koji su inače dobro poznati, a to su: ekonomske i higijenske prilike, zatim klima, hrana, voda, a naročito velika raširenost tuberkuloze i prekomjerno uživanje alkohola. Tuberkuloza je naročito raširena u slavonskim selima, zatim dolazi velika smrtnost male djece ispod jedne godine. Ova smrtnost ima svoje posebne uzroke, koji su u vezi sa onima koji utiču i na kretanje nataliteta. Uglavnom, može se reći, da je mortalitet u Slavoniji posebno u spomenutim kotarevima mnogo veći nego u drugim pokrajinama pa i drugim državama. Zato bi se Slavoniji trebalo posvetiti najviše pažnje. »Potreban je uspješan i što više intenzivan rad u svim tim pravcima služeći se svim mogućim i priznatim načinima rada. (Pirc). Zaštićenje dojenčadi, poboljšanje higijenskoga života, prosvjećivanje žena i muževa, sve su to velike potrebe, koje traže rad i žrtve i što skorije o s t v a r e n j e, taj jedini pravi lijek za moralno ozdravljenje našega sela.

KNJIŽEVNOST

DANILO ČOVIĆ:

MATOŠ

Spoznaje žedan napusti svoj grad,
da uđe u život velikog Pariza,
noseći sobom svoj vlastiti jad
jedan iz našeg lutalačkog niza.

Tada ga lutanje svega opi.
Ali mu život nije mogo dati
ništa do znanja, koga žedan popi.
A kad se umoran rodnoj zemlji vrati

u krilo drage Croatiae,
pustoš ga zaboli posječenih gora
i blijeda tuga svenule akacije.

U njemu tada, ko oluja s mora,
zavitla osjećaj za njene gracije
skrivene u dubini velikih ponora.

MILJENKO ANDRIJAŠEVIĆ:

PISMO

Dobio sam pismo od kuće baš danas,
I u njem mi piše majka: »Dragi sine,
Sretna sam što vidim da misliš i na nas
I što nas se sjećaš katkad iz tuđine.«

»Veseli nas, da si zdrav, vedar i čio
Pa i zadovoljan, uzdanice naša,
Otac ti je svojom rukom pisat htio,
Al', znaš, on ne voli da se pera maša.«

»Mi smo, Bogu hvala, svi živi i zdravi,
Samo otac kadkad malko pobolijeva.
Tvoja seka već i jastučnice pravi,
Veseli se svadbi i cijeli dan pjeva.«

»Sav te rod pozdravlja, i komšije naše,
Sjećaju se rado tvojega divana
O snu starog Mate, njega zakopaše,
Umro je siromah pred nekol'ko dana.«

»Otac prigovara, da ga koštaš mnogo,
Al' ti si to nemoj srcu uzimati
Znaš, da otac voli da postupa strogo;
Piši samo meni, poslat će ti mati.«

»Sada svršit moram, jer se seka nudi,
Da napiše braci nešto, ali sama.
Uči, sine, dobro i dobar mi budi
Blagoslov ti šalje i ljubi Te Mama!«

Iza toga dva tri redka moje seke:
»Dragi braco, dođi o Uskrsu k nama,
Jer nam majka često u časove neke
Znade da za tobom plače kad je sama.«

»Dođi jer će možda o Uskrsu biti
Moja svadba, braco, Niko jedva čeka.
On je jako dobar, volit ćeš ga i ti
Mnogo poljubaca šalje tvoja — Seka.«

Okrenuh da nađem jošte redak koji,
I tamo gdje pismo po pola se smata,
Jednom teškom rukom napisano stoji:
»Sine, budi čestit, pozdravlja te Tata!«

IVO BALENTOVIĆ:

MLADOST

(M. Š.)

Oblaci bijele meke marame.

Popet ću se šumi na rame.
Oblake ću meke gladiti
i cjelovom zore usne sladiti.
A ti ne ćeš doći, jer je ledena
noga onâ što je lako plesala.
Gnjiju sada usta tvoja rumena:
što ljubavi riječ su klesala.
Samo jedna mladost zrije u nama
i ljubav i čežnja ljulja se u zjenama.

Smijemo se, jer smo pijani —
dođi i ti. Ajde ustani...

IVO BERAČIĆ:

U PROLJEĆE

Krasna proljetna jutra, cvjetni mirisni dani
Radost su duše moje, sreća su srca moga.
O brate moj dragi, daj i ti jednom zastani
Pa pogledaj bijelu granu rascvjetana gloga.

Ta zar ne čuješ i ti,
kako iz svakoga cvijeta
diže se molitva sveta
i leti pred nebeski oltar
pred prijesto dobroga Boga?

O brate srca moga?
Zar ti još doista ne znaš,
da svaka je sitna ptica,
svaka ona slaba klica
naših plodnih oranica
živa pjesma zahvalnica
Našemu vječnom Ocu?

KAMILO KRIŽANIĆ:

JAGLACI POD BRIJEGOM

I.

Jelica, seoska djevojka s dugim plavim pletenicama, bila je već nekoliko večeri tužna. U tišini ponoćnoj, kad su krovovi kuća bili poliveni srebrom, a čedna travanjska noć odala se mirisima mladih šuma, rasplela je Jelica svoju kosu gladeći je toplom rukom, kao da umiruje svoju tugu. Oni zastori, što ih je išarala ružicama, dok je još bila pastiricom, pričali su joj kao i svake večeri o sreći, dragim i bezbrižnim danima. Nije mogla da zaplače u ovim kasnim urama, no oko joj je blistalo još neizrečenom boli i nikome nepovjerenim strahom. Bivalo je tako svih ovih noći, kad je sve bliža zbilja tkala u dušu djevojčinu gorčinu i teške dane. Da, otac stari i nepopustljivi otac, udavao je doskora svoju jedinicu, kako je ponosno nazivao, u bogatu kuću Jandrića, bogatu i poštenu na glasu u svoj okolici. Mislio je često stari, tamo će joj biti dobro. Dobri su to gazde, dva sina školaju čak u gradu na visokim školama, (a rijetko tko to danas može!), dva rade zajedno s ocem, jer zemlje je puno. Žena Jandrića je istina čudnovate naravi, no što je glavno: Jelici bit će tamo dobro, a meni potpora pod stare dane. K tomu smo i međaši, dobro se slažemo, a ni naša stara kuća nije na zlu glasu. Konačno Miko sin staroga Jandrića je mladić na svome mjestu, što više, svršio je i neke škole u gradu, a ljubav i sreća sve će to doći s vremenom.

Tako misli stari otac Jeličin, dobar račundžija i osrednji gospodar u selu. Jelica nije razmišljala prije očeve odluke o tome mnogo. No kad joj je stari jedne nedjelje spomenuo Miku i što dalje misli, zastala je u svojim radostima. Pomislila je, da bi radije malog pastira Peru svoga vršnjaka, koji je umio u selu da izradi najljepše frulice, ili susjedinog Andraša, koji je čudak, no njoj je uvijek bio dobar. Sve je to sama sirotinja, no dobre duše i njezini drugari, dok je još bila pastiricom.

Razmišlja Jelica u miru noćnome, hoće li imati snage, da jednom, (a sad je vrijeme), kaže ocu, što misli. Pozna

oštre brazde na očevom čelu, kad se smrknu kao da govore: Tako i nikako drukčije. A šaka, ona tvrda i puna kad odjekne po stolu, ne zna se, da li je prijetnja ili odluka. Boji se ona i u ovim samo svojim mislima one žile očeve iznad sljepoočice i njegovoga dubokog glasa. No opire se mladost, opire se mekoća ove večeri, opire se toliko dragih sjećanja. Da, otac veli, šta ljubav, to je za gospodu. Glavno ti je pamet u glavu. Danas se teško živi.

Dok je mati bila živa, Jelica razmišlja dalje, bio je stari nebriga, znao je prosjediti u krčmi kod židova pola dana, a sada nadgleda sve, brine se oko kuće, i sam radi s težacima u vinogradu. Namrgodi se njegovo lice, kad je opazio jednom maloga Peru (koga cijelo selo voli) pod prozorom. »Nije danas vrijeme za divane, treba zasukati rukave.« Nađe stari prigovora i svojoj vlastitoj sestri, koja dođe, da u kući što pomogne.

Toga se Jelica boji. Straši se pred onim oštrim i neprijateljskim pogledom očevim, jer znade da je njegova odluka nepromjenjiva. Pa taj Miko Jandrićev, inače pristao momak, čak i kicoš, nosi se gotovo kao i oni u gradu, no Jelica ne može da vidi onu njegovu šarenu kravatu, uske francuske hlače i košulje kupljene u gradu s tamnoljubičastim prugama. Zašto ne nosi Mika one od domaćeg platna kao njegovi vršnjaci, zašto govori pred svojima neke učene gradske riječi, što je čuo od svoje braće školaraca. Gotovo strepi Jelica od pomisli na toga čovjeka. Tuđ joj je, vrlo tuđ. A ono, što veli stari otac, sreća i ljubav to će s vremenom doći, boli je kao uzaludno nadanje.

Još lani kad su je svi težaci i družice s polja vjenčali s krunom žetvenom bila je tako mirna i ponosna. Govorili su svi kako joj ruke zlata vrijede, a pod žetvenom krunom, ona je koracala dostojanstveno kao kraljica. Znade ona, da je mnogima u srcu kraljicom. Da, već ju je prosio Blaž Matin iz Savskog sela, no stari reče: — »Kakvi svatovi, kakva udaja, treba najprije ovdje (lupivši se po džepu) imati nešto. Šta vi mlađarija znate, kako se danas teško živi.« I prosac je otišao. Nije ni opazio, da ga je otpratila jedna suza s Jeličinih očiju.

Misli sve to sirota Jelica, misli dok se nisu počele da joj se sklapaju oči. One toliko isplakane oči.

II.

Svitanje, rano svitanje, što unosi nemir nad selima, budilo se još prije pozdravljenja. Iz svečane tišine javljali su se prvi pozdravi još prije sunčanog hoda na istoku. Rumenilo svitanja pojačalo je onu zdravu seljačku boju. Zapaljene svitanjem mlade šume zarumenile su se kao stidljive djevojke, a okupani u rosi travnici su svježinom nudili jutarnju boju cijelom kraju. Vika je nad selom splašenih ptica, a odjekuje posvuda čelik plugova, zvonjava motika i koraci ljudski po jutarnjim stazama brzaju na posao.

Netko je uznemirio tišinu šume odlazeći stazom u grad. Na poljima vika, reski glas težaka, treba početi od predjutra na djelu. U kući Marka Šimića Jeličinog oca, već dugo ori zvonjava motika. Netko otvara vrata od štale. Pognut gospodar opet se ljuti (težaci sporo pridolaze). »Teško, se danas služi kruh. Ne molim ja vas da dođete, platim ja to dobro, ako ne ćeš raditi ti, eto mi sutra stotine drugih.« Topli dah iz ustiju dimi nekom ljutinom, a zlo je kad se gospodar već od ranoga jutra ljuti. A tko se ne bi ljutio: onaj Marin pastorak prebio jučer navečer nogu i nije došao na posao, dva iz gornjeg sela otišli u grad sa trgovčevim kolima, odmah tri težaka manje. E, ne zna svijet još danas za pravu muku.

Čim je Jelica izašla iz kuće sukobili su se pogledi. Otac naljućen već ujutro i kći s ispaćenim očima, polumrtvih obraza. Gleda nju stari, pa već htjede da bujicu oštrih riječi prospe na nj, ali nešto mu se ražali. Bila je Jelica tužnija no prije, ali ipak mila i draga Jelica.

Težaci su gubili se na posao nečujno pred gnjevom gospodarovim. Nije šaliti se s takovim čovjekom. Dobar je kao kruh, no ima briga, teških briga, govorili su jedni, đavo je u njemu, pokojnu je svalio u grob, a sada samo da mu je novaca, pakostili bi drugi, dok je Marko brižljivo pogledao kćer i kimnuo glavom žureći se za težacima. Sunce, koje je upravo crveno i sjajno izlazilo nije obradovalo njegovih misli. U prvim zrakama još je više promračilo lice zabrinutoga gospodara i njegove nakane. Njegovi koraci bili su teški kao i njegove misli.

Žmirkala je vatra na ognjištu bližilo se sve više pred podne. Danas će Jelica nositi u podne težacima jelo. Treba znati skuhati za toliku družinu. Ali to nije ni teško, kada u Markovoj kući ima svega.

Sunce je upilo svu tišinu seoskih podnevnih ura, kad izgleda da su izumrle kuće, da su nestali razgovori, smijeh i pjesma. Sve je u poslu, polja su puna, zamahuju snažne seljačke mišice bez riječi. Samo koji puta umiješa se u ovo proljetno tkanje po sunčanim livadama brižni glas gospodara ili zla slutnja oblacima, koji iz babinog kuta bliže se noseći neizvjesnost i strah. A po stazama susreću se djevojke s košarama, rumene i snažne zibajući se pod teretom brzaju k svojima težacima, opaljene proljetnim suncem šalju misli nekuda iza ovih brežuljaka, daleko, daleko. I Jelica je pošla s njima. Zajedno će sa susjedovima, pa će biti lakše. Našale se djevojke često među sobom, a Jelica se smije i preko volje. I u nju koja dirne, često puta one, koje joj zavide, no ona sa smijehom odvraća. Doduše u kolu nedjeljnom pred crkvom čula je kojekakva pričanja. No svijet rado priča. Napose one njezine drugarice, koje joj izgledaju bezazlenim prijateljicama. Podnosi Jelica strpljivo. No svi opažaju neveselost. Ispituju je.

»Sigurno ti stari ne dâ, da pođeš za Peru?« pita ju jedna. »Ah što slušala bi ja baš staroga, on se je naživio, pa neka sada tebe pusti da živiš«, — dodala bi druga. Ili započme razgovor o Miki Jandriću.

»Bogat je, ali ga ne bi htjela za tri onakva bogatstva. Što on misli, ako se drži kao gradski puran da je nešto više od nas. Kako se samo smiješno oblači. Kao gospoda.«

Smiju se djevojke obijesno i svaka žali Jelicu. Što će. Tako je jednoj, tako drugoj. Nikada starima ugoditi. Moraju da se smire, da zašute trpe i da se pokore.

Negdje se s bregova glasilo sitno seosko zvono. Bila je to sunčana, vedra pjesma, koja je odjekivala svojim metalnim glasom između bliskih brežuljaka molećivim glasom kao da skromni zvuk nije htio pobuniti životnu radost nad poljima, njivama i šumama. Svi su znali za sitno zvonce s crkvice sv. Jakova što se prodirući poput skromne pjesmice javilo umornim težacima.

Naskoro je Jelica stigla do svojih. Stari Marko, otac njezin, mrzovoljasto se ogledavao na oblačine, družina sjela u hladovinu hrasta, da se okrijepi odmorom i jelom. U klupku oko hrasta bilo ih je desetak gladnih i izmorenih. Sve je čekalo hranu, što ju je iz košare izvadila Jelica, dok su radoznale joj oči uznemireno gledale oca. Opet nešto snuje, opet nešto misli.

Zapjevala bi družba no stari je nešto tužan kao da mu nije dosta tolikih polja i njiva. Sve ni ne gleda družinu, već kao da se snažnim rukama prijeti oblačinama, što se zlobno žure na njegovo dobro. I još neke brige. Dublje nego ove nad družinom, nad poljima, nad brazdama. To su oni utisnuti redovi na čelu, koji pričaju o nemiru, o teškim planovima, pa i o besanim noćima. Osjeća Jelica svu težinu njegovih namjera, gleda družina, koja je već poodavno prorekla brige svoga gospodara, gleda i žali Jelicu. Mjesto odmora u hladovini, gdje treba ispružiti umorne ruke i slatkom nebrigom uživati u podnevnoj boji neba sa sunčanim pogledima u šume i drumove, mjesto da zažmire oči i u zvuku proljetne radosti utonu u mir, stari Marko nešto teškoga valja po svojoj duši.

Misli on o Jeličinoj udaji. Da, odgodio je poslije Uskrsa i sada je vrijeme došlo. Znade dobro, da se Jelica opire, da bi za ovoga ili za onoga, samo ne za njegova izabranika. Misli, kako djetetu dobro želi, da se ne pati u životu i vuče kao bijeda po selu (a što pastir Pero i drugi su tolika sirotinja) misli, da će joj ugoditi, što znade, da će u dobru (a i bogatu) kuću. Konačno dužnost je njegova da djetetu osigura sreću, iskusan je on, znade i to da djeca moraju slušati srce. Što srce, koje samo pozna sebe, a ne život. Život je mučan, težak, a srce ne pozna tu težinu. Za tri dana treba ići velečasnom. Pa i on odobrava Markovo držanje. »Strah Božji i dječji posluh. Četvrta zapovijed. To je, a ne nekakvo srce, koje si svašta želi.« Treba ići na zapis, a onda je obećao velečasni par riječi mladima, onako dirljivih — pa će biti sve dobro. Gleda stari otac Jelicu i pričini mu se pod ovim mislima kako ona vene. Sve više vene. No umiruje se. Sve će biti dobro. To djevojačko srce koje se poput krhkoga stakla drobi pod očajem svojih misli, bit

će opet jako i dobro. Samo pamet u glavu. Tješio se i jačao Marko ovim obećanjima. Prekinula ga je pjesma djevojačka od susjedove družine (a bili su međaši), a Marko prestade misliti i pođe težacima, da nešto pojede. Kao da je bio vedriji (to su svi osjetili). Gledao je mirno u kćer kako natače u čašu iz čuture i dijeli težacima. Odlučio se. A negdje kraj živice zaostala je pjesma djevojačka i primicale se popodnevne ure. Družina se odmarala, sunce zapeklo i nasmijalo se toplim milovanjem po uznojenim licima.

III.

Bila je velika žurba u Jandrićevoj kući. Mnogo posla, jer dolaze gospoda iz grada. Treba urediti sve neka se vidi čija je ovo kuća. I Jelica je u poslu. Već je u ovoj kući proživjela ljeto, jesen i pola zime. Njezin muž Mika, dobar dok se ne napije, često ju je nagovarao, da se presvuče u gradsko odijelo. Ljepše je i jeftinije tumačio je Mika, a vidiš već ga pola sela nosi. No sjećala se Jelica, kako su se nekad smijali onima, koje su preobučene u gradsko dolazile pred crkvu. No Mika ne popušta. Ljepše je i jeftinije. Svi tako u ovoj kući rade. Pa braća već gradski ljudi, školani i učeni, isto vele. Tješi Mika svoju mladu? »Vidiš ne trebaš tu mnogo raditi, ne trebaš težacima da nosiš hranu u polje, živiš kao u gradu. Zar nisi sretna?« govori tako Mika, očekujući uzalud jednu riječ svoje žene o sreći. No ona šuti. Jer radije bi išla poljskim putevima noseći težacima hranu u podneva, radije bi pomagala staroj šutljivoj tetki, tamo kod kuće, gdje je mogla da se bar potuži samoći i večernjoj tišini. Osjeća Jelica da je nešto tuđe ovdje, nešto što steže i suze i smijeh. Tuđe, tuđe...

Kad su došli oni iz grada, gospoda (a bilo ih je petorica), nastalo je kod Jandrića oduševljenje. Evo vidite kako fini ljudi posjećuju našu kuću, govore u zdravicama bolje nego bilježnik, a i pjevaju nekim drugim nerazumljivim jezikom neke čudne pjesme. Veselo je tu. Pucketa drvlje u starinskoj zemljanoj peći (jedini ostatak iz stare zadružne kuće, ali i to će na proljeće napolje), čaše biju o čaše, i nazdravljaju. Jandrićevi sinovi, školarci, hoće da se pokažu

pred prijateljima. Sve pjeva, smije se, a stari samo nosi vino.

Već je predvečerje. Ne ono zimsko, nego drago predvečerje s mirisom svježine. Na zapadnom nebu klonuli su dugi oblaci crveni u slutnji sutrašnjega vjetra. Brijeg kraj Jandrićeve kuće se zanio u polumrak. Onaj ljubičasti polumrak, što tako voli bregove i šume. Netko je izišao iz Jandrićeve kuće. Prema brijegu. To je Jelica, koja je ostala po strani današnjeg veselja. Nije htjela ni da vidi novo odijelo, koje su za nju donijeli iz grada. Otišla je skromno i tužno, kao da se sva tuga prelila u nju ove večeri, kao da trpi mjesto svih nesretnih družica, kao da će se težina svih uzdisaja u predvečerje sklopit nad njome poput provalije.

Pošla je stazom na brijeg. Davno poznatom stazom. I pod prvim korakom u polumraku zagledala je hrpu jaglaca. Dragoga cvijeta, što je progledao u zimi ispod okopnjela snijega. Smješili su se jaglaci u gustim hrpama, a preko njih je večernja boja upisala Jeličin pogled. I modrinu očiju, koje su rasplakane i nesretne. Osjetila je Jelica s koliko je iskrenosti gledaju ovi mali žuti cvjetovi, kao nekada davno, davno.

Kad se dotakla hrpe žutih jaglaca, kao da joj je zadrhtala ruka. Ne bješe li to možda strah pred davnim dragim uspomenama, ili želja da ostanu ti mali cvjetovi u ovoj tišini, sami zajedno s njezinom neizrečenom tugom. Zagledala se je Jelica s očima punim suza. Misao na mladost donijele su ove hrpe prvoga cvijeća. Misao na srce, na sreću i sne. Zagledala se Jelica u svoje cvijeće. A večernja boja prošla joj je preko lica i sakrila njezinu bol.

IVAN MIHAJLOV:

SIROTA

Pred jednom velikom kućom
vidjeh sirotu bez nogu gdje sjedi
nepomično kao od mjedi.

Mimo nje ljudi se žure,
nitko od njih ne mari za nju,
nitko da okom bi skrenuo na nju.

Priđoh joj bliže.
Oči su njene bez sjaja, lice blijedo, bez krvi,
usne bez boje, a ruke, suhe ko uvele hvoje.
Mašina joj noge u tvornici smrvi.

Oko joj suzi, plače i bludi
u maglenu sivu daljinu
dok mimo nje prolaze ljudi...

Zamaglilo mi se pred očima.
Mozgom mi preleti krvava slika
tvornice, stroja.
Kosti mi para lomljava nogu,
jauk i vika...
Nesvjest. Društvo za spasavanje.
Bolnica... I najzad ulica...

O, Gospode, kakve se nesreće
iza onih zidova kriju!
Bio bih presretan često,
da nemam ni očiju!

L I S T A K

Književni prikazi

HRVATSKO KOLO XV.

Redovno izdanje »Matice Hrvatske« za g. 1934.

Matičino se »Kolo« svake godine očekuje kao blagdanski dar, koji Matica pruža svojim književno-naučnim krugovima. To je kao neki almanah jednogodišnjega probranog materijala, koji treba da ostane u posebnoj knjizi otet zaboravi revijalnih brojeva, koji se gomilaju i zatrpavaju, gušeći novim materijalom i po koju bolju, a kamo li osrednju stvar. Stoga je »Kolo« uvijek rado primano, uvijek rado čitano, uvijek pažljivo spremljeno na dohvat kroz čitavu godinu. Tradicija je »Kola« već čvrsto usidrena među Matičinim edicijama, ono je kroz petnaest godina donijelo toliko književnoga i naučnoga materijala, da uistinu zaslužuje pažnju i priznanje. Doduše »Kolu« su često puta njegovi urednici znali nanijeti krupne štete i priuštiti oštrih prigovora; »Kolo« zapravo i nema nekog sistema u pribiranju i rasporedu građe, »Kolo« je često puta prepuno praznina, ali uza sve to ono se znalo održati i ostati kao naš najbolji zbornik.

Ovogodišnje »Kolo« je bogato, raznovrsno, ispunjeno radovima tridesetorice pisaca i pjesnika, ali kao rijetko kada ostalo je j e d n o s t r a n o. Samo dvije radnje iz naše kulturne historije (Karaman i Strohal), sve ostale (njih šest na broju) iz područja literarne kritike. Ostalo su novele, ulomci iz romana i pjesme. Feljton ili bilo kakov listak sasvim je uklonjen iz »Kola«. Ostale su tek dvije siromašne bilješke. Ne mislimo, da je lako urediti reprezentativni »književnonaučni zbornik«, ali uvjereni smo, da bi se s nama složilo mnogo čitatelja »Kola«, kad bi se provela jedna temeljita reforma njegova uređivanja, naime, kad bi ono predstavljalo uistinu jedan kulturni presjek kroz godinu dana našega naučnog i književnog života. U godini se dana u našem naučnom i književnom svijetu ne dogodi mnogo velikih noviteta, ali ipak se događa priličan broj pozitivnih i negativnih stvari. Koliko izide novih knjiga, koliko se javi značajnih misli povodom ove ili one književne ili naučne godišnjice, proslave, komemoracije i sl. Sve to ostaje zakopano u novinama ili revijama, a da se mnogo toga i ne zapazi, ne prikriva i ne primi kao događaj u našem kulturnom životu. Koliko ima Matičinih pretplatnika, koji uopće ne primaju

i ne čitaju »Hrvatsku Reviju«, te im i najznačajniji događaji ostanu nepoznati (na pr. ličnost don Frane Bulića povodom njegove smrti).

Iz ovogodišnjeg »Kola« saznaje se za vrijedne rezultate naše arheologije na području starohrvatske države, nekoliko novih pogleda u historijat našega kmetstva i ništa više. Što se radi i koliko se radi u našim zagrebačkim arheološkim muzejima, oko naših galerija slika (Strossmayerove i Moderne), na području geografskom, etnološkom, etnografskom, tehničkom, medicinskom, historičkom i dr. nikad ne saznajemo ništa u stilu »Matičinih« edicija, a da o filozofiji, specijalno estetici i ne govorimo. Doduše »Kolo« uvijek ponešto donese iz likovnog umjetničkog života, ali ovaj put tek toliko, da finim slikama garnira reprezentativnost knjige, a ne da zahvati u bilo kakov umjetnički problem. U »Kolu« uopće i nema problema, a u koliko ih ima, to se do njih može doći tek putem kakove novele (na pr. Begovićeva, Bonefačićev prilog) ili nepoetske lirike (na pr. Gumhalterove i Žilićeve). »Kolo« ne rješava ništa. Niti je za koga niti je protiv koga. Mimo njega prolaze teški upitnici našega vremena, a ono mirno i dostojanstveno, uljuljano liberalnim tonom svoje tradicije, o svemu jednako šuti, kao što je do nedavno o svemu jednako govorilo.

Ne mislimo time reći, da većina ovogodišnjih radova u »Kolu« nije na mjestu. Mi smo htjeli tek upozoriti na ono, čega u našem godišnjaku, nauke i književnosti nema.

Što se tiče književnih studija, naročito se ističu one o Bernardu Shawu od dr. Torbarine, i one o Stanku Vrazu iz neiscrpivog i nada sve inteligentnog majdana pokoj. Nehajeva. Dr. Torbarina je stvarno o Shawu i njegovoj »umjetnosti« rekao na koncu konca najistinitiju riječ. Shaw nije artist nego moralist, njegove su drame didaktika i propaganda i možemo im s pravom odreći naslov umjetničkih djela i »svrstati« ih u neki drugi rod duševne aktivnosti.« Ovaj engleski lakrdijaš, koji sebe smatra većim piscem od Shakespearea, konačno je i kod nas dobio ispravan portrait. »Stvarni utjecaj B. Shawa gotovo je potpuno negativan i destruktivan« veli dr. Torbarina u članku, kojim nije ni najmanje imao namjeru podcjenjivati popularnog Engleza, kojemu su neki kod nas već kovali larpurlartističke zvijezde.

Dr. Maraković »dokumentarno fiksira karakter jednog literarnog događaja« uz 50-godišnjicu »Illustrissimusa Battorycha« još prije smrti slavnoga pisca. Deanovićev »Ariosto i njegov Bijesni Orlando« pisan je previše monotono i sumnjamo, da će našu mlađu generaciju zadovoljiti. Dr. Hergešić je u svom razmatranju »o prijevodima i prevođenju«, makar se te stvari čine same po sebi poznate, dao nekoliko vanredno promišljenih i sređenih misli. Dr. Bogner je mogao mirne duše poštediti i sebe i »Kolo«, i nas sa »Dramatikom Josipa Kozarca«. Ima li smisla na deset stranica ponavljati, kako je Kozarac u drami »podbacio«, kad to od 3. studena 1878. do danas nitko nije stavio u pitanje. Čemu iza pedesetsedam godina vješati na veliko zvono, nikomu na koristi, nikom na veselje, jedan književni neuspjeh? Po kakvoj logici je to »Kozarac zaslužio«?

Među književnicima ističu se Begović i Kolar. Begovićeva novela »Dva bijela hljeba« svakako je u ovogodišnjem »Kolu« centralna novela. Originalna tema, uzeta iz sela zagorske Dalmacije, obrađuje teški socijalni problem seljakinje, koja kao dojilja, mora radi siromaštva u grad, da spasava svojim mlijekom tuđe čedo, a svoje vlastito ostavlja na milost i nemilost kozjemu mlijeku. Nažalost, i nije ovo prvi slučaj da Begović obrađuje neautohtoni elemenat Dalmacije, što je obzirom na suvremene prilike sasvim nepotrebno. U cijeloj stvari smeta ipak onaj dijalekt zagorske Dalmacije, koji je upotrebljen u punoj mjeri, te će mnogima ostati nejasan, a ono neprirodno risanje blaziranog starog gospodina, koji »dobiva svoj obrok mladosti« djeluje upravo bljutavo.

Dok je Begovićeva novela kako tako podignuta na malo višu ljestvicu ljudskog osjećanja, dotle je Kolarovo «Jutro u Piškorovcu« spušteno ispod razine ljudskog dostojanstva. Taj je odlomak iz veće pripovijesti pisan sirovim naturalizmom, koji na mjestima stvara gotovo fotografiju zbivanja, koje se usjeca u dušu punu odvratnosti i zbog potpunog pomanjkanja ideološke linije osjeća se kao neki ružan san. Od svih ljudi na majuru napraviti neke gladne seksualne životinje znači u krupnom zakašnjenju htjeti igrati nekoga maloga Zolu. To je nagrdilo ovogodišnje »Kolo«.

Batušić kao Batušić vječno putuje i prepričava senzacije, ali majstorski, tako i sada sa »Fregatom Pandorom« putuje oko rta Južne Amerike u Tihi Ocean na otok Tahiti, a onda se njegova »Pandora« nasuče između Nove Gvineje i Australije, a brodolomci se sretno vrate kući, pobilježe svoje doživljaje, a Batušić Slavko će nam »prepričati samo dokumentarnu reportažu« u »golim i suštim činjenicama«. Bonefačićev odlomak iz romana daje slutiti, da bi taj roman mogao biti vrlo suvremen i uspio, makar je ovaj ulomak nejasan i u nekoj praznini posve suvišan. Božo Lovrić se sjetio neke zgodice iz svjetskoga rata, kako se smrt plaća smrću, a Majerov »anđeo na dopustu« sa svojom maglovitom ideološkom pozadinom i bizarnošću daje dojam udešene senzacije, makar ima krasno pisanih humorističkih partija.

A pjesme? Ima ih mnogo, od preko petnaest pjesnika. Posebno se na njih ne možemo osvrtati. Zapaža se u čitavoj toj lirici misaonost, refleksije, ozbiljnost, rezignacije, bol, na mjestima maglovita religijoznost. Erotika je skoro sasvim isključena, a pojava se žene tek tu i tamo javlja, ali više kao neki lirski rekvizit, nego kao objekt pjesme. Značajne činjenice za naše doba!

Gumhalterovi »Šmrkljivci« i Žilićev »Grad« ne spadaju ni u »Kolo«, ni u liriku uopće, To je naivno oponašanje njihovih velikih socijalnih učitelja i skroz nepoetsko »fiksiranje gole stvarnosti«.

Sincerus

OSBORNOVA POVIJEST UMJETNOSTI

Max Osborn: »Povijest umjetnosti«. Na hrvatski preveli I. Hergešić i F. Jelašić. Izdala Matica Hrvatska. Stoji kod Matice Hrvatske 150.— Din, knjižarska cijena 180.— Din.

Pogrešno je rezervirati ime »umjetnosti« samo za neke forme umjetničkoga izražavanja. Međutim se ne samo u vulgarnom govoru, nego i stručnom raspravljanju pod umjetnošću shvaća — slikarstvo, koje u stvari nema više prava na to ime od glazbe ili poezije ili od bilo koje izražajne mogućnosti plastičkih, osjećajno-fantazijskih djelatnosti. Dioba umjetnosti po izražajnim načinima s obzirom na materiju, u kojoj se estetska aktivnost objektivira, proizvoljnog je karaktera, koji ne tangira bitnost same umjetnosti, a jer joj je cilj praktički, imade jedino praktičnu vrijednost. Grupacija »raznolikih« umjetnosti i njihova praktička distinkcija odnosi se uvijek na građu, i to ne sadržajnu, nego materijalnu u smislu tvarnog sredstva konkretizovanja jedne duševne aktivnosti. A takvo tvarno sredstvo posve je irelevantno, kad je u pitanju bitnost manifestiranja one aktivnosti, koju nazivamo estetskom...

Max Osborn u svojoj »Povijesti umjetnosti« polazeći s materijalne distinkcije provodi i opet proizvoljnu i vulgarnu grupaciju posvećujući se t. zv. »likovnoj umjetnosti«, pod kojom podrazumijeva djela ljudskog osjećanja za oblike i boje, koji se očituju u graditeljstvu, kiparstvu, slikarstvu i umjetnom obrtu.

I pojam povijesti vrlo često krivo shvaćaju i primjenjuju historičari, napose oni, koji govore o povijesti umjetnosti, a to zato, jer sami nisu dorasli, da se uzdignu do sublimnog stajališta, koje će znati da se otrese čitavog balasta bezvrijednih sekundarnosti. Biografski podaci i kronologija sa svim podacima o životu, školama, roditeljima, stričevima i tetkama autorovim kao i broj djela, prepričavanje njihovih sadržaja, njihova cijena i sve ostalo, što nalazimo u mnogim povijestima umjetnosti, — nikako ne spada u povijest ni u umjetnost. Može doista da ima praktičko značenje i da bude dokaz visoke erudicije, ali erudicija sa svim svojim savršenim podacima, sa svim gramatičkim i kroničkim aparatom nije u stanju da protumači estetsku vrijednost Danteove tercine, kao ni harmoniju linija i boja na Botticellijevom platnu. Isti je slučaj i s deskriptivnom »povijesnom« metodom, koja se redovito zaustavlja na spominjanju vanjskih karakteristika umjetničkog djela, pričajući suhoparan sadržaj, dovodeći djelo u vezu s najrazličitijim školama i majstorima i razglabajući na dugo i široko tehniku fizičkog auktorova rada pri estetskom radu, kao da umjetnina i nije tvorevina duševne aktivnosti. Onaj, koji piše povijest umjetnosti, treba da je na čistu sa svim tim distinkcijama i da ne proglasi umjetničkim djelom nešto, što zapanjuje neobičnošću tehnike, egzotičnošću sadržaja ili formalnim savršenstvom, a što nije proizašlo iz specijalno uzbibane duševnosti stvarateljeve. Historičar umjetnosti razlučit će estetsku djelatnost od čitave građe, postavit će razmjer i

poznavajući sve potrebite date zaključit će na vrijednost ili nevrijednost umjetnine jedino po toj estetskoj djelatnosti. To je doista težak posao, pogotovu, kad postoji već uvriježeno mišljenje t. zv. najpriznatijih kapaciteta i kad treba bez obzira na pojedinačna djela dati sumaran pogled na cjelinu umjetnikove fizionomije...

U tome i Osborn često zabludi. Ponekad mu se čini, da je iznio bitnu karakteristiku epohe ili majstora, ako je pogodio karakterističnosti njegove tehnike; ponekad po teoretskom shvaćanju umjetnika samog zaključuje i tumači njegovo artističko značenje; ponekad rješava »bitnost« umjetnosti majstora, ako ga je doveo u ovisnost o umjetnosti drugoga ili u ovisnost o nekoj »školi«, pravcu, ideologiji i t. d. Posve deplasirana i kriva tumačenja.

Mi imamo vrlo malo stručnjaka za estetske probleme, napose za slikarstvo, pa ne znam, da li bi se uopće našao čovjek, koji bi bio spreman da se baci na meritorni sastav o p ć e povijesti umjetnosti. Ono nekoliko kritika, koje se prigodom raznolikih izložbi mogu pročitati, čisto su žurnalističkih kvaliteta, površne do skrajnosti i pisane ili od nestručnjaka ili od »stručnjaka« praktičke produktivne umjetnosti, koji svoje uskogrudno shvaćanje nastoje da proglase jedinim »objektivnim« mjerilom i po njemu odbace sve ono, što nisu — oni... Zato je bilo najlogičnije, da se pomislilo na prijevod kakvog dobrog djela. Ima mnogo dobrih djela: mnogo boljih od prevedene Osbornove »Povijesti umjetnosti«, no kraće bi se vrlo teško moglo naći. A i ovog je puta odlučivala kratkoća. Kratkoća je čak i simpatična, ako znači eliminaciju svih onih suvišnih nabrajanja i tumačenja, koji su uobičajeni u doluminoznim povijestima umjetnosti.

No Osborn je često resumatorski kratak i po tome nije ni za stručnjake ni za nestručnjake. Bez sumnje, praktička mu korist i značenje nitko ne će poreći, te će dobro doći i jednima i drugima: prvima kao neki regulativ, a drugima kao orijentaciona osnovica u nepreglednom moru slika, kipova, zgrada i majstora, koji su ih stvorili. Za našu publiku možda Osbornovo djelo najbolje odgovara, a sigurnost je, da će nadomjestiti jedan veliki manjak u našoj literaturi, koja je u sličnim stvarima posvema neznatna.

Bez obzira na prigovore o proporciji, koji se dadu predbaciti Osbornovu djelu, i to s opravdanjem, jer auktor nije znao da potreban razmjer uvijek zadrži, — treba mu prigovoriti i jednom važnom načelnom stanovištu. Osborn, kad priča o umjetnosti staroga vijeka, a i inače, rado se upušta u neko apstraktno sintetiziranje, te u kritiku umjetničkih djela pod vidom kolektivističkoga naziranja. Međutim je svako umjetničko djelo, pa zvalo se ono i »narodno«, tvorevina određene industrijalne duševnosti i ima u svojoj konkretnosti samo individualni značaj.

Kao sin velikog naroda nije auktor dovoljno znao dati pažnje vrednotama neznatnih i nerazvikanih narodnih grupa, pa je ponekad nepotpun. Pojedine epohe karakterizirane su s vrlo mnogo virtuoznosti,

isto tako i pojedinačni majstori, no poneki su uhvaćeni s vanjske, tehničke strane, dočim im zanemarena oznaka, koja njihovu umjetnost čini specifičnom i različitom od umjetnosti drugih majstora. Ni izbor slika u djelu nije uvijek najsretniji i ne daje uvjek glavnu značajku najvećih napora umjetnikova stvaranja...

Sigurno su od najveće koristi i imaju najviše originalnosti posljednja poglavlja, koja obrađuju savremena umjetnička strujanja i umjetnike, koji tako reći još i danas djeluju i diktiraju pravcima savremenih likovnih nastojanja.

Djelo je razdijeljeno u dvanaest poglavlja, koja obrađuju predhistorijsku i istočnjačku umjetnost, antiku (grčku, rimsku i etruščansku umjetnost), prelazno doba (starokršćansku, bizantinsku, islamsku i karolinsku umjetnost), srednji vijek, renesansu, visoku renesansu, barok, rokoko, klasicizam, romantiku, modernizam, impresionizam, kubizam, futurizam... sve do naših dana. U njemu je spomenuto oko 800 majstora s najglavnijim naslovima njihovih umjetnina, a reproducirano je nekoliko stotina slika — i to je sve skupljeno na niti pet stotina stranica, što treba svakako uzeti u ozbir, kad se spominju manjkavosti djela. — Za detaljniju analizu i kritiku Osbornove »Povijesti umjetnosti« trebalo bi se posebice zaustaviti na svakoj epohi, koju on obrađuje; tako bi pred čitaoce iznijeli ono, što je auktor ispustio ili mimoišao, a što bi također bilo od nemanjeg interesa, — no u tu svrhu bila bi potrebna opsežnija radnja.

L. P.

Dr. JURAJ ŠĆETINEC: SOCIJALNA ORGANIZACIJA FAŠIZMA

Stav prof. Šćetinca prema fašističkoj sindikalno-korporativističkoj socijalnoj organizaciji je negativan: najpozitivnije, što on u toj organizaciji nalazi jest sama korporativistička ideja, koju je fašizam ponovo pokrenuo. Inače nalazi za svaki značajniji institut toga sistema riječi kritike, koja je na mjestima osnovana na činjenicima praktične provedbe, a drugdje opet na njegovom doktrinarnom stanovištu. U svojoj raspravi svodi pisac cijelu fašističku socijalnu organizaciju na to, da je ona zapravo političko sredstvo za utvrđenje državnoga autoriteta i državne autoritativne vlasti, koja je isključila narodne slobode, osobito utjecaj širokih slojeva naroda na državne poslove.

Mi smo svojevremeno prikazali cijeli taj sistem (Hrv. Smotra 1934., br. 1., 2. i 4.) pa ne ćemo sada detaljnije navoditi prikaz dra Šćetinca o tim sindikalno korporativnim institutima, tek valja istaći, da je pisac te institute prikazao, kako su oni u praksi provedeni, ali i taj je prikaz mjestimice uslovljen njegovim subjektivnim gledanjem, a na mjestima probija pomalo i satira (»filius ante patrem!«).

Kada razmatramo fašizam i kao politički i kao socijalni pokret, ne smijemo smetnuti s uma, da u njemu nema ništa prvenstveno doktri-

nalnoga, osim možda — sintetizirane nacionalne ideje, nego je sve prepušteno prilikama i momentanim potrebama.

Osobito oštro podvrgao je pisac kritici činjenicu, da su sindikati i korporacije potpuno podvrgnuti državnom autoritetu, a oduzeta im je sloboda autonomije, tako, da su oni zapravo organi državnoga autoriteta, predstavljenoga u diktatorskoj vlasti fašističke stranke. Dakako. da mi, koji smo demokrate, teško gledamo diktaturu. Ali i ona se može u narodnoj državi shvatiti! Sam pisac iznosi statistički, koliko je u Italiji bilo radničkih štrajkova prije, nego je fašizam preuzeo vlast u ruke, a poznato je to, da je Italija politički bila najnesređenija zemlja u Evropi, koja je dnevice padala iz jedne političke suprotnosti u drugu. Te suprotnosti mogla je ublažiti samo ideja državnoga autoriteta i autoritativna vlast!

Nikako se ne bi moglo reći, da je prikaz dra Ščetinca tendenciozan, naprotiv: on ističe sve, što misli, da je u stvari dobro i korisno, tako, da će njegova studija biti dragocjeni prilog našoj, i onako oskudnoj literaturi modernih socijalnih sistema.

B. Stari

Narodno kazalište

FRIETZ SCHWIEFERT: »TRIPUT MARGARETA«

Komedija u tri čina. Redatelj Tomislav Tanhofer. — Premijera 20. ožujka 1935.

»Triput Margareta« je nepretenciozna, zabavna komedija bezazlenoga sujeta, s jedinom svrhom da nasmije gledaoce. U punom smislu teatar bez problema. Nakon svih tih »psiholoških«, »dubokoumnih«, »didaktičkih« komada, tipova mudrih »bakica« i ljudi »građanskih spekulacija«, bračnih skandala i neljudskih aristokrata, donosi nam uprava kazališta komediju ravnu genru sladunjavih bečkih tonfilmova — da nas nasmije!?

Neka duhovita mlada žena, upoznaje se prije stupanja u brak s tri mladića — tri prijatelja različitih zanimanja, koji stanuju vis-à-vis njezina stana. Ona želi upoznati u svakome njegov »erotski tip« i tako se »profilaktički liječiti« od eventualne svoje buduće nevjere u braku. Tim upoznavanjem svih »erotskih tipova«, ona želi unaprijed »odreagirati sve komplekse bračne nevjere«. Na sastanku s liječnikom Ludwigom, glumi običnu kokotu, da se čas kasnije mladom trgovcu Karlu prikaže vrlo moralno odgojenom kćerkom strogoga oca, a glumcu Lorencu ženom, koja živi »po zakonima 20. vijeka«. U prvome slučaju konstatira da je »nemoral predrasuda građanskoga društva«(?), zatim da je »iskrenost cinizam«(?), a u trećem slučaju je »sreća najbijednija moralna formula«. Dakle, sadržaj i konstatacija nimalo moralistička!

Tu trostruku »višeličnu« ulogu kreirala je s mnogo uspjeha gđica Nada Grahor. S mnogo temperamenta i pronicavosti lijepo je nijansirala različite ženske tipove. Tri vesela, neobuzdana prijatelja glumili su gg. Afrić, Laurenčić i Rakuša. G. Afrić bio je vrlo slab i neuvjerljiv. Epizodnu ulogu sluge dao je g. Ajvaz odlično i s mnogo originalnosti. U svemu za tu komediju može se kazati, da je u dobrim rukama toliko zabavna, da se može gledati. Pogotovo, kad ne traje suviše dugo. H. Vuk

HARALD BRATT: »NA OSTRVU«

Drama u pet slika. Redatelj Ka Mesarić. — Premijera 23. III. 1935.

Drama Haralda Bratta »Na ostrvu« ne znači apsolutno ništa pozitivna u godišnjoj bilanci našega kazališta. Komad, koji je već slijedećega jutra posve ispao iz pameti gledalaca. Međutim, treba naglasiti jednu karakterističnu činjenicu. Bez sumnje, čudno je, da danas u vrijeme liberalističkoga nazora na svijet netko iznosi društvo aristokrata najviše vrste, koje je još slijepo odano konzervativnim principima i osjećanjima svojih nepisanih zakona. Međutim vjerujemo, da je Bratt bez ikakovog dubljeg razloga, time htio dati samo nešto »nova«, bolje rečeno osvježiti već pomalo zaboravljeni — prije mnogo voljeni sujet dramske radnje. Time je za cijelo dobio na interesu za stvar, jer njegovo se djelo, po ambijentu u kojem se zbiva, razlikuje stopostotno od velike većine svih novijih poslijeratnih dramskih produkata.

U Sjevernoj Americi u poslanstvu jedne europske države dogodio se slučaj krivotvorenja potpisa na čeku. Banka slučajno nema pokrića za ček. Prijeti javni skandal. Krivotvoritelj je u poslanstvu, ali nitko ne zna tko je? I da ne dođe do skandala, prisiljen je vlasnik čeka da ga iskupi. Ugled pojedinca ne znači ništa, glavno je spasiti čast staleža (aristokrata), — u kojem se krije zločinac!

Brattov diplomatski kor, odabrane ljude »plave krvi«, za koje je moderno »vesela primitivnost« i koji su »zreli za propast«, ali koji su bez krvi i mesa, dali su dostojanstveno ali i hladno gđica Kraljeva i gg. Nučić, Petrović, Grković i Kukić, dok je g. Milanovu uspjelo svoju malu ulogu posve pokvariti. Najbolju, najizrađeniju i najzahvalniju ulogu trgovačkoga attaché-a dao je suvereno i prirodno g. Dujšin, koji jedini nije bio »gospodin od poslanstva već pravi čovjek«.

U dobro redatelju g. Mesariću može se upisati jedino što je djelo bilo savjesno i solidno proučeno. Uopće režijska i glumačka izvedba bila je daleko iznad komada. Konačno anonimnome prevodiocu T. T. kao i upravi kazališta, treba spomenuti da se kod nas kaže »otok« a ne »ostrvo«. Treba znati da smo u Zagrebu i prema tome više pažnje posvetiti prijevodima i ukusu publike. H. Vuk

Likovna umjetnost

LEO JUNEK

Kroz mjesec dana bili su izloženi u »Modernoj galeriji« radovi našega slikara Leona Juneka.

Komparirajući njegove ranije radove s najnovijima moramo konstatirati, da je Pariz gotovo sasvim promjenio slikarsku fizionomiju Junekovu. Ta se metamorfoza jasno zapaža i na ovoj izložbi, ako kompariramo autoportret IV., pa ženu pred zidom (br. 27.) iz g. 1926. sa, uzmimo, St. Cloud (br. 10.). U toj novoj pariškoj fazi Junekovoj ostadoše samo neke neznatne reminiscence na njegovu zemljašku fazu. Međutim, čini se, da te reminiscence nisu više ideološke zemljaške residue, nego im je razlog čisto slikarski: Juneka interesira odnos cigle prema boji neba, I ništa više. (Porte de la Chapelle br. 2, Aubervilliers II. br. 7., Krov br. 13., Tvornički dimnjaci br. 17.). Međutim, interesantna je činjenica, da su upravo ove Junekove slike na izložbi možda najlošije.

Nova faza Junekova unijela je u njegove slike sunce i toplinu. Njegovo se gledanje pročistilo i on je uvidio, da postoji još mnogo drugih stvari i objekata, a ne samo intelektualno izgrađeni crveni zidovi tvornica i da postoje i druga slikarska rješavanja, a ne samo dvodimenzijonalno crtanje figura sa škrtim, gotovo nikakvim kolorizmom.

U Parizu je on našao, osim drugih uzora, i Matissea. Njemu se svidjelo naglašavanje plošnosti kod Matissea, njegov ritam boja, njegovo smiono iskorištavanje kontrasta boja, pa kontrasta svijetla i sjene. Kod Matissea ne postoji psihologiziranje kod ljudskih likova. Za njega je čovjek isto toliko vrijedan u slikarstvu kao i komad odjeće, stol, drvo i sl. — Sve je to uglavnom preuzeo i Junek.

Delacroix je jedamput rekao, da »slika (treba) da bude svečanost za oči«. Možda je Junek i uspio, da na nekim slikama dade tu »svečanost za oči«. Na pr. Suresnes (br. 11.): rijeka, most, oblaci — sve je puno sunca i zraka. I upravo to je karakteristično za Junekovu sadašnju izložbu. Sve je sunčano, osvijetljeno, jasno — za razliku od prijašnjih njegovih radova, gdje je sve bilo stješnjeno, bez zraka i sivo. — Tu sad, pod vedrim nebom, osjećajući toplinu sunca i miris drveća on daje mnoštvo vrlo dobrih pejsaža, na pr. St. Cloud (br. 10.), Suresnes (br. 11.). A od gvaševa mu se ističu osobito: Dôme des invalides (br. 29.), St. Cloud (br. 30.), Palais de Justice (br. 31.), a najviše Montargis I. i II. (br. 36. i 37.), gdje je dan fini štimung tišine i mira.

Spomenuli smo, kako je Junek u Parizu pošao uglavnom za Matisseom, uživivši se potpuno u njegovo čisto kolorističko i dekorativno shvaćanje objekata. Najjasnije to osjećamo na platnu »cvijeće« (br 1.), gdje su ružičasti tulipani, pa onda suknena pozadina s ritmičkim ponavljanjem ružičaste boje dani čisto dekorativno. Jednako tako su dana platna »djevojčica s kockama« (br. 14.), »djevojčica u krevetu«

(br. 38.), gdje se svuda ritmički ponavljaju svijetli tonovi: ružičasti, žuti, narančasti. Vrlo su dobre »kocke« (br. 15.), kao tiha i intimna reminiscenca na mladost i nepomućenu vedrinu djetinje duše, kao i platna »glava djevojčice« (br. 12.) u profilu i »muška glava« (br. 16.) s rupcem oko glave.

Od ostalih platna ističu se »kruh« (br. 8.), »stolić« (br. 9.) u modrim tonovima i »nature morte« (br. 5.). — Ne smijemo mimoići ni »studiju po Rembradtu II.« (br. 21.), gdje je dan dosta adekvatno Rembrandtov sivo-zeleni ton s puno rutine i osjećaja za boju.

U svemu, bilansa je Junekove izložbe u svakom slučaju pozitivna.

M. Keglević

ZLATKO GORJAN I JAPANSKI AKVARELI

Gorjan je izložio u salonu Ulrich nekoliko desetaka svojih akvarela, na koje se želimo osvrnuti sa par riječi.

Tkogod pogleda, makar i površno, te akvarele, odmah mu je jasna činjenica: Gorjan je vrlo marljivo studirao japanske drvoreze. Podsjeća nas na njih ne samo način, kojim on daje objekte, nego i samo odabiranje objekata i sujeta. One zavojite crte, koje podsjećaju na puževu kućicu, a kojima Gorjan karakterizira vodu, ono tipično crtanje crnogorica sa nekoliko gotovo paralelnih crta i t. d., sve nas to apsolutno sjeća tehnike japanskih drvoreza. Osim toga, ukazuju na japansko porijeklo svoje i sami motivi njegovih akvarela: nekoliko golih stabala na brdu, pećina, koja se nadvija nad morem, osamljeno stabalce uz more i t. d. — sve su to omiljeli motivi japanskih drvoreza.

Kako je vrlo dobro poznato, u azijskim umjetnostima uopće prevladava pejsaž, a ne čovjek. Ako se kadgod i javi čovječji lik, on je od sasvim sporedne važnosti. Slična se pojava vidi i kod ovih Gorjanovih akvarela: savršeno izbjegavanje ljudskih figura.

Gorjanovi akvareli znače, ako se možemo tako izraziti, ekspresijonizam boja. Time je uspio da dade nekoliko dobrih štimunga. On daje pejsaže, kakve je on doživio u svojim najintimnijim dubinama, ne gledajući oko sebe, nego u sebe. On posve samovoljno postavlja boje i rasipava mlazove spektra po svojim pejsažima. Čovjeku i nehotice dolaze asocijacije na njegov prevod japanske lirike. »Noć duga, kao paunov rep...«, gdje ne komparira noć jedino radi dužine s paunovim repom, nego radi onih modro-zelenih svilenih boja paunovog repa.

Gorjan se igra tim kolorističkim efektima kao dijete, koje se veseli uvijek novim šarama i kombinacijama u svom kaleidoskopu. Tako se čini, da bi te Gorjanove slike bile vrlo dobre ilustracije priča Ivane Brlić. — Dosta dobre štimunge dao je u akvarelima: oranice (br. 47.), zima (br. 30.), veče (br. 13.), tišina II. (br. 34.). U fantastično mu prelaze akvareli: na putu u Marabeš (br. 38.), jutro (br. 39.) i Palma

di Mallorka (br. 40.). A navest ćemo i dva akvarela, na kojima se najočitije zapaža japanski utjecaj: na proplanku (br. 14.) i na vrhu (br. 45.).

Ne smije se apsolutno odobriti, što je Gorjan išao tražiti izražajnu formu tako daleko na istok. Jer ta je forma izražaj jedne sasvim druge rase, drugog temperamenta i drugog milieua. I bojimo se, da je ta forma kod Gorjana samo manirizam, koji u povijesti umjetnosti nije nikada bio koristan. M. Keglević

IZLOŽBA »ZEMLJE« U BEOGRADU

Vidio sam odmah na prvi pogled, da se umjetnici »Zemlje« nikoga ne plaše i to im je najglavnija odlika. Druga, sugestivnija odlika njihovih djela jest svakako ideološka tendencija, koja prelazeći preko »buržujskih« principa umjetnosti krči i mlatara rukama oko sebe (ne znam zašto) — tako divljački. To više »snage«, što manje moći. Bezobzirnosti i nametljivosti, razmjerno opet više nego razmišljanja, udubljivanja i studija!

Na primjer neki izloženi, beznačajni crteži hoće da kažu samo neki mig, zametak neke rugobe i nekoliko točkica. Ili veliku marljivost, svestranost i slobodu kretanja? Imamo ideal unapred i ideal u klasicima slikarske umjetnosti. »Stvarnost« »Zemlje« ne će, i to namjerno ne će, da ima išta s idealom, ona se podlaže svojoj ideji svladavajući gotovo u sebi prirođeni i talentirani impulz pravog artističkog gledanja.

Nešto prijesno, nešto surovo izbija iz mnogih slika. Umjetnost ne smije nikada lagati kao ni druge ljudske tvorevine. A kad bi se reklo: Izložba »Zemlje« priča kao i M. Krleža nemoguće, unakažene i odvratne slike, možda bi se srce nekih majstora u »Zemlji« pomalo i uvrijedilo. Ako gledamo na Hrvatsku, kako je prikazuju Krleža i Hegedušić vidjet ćemo sve degenerirano, glupo, materijalno i vonj ne obične zemlje, već gnjileži, smrada i grijeha. Svuda se ceri teror zla, zločini i nasilje, ironija, sarkazam i uvreda. Neke kompozicije Svečnjaka mogle bi biti izložene i u samoj Moskvi kao karikature u »Bezbožniku«.

Ali što jest »zemaljsko« jest. Prirodu nisu mogli da karikiraju. Tu nisu mogli odoljeti i ne podleći »buržujskom« principu ljepote. Kao neka iznimka, stoji usred paleža, nečistoće, prometa i blata, bijeli smrznuti izrezak posavske ravnice sa prutovima često podrezavanih vrba i prekrasno bijelim snijegom po svim dalekim prostorima bez horizonta.

Slikari »Zemlje« nastoje da ne budu umjetnici. Oni, ako nemaju podloge, izmišljaju, samo da budu tendenciozni. Čini se, kao da ne treba mašte za pogane stvari naše zemlje. A cilj je jasan i ne traži nikakvih usmenih tumačenja g. Krste Hegedušića, koji je uvijeno

priznao sve, za čim ide grupa »Zemlje«. Predavanje K. Hegedušića sjećalo me na neke stare propagandističke govore iz g. 1920. u mom rodnom mjestu. Šteta, što se upravo u Beogradu onako žalosno i bljutavo prikazuju hrvatska sela i narod njihov, komu kao da fali samo još to da njuškom ne ruje po »Zemlji«!?

Hrvoje Bor

Na Tajget

»KNJIŽEVNI HORIZONTI«, IVO LADIKA I »DRUŠTVO MLADIH KNJIŽEVNIKA«

»Književne Horizonte« izdaje gospodin profesor Ladislav Žimbrek, član Jugoslavenskog profesorskog udruženja, pa je sasvim razumljivo, da su na list pretplaćeni roditelji mnogih njegovih učenika. Ali tim dakako nije rečeno, da se list čita, što opet nije nikakova šteta, jer je list tako prazan i blijed, kao što su bili prazni i blijedi pokretaški listovi, koji su u Zagrebu izlazili pred dva do tri decenija. Osim suradnje Vladimira Nazora i sistematskih napadaja na Maticu Hrvatsku i njezine odbornike, u listu ne možete niti povećalom pronaći nešto, što bi moglo pobuditi nečiji interes. Napadaji na Maticu pisani su zlobno, ali ostali članci i člančići nijesu ostali pošteđeni od te ljudske mane.

Tako je na pr. u br. 3. »Knj. H.«, napisao *»naš mladi kazališni kritik, pjesnik Ivo Ladika«* članak *»Književnost o selu i seljačka književnost kod nas«*, u kojem se osvrće na sva djela naše mlade seljačke književnosti. Miškinina knjiga »Za svojom zemljom« mu je *»imitacija građanske književnosti«*, a Stuparić, Mandić i Novosel *»ludo podležu utjecaju građanske kulture«*. Ali zato mu je Szilagyjeva loša knjiga *»Selo Demetrovo«*, *»dobra i temperamentno pisana«*, dok su stihovi Mare Matočec *»besmisleni«*. Ladikino neznanje kulminira u riječima, da je *»nama nekako još najbliža Zolina Zemlja — ... veliki epos o zemlji i seljacima ... knjiga o kojoj se može govoriti samo najpovoljnije ...«* U toj knjizi opisuju se neki seljački idioti i pokvarenjaci — i to može biti Ladiki čak i blisko — ali sasvim je sigurno, da hrvatsko selo sa Zolinim idiotizmima nema nikakve veze. Hrvatski književnik Milutin Cihlar-Nehajev pisao je o tim Zolinim »seljacima«, da je *»njegovo ‚proučavanje' sela prilično nalik na one opise, koji su o divljim životinjama napravljeni u cirkusu, a ne u prašumi«*. Nadalje: *»... tako je i Zola stanovnik predgrađa u mladosti, slabo imao smisla za užitak prirodnih ljepota« ...* (M. Nehajev: Zola, H. R. br. 4. 1933.). Po Ladikinim riječima: *»E. Zola je obišao u fijakeru čitavu okolicu Beaucave pišući svoju »Zemlju«*, to Zolino fijakersko (i gospodsko) gledanje na selo je Ladiki: b l i s k o!

G. Ladika se obazire i na »Liriku Grude«, koja mu je *»potpuno promašena i nevjerojatno slaba«*. Razlog toj njezinoj »promašenosti«

nalazi se u tome, što je i Ladika nastojao, da se protura među te »slabe i promašene lirike«, pjesnike Grude, ali mu to nije nikako uspjelo. Urednik zbirke *»Lirika Grude«* nije uvrstio Ladikine pjesme, jer je kod njega postojao i kriterij ne samo umjetnički, nego i k r i t e r i j k n j i ž e v n o g a k a r a k t e r a, a g. Ladika spada u rod t. zv. *»književnih lutaoca«*, bez stalne ideologije, koji danas surađuju u *»Omladini«*, sutra u *»Mladosti«*, prekosutra u *»Književnim Horizontima«* i tko zna, gdje će još svršiti. U »Lirici Grude« bilo je mjesta samo ljudima sa stalnom ideologijom, a nikako ne onima, koji svaki dan preokreću kapute, već prema tome, kako vjetar puše! Dakle Ladika, Banek i slični elementi nijesu mogli biti uvršteni u ovu zbirku.

G. Ladika je sudjelovao na jednoj matineji u kulturnom klubu »Matija Gubec« zajedno s tim liricima, koji su mu danas »slabi i potpuno promašeni« i koji su uvršteni u »Liriku Grude«, a kasnije na jednoj drugoj matineji demonstrira protiv njih, piše o njima u »Knj. H.« nepovoljne kritike samo zato, jer se njega nije htjelo i kao »književnog lutaoca« nije moglo primiti u tu zbirku. Ladikina književna fiziognomija je time dovoljno jasno karakterizirana!

U br. 4. »Književnih Horizonata« nalazi se također proglas novoosnovanoga »društva mladih književnika«, koji su potpisale ove literarne veličine kao osnivači: *Stjepan Banek, Ivo Ladika, Ranko Marinković, Marijan Matijašević, Stjepko Ostroški, Oto Šolc i Ladislav Žimbrek.* Od ove sedmorice neki su suradnici bivšeg, mnogo razvikanog *»Vihora«* (Ranko Marinković i Oto Šolc). Društvo je osnovano zato, jer književna društva, koja postoje, su u nas »potpuno mrtva, ili su se pretvorila u pogrebno društvo, budući da se pojavljuju samo na sprovodima ili su to gastronomska društva za priređivanje sjajnih večera i besplatnih putovanja, a književnim se pitanjima uopće ne bave. Društvo Mladih književnika, koje bi se isto tako moglo nazvati društvo naprednih književnika (Sic!), ne drži, da u društvu mogu biti samo, isključivo, mladi književnici (sic!), nego je ono entre deux âges, neki posrednik između mladosti i vrijedne starosti, jer će u društvu biti nekoliko uglednih i naprednih starijih književnika«.

»Društvo Mladih Književnika«:

1. Ne će biti društvo mladih književnika!?

2. Ne će biti pogrebno društvo, niti će se pojavljivati na sprovodima.

3. Ne će priređivati sjajne večere i besplatna putovanja; nego će

a) »nastojati, da materijalno obezbijedi siromašnije svoje članove i njihove porodice« i da ih »socijalno zaštiti«;

b) »da u budućnosti podigne ‚Dom Književnika' u Zagrebu!«

U »Društvo Mladih Književnika« ne će se primati oni, »koji nemaju osjećaja, da im kičma stoji vertikalno« i koji »dopuštaju da literarni beskičmenjaci vladaju našom književnošću« i »književni karijeristi«!

Sve je to lijepo i dobro, i može se podnijeti, ali kada suradnici hermafroditskih listova kao »Knjiž. Horizonti«, suradnici zloglasnoga »Vihora« i različni ekskurzisti počinju govoriti o kičmi, onda to prevršuje svaku mjeru. Jer okretanje kaputa prema vjetru i žimbrekovsko selenje iz redakcija i izdavanja protunarodnih listova nema ništa zajedničko s onim, što se zove k i č m a.

»Društvo Mladih Književnika« umoljava sve članove »da što prije pošalju sve potrebno za legitimacije, prema dopisu, što su ga primili«! I društveni žig su već nabavili, i legitimacije, kao i sva ostala »malograđanska« društva i ne će biti nikakovo čudo, ako doskora to društvo priredi bakljadu u počast — Ladislavu Žimbreku!

Gospodin Ladislav Žimbrek osniva društva mladih književnika sa književnicima starih ideja, piše u beogradskom »Vremenu« nesuvisle članke, uobražava si, da je zagrebačka revija »Književni Horizonti« pokazala, da kod nas imade talentiranih, vrijednih i književno poštenih mladih književnika« (Žimbrek, Ladika, Marinković), a smrti jednoga Đalskoga posvećuje ciglih 2 i ½ (slovima dva i pô retka) i t. d., i t. d.! Sve u svemu, ti »Knj. H.« predstavljaju tipičan primjer ignorancije, dok su napadaji na »Maticu Hrvatsku«, »Liriku Grude« i seljačku književnost kod nas žalostan dokumenat jednoga protunarodnog i protuseljačkoga stava! *V. R.*

BEZEREDY-EVA IZLOŽBA KERAMIKE

Početkom mjeseca ožujka o. g. priredio je neki B e z e r e d y u salonu Ullrich izložbu svoje keramike, koju je čak i zagrebačka »Večer« nazvala »bestidnom«.

Mi ne bismo upotrijebili tako oštru riječ, niti bismo htjeli upotrijebiti riječi kao *»obična pornografija«*, ili *»najordinarnije prostote«*, jer kada mogu u Parizu pariški nakladnici izmoždenim starcima i radoznaloj dječurliji prodavati krišom slične stvari Bezeredyjevim, zašto se ne bi moglo i kod nas slijediti pariške uzore? Zašto se ne bi moglo dati radove, kao što su na pr. Bezeredyjevi: »Kukuruzi se beru«, »Sunčanje«, »Mladoženja«, »Seljakinja«, »U predgradju«, kada i to može biti produkt izvjesnoga duševnog raspoloženja i stanja, kada i takove stvari mogu predstavljati nečije duševne horizonte!?

Ako je i Bezeredy možda nešto neukusnije izradio svoje stvari nego pariški pornografi, to on nije kriv. Ne može, na koncu konca, svatko biti virtuoz ukusnosti i ljepote!

H r v a t s k o s m o t r a š.

G. MILAN SELAKOVIĆ I NJEGOVA »LIRIKA SLOBODE«

Neki novopečeni bjelovarski »pjesnik«, imenom Milan Selaković, ojunačio se najednom i štampao u Beogradu zbirku »pjesama« pod revolucionarnim naslovom »lirika slobode« i, što je najzanimivije, poslao je našem uredništvu na recenziju. Ne vjerujemo, da g. Selaković ne bi znao »vrijednost« svojih slabih »lirskih« umotvorina i da prema tome ne bi mogao predvidjeti, u kojoj će rubrici svršiti njegova »zbirka«, koja napadno odskače svojim crvenilom. A kada je tako, i kada se silom gura da dođe na Tajget, mi ćemo mu drage volje priuštiti i taj užitak.

Jezik Selakovićevih pjesama je u tolikoj mjeri bijedan, da bi ga se s pravom stidio i najgori analfabeta. Ta, zaboga miloga, kakove je to imao učitelje iz hrvatskoga jezika u pučkoj školi, kada ga nisu znali naučiti najjednostavnije stvari: kuda dolazi točka, kuda zarez; kada »e«, kada »je«, a kada »ije«. Selaković nema o jeziku ni pojma, jer piše na pr. i ovakove »stihove« (u kojima uz ekavštinu i ijekavštinu dominira i neka »superijekavština«: »iznijesena«, »čovijek«!):

»... i od čitavog ljudskog t e l e s a,
bez žalosti, bez uzdaha, bez plača
i z n i j e s e n a j e, sasvim obično, gruda s v e ž e krvavog mesa...
Č o v i j e k umre, tako, bez krivnje i bez svijeće ... (str. 15.)

Ili, na pr. ovaj stih, u kome dolaze dva narječja:

»Briga i b e d a im t i j e l o lomi ...« (str. 37.)

Takovih jezičnih nagrda puna je čitava »zbirka«, ali ovaj stih kao da odnosi prvenstvo:

»Ž v a ć u (meko ć) teško suhi kruh, i mrznu se u t a j u«
(taju je naime srok na sjaju!)

Slabo đače Milanu Selakoviću! Sjednite u klupu! Drugi red! Kada netko piše »pjesme«, a nema niti najosnovnije znanje o jeziku, onda je to doista velika sramota.

Doduše, taj Selaković *»gleda stvarnosti u oči bez literarnih predrasuda. I bez literarnih pretenzija!«* On je *»mlad, dosledan čovek-borac«* i hoće *»svet bez klasnih razlika, besposlice, krize i bede. Svet velike industrijalizacije. Svet opšteljudske kulture«*, i taj Selaković nije *»šćućuren u malogradjanskom mozgu, što je odeven u ‚socijalnu' mantiju«*.

To je sve lijepo, dobro i interesantno, ali dragi naš Y., koji je toga Selakovića u pogovoru ovako lijepo opisao i karakterizirao, priznat će zajedno s nama, da i *»čovek-borac«*, koji *»gleda stvarnosti u oči bez literarnih pretenzija«*, treba da imade ono najprimarnije znanje o pravopisu i jeziku. Doduše i bez toga znanja može se izdati knjiga lirike, ali kako to onda izgleda, najbolji nam je primjer »lirika slobode« M. Selakovića.

Taj bjelovarski Selaković, kao i svi ostali Selakovići, vidi u životu sve strašno crveno. On naime nosi crvene naočale, pa mu sve

»like izgledaju drukčije, nego u zbilji jesu. Selaković piše »pjesme« o kineskim kulijima, koji »besposleni sanjaju o šaci riže« i kliču novim pravopisom:

»... zapjevaćemo pjesmu života
vodićemo kulija rulje,
pasti će glave svetih mandarina
i pasti će bijele hulje ...«

Gdje taj Selaković, koji hoće da »ukaže današnju stvarnost«, vidi u našem narodnom životu kulije, mandarine i kineske zidove...? A naši problemi, naša narodna stvarnost, to je ono najvažnije, ono o čemu treba pisati i raspravljati. No to Selakoviću i Selakovićima nije od značenja, jer bi inače pazili, kakovim jezikom pišu i gdje izdaju svoje pjesme!

Selaković je napisao kojekakove stvari, ali u pjesmi o Kristu (»post mortem«) nadmašio je samoga sebe:

»Jer, ti nesrećniče,
ti si samo oličenje
jedne utjelovljene dobrote,
koja je zavela svijet.
Istina, ti si umro teško
jer si ljudima želio dobro
Ali da tebe nije bilo
ljudi bi već davno to svoje pravo tražili
i uzeli;
a ne bi molili...

Krista, za kojega Selaković sam kaže, da je »oličenje jedne utjelovljene dobrote« i da je »ljudima želio dobro«, psuje Selaković na najgori i najprostiji način, gore od najgorega i najprostijega kočijaša; on mu je samo »limena kreatura«, »nesretnik«, »tužna uljena slika«, »kukavni čovek«; pod njim »ljudi bljuju« i »ostavljaju jelo i blud«. Nemoguće je nabrojiti čitavo Selakovićevo »napredno« psovanje! A svako psovanje, a pogotovo psovanje Krista, pokazuje nedostatak najprimitivnije kulture duha i najjednostavnije pristojnosti. Bljutave psovke nijesu još nikoga uvjerile o ispravnosti nečijih nazora!

Može g. Selaković vjerovati u *»crvenu nadu čoveka rada«*, može da pripovijeda, kako *»čekaju radnici, beskućnici, prognanici i gladnici, da počnu krvavu pobedonosnu borbu ...«*, može konačno psovati, koliko hoće, pjevati loše pjesme i davati slabu liriku, ali ne može na takav psovački način nikome dokazati, da je njegova ideologija ispravna. Zato ova Selakovićeva »zbirka« može imati neko značenje kao zbirka različitih psovki, ali nikako ne neku »književnu« ili »umjetničku« vrijednost.

Vilko Rieger.

Kozerije

VEČER U CRVENOM SALONU

(Istinita slika iz života)

Nije ovo neka sentimentalna priča, makar se odigrala u večernje sate listopadskih dana. I u ovome crvenom salonu, gdje su dekorativno gledala sa zidova nature morte, a svijetlo na svim licima bilo diskretno i uljudno, ostalo je mnogo toga neispričano. Doduše bogato serviran stol za devet osoba (sedam dama i dva gospodina) i večernji sjaj srebrenih tasa, otmjene kretnje, značajni pogledi i miris čaja sve je to bila kulisa, jedna nasmješena kulisa u ovom salonu. A došla je ovamo i gospođica Blanka sa svim komplimentima, inače u profanom svijetu »drugarica« Blanka. Konačno uz opću radoznalost pokazala je miss Blanka, da u crvenom salonu milostive gospođe Domaćice savršeno vlada konverzacijom, da njezina prepotentna manira kod pušenja imponira svim prisutnima, kada je iz srebrene (ali echt!) doze uzimala cigaretu za cigaretom nastojeći da bude centar večernje situacije. Otmjeno serviran čaj s majonezom (naravno na srebrenoj tasi) zatim kandirano voće sa šlagom (»znadete nemamo bogzna što« ispričava se uvjerljivi glas domaćice) i onda konverzacija. Mali cercle starije dame i mlađi svijet opet među sobom. Nature morte su turobne, o prozore kuca neki plebejski vjetar, a govor svih je prigušen i tih. »Treba imati takta« deviza je starijih i ostati i poslije zakuske kod praznoga stola, »sloboda izmjenjivanja misli bez kontrole starijih« buni se svijest crvenkasta, svijest u ovom salonu gospođice Blanke. I teku razgovori kao jesenja kiša. O Wagneru, kako je to teška muzika (s ukradenom misli na tešku artiljeriju!), o sky-partijama, kojim je oduševljena rumena gospođica Blanka, o vanjskoj politici, Hitleru, slavenstvu, o kuhinjskim receptima, o grafologu! I stariji svijet se koji puta uplete (ah mojoj hofira taj i taj ništa koristi, ona treba jednog inžinjera!). Svijetlo večernje baca umorne poglede po mladim licima. Samo gospođica Blanka dominira sa svojim šarmom kao u romanima. »Ah šta idemo u nedjelju na sky-partiju. Pak kaj ak i ne bu snega«, nastavlja u zagrebačkom žargonu: »Moj dečko mi je obećal, da će dojti, je li mamica?« obraćajući se na milostivu damu iz prvog cerclea, koja ponosno klima glavom.

Čulo se je mnogo, o Nietzscheu, Schopenhaueru, Bourgetu, Murgeru (oh koliko imena znademo!) pa zatim o nekim znancima iz provincije s uzdahom: oh blažena provincija. Neka zaostala misao javila je ariju o bijelom jorgovanu i odmah je diskretno uz drhtanje ženskih srdaca (na slatku nesvjesticu) otpjevana arija o procvjetalom bijelom jorgovanu. Stariji cercle je tu vidio dobar znak, jer »tko voli cvijeće i pjesmu ne može biti zao čovjek«. Oh bijeli jorgovane što moraš da pretrpiš. U cvjetnom raspoloženju rasla je ljubavna plima. I nitko

nije gledao kandirano voće sa šlagom, nego buket uspomena. Oh, da, ovaj i ovaj, onda inženjer, pa student!

Kad su se oči (jedne su bile posve plave) navukle uljudno sa suzama, moglo se čuti o tome kako su ti »fliederliedi« jako »nett«, kako je mladež zlatna, kad je uz roditelje čak do meditacija o četvrtoj zapovijedi. Ure su odmicale, a bon-ton je napisao nevidljivom rukom: Odlazak. Tako se je i ovo društvo rastalo uz obligatne ljubim ruke, uz srdačne pozive za reprizu večeri (ne znam možda i večere) u crvenom salonu. Napolju je bilo neprijazno i mrko. Blanka se je stisla uz krzno svoje milostive mamice. Kraj njih je prošao neki prosjak. No nije pokvario srdačnu impresiju. Putem su riječi doduše išibale mršavu zakusku, ponašanje kod stola, ali kaj ćemo, se tak je svuda. Sjutradan je opet postala Blanka »klasno svijesna« i pišući plameni letak, upozorila našu javnost na »malograđanski« mentalitet nacionalističke (»klerofašističke«!) omladine, koja samo sjedi po salonima, dok se »napredni« Blankini borci zajedno s njom bore za siromahe. U svom žaru nije Blanka ni opazila da joj je na rukavu ostala mrlja bijeloga šlaga s jučerašnje večeri u crvenom salonu!

K. Petrić

PREDAVANJA NA SELU

U podravskom selu K. postoji Hrvatska čitaonica i knjižnica, koja je osnovana za isključivo seljački svijet. Međutim knjižnicu vode svi, samo ne seljaci. Dakako knjižnica je predplaćena na sva izdanja Nolita, Binoze, Minerve, Gece Kona i t. d. Sasma razumljivo, radi »krize nije joj moguće da se pretplati na izdanja Matice Hrvatske« itd. Čitaonica priređuje predavanja, koja su mora se priznati s jedne strane vrlo pohvalna i korisna, pa su radi toga i mnogo posjećena, samo da se ne bi koji puta po koji predavač nabacio i sa »naprednim« idejama marksizma.

Od niza predavanja moraju se spomenuti dva, koja ni u kojem pogledu nijesu imali uspjeha i to samo zato, jer su se predavači malo odmakli na onu stranu, koja nije po ćudi našim podravskim seljacima.

Prvo je takovo predavanje bilo o čitanju knjiga. Predavač je spomenuo, kako su prije seljaci malo čitali, a sada čitaju tzv. lijepe knjige, koje ne mogu nikako dovoljno djelovati na duševni razvitak seljaka. U tim knjigama prikazuje se život u lijepoj formi, a on uistinu nije takav. Zato treba seljaku dati knjigu, koja će mu prikazati svu njegovu bijedu i svu njegovu golotinju. Poslije predavanja nastala je diskusija. U toj diskusiji rekao je jedan seljak predavaču ovo: »Dragi gospon, ja se nikako ne slažem s ovim Vašim razlaganjem. Moju bijedu vidim ja sam i najbolje osjećam. I zato kad čitam knjigu volim lijepu knjigu. Ovakove knjige koje vi preporučujete nama seljacima, pisane su za vas, kojima je dobro, da vidite zlo koje nas muči.« Kako se dojmio ovaj sud seljaka na predavača nije potrebno pisati.

Drugo je bilo predavanje o uzrocima svjetske krize. Među ostalim govorilo se o ujedinjenju malih seljačkih posjeda u velike posjede. Predavač je spomenuo dva načina ujedinjenja seljačkih posjeda. Jedan je u Americi, gdje kupovanjem malih posjeda od strane banaka i drugih kapitalista nastaju veliki posjedi, na kojima bivši vlasnik postaje običan radnik (opaska predavača: To nije dobro, jer bivši radnik ne može se snaći kao radnik na svom bivšem posjedu). Drugi je način ujedinjenja seljačkih malih posjeda kao u Sovjetskoj Rusiji. Predavač je napomenuo da su tamo seljaci sigurno zadovoljni, jer se ne bune...?! Poslije je bila diskusija, koja je prekinuta radi žestokih upadica i još žešćih pitanja na predavača sa strane slušača. Nakon toga jedan mladi seljak na zgodan način rastumačio grupi ljudi, da ni prvi ni drugi način nije dobar, jer u svakom seljak postaje naprosto jedan kotač u radu, bez ikakovih svojih slobodnih nazora, tek pusta radna snaga.

Toliko, da vidimo kako su daleko od našeg seljaka ideje »naprednih.«

M. T.

Zadrugarstvo

ŠTO JE S FONDOM ZA GRADNJU HRVATSKOGA ZADRUŽNOGA DOMA?

Kod Središnjega saveza hrvatskih seljačkih zadruga u Zagrebu osnovan je zaključkom glavne skupštine 26. IX. 1929. Fond za gradnju Hrvatskog zadružnog doma, u koji je svaki član hrvatskih seljačkih zadruga pridonosio godišnje Din 5.—, tako, da taj fond premašuje danas iznos od Din 1,250.000.—. Taj doprinos zadrugara ukinut je zaključkom glavne skupštine od 12. prosinca 1933., a ujedno je donesen pravilnik toga fonda, u kome se izričito kaže (§ 2.):

»Fond je *vlasništvo Hrvatskih seljačkih zadruga,* članica Središnjega saveza hrvatskih seljačkih zadruga, s o. j. u Zagrebu i pomenutog Saveza u dijelu vrijednosti, koju je pojedina zadruga ili Savez pridonijela u fond.

»Fond za gradnju Hrvatskog zadružnog doma ima *svoje knjige,* u kojem će se uvoditi sva imovina fonda, a Fondom *upravljaju* u ime vlasnika Središnji savez hrvatskih seljačkih zadruga, zadruga s o. j. u Zagrebu *po odboru od pet lica,* izabranih po glavnoj skupštini saveza iz redova članova ravnateljstva. (§ 4.)«

»Fond za gradnju Hrvatskoga zadružnoga doma jest *dug* Središnjega saveza hrvatskih seljačkih zadruga, zadruge s o. j. u Zagrebu svojim članicama zadrugama, koje su uplatile sastavne imovinske česti fonda. Središnji savez hrvatskih seljačkih zadruga *dužan je isplatiti zadrugama prinos,* koji su one uplatile, kad rezervni fond Saveza dostigne visinu Fonda, ili kad nastupi likvidacija. (§ 5.)«

Iz toga je vidljivo, da je taj fond potpuno autonoman, neovisan od Središnjega saveza hrvatskih seljačkih zadruga, koji ga *ne smije i ne može otuđiti,* jer je u prvom redu *vlasništvo Hrvatskih seljačkih zadruga.*

S druge strane, za obveze Saveza jamče učlanjene zadruge deseterostrukim iznosom uplaćenih udjela kod Saveza *i ničim više!*

Pa ipak, usprkos *tako jasnih odredaba zakona i pravila,* sadašnji upravni odbor Središnjega saveza, kojemu je na čelu *dr. Stjepan Postić,* (izvanredni profesor poljoprivrednoga fakulteta, predsjednik Saveza selekcijskih zadruga za uzgoj svinja, bivši predsjednik Saveza peradarskih zadruga, urednik »Agronomskog glasnika«, generalni tajnik udruženja agronoma, predstojnik zavoda za gospodarsku upravu, organizator švajcarskih praktikanata, i t. d., i t. d.), donio je zaključak, da se *u prijedlogu za sanaciju otpiše ovaj Fond,* t. j. upotrijebi za pokriće dijela gubitka.

Na taj način imao bi se taj fond *otpisati i nestati.* To je upravo tako, kao kada bi netko prodao tuđi kaput, koji mu je povjeren na čuvanje, ili kada bi banka prodala vrijednosne papire iz tuđega safedepota! Isti slučaj imamo i ovdje. Gospoda iz upravnoga odbora, na čelu s izvanrednim profesorom g. dr. Poštićem, jednostavno raspolažu s Fondom, koji je *tuđe vlasništvo* i otpisuju ga za dugove središnjega saveza!

Na taj način kane gospoda riješiti hrvatske seljačke zadruge njihova fonda u vrijednosti preko Din 1,250.000.—, samo je pitanje, što će na to reći hrvatski seljaci zadrugari na prvoj glavnoj skupštini, gdje će sadašnja uprava imati da položi račun o svome dosadašnjem radu?

V. R.

Kulturna kronika

500-GODIŠNJICA DUBROVAČKE GIMNAZIJE

U kulturnom životu Hrvata ovo je jedan rijedak jubilej i časna slava. Pa kako među drugim priznatijim i kulturnijim narodima dosta kasno susrećemo početke škola, gimnazija, to se mi s time možemo podičiti, da smo već onda imali ono što drugi nisu. Prvenstvo u tome nosi kod nas Dubrovnik i prema tome primorski krajevi. Književnost, što je na tom teritoriju nicala, nije ništa drugo nego refleks narodnog života i sredine, a znatno je potpomagana i školstvom, koje je tu bilo razgranjeno. Razvijeno školstvo najviše je utjecalo na duhovni život i kulturno stvaranje u gradu i po prirodnom zakonu tu se neprestano pomlađivalo zdravim i otpornim snagama autohtonoga okolnog seljaštva. Jedino tako i na taj način možemo razumjeti i shvatiti svu onu živu duhovnu snagu i preporođaj, koji je strujao sa dalmatinsko-pri-

morskih obala prema nutrašnjosti i onu staru književnost, što je naše ogledalo onoga vremena i onoga doba.

Prva luč znanja i umijeća upalila se u Dubrovniku, a on je simbol slobode i samostalnosti, što se najbolje očitovalo vjekovima. Već su stari dubrovački gospari budno bdili nad tim, tko im odgaja djecu i kako, pa zato nije nikakvo čudo, da su se uz svoje državničke poslove bavili i marom oko školstva. Sva ta silna stvaralačka vjekovna snaga inkorporirana je u pojedincima i njihovu kulturnu stvaranju, a zahtjevi ambijenta potencirali su te duhovne težnje i došli su do vidnog odražaja produhovljenih i narodno odgojenih pojedinaca, što su u pojedinim vremenima služili kao osamljeni svjetionici za najburnijih dana. Važnost svega toga najbolje danas uviđamo i vidimo, koliku je ulogu vršilo. Preteča, baza ili osnova svemu tome je školstvo i u različito doba ono je vršilo različite utjecaje. U svakoj kulturnoj sredini i razvijenoj državnoj zajednici susrećemo školstvo na različitim stepenima razvitka i napretka iz čega dakle zaključujemo, da ono tvori onu blagotvornu i važnu ulogu i u samom nacionalnom pogledu. Duhovni napredak se pospješuje jedino školstvom i ono najsnažnije utječe na odgojnu stranu kao i na kulturno djelovanje i stvaranje u pojedinim krajevima. Bezuvjetno je, da je među našim najnaprednijim pokrajinama bila slobodna dubrovačka republika, čijem je gospodstvu i vladavini duha najviše pridonijelo školstvo, što se kroz stari i srednji vijek pojavljivalo u različitim fazama. Prva faza dubrovačkoga školstva očituje se u gramatičko-retoričkoj školi, što su se posvuda u ono vrijeme javljale, a bile su slične našim današnjim gimnazijama. U VI. stoljeću susrećemo u Dubrovniku župničke i episkopalne škole, a poslije Spljetskoga sabora (925.) nazrijevamo, da su po običaju ondašnjega vremena, morale postojati slične škole i u Dubrovniku. U XII. stoljeću preustraja se postojeća škola prema potrebama grada. Kao što su dubrovački mladići posjećivali strana učilišta, razumljivo je, da su i ovo dubrovačko pohađali bogatiji sinovi okolišnih feudalaca. Već u XIV. stoljeću nailazimo na Ivana Ravenjanina i na znatno razvijen tip škola, a Filip de Diversis podaje nam opširniji opis nauke u Dubrovniku. Sve do godine 1435. vijesti o školstvu u Dubrovniku jesu samo nagađanja i pojedinačna zaključivanja, koja stvaramo na temelju nekih indicija po vlastitom kriteriju, ali od navedene godine potječu obilatije i točnije vijesti. Pohađanje škole bilo je već onda besplatno, a učitelji su bili strukovnog obrazovanja. Po ovome zaključujemo da su stari Dubrovčani bili vrlo napredni. Učitelja nazivaju rektorom, a uči se i grčki jezik.

U prvoj polovici XVII. stoljeća nastavu u Dubrovniku preuzimlju Isusovci i to dolaskom čuvenoga doktora Bobadille. God. 1601. susrećemo već našega znamenitoga protureformatora o. B. Kašića. Nastava je kao i u drugim isusovačkim školama, a nastavni im je jezik latinski. Poslije ukinuća isusovačkoga reda školu preuzimlju Skolopi (redovnici, što su se jedino bavili odgojem) koji su podučavali sve do dolaska francuskih četa u Dubrovnik, do 27. svibnja 1806. g. General

Lanriston istjera Skolope i duvne i od njihova kolegija učini vojničku bolnicu. Već 31. svibnja 1808. god. utemelji Marmont licej s konviktom od prijašnjega kolegija. Daljne reforme, što su uslijedile, razlikovale su se samo u nečem od skolopskih škola. Od 1848. god. osnuje se gimnazija u Dubrovniku od osam razreda. Poslije (1841.) školstvo preuzmu opet privremeno Isusovci, ali od 1868. god. oduzimlje im se škola i tom zgodom stupa dubrovačka gimnazija u posljednju i to sadašnju fazu od svojeg postanka.

Ovo su ukratko najvažniji momenti u razvitku dubrovačke gimnazije i njezine faze, što su naročito istaknute. Sva bogata književnost onoga vremena vuče svoje početke iz srednjega školstva, koje je djelovalo, da je grad Dubrovnik postao razmjerno rano kulturno rasadište. Kako školstvo vrši jednu od najznačajnijih funkcija u moralnom, odgojnom i nacionalnom pogledu, stoga su i ti ljudi, narodni reformatori i kulturni radnici vrlo važni u životu nekoga naroda. Od svjetovnih učitelja mnogo ih je učiteljevalo, a mi ćemo navesti samo najznatnije. Direktori pop A. K. Matas i dr. J. Posedel napisali su djelomično povijest školstva u Dubrovniku i to u gimnazijskim programima. Uz njih su još učiteljevali Dinko Politeo, don Đ. Pulić, F. Bulić, biskup V. Palunko, M. Milas, P. Budmani, L. Zore, M. Medini od starijih, a istakli su se i sa svojim naučnim i kulturnim radom. Od mladih su se lijepa položaja dovinuli dr. M. Tentor, F. Lukas i Božičević.

Svi su ovi decenijama odgajali mladež u Dubrovniku, a njihov rad i zasluge dolaze do važnosti evo ovako u obliku neke narodne svečanosti i proslave. Mi se ovom rijetkom jubileju dubrovačke gimnazije radujemo, jer je ona Nestor među našim gimnazijama. Ovakve narodne slave ispunjaju nas samopouzdanjem i uvjereni smo, da svaki narod živi svojim punim narodnim životom dotle, dok ima samosvijest i izgrađenu narodnu kulturu. Baš ovaj časni i rijetki jubilej u gradu Dubrovniku bjelodano dokazuje svu snagu školstva i požrtvovnost pojedinaca, pa se osvrćemo s nekim naročitim ponosom na to. Ovo kao i mnogo toga drugoga, djelovalo je da je Dubrovnik postao naša — Atena!

Branko Krmpotić

VILKO RIEGER:

GOSPODIN KRLEŽA JUČER I DANAS

»U marksističkoj politici... javlja se masa mjesečara, epileptika, sanjara, luđaka, živčano bolesnih, nastrano bolećivih, bolesnika, provalnika, sladostrasnika, pijanica, ubojica, krijumčara, varalica, zvjeri, sladokusaca, sibarita i priživaljščika svake vrsti...«

(Miroslav Krleža v. r., »Evropa danas«, str. 54.)

Kada se historijske godine 1918. ugasio onaj žestoki evropski plamen, koji je sažgao toliko mladih i vrijednih ljudskih života, nastao je u čitavoj Evropi, naročito u pobijeđenim zemljama strašan kaos, u kojem su zaigrali svoju nesimpatičnu igru i spretni agenti Kominterne. Oni su poveli i organizirali barnumsku propagandu za »crvene ideale« i, što više, nekoliko neozbiljnih i neuspjelih pučeva u Njemačkoj, Madžarskoj i t. d. Odjek tih svjetskih događaja došao je pomalo i do nas, i kod nas su se našli ljudi, koje su zanijele zvučne fraze o nekom »besklasnom društvu«. Crveni val prijetio je, da će svom snagom poplaviti i našu zemlju. Lijepili su se crveni plakati s još crvenijim sadržajem, vijale se crvene zastave, govorili crveni govori, prodavale crvene knjige. Crvena boja, — inače tako prikladno sredstvo za plašenje bijesnih bikova u prepunim arenama, — ta crvena boja postala je najednom strahovito moderna, barem toliko moderna, kao što su danas moderni bučni i frazerski protesti »Lige za zaštitu čovječjih prava« (masonsko-marksističke organizacije za promicanje masonske i marksističke propagande!), blond platinirana kosa, svečane pacifističke izjave gospodina Abrahama Vallacha Mayera Finkelsteina, (za rusku porabu nazvanog Maksim Litvinov), ministra vanjskih poslova S. S. S. R., (o miroljubivosti divne »majčice« Rusije, protiv individualnoga terorizma i za Ligu Naroda), »lipenštifti«, demonstrativno hodanje zagrebačkih fićfirića, dandya i snobova bez kravate (u znak njihova »proleterstva«), loše gumene cipele, atentati i rodoljubna strijeljanja na »jednoj šestini zemaljske kugle«, slabe Krležine knjige, »stručna« predavanja o »anatomskoj konstrukciji« žene i muškarca u ženskom pokretu, stu-

dentskoj sekciji, (javne prostitutke nijesu još dovoljno »napredne« i zato nijesu dotjerale tako daleko, da bi održavale javne sastanke s javnim predavanjima i diskusijama o najboljim preventivnim sredstvima i njihovoj upotrebi, o sprečavanju začeća, o načinima abortusa i t. d., što je slučaj kod te »studentske« sekcije Ženskoga pokreta!), brijanje ženskih obrva, krahovi organizacija Druge i Treće Internacionale, feminističke abnormalne ideje i t. d., i t. d. Ta crvena boja je i danas donekle u modi, ali današnja njezina popularnost zaostaje daleko za onim vremenima, kada se mislilo, da će čak i zelena trava po našim livadama postati crvena i da će — možda — čak i samo nebo — porumeniti.

Iz današnje perspektive, sve što se događalo poslije godine 1918., čini nam se kao neka dobro režirana Molièreova komedija i svatko, tko ima malo smisla za humor, morat će se nasmijati pri pomisli, kakova su neobična zbivanja prohujala kroz naš narodni život. Uzmimo na primjer jedan crveni letak iz godine 1920. pod naslovom »Udruženje Hulja i Nitkova«, koji je kasnije štampan u »Književnoj Republici«, a njegova je autentičnost potpuno zajamčena. Letak je malo neobična sadržaja i upravo zato pobuđuje na smijeh, a ujedno najbolje pokazuje mentalitet ondašnjih vođa i crvene sredine uopće:

> *»Socijalpatrioti rigaju sa jezuitima, popovskim gazdaricama i debelim bankrotarima laži i klevete na druga M. R. Frankovačke vucibatine, austrijski agenti, špijuni, pljačkaši, fukara, proglašava agentom M. R.-a, koga je Austrija htjela ubiti. Telad, advokatske drolje, koje fiškal Miško R. grabi radi gulenja, pljačke i grabeža radnoga naroda, lažu samo lažu; smrkuljevci, trotli i moralne strvine. Smeće socijalšpijunsko, frankovačko smrkuljska bagaža, koji su krali iz državnih blagajna, kšeftaši društva Korać-Smrkulj, i svi tatovi, prostitutke i vucibatine dobro znadu, da je pobjedom komunističke liste njima otpjevano. Kao što su Lenjina u Rusiji napadali, tako i druga R. prikazuju mađarskim agentom. Protiv ratnih milijunaša socijal-patriotskih neka se glasuje za komunist. listinu br. 4. Drug M. R. Živila III. Intern.! Živila pobjeda K.! Živila Sovj. Rep.!«*

Taj komičan letak, izdan kao agitaciono sredstvo za nesuđenoga našega Lenina, druga Miška, a protiv »tatova, prostitutki i vucibatina«, značajan je dokumenat jedne sudbonosne epohe, kada su najveće šeprtlje i politički golauferi pobjeđivali na izborima, a koja je mogla biti katastrofalna za čitav naš narod. Nerazumljivo je samo, kako je ovakav letak, pisan u najsurovijem uličnom žargonu mogao na nekoga pozitivno djelovati. Ali duh vremena bijaše takav, komunisti su se nadali svaki čas, da će preuzetî vlast u svoje ruke i da će onda obračunati sa svim poštenim ljudima,

koji nijesu htjeli u njihove, za ono vrijeme čvrste redove, gdje su najveći neznalice i konjunkturisti vodili glavnu riječ. To bijaše kao neka Sturm und Drang perioda komunizma, kada su pučki tribuni Miškova stila obilazili sela i gradove i deklamirali s mnogo patosa o »slobodnoj, crvenoj, divnoj, krasnoj Majčici, Rusiji«! Po zagrebačkim kinematografima »krasnoslovili« su Miškeci i Miroslavi s crvenom zastavom u ruci i uz urnebesan pljesak naručene klake, o »diktaturi proletarijata kao jedinom sredstvu, da se postigne cilj«, o Rusiji, »gdje ne vlada samo jedna partija nego sveukupna radnička klasa« i koja je »konsolidovana država« i kako »proletarijat iz tih ruševina, sloma i haosa istupa iz Druge Internacionale Riječi u Treću Internacionalu Socijalističkoga Čina«. Takovi zvučni govori »palili« su u ono vrijeme opće dezorijentiranosti i zato je nenadano gospodin fiškal Miško pobijedio kao kandidat komunističke stranke na gradskim izborima u Zagrebu (g. 1920. s dvadeset mandata!), i tom prilikom održao na Jelačićevom trgu, pred četrdeset tisuća ljudi fulminantan govor, u kojem je (u najvećem afektu) izrekao i ove historijske riječi:

»*Crvena armijo! (Buran i dugotrajan pljesak). Na veliki dan naše pobjede, mjesto zanosa i pjesme, mi ovdje u velikom, bezmjernom broju dižemo svoj protest. Na dan naše pobjede, na dan našeg velikog protesta, treba da se sjetimo svih palih i svih nevino progonjenih za djelo komunizma. Slava palima! (40.000 ljudi skida šešire i kliče trokratno: slava!)... Mi smo danas pobjedonosan triumfalan odred u Armiji Treće Internacionale! Pozdravljam te puče i kličem: živila diktatura proletarijata! (Mahanje šeširima, klicanje, pozdravljanje bez kraja i konca.)*«

A istodobno izlazili su u komunističkoj »Novoj Istini« (ili bolje »Staroj Laži«!) zanosni uvodnici ovakova stila:

»*U triumfu! Pobjedismo! Gore srca radni narode! — Udri u cimbale šumne idejo evanđeoska. Udri u cimbale šumne pobjedonosna idejo komunizma. Pred tobom sagibaše koljena carevine i kraljevine, pred tobom padoše u prah berze i banke. — Ti si svesilna, ti si svemožna, ti si svesvjetska, — ti si nepobjediva. Sinovi Hulje i Kaina, Djeca Mraka i Podlosti, Sinovi Mraka, Zločina i Eksploatacije, pokušali su silom da unište Sinove Sunca i Svjetla. — Spremajmo se za dan, kad ćemo uz tutanj milijonskih bataljona čitavoga čovječanstva slaviti diktaturu proletarijata — pobjedu svesvjetskog komunizma. Zagreb je crven, po njegovim ulicama vrši prevlast Komunistička Partija! Zagreb je crven, Zagreb je komunistički!*«

»Udri u cimbale šumne idejo evanđeoska«, jer s Tobom su bili »Sinovi Sunca i Svjetla«, Miroslavi, Augusti, Miškeci,

koje su pokušali da unište prokleti, vječno prokleti »Sinovi Hulje i Kaina, Djeca Mraka i Podlosti, Sinovi Mraka, Zločina i eksploatacije«. — »Čovečanstvo je danas teški bolesnik, a da taj bolesnik ozdravi, nužna je samo jedna medicina, a to je — komunizam« — pisali su u ono smušeno vrijeme, kada su svi ideali bili postavljeni na glavu, isti ljudi, koji su kasnije došli do spoznaje, (jer konjunkture za komunizam više nije bilo!), **»da pošten čovjek ne može biti član Treće Internacionale«!** Svi ovi članci, vatreni govori i papagajske deklamacije, uza svu ogromnu dozu smiješnosti, imadu i jasan prizvuk tragičnoga, jer dok su crveni frazeri osvajali vlast svojim dobro uvježbanim papagajskim i krležijanskim frazama, dotle je naš seljački narod bio u nervoznoj dilemi i nije se mogao nikako snaći u poratnome kaosu. Crveni ideolozi su razdvajali narod i unosili zabunu i stoga na tim crvendaćima leži ogroman dio krivnje za sve daljne patnje i neuspjehe seljačkoga naroda. Komunistička akcija bila je po tome ne samo načelno, nego i u praksi izrazito protunarodna i razumljivo je, da su se oko nje okupljali svi protunarodni elementi. Ambicioznom oficiru Miroslavu Krleži činila se crvena ideologija najbližom, on je vidio, da bi se među crvenim propalicama i ignorantima mogao uspeti na površinu i odlučio se. Njegova vjerna »druga«, stara oficirska sabljetina i onako ga je nekako čudno pritiskala i on ju je silovito odbacio u tamni kut, gdje je ostala ležati izvan upotrebe sve do današnjega dana. Gospodin Krleža svukao je svoju uniformu i postao sasvim običan civilista, dok je svoju sabljetinu zamijenio mnogo n e o p a s n i j i m i s t a l o ž e n i j i m oružjem — nalivperom i pisaćim strojem. Ipak, svoje tipično k. u. k. gledanje na svijet nije Krleža nikada napustio, već je samo crno-žuti cimer prebojadisao žarko crvenom bojom, tako, da su temeljne — crno-žute — boje ostale iste.

Svoju pisarsko-književničku karijeru započeo je na nov život probuđeni Miroslav Krleža listom »P l a m e n«, »prvom kozmopolitskom i internacionalnom revijom na Balkanu, **za kulturnu orijentaciju sveevropejsku** i realizaciju društva osnovanog na etičkim principima, bez klasa i eksploatacije«, i taj brzo ugašeni i propali »Plamen«, kao dosljedni borac za ne baš sasvim normalnu ideju »sveevropejske orijentacije« (i gospodin Krleža spada dakle među »zabrinute Evropejce«!), započeo je žestoku kampanju protiv »glupoga nacionalizma«, »naše sveopće poznate kulturne tame«, »teškog i lepljivog našeg provincijalnog (panonskog!) blata«, naše »provincijsko-malograđanske sredine«, »paklenoga kroatizma« i »našeg teškog i smolavog hrvatstva«! U svom vojničkom nepoznavanju stvari, (uz potajno odobra-

vanje onih, kojima je to išlo u prilog), zanosno je grmio novi crveni bard, Miroslav Krleža (dobrom ekavštinom — to mu se mora priznati!) o »najvećoj laži, sviju naših sakrosantnih laži, legendarnoj laži nad lažima, laži hrvatske književnosti«. Za Krležin vojnički mozak: »sve što se danas zove hrvatska književnost jadna je ornamentalna tapeta«, »hiljadugodišnja slavna sramota« i »tradicija, užasna, grozna, hrvatska tradicija«, a mi »smo preboleli onu famoznu Tomislavovu flotu od sto velikih i ne znam koliko malih lađa«. Miroslav Krleža, k. u. k. oficir je po svom vlastitom (skromnom) sudu jedini, koji je obračunao s »hrvatskom romantičnom malograđanskom koncepcijom o donkihotskoj Kraljevini — republici Šlarafiji«, jer se njemu pričinilo, da »historijsko-materijalističke pretpostavke potvrđuju na delu iz dana u dan, i da su t. zv. »narodnost« i »država« magle, što leže u najnižim zonama ljudskog penjanja na više«, a to »više« za Krležu je bila onda jedino ta veličanstvena — »sveevropejska orijentacija«.

U kadetskoj školi učili su kadeti ljubiti i obožavati sve, što je k. u. k. i crno-žuto, a mrziti narodnu trobojku i sve hrvatsko, i tu svoju crno-žutu mržnju prema hrvatstvu nije gospodin Krleža ni danas napustio, ona je srasla s njegovim čitavim bićem i on ju je samo transformirao u crvenu, još žešću i goru mržnju. U kadetskoj školi vladala je velika disciplina i đacima se punila glava u Beču o austrijskoj, a u Pešti i Pečuhu o madžarskoj superiornosti nad potlačenim narodima u Austro-Ugarskoj, o njihovoj provincijskoj »malograđanskoj« zaostalosti i nesposobnosti, i tu crno-žutu, austro-madžarsku tezu nije gospodin Miroslav Krleža napustio do današnjega dana, kada, usprkos tolikih pertubacija u našem narodnom životu superiorno dalje klafra i ustraje u svojoj austro-madžarskoj orijentaciji (u novom, crvenom izdanju): **»... dok se u našoj književnosti nisu pojavili prvi bakcili** (umjesto: bacili!) **materijalizma i neumjesno primijenjenih načela slobodne evolucije ... nije bilo na toj njivi ničeg ...«** (M. K. »Evropa Danas«, 1935., str. 103.). Svi hrvatski književnici do Miroslava Krleže, i Matoš, i Kranjčević, i Nehajev, i Ogrizović, i Nazor, i Šenoa, i Đalski, i Kumičić, sve su to šeprtlje, bijednici, penzioneri, piskarala, svi oni nijesu značili ništa. I zato je to naše »sveopće socijalno, stogodišnje zakašnjenje, s kojim se kod nas razračunao **(osim mene)** još do dana današnjega — lirski — nije nitko« (M. K. »E. D.«, str. 35.), a »naša današnja savremena stvarnost zaostalija je od dosadne prošlostoljetne književne zaostalosti«!? To Krležino megalomansko i — **lirsko** — razračunavanje s — lirskim — zakašnjenjem i ta njegova — lirska — megalomanija i — lirska —

egocentričnost i nije ništa drugo, nego — lirski — preostatak jednog zaostalog crno-žutog — lirskog — mentaliteta, stare — lirske — oficirske garde, propale — lirske — austromadžarije! Ova stara, pretpotopna Krležetina i sama priznaje, da **iz njegove ratne lirike »vonja miris smrdljive, provincijalne, carske menažerije«** (»E. D.«, str. 35.), ali taj smrdljivi, krležijanski, menažerijski miris ne vonja odvratno samo iz te lirike, nego i iz čitavoga rada k. u. k. leutnanta ili oberleutnanta Fritza Krleže, iz njegovog jučerašnjeg i današnjeg piskaranja, iz svakog njegovog retka. **Sve što je taj oficir napisao, pisano je u »carsko i kraljevskom erarskom suknu«, s carsko i kraljevsko erarskim shvaćanjima o Hrvatima, kao o nižim inferiornim bićima, koje treba slati u prve redove!** (»Osećati kako nestaješ pod nogama crno-žutog cara, to znači biti Hrvatom«, M. K., »Plamen« I., 34.), i o »nemoćnoj« hrvatskoj tradiciji (»... spavaju narodne slave svojim poznatim gluhonijemim, historijskim hiljadugodišnjim snom«, M. K. »E D.«). I nije pogrebna samo Krležina ratna lirika, nego je i čitava, po Krleži ispisana hrpa papira, samo arhiv jednoga pogrebnoga društva, popis ljudi, koje je mislio pokopati taj crveno-crno-žuti marksistički grobar i pogrebni poduzetnik, što mu ipak u većini slučajeva nije uspjelo, tako da je danas, na sutonu svoje piskaralačke književne karijere morao nostalgično uskliknuti: **»... a bitka traje i jedna bitka za drugom gubi se u nepovrat«!**

Velika ofenziva, koju je započeo ovaj na propast osuđeni vojskovođa s »P l a m e n o m« i kasnije »K n j i ž e v n o m R e p u b l i k o m« (»mjesečnikom za sve kulturne probleme«), protiv **»nedostojne ograničenosti malograđanskoga nacionalizma«** i **»paklenog kroatizma«**, negirajući sve izvan svoje ideologije (»u kulturnome pogledu mi stojimo spram našeg sveukupnog kulturnog i književnog života na stanovištu negacije«!), ta ratoborna — austromarksistička — ofenziva prešla je doskora iz svoje emigranske faze u potpuni strateški neuspjeh, ispravni se nacionalizam ojačao, a **gospodin Krleža — po svom vlastitom priznanju —, stoji danas na strani »nemoćan kao kišobran u kutu«.** U toj neuspjeloj krležovskoj ofenzivi, punoj nazdravičarske i patetičke brbljavosti, crvene romantike i očite reakcionarnosti, kao desna ruka Miroslava Krleže istakao se gospodin August, koji je sasvim augustovski shvaćao čitav problem i, siromah, imao mnoga priviđenja; bunile su ga fate morgane i halucinacije i on je zanosno trubio:

»Za Petra je Rusija bila radi Rusije, za Lenjina radi celoga sveta. Sa svojim internacionalizmom Rusija je tek sada pošla putem misijonarnim ... ona je danas centar transformacije koja obeležuje početak

jednoga novog veka i jedne n o v e c i v i l i z a c i j e *ne samo za Rusiju nego za celu zemlju , ne samo za jednu klasu, nego za celo čovečanstvo. — Kod boljševika obratno, teorija i praksa uskladjena je gvozdenom logikom i doslednošću...* s i g u r n o n i j e n i k a d u h i s t o r i j i b i l o j e d n e p o l i t i č k e p a r t i j e k o j a b i t a k o m a l o g o v o r i l a o m o r a l u i č a k s p r e z i r o m p o s m a t r a l a n a m o r a l i s t i č k e p r o d i k e, k o š t o j e t o p a r t i j a b o l j š e v i k a! *— No zar bi celo to novo vaspitanje bilo moguće bez sile, koja osigurava same životne uslove tog novog vaspitanja? Boljševička diktatura u tom smislu ne znači nikakvu diktaturu nad čovječjom svešću, nego diktaturu nad prilikama koje imaju da rezultiraju svešću novom i najdruštvenijom od sviju dosadanjih. —* K r o z o v a k i i l i o n a k i o b l i k t e d i k t a t u r e m o r a ć e d a p r o d j u s v i n a r o d i, *i samo je iluzija da će to ostati specijalitet ruski...«*

Ili ova zanosna pjesma:

»Poplava moskovskih zvona i glasnija Internacionala,
viša od carskoga orla crvena zastava na Kremlju.
I idu, idu bataljoni radnika, svi pobedna k r a s n a j a a r m i j a.
Svi od Lenjina i Budjonija do Vanjke i Tanjke
Napoleoni pod piramidama.
Pod piramidama, sami lavovi nepobedivi pred
kapijom u palaču budućnosti.
B u b n j e v i, g l a z b a, *horizontalne zastave, barijera o*
koju su glavu razbili beli,
narod sav Smolnij Institut i
poslanica Petrogradskog Sovjeta lordu Curzonu maja 1923.:

Izjavljujemo da ćemo na svaki pokušaj novoga rata ili intervencije na oružje dići deset milijona pučanstva naše zemlje, koji će da se do poslednje kapi krvi bore protiv spoljašnjih osvajača. Jao onima koji se drznu da veliki narod što s nama prođe križni put otrgnu od mirnoga rada!«

»U toj smo mi (III.) Internacionali videli logičan nastavak onih ljudskih htenja, koja rastu na zemlji od Platona do Kromvela, Dantona, Babefa i Marksa i mi smo se zauzeli s poštovanjem za one ruske mozgove, koji u škuroj i mutnoj depresiji svojih emigrantskih, ženevskih, ciriških i lozanskih soba ipak nisu izgubili veru u Ideju.«

Sve te primitivne fantazije izgledaju danas smiješne, jer šta je drugo nego smiješno, kada se pjeva hvalospjeve i psalme Kominterni, dakle obavještajnoj (špijunskoj!) agenciji jedne tuđe nacije, kada se sanjari o »prvom historijskom pokretu masa, koji mesto u religiji ima svoj svetionik u nauci«(?) i kada se ukočenim i nezdravim mozgovima pričinja, da je **Lenin »nasred široke ruske zemlje iskopao prvi i solidni temelj Kozmopolisa«**, pa stoga **»mirne savesti može da kaže za sebe, da je on posle Arhimeda prvi koji se je**

usudio, da podigne kuglu zemaljsku«!? »Smerom Kozmopolisa« će **»ploviti čitave flote naroda i klasa«,** a **»Vladimir Ilijić Lenin kao gigantska statua i svetionik pozdravljat će laste na ulazu u luku«.** Taj leninovski svjetionik danas već svijetli jedva vidljivim svijetlom i sve više to svijetlo slabi, **»laste na ulazu u luku« su pocrkale od poznate sovjetske gladi,** a taj krležovsko-cesarecovski san o uređenju Kozmopolisa kao kakve zemlje iz »Tisuću i jedne noći«, ali u modernome stilu, s otmjenim parkovima i hotelima, širokim asfaltima, besplatnim automatskim buffetima, gdje ne će biti Solovjeckih otoka i »proleterskih« koncentracionih logora, »proleterske« birokracije, »proleterskoga« prisilnoga rada, »proleterskih« tamnica, policije, mučenja i internacija, — **taj romantičan san rasplinuo se danas, osamnaest godina nakon ruske revolucije — u ništa, u jedno veliko, ogromno ništa,** a od svega toga naklapanja ostala je samo neka providna maglica, praznina i neugodan zadah milijuna leševa postrijeljanih i mučenih — »kontrarevolucionaraca«!

Utopijski fanatizam vidio je samo »crvene lampione« bubnjeve i glazbe, (inače tipične »malograđanske rekvizite«!), »lađu SSSR sa 150 milijona veslača slobodnih«, »svedrugarstvo u Internacionali«, »harmonij radiostanica u duši«, a sve te stereotipne laži (»made in SSSR«) upotpunio je naš neozbiljni August frazama, da »steg hrvatski« spada »u muzej« i »na krabuljni ples«, da su **»sve nacionalističke republike počam od amerikanske do čehoslovačke« samo »humbug«;** taj August pljuje na »sve što već poznamo, čega smo siti, što nam je mrsko i što preziremo, sve je to predstavljeno na njoj: **krst i trikolora**...« Ali zato taj August tvrdi kako on osjeća, da »zastupa naučno fundiran program« i s tim naučnim programom udara na sve što dohvati i na Starčevića, »koji se kao živa mumija ukočio u svojoj steničavoj Kukovićevoj kući« i njegovu »smešnu raspravu o slavoserbskoj pasmini po Hrvatskoj« i na »prosti i jednostavni nacionalni entuzijazam i patriotsko merilo kralja Tomislava« i na rakovički ustanak »ne sramotan, ali smešan«, i na Stjepana Radića, koji je »zalutao na putu sasvim suvišnog šovinizma« i na osnivanje seljačke stranke kao »odocnelu pojavu«. Sve što je blisko i naše, to taj cirkuski August olajava, ali zato mu je značenje nečovječno krvave »ruske revolucije veliko kaošto je velika zemlja«, koja »kreće spram nekog dalekog, ali divnoga i sunčanog cilja kaošto je svetska federativna republika«, a mi »jugoslavenski Balkanci i sami se budeći u novi život, nismo imali nikoga do Svetozara Markovića, koji bi dublje zavirio i razumeo smer i smisao ruske revo-

lucionarne misli...«!? **Balkanski mentalitet gospodina Augusta bijaše uvijek kao neka antiteza tezi crno-žutog mentaliteta gospodina Miroslava i po dijalektičkoj metodi, kao sinteza, stvorio se neki renegatski, romantičarski, papagajski, snobovski i balkanski k. u. k. marksizam,** koji se sa svojom »naučnom fundacijom« oborio na svu našu tradiciju, »sve stare vrednote« i taj užasni, — »pakleni kroatizam«!

U ličnosti gospodina Miroslava Krleže logički je povezano njegovo boravljenje u kadetskoj školi u Pečuhu i Ludoviceumu u Pešti, izdavanje »Plamena« i »Književne Republike«, njegovo surađivanje u »Književniku«, njegovo emigriranje i izdavanje beogradske revije »Danas« u zajednici sa Milanom Bogdanovićem. U čitavoj svojoj evoluciji, taj čangrizavi starkelja ostao potpuno dosljedan sam sebi, jer je neumorno branio kroz čitavo to vrijeme svoju tezu o našoj »kulturnoj zaostalosti«, u kojoj on jedini znači nešto:

»Glasovi iz tmine. Svijeća u ruci. Krčma. Sve sasvim mračno. Daleki lavež. Hrvatski književni nokturno.« — »Šenou, Vojnovića, Gjalskog, Novaka, čitaju još samo gimnazijalci i to po srednjoškolskom propisu.«

I superiornim riječima pjeva Krleža hvalospjeve sam sebi:

Ja, bivši oficir, Miroslav Krleža, »stojim u bijednoj sobi naše književne krčme sa svijećom u ruci«, a oko mene same »stjenice« i jednoglasan »lavež«. Tko veli da moj jezik ne vrijedi, taj je neznalica, jer »moji Glembajevi, Urbani, Križovci i Szlougani govore jezikom, koji je za stotinu godina napredniji od ovih najuglednijih predstavnika naše elite«!? Da udovolji svojim k. u. k. i crvenim sklonostima i snobovsko-megalomanskim težnjama, taj zagrižljivi pamfletista udario je svom snagom na hrvatstvo (Knj. R. 1926.):

»Hrvatstvo je u glavnom brbljavo, dobroćudno i naivno, te mnogo više voli pesmu vinsku i mesečinu nad vinogradom i klokot mošta, nego doslednost u akciji i tvrdu odlučnost«. (345.)

»To što Hrvati, (najtipičniji kverulanti na globusu), imaju uvek pravo, to je upravo ono njihovo »Hrvatsko pravo«, koje je dalo Hrvatima pravašku svest. Međutim doista je glupo kroz devetstotina gubiti parnice, a imati pravo.« (346.)

»Malograđanska formulacija Hrvatstva kaže: Hrvati su kulturan evropski narod«. (359.)

»Hrvatski narod dakle »koga Hrvat ljubi«, to smo mi svi zajedno: i mi intelektualci i stanovnici Trnja, i građani sa Zrinjevca, i nadbiskup u svojoj sedamstogodišnjoj tvrđavi, i kineske glorijete nad jezercem i svi mi: i asfalt i kudravi psi bez maske: i bubikopf kakve

male ženkice a-la poni i večernje plesne škole sa budućim čedomorkama, i otvoreni vagoni, poplava i Prva Hrvatska štedionica, sve zajedno, kao u Noemovoj ladi.« (359.)

»Karakteristika je Hrvatstva da pre svega misli krivo, a zatim da korekture svog krivog mišljenja provodi prekasno.« »Čitava naša historija je krivotvorina«. (352.)

»Svi Hrvati sanjaju i Hrvatstvo je uopće san pospanih sanjara«. (353.)

»Jedna od tipičnih malograđanskih slabih strana Hrvatstva je ta, da je Hrvatstvo samo u sebe zaljubljeno.« (355.)

»To Hrvatstvo dakle, nije zagrebačka kistihand milostiva, nego je Hrvatstvo jedno ogromno selo Trnje, bez kanalizacije, bez pločnika, seljačka beda ograđena trulim plotovima, crna, gluha provincija, obasjana tužnim svetlom petrolejke.« (362)

»Stanje hrvatsko je objektivno ranjavo, a osećati ljubav za ranjavo prilično je perverzno.« (362.)

»Taj osećaj ljubavi za Hrvatstvo osećaj je tugaljiv, bolećiv, više jedna samilosna, žalostiva dispozicija spram otvorene rane, nego određena i markantna predodžba čovjeka, koji uzima u ruke nož da ranu reže i da je ispere sa pozitivnom tendencijom: da ozdravi ili umre.« (362.)

»Hrvatstvo je bolesnik, te po toj slinavoj malograđanskoj ljubavi što traje već dugih sedamdeset godina ne ide mu nikako dobro.« (362.)

»Imade ljudi, koji to Hrvatstvo ljube, a i takvih, koji ga mrze. I ti hrvatski osećaji, koje osećaju jedni hrvatski ljudi za druge, oni u vagonima za one u rasvetljenim palačama, oni poplavljenici za one na asfaltu, oni na selu za one u gradu, oni nepismenjaci za one u operi, ti osećaji nisu paralelni. Oni se odbijaju kao magnetski polovi, i oni su unutar simbolično-jedinstvenog Hrvatstva manifestacija snaga divergentnih; snage te se ukidaju kao plus i minus.« (364.)

»Da! Pokraj sve evidentne laži i gluposti toga osećaja (t. j. hrvatstva), imade često u njemu i dobronamerne pozitivnosti, maglene i nežne, koja se javlja u srcu, a kada se izgovori, vonja slano, na suzu; to su u našim najiskrenijim hrvatskim srcima osećaji socijalne, Krapotkinove prirode, jednog člana društva za zaštitu životinja, koji žali kobilu kada je kočijaš tuče do krvi.« (366.)

»...rodoljubna nazdravičarska papagajska brbljavost kod naših hiljadugodišnjica...« — »...pa da se već jedanput prestane govoriti o toj bezobraznoj ljubavi za Hrvatstvo, tom staromodnom rekvizitu iz šezdesetih godina prošloga stoljeća.«

»Hrvatstvo zaljubljeno samo u sebe ne zna što hoće, a naricati nad svojom vlastitom hiljadugodišnjom nemoći nije dostojno ni žene, a kamo li jednog Naroda.« (372.)

Krležina osuda hrvatstva i hrvatskoga društva je naivna, staračka, crno-žuta i reakcionarna, tako da se ni mnogi pro-

tivnici toga pojma s njime ne slažu. (Na pr. Stanislav Vinaver u beogradskim »Idejama« od 17. I. 1935. veli: »Krleža kao ideolog potpuno je različit od Krleže kao pisca, koji uglavnom opisuje raspad i to raspad predratnog pa i ratnog hrvatskog društva u kandžama *čudne iluzije o nekoj hiljadugodišnjoj kulturi*. Krleža ovu iluziju krvavo cepa. Ona mu izgleda banalna i jezivo nakaradna.« — »Mi se s Krležom ne slažemo u strahovitoj osudi hrvatskoga društva.«!) Samo stare usidjelice mogu ovako interpretirati Hrvatstvo, kako ga interpretira Krleža i samo austro-madžarski trabanti mogu negirati »malograđansku« činjenicu, da su Hrvati kulturan evropski narod. Gospodin Miroslav Krleža ubraja u hrvatstvo i »badecimere« i kupališta, asfalte, kineske glorijete nad jezercem, kudrave pse bez maske, bubikopfe kakove male ženkice à la poni, večernje plesne škole s budućim čedomorkama, poplavu, otvorene vagone, Prvu Hrvatsku štedionicu, kanalizaciju. — To krležovsko literarno žongliranje s pojmom hrvatstva i hrvatskoga naroda, to njegovo lažno, abnormalno iskrivljavanje činjenica, promašuje stoga svoj cilj, jer **niti se u pojam hrvatstva ubrajaju kudravi psi bez maske, niti kineske glorijete nad jezercem, niti »rodoljubi, koji se goste kavijarom, lososovim i šljukinom blatom«** (crveni »rodoljubi« Krleže, Bogdanovi, Hegedušići, Durmani, Ivekovići, Irine i slični primjerci nikada ne jedu kavijar, nikada ne piju šampanjac, oni se hrane suhim kruhom i piju samo vodu, a Grill room i Gradski podrum njih nikada ne vide!). Hrvatstvo nijesu ni vlaškouličanske nazdravice, niti krležijanski kudrovi, nego je hrvatstvo jedan socijalan, kulturan i nacionalan pojam, koji taj uniformirani i nerazvijeni mozak hoće da uništi, i pri tom se služi lažima i svim ostalim nemoralnim sredstvima. Upravo je podlo, kada taj tipični literarni harlekin piše, da je osjećaj ljubavi za hrvatstvo, dakle *nacionalni osjećaj*, nešto »perverzno«, »bezobrazna ljubav«, »osjećaji jednog člana društva za zaštitu životinja«, »evidentna laž i glupost«. Ali tko da i više očekuje od zajedljivog crno-žutog čovjeka, koji u Pešti i Pečuhu nije naučio ništa drugo, nego mrziti hrvatstvo i pljuvati po njemu, i ako je i tamo bilo Hrvata, na koje crno-žute fraze nijesu imale nikakova utjecaja, te su ostali ispravni sinovi svoga naroda.

I ako Augusti i Miroslavi govore o **nemogućnosti »sinteze nacionalizma i socijalizma,** dvaju još nepomirljivih polova«, to im još ne daje pravo, da se na hrvatstvo nabacuju uvredama najgore vrsti. Lažna je njihova interpretacija, da je nacionalna ideja samo maska jedne klase, jer narod kao kulturnu i biološku zajednicu sačinjavaju svi narodni

dijelovi: i seljaci, i radnici, i intelektualci, i obrtnici i t. d. **i nacionalna ideja je po tom svojina svih pripadnika jednoga naroda.**

Gospodinu Miroslavu Krleži Stjepan Radić je još god. 1926. »kompilator, po svom duhovnom ustrojstvu«, koji je »bez ikakove vere u samu stvar«, čovjek s »neodređenim i neomeđenim sposobnostima«, on »na momente liči na Patašona«. Strašno mu zamjera, što je »Moskva za njega ostala jedna impulzivna zdravica i ništa više« i natuca o njegovim »frankovačko-špansko-inkvizitorskim podmuklostima«. Pri tom gospodin Krleža naziva Radića konstantno **»luđak Stipica«**. Dvije nepune godine iza toga, god. 1928., Krleža je u »Književniku« pisao o Radiću najpovoljnije i tako je povukao sve svoje prijašnje zablude. Za toga pravdaša i pamfletistu, Hrvati su pravdaši, a **Kvaternikovo** »k r u n i s a n j e z a E u g e n a I. u P l a š k o m je m e d i c i n s k i p r i m e r p a r a n o-e« (Knj. R. 26., 353.). **Pisati ovako o jednom revolucionarcu, o jednom nacionalnom heroju, može samo onaj, kojemu je staračka nemoć u najvećem stepenu omela mišljenje, a nikako ne čovjek, koji bi htio biti »napredni« »revolucionarac« — i tu se upravo pokazuje kako je ta »revolucionarnost« gospodina Krleže jedan običan bluff i u stvari tipična reakcionarnost.**

Pa ipak, usprkos svega toga, ovakovom protunarodnom i psovačkom tipu, izdali su neki ljudi, (među njima Antun Augustinčić, dr. Slavko Batušić, suradnik »Novosti«, August Cesarec, Miroslav Feldman, Marijan Feller, Gavella Branko, Gusich Dora, Hegedušić Krsto, Hasan Kikić, Kombol Milorad, Kranjčević Stjepan, akademik dr. Branimir Livadić, i tako dalje) — svjedodžbu hrvatskoga patriotizma. Bilo je to onom prilikom, kada je Krleža velikim plakatima najavio u Glazbenom Zavodu predavanje o **»graničarskoj stvarnosti naše sredine«**, uz cirkuske ulaznine od 5 do 20 dinara, a neki anonimni odbor zagrebačkog građanstva izdao je drugi plakat, u kome je pozvao sve, da dođu na to predavanje! Na taj plakat slijedio je treći naslovljen **»Hrvatskoj javnosti«**, kojega je netko (?) vještim manevrom podvalio na potpis i nekim prilično neorijentiranim narodnim elementima. U tom plakatu, koji je bio uperen protiv **»neodgovornih elemenata«, »mračnih tipova«, koji hoće »da »spriječe najboljem današnjem predstavniku hrvatske književnosti, da u središtu hrvatstva govori o našoj literaturi«.** Gospoda potpisnici izjasnili su se dosta neuljudno protiv »gnusnih akcija«, »napadaja s leđa«, a crvenu i antihrvatsku riječ Miroslava Krleže proglasili su »slobodnom hrvatskom riječi«, i na **koncu izjavili za čovjeka, koji je napisao, da je h r v a t s k a h i s t o r i j a »k r i v o t v o r i n a« i da je**

osjećaj hrvatstva »evidentna laž i glupost«, — **»da se Miroslav Krleža u svom dosadanjem radu nesebično i hrabro zalagao za jednu bolju budućnost hrvatskoga naroda«** (što je dakako jedna obična neistina!). Istina je, da se mnogi od onih, koji su taj plakat potpisali već odavna kaju i da su se mnogo puta pokajali, što su nasjeli starom marksističkom triku; istina je, da mnogi, koji su potpisali ovu krivotvorenu svjedodžbu patriotizma niti sami nemaju takove svjedodžbe (jer su ili marksisti ili renegati!), niti imaju pravo, da ih drugima potpisuju; ali ipak je prilično žalosno, da je jedan takav »svetli i blagosloveni« ekskadetski duh mogao i tako dugo surađivati u nekim narodnim listovima i da su mnogi, inače ispravni nacionalisti bili tako lakovjerni, da su potpisali taj proglas.

U to vrijeme izlazio je u Zagrebu neki »informativni listić« »Student«, kojemu je bio odgovorni urednik neki Vojin Stojanović (a u konzorciju je prema izvještaju redakcije bilo 29 katolika i 24 pravoslavnih, ukupno 53 člana). Taj listić uzeo je Krležu u obranu i u broju od 1. VI. 1933. br. 9.—10., u članku »Glasna, jasna — bez pameti...«, napisao je netko u krležovskom stilu bljutavi pamflet u obranu Krleže, a protiv »Naše Grude« i »Hrvatske Smotre« iz kojega smo doznali ovo:

»Krleža nema ni puške ni bajonete i da je to jedan mali, slabi gospodin, koga bi on, Jambrek, sam mogao svojom žuljavom rukom da obori i da ga više nema...«

Da taj Jambrek šeta gradom one nedjelje ujutro, on bi vidio tek jednu »objavu rata, rata hrvatske gospode protiv hrvatskoga (?) književnika...« Te plakate naziva »Student«:

»I ovo izvješeno i neskidano hrvatstvo, ovu prostituciju hrvatstva, ovu toleriranu prostituciju nazivaju ovakova gospoda politikom i to još hrvatskom politikom.«

»O njemu (t. j. Miroslavu Krleži) će jednom pisati školske povijesti hrvatske književnosti kao o jutru našeg književnog razvoja.«

»Miroslav Krleža ući će muški u našu literarnu historiju, sačuvavši neuškopljen rezervoar svoje književne plodnosti.«

Taj nesimpatični bradonja Miroslav Krleža bio je prvi, koji je »hrvatsku knjigu uzdigao na stepen prave narodne književnosti«, (koju u velikoj većini narod uopće ne razumije, **jer ne zna njemački**, već samo hrvatski!).

Pomislite, kako je to dirljivo, Krleža je »jedan mali slabi gospodin«; **on ima neuškopljen rezervoar svoje književne plodnosti (bravo!)**, o njemu će se pisati kao o jutru našega književnoga razvoja!? Tako je dirljivo piskarao taj listić, a kada mu se htjelo odgovoriti s jedne strane, onda su

uslijedile i n t e r v e n c i j e kod nekog zagrebačkog odvjetnika (dr. D.), da se to ne učini, jer je sloga u opasnosti i jer nema smisla baviti se ovakovim tričarijama!? Tu je dakle upotrebljena posebna taktika, najprije napadni, a onda usrdno moli, da ti se ne odgovori, radi sloge, radi sporazuma!?

Najnoviju knjigu gospodina Miroslava Krleže izdala je Biblioteka aktuelnih knjiga (»Orbis k. d.«, vlasnik H. Hirschl, telefon 2272. (»Ova knjiga štampana je u Zadružnoj štampariji u Beogradu Marta Devetstotridesetpete u nakladi Biblioteke Aktuelnih knjiga u Zagrebu kao prva u seriji novih knjiga Miroslava Krleže«). Novo Krležino remek-djelo zove se »E v r o p a d a n a s«, a sadrži već prije štampane pamflete i dojmove gospodina Krleže. Prospekte za knjigu opremio je »zemljaš« Krsto H e g e d u š i ć, inače slikar nekih idiotskih fizionomija, koje bi — po njegovom sudu — imale predstavljati naše seljake. Jedna ilustracija toga prospekta izgleda ovako:

Bijesni rasplodni bik silovito navaljuje na cijelu zemaljsku kuglu! Ratnik Miroslav Krleža bori se s čitavom zemljom! Prikazavši svoga intimusa u ovako bikovskoj pozi, gospodin Hegedušić nije niti sebi, niti njemu učinio ni najmanju uslugu, pogotovo, jer slika toga bika nije niti najmanje ukusna.

Ovi bikovski prospekti razaslani su u velikom broju primjeraka, učinjena je upravo cirkuska reklama, a gospo-

din Krleža, spretan bussinesman, (kao i Karl Marx!), sigurno će pri tom i dobro zaraditi. I to na jeftin način, jer su članci iz knjige štampani već prije po raznim listovima, a za mnoge od njih je on i onako već ubrao honorar. Knjiga je pisana u stilu svih Krležinih uobičajenih bluffova, a da to dokažemo, ukratko ćemo analizirati njezin sadržaj.

EVROPA DANAS, početnički novinarski članak, iz kojega saznajemo:

1. Da je »Evropa danas rafinirano bezglava« i ujedno »pametna kao maska protiv otrovnih plinova(?)«; — »Evropska pamet još je uvijek prebita stara skolastička metla«(?).

2. Evropa danas »ne će da vjeruje, da je sestra majmunska«(?).

3. »Evropa je postala tipično evropska«(?).

4. Evropa je danas »slijepa kao staromodna lumbarda« i »Evropa je danas oglupila kao stara, krezuba usidjelica...«!?.

5. »... bezimene, silne i nepregledne procesije evropskih pješaka bubnjaju, hodaju i pješače po Evropi već sedam hiljada godina« (ni manje ni više, nego upravo sedam hiljada?).

MOJA RATNA LIRIKA, članak, u kojem Krleža priznaje, da ta lirika »u svakoj drugoj strofi pada u stirnerovska protuslovlja izmedju bolećivih anarhoindividualističkih sklonosti i neobično teškog, drastično naglašenog kauzaliteta stvarnosti...«, ona je »bespomoćna, pasivna i nihilistička... čovjekoljubivo smiješna i bliža rodoljubnom naricanju... bastard između slobodnog stiha i vezanog govora...« — »... sve je u ovoj lirici pogrebno...«! Tako je!

AMSTERDAMSKE VARIJACIJE, iskreni dokumenat autobiografskoga karaktera o lijevom i desnom marksizmu, o *»kolegiju marksističkih, pariskih kardinala i biskupa«, koji je »na tom žalosnom koncilu« (kongresu II. Internacionale) »zatajio u svakom pogledu«. U pravom svijetlu prikazani su ovdje gospoda marksisti: »skandinavski i nordijski ministri, gradonačelnici bogatih gradova brabantskih i holandeskih, lordovi britanskog admiraliteta i engleski državni tajnici i podtajnici, francuski političari i industrijalni suradnici sir Basil Saharova... magnati, karijeristi i dostojanstvenici druge, amsterdamske internacionale«...*

Kritika tih marksističkih magnata pogađa svakako i lijeve marksiste, jer, molim vas lijepo, zar ima kakova bitna razlika između

gospodina ministra Vanderveldea i gospodina državnoga sekretara Stalina, ili između Leona Bluma i Abrahama Vallacha Litvinova, između bijelih rukavica gospodina Pfeifera i automobila gospodina Gorkoga, između »skromnih« marksističkih kućica na Bijeničkoj cesti, raskošnih vila gospodina doktora Živka Topalovića i kuće marksističke prababe blagopokojne Klare Zetkin. Doista nije važno, je li se ta vila ili taj automobil nalazi na Bijeničkoj cesti, ili u Moskvi i Leningradu, jer u biti tu nema niti one *»vrlo neznatne, trepetljive Scheidemann-Noskeove nijanse«*. I Litvinovi i Krleže i Bogdanovi, svi oni, kao i Topalovići i Pfeiferi, *»pretpostavljaju gospodski i preuzvišeni standard sagova, pliševa, zavjesa, gobelinsa, i livrirane posluge pred tapetiranim vratima, svom prijašnjem standardu«*. Znaju sva ta lijeva i desna gospoda dobro, da *»piti iz kositrenoga vrča pljesnivu vodu ili malagu iz kristala na damastnim stolnjacima nije isto«* i zato radije prihvaćaju ovu drugu alternativu, piju malagu iz kristala na damastnim stolnjacima i zajedno s gospodom direktorima kazališta, propalim slikarima i profesorima, te njima sličnim, priređuju i organiziraju dobre večerice, malograđanske zakuske i gozbice, i šalju kod toga do vraga smrdljivi seljački ološ i smet, koji nikako ne će pocrveniti i načiniti im mjesta!

BEČKE VARIJACIJE, iskrivljena reportaža o bečkim događajima, koji se po duhovitom zaključivanju Miroslava Krleže zove »gradom valcera *zato, jer se tu žene i djeca ubijaju topovima«*. Po istoj toj (krležovskoj!) logici Sovjetska Rusija je sretna i presretna zemlja *zato,* jer su u njoj prepuni zatvori i koncentracioni logori!

STAVISKY, novinski izvještaj, u kojem književnik gospodin Krleža ponovno dokazuje svoju logičku »spremu«, kad »zaključuje« ovako:

»Svi poslovni ljudi rade (konkretno) tuđim novcem.
Stavisky je radio tuđim novcem.
Dakle: Stavisky je bio konkretno poslovan čovjek.«

»Logika je relativna«, uzvikuje gospodin Krleža, jer *»u ovom konkretnom slučaju i na ovim poslovnim premisama, zaključuje se potpuno krivo«!* — Nije logika relativna, nego gospodin Krleža ne zna logike, jer da je zna, ne bi stvarao ovako nelogičke zaključke. (v. Arnold: Logika za srednja učilišta!).

»HRVATSKA SMOTRA«, pamflet protiv 1. broja »H r v a t s k e S m o t r e« iz g. 1933. i njezina prvog urednika prof. K. Šegvića. Taj pamflet preštampan je iz »S a v r e m e n e s t v a r n o s t i« g. 1933. bez ikakove naročite napomene i s dodatkom o hrvatskom pjesniku Đuri Arnoldu. Na taj način, od svih revija u zemlji, jedino »Hrvatska Smotra« iz g. 1933. spada u Evropu danas, a budući da je sada godina 1935. to se »H. S.« kao napredna nalazi zapravo d v i j e g o d i n e n a p r i j e d p r e d v r e m e n o m! — Gospodin Krleža ne smatra potrebnim, da navede, da se njegov pamflet tiče samo prvoga broja H. S. iz g. 1933., jer na taj način može prikazati svojim čitateljima,

kao da se njegovo piskaranje tiče sadašnje H. S. Inače nije razumljivo, zašto je on tu činjenicu prešutio.

Pjesnik Đuro Arnold napisao je u bolesti, misleći da će umrijeti, pjesmu pod naslovom »Zadnja pjesma«. Ali na sreću, on je ozdravio i tako ta pjesma nije njegova posljednja. Samo čovjek crno-žuto-crvenog mentaliteta može iz činjenice, da »Zadnja pjesma« nije nečija posljednja pjesma, praviti glupe šale o nekim »evidentnim neistinama«, vrijeđati Đuru Arnolda i žaliti, što ta pjesma ipak nije posljednja. Taj zagrižljivi oficir nije dostojan da Arnoldu otre prašinu s cipela i s toga sve njegove uvrede prema tome hrvatskom pjesniku zvuče jako prazno i šuplje, nepristojno i neznalački; a i nije dovoljno, ako netko znade makar i čitav k. u. k. vojnički reglement na pamet, jer mu to još uvijek ne daje pravo da vrijeđa Arnolda, Domjanića itd.

Gospodin Miroslav Krleža ustvrdio je, da *»nije istina, da je ta antimaterijalistička, antimarksistička i antilenjinistička plovidba »Hrvatske Smotre« — »skopčana s velikim pogiblima«*, jer iza nje stoji, kako je taj vojnik točno izračunao, ni manje ni više, nego među ostalim *»pethiljada i petsto oklopljenih topnjača i razarača međunarodne flote«, »dvadeset i šest evropskih armada«, »ogromni tresori krcati milijardama«*. Ja ne vjerujem, da bi taj gospodin Krleža mogao biti tako glup, da sâm vjeruje u svoje gluposti o stotinama i hiljadama razarača, koji stoje iza »H. S.«, a svakome je poznato, da su krležovsko-emigrantske plovidbe (to je sasvim sigurno!), skopčane sa daleko manje pogibli, nego jedna naša, sasvim obična plovidba.

»Hrvatska Smotra« — po Krležinom tvrđenju — *»igra ulogu sluškinje u predvorju velikog svećenika«*, t. j. one, *»koja je pristupila Petru i rekla mu, da je bio s Isusom Nazarencem«* i kao dokaz citira nam gospodin Krleža Sv. Pismo. Nije potrebno mnogo raspravljati o tom, tko u našem javnom životu igra ulogu te sluškinje, kad je marksistička aktivnost u tom pravcu izvan svake diskusije, jer ako u marksističkoj politici ima *»ubojica, kriumčara, varalica, zvjeri i t. d.«* (Krleža), zašto ne bi bilo i denuncijanata? Kod toga bismo htjeli upozoriti našeg dragog Krležetinu, da se on vara, ako misli, da on i njegovi u toj čitavoj pripovijesti igraju ulogu Petra, koga sluškinja optužuje. O tome ni govora, kada je za njih rezervirana uloga Jude Iškarjota, koji je Krista izdao za trideset srebrnjaka.

»Približio se blagdan beskvasnih hljebova, koji se zove pasha; i tražili su veliki svećenici i književnici, kako bi Isusa ubili, ali su se bojali naroda. A sotona uđe u Judu, koji se zvao Iškarjot, koji je bio jedan od broja dvanaestorice. I otišavši govori sa velikim svećenicima i sa nadstojnicima hrama, kako će im ga izdati. I obradovaše se i ugovoriše, da će mu dati novaca. I on se zavjeri. I tražio je zgodu, da im ga preda tajno od naroda.« (Luka, 22., 1.—6.).

»Dok je on još govorio, evo svjetine; i jedan od dvanaestorice, koji se zvao Juda, išao je pred njima, i pristupi k Isusu, da ga poljubi. A

Isus mu reče: Juda, poljupcem izdaješ Sina čovječjega?« (Luka, 22., 47.—48.).

»Tada vidjevši Juda, izdajica njegov, da ga osudiše, raskaje se i povrati trideset srebrnika glavarima svećeničkim i starješinama, govoreći: Sagriješio sam, izdavši krv nedužnu. A oni rekoše: što mi marimo za to. To je tvoja stvar. I bacivši srebrnike u hram, izide i otiđe te se objesi.« (Mat. 27., 3.—6.).

Dokaz:

»Ovogodišnji dan svoje borbe, Prvi Maj, dočekuje radnička klasa cijeloga svijeta pod znakom najveće opasnosti novoga imperijalističkoga rata i novog razbojničkog napadaja na svoju j e d i n u d o m o v i n u, Sovjetski Savez«.« (Iz letka K. P. J., od 1. V. 1935.).

HEINRICH KLEIST, smušeni prikaz, u kojem je među ostalim napisano, da su *»Bogovićev Matija Gubec i Šenoina Seljačka buna«* — *»bijedni i žalosni diletantski pokušaji«* (dakako, jer ih nije napisao gospodin Krleža!).

STEFAN GEORGE. Iz toga »eseja« doznajemo točnu definiciju r i j e č i: ... *riječi, koja nije ništa drugo nego glas mesa, tijela, zemlje, i životinje, jučer još repate, a danas sa zlatnim zubalom, zvijeri krvoločne ...«* Stefan George je *»tipičan dekadent«, »bogati dekorater fraze«, »kompilator«!?*

JAKOB WASSERMANN, esej s vrlo mnogo autobiografskih oznaka, u kojem Krleža daje dio svoga najintimnijega bića. Na pr.:

»Umro je Jakob Wassermann (Miroslav Krleža), *romancier po zanimanju, najtipičniji predstavnik književnika centralno-evropskog, koji piše zabavne romane, svim nakladnicima tako dragu robu, koja ne donosi samo slavu nego i automobile, ljetnikovce, ogromne dobitke, književnu pobjedu ...«* — *»Biti književni vatrogasac, kretati se po svijetu sa svijetlim kacigama i crvenim konjskim repovima uz plehmuziku svoga nakladnika* (»Minerve«, »Orbisa«), *to još uvijek ne znači biti umjetnikom, ali je unosno.«* — *»Književnost* (M. Krleže) ... *danas laže i vara i krivotvori i zarađuje kao sajamska opica, uz dosadnu dreku štampe ... evropska beletristika* (uračunavši Krležinu), *nije nego zbirka najraznoličnijih smicalica, loše duhovitosti, glasnih efekata ... najbestidnija opereta ... devedeset posto uvreda za svaku pozitivnu književnu vrijednost«.*

U ovoj dirljivoj ispovijedi, Krleža je pokazao doista rijetku iskrenost, kakova inače kod njega nije uobičajena!

LJUDI PUTUJU — neinteresantna reportaža nekog Krležinog hodočasničkog putovanja prema Beogradu i — Šapcu.

DRAGUTIN DOMJANIĆ, neukusno ruganje pjesniku, koji se po Krleži javio u *»neredu provincijalne književne zaostalosti«!?*

MILOŠ CRNJANSKI O RATU, odgovor integralnom ratniku Crnjanskom, koji je napisao, da je rat *»veličanstven«*.

RAZGOVOR O MATERIJALIZMU, između grofa Coudenhove-Kalergi i Pomidora (M. Krleže), koji *»spada u krug onih diderotskih brbljavaca, kojima ništa na svijetu nije tako ozbiljno te ne bi za volju istinoljubive duhovitosti (koju bi g. dr. Arthur Schneider u stilu Dix-Huitième nazvao prpošnom) izvrnuli na glavu i mnogo dublje i ozbiljnije i stvari nego što su ove o kojima je riječ.«*

LUNAČARSKI, članak, koji je *sintetizirana zbunjenost*. Tu nas gospodin Krleža, novo otkriveni filozof dubokoumno uči, da je *»Lunačarski oduševljeni propagandista takozvanog kritičkog realizma.«* (str. 177.) i da je on *»vitalista«* (str. 178.), jer je *»naglašavao vitalističko značenje umjetnosti«*.

Što je kritički realizam?

»Der kritische Realismus ohne metaphysische Unterbauung, wie ihn etwa Külpe und seine Schüller, z. B. Messer, vertreten, steht auf der Grenze zwischen erkenntnistheoret. Idealismus u. erkenntnistheoret. Realismus« (Der Grosse Brockhaus XV., str. 435).

Što je vitalizam?

»Vitalismus (von lat. vita-Leben), in der Biologie die Lehre von der Eigengesetzlichkeit der Lebensvorgänge«. (Der Grosse Brockhaus, XIX., str. 616.).

Što je zastupao Lunačarski? On je bio:

1. *»uvjeren da su zakoni ljudske logike isključivo samo zakoni ljudske moždane strukture i da su isključivo specifične energije naših osjećajnih organa razlogom razlike između kantovskih kategorija kvantiteta i kvaliteta«*.

2. uvjeren *»da psihologija izvire iz fizike«*, dakle *»psihofizik«*.

Lunačarski je po tome bio psihofizički paralelist i empiriokriticist (pristaša filozofije čistoga iskustva!). Vitalizam je pak najekstremnija protivnost i suprotnost psihofizičkom paralelizmu (naročito neovitalizam), a kritički realizam izričita suprotnost empiriokriticizmu!!!

Svoje neznanje logike upotpunjuje Krleža svojim neznanjem filozofije. Ali to nije samo neznanje, nego to je i ignorancija, kada netko napiše za Lunačarskoga da je *»vitalist i kritički realist«*. To je isto tako, kad bih na primjer ja napisao, da je Krleža nacionalistički ideolog! Znam, da je teško razumjeti se u filozofiju, pogotovo, kad se taj predmet ne uči niti u Ludoviceumu, niti u kadetskoj školi u Pečuhu, ali mnogo je bolje ne pačati se u stvari, koje čovjek ne razumije, nego pisati tako očajne besmislice, kao što to na primjer čini gospodin Miroslav Krleža.

HERMANN BAHR, krležijansko naklapanje o srednjem vijeku, *»tom čudnom apokaliptičkom jahaču, koji kao furija sije smrt nad*

našom civilizacijom već osam stotina godina«(?), o *»slaboumnouzrujanim ljudskim žlijezdama, neobično sličnim dvopapkarskim i pasjim«*, o *»dvopapkarskoj lijenosti duha ljudskoga«*, o Bahru kao *»neozbiljnom brbljavcu«*, koji je *»podlegao toj varavoj jagmi za neposrednim uspjehom, pišući za pljesak«*. (Rugala se sova sjenici).

U SPOMEN ADOLFA LOOSA, tu doznajemo za Loosa najkarakterističniju osebinu, *»da se bunio protiv špinata na zafrigu, oduševljavao se sredozemnomorskom kuhinjom i uzrujavao se zbog pasjih glava na srebrnim batinama bečkih tamničara i kancelista...« i t. d.*

TUMAČ IMENA I POJMOVA

sastavljen je površno i neobjektivno. Nekoliko primjera! Za Krležu je:

BERDJAJEV, *»pisac savršeno mutan, eklektik, bez svog vlastitog, originalnog lica. Subjektivist bez subjekta?«* Dokazali smo, da gospodin Krleža nema pojma o filozofiji i jasno je, da su mu i sudovi o filozofu Berdjajevu neispravni.

GENOVEVA SVETA, *»slika u Panthéonu (ulaznina dva franka)!«* — Tu se vidi, kako Krleža napiše bilo šta. Ulaznina u Panthéon nije dva, nego jedan franak; u nedjelje, svetke i četvrtak poslije podne besplatan ulaz (ponedjeljkom zatvoreno)! (Isp. Les Guides Bleus, Le Panthéon str. 202.).

HOFMANNSTAHL HUGO VON, *»bečki poet, dekadent, snob, plemić, ratnik, oficir, austrijanac, prijatelj H. Bahra i njegov istomišljenik, lirik koji je počeo s lijepim talentom i bio nada čitave jedne generacije, ali je zatajio.«* (Sve kao i M. Krleža, s tom razlikom, da Krleža nije bečki poet, da nije prijatelj Hermanna Bahra i da još nije umro!).

MATERIJALIZAM: *»Materijalističko (hiljadugodišnje) iskustvo uči čovjeka, da je materija određena i neodređena, da je sastavljena i jednostavna, razvrstana a ipak jedinstveno cjelovita, podijeljena i nepodijeljena, lična i bezlična isto tako kao izmjeriva i neizmjeriva, obrazloživa i slučajna«.* — Ne baš odviše jasno, što nije ni čudo, ako uzmemo u obzir Krležino neznanje filozofije. To isto hiljadugodišnje iskustvo uči nas, da nešto ne može u isti čas biti bijelo i crno, sastavljeno i rastavljeno, lično i bezlično, u isti čas na dva mjesta, a Krleža nas hoće o nečem takovom uvjeriti!

OSSENDOVSKI FERDINAND, — *»lažljivost njegovih azijatskih putopisa je potpuno dokazana«* — veli Krleža. Istim pravom mogao bih ja reći: *»plagiranje u Krležinim djelima je potpuno dokazano«*, ali to nemam pravo reći, dok mu to doista nijesam nečim dokazao. Ali mogu reći, Krleža nema pojma o filozofiji, pa ipak piše o njoj, jer sam to doista i dokazao.

VERBÖCZY ISTVAN«, *(1458.—1541.) »autor pravnog kodeksa »Tripartitum«, sankcionisana — po Krleži — 1514.« Sve to ne stoji.* V. se rodio oko 1460., a umro je 1542. Zakonski zbornik »Tripartitum nije uopće nikada sankcioniran, već samo g. 1514. predložen staležima, ali ga kralj nije providio pečatom, niti ga je razaslao županijama na proglašenje. »Tripartitum« je na čitavom području Hrv. ug. drž. zajednice (osim Sedmogradske od 1691.) privatnopravna zbirka. — I opet, tipična krležovska površnost, koja na svoju ruku sankcionira zakone, koji uopće nikada nisu sankcionirani.

Krležina knjiga »E v r o p a d a n a s« puna je svakovrsnih pogrešaka, neistina, obmanjivanja i stoga bi pogriješio svatko, tko bi je kupio. Uz čangrizavo klafranje gospodina Krleže, uz mnogo riječi i fraza, koje ništa ne znače, uz brbljarije, koje Krleža obilno sipa kao kakva stara histerična usidjelica, uz dosadna naklapanja o babama i o stričevima, — uz sve te marksističke tračeve, nema u knjizi ništa zanimivo, ništa originalno. Zbirka loših viceva, neduhovitih bajki i slabih članaka, prepisanih odnosno preštampanih iz različnih listova, to je to najnovije remek-djelo »n a j b o l j e g d a n a š n j e g p r e d s t a v n i k a h r v a t s k e k n j i ž e v n o s t i« — gospodina Krleže.

Živimo u doba malo čudno i neobično, kada su libido i seksus najaktivniji pokretač gospodskoga i salonskog marksizma, kada su W. C.-i sveučilišne biblioteke najprikladnije sredstvo crvene propagande, prepuni natpisa kao »živjela sovjetska Rusija« (s neizbježivim dodatkom: u zahodu) i kada kao »revolucionarci« nastupaju na pozornicu bivši urednici »V i h o r a«, bivši stipendisti Presbiroa i činovnici »Sava« agencija, saradnici »R i j e č i« i »S l o b o d n e T r i b u n e«, profesori, državni činovnici, Vase, Stevani, sinovi iz »boljih obitelji«, vlasnici kuća, tvornica, veletrgovina i veleposjeda. Dijalektički materijalizam, savršenu podvalu jednog običnog tandlera i dijalektičku metodu, koja je elastična kao američka guma, (jer se dade tumačiti na različne načine!), najveći falsifikat, koji je ikada postojao, prihvaćaju danas gospodska djeca, zagrebački snobovi i dangube i oduševljavaju se tom uspjelom varkom.

U Leninovom mauzoleju u Moskvi nalazi se u staklenom sanduku žuta, balzamirana Leninova mumija. Lenin, iako mrtav, onako žut i ružan »i d a l j e a g i t i r a i r a d i u i n t e r e s u s v o j e p a r t i j e p o s l i j e s v o j e v l a s t i t e s m r t i« (M. K.). Stvoren je »i n d u s t r i j a l i z o v a n i k u l t m r t v o g a L e n i n a« (M. K.). **M u m i j e a g i t i r a j u z a k o m u n i z a m!**

M i ž i v i m o u v i j e k u m u m i j a. Jedna, Tutankamenova, mumija ubija svoje oskvrnitelje. Druga, isto tako voštano žuta, Leninova mumija, dala se na agitaciju za Komunističku Partiju. Svakako, da propaganda mumija daleko zaostaje za propagandom jednoga Goebellsa, koji je — zasad barem — živ čovjek. Ali ipak, mumije hoće da pokažu da nisu još posve mrtve, da se u njima još i dalje nalazi klica životne snage.

Kod nas agitiraju književne mumije! I Miroslav, i August, i Stevan, i Vaso, i Milan, i Irena, i Hasan, i Krsto, i Mladen!

SLAVA MUMIJAMA!

Dr. J. HRENČEVIĆ:

ESTETIKA I ETIKA U UMJETNOSTI

Umjetnička djela su, kao proizvod talenata i genija, stvorena utjecajem različnih motiva. L'art pour l'art i čisti momenti zanosa, pedagoško-kulturni i politički motivi, mecenatski i merkantilistički utjecaji odrazuju se u djelima stvaraoca umjetnika. Promatrajući umjetnička djela, u vezi s tim motivima, mnoge će nam suprotnosti, prejaka naglašavanja i odviše širokogrudne slobode u formi i zamisli biti jasnije i pristupačnije. Jedino mjerodavne smjernice za prosuđivanje umjetnosti su ipak produbljena etičnost i estetičnost ljudske duše, — stečene kulturom ukusa i uzgajane savješću. Estetika i etičnost u umjetnosti biva često uništena najviše neukusnim, neopravdanim, nametljivim i sablažnjivim nuditetom, te se govori o ćudorednosti i nećudorednosti u umjetnosti. Prikazivanje nekih fizioloških, te neobičnih anatomskih pojava i kretnja, a osobito način toga prikazivanja mogu povrijediti etička i estetska načela umjetnosti isto tako teško kao i antropomorfiziranje životinjskih fizičkih i fizioloških obilježja, instinkata i animalnih strasti životinja (život kentaura, nimfi i t. d.). U povijesti umjetnosti je moguće naći mnogo takvih nesuglasica s etikom i estetikom, a potanje obrađivanje tih pojava u umjetnosti zahtijevalo bi opsežne poredbene studije, pače i čitave knjige.

U asirskoj, egipatskoj, grčkoj i rimskoj umjetnosti nailazi se na prikazivanja nuditeta isticanjem seksualnih organa i ostalih sekundarnih spolnih obilježja, no najvećma je sve to simbolički izraženo u religijskim posvetama, zavjetima, manifestacijama i uspomenama. Poznato je umjetničko prikazivanje lamaističkih božanstava, u poluživotinjskim likovima u spajanju s čovječjim, a poznat je i kult falusa primitivnih naroda kao i kult Prijapov kod Rimljana. Naći je dakako kod pomenutih naroda i prikaza čiste pornografije, no daleko rijeđe, nego li se to opaža u kasnijoj »kulturnoj« Evropi. Doduše kod Grka i Rimljana su na pr relijefi na žetonima i novcu javnih kuća upravo besramni.

Na naslovnim listovima i u inicijalima psaltira i biblije u srednjem vijeku, naći je u smislu ornamentike i moral-

stičke ilustracije, obilje nuditeta i sličnih »realizama«, koji bi se gdjekada dali vrlo teško ispričati. Ornamentalni likovi na uglovima žljebova gotskih katedrala ranoga srednjeg vijeka pornografski su i neukusni, iako su im, po mišljenju historiografa, motivi bili daleko pedagoškiji i etičniji. Odviše realističnih i nudističkih scena nalazi se i na relijefima mnogih brončanih i drvenih portala i na katedralskim vratima kasnoga srednjega vijeka, te na mozaicima kupola. Ovaj naturalizam srednjega vijeka imao je u sebi zapravo mnogo moralne pedagogije, ironije i aluzija na razvrat, ali i premnogo umjetničke slobode. Piktura i skulptura ozbiljnijih umjetničkih nastojanja romanskoga i gotskoga stila početka i sredine srednjega vijeka pretežno je vjerski kontemplativnoga karaktera, puna samostalne inspiracije i izravne religioznosti. Romanske i gotske katedrale Burgundije, Engleske, Poranja i sjeverne Italije i danas svojom veličanstvenom krasotom živo svjedoče o tomu. Gotičke Madone trpe doduše od neukusnoga realizma dojenja djeteta Krista, ali nijesu to nikako ni sjene onih neukusnosti najranijega srednjega vijeka. Zalutao je na pr. u katedralu u Pizzi, pod propovjedaonicu, herkulski klasicistički kip odviše izloženoga nuditeta, (»Snaga« od Pizana), a isto tako su u kapitele stupova katedrale u Mainzu ugruvani pravcati mitološki kentauri. Posve je neukusno, i Sizifov je posao, nastojati da se ovakove pojave dovedu u sklad s pojmom kršćanskoga hrama. Asirski i egipatski bik u zidovima, portalima i pod svodovljem, a perzijski konji u kapitelima hramova, kao i živi posvećeni majmuni u indijskim hramovima, simboli su, pače i posvećeni subjekti, religija tih naroda, ali klasicistički nuditet sa svom svojom poganskom mitologijom, ne može se uskladiti s pojmovima i predodžbama o spiritualnom Bogu. Srednji vijek zaključuju slikari braća v a n E y k svojom estetičnošću i originalnošću u crtanju i slikanju, u sadržaju i u namisli. Taj vijek je u glavnom karakterističan svojom divnom i monumentalnom arhitekturom romanskoga i gotskoga stila, koji se ne će moći nadvisiti valjda nikada.

Svršetkom 15. vijeka i u dobrom dijelu 16. vijeka, uskrisivahu geniji antiku iz ostataka i muzeja, iz helenskog i rimskog pjesništva i kipova. Oživješe prekrasni grčki stupovi i glavice, zabati i kariatide, u hladni mramor uklesavahu kipari renesanse smiješak antiknih bogova, heroja i tragičnih figura, a slikari renesanse obogaćivahu svoja platna i svodovlja monumentalnih građevina i likovima svetaca. Podizanjem mrtve antike i njenih mitoloških bića dosljedno je slijedilo obožavanje anatomske savršenosti ljudskog i životinjskog tijela, t. j. kult nuditeta, koji je u petnaestom i

šesnaestom vijeku uzorak i cilj l'art pour l'arta. Adam i Eva na pr. od Rubensa, Rembrandta, Tizijana, Tintoretta zapravo su erotičnom pozom i ljepotom tijela — ljubavni par, a ne simbolički nosioci prve sreće raja, prve svoje krivnje i tragedije svoga pada. Osjeća se kroz savršenstvo formi odviše burkanja krvi na tim freskama i mramoru. Madone Renija, Rafaela, Rubensa, Tizijana, pa čak i Leonarda, vrijeđaju često dojam mističke pojave Bogorodice. Anatomske divote i raskoši je na mnogoj Madoni obilje, ali one božanske stigme vrlo malo. U fizionomiji Krista je samo Leonardo da Vinci prikazao u posljednjoj večeri duboku psihičku koncentraciju i sjetu. Mnogi lik Kristov pod kistom, dlijetom i u duborezu prikazao se kao skroz zemaljska fizionomija sa svim slabostima čovjeka. (Bellini, Murillo, Rubens, Veronese, Reni i t. d.) Mitologija renesanse i baroka u umjetnosti prosula je bezbroj jedva dosežnih uzora. Leonardov Bacchus i Leda jedva da su nudistički naglašeni. Raffaelova Gallatea i »fabula Psyche« dosta uznemiruju svojim nametljivim pozama i jako naglašenim nuditetom skladnost estetike. Michelangelovo meso — muskulatura, pobuđuje u duši više osjećaj teške naivnosti, no njegove slike stropa i posljednji sud u Sikstinskoj kapeli preobiljem golotinja, doduše vrlo ozbiljnih namjera, upravo muče svetost hrama. Naprotiv Michelangelov Mojsije jest zaista grandiozni izvanredno estetski glasnik Božji. Tizian, Giorgione, Palma Vecchio, a naročito Corregio zaodijevaju mitološka svoja djela sjajem antikne poezije i svojom originalnosti, genijalnosti i izvedbom tako, da im je ukus kritika-estete oprostio mnogi nuditet, koji je svojim odviše naglašenim realizmom, nagomilavanjem (Rubens), i erotičnošću sadržaja (Corregio: Danae — Tizian: Venus), teško nalazio kompromisa s estetikom, ako se etičnost i predmjevala. No ne može se u ova dva vijeka u umjetnosti govoriti o neestetičnosti u tolikoj mjeri, da bi se moralo posumnjati u etičnost inicijative stvaraoca. Ovo se naročito može naglasiti o rijetkim nuditetima Dürera.

Kasni šesnaesti i sedamnaesti vijek karakteriziran je rascvatom arhitekture renesanse i baroka, a piktura je svojim ogromnim brojem velikana upravo u najvišem vrhuncu. Uz predivni barok i barokorenesans crkvi i katedrala Rima (Iv. Lateranski), Pariza (dom invalida), Londona (Sv. Pavao), veže se i kićeni t. zv. jezuitski barokni stil. I u ta dva vijeka je polet umjetnosti dao kršćanstvu sve najgenijalnije, što je imao. U skulpturi veoma produktivni Talijan Bernini obiluje prekrasnim kipovima najdecentnijeg polunuditeta, a njegov savremenik Talijan Algardi u predivnom polurelijefu pokazuje (Leon I. i Atilla), kako se

može figure i u ornatima, kao i kićenoj bojnoj opremi, prikazati anatomski savršeno. Posve je sigurno, da je zaodjeti nuditet anatomije osobito u skulpturama djelo najveće vještine i napora. Slikari ovoga doba pokazuju najbujnije varijante. Carraci je temperamentan i antičan, Reni povisuje ljepotu ljudskog tijela i fizionomije do kulminacije, Veronese i Giordano su dekorativni i patetični, Tiepolo je raskošan, Tintoretto je dinamičan i blještav, el Greco novotar »modernista«, Velasquez najveći manirik, Murillo slikar, pjesnik Madonâ, andjelića i bijedne djece, a Van Dyck pictor nobilis et regius. Ovu zaista velebnu plejadu zaključuju nenatkriljivi, svestrani, prebogati i silni Rubens sa Rembrandtom, ljubiteljem dubokih i tamnih sjena, umjetnikom realističke i ironičke nujnosti — umjetnikom originalnosti. Posvuda u djelima pomenutih velikana nalazimo nudizma, negdje gotovo tipičnog za autora (Carraci, Poussin, Rubens), no o zlonamjernosti toga nudizma se očito još ne može govoriti. Teško je na pr. Rubensu, čovjeku vrlo inteligentnom i čvrstih etičko estetstih načela, imputirati zlonamjerne pedagoško-estetske intencije, iako je on to nesretno meso svojim genijalnim kistom eksponirao oku stručnjaka i laika.

Barokno-renesansni i strogo grčko-rimski neoklasicizam 17. i 18. stoljeća, zabliještio je svojom izvanrednom imitacijom antikne arhitekture u Engleskoj (brit. muzej), Francuskoj i t. d. Slikari neoklasici Houdon i Prouthon, romantici David i Fragonard, te ironički, satirički i sarkastički moralista Goya tipični su predstavnici početka jedne teške krize — početka traženja novih puteva u umjetnosti. Goya kao najjači među njima drastičan je i verističan, pa da postigne satirički efekt, ne respektira mnogo estetiku.

Gotika je još jednoć krasno zabljesnula (Votivkirche) u Beču i (parlament) u Londonu, da ustupi mjesto dekadentnom empiru i biedermeieru. Tu i tamo zablisne po koji neohelenizam u arhitekturi, a u pikturi se poput žuđenih oaza, u ranom 19. stoljeću, pojavljuju romantik Overbeck i novotar u finesi crteža, kompozicije i ideje Cornelius, te realista panteističke inklinacije Max Klinger. U skulpturi je impresionista Francuz Rodin podao jako revolucionarno obilježje izbjegavanjem glatkoće i dotjeranosti anatomskih formi, a napose odbojnim grubim nuditetima (La Sphynge), — ostavljajući mnoge tek naznačene skulptorske gromade inteligenciji promatrača, da filozofira sam o zamisli umjetnika. Nijemac Corinth, jedan od osnivača secesije, jaki je impresionista sa socijalnim pointama. Böcklin i Stuck razvijaju jaku antiknu, gotovo divlju ero-

tiku, koja se dakako odrazuje i u poeziji anakreontike. U ovome se dakle razdoblju opažaju očita prekidanja s t. zv. konzervativizmom u etici i estetici umjetnosti, umjetnik izlazi iz ateliera i uči, polemizira, demonstrira, ironizira (Klinger: Raspeće Krista), revolucionira, (Corinth: Umorstvo) i demoralizira (Putz Leo: Wundergarten — Stuck: Kentaurpaar), umjetnik postaje agresivni kulturkämpfer. Nuditet u ovom periodu služi kao najjači elemenat za ovakovu misiju umjetnosti. pa je istaknut do ogavnosti, do pornografije. U ostalom, oznaka te periode ne može začuditi, kad je ovo period jake dekadanse umjetnosti u moralnom i materijalnom smislu. Expresionizam je tek naslućivanje formi i karikatura zlatnoga reza i kanona, a isto tako i Picassov i Apollinarrov kubizam uz posve ludi futurizam, negacija su svake umjetnosti. Tu nema etike i estetike — to je potpuna zabluda u traženju novih puteva umjetnosti.

Estetskoj je kritici moguće podvrći umjetnička djela samo onda, ako je jasno, imade li umjetnost odnosno umjetnik vis à vis laika, znanosti, morala i kulture uopće još i nekih dužnosti. Da li su motivi i ciljevi stvaranja l'art pour l'artizam, ili su to neke određene maksime etičkog, estetskog, pedagoškog karaktera. Čim umjetnik skicira svoju zamisao, oživljuje bojom, urezuje u drvo i kleše u kamenu — već je dao ideju — dao je predmet promatranja, kritiziranja, studij i užitak čist ili sablažnjiv. On je započeo utjecati na ljude. Zato je umjetnik vezan na etiku i estetiku stvaranja, on je i filozof i pjesnik, moralista i politik, on je i socijalni propagator i demonstrant. Teško je odrediti u umjetnosti granice ćudorednog i estetskog, te nećudorednog i neestetskog. No ne slijedi, da nema kriterija, finih etičko-estetskih instikata, koji dirigira promatranje, studij, kritiziranje i užitak umjetnosti. Zdrav etičko-estetski ukus odbit će svaku bolesnu pornografsku misao, — a isto tako će o sladunjavosti (Rubens), surovosti (Rodin: La sphynge), jezovitosti (Kokoška: Mord — Goya: Umorstvo), t. zv. galantnosti (Rubens: Liebesgarten), ogavnosti (Putz: Wundergarten), dati ispravan sud. Umjetnik ne može stvarati samo za sebe, ludo je tvrditi, da samo umjetnik može sliku zamisliti, razumijevati, kritizirati je i uživati u njoj. Po tome bi umjetnost bila samo svojina nekoliko njih odabranih, dok već na pr. sam pojam slavičnosti umjetnika uključuje nadu za povoljno razumijevanja i kritiziranje laika u umjetnosti. Svaka duša s razvijenom čežnjom za umjetnošću imade pravo vinuti se do carstva talenata i genija, da se naužije, — a dužnost je genija i talenata, da to carstvo čuvaju čistim od korova neetičnosti i neestetičnosti.

ZLATKO MILKOVIĆ:

ŽIVOT I MATERIJA

Teorije mehanizacije i mehanizacija teorijâ.

Moguće u niti jednoj grani nauke nije bilo toliko oprečnih i posvema suprotnih struja i tumačenja, kao što je to slučaj s biologijom. Svaki učenjak, koji je stekao bilo kakovo ime pred svjetskim forumom, stvara svoje teorije, postavlja hipoteze, na vlastiti način tumači život i prilazi s druge strane njegovom rješavanju. Upravo ta činjenica, da se životu može prilaziti s neizmjerno mnogo različitih strana, uzrokom je, da imade toliko različitih hipoteza i teorija o njemu. Mi život možemo rasčlaniti na bezbroj komponenata, možemo ga tumačiti i analizirati pomoću kemije, fizike, mehanike i t. d., ali niti kemijom, niti fizikom, niti mehanikom ne možemo doći do konačnoga rezultata i uvidjeti pravu bit života. Mi možemo na takav način razumjeti samo stanovite životne procese, vidjeti »posljedice« života, ali ne »uzroke«.

Ne znam, da li se u ovome slučaju može govoriti o »uzrocima« ili o »uzroku«. Koliko se može zaključiti i logikom doći u što znatniju blizinu tome pitanju, mislim, da bi prije moralo odgovarati ono prvo. Razumjeti i shvatiti život može se samo u tome slučaju, ako se upoznaju bar donekle komponente, iz kojih je on sastavljen. To nije ni tvar, niti neko materijalno tijelo. Materija je samo nosioc života, ali ne i život sam. Isto je tako i bakrena žica samo vodič električne struje, a ne elektriciteta sama. Mi prema tome život ne možemo identificirati sa živom materijom, jer kada mi tu materiju rasčlanimo na sve njene komponente, kada je razbijemo i rastavimo na toliko dijelova iz koliko je sastavljena, ostaje nam još uvijek neriješeno pitanje: što je život?!

Mehanisti prilaze životu kao materiji, vitalisti vide u životu djelovanje jedne posebne sile (vis vitalis). I jedna i druga strana imade i svoje prednosti i nedostatke. Dok mehanistima moramo zahvaliti mnogu točnu i zlata vrijednu analizu žive supstance, vitalisti na čelu s Drieschom

zadiru dublje u samu bit života. Nedostatci se također mogu pripisati i jednima i drugima. Mehanisti svojim strogo materijalističkim i mehanističkim teorijama moraju ustuknuti već kod prvoga malo dubljeg zadiranja u problem života i uskratiti nam svaki odgovor, ako ne žele da svojim vlastitim riječima pobijaju sebe i svoje mehanističko shvaćanje, a vitalisti se nalaze u stalnoj opasnosti, da iz biološkoga promatranja stvari pređu na područje čiste filozofije.

Moguće se najviše tome problemu približio Hans D r i e s c h. Njegovu »entelehiju« mnogi mehanisti shvaćaju mnogo ozbiljnije, nego li su je shvaćali u prvim njegovim nastojanjima oko njene popularizacije.

U najnovije su doba pravljeni pokusi, da se konačno riješi pitanje o stvarnoj razlici između žive i mrtve tvari. Bjelančevine, kao nosioci životnih svojstava, u mrtvoj prirodi nisu poznate. Što su to bjelančevine? Njihov kemijski sastav ubrzo je upoznat; one su sastavljene iz samih poznatih elemenata, kojih imade na pretek u prirodi i nijesu rijetki ni u mrtvoj tvari. Jedina njihova sposobnost bila bi u tome, što su to visokomolekularni spojevi, koji su uglavnom vezani na živu supstancu. Živa tvar imade uvijek alkaličnu ili neutralnu reakciju, a mrtva kiselu. Bjelančevine, koje u živoj tvari stvaraju vrlo labilne, atomne komplekse, ukrućuju se u mrtvoj.

Već malo dijete znade, da se u živoj tvari zbivaju neprestane promjene, izmjene tvari, pa Max Werworn kaže:[1])

»Kako izmjena tvari stvara pravi proces života, uvjerava nas bez dalnjega, da život počiva direkte na eksistenciji ovih labilnih atomnih kompleksa.«

Verworn, jedan od glavnim vođa mehanista, koji je gotovo cijeli svoj život posvetio proučavanju »mehanizacije života«, kuša nam život rastumačiti kao produkt raznih fizikalno-kemijskih procesa. Za njega je »život u matematičkom smislu funkcija zemaljskoga razvitka.«[2])

Zaustavit ćemo se malo i kritički razmotriti nekoja glavna Verwornova zapažanja o mehanizaciji života. Na stranici 342. on je izrekao rečenicu, koju bi punim pravom mogli nazvati sentencom ne samo njegova djela, već cjelokupne mehanističke teorije. Kaže:

»S v i j e t n e p o z n a j e c i l j a, z a k o j i m b i s t r e-

[1]) Max Verworn: Allgemeine Physiologie. — Ein Grundriss der Lehre von Leben. — 1909.

[2]) ibid.

mio, ovdje postoji samo vječni razvoj, t. j. promjena bez kraja.«

Sav život koncentriran je u staničnom soku — plazmi — i to je pravi nosioc života. Za razliku od mrtve tvari, živa se tvar kreće, raste, razmnaža se, reagira na podražaje iz vanjskog svijeta — dakle osjeća — i na taj se način manifestira njen život. Tražiti bitnu razliku između mrtve i žive supstance, znači, tražiti je upravo ovdje, u tim manifestacijama života. Ako se život smatra kao tvar, materija, a ne kao sila, koja se ne da i ne može rasčlaniti na razne komponente, onda bi se te iste pojave, koje su specifične za život morale zapažati i na mrtvoj tvari, kada dolazi u iste okolnosti, u kojima se nalazi i živa tvar. Međutim, nitko do sada nije mogao ustvrditi niti dokazati, da mrtva tvar može hodati, rasti, razmnažati se i — što više, osjećati!

Mnogi su mehanisti pravili pokuse, pomoću kojih su htjeli dokazati, da u živome svijetu vladaju samo mehanički, fizički i kemijski odnosi. Klasičan slučaj nalazimo u Gadovim pokusima o kretanju amebe. Ameba je najjednostavnije živo biće, samo grudica žive tvari, plazme, bez stalnog oblika, koja se kreće na taj način, da u željenom pravcu pušta lažne nožice (pseudopodije), dok se na drugom kraju uvlači i na taj se način pomiče naprijed. Mehanisti takovo plaženje tumače posvema fizikalnim načinom. Uslijed kohezije atomnih čestica, nejednake gustoće vode u kojoj ameba živi i napetosti na površini, dolazi do plaženja. Da dokažu svoju tvrdnju, Gad je izveo slijedeći pokus:

On je u slabo alkaličnu otopinu kanuo kaplju ulja i ta se kaplja ulja počela gibati točno po načinu amebe. Ispružala je »pseudopodije«, pomicala se naprijed i poprimala sve moguće oblike, kao što ih na svojim putovanjima po kaplji vode poprima i živa ameba. To bi bio jedan prividni »dokaz« za teoriju mehanizacije živih bića.

Ja sam ponovio taj pokus. U 33% natrijevu lužinu i kalijevoga jodida stavljao sam kap ulja (koštanog, cedrovog i klinčacovog, koji su različite gustoće) i promatrao, što se zbiva. I doista, ponajprije okrugla kaplja ulja, izbočila se na jednome svome kraju, pružila naprijed svoj »pseudopodij« i pomakla se s mjesta. Da mogu bolje promatrati gibanje ulja, stavio sam poslije u njega malo neutralnoga crvenila (Neutralrot) i mogao na taj način točno promatrati gibanje kaplje ulja. Ta se gibala i pomicala, rasla i širila, a netopive čestice neutralnoga crvenila hrlile su iz cen-

truma na periferiju i razlijevale se dalje lužinom. Ako sam dodao s jedne strane kap destilirane vode, da se lužina s te strane razredila i dobila manju specifičnu gustoću, kaplja ulja je odmah ispružila svoj »pseudopodij« na tu stranu, počela se pomicati spram razrijeđenoga dijela lužine i čestice neutralnog crvenila nahrupe na tu stranu.

Što se zbilo? Kohezija. Fizikalni zakon. Stremljenje, da se ponovno uspostavi ravnovjesje između napetosti površine i gustoće otopine.

Ali zar je ta kaplja cedrovog, koštanog, odnosno klinčacovog ulja oživjela tim pokretanjem? Može li se ono nazvati živim i staviti uz bok amebi?

Jedan drugi pokus — vrlo jednostavan i lak — dat će nam odgovor na to pitanje. Ali sada pokus s amebom. Na mikroskopskom stakalcu ameba se u kaplji vode pomiče na sve strane. Pruža pseudopodije lijevo i desno, naprijed i natrag, prilazi sićušnim algama, obuhvati ih svojim sluzavim tjelešcem, da ih probavi i poslije izbaci iz sebe, stane, kao da premišlja kuda će, pa se opet stane kretati. Tada — mali udarac prstom na mikroskopsko stakalce. Malena grudica plazme naglo se skupi u kuglu i stane. Jedno vrijeme ostane nepomična i skupljena u kuglu. Tada, ako se udarac više ne opetuje, ponovno oprezno ispruži pseudopodij i otplazi dalje.

Dakle? Ameba je osjetila udarac, reagirala na njega. Kaplja mrtvoga ulja ne osjeća udarac i ne reagira na njega.

N a o v a k o v o j p o j a v i r a z b i j a j u s e s v e t e o r i j e m e h a n i s t â. Povlačenje paralela između funkcija žive i mrtve tvari išlo je do apsurda. Sam Verworn, kao krajni mehanista, morao ih je na najodlučniji način pobijati, kao što je pobio i Folovu hipotezu o sličnosti između figura u stanici za vrijeme diobe s magnetskim silnicama.

U današnje doba teorija mehanista je mnogo izgubila na značenju. Čitava legija učenjaka bacila se na drugo područje, gdje istražuju pravu bit života. Već Schopenhauer promatra materiju kao pojavu, objektivaciju »općenite volje za život« (»allgemeinen Willens zum Leben«); njena bit je »djelovanje« (»Wirken«).

Materija je samo nosioc živih svojstava. »Niti jedna materija ne djeluje kao takova; sva djelovanja materije su dakle d j e l o v a n j a i m a t e r i j a l n i h s n a g a, iz kojih se ona sastoji.« (A. Weisshaupt).

Mehanizam života početkom ovoga stoljeća zagrezao je predaleko. Materija je postala za njih prva i posljednja

stvar na svijetu, pravo božanstvo, u kojem su sjedinjena sva pitanja i odgovori. Poslije Ernsta Haeckela, ta se grana razvila do maksimuma svojeg opstanka, same nove teorije vrcale su jedna za drugom, mehanički se stvarale i dovele do posvemašnje mehanizacije teorija u prirodnim znanostima. Ali i ovdje se pokazalo kao ispravnim, da je svaki negativan ili nikakav odgovor ipak odgovor, koji imade izvjesne vrijednosti u sebi.

Među mehanističkim otkrićima imade ih mnogo i mnogo, koji su upravo od neprocjenjive važnosti za nauku; isto tako, kao što je alkimizam u srednjem vijeku donio mnoga važna otkrića za razvoj moderne kemije i medicine, tako je i mehanistička metoda promatranja dala nekoliko dragocjenih podataka, ali nam nije mogla pružiti odgovor na pitanje »što je život«, već je vrludala u labirintu teških problema i istom se vitalističko shvaćanje života približilo konačnom odgovoru na to pitanje.

KAMILO KRIŽANIĆ:

MRTVI GRADOVI

Jedan možda tek površan pogled u današnjicu naših provincijskih gradova pokazuje poraznu liniju, koja se vuče od devetstočetrnaeste i rapidno raste u naše vrijeme. Ono predratno doba, značilo je za ove gradove društvenu, kulturnu i političku plimu, a sva njihova romantička dekoracija nosila je u sebi težnju, da produži sve one tradicije, koje su u ovakovim malim gradovima nagomilane. Gradovi nestale vlastele, starih muzeja i solidno građenih graničarskih stražarnica, koji su nekad sa svojih dvadesetak društava, gradskim gardama i glazbom dočekivali posjete visokih gostiju, završili su svoj život i uspon u jednom teškom zapadu. Bivši lovorni vijenci leže na velikom grobištu nekadašnje slave, a stara generacija, koja je »na krilih slave« letila zajedno s pučkim svečanostima, stotinama lampiona, poveljama i škrinjama, zgrozila se nad paradoksom današnjice.

Još je jedamput djelovala ta stara garda noseći u ruci zastavu protiv Khuenu (koliko je razlike bilo kod seljaka iz Zaprešića i kod zagrepčana!), nosila je na rukama koalicijonaše, koji su u svom oportunističkom mentalitetu uživali na sjajnim banketima i zdravicama. Vodenkasta politika je prijala burnim nastupima u ovakovim manjim gradovima, gdje je jedan »abzug« značio vrhunac protesta protiv madžarske hegemonije.

Nastup sela u politički život popratili su ovi manji gradovi s bezbrižnim smijehom, Radić je smatran za običnoga puntara, jer se ne će da vozi madžarskim željeznicama, prepire se s kondukterima i dokazuje, da je hrvatski jezik ravnopravan s madžarskim. »Ne možeš se s rogatim bosti«, to je bilo stvarno mišljenje gradsko i svaki protest bio je upravo stidljiv. Selo je živjelo drukčije. Ono je moralo da oplače svoje najbolje, za koje nije mogla da pomaže ni molbenica gospodina advokata iz grada, žene su zamijenile muškarce, djeca su se privikavala radu. Postojalo je selo sve praznije (grobovi od Taškenta do Piave), no »živa riječ« je putovala iz duše u dušu. Majke uvijene u crno, žene zaplakanih očiju, djeca bez hranitelja, sve je bilo jedan za-

lobni spomenik, no polja su opet zelenila, zemlja rodila, a stara nakrivljena kućica ostala dragi dom. Selo je živjelo daleko od parada, od svečanosnih odbora i dobrotvornih zabava. U brizi, dok plug nije izorao sve brazde, u teškim noćima, čekalo je očeve da se vrate k svome plugu. A rasla je nova generacija, rođena pod znakom žulja i briga, koja je zamijenila mrtve očeve.

Rasklimali se i gradski grbovi, opustjele ulice, i tamo je jedna generacija onih »nižih« ostavila kosti po razbojištu, nastala je praznina, prekinut je kontinuitet u djelovanju društvenom, političkom i kulturnom. Generacija, koja je nastajala nošena talasima sumnje u sebe, vihorima kulturnoga eklekticizma i pabirčenja, žalosno je prišla da nastavi rad prijašnjih. Rasplinule su se iluzije o kulturnom vodstvu grada, parade postale sve jednoličnije i rasla spoznaja o suvišnosti dosadašnjega gledanja. U metežu svih nezvanih i zvanih, u krici svih odgovornih i neodgovornih, slomila je nova generacija »krila slave«, spustila se s onih čardaka, ptica i zidina gradskih grbova na zemlju i nemoćno zastala s velikim upitnikom: kuda?

Neki su produžili pučke svečanosti, bengalsku vatru i luku sreće, drugi opet nemoćno i očajno prokleli grobove staraca i povukli se sami u sebe. Jesen dolazi svaki puta tužnije nad gradove. S punom umornošću nad svim događajima. I gradovi već nemaju vremena ni duha da registriraju suvremeno zbivanje. Muzeji starine postaju sve veći, groblja sve šira. Prašne zastave i škrinje sumnjaju u smijeh sunčev nad gradom, a generacije umiru s grčevitim usnama i neispunjene misije.

Tamo na gradskim svršecima, gdje stražare jablanovi polumrtvo i tužno, bijele se sela u sjeni sočnih i punih bregova. Nije to akvarel, to je doziv novoga života. Kroz sumorne gradske ulice, opustjele aleje, po kojima sjedâ sva prošlost i starački uzdasi, koraca sklerozan grad, utopljen u bujici novoga događanja, iznemogao, sanjiv i slomljen, zajedno sa bukom jedne proslavljene prošlosti. Kao bolesnik, kojemu podgriza vrijeme pluća i suši ga donoseći smrt neminovnu i tešku, lijeno šute ovi mali gradovi bez nadanja i sunca.

Tek generacija, koja nosi u sebi spoznaju što je selo, koja gleda jedan svijet neomeđen gradskim zidinama i prisluškuje dolasku nečega novoga, može da iskoči iz gradskih grobnica i okuženih baruština. Generacija, koja će biti snažna da preko gradskih pogreba i nadgrobne pompe ponese vjerovanje u selo i seljački narod, slomivši sve lažne i umjetne pregrade na međi sela i grada. Takovu generaciju čekamo i trebamo.

ZBILJKO MARKS:

RAD I RADNICI

U prvim je počecima ljudskoga društva pojam čovjeka bio praktički identičan pojmu radnika. Ali društvo se razvijalo, diferencijacija ljudi bila je u zametku i onaj, tko je bio jači, mišicom ili lukavstvom, nije htio ostati običan radnik. Slabiji je ostao radnik, ali je morao raditi za sebe i za jačega. Tako se pojam čovjeka odmicao od pojma radnika. Netko je mogao biti čovjek, a da ipak ne bude radnik!

Prvo sredstvo, kojim je gospodar prisilio radnika, da mu radi, je toljaga, b i č. Bič je bio neko vrijeme baza ekonomskoga i političkoga života. Bičem su gospodari Egipta tjerali robove-radnike, da grade one besmislene grobnice, piramide, bičem tjerali su »kulturni« Feničani, Grci i Rimljani svoje robove po galijama, tvornicama i plantažama. Bičem i konopcem gradili su Inke svoje mostove i kule, okrutnim udarcima po leđima radnika-robova stvarali su poslije na istom mjestu Španjolci i Englezi »civilizaciju« Amerike! Kasnije su zakoni zaštićivali razliku između radnika i neradnika. Po »zakonu« je u Rimu roditelj mogao prodati dijete u ropstvo (»trans Tiberum«), a pravedno i zakonito bijaše »seccare in partes« (raskomadati) dužnika, ako nije mogao platiti svoj dug. Zakon je dopuštao, da se stvori roblje, čovjek-stvar, kolonat, neslobodni seljaci, »glebae adscripti« (»uz zemlju prikovani«). Kroz cijeli srednji vijek stvara se sve više k m e t s t v o, a zakoni ne daju radniku, da bude ravnopravan s feudalnom gospodom.

Promjenom događaja u Evropi, pogotovo seljačkim revolucijama, pa religioznom, znanstvenom i političkom emancipacijom duhova, rušila se »svetost« zakona, koji je prisilno stvarao radnike na selu i u gradu. Ali nađen je treći oblik radnika. To je najmljeni radnik u kapitalističkom društvu. On je formalno slobodan, ne »mora« biti radnik, ali drugo je pitanje: od čega će živjeti. Ono, što zakon više nije mogao učiniti, uradio je k a p i t a l. Tako je pravna prisila ustupila mjesto ekonomskoj prisili.

Najmovni posao, odnosno najmovni ugovor, postojao je u antiknim pravima, ali ne imađaše one važnosti kao danas, jer ga bijaše natkrilio drugi pravni institut: r o p s t v o.

Prividno je posve nedužno, kad se kaže: da najamni odnos nastaje neformalnim ili formalnim ugovorom, gdje jedna stranka daje ili obećaje dati u najam svoju radnu snagu drugoj stranci, a druga to uz davanje ili obećanje kakove protučinidbe primi. Pravna nauka, što više i privredna nauka, meću isto taj ugovor uz bok zakupnom, kupoprodajnom ili sličnome ugovoru, premda je među njima nepremostiv jaz. Kapital je proglasio »slobodu ugovora«, a time pozvao sve one, koji kapitala nemaju, da mu se stave u najam. Kapital je kupovao radnike, a da ruglo bude veće, stavio se na čelo neke sveobuhvatne tehnike i trgovine. Milijuni onih, koji su bili stvarni tvorci ogromnih tehničkih, privrednih i političkih tvorevina, ostali su nezapaženi.

Kapitalizam, koliko je antisocijalan, on je i antinacionalan. Kapital nije poznavao domovine, nije uzimao u obzir sve one faktore, koji su stvorili naciju. Kapitalizam je internacionalan i antinacionalan i kao takav savršen tip jedne velesile. Zato je rodio drugom krajnošću: internacionalnim komunizmom; materijalistički kapitalizam uzrokovao je drugi apsurd: materijalistički komunizam.

Materijalističkome i semitskom kapitalizmu u zapadnim krajevima Evrope, koji se prenio dalje na zapad u latinsku i anglosasku Ameriku, suprotstavio se tako jednako pogubni materijalistički i semitski komunizam, koji je prenesen na istok u rusku, mongolsku i kinesku Aziju. Iz Evrope pođoše na suprotne strane dvije materijalističke krajnosti. Jedna i druga hoće »usrećiti« cijelo čovječanstvo; prva sa fantastičkim konjukturama i »prosperities«, gdje je svakome pripravljen put, da bude sretni kapitalista, u apsolutnoj »slobodi«, a druga sa već unaprijed, upravo proročki izračunanom pobjedom revolucionaraca iza samoubijstva kapitalizma — koje ima doći prema Marxovom zakonu koncentracije i centralizacije kapitala, — gdje će biti konačna pravda u apsolutnoj »jednakosti«.

Našem seljaku i radniku tuđ je i kapitalizam i komunizam. Njega nije izgradila ni jedna od ovih teorija, nego kruta stvarnost, stoljetne borbe za svoju individualnost, izgradila ga samopomoć, samoobrana i borba.

Naš čovjek, seljak i radnik, nije materijalista, on je idealista. I samo kao takav mogao je braniti svoj položaj na »prekretnici ideja«. Da nije vjerovao u ono, što zovemo duh, u ono što nazivamo Bog i narod, vjera i domovina, — sve stvari, koje materijalista ne poznaje —, ne bi ga više bilo.

Naš je čovjek od prirode protivnik svakoga kapitalizma. Njegovi prvi vladari bijahu prvi u župi, no nikakova gospoda. Strani import ideja, tuđinska aristokracija i anacionalna buržoazija, unosila je tuđi ekonomski i pravni poredak. Naš je seljak bio uvijek kolektivni, zadružni radnik, pogotovu u seljačkim zadrugama. Nigdje nije kolektivnost jače izražena nego u lijepim običajima pri svim poljskim radovima i pri svakom političkom ili religioznom zborovanju. Tuđe pravne norme razbile su naše autohtono i kolektivističko nasljedno pravo. Tuđi privredni običaji iscrpli su našega radnika.

Njemu nije potrebno tumačiti »sreću« komunističkoga života, kada je on od uvijek čovjek najvećega altruizma, i zadružnoga kolektivizma. Potrebno je samo otkriti sva ta svojstva i sve one socijalne vrijednosti, koje u njemu čame zatrpane bajnim teorijama, naći »narodnu dušu«, autohtoni život, narodne sile, izgraditi ih i energično provesti u djelo.

Naš radnik mišice i mozga, kojemu nije potreban ni jedan internacionalni materijalizam Židova, zvao se on kapitalizam »kulturnoga« Zapada, ili komunizam »zaostaloga« Istoka. ostaje odlučni protivnik svih importa ideja i struja, i svaka ideja razbit će se o ovaj »antemurale«, kao luda i bezuspješna, ako ne bude proizašla iz psihe našega seljaka i radnika. Svaka će ideja biti štetna, ako ne bude priznala njegove socijalne osebine i sile, njegovu »narodnu dušu«, uvjetovanu povjesnim razvitkom.

Do konačnoga stanja, kada će opet biti čovjek — radnik, a ne će postojati ljudi »bolje vrsti«, koji ne će biti radnici, ne će dovesti teorije rođene u nestvarnosti i časovitim političkim potrebama, nego stvarnost i dinamika narodnoga života osnovana na narodnoj duši, zemlji i krvi.

Dr. ĆIRO TRUHELKA:

SOJENICE U D. DOLINI NA SAVI

(Svršetak.)

Pijetet prema pokojniku zahtijevao je naime, da se prostor oko grobnice ogradi makar pleterom, da ga ne opogani stoka, koja je ljeti rado plandovala u hladu ispod ponsa. Trebalo je ograditi samo interkolumnija srednjih redova stupovlja, koje opasuje grobnicu i nastaje jezgra hrama — cella. Stupovlje naokolo opasalo je postrance krila (alae), a u pročelju i dnu pronaos i opistodomos. Hrastovo stupovlje sojenica je prauzor dorskog stupa: kao i ovo i on niče neposredno, bez baze, iz podnice, a niske mu proporcije i snažni razmjeri sjećaju nas cerovog duba na krševitom tlu Helade.

Podvale, oblice podnice i grede, koje ih pritiskuju radi stabilnosti, predstavljaju u prorezu epistil, koji se u istoj formi nalazi već na Lavljim vratima u Mikeni, na palačama i tholosima u Mikeni, Tirinsu i Orbomenu i koji je još u jonskom stilu trodjelan.

Grupe od po tri, u donju vjenčanicu kuće usađena, u uglovima fasetirana stupca sa oknima između njih predstavljaju nam triglife i metope, a gornja vjenčanica sa strehom krova su prototip gejzona i sime. Lastavica, konačno, koja na pročelju zatvara otvor tavana, bila bi prauzor timpanona, a produljeni okrajci krovnih rožnika na sljemenu, ukrašeni sa bukranijem ili raskriljenim orlom, bili su zgodna podloga za razvitak akroterija. I tako već u sojenicama nalazimo prvi zametak svih glavnih elemenata starogrčkoga hrama peripterosa. Ova evolucija, koju smo ocrtali u malo riječi, trebala je naravski nekoliko vijekova, dok se od sojeničarske brvnjare razvio savršeni mramorni dorski hram.

Švajcarac P. Sarasin bio je prvi, koji je ovu evoluluciju nagađao i donekle razvio i obrazložio; ali on, i ako Švajcarac, nalazio je tomu manje dokaza u obilnim sojenicama svoje domovine, a više u recentnim raznih primitivnih plemena Oceanije. Tek sojenice u D. Dolini dadoše nam dovoljno osnova za rekonstrukciju sojeničarske kuće i onih njenih elemenata, koji su kasnije bili mjerodavni za razvoj grčkoga hrama.

Htonični kult, koji je, u vezi sa konstruktivnim elementima sojenica, ishodište našeg razmatranja, predpostavlja već neki viši razvojni stepen religioznog shvaćanja. Grob kao locus sacer et religiosus je objekt kulta i traži žrtve, molitve i obrede, nad kojima, u koliko se vrše u kući, bdije starješina kuće. U koliko se vrše izvan nje, moramo si kao vršioca ovih funkcija zamišljati uglednu ličnost općinske zajednice, koja nastupa kao svećenik. Na osnovu onoga, što znamo i što po toj spoznaji možemo zaključiti, nije teško domišljati se, tko je bio taj svećenik. Kako je opstanak čitavog naselja ovisio o dobrom stanju podnice ili ponsa, bila je briga oko njenog uzdržavanja za sojeničare životno pitanje, ovisno o spremi graditelja ponsa — pontifex-a. U posebnoj raspravi prikazao sam, kako su svi pontifikalni atributi: šubara (pileus ili galerus), motovilo ili apex na njoj, bradva (dolabra pontificalis), sjekira (labrys), teslica (ascia) i aršin (commentaculum) isključivo tesarski atributi, a u dužnost tesara spada i pridonašanje piakularne žrtve hthoničnim božanstvima pri početku svakog većeg rada. I po tomu nije bilo teško rekonstruirati onaj put, kojim se prvobitni majstor-tesar popeo na najviši stepen starorimske hierarhije.

*

Sudeći po dosta rijetkim kamenim rukotvorinama postojalo je već pod kraj neolitske dobe u D. Dolini neko naselje; ali se ono tek na prelazu u brončano jače razvilo. Tom najstarijem odsjeku pripada mjestimice do 1 m debeo, tamni, đubretom i drugim otpatcima ispunjeni sloj pod podnicom, u komu se, osim obilnih kostiju krmka, dabra, lanjaka, medvjeda i jelena, nalazi i po koji komad davno izumrlog orijaškog jelena (alces palmatus) i vrlo mnogo skeletnih ostanaka prabika (bos primigenius). Rukotvorine u tom sloju gotovo isključivo načinjene su od tvrde jelenje rožine, a među njima se ističu naročito budaci sa ušicom za nasapljivanje, koji zamjenjuju kamene kalupaste budake neolitskih zemuničara-ratara. Uopće, jelenja rožina zamjenjuje kao kulturni materijal kamen. Taj sloj pripada istom odsjeku, koji čini prelaz od kamena metalnoj dobi kao i u naselja u Vučedolu, Samatovcima, Sarvašu, Osijeku i Ljubljanskom blatu te u oba alpinska jezerska područja. Sličnih slojeva sa raznim rukotvorinama od rožine nađeno je i inače češće u Evropi te su neki engleski arheolozi na osnovu ovih nalaza htjeli interpolirati između kamenog i metalnog doba neko rožnato.

Po upravo impozantnim lovačkim trofejama izgleda, da su starosjedioci naših sojenica bili veliki lovci, a glavna im

se industrija sastojala u obrađivanju rožine, kostiju, kože i krzna divljači, koja je tada u velikim čoporima napučivala neprohodne prašume savske doline.

Uz to u brončano doba igra veliku ulogu obrađivanje bronca, o kojem nam govore mnogobrojni lončići, kašike i obilni kalupi od pješčenjaka za izljevanje celtova, mačeva, dlijetla, bodeža, kopalja, vršaka strjelica i raznog nakita. I sami proizvodi te sojeničarske metalotehnike zastupani su u velikom broju, koji put upravo uzornih odljevaka.

Razumije se, da su sojeničari, koji su se rađali i živjeli na vodi, bili dobri brodari, a za dokaz nam ostaviše dvije iz hrastova duba istesane lađe, koje su, kao u nekom orsanu, bile pohranjene ispod podnice kuća između stupovlja. Jedna bila je oko 6 m duga, druga 13.5 m. Takih lađa nađeno je doduše češće u švajcarskim sojenicama i u onim padovanske nizine; ali tamo nije uspjelo spasiti i sačuvati ni jedan od tih zanimivih spomenika. Poteškoća nije se sastojala u velikom trudu i naporu, kojim bi se taki veliki vodom raskvašeni komadi iz velike dubine digli, na splavi i željeznicom dopremili u muzej, nego se sastojala u samoj naravi drveta, kojemu, pod vjekovnim dojmom vode, nabubriše pore te se smekšalo kao vosak, a kada bi se drvo na zraku osušilo, ljuštile bi se same od sebe sa njega tanke kovrčaste trijeske sve dotle, dok se komad ne raspane. Tomu se prvi puta doskočilo u D. Dolini, jer se, pošto su se sva do onda upotrebljavana sredstva za konserviranje pokazala beskorisnim, pokušalo obje lađe impregnirati tekućinom, koja ima svojstvo, da ju drvo brzo upija i da iz njega automatski istiskuje vlagu, da sušeći se veže pore i vlakna drveta, vraćajuć mu prvašnju konsistenciju i napokon, da kao desinficiens priječi stvaranje plijesni, koja bi pospješila trulež. Dugo je trajalo to impregniranje, ali se mukotrpni posao isplatio te njemu ima sarajevski muzej zahvaliti, da jedini na svijetu posjeduje dvije sojeničarske lađe, gotovo savršeno sačuvane.

Život sojeničara opisivan je vrlo često i bilo bi suvišno ponovno ga opisivati na osnovu dolinskih iskopina i ako nam one daju uvid i u najsitnije detalje dnevnog života. Tako je tu sabrana obilna zbirka dječih igračaka, načinjenih od ilovače, koje dokazuju, da je dječja duša i intimni mu život prije 2500 godina bila ista kao i danas. Tu je bilo kašičica za pitanje, posudica za sisanje, krugljastih klepetalka i drugih sitnarija; ali najbrojnije zastupane su miniaturne posudice, koje su djeca, oponašajuć rad starijih od ilovače izmijesili, te ih je majka ispekla u peći, u kojoj peče svoje posude. Tu je bila i miniaturna žara sa poklopcem,

a u njoj pohranjene kosti male ptice, koju su djeca, oponašajuć pogrebni ritus starijih, svečano sahranila.

Kada je obilje divljači u Posavini jenjavalo, dadoše se sojeničari na stočarstvo i ratarstvo. Glavne žitarice bile su im pšenica u formi triticum vulgare, ječam (hordeum sativum), proha u formama panicum miliaceum i setaria italica te heljda (polygonum). Kao kulturna bilja važan je lan a za bojenje pređe broćika (galium). Domaću životinju predstavlja govedo i to u pasminama bos trochoceros, b. brachyceros i b. taurus, dvije pasmine krmka: sus palustris i s. europaeus i konačno konj, koji, sudeći po nađenim žvalama od kosti i bronca, služi za jahanje.

Kao kuriozum spomenuti je, da su u D. Dolini, ma da pijetao u prehistoričko doba u Evropi još nije poznat, nađene dvije pijetlove noge sa ostrugom. One su gore pod zglobom provrtane služile kao amulet, importiran iz orijenta, kao prastari lijek protiv uroka.

U prvo željezno doba nastaje u našem naselju neki preokret, u koga je najvažniji momenat taj, da se mrtvaci ne zakapaju više pod sojenicama, nego na suhom u zajedničkom groblju. To se groblje nalazilo na istoj gredi, gdje je nađen prvi dolinski nalaz — ilirska kaciga — i ono zaprema svu gredu od istočnog kraja nedaleko Gradine sve do ispod samih kuća sela Gornja Dolina. To je u predhistoriji prvi slučaj, da se uz sojenice našlo i groblje sojeničara, a bogatstvo arheološkog materijala, izvađeno ovdje, pokazalo je jasno, kako grobni nalazi upotpunjuju sliku nalaza iz naseobina. Pošto grede u ovom kraju od pamtivjeka služe kao njive, raznijeli i razorili su plug i motika mnogo grobnica; ali je u dubljim slojevima ostalo još 174 bolje očuvanih i to 130 ili 75% skeletnih i 44 sa mrtvačkom paljevinom. I tu je kao i inače u Bosni i n h u m a c i j a stariji način sahrane, a i n k r e m a c i j a mlađi. Mrtvacima davali su se u grob obilni prilozi: bojna oprema, čitav brončani nakit, koji uljepšava nakit od jantara, šarenih staklenih i emaljnih zrna te poputbina u drugi svijet, pohranjena u trbušastim vazama Villanova-tipa i drugim posudama. Mrtvačka paljevina pohranjena je obično u zvonolikim žarama, pokritim zdjelama.

Zanimiv je tu običaj, da su udovice, kada bi ih snašla smrt, zakapali u isti grob, u komu počiva muž i to tako, da bi ju glavom uz muževe noge polagali obrnutim smjerom na njega. Kopajući ženi grob, muški bi se djelomice razorio i kosti pomrsile, dočim je ženin grob redovito dobro očuvan.

Nakit u žena sastojao se od diadema, ogrlica, fibula, pojasa sa raznovrsnim kopčama, ukosnica, uresnih igala, privjesaka i gajtana obavitih uskom brončanom tråkom (saltaleoni). U muškaraca glavni je nakit oružje: kaciga, željezna koplja, sulice i bodeži, krasni željezni i brončani štitovi, pojasevi sa kopčama i po nekoliko pari fibula, kojima se sapinjala odjeća i mrtvački plašt.

Sav taj kulturni inventar, u koliko potječe iz starijeg odsjeka, svojim oblicima odaje suvislost sa glasinačkom, dakle čisto ilirskom kulturom. Njoj pripada pogrebni ritus te razne dvopetljaste fibule i fibule sa četverastom nožicom ili sa nožicom u formi lemeža te stariji tipovi plohastih fibula, koje sve idu u razdoblje od 800—500 pr. I. Njima pridolazi nekoliko tipova čisto italskog oblika: serpeggiante, a navicella, con apici nel contro i sl., a taj se upliv pojačava u V. vijeku pojavom Certosa-fibule, koja u IV. vijeku ustupa mjesto ranolatenskim oblicima, s kojima ovaj niz fibula naglo prestaje. To nam kazuje, da su u to doba dolinske sojenice na još nepoznati način, vjerojatno uslijed provale Kelta, glavom bez obzira napuštene te ih je Sava vremenom zamuljila, konačno posve zatrpala i tako nam sačuvala taj važni spomenik sojeničarske arhitekture i naseljivačke politike.

KNJIŽEVNOST

ZLATKO MAJTIN:

VEČER U RAČI

Krave pred vratima mûče;
žene dojenke nose i djeca se skuta hvataju,
muški na procjep sjeli; djeda lulu puni,
drugi u novinski papir duhan zamataju...

I pričaju: o ljetini, suši i marvi,
sutra se na kosidbu spremaju,
bacaju kadkad pogled na nebo: bit će kiše
U grudima tuge drijemaju...

Mir. Za večerom žlice lupaju.
Svi šute.

U svijetlu se munja oblaci kupaju;
muški bijesno odmahuju rukama:
kišu već sutra slute.

SUŠA

Ispucala zemlja ko ranjavi prsti,
na oranici grude u prašinu se pretvaraju,
nebo je veliki prokrov bez ijedne mrlje,
tek se oči nadom varaju:

da se na obzorju oblaci kupe.
(a to su samo gomile prašine na dalekoj cesti),
seljaci mrmljaju gorko, nemoćno suze
i stišću koščate pesti...

Oh, kiše!...
ljudi pogledom maze opustjelu njivu
i čekaju da smogne vlage,
a vjetar joj s grudi diže prašinu sivu.

Oh, kiše; zar više nikada ne će
mekane kapi rosikati požutjelu travu?!
— Mole, i puni nade gledaju nebo,
pa opet obaraju glavu...

IVO BALENTOVIĆ:

HRAŠĆE ODLAZI

KORAČAM ŠUMOM

U šumi, staroj, tihoj i hladovitoj šumi, duša mi se odmara. Koračam između ogromnih stabala i oči mi se krijese ushitom smirene mladosti. Na usta mi naviru šaptaji molitava za radost dobrih dječjih srdaca, koja kucaju, u ovome danu, u širokom nepoznatom svijetu. Šumska hladovina miluje svojom blagom rukom moje uznojeno čelo. O kako je nježan taj blaženi doticaj u ovom danu sunca i neodoljive radosti! Stara šuma bruji pričom svojih stoljeća i slatkoća osunčanih kliktaja titra mi u duši.

Sunce je zaplesalo ples radosti. Hrašće je blagdanski zanjihano. Stoljetne krošnje su čarobne lepeze ljetnoga dana. Čuj druže, to šuma priča o prošlosti dalekoj, o brigama života, što su ih lijevali pastiri u riječi: turobne, o ljubavi mladenačkoj, koja će vječno živjeti u osmijesima, cjelovima i šaptajima zanosa i ushićenja.

Koračam. Korak mi je nečujan. Noga mi roni u zeleni sag mahovine. Mekoća šumske stazice ispunjava pokrete noge ritmom plesa, i koljeno titra u zanosu sretnoga časa, puno snage i želje za pokretanjem do beskraja. Koračam i skladam u svojoj nutrini himnu sunčanoga dana. Vedrini i osmijehu plavoga neba i lepetu leptirovih šarenih krila. Danas je dan moga pijanstva u kraljevstvu tišine, i sve su tuge iščeznule. Ja sam danas sâm i oslobođen od svega, što su mi dani donijeli kao zakone ljudskoga života. Član sam goleme šume. Pretvaram se u drvo zeleno, visoko i krošnjato. Evo — ruke su moje grane i ptice će doletjeti i savinuti gnijezda svoja na njima. Oblak će doći i kišica će mi orositi lice. Zvijezde će mi noćne sjati kao draguljska kruna nad glavom. I slavit ćemo velikoga Gospodara, čija ruka ravna bregovima i dolovima, slavit ćemo ime Njegovo u huku najbučnijega vjetra.

Ja sam mlad i vedar. Molitve plešu u mojim očima. Modrina najraskošnijih sanja odrazuje mi se u zjenicama. Kose su moje raskuštrane, vijore na vjetru i sunce se provlači kroz njih te mi obasjava čelo. Sunce ljubi moje lice.

Sunce! Sunce!

Zamišljam si beskraj jedne radosti i u času zanosa zaboravljam na svoj povratak.

Šuma me opija svojom tišinom i zove me u svoju nutrinu. Tamo — tamo u dubini spletenoga šikarja, tamo je

srce šume. Veliko i vrelo srce šume. Dođi, šapće mi rascvjetali glog.

Zdravo! — klikće mi mala, hitra vjeverica.

Mi se poznajemo, šumo zelena i stara. Mi se poznajemo iz prošlih vjekova. Ja sam bio lopoč jedne pospane riječice, a ti si niknula na beskrajno dugom travnjaku. Rasli smo zajedno. I danas smo svoji. Poznajemo se. Hrašće je tvoje odebljalo; krošnje su ti se raširile; žir se je tvoj razmnožio, a moje tijelo nosi u sebi dvadeset ljudskih ljeta i pijanstvo jedne zagaljene mladosti. U mene je srce, stara šumo, srce ljudsko, koje strada u ljubavi i traženju nečega, što se ne može naći. U mene su ruke, dugačke i drhtave, gipki prsti, što vibriraju u časovima duševnih nemira. U mene su oči plave i u njima se nebo odrazuje kad je dan pun vedrine i sunčanoga žara, a posive, zamute se i zasuze kad je oblačno i tmurno obzorje i kada je sivoća kraljica svijeta.

Šumo! Stara hrastova šumo!

Kako mi godi tišina tvoja i kako je meka ruka tvoga zagrljaja! U meni se rađaju plamenovi ushita i sukljaju visoko pod oblačje. Sto godina? Više! Dvjesta godina? Više! Još više imade, kako ti ovako stojiš i prkosiš burama i neustrašiva i ponosna, motriš sitne crviće — ljude.

KOLIBICA

Pred kolibom djeda Luke nalazi se žalosna vrba, krošnjasta i pognuta kao stogodišnja starica. U njenome hladu, na mekoj zelenoj travi, leži djed Luka bezbrižno ispružen. Oči su mu zatvorene, a u ustima je ugasla lula. Usnuo je djed Luka i ruke su mu u snu sklopljene kao na molitvu. Smeđe, žuljevite, izbrazdane ruke djedove pričaju o teškim poslovima ljetnih dana; pričaju o sunčanoj žegi, o znoju, što se cijedi preko čela i puzi u njedra ostavljajući dugi blistavi trag. Nedaleko djeda leži njegovo stado: krave spokojno preživaju i pomiču glave stresajući dosadne muhe.

Vrata kolibice su otvorena.

Ulazim u sivu nutrinu tiho, na prstima. Skromnost malenoga prostora me očarava. Sve je priprosto i siromašno. Pod od žute ilovače i stijene obijeljene čistim vapnom. Na sredini dimnjak: čađavi i široki hodnik i komadić neba u malenoj kocki. Nasred prostorije ognjište od trošnih crnih cigala, a kraj stijene polica. Hrapave su daske i čađave od dima — djed Luka ih je tesao dok je još mladić bio. I posteljica u kutu njegovo je djelo.

Tiho je u kolibici i mračno. Siromašna je kolibica djeda Luke i nema u njoj skupog namještaja i porculanskog posuđa: jedna čađava zdjela i malena, crna tavica, sve je njeno kuhinjsko blago. Ali sreća kraljuje u njoj i zadovoljstvo seljačkih srdaca. Zadovoljstvo čeljadi, koja od života ne traži mnogo. Kriška kruha i zdjelica mlijeka, dosta je za jedan dan i ne treba ništa više. Spokojstvo duboke šume, zelenilo gustoga grmlja i osmijeh šuma, darovi su, najskuplje radosti.

SIJEKU ŠUMU

Talas tuge je prostrujao šumom kad je prva sjekira lupila u staro truplo hrasta. Djed Luka je stavio ruku iznad očiju i zagledao se nekud u daljinu. Njegovo je čelo bilo jače izborano, a oči su mu posivjele i prelile se suznim sjajem melankolije.

— Čuj, reče mi tiho. Što je to lupilo?

Odgovorio sam mu šutnjom; jer sam znao: riječi bi samo povećale sjetu i ne bi mogle izraziti ni jednog jedinog pokreta rastužene duše. Odgovoriti je bilo suvišno i pitanje je palo samo radi utjehe. Mi smo znali i prva je sjekira lupila u staro tijelo jednoga hrasta. Lišće je zatreptalo jače i rosna je češljugovina klonula kao pospano dijete. Djed Luka je zatim zamišljeno spustio glavu i podbočivši se na kvrgastu palicu duboko se zamislio. Njegova je šutnja bila izraz goleme žalosti, koja se nagomilala u njegovoj duši. On je znao: sijeku šumu. Staru, stoljetnu šumu, u kojoj je proveo djetinjstvo svoje i mladost, srušit će vrijeme sa sjekirama nepoznatih ljudi, koji će, lomeći tvrdi krušac, pjevati vesele pjesme.

Gorčina se ljulja u njemu, ali za nju niko ne zna izuzevši mene. A ja motrim njegove upale obraze i biva mi teže i htio bih nešto reći, nešto toplo i radosno, djedu za utjehu. No glas mi se lomi u grlu i riječ umire na usnama.

I kad se podne javilo u brenčavom zvuku seoskoga zvona, starac se pobožno prekrižio i počeo poluglasno mrmljati molitvu. Onda je opet stavio svoju prodrtu i trošnu kapu na ćelavu glavu i uhvatio me očinski blago za ruku:

— Hajdemo, idemo u kolibu!

Pošli smo tromo i polagano. Djed je desnicom gladio svoje bijele brke i, najzad, tiho i polagano počeo govoriti kao za sebe:

— Vidiš, ova šuma bila mi je u djetinjstvu najmilija drugarica i ja sam je ljubio kao majku.

Ti si vrlo mlad i ne možeš toga dobro shvatiti. A poslije kad uđeš u godine, sjetit ćeš se mojih riječi. No nikada

ti ne ćeš moći shvatiti što znači šuma u kojoj se mladost i djetinjstvo ostavi kao žuta dunja u starinskoj škrinji. Šuma, šuma, moj golube, žalost je to golema...

Ispustio mi je ruku i kupeći suvarke za vatru zašutio je za čas, a za toga smo prisjeli u kolibicu.

Brecavim glasom djed mi je pričao dalje, gledajući me u oči:

— Sve na ovome svijetu ima svoj svršetak, pa tako i šuma. Svemu mora doći kraj. Mi to znademo, — e, dakako! — ali tuga ne pita za zakone života. Tuga se uvuče u srce. Oko se čovjeku zasuzi. I teku suze: za olakšanje srcu, teku jedna iza druge. Ovo staro hrašće nestajati će polagano. Starost ostavlja život, a mladost ulazi u njega. To je stari zakon Božji i nitko ga promijeniti ne može. Ali teško je to: rastati se od dragih stvari našega života, teško je to jako, golube moj.

Djed je zašutio, i pognuo duboko glavu; čuli se udarci sjekire: trum, trum, trum. To ljudi, stranci, sijeku staro hrašće i smiju se veselo. Oni ne nose u sebi ni trunka tuge koja mori moga djeda Luku. Oni se smiju bezbrižno i misle na svoju ženu i djecu. A djed Luka je zamišljen i rastužen, jer nestaje šume, njegove dobre, drage i nenaknadive slavonske šume.

Njegove riječi jecavo zvone u prostoru i ruka mu se nehajno pokreće. Ruka tvrda i žuljava otrla je suzu koja je kradom spuzala na njegovo navorano lice. Suza jedna — krupna, blistava.

STABLA PADAJU

Sjekira je bljesnula u luku i srebrni trag se prelio u mukli udarac. Iver je poletjela u zelenu travu i sjekira je ponovno bila u zamahu. Debelo je truplo zadrhtalo. Na vrhu je bilo golemo gnijezdo rode, koja je uplašeno podigla glavu i zagledala se prema zemlji. Lišće je drhturilo u smrtnome strahu, a iz duplja je izletjela uplašena sova i počela vrludati šumom. U jednoj se praznini zgurila mala vjeverica. Njene sitne blještave oči sjale su strahom. A udarci su se množili, sa svih je strana muklo odjekivalo: trum, trum. Onda se prvo stablo počelo tiho njihati. Roda je na vrhu zalamatala krilima i odletjela. (Nikada se više ne će povratiti u svoje gnijezdo).

Hrast je počeo padati i ljudi su bježali u stranu. Uz grozan tresak palo je stoljetno tijelo na zemlju. Mala je vjeverica ležala ispružena. Oči su joj stakleno sjale. Jedan joj čovjek pristupio i podigavši je za bujni rep prošaptao:

— Stradala je, jadnica!

Laganim korakom došao je djed Luka i vidjevši mrtvu malu vjevericu, bijesno je lupio palicom po zelenom grmu.

— E, da! Mrtva je, mrtva je sirota.

— Žališ li je, stari? — drsko se nasmija jedan radnik. Djed ga prostrijeli oštrim pogledom i ne rekne ništa. Samo me uhvati snažno za ruku i klikne:

— Idemo!

Bijes je tinjao u njegovim očima. Bio je ogorčen i rastužen. Zamišljen i šutljiv, zario je nokat u jedno oboreno truplo:

— Vidiš, crv ga toči! Starost. Starost je to. Potužio mi se na glavobolju. U blizini stada legao je na travu. Ja sam sjeo na obalu bare i zureći u gusti šaš, osluškivao odjeke radničkih sjekira. Bilo mi je žao i djeda Luke i stare šume. Mislio sam: vječna je sudbina staraca, da ih vrijeme odnosi u nepovrat kao vjetar plave dimove iznad krova kolibice. Ali nisam mogao potpuno shvatiti starčevu tugu. Znao sam samo da mu je teško i da će mnogo izgubiti sa odlaskom stare šume. Komad života. I više. Jer će i njega pokositi kosa smrti. I sunce će sjati i ljubav će strujati kroz srce ljudsko, ali ne će biti stare šume.

HRAŠĆE ODLAZI

Jesen je došla sa mrazovima i pala preko dugih zelenih livada. Lišće se bakrenasto osmjehivalo i taj je osmijeh podsjećao na lice iza plača. Trave su polako venule i hladni je vjetar hujao u krošnjama. Ćurlici pastirske frule tužno su se lelujali po preoranim njivama. Djed Luka je pogrbljen koračao rubom šume, koja je bila prorijeđena. Po tlu je ležalo ogromno stabalje, mrtvo, bešćutno. Kao na smirenom bojištu. Seljaci su dolazili sa teškim kolima i uz snažne povike podizali golemo hrašće na čvrsta, dugačka kola. Odvozili su ga u selo, na željezničku stanicu. Kuda je odlazilo: to nismo znali. U Englesku i druge daleke zemlje — govorili jedni. — Za gradnju teških ratnih brodova! — nagađali drugi.

— Odoše, odoše.

— Zbogom, diko!

— Nikad ih više.

— Nikada.

— Šuma je ovo stara, draga naša majčica, djedove je naše odnjihala u svome hladu, a sada je sijeku. Odvezoše je nekuda u daleke zemlje i gradove. I nijesu nas pitali za tugu našu.

— Nijesu, ne!

— Nijesu nas pitali: je li vam žao šume stare. Ljudi bez srca. A mi smo tužni, mi smo rasplakani, jer s njome nestaje našega hlada i naše dike.

— Da. Dike naše!

Djed Luka je odbijao guste dimove. Postarao se. Čelo mu je navorano. Rezignacija treperi u njegovom glasu. Djed Luka je teško ranjen, ali ponos mu daje snagu i sa šutnjom razblažuje: Kadgod samo podigne ruku i proročanski štogod prozbori:

— Djedovi su naši, i naših djedova djedovi, proživjeli svoj vijek u njoj, šumi našoj. Oni su se s njome ponosili, sinovi njihovi, unuci... I mi se ponosimo, ali djeca će naša uzalud spominjati naše riječi. Šuma se dugo ne će vratiti. Dugo. Možda nikada više, dijete moje.

I riječ umre na drhtavim usnama. Bijeli su brci smireni. I samo sijevaju zamućene oči. Ruka žuljava stišće kvrgastu palicu. Djed Luka je žalostan i umoran. Starost mu je pogrbila leđa i usporila korak. Oči se njegove gase. Srce bije laganije, laganije. Naskoro će prestati. I ne će više biti djeda Luke. Nikada.

IVO BERAČIĆ:

U OLUJI

Oblačnim nebom križaju se strijele.
Gromovi tutnje, dršće zemlja cijela.
Skutrila su se u dolini sela,
I stisnule se kućarice bijele.

Strava se prosu po teškome zraku.
Djeca se mole i sklapaju ruke,
Da led ne smlavi plod očeve muke.
Doršću i strepe. Gledaju u baku,

Što klečeć traži milosti s nebesa.
Dok rika groma prozore potresa,
A vjetar lomi rodne grane šljiva.

I svija žito preko ravnih njiva,
Diže se topli dječji uzdah k Bogu.
Srdžbu ublažit samo djeca mogu!

VINKO NIKOLIĆ:

ČEŽNJA ZA DALJINAMA

More se sakriva za dalekim gorama,
a mene opija ovaj večernji muk
i tople zvonjave zvuk.

I ja žeđam mirise tamjana,
(što visinama plove),
vitke i zelene jablane,
i masline naših sunčanih otoka,
i cvjetove naših vrtova,
i plodove rodnih voćnjaka,
i prutove i grozdove,
što plode našim vinorodnim poljima
suzama i znojem natopljenim kršima:
do neizlječive boli čeznem za daljinama!

Mene muče čeznuća
za golim kamenom naših jadnih krševa,
za obalama i žalima plavim, sunčanim,
i morem, u koje se moje utopilo srce,

I ja se moru veselim ko ludo bezazleno dijete,
njegovim modrim i sitnim valima,
i plitkim žalima.

Mene muče čeznuća
za suncem, koje u dubini duše me peče,
i u me siplje vedrinu.

Čeznem za našim crvenim kamenom
i bijelim daljinama,
žudim za plavim vodama i visinama!

HRVOJE BOR:

HARMONIKAŠ

Mislio sam, da nema više priča na svijetu. Ono, što bih htio kazati, nije zanimivo. Jer, što je kome stalo, ako je noć puna zvijezda, a duša, duša nešto misli, što nije stvarno, što je kao osjećaj, da neki dobri duh stoji kraj nas.

Ali kad se oblaci zla nakupe oko nas i postane sve prazno i sve tamno kao beskrajna tjeskoba, onda izgleda da nema Providnosti ili je od nas vrlo, vrlo daleko, bolno daleko.

Vidim ovo ljeto i sjaj svijeta, vidim, kako vrapci nalaze mrvica i lastavice svoju hranu u letu, a ljudi to nemaju kada opaziti. Pomislio sam jedne večeri: Gle, sad je pao mrak. Sutra će opet svanuti! A kako će svanuti? Kako će učeno čovječanstvo učiniti, da opet bude dan? Dan će biti! A tko će ga stvoriti? Iz tame stvoriti svijetlo. Iz ništa nešto. I opet sam mislio, kako bi se ljudi bunili, da više nikad ne ograne sunce.

Tako i pojedinci, za koje se nitko ne brine, koji bi u tami ostali, opet procvjetaju i njihov se život čudnovato razvije. Brine se neko za njih, a tu tajnu brigu nekoga bića oni zovu Sudbina. Čovjeka obasja sunce, ostavi i ponovno ga obasjava.

Sudbina! Dobro i to! A zašto je upravo najzanimivija sudbina siromaka i nesposobnih ljudi?

Ja se sjećam ove priče.

Nesposoban bio za plug i za vršaj, za pero i pušku, i samo za harmonike znao, odlično svirao. Svuda je bio, svagdje noćivao, pio svakovrsna pića, svirao svakome, badava i za novac.

I jedne noći obasjala mjesečina njegov put. Nosio je na ramenu harmonike, umoran i vrlo gladan. O, da je ma gdje mogao, da se svrati, ali gostionice nigdje! I prolazeći kraj neke kuće, opazi kroz prozore, kako na stolu stoji večera, kuhinja osvjetljena, a nikoga nema. On, inače pošten i krao nije nikad, uđe unutra i počne večerati. Harmonike je stavio na stolicu. Nije se bojao ničega. Računao je, dođe li tko, on će izaći i ako ga htjednu mlatiti, pobjeći će i gotovo.

No tek je večerao i htio da uzme svoj instrumenat, a na vratima se ukaže mlađa, crnomanjasta djevojka i sva zbunjeno povikne:

— Ha, Bože, mislila sam, brat došao i večera . . . a to vi? A tko ste vi?

— Pa ja nisam ništa. Harmonikaš.

Ona ga pogleda. Lijep je bio taj stranac, malo rumenkast i riđ.

— Odakle li vi ovamo?

— Hodam po sajmovima. Sviram. Ja sam iz Bosne.

— I takav skitnica!

— Inače sam, vjerujte, pošten čovjek. Ne kradem.

— Hoćete li malo zasvirati... — Uh! Nemojte čut će nas. Idite, pa poslije kad mi brat dođe i mama... Čekajte iza ograde.

On je čekao i vidio poslije, kako su oni u kući nešto govorili i ona izašla, zovnula ga.

— Da nam zasvirate. Mama i brat zovu. — Ali ona je zvala.

I šta se dogodilo? Tako je svirao, da su oni grcali od plača, Ana, ta djevojka, odletjela u drugu sobu. Vidjela je kroz prozor svoju uvalicu pred kućom punu neizreciva svijetla, nešto daleko i bolno... On došao. On tako svira. I opet će otići. Bio je takav, da je svojim licem budio osjećaj. On je iznenadio tu osamljenu kuću svojim sviranjem, on je zadivio sve svojom veselošću, i uzbudio. Kad je pošao, dali su mu nešto u ruku, Ana mu je dala papirić i on je čitao pri mjesečini, čitao, ali nije mogao odgonetnuti nježne riječi. A napisala mu je ovo:

»Gospodine! Mama vam kaže, da ste skitnica, ali pošten skitnica, inače, niste zločest. Brat kaže, da ste krasan čovjek i da ste za mene. A ja ništa ne kažem. Bog bio s Vama. Dođite opet! Zovem se Ana Bjelopoljić. Svratite se.«

Drugi put se svratio i ispripovijedio im svoj život.

Treći put, on je rekao, da više ne može doći. Jer mora da ide na drugu stranu. No nije! Mučilo ga, što je tako lijepo u toj kući!

Ali mu nisu dali da ode. Našli su mu posla. On se privikao na rad. Malo je teže tipke hvatao, ali je opet od srca svirao. Nije se mogao obiknuti bez vina i pio je još pomalo. No smirio se. Ana ga je pripitomila. On je bio njezin. Drukčije čovjek neuredan, skitnica, svirač, ali dobra srca. I postao je čovjek.

L I S T A K

Književni prikazi

LJUBO BABIĆ: UMJETNOST KOD HRVATA U XIX. STOLJEĆU

Redovno izdanje »Matice Hrvatske« za g. 1934.

»Matica Hrvatska« iznenađuje u posljednje vrijeme ugodno našu javnost edicijama iz područja povijesti umjetnosti (Bulić, Strzygowsky, Karaman, Osborne). Ovi napori »Matičini« ispunjaju veliku prazninu u našoj naučnoj literaturi, koju ili su nam djelomično i iskrivljeno ispunjavali stranci ili po svim revijama razasuti, zaboravljeni, često i loše pisani članci naših ljudi.

No dok je sa svime bilo još kako tako, devetnaesto stoljeće, makar na dohvatu, čekalo je, da se netko usudi zaći u njegovu nesređenost, u vijugavi labirint njegovog umjetničkog stvaranja, među najraznovrsniji materijal, koji se upravo nametao, da ga se sredi, objasni, objavi, sistematizira i dovede u vezu sa Evropom. Rijetko se kada tako osjećala potreba jedne knjige kao što se to baš desilo u ovom slučaju. I konačno se odvažio *Ljubo Babić*. Već odavna poznato ime: slikar, profesor umjetničke akademije, kazališni scenograf, pisac mnogih umjetničkih studija, kritik, odličan konferencijer, organizator i pokretač bezbrojnih arrangementa našega likovnog života. Jedan od naših rijetkih umjetnikâ, koji isto tako sigurno barata perom i kistom, za kojega se ne zna da li se više bavi knjigom ili slikanjem, koji punom spremom i ljubavlju radi za pisaćim stolom kao i u atelieru.

G. Babić je vrlo ozbiljno shvatio i na širokoj osnovi zamislio svoj rad, koji uzet u cjelini predstavlja odlično djelo ovakove vrsti, makar ga, kako ćemo to vidjeti, pri ocjeni nekih umjetnika zanosi njegovo lično slikarsko naziranje.

Na prvih nekoliko stranica Babić naglim potezima skicira neke estetske probleme: o umjetnosti kao izrazu narodne individualnosti, o talentu, o stilu. Babić voli filozofirati i makar usput on je vanredno precizno objasnio kako od »ekonomskih i socijalnih prilika... ne potječe sam izvor, ni vrijednost, a kamoli snaga samoga oblika izražajnosti«. Ne plaši se ni najtežih filozofskih pitanja.[1])

[1]) »Sigurno jest, da pojava talenata nije ni slučajna ni *mistič-kog* podrijetla...« (str. 7.) Ne bih rekao, da je to baš sasvim sigurno

Prvo opsežno poglavlje posvećuje pisac *»Pučkoj umjetnosti«* i time u svoju knjigu unosi jednu skroz naskroz originalnu notu. I ima zato i opravdanje: »Ona (pučka umjetnost) mislim predstavlja golemu i jaku *podnicu*, golem *rezervoar* naše osebujnosti. U bitnosti je *u njoj sakrit naš likovni rječnik*, koji je stoljećima građen, te imade sve pozitivne i negativne strane, poput našega jezika, ... u tom velikom leksikonu možemo više naučiti o *našem izrazu*, nego u najbogatijim stranim riznicama umjetničkog blaga bilo kojega perioda. (str. 14.)

Prvo doba (1800.—1830.), doba »potpune tame, potpunog mrtvila, kad i nema nikakvog likovnog života« objašnjava pisac kao nastavak baroknog XVIII. stoljeća i kao utilitarno graditeljstvo. Uza svu oskudicu umjetničkoga materijala g. Babić je ovaj period uspio prikazati u političko-kulturnom presjeku vanredno uspjelim feljtonističkim stilom, nekom narativno-slikarskom tehnikom. Istim je stilom pisac kao od jednoga daha ispisao i drugo, i treće, i četvrto poglavlje i tako spasio svoje djelo od onoga filigranskoga strukovnjaštva bez životne snage, koje pri sličnim radnjama zna postati samo sebi svrhom i upropastiti čitavu stvar.

Drugo doba (1830.—1860.) nosi previše artificielan i suvišan podnaslov — *Dobrovoljna kulturna recepcija i prvi pokušaji kulturne resorpcije*, — iz kojega većina ne će mnogo naučiti. Uvod, zapravo historijsko-kulturni prikaz ilirskih vremena djeluje poput kakve temperamentne skice, kojom se samodopadno ruši iluzija ilirskih dana, briše »dražesna biedermeierska slika i pokazuju se osnovice *polustanja*, osnovice *iskrivljenog razvitka*, već i po imenu krivog, političkog, socijalnog i kulturnog«. Mora se priznati ovaj kratki uvod je pravi majstorluk sintetičkog prikaza čitave jedne epohe, to više, što zapanjuje smionost, kojom se hoće sve dosadašnje lekcije o ilirizmu okrenuti za 180 stupnjeva, iako je općeniti dojam ipak previše tmuran i crn. Dakako Babićeva uloga i nije bila razraditi taj politički i socijalni razvitak, nego likovno-umjetnički, stoga odmah prelazi na ovaj, da solidnom spremom objasni značenje graditelja *Felbingera*, »čiji rad daje čitavom drugom, a ponešto i trećem periodu u gornjoj Hrvatskoj, a napose u Zagrebu, naročiti biljeg«. (Šteta, što ne donosi današnje brojeve ulica, gdje se nalaze F. zgrade. To bi mnogome pomoglo u orijentaciji.) Iza iscrpivoga prikaza svih tadašnjih graditelja, portretista i slikara doseljenih *(Stroy, Zasche)* i domaćih, iza kako je dao odličnu sliku tadašnjih stilskih osjećanja u Evropi i kod nas (provincijalni biedermeier) slijedi studija značajnoga lika *Vjekoslava Karasa* (1821.—1858.)

Naprotiv sam pisac ostavlja posve otvorena vrata, kad piše: »Talenat ostaje uza svu povezanost, uza sve te uvjete *neprotumačiv*, isto tako kao što je *neprotumačiva* svaka naravna sila u svojim zadnjim uzrocima«, — velim, otvorena vrata, jer se baš tragom toga *neprotumačivoga* dolazi do svijetlih rezultata o mističkom podrijetlu, do kojih su došli *Maritain*, i naročito onaj suptilni »maitre« moderne kritike, akademik *Bremond*.

na punih deset stranica. Tih deset stranica je pisano tolikom toplinom i ljubavlju, da se vidno izdvajaju u čitavoj knjizi. Studija o Karasu je Babićevo ne samo najuspjelije kritičko, nego zapravo literarno djelo.

Treće doba (1860.—1890.) ima također svoj sažeti uvodni presjek, koji nosi svu osebujnost prije spomenutoga uvoda, pojačan prenatrpanošću lica, strujanja, programa i važnih događaja, što uistinu daje dojam kaosa i previše tamne slike produženog »polustanja«. Likovni život ovog perioda predstavljaju *Waldinger*, *Quiquerez*, *Mašić*, *Rendić*, *Kršnjavi* i stranac *Bollé*. *Quiquerez* je u Babićevoj knjizi doživio potpunu rehabilitaciju, a neke njegove slike (»Konji na Vratniku« i »Žena iz sv. Klare«) proglašene su za rijetke stvari u cijeloj našoj umjetnosti, dok je *Mašić* vrlo slabo prošao. Babić mu naprosto ne može oprostiti, što je prošao mimo *Maneta* i što »mu je impresijonistička paleta tajna«. Centralna ličnost ovoga perioda jest *Iso Kršnjavi* i Babiću je vanredno uspjelo da ga kao u kakovom feljtonu prikaže. Politički razlozi teških dana nagodbenog perioda, u kojima je Kršnjavi djelovao i kao političar, oviše njegovo ime poslije rata šutnjom, a prije toga čestim napadajima. Babićeva studija o Kršnjavomu znači visoko kulturni gest, pravu pravcatu *korekturu*. Osim toga neugodnoga ali časnoga posla rehabilitacije i postavljanja na pravo mjesto tako epohalne ličnosti, o kojoj se nije napisalo gotovo ništa, a čulo se toliko iskrivljena i zlobna, g. Babić je imao neobično tešku zadaću htijući da cjelovito prikaže svu nevjerojatnu kompleksnost Kršnjavijevog intelektualnog, književnog, organizatornog i čisto slikarskog djelovanja. I s druge strane g. Babić je imao prekrasnu i zahvalnu temu: plodno i bogato kulturno i umjetničko djelo universalnog, dubokog i jedinstvenog našeg intelektualca prikazati kompetentno, sa istančanim shvaćanjem i to sve po prvi put kod nas zapravo kao neko senzacijonalno otkriće, barem za sve mlađe poslijeratne generacije.

Na koncu je *Herman Bollé* dobio svoje zasluženo mjesto. Jedino je šteta, što se nije ni jednom rečenicom nešto objasnila restauracije katedrale, jer barem to zanima i šire slojeve.

Četvrto doba (1890.—1914.) predstavlja najinteresantnije i na-bogatije poglavlje. Tu su prikazani *Bukovac*, *Bela Čikoš-Sesia* i prvi naši impresionisti *Račić* i *Kraljević*, koji su doneseni pravim člankom. Upada u oči ona tanka negativna nit, kojom g. Babić prelazi preko *Bukovčeva* slikarstva. Prema *Celestinu Medoviću* je bio škrt priznanjem i pozitivnom ocjenom, dok je svaku prigodu upotrebio da ga u nečem spusti. Bezbroj slika uopće ne spominje, tek što kaže, gdje se nalaze, a time nije mnogo pomoženo za orijentaciju publici, koja uopće ne zna, koje su to Medovićeve slike u katedrali, u jezuitskoj crkvi, u Požegi, u Bjelovaru, u Novoj Gradiški i dr. Sve tri velike slike »Bachanal«, »Dolazak Hrvata« i »Splitski sabor« imale su pod Babićevim perom naročito lošu sreću, jer gotovo sve što je o njima napisano negativne je naravi. Ne želim reći krivo, ali dojam je takav kao da se u pozadini svega toga nešto krije. *Ivan Tišov* uza sav »akademizam« [illegible]

ikakvih pretenzija«, nije zaslužio onako oštru riječ za slike u kazališnom foyeru.

Iza vanredno duhovitog i originalnog osvjetljenja pejsaža Dalmatinske i Panonske Hrvatske posebnom su pažnjom prikazani naši pejsažisti *M. Cl. Crnčić i Ferdo Kovačević.* Ne upuštajući se u pojedinosti u tom mnoštvu pribranoga materijala, kojega je g. Babić majstorski rasporedio iznijet ćemo na koncu samo nekoliko općih konstatacija.

Babić je, mora se priznati, odlično riješio ulogu povjesnika umjetnosti, te je solidnim znanjem iznio sve nužne podatke o umjetnicima, o vremenima, o školama, te održao sretno ekvilibrij između estetske i povijesne obradbe, a treba posebno istaći one vanredno uspjele umjetničko-psihološke studije o Karasu, Čikošu, Kršnjaviju, Račiću i Kraljeviću. Ali kad se raščlani Babićev estetski kompleks sudova, nije teško zapaziti, da se Babićeva kritika oslanja isključivo na formalne kvalitete umjetnine. On umjetninu prosuđuje vrlo strogo po likovnoj potpunosti i na taj način iz njegovih rečenica i njegove kritike izbija ekstremno formalističko *stanovište impresijonizma.* Istina je, da vrijednost kod slika u prvom redu određuje »skladnost slikarskih vrednota« (linija, forma i boja), ali ne *isključivo,* jer onda ćemo ostati u velikom zakašnjenju nepopravljivi l'art pour artisti, to više, što čovjek, pa i onaj najkulturniji, ne voli promatrati umjetninu desinteresiranim strukovnjačkim načinom, nego je uzima kao životni izraz cjelokupne ličnosti, kao izraz, koji nije isključivo estetskoga značaja, nego koji prodire u život čitavoga društva.

Babiću je impresijonizam u tolikoj cijeni, da naročito podcrtava Račićevu »orijentaciju pram *čistog* i *nenatrunjenog* ideala slikarstva«, Račića i Kraljevića smatra »najjačim i najizrazitijim likovnim predstavnicima XIX. stoljeća«. Oni su »polazna tačka« i »najjači akcenat« našeg likovnog života. Sve zato, jer im je »Manet bio idol«,*Edouard Manet* — otac impresijonizma, »koji je za njih značio *jedino ispravno* rješenje i *jedino pravi put* spram suvremenosti«. (str. 147.)

Ako taj »jedini pravi put« analiziramo kao životni izraz onodobne filozofske, socijalne, poetske i religijozne ideološke osnovice, naići ćemo na goli *naturalizam.* »No ta njegova (Račićeva) parola Manet nije toliko značajna samo zbog *orijentacije spram čistog slikarstva,* nego, ako promotrimo, što je uistinu bio Manet, i zbog cijeloga njezina *sadržaja«.* (str. 144.) Hic! Sadržaj je naturalizam. To veli i K. Scheffler »On (Manet) daje *narav* iz prve ruke, on naivno, bez ikakva podmetanja bilo kakvih *ideja,* konstatira« (cit. B. str. 145.), a još jasnije I. Cankar »Koncem 19. st. se kao posljedica opće materijalističke filozofije eksaktna *obnova naravi* smatrala za »pravi« i pače *»jedini pravi«* predmet umjetnosti. To je čista forma naturalist. mišljenja. Moderni naturalizam se je najjasnije izrazio u formuli »l'art pour l'art«. Umjetnik (impresionista, smatra *narav kakova jest* za predmet slikanja i slika mu nije ništa drugo nego umjetničko fiksiranje plastič-

nih, prostornih, svjetlostnih i kolorističkih dojmova, koje iz naravi prima.«

Kad se uzme sve to u obzir, ne znamo, da li će hrvatska javnost pristati uz Babićevu klasifikaciju. Život naših dana počeo je velikim korakom odmicati od ideoloških zasada naturalizma, a možda ni jedna ljudska manifestacija to ekstremnije ne propovijeda kao baš suvremeno slikarstvo. Nova misaonost formira i novi stil. Ako je istina, što sam Babić u uvodu veli, da »značajke pojedinog stila tek tumače glavni sadržaj«, t. j. »umjetnika, *čovjeka*«, onda stvaranje stila znači djelo, koje seže daleko preko čistih umjetničkih pitanja i zahvata čitav život. A da li će *čovjek naturalista* kao glavni sadržaj impresijonizma uvijek biti smatran najčišćom, pače polaznom točkom našega likovnoga života? Usuđujemo se kazati: *ne!* Sincerus.

MATI ČEKA

(Zbirka novela Ive Kozarčanina.)

Imade cijela skala misli o materi počevši od filozofskih Nietzscheovih aforizama, da je rješenje ženske zagonetke materinstvo i oštre linije Weiningerovske, koji postavlja mater protiv bludnice. Već je Dumas naglasio da je mati biti patriotizam žene, a kod nas se i danas još obdržavaju t. zv. »majčini dani«, gdje se veliča misao na majku.

Mati je u Kozarčaninovoj knjizi ona stara dobra patnica, koja sama u sebi skriva bolove i svoj križni put. Život matere iznesen je ovdje u punoj tragici i bez one nametljive buke suvišnoga socijaliziranja. Bijeda i stradanje onih malih i bezimenih seljačkih obitelji, govori iz ove knjige iskidanim glasom, ne umjetnim plačem, ne namještenim protestom, već ostavljajući duboke zareze u duši. Često se novela raspline u lirske momente (Šuma šumi), ili iz toploga akvarela, gdje pričaju rijeke »cijelu večer jednu tužnu dugu priču«, krik čovječje patnje unosi nemir u rujanski pejsaž i rijeka je ispričala muke splavara i jedno uzaludno čekanje sirotana. Svijet pastira, beskućnika, splavara, sirota, i daje sva svoja životna stradanja, koja »tihim koracima« pišu sve veće tragedije.

Ove Kozarčaninove novele, što ih je izdala »Omladinska knjižnica doma i škole«, pisane su toplinom i iskrenošću, one su jedan duboki glas čovječji za onu nepriznatu i neproslavljenu mater. Ove novele bez reklamne buke za nametljivim socijaliziranjem, dale su svijet bijede iskreno i neposredno. Upravo sugestivno djeluje prva u zbirci novela »Mati čeka«:

»Strah se je došuljao iz tamnih uglova u materino srce, koje je obuhvatio, dugačkim koščatim prstima; oni su stezali do krvi. Ispružila je ruku, da se obrani, a vjetar mekano udari u prozor. U sobi nastade mrtva tišina. — — — Mati zarije glavu u ruke.«

Kamilo Križanić.

KNJIGA O ZADRUŽNOJ DEMOKRACIJI

Dr. James Peter Warbasse: Zadružna demokracija. Izdanje Zadružne štamparije. Cijena 40.— dinara.

Dr. J. P. Warbasse je jedan od najpoznatijih američkih zadrugara, predsjednik Zadružne lige U. S. A. i član Centralnoga komiteta Međunarodnoga zadružnog saveza. Po zanimanju je liječnik, koji se naročito bavi t. zv. socijalnom medicinom. Napisao je mnogo članaka i dvije knjige o zadrugarstvu i to: »Što je zadrugarstvo« i »Zadružna demokracija (ova je knjiga sada prevedena i štampana u Beogradu). Dr. Warbasse imade svoje specijalno i vrlo zanimivo shvaćanje zadružnoga pokreta, kao osnove budućeg socijalnog uređenja, utemeljenog na slobodi, a ne na prisili i izrabljivanju. U knjizi o zadružnoj demokraciji, Warbasse raspravlja o zadružnom pokretu, njegovoj filozofiji, metodama, radu, o njegovom odnosu prema državi, nauci, umjetnosti, trgovini i t. d. Knjiga je vrlo potrebna svakom intelektualcu kao informativni uvod u zadružne probleme i ideologiju i stoga je mi možemo svakom preporučiti. Šteta je samo, da takova knjiga nije izašla kod nas, jer bi sigurno našla mnogo veći krug interesenata.

V. R.

HAROLD LASKI: POLITIČKA GRAMATIKA

Primili smo na recenziju poznato djelo Harolda Laski-a, profesora londonskog sveučilišta, koje je u seriji »Javno pravo« izdala beogradska knjižara g. Kona. U knjizi se obrađuju mnogi aktuelni problemi, a naročito su zanimiva poglavlja o nacionalizmu i civilizaciji, o vlasništvu, suverenosti i t. d., tako da će ih i onaj, tko se ne slaže s autorovim stanovištem rado pročitati. Predgovor djelu napisao je S. Jovanović i to u obliku kritičkoga razmatranja o pluralizmu.

B.

Hrvatska lirika

VINKO NIKOLIĆ: PROLJETNA SVITANJA

»Iskreni osjećaj, polet, priroda, sve kazano neposredno i toplo...« (V. Nikolić »Pet knjiga stihova mladih«, »Hrv. Smotra« br. 1., god. III.). Na prvi je pogled jasno, da to ne bi imala biti neka općenita oznaka lirike ni u obliku deskripcije. nego tek ono, što on u lirici osjeća.

Čitajući njegovu nedavno izašlu zbirku »Proljetna svitanja« ne možemo reći, da joj nedostaju ove oznake. Ima u njoj osjećaja, prirode, mnogo neposrednosti i topline. S mnogo osjećaja pjeva on o plavilu mora na jugu, o bajamima, što su tek procvali i o kući na žalu, gdje mati čeka sina da dođe »ove predbožićne noći«.

»Jesu li procvali bajami stari pokraj našega stana,
da li je rodilo lozovo pruće mrtvoga krša,
da li se rascvaše mirisne višnje i jabuke sočne iz malena vrta,
jedre li crvene slatke trešnje?« *(Proljetno svitanje.)*

Nitko ne može ustvrditi, da u tim stihovima nema ljepote i priprostog osjećaja. I taj nas isti utisak, koji ostavljaju ovi stihovi, prati kroz čitavu zbirku; čežnja, nostalgična čežnja za kućom, mnogo, gotovo i previše tuge i neka tiha, skromna povučenost. To osjećamo i onda, kad on pjeva o majci, što naslonjena na kolodvorska vrata čeka sina, da dođe iz grada, o ocu, što je svoj vinograd »grijao staračkim dahom, natapao kapljama očiju svetih«. Taj prvi dio knjige u štokavskom narječju pun je tih i sličnih motiva. Većim dijelom različiti subjektivni osjećaji, zahvaćeni s više ili manje uspjeha, pa uz to i tri pjesme sasvim religioznoga karaktera (»Isus pohađa Primorje«, »Pričest rastanka« i »Uskrsna pjesma«). Među svima su svakako najuspjelije pjesme »Proljetna svitanja« i »Vinograd moga oca«. Osobito ova posljednja odskače od ostalih već i radi toga, što joj i sam sujet ima širi obujam, nego kod drugih, u kojima se Nikolić uvlači u se, u svoju nutrinu i reproducira iz nje svoje najintimnije osjećaje. U tom obliku one su katkada previše sentimentalno plačljive, natopljene s premnogo melankolije.

Mnogo je uspjeliji drugi dio zbirke, pisan čakavskim šibenskim dijalektom. U njemu je Nikolić više svoj, samostalniji, bliži svojoj okolini i »trudnim judima«, što u znoju, žuljavim rukama izvlače iz zemlje »gorki kruv«. Mnogo intimne topline izbija iz pojedinih stihova, a muzika čakavskoga šibenskoga govora daje im neki posebni osebujni čar. Jednostavno, ali s mnogo efekta pjeva on o svom ocu, braći i trudnim težacima.

»A jednog je jutra žverin ka uvik zvonija,
a moj ćaća osta je spati.
Stariji brat je uzeja njegovu torbu i bardak
i u poje iša.
A drugi, marangun, u konobi tarabe planja,
treći, šta je u tovernu iša, u Ameriku za srićom je oša,
a četvrti: iden u velike škole i libre čitan.
(Gorak je zemje kruv.)

Toliko plastike nalazimo često u tim njegovim pjesmama. Uz to onaj neposredni kontakt s narodom, razumijevanje i ljubav za njega, specifične su osebine Nikolićeve poezije.

Ta je ljubav podijeljena i onom sakrištanu, što je:

»... cilu noć zeba na moru u staroj gonduli
i utaman čeka ribu, šta je tirala bura,
ponda je vozija kući, da ujutron zvoni Zdravo-Mariju.

Poton je poša kući, da se k'o svoji zgrije,
tužan šta nije ulovija ništa
za danas za isti.« *(Zimsko jutro.)*

Osobito je izražena ljubav u pjesmama Šibeniku; ali od njega protežc je on i na Zagreb, pa onda na cijeli svoj rod.

»Pozdravite familiju cilu; i Zagreb moj dragi,
šta mi je usridi srca, mil ko rodno mi misto,
i više; š njim cili 'rvaski rod; moj ka ćaćin dom,
puno na nj mislim; š njim pozdravljam Vas.«

(Knjiga za Zagreb.)

Sve ove pjesme odaju mnogo patriotizma, ljubavi za rodnu grudu, za svoj narod i jezik, pa djeluju nadasve simpatično. Vidi se odmah, da je ova vrst pjesama Nikoliću ne samo idejno bliža, nego da i tim šibenskim dijalektom uspijeva on svome izražaju dati mnogo više snage i dinamike. Kod nas je danas regionalna poezija našla već mnogo razumijevanja i priznanja, pa bi bilo dobro, da se Nikolić u tom smjeru usavrši, jer njegove pjesme u dijalektu kud i kamo bolje uspijevaju od onih, što su pisane književnim narječjem. Razlika je između jednih i drugih očita: Dok se u ovim štokavskim pjesmama osjeća dosta nesamostalnosti (utjecaj Sudete i još nekih mlađih pjesnika), u drugima je Nikolić potpuno svoj, pa baš taj šibenski dijalekt daje njegovoj poeziji posebni ton i boju. U njima se pokazuje Nikolićeva sposobnost i talenat; on nam s njima daje nešto novo, pa upravo zato i privlačivo, nešto mimo već dosadne i monotone svakidašnjice, pa ako nastavi u tom smjeru, mogao bi zabilježiti mnogo lijepih uspjeha.

Zlatko Majtin.

Narodno kazalište

STEFAN L. KOSTOV: »GOLEMANOV«

Komedija u tri čina. Redatelj Alfons Verli. — Premijera 12. travnja 1935.

»Golemanov« je prvorazredno književno i scensko djelo, koje se odlikuje izvrsnom tehnikom i kompozicijom. »Golemanova« s pravom nazivlju dostojnim predstavnikom bugarske komediografije. U autoru »Golemanova«, Stefanu Kostovu upoznali smo realistu, koji dobro poznaje suvremenu stvarnost političkoga života i imade naročiti dar opažanja, te mu na toj bazi uspijeva snažno dramatizirati karaktere političkih partizana i karijerista. S »Golemanovim« oživljen je na našoj sceni ponovno u jednoj novoj originalnoj nuanci tip »prijatelja naroda«, u stvari tip megalomana i »laktaša« prvoga reda.

Gledajući »Golemanova« vidimo svu tragiku tipova koje opisuje naš Ante Kovačić. »Golemanov« je onaj tip »udvospolenog« bića, koji se iz seljaštva odmah u prvoj generaciji gura u intelektualce, i tek što je opanak izmijenio cipelom već reflektira na ministarsku stolicu. Jednako kao Kovačićevi tipovi u romanu tako i ovdje u drami, nakon

svih peripetija u životu, upoznavši pravu zbilju, ljude i običaje, uvidjevši da su promašili svoj životni cilj, spoznavši tragiku svoga života, — duševno propadaju, polude ili svrše samoubojstvom.

Premda je »Golemanov« pozitivno i zahvalno scensko djelo, premda su tipovi od krvi i mesa uzeti iz suvremenoga života, — ipak je naša izvedba doživjela potpuni režijski, glumački i jezični neuspjeh. G. Verliu, koga smatramo našim najinteligentnijim režiserom, ovakovi komadi nikako »ne leže«. On zapadnjak, nikako se ne snalazi u djelima ovakovoga svijeta. Stoga je razumljivo, da nije mogao protagoniste povesti pravim putem. Kompliciranu i tešku glavnu ulogu Golemanova kreirao je g. Ajvaz. Ne loše, ali daleko od dobroga.

Posebno poglavlje bio je jezik, kojim se govorilo. To što smo čuli s naše pozornice uz najbolju volju nemoguće je nazvati hrvatskim jezikom. Prijevod g. Siniše Paunovića smatramo nemogućim za naše prilike. Takav jezik je skandal i sramota za kazališnu upravu, a i za gledaoce, koji ga toleriraju. H. Vuk.

CALDERON: »POSTOJANI PRINC«

Misterij u tri čina. Redatelj dr. Branko Gavella k. g. — Premijera 17. travnja 1935.

Izvedbom »Postojanog princa« ponovno je afirmirana tvrdnja, da prava umjetnost vječno živi. Misterij »Postojani princ« ispjevan je oko 1640. godine, dakle prije tri stoljeća, pa ipak ostao je do današnjega dana živ i aktuelan. Činjenica je, da djela stvarana na bazi duha i humaniteta, danas nakon nekoliko stoljeća i decenija žive među nama, ispunjuju poslijeratnu duševnu prazninu i bliža su nam od mnogih produkata našega vijeka.

I naše je kazalište izvedbom »Postojanog princa«, nakon sterilnosti i lutanja, rehabilitiralo svoj prestiž. Unaprijed se zna, da komadi kao »Postojani princ« ne će toliko puta puniti kuću kao različiti »Plesovi u Savoji« i »Zemlje smiješka«. Međutim to ne smije da smeta ozbiljnu i reprezentativnu pozornicu da prema mogućnostima iznese i po koje klasično djelo.

Calderon de la Barca, nakon Dantea — najveći pjesnički predstavnik katolicizma, dao nam je u »Postojanom princu«, toj himni vjeri i idealu, remek-djelo velike, iskrene i dubokom vjerom prodahnute poezije. *Goethe* u jednom pismu Schilleru, napisao je o »Postojanom princu«: *»Da, mogao bih reći, kada bi poezije sasvim nestalo iz svijeta, mogla bi se opet stvoriti iz ovoga komada.«* Uprava našega kazališta posvetila je izvedbi toga djela svu potrebnu ozbiljnost. Režirao je kao gost g. dr. Branko Gavella. S finim ukusom i tehničkim znanjem lijepo je naglasio onu podsvijesnu žudnju našega vremena za stalnost, načelnost i požrtvovnost. Glavnu ulogu nesretnog infanta Fernanda kreirao je g. Dujšin. Kreacija, koju treba vidjeti. U njegovoj glumi osjetilo se svo proživljavanje žrtve postojanoga princa, a slava pobjede bila je istinski proživljena kroz izražaj patnje. Uz centralnu

ličnost g. Dujšina izvanredan je bio i g. Pavić kao sultan od Feza. U ostalim ulogama nastupili su gđa Kraljeva te gg. Grković, Strozzi, Rakuša, Jovanović i Afrić.

Konačno treba spomenuti i odlični pjesnički prijevod Milana Begovića. Ipak se jednom, nakon dugog vremena, s naše pozornice čuo lijep i čist hrvatski jezik. Izvedbom »Postojanog princa« zagrebačka drama može biti ponosna, predstava, koju treba vidjeti svaki misaoni čovjek. H. Vuk.

ĐURO PREJAC: »VJEČNI ŽENIK«

Glazbena šala u 8 slika. Dirigent Lovro Matačić. — Redatelj Tito Strozzi. — Premijera 29. travnja 1935.

Srdačnost i toplina temeljni je osnov svakoga Prejčevoga umotvora. Niti jedna njegova drama nema dubokih problema, niti jedna glazbena stvar nema teških i nepristupačnih melodija. Stoga i Prejac ima svoju publiku. Njegova publika nije pretenciozna ni kritična, naprotiv ona se hoće zabaviti i čuti nekoliko umiljatih i pristupačnih melodija. S toga stanovišta Prejac je sa svojom najnovijom glazbenom šalom »Vječni ženik« imao potpuni uspjeh. Radnja se odigrava u našem Hrvatskom Zagorju i svi napjevi zadojeni su, uvijek lijepom zagorskom romantikom. Centralnu figuru Grge kreirao je s mnogo uspjeha g. Cilić; moguće malo prebučno. Glavne pjevačke uloge kreirali su odlično gđica Druzović i gg. Šepec i Kučić. I ovom prilikom vidjelo se da g. Šepec uživa velike simpatije zagrebačke publike (pljesak na otvorenoj sceni!) i da je mnogo više od publike voljen od drugih protekcijom »importiranih« tenora.

Predstavom »Vječni ženik« oprostio se od zagrebačkoga kazališta i publike autor g. Đuro Prejac, nakon 40-godišnjeg najusješnijeg rada na polju hrvatske kazališne umjetnosti. Burno aklamiran od publike, pozdravio ga je prvi g. Tito Strozzi u ime Narodnoga kazališta, zatim duhovito i originalno kao uvijek g. Nikola pl. Faller, te na kraju lijepim i iskrenim govorom gđa Micika Celić, u ime društva Hrvatica Katarine grofice Zrinski. H. Vuk.

KA MESARIĆ: »POSLOVNE TAJNE«

Satira u tri čina. Redatelj Ka Mesarić. — Premijera 2. svibnja 1935.

»Poslovne tajne« peta je domaća dramska premijera ove sezone. Svakako lijep broj za našu domaću dramatiku. Uočivši još, da su svih pet autora (Senečić, Božena Begović, Batušić, Feldmann i Mesarić) mladi ljudi, stvar postaje još simpatičnijom. Razumljivo je, da pretpostavljamo da uzrok toj prilično velikoj domaćoj produkciji nijesu kazališne tantijeme, već svaki stvara »sua sponte« — zbog osjećanja dramskoga talenta.

Najnovije dramsko djelo g. Mesarića prvenstveno je scensko djelo, »teatru je dana prednost«, dok je »literatura zanemarena«. Pro-

blem, koji si je autor postavio lijepo je vodio kroz dva čina. Premda imade prigovora, moguće i opravdanih, da je cijela radnja odviše nenaravna i neuvjerljiva, ipak se prva dva čina lako gledaju i drže gledaoca u napetosti. Nažalost poslije dva dobra čina, tehnički na visini, slijedi treći — posve loš i promašen. S prva dva čina dokazao je Mesarić da imade osjećaj za snažnu, efektnu dramatiku. S uspjehom je karakterizirao neke tipove, a dijalog mu je, premda jednostavan, ipak oštar i efektan. No treći čin, čiji je svršetak upravo zagušen, ostavlja dojam skice — nacrta za konačni oblik. S tim trećim činom prestaje svaka satira, u koliko je uopće u prva dva čina imade. Svršetak, namjesto da je jasno ocrtan i omeđen logičnim svršetkom, on je posve neodređen i nelogičan. Zbog toga cijeli komad ostavlja nepotpun dojam.

Najuspjeliju i najizrađeniju ulogu Tereze Frigan dala je gđica Babić. Gđica Babić je upravo briljirala u toj ulozi. Svaki ton, gesta i izražaj bio je prvorazredan. U ostalim ulogama gđa Podgorska i Dragman, te gg. Grković, Laurenčić i Jovanović. Režirao je sam autor. Moguće bi tuđe režijsko oko uspjelo štošta popraviti u autorovu korist. S ovim komadom ponovno se vidjelo, kako je u drami teško napisati dobar, uvjerljiv i skladan završetak. H. Vuk.

GEORG FARQUHAR LENNOX: »BIJELI JORGOVAN«

Komad u pet slika. — Redatelj Alfons Verli. — Premijera 14. V. 1935.

Većina kazališne publike voli gledati napetu radnju, brz razvoj i zanimljive ličnosti. Kazališni komad s tim elementima je »efektan«. Dakle i kriminalno-društveni komad »Bijeli jorgovan« je u tom smislu efektan. U koliko postoje kakovi opravdani prigovori oni ostaju iluzorni, dok publika povlađuje. Kazališni informativni list »Komedija« obavijestio je publiku opširnije o tom komadu. Međutim cijeli komad najbolje karakterizira slijedeći citat iz spomenutoga lista: »U njemu (»Bijelom jorgovanu«) ne smijemo tražiti neke posebne tendencije, teze ili novosti, njega moramo samo gledati« a mi ćemo još dodati — i isto tako zaboraviti. »Komedija« završava: »Tko dolazi u teater da gleda, taj ne će ostati razočaran.« I time je o tome kriminalnom romanu rečeno sve. Od interpreta treba spomenuti g. Beka. Dao je mnogo čovječnosti, topline i prirodnosti. Ostali, gđe Grahor, Dragman i Huml kao i gg. Dujšin, Petrović, Nučić i Rakuša pouzdani. Režirao je s mnogo umjerenosti g. Verli.

H. Vuk

ERNA KRAJAČ: »SITNIČARIJA STAROGA PEROŠA«.

Gluma iz zagrebačkoga predgrađa u šest slika. — Redatelj Aleksandar Freudenreich. — Premijera 18. svibnja 1935. — Glumio zbor Matice Hrvatskih Kazališnih Dobrovoljaca

Izvedbom »Sitničarije staroga Peroša« doživjeli smo vrlo ugodno iznenađenje. Istina je, da MHKD nije nikada »podbacila«, ali ovom

predstavom, uz ostale pozitivnosti, dokazala je spremnost rješavati i veće i teže zadatke. Sama drama — jedna od najboljih naših pučkih drama; glumci-dobrovoljci ravni profesionalnima; režija prvorazredna; ukratko: izvedbom »Sitničarije« dobrovoljci su nadmašili profesionalni teater. A što da se kaže za publiku? Ono oduševljenje, kompaktnost, pažnju i aktivno sudjelovanje publike u samom prikazivanju može postići samo MHKD. Publika, vjerna i posve odana izvedbama MHKD, odmah poslije prve, a pogotovo poslije druge slike (u sobi iza sitničarije) posve je »zagrizla« u komad i gotovo bez daha pratila i živjela sa zbivanjem na sceni.

»Sitničarija staroga Peroša«, gluma je iz zagrebačkoga predgrađa. Autorica, do sada prilično nepoznata širim krugovima, doživjela je svojom dramom potpuni uspjeh. Komad pisan bez ikakovih prikrivenih namjera, nadmašio je gotovo sve ove saisonske domaće premijere. U toj glumi nema doduše nikakovih »dubljih problema«, autorica nije zalazila ni u kakove psihologijske i socijalne dubine, naprotiv pisala je komad jednostavnim svima razumljivim načinom, te donijela uz zanimljive ličnosti i brz razvoj, dah i svježinu našega čovjeka sa svim svojim vrlinama i manama. Gđa Krajač, specijalno obrađuje jedan dio naše stvarnosti »pet minuta udaljen od najstrožega centra«, a u biti svojoj ta »naša stvarnost« vjerno je zrcalo zbivanja i težnja nas kao cjeline. Premda je cijela radnja kao i sva lica koja dolaze na scenu »čisto ljudska«, ipak u njima nalazimo ono specifično naše, osjećamo, da sva ta lica, premda žive u centru velikoga grada, imaju još uvijek živu vezu s našim narodom, sa zemljom, koja ih je stvorila. Autorica je naročito uspjela u karakteriziranju lica, koja su vrlo realna i uvjerljiva. Uopće, komad imade svoju unutarnju vrijednost i zato će zacijelo imati trajan uspjeh.

Uspjehu komada mnogo su pridonijeli i odlični interpreti, kao i izvrsna režija. Kreacije gđe Olge Freudenreich i Drage Leventić-Madle superiorne su mnogim profesionalnim kreacijama. U režiji g. Freudenreicha, koji je i »spiritus movens« cijeloga dobrovoljačkoga zbora, osjetilo se da je svaka kretnja, svaki ton i svaka mimika proučena, promišljena i uspješno izvedena. Već od prije naglašena kompaktnost i skupna igra MHKD ponovno je opravdala svoj dobar glas. Uopće cijeli zbor dobrovoljaca ostavlja utisak jedne velike obitelji, u kojoj svaki s najvećom ljubavlju i pažnjom vrši svoju dobrovoljnu dužnost. Jasno je, da samo ovakav rad prožet čistim idealizmom može donijeti velikih i zasluženih uspjeha.

H. Vuk

Likovna umjetnost

IZLOŽBA MOTIKE U »MODERNOJ GALERIJI«

Motika nam je dosad bio poznat tek po pojedinim svojim radovima. Ovaj put nam je čitav njegov opus pred očima, pa možemo o njemu govoriti s većom sigurnošću. Motika je po svom osnovnom raspoloženju apsolutno lirik. On na svojim slikama potpuno zabacuje bilo kakav narativni elemenat — on na njima fiksira samo osjećaj i ugođaj. Kako je lirika, u svojoj biti, zapravo improvizacija, tako je i karakter Motikinih slika sasvim improvizatorski. On brzo hvata štimunge i virtuozno ih baca na platno ili karton. Nema kod njega mučnog i dugotrajnog rada, jer štimung treba odmah prenijeti, da se raspline i nestane.

U tom svom brzom improvizatorskom radu, da uštedi što više vremena, on virtuozno znade iskoristi sav efekat, što ga pruža i sam materijal: fini ton kartona, dlačice na platnu i boju platna. Zanimivo je, kako Motika upotrebljava uz ulje ili gvaš (na istoj slici) i crayon, tintu, tuš i sl. da pojača efekat. To je svakako dokaz, da u njega postoji jaki osjećaj za specijalno slikarsko izražavanje.

Spomenuli smo, da je jedna od bitnih karakteristika Motike improvizatorstvo. I gdjegod je on pošao dalje od toga, tu je zapeo, osim uz neke iznimke. Tako je to slučaj s kolodvorom (br. 2.), zatim kod triju glava (br. 70, 72 i 67), koje su sve i loše modelirane, i bez kolorističke i izražajne jasnoće, pa onda recimo park (br. 43), koji je koloristički u najmanju ruku neukusan, a perspektivno uopće nije riješen. Iz tog okvira izlaze onda kao dobre stvari: zec (br. 16) i špediterski konji (br. 49).

Neizmjerno je bolji Motika na kartonima i platnima, gdje je došla do izražaja njegova improvizatorska lirika. Tonovi su mu diskretni i paučinasto tanki i jedva vidljivi. Šteta, što je ta neposredna lirika na nekim djelima prešla već u maniru. Na pr. trešnje u cvatu (br. 52), aleja (br. 54), te pejsaž (br. 17), gdje uopće nije nikako riješena dubina ni pozadina.

Između brojnih slika ističu se: aleja (br. 9) s finim svijetlozelenim tonovima, interieur (br. 27), vrt (br. 73), gdje je ton platna (br. 12), proljeće (br. 59) s vrlo suptilno danim ružičastim, bijelim i zelenim tonovima, intericus (br. 27), vrt (br. 73), gdje je ton platna i dlačice na njemu neobično virtuozno upotrebljen za cjelokupni efekat slike, i konačno jedna od najboljih slika suho cvijeće (br. 56).

Na koncu treba još jedamput naglasiti: kad Motika prelazi okvir improvizacije, nestaje mu snage i on ne svladava ni materijala ni objekta. I dok god ne pređe tog okvira, daje vrlo dobre proljetne štimunge pune mirisa, sunca i zraka. A o tom najbolje svjedoči ova izložba.

M. Keglević

PRVA IZLOŽBA »ZADRUŽNOG SALONA«

Vrlo je teško izložbu, na kojoj je izloženo 70 djela raznih slikara i kipara, klasificirati i ocijeniti. Može se samo upozoriti na neke pojedinosti i osvrnuti se samo na neke stvari.

Svakom, tko je prošao jedamput ovom izložbom, jasno je da je najpozitivniji njezin rezultat izložena plastika. Izložila su tri kipara: Juraj Škarpa (na kojega smo već lanjske godine imali priliku upozoriti), Eckert Ivan i Dujmović Šime. Najsimpatičnija je pojava Škarpe. On se je danas već sasvim staložio i njegov se stil tako iskristalizirao, da je apsolutno moguće između stotinu djela prepoznati njegova. On je u sebe povučen lirik, bez ikakvih megalomanskih pretenzija (kao što je to slučaj s mnogim posljednjim Meštrovićevim djelima). Danas je on sasvim prevladao svoju raniju naturalističku fazu i kod njega su sve realno zahvaćene forme transponirane u muziku i ritam linija. Od te prve naturalističke faze preostale su na toj izložbi: Krist (br. 19) i Madona (br. 55). Druge plastike: Madona (br. 22), sudbina (br. 54) i Zadnja pratnja (br. 32), pripadaju ovoj drugoj fazi. Njegove plastike djeluju, usprkos malog formata, monumentalno. Eckert sa tri plastike (Baby br. 5, Studija br. 51) i Ivan Kujundžić (br. 58) te Dujmović s jednom plastikom (Sv. Ivan br. 40) zahvaćaju objekte sasvim realistički i uspjeli su, da u ovo nekoliko plastika dadu vrlo dobre stvari. Osim njih izložio je i Frais nekoliko plaketa, no on daleko zaostaje za trojicom gore spomenutima. — Svakako, da još jedamput konstatiramo, plastika je najuspjeliji dio ove izložbe. Što se tiče platna, ima ih relativno vrlo malo uspjelih. Ističu se: Portret Pere Magerla od Uzorinca (br. 8), Portal crkve u Cerniku od Orlića (br. 30), Proštenje od Šandora Reske (br. 43), a to je možda uopće najbolja slika čitave izložbe, Vukovarski stari most, akvarel od Renarića (br. 62) i Ciganka od Ivana Auera (br. 57). — Osim gore spomenutih izložili su svoje stvari između ostalih Iveković, Tomerlin, Bužan, Auer, Zinaida, Zandur, Karagodova, Virant-Crnčić i dr.

Tako bi uglavnom čitava izložba — osim plastike — bila dosta negativna. Međutim stvar spašava cilj i svrha te izložbe, t. j. pomaganje siromašnih članova zadruge. Prema tome treba da se podupre ta akcija. A mnogi će sigurno naći među tolikim platnima i takva, koja odgovaraju njihovom ukusu i zahtjevima, što ih stavljaju na umjetnost.

M. Keglević

DRUGA IZLOŽBA ZAGREBAČKIH UMJETNIKA

Uspoređujući ovu izložbu s prošlogodišnjom, moramo priznati, da je ovogodišnja bolja. Kvalitet izloženih djela stoji sasvim sigurno iznad prošlogodišnjeg.

U prvom redu udara u oči plastika, slično kao i kod »Zadružnoga salona«. Između ostalih ističe se Augustinčić, osobito svojim »Ikarom«. To je sigurno najbolja i tehnički najsavršenija plastika na izložbi. — Meštrović je izložio dva portraita. Dobar je portrait

gde P., dok je Trumbićev daleko slabiji. — R a d a u š je dao dobrih stvari. Ističe se »Tučnjava«, puna temperamenta i plastične snage. — Od plastičara još su izložili Antunac, Juhn, Bohutinski, Cota, Kerdić, Lozica, Matijević i Turkalj.

I ovdje moramo ponovno požaliti, što ni ove godine nijesu ovdje izloženi radovi Škarpe, koji je svojim izloženim radovima u »Zadružnom salonu« potpuno zadobio simpatije sviju, kako to konačno i odgovara njegovim umjetničkim kvalitetama.

Kvantitativno je slikarstvo daleko više zastupano nego li plastika. Samo što su izložene slike daleko slabije od plastika. U prvom se redu ističe U z e l a c, s finim i vrlo suptilnim kolorizmom »Nosačice« i vrlo dobrim »Portraitom«. — J o b je dao ove godine daleko boljih slika, nego prošle. Treba spomenuti »U krčmi« i »Turnjanje vina«, gdje je oštri zapažaj dan adekvatnim temperamentnim potezom kista i adekvatnim kolorom. — D e t o n i se uglavnom ustalio u čvrstim formama Hegedušićeve »Zemlje«. Manje agresivan od Hegedušića, daje on svoje objekte (ističu se »Svatovi« i »Pijana kočija«) u jednostavnim formama, dok mu je zato kolor bogat, kadkad, čak i previše bogat. — M u j a d ž i ć se već danas u svojim portraitima ponavlja. Međutim, što je još i sada karakteristično za njega, to je savršeni osjećaj za davanje toplih boja i njihovo harmonično koordiniranje s finim nuanciranim prelazima. (»Portrait«). — P a p p je dao tri vrlo dobre slike (»Pejsaž«, »Mrtva priroda« i »Sa trga«) i on obećaje vrlo mnogo. — Š u l e n t i ć je dao u dva akta i u »glavi djevojčice« dobre stvari, dok su mu ostala tri pejsaža daleko slabija. — T r e p š e je svojom dobro poznatom virtuoznošću izradio »Akt« i »Portrait«, dok mu jedan pejsaž uopće ne vrijedi da bude izložen. — J o v a n o v i ć svojim falsificiranim i neproosjećanim lirizmom (»U zasjenku« i »Poslije zabave«), nije mogao pružiti željeni efekat, P a r a ć je dao dvije vrlo suptilne slike, koje zaslužuju pažnju. (»Grančica bajame« i »Melona«). — K l j a k o v i ć sa svojim monumentalnim brončanim figurama deplasiran je kod ovakvog malog formata slike, a druge mu dvije slike (»U luci« i »Klis«) ne znače uopće ništa. — P o s t r u ž n i k nije uspio svojim slikama (»Zima«, »Ribari kod večere«, »Jugo«) i nije pružio nikakve suptilnosti, premda je to pokušao, odabirući tople boje. Njegove slike još uvijek ostaju nevješto svladavanje objekata i analfabetsko igranje bojama. — T a b a k o v i ć nije ni izdaleka onaj isti, koji je bio onda, kad je izlagao sam. On je danas površan (»Djevojka u naslonjaču«), nervozan, kolorizam mu je škrt i nema dovoljno snage da adekvatno objektivira izvjesne doživljaje. — T i l j a k ostaje još uvijek bolji na skicama, crtežima i sl. (»Topole«), dok je na većim formatima i onda, kad treba dati gotovu, potpuno izgrađenu (ne samo nabačenu!) sliku, potpuno izgubljen. — Od ostalih su slikara izložili: Aralica, Zeraković, Grdan, Gecan, Glumac, Kokotović, Krizman, Perić, Režek, Svečnjak, Šenoa, Šestić, Šimek, Štetić i Tartaglia.

Svakako, još se jedamput treba naglasiti, da je ovogodišnja izložba kvalitativno bolje od prošlogodišnje. Samo što bi se još rigo-

roznije morao provoditi princip kvalitete kod primanja raznih slika i plastika za izložbu. Onda se ne bi moglo dogoditi, da uz jednoga Uzelca izlaže na istoj izložbi i slikarski kleptoman Kamilo Ružička.

M. Keglević

Kozerije

ŠTO JE NAROD?

Pitanjem *»Što je narod?«*, bavilo se već mnogo glava, o tome preteškom pitanju napisane su mnoge knjige. Sve ove učene glave došle su do spoznaje, da se pod pojmom »narod« nipošto ne smije razumijevati tek »ljude«, koji »zajedno« žive, pače ni one, koji imaju isti jezik. U pojmu »narod« sadržano je vanredno mnogo toga. Prvo i prvo; narod ne možeš otrgnuti od »rodne grude«. Nema pastirskih, lovačkih i skitalačkih naroda. *Tek »rodna gruda«, iz koje je kao nekim magičnim načinom, nama neprotumačivim, iznikla i kultura, stvara narode u nekom mističkom, metafizičkom smislu...* Zato »rodna gruda« nije nipošto tek neka »fraza«, već je to pojam bezdane, neprotumačive mistike. »Moderni« nomad, skitnica, žitelj kozmopole, čovjek civilizacije, koja negira svaku metafiziku, trga se od »rodne grude« i ovu ne priznaje, a time se on trga i od »naroda«.

Kad su Grci stvarali kolonije po obalama Sredozemnoga Mora, ponijeli bi iz domaje žare sa oltara svetišta svoga grada i — šaku zemlje, kao duboki simbol svoje povezanosti s »rođenom grudom«. *»Ja domovinu svoju u srcu svome nosim!«* pjeva Kranjčević. A što on misli pod pojmom — ne tek pod praznom riječju — domovina —? On misli: rođenu grudu, narod, sve ono što se na toj rođenoj grudi zbiva i odigrava već onamo od davnih, starih vremena, s kojima je sve, što se danas zbiva i što ova stara, davna vremena povezuje s dalekom budućnošću: tradicija... *Pojam, dakle, Narod u sebi uključuje pojmove: rodne grude, domovine i tradicije.* Svi su ti pojmovi zapravo jedan jedinstveni, mistički, metafizički pojam. Ne može se otsječeno definirati ni pojam domovina, ni pojam rodna gruda, ni pojam narod. O ovome svemu može da radi tek misao, po kojoj se sve ovo doživljava i proživljava... Samo ove moderne »pozitivne znanosti« — a po ovima i svi valjani »modernisti« raznoga kalibra i raznih nijansa — umišljaju si, da sve »znadu«, da sve mogu ugurati u svoje »sisteme«. Za njih su riječi izgubile svaku simboliku, slične su kukuljici, iz koje je izletio leptir, iz koje je nestalo života...

Zar se ne razumijeva isto, kad se kaže: »Skupili se ljudi!« i kad se kaže: »Skupio se narod!«? *»Ljudi« su tvorevina kozmopolitske civilizacije, koja se posvema otrgla od rodne grude i domovine.* Ti »ljudi« imadu tek zračno korijenje; njima vitla vihor ovoga prehrloga življe-

nja, kao što ono vihor vitla griješnim dušama u Danteovom »Paklu«. Pribija ih sad ovamo, sad onamo; sili ih na skitnički, parasitski život. Među takove »ljude« spadaju svi oni, koji ne osjećaju s narodom, i odnarođeni učenjak, otrcani bohem, koji si nabija tabane po tvrdom pločniku kozmopole, kao i debelokoži, kruti direktor koje kozmopolske banke, koji se razvaganio u mekanu naslonjaču.

Svi ti »ljudi« otrgli su se od rođene grude, od domovine, od tradicija. Sve su to moderni nomadi, skitnice, parasiti. Ti »ljudi« nisu n a r o d, ne mogu biti n a r o d, pa ni oni sami ne će da budu n a r o d. Ove »ljude« mijenja i formira civilizacija kozmopole po svojoj miloj voljici. Kohezija njihovih duša vanredno je slaba i slični su tekućini, koja odmah zadobiva oblik boce, posude, u koju je uspeš.

N a r o d proživljava i doživljava ono metafizičko »mi«, koje je ne tek skup, ne tek konglomerat, već koje je duboko *mističko jedinstvo svih ovih pojedinačnih »ja«*, koji svaki na neki mistički, metafizički, neprotumačivi način doživljavaju i proživljavaju ovo zajedničko »mi«. Narod izraste iz rođene grude, iz rođene grude crpe on snagu života svoga, ovoj rođenoj grudi podaje on život. Narod okleše i isteše kultura, koja je nikla iz iste rođene grude, kao svoju najdivniju, najveličajniju tvorevinu. *Zato svaki narod imade svoj stil: u nošnji, u govoru, u umjetnosti, u pjesmi, u glazbi i porocima svojima, u svemu... Iz bola i svirki, iz suze i smijeha, iz vedre pjesme, tužaljke, iz sreće i nesreće, iz svega, što se u njemu i oko njega zbiva, stvara se narodna tradicija...*

Da se sačuva narodno biće, treba sačuvati i braniti taj narodni stil, tvorevine narodnoga duha. Od velikog je tu značenja seljački, r u r a l i s t i č k i pokret. Što je prirodnija pojava kod nas, već da se snažno razvije taj pokret? Zar mi nismo seljački narod? Narodi zapada, gdje je urbanizacija sablasno preotela maha, očajno viču: »Natrag na selo!« Došli su do spoznaje, da je ova sablasna civilizacija kozmopole zaprijetila propašću, smrću selu, dakle i narodu! Dobacuje se doduše našem seljačkome pokretu plitka kleveta, da na svu silu hoće zapriječiti prodiranje kulture na selo! Dobacuje se mu, da savjetuje seljaštvu: »Pleti kotac, kako ti i otac«. Ovo je velika laž!... Naši ruralisti pregnuli su iz svih sila, da našemu selu podadu sve tekovine kulture, naravnoga, čestitoga znanja, koje ih ne će trgati od rođene grude, koje ih ne će razbiti, već koje idu samo za tim, da u narodu probude ponos i poštenje, da mu olakšaju kruto življenje, da mu uščuvaju zdravu i jedru srž i krv njegovu, koju mu na pamuk sišu razni sluge prljave, grube, prostačke, zločinačke kozmopolske civilizacije...

Naši najdublji, najplemenitiji, najdalekovidniji umovi i duhovi prije ilirskog pokreta, a pogotovo poslije ilirskog pokreta u biti svojoj su bili ruralisti. Ruralisti nipošto ne negiraju »grad«, jer je i »grad« izrastao iz rođene grude, ali oni su nepomirljivi protivnici kozmopolske civilizacije. Grad i kozmopola bitna su razlika! Naši ruralisti [illegible]ručke primaju u svoje redove: radnika tvornice, učenjaka, obrtnika

umjetnika, pjesnika i trgovca, gradskoga pometača i načelnika, boema, koji nabija tabane na tvrdome pločniku grada, svakoga muža i svaku ženu, koji se nisu otrgli od rodne grude, od domovine, od tradicija, od naroda i koji će i htjeti, i znati, i uzmoći iz svih svojih sila poraditi prema onoj Vrazovoj: »Iz naroda za narod!« vršeći, svaki na svom polju u ponosu i poštenju, prema maksimama i logike i etike, i morala, svoje dužnosti, koji doživljaju i proživljavaju onu razliku između »moje« i »tvoje«, i koji dubokim prezirom gledaju na svakoga, ma ko on bio, koji tu razliku baca pod noge.

Prof. Franjo Šojat

Na Tajget

JEDAN PATOLOŠKI SLUČAJ SLIKARSKE KLEPTOMANIJE
ili
DVOJNIK FRANSA MASEREELA U ZAGREBU

U Zagrebu, (Voćarska cesta 74 — kako piše u katalogu) postoji neki slikar Kamilo Ružička. Mi smo svi čvrsto i tvrdo uvjereni, da je on u privatnom životu dobar i pošten i da čak ima i ambicija. Konačno, imati ambicije, to je samo pohvalna stvar, kojoj se ne bi smjelo prigovoriti. Nego kod našega dragog prijatelja Kamila postoji osim te poštene pojave ambicije i jedna nesimpatična, vrlo nesimpatična pojava: *slikarska kleptomanija.*

Da se razumijemo! U umjetničkom je paviljonu otvorena druga izložba zagrebačkih umjetnika. Na toj je izložbi izložio i naš prijatelj Kamilo četiri ulja i tri gvaša. I dotle je stvar još uvijek poštena i razumljiva t. j. pošteno je i hvalevrijedno, da jedan slikar izlaže na reprezentativnoj izložbi četiri ulja i tri gvaša. Međutim, trideset sekundi nakon što čovjek pronađe njegove slike, gubi sve iluzije, što se tiče gore spomenutoga pojma slikarskoga poštenja. Kroz slijedećih trideset sekundi utvrđuje se fatalna činjenica u pogledu triju njegovih ulja i jednoga gvaša. — I doista! Frans Masereel ima u Zagrebu dvojnika. Slike Ružičkine br. 137., 138., 139. i 141. ili su kopije prema Masereelu, ili ih je slikao njegov dvojnik, ili se u svemu tome krije kakva nerazjašnjiva i čudna igra prirode, neki čudnovati slučaj. Kopije prema Masereelu valjda nijesu, jer o tome ne piše ništa u katalogu; da je po srijedi slučaj, u to uopće ne vjerujemo, jer ne vjerujemo u slučaj; preostaje, dakle, jedino, da je te slike slikao Masereelov dvojnik.

To je svakako jedna činjenica, koju treba osobito naglasiti. U Zagrebu živi dvojnik Masereelov. Jedna duša u dva tijela. Inače bi ostala potpuno nerazjašnjena činjenica, kako naš prijatelj Kamilo može gledati i risati u visini Voćarske ceste Masereelove mornare; uopće, kako može doživljavati izvjesne objekte i formalno i sadržajno i koloristički potpuno jednako kao i Masereel.

I čovjek bi možda ostao kod tog metafizičkog tumačenja o dvojniku Masereelovom, da nije naš Kamilo svoje slike signirao. Ona tri fatalna ulja i jedan gvaš, koje je slikao dvojnik Masereelov, signirani su godinom 1935., a ostale tri nedužne njegove slike nose uz potpis godinu 1934.

Čudna koincidencija! Masereel je izlagao svoje stvari u Zagrebu u »Modernoj galeriji« polovicom g. 1934. Nakon te izložbe, anno Domini 1935., prometnuo se Kamilo Ružička — kako se to može po slikama zaključiti — u dvojnika Masereelovog!?

Javila se kod Ružičke ona stara »zemaljska« ćud. Kamilo doduše više nije član »Zemlje«, no vuk dlaku mijenja, ali ćudi nikada. A ta se »zemljaška« ćud sastoji u tom, da Hegedušić posuđuje svoju izražajnu formu od Breughela, a ostali »zemljaši« posuđuju od Hegedušića i formu i kolorizam i motive. I naš Kamilo mora da je nekako ovako rezonirao: Ja i Masereel stojimo na istoj liniji. Mi smo obojica socijalni slikari, mi obojica nemamo veze sa buržujima. I ja i on pristaše smo ideologije, koja propagira ukinuće privatnog vlasništva i propagira u svemu kolektivnost. U znak tog kolektivizma — jer i koloristično shvaćanje u umjetnosti, pa davanje motiva i tehničko rješavanje tih motiva treba da bude kolektivno, u znak toga ću, dakle, odmah kopirati nekoliko Masereelovih slika. — I plod su tog rezoniranja tri ulja i jedan gvaš na drugoj izložbi zagrebačkih umjetnika.

Tako čitava ta stvar postaje na koncu tragična. Ne shvaćamo, da čovjek — makar ima i »zemljašku« savjest — može ovako bezobrazno izlagati »svoje« slike. Jer to je drskost ne samo prema našoj kulturnoj sredini, u kojoj on izlaže, nego i prema Masereelu, koji stoji daleko nad Ružičkinim voćarsko-cestarskim megalomanskim ambicijama. Jer Masereel je u prvom redu pošten i iskren slikar. Dok po svim indicijama izgleda, da gospodin Kamilo misli, da slikar ne mora biti pošten čovjek.

M. Keglević

Povijest nauke

FRIEDRICH NIETZSCHE O SOCIJALIZMU

U djelima njemačkoga filozofa Friedricha Nietzschea (umro 1900), nailazimo nekoliko zanimivih odsječaka, koji govore o socijalizmu.[1]) Možda izgleda na prvi pogled čudno, da danas, pored djela raznih odličnih pisaca na polju socijalnoga pitanja, uzimamo u obzir i Nietzscheove sudove. Ali je ličnost ovoga filozofa u toliko zgodna, što se protiv njega ne će moći upotrijebiti prigovori, koji se inače redovito stavljaju protivnicima marksizma. Nietzscheu, kao potpunom ateisti ne može se prigovoriti, da je bio »zaslijepljen vjerskim predrasudama«,

[1]) Isp. Baemler: Nietzsches Philosophie in Selbstzeugnissen, II.

a tko poznaje njegov stav prema Bismarcku, tome odlučnom protivniku socijalizma, i prema cijelom tadašnjem njemačkom »Reich«-u, ne će ga moći prozvati niti buržujem i pristašom Bismarckova režima, to više, nakon što se pročitaju neki odlomci njegovog »Zarathustre«, iz kojeg se vidi, da je Nietzsche bio prije sve nego li zagovaratelj današnjeg društvenog poretka.

Nietzsche smatra, da je nerazumno sa strane socijalističkih sistematičara, kada tvrde, da bi se moglo ostvariti društveno uređenje, u kome bi sva zla, kao što su strasti, bolesti, bijeda, zločini i prostitucija, iščezla sama od sebe. To znači pokazati potpuno nerazumijevanje života: kao da se društvenim institucijama može da promijeni ljudska priroda i ukloni iznemoglost i starost socijalne epohe.

Socijalizam je fantastični mlađi brat despotizma, koji je već preživio, a kojega hoće da naslijedi. Nastojanja socijalizma su u svojoj biti reakcionarna, jer on teži za puninom državne vlasti, kakvu despotizam nije nikada posjedovao, što više, on premašuje sve nasilničke vladavine u prošlosti time, što pojedinca, individuuma, hoće potpuno da uništi, smatrajući ga nepotrebnim luksuzom prirode, koji treba pretvoriti u svrsishodni organ zajednice. Srodnost socijalizma sa despotizmom vidi se iz činjenice, što se on redovito javlja u blizini nasilnih vladavina: tipični socijalista Plato nalazi se na dvoru sicilskog tiranina, a u naše dane pojavio se socijalizam u blizini carističkih nasilničkih država. Socijalizam se ne zadovoljava time da naslijedi carizme, nego on hoće da pođe dalje te zahtijeva potpunu pokornost svih građana prema *»apsolutnoj državi«*. Pošto ne može više da računa sa religioznim pijetetom prema državi, što više, on takav pijetet mora da pobija, *to socijalizam može da pobijedi tek tu i tamo na kratko vrijeme i to pomoću skrajnjeg nasilja.(!)* Zato on u tišini pripravlja strahovlade, te polunaobraženim masama poput klina hoće da zabije u glavu riječ »pravednost«, da im tako potpuno oduzme pamet i da im za rđava djela, što ih treba da učine, sačuva čistu savjest. Ovdje je jasno izrečena istina, koju nam je iskustvo potpuno potvrdilo: da *uz socijalizam pristaje samo poluinteligencija,* lišena zdravoga razuma i zavedena vođama i ideolozima, koji pomoću romana o »čađavim fabričkim četvrtima« i »siromašnim radnicima« kupuju vile, a pomoću revolucija, što će ih podići od njih zavarane mase, hoće da se domognu apsolutne vlasti.

Interesantna je vidovist Nietzschea, kada daje prognozu za život budućih generacija. On kaže da će značajke slijedećega, dakle, našega XX. stoljeća biti: prvo, *javljanje Rusa na polju kulture,* spojeno sa postavljanjem velebnog cilja i blizinom barbarstva; drugo, *socijalizam,* s kojim, u vezi sa silnim utjecajem pojedinaca i mnoštvom vatrenih zavjerenika i fantasta, nadolazi vrijeme divljaštva; i treće, stvaranje nove *ateističke religije,* koja prelazi preko svih konfesionalnih razlika. Zar ovim nije jasno pretkazan boljševizam Rusije i njeno pripravljanje svjetske revolucije, diktatura i nasilje pojedinaca, pučevi, atentati i religioznost komunističke ideologije?

U slijedećem t. j. XX. stoljeću pojavit će se, po Nietzscheovom mišljenju, mnogi nemiri, prema kojima je pariška komuna, koja je imala svoje zagovaratelje također u Njemačkoj, bila tek neznatno prekidanje mira. Ipak svi ovi nemiri, pored svojih teških posljedica, ne će više značiti od bolesnoga napadaja, grča u društvenom poretku. U socijalizmu skriva se volja za nijekanjem i uništenjem života: samo bolesni ljudi i dekadentne rase mogli su da izmisle ovakovu nauku. Zaista je tako: duševno raspoloženje Karla Marxa, u kojem su prevlađavali mržnja i častohleplje, nam je poznato; a »široka duša« ruskoga naroda, koji je prvi praktično primijenio nauku socijalizma, spada u red duševnih oboljenja i pisac, koji se možda jednom — poput Le Bona i nastavljajući njegovo djelo »Psihologija masa« — napisati »Psihopatologiju masa«, moći će je upotrijebiti kao klasičan primjer. Tu istu misao, naime da je socijalizam produkat bolesnih moždina i da su predpostavka za njegovo prisvojenje nezdrave duševne dispozicije, veoma je interesantno u jednom predavanju obradio jedan od naših istaknutih javnih radnika, liječnik. On je ustvrdio da kod svih marksista možemo da opazimo da su oni bilo melankolici, bilo manijaci u jednom stepenu, koji je prešao granice normalnoga.

Kada se jako osjeća nepravednost podjele dobara — kako je to na pr. danas slučaj —, preporučuju se dva sredstva: jedno traži podjednaku podjelu dobara, a drugo ukinuće privatnog i uspostavljenje kolektivnog vlasništva. Pokusi po prvom receptu učinjeni su u starom vijeku više puta, ali uvijek bez uspjeha. Podjela zemljišta na jednake dijelove: koliko li otpora izaziva ovakav pokušaj; a kada uspije, je li moguće naći samo dvije potpuno iste oranice; a da se i nađu, hoće li zavist ljudska moći, a da ne pomisli, da je susjedova oranica bolja od njegove; a na kraju — Šparta nas tome uči — veličina posjeda različita, broj pučanstva veći, broj posjednika manji, pa opet ide — sve po starom! Posluša li se drugi savjet, pa se pojedincu, pošto je ukinuto privatno vlasništvo, daje oranicu u zakup — to znači propast poljodjelstva. Čovjek sa svime, što mu ne pripada trajno, postupa bez pažnje i požrtvovnosti. Da bi u buduće, kaže Nietzsche, posjed postao moralnijim, treba i nadalje ostaviti slobodnima i pristupačnima sve izvore malih prihoda, ali onemogućiti treba naglo obogaćenje bez truda i napora. Iz privatnih ruku treba uzeti sve one grane transporta i trgovine, koje omogućavaju nagomilavanje velikih svota novaca.

Naročito je interesantno da Nietzsche uviđa, da kapitalizam i socijalizam imaju zajedničku duhovnu bazu u liberalizmu, i da liberalizam nije u stanju da svlada sile socijalnog prevrata. »Ponajprije morate da svladate same sebe — kaže on bogatim buržujima —, ako hoćete da pobijedite protivnike svoga blagostanja.« Novi je to dokaz za staru i nama dobro poznatu istinu, da je suvišna borba protiv marksizma sa stanovišta liberalizma i da kapitalisti nisu manje destruktivni elementi našega naroda od marksista.

F. Niedzielski

Širom svijeta

NACIONALNI SOCIJALIZAM U HOLANDIJI

Prije rata bio je u Holandiji nacionalni pokret potpuno nepoznat. Liberalizam, ušavši u sve slojeve holandijskoga naroda, sa svojim pacifizmom, tolerancijom, a naročito ekonomskim duhom, nije trpio nacionalizma bilo u kojem obliku. Ta se situacija mijenja za vrijeme rata. Borba oko granica prisilila je Holandiju, da mobilizira svoju vojsku. Revolucija u Njemačkoj godine 1918. prijetila je i Holandiji, i poznato je, da je i tu skoro došlo i do proglašenja. U to je vrijeme organizirana holandijska građanska garda. U vojsci i u toj gardi, (oko generala Snijdersa zapovjednika holandijske vojske za vrijeme rata), nazire se začetak holandijskoga nacionalnog pokreta. Na političkom se polju, u to vrijeme, odrazuje taj pokret u malenoj stranci *»National Verbond«*, koja ima samo jednoga poslanika u parlamentu, — Dra Westermana. On favorizira nacionalne težnje, i u neprestanoj je opoziciji prema vladi. Još pred dvije godine nacionalizam u Holandiji nije zauzeo čvrste temelje. U proljeće god. 1933. polaze u parlamentarne izbore šest nacionalnih stranaka, koje istupaju pred izbornike sa fašističkim programima, ali nijedna od njih ne uspijeva, nijedna od njih nije skupila dovoljno glasova da pošalje barem jednoga poslanika u komoru. Posljedica tomu bijaše rasulo svih tih strančica, osim jedne, koja uzima zvučno ime »Nacionalno socijalni pokret«. Vođa je tom pokretu ing. Mussert, bivši činovnik holandijskih željeznica! Središte mu je u Utrechtu, gdje izlazi i stranačko glasilo, mjesečnik, »Volk en Vaderland«. Ime stranke, a i unutrašnju organizaciju približuju se posve njemačkom nacionalno-socijalnom pokretu. Mussert sâm voli igrati ulogu diktatora; u svim djelima i gestama pomalo oponaša svoje uzore preko Rajne. Po njegovoj izjavi, holandijski nacionalni socijalizam ne prihvaća u svoj program antisemitizam, ali gaji velike simpatije prema hitlerizmu. Službeno se to pokazalo na posljednjem stranačkom kongresu u Nürnbergu, gdje je ing. Mussert bio zastupan posebnom delegacijom. Unatoč tomu, holandijski nacionalni socijalisti ističu, da *nisu jednostavni imitatori njemačkoga nacionalnog socijalizma.* Kratko vrijeme po osnutku, holandijski nacionalno socijalni pokret broji oko 40.000 članova, ponajviše malih činovnika, namještenika, obrtnika, ali i seljaka. Vlada je poduzimala, a poduzima još i danas, bezbrojne mjere da osujeti njegov razvoj, ali ga ne može zabraniti zato, što je na vrijeme izjavio vjernost kraljevskoj kući. Stranački su zborovi brojno posjećivani, a da je takav nacionalizam zauzeo maha u holandijskom narodu, najbolji je dokaz 17. travnja o. g., kada se na pokrajinskim izborima znatno ojačale nacionalno socijalne ideje u Holandiji. — Nacionalno socijalni pokret polazi po prvi puta u izbore, i, nakon dvije godine od svoga osnutka, dobiva 270.000 glasova, ili 39 poslanika. Porast su u tim izborima

zabilježili samo nacionalni socijalisti i komunisti, ali dok su komunisti porasli jedino na račun socijalnih demokrata, to su nacionalni socijalisti oduzeli svim strankama jedan dio njihovih pristaša. Za početak to je izvrstan rezultat! Pa iako ovi izbori ne utječu direktno na holandijsku politiku, to ipak vlada mora voditi o njima računa, jer su članovi Prvoga doma birani u Holandiji posredno, baš po ovima pokrajinskim poslanicima. Izbori za Drugi dom, za parlamenat, bit će tek za dvije godine, pa se može predvidjeti kojim će putem krenuti razvoj holandijskih prilika.

S. Plančić

Iz sovjetskoga »raja«

VLADANJE POMOĆU TERORA

Ljeti 1931. god. sastala se Lady Astor u pratnji Bernarda Shawa i Lorda Lothiansa sa Staljinom i nenadano mu postavila neobično pitanje: *»Kako ćete dugo još dalje ubijati ljude?«* Staljin, koji se možda tim pitanjem malo smeo, smjesta je odgovorio: *»Tako dugo, dok to bude potrebno.«*[1])

To je u malo riječi filozofija terorizma, koji je jedan od glavnih sastavnih dijelova komunističke diktature. Pravo vlastodržaca, da odlučuju, kako dugo moraju ljudi biti ubijani, apsolutno je i neprovedivo. Pravo pojedinaca na život ne ulazi kod toga u obzir.

Od 1929. do 1935. se gospodstvo terora snažno raširilo. Najteže su pogođeni seljaci, koji predstavljaju veći dio stanovništva i kojima je GPU prošlih godina obratila razmjerno malo pažnje. Kad je prva navala kolektiviziranja dosegla svoj vrhunac (jeseni i zimi 1929.), zaključila su dva stranca, koji su nezavisno jedan o drugome proučavali rusku provincijsku štampu, *da je u razdoblju od nekoliko mjeseci bilo smaknuto poprečno 20 do 30 ljudi na dan.* Žrtve su većinom bili »neposlušni« seljaci, koje su okrivili, da su se opirali plijenidbi žita.

U jesen 1930. bili su potreseni i otupljeni ruski živci, kad se objavilo, da je 48 osoba, među njima i neki znameniti profesori i specijaliste, ubijeno na zapovijed GPU, radi tobožnje sabotaže u industriji živeža. Iza izvršenja kazne objavljena su tobožnja priznanja, koja žrtve nisu, dakako, više mogle opozvati. U proljeću 1933. ponovilo se klanje u masama. 35 činovnika poljoprivrednoga komesarijata ubijeno je, a da nije proveden niti javni sudski postupak. Kasnije obavljena optužba nabrajala je čudne stvari, kao: »puštali su da raste korov i palili i uništavali traktore i druge gospodarske strojeve.«!?

Prije 1930. bio je prisilni rad uapšenika i progranika od neznatne

---

[1]) Iz članka W. H. Chamberlina od g. 1922. do 1934. moskovskog dopisnika jednih bostonskih novina.

važnosti za gospodarski život u sovjetskoj Uniji. Ali iza prvoga velikoga vala mjera, poduzetih protiv »kulaka«, rekrutiraju se u drvenu industriju i u poduzeća, koja imaju da provede velike građevne projekte, većinom radnici, koji su žrtve bezobzirnoga pritiska vlasti. Većina ovih prisilnih radnika su seljaci, koji su se protivili kolektiviziranju, ali i u krugu gradske inteligencije našao je teror mnogo žrtava. Tehničari, agronomi, historici, bakteriolozi, statističari i poznavatelji umjetnosti zatvaraju se obično na nejasnu optužbu radi »sabotaže«.

Tama, kojom je obavijen sovjetski terorizam, i činjenica, da se mnoga smaknuća i većina osuda na tamnicu i progonstvo događaju bez ikakvih javnih objava, — sve to čini nemogućim, da se dadu točni podaci o opsegu ove strahovlade.

U kolovozu 1933. objavila je sovjetska štampa, da je prigodom slave radi skoroga završetka radova oko gradnje kanala između Istočnoga i Bijeloga mora amnestirano 12.000 prisilnih radnika, koji su tamo bili zaposleni, a drugima 59.000 je smanjena kazna. Kad se pomisli, da su kod toga poduzeća bili zaposleni, osim ovih, još deseci hiljada uapšenika, kojih se amnestija nije ticala, mora se vjerovati, da broj uapšenika, koji su sudjelovali samo kod toga jednoga poduzeća sigurno premašuje ukupni broj političkih krivaca iz svih zemalja Evrope, i to u doba, kad mnoge zemlje imaju diktaturu, koja nema obzira sa političkim protivnicima.

Kod gradnje kanala između Istočnoga i Bijeloga mora bio je zaposlen samo jedan dio političkih uapšenika i prognanika u sovjetskoj Uniji. Iz vlastitog opažanja mogu posvjedočiti, da su deseci hiljada takovih uapšenika zaposleni kao prisilni radnici u mjestima kao što su: *Magnitogorsk, Čeljabinsk i Berezniki.* To su većinom prognani seljaci, koji nisu htjeli podnositi komunistički lopovski postupak. Iz pouzdanoga izvora, koji ne smijem navesti, saznao sam, *da se samo u Sibiriji nalazi 300.000 kažnjenika u koncentracionim logorima* (prema ovome je Njemačka pravi raj). Broj kažnjenika i prognanika mijenja se od vremena do vremena, jer mnogima ističe kazna, a drugi novi dolaze, *ali ukupni broj sovjetskih građana, koji su lišeni slobode bez pravilnoga sudskoga postupka, ne može iznositi manje od dva milijuna.*

Kad je jedan učenjak za drugim zapadao i nestajao u pandžama GPU, glasilo je obično službeno objašnjenje, da su krivi radi »sabotaže«. Koncem 1930. stavljeno je osam profesora i inžinjera pred javni sud; bili su optuženi, da su namjerno loše raspolagali i gospodarili industrijskim poduzećem, koje je bilo pod njihovom upravom; da su podržavali veze sa francuskim i engleskim vojnim vlastima u cilju, da dođe do intervencije i ukinuća sovjetske vladavine oružanom silom, i da su organizirali tako zvanu industrijsku stranku, koja bi nakon pada sovjetske vlade imala postaviti vojničku diktaturu. Optuženi su poslušno priznali sve što ih je teretilo, pokazali su dirljivo kajanje i tako spasili živote. Oni su dakle prošli bolje, nego njihovi predšasnici, to-

božnji saboteri industrije živeža koji su bili postrijeljani, a da nije ni proveden javni pravni postupak. Ova pravna komedija izvedena je sjajno, u svrhu, da se »proletarijatu« priredi svečanost. U sudnici su bili brojni zvučnici; pravile su se fotografske snimke; novine su bile pune rezolucija svih mogućih udruženja, od moskovskog odvjetništva do školske djece, Mladih Pionira, koji su svi tražili smrt optuženih; sin jednoga od optuženih korektno je tražio smrt svoga oca. Na nesreću i na štetu uvjerljivost ove pravne predstave »odao« je profesor *Ramsin,* vođa tobožnje industrijske stranke, u svome priznanju neke stvari, koje su bile očevidno krive i apsurdne. Da su u Rusiji postojale jedne jedine opozicijske novine, propao bi ovaj pravni postupak sigurno uz salve smijeha na dan, kad se objavilo »priznanje« Ramsina, koji se spominje kao ministar predsjednik zamišljene proturevolucije, neki P. P. Ryabušinski, poznati ruski predratni industrijalac, pred mnogo godina u Parizu umro. *Urota, kojoj je na čelu mrtvac, pristaje prije u kakvi šaljivi list, nego pred ozbiljan sud, tim više, što i jedan drugi, koji je »imao da postane ministar«, neki Wišnegradski, također nije više bio među živima.*

Mnogi povijesničari, bakteriolozi i ostali učenjaci zatvarani su, a da nisu ni postavljeni pred redovan sud. Među mnoštvom zatvorenih povijesničara nalazili su se ljudi svjetskoga glasa, među ostalim četiri člana Akademije Znanosti Platonov, Tarle, Likačev i Lubavski. Većina povjesničara bilo je srednjih godina, a neki su bili i stariji. Platonov i Lubavski umrli su u zatvoru, druga dvojica su radi surovosti u zatvoru, na preslušavanjima i u progonstvu, poludjeli. Budući da o tome skupnom zatvaranju ruskih historičara nije izdano nikakvo službeno objašnjenje, može se samo ponoviti glasine, da se Platonov u inozemstvu sastao sa svojim prijašnjim učenikom. velikim knezom Andrejem. Ako je to istina, onda je to bilo vrlo neoprezno od Platonova, premda nije sasvim jasno, zašto bi razgovor između profesora i jednoga člana porodice Romanov, koji je već pao u zaborav, mogao biti tako strašno opasan za stabilnost sovjetske države. Ali kazna za tu tobožnju krivnju Platonova nije pogodila samo njega, nego i mnogo njegovih prijatelja, suradnika i učenika, koji nisu bili odgovorni za taj sastanak, a nisu ni znali za nj.

Ja lično najviše zamjeravam GPU, što mi je njihov sistem onemogućio poznanstvo i prijateljstvo sa cijelim nizom obrazovnih Rusa. Mnogi Rusi žele provesti jednu večer u razgovoru sa strancem, tako, kako bi je željeli provesti s nekim, koji je obolio od teškoga tifusa! To im se ne može zamjeriti, kad se pomisli na neobično razvijenu špijunažu i začudnu sposobnost za izmišljavanje kod činovnika GPU, koji na temelju najnedužnijih društvenih odnosa između Rusa i stranaca, fabriciraju podmićivanje, špijunažu i sve moguće druge afere.

Postoji oštra granica između onoga, što GPU smije poduzeti protiv stranaca, i onoga, što danomice poduzima prema ruskim građanima.

Stranac, koji živi u Moskvi, može nekažnjeno učiniti ili reći mnogo toga, što bi Rusa dovelo u koncentracioni logor.

Tako dugo, dok ne bude pravo pojedinca, da živi u slobodi i da uživa svoju slobodu, postavljeno iznad prava države, da ga ubije ili pošalje u progonstvo, čini se da će biti sudbina sovjetske Unije, da ostane na stepenu, na kojem je bila i caristička Rusija: *Nešto više okrutna nego ostali evropski sistemi diktatorskog režima, a nimalo manje okrutna nego zaostale azijske zemlje.* To nam uostalom posvjedočuju i najnoviji događaji, atentati i strahovit, dosad neviđeni teror G. P. U.

W. H. Ch.

Pedagoški problemi

ODGOJ I SOCIJALNI ŽIVOT

Danas je postalo moderno i »napredno«, da se govori, kako sve ima služiti životu. Njemu ima biti podložna nauka; služiti mu mora umjetnost; po njegovom diktatu ima da se vrši odgoj. I pri tom misle ljudi, koji postavljaju ovakove zahtjeve, da su otkrili neki novum, da su se u svojim zahtjevima toliko od drugih odalečili, da bi smjeli sebe u tom smislu zvati naprednima, za razliku od onih »konzervaticava«, koji ove fraze ne ponavljaju svaki dan. No dok se ovakovi zahtjevi dadu na drugim područjima podnositi, dotle su oni na terenu pedagogije upravo nerazumni i klasičan primjer, kako čovjek treba promozgati stvar, o kojoj hoće da govori ili piše. Inače mu se može desiti, da govori odlučno i samosvijesno u vjeri da čini neko otkriće, a kad tamo pjeva pogrješnu varijantu pjesme, koju odavna pjevaju svi vrapci.

U širem smislu riječi svaki je odgoj socijalan. Svi su odgojni faktori, a osobito oni glavni: odgajatelj i odgajanik stopostotni produkti života. Odnos između života i odgoja jednak je ili barem sličan odnosu oca i sina, i kao što će svaki sin, htio ili ne htio, silom svoje konstitucije, biti uvijek u nekoj mjeri ono, što otac, tako je to isto, ili slično, i kod odgoja. Zahtjevati od sina da bude ono, što mu je otac suvišno je, dakle, jer je on to bio i prije našeg zahtjeva, kao što će takav ostati i u buduće. Naš zahtjev na sina: »Budi ono, što ti je i otac! — ne može se, dakle, ni tumačiti tako kao da time hoćemo potaknuti sina da nastavi u onome, što je u njemu očinskoga, *nego kao zahtjev, da nastoji postići neko od nas naročito izabrano i fiksirano svojstvo, a to znači degradirati očinstvo i uputiti ga mjesto u svim, samo u jednome pravcu.*

Isto je tako i kod odgoja. Upravo zato, što smo rekli, da je konstatacija života u odgoju nešto, što je eo ipso u njemu sadržano — sli-

jedi, da je svaki zahtjev u tom smislu nepotreban. Glavni faktor odgoja: odgajatelj i odgajanik, uz svoje urođene dispozicije, rezultat su života u njegovoj čitavosti, a takova dvojica ne mogu u svom poslu zatajiti svoje porijetlo. Zatim, sva kulturna dobra na kojima se pitomčeva duša rasplamsuje opet su, u najširem smislu te riječi socijalna, i svako od njih, u svakom utjecaju, djelovat će prema svojoj naravi. Pa onda sve ono što odgajanika u školi i izvan nje okružuje; sve čime se služi i sve, što ima bilo kakvoga dodira s njime, sve su to faktori, od kojih svaki sadrži u sebi kvalitet čitavosti života. Dalje: svaki utjecaj pedagoga primjeren je onome, što je na odgajaniku učinila životna sredina, a odgajanik na utjecaj odgovara ponašanjem, u kome se zrcali takova životna sredina. Poznato je, da metode svoga rada ne će pedagog postaviti jedamput za uvijek i od njih više ne otstupati. Jedan veliki i jaki događaj u društvu: jedna zarazna bolest, jedan veliki potres ili jedan svjetski rat — mogu izbaciti mentalitet, prema kome će se u odgoju tražiti bar malo drukčije mjere, nego što su se do sada upotrebljavale. Ali ovakovo prilagođivanje nota bene ne čini pedagog po diktatu nikakovih zahtjeva i računa, nego radi koristi samoga odgojnog posla, jer kao što se je ono n o v o odrazilo u odgajatelju i odgajaniku, dakle glavnim odgojnim faktorima, tako se ono mora odraziti i u njihovim akcijama, odnosno reakcijama. Ili drugim riječima: *Jedna društvena pojava od onolike je važnosti za odgoj, koliko je ona nuždom svoje naravi prisilila činioce odgajanja, da ju uzmu u obzir.* I naprotiv: *ne ulazi društvena pojava za pedagoga u račun naprosto zato, što je ta pojava postala ideologijom izvjesne veće ili manje grupe ljudi, koji ju propagiraju.* Zar to ne bi bila degradacija odgoja tražiti od njega, da služi jednoj ideji, koja nije još toliko jaka, da bi mogla preoblikovati čitav život a s njim i odgoj, nego to tek n a s t o j i da učini. Dakle: *Bilo koja promjena ideja u društvu, ako je ona do izvjesne mjere jaka, ako ona ima da tako kažem dignitet odgojni — ona će na odgoj utjecati htjeli mi to ili ne htjeli. Naprotiv: ako ona taj stepen jačine i dignitet takove naravi nema — zaludu svako zahtjevanje; suvišno i nekorisno svako nastojanje.* Još drukčije rečeno: *Ideje se u odgoj ne uvode. One, ako imaju uslova za to, same sebe uvode, kroz život.*

Jer već zato, što neku ideju treba propagirati i udruživati se radi nje — znači, da ona još nije gotova ni prikazana u svojoj potpunosti, nego da se tek nalazi u stadiju razvitka, a kao takova ne ulazi za pedagoga u račun. Jer samo gotove i jake ideje, koje mogu preoblikovati čitav život, dolaze za nj u obzir. Tek životu, dakle, i njegovoj čitavosti ima odgoj služiti, (i on mu i služi), a ne ideji ili grupi ljudi, koja tek nastoji da obuhvati čitav život. Ako se pak tu i tamo događa, da je izvjesna, propagirana nekom grupom ili organizacijom, potpuno sebi podredila odgoj, onda to ne znači drugo, nego da je zarobila pedagogiju.

Mi, dakle, onima, koji svaki dan govore: »odgoj ima služiti ži-

votu!« kažemo: odgoj je život! U čemu se onda još razlikujemo. Evo u čemu:

Pokazali smo, da su život i odgoj korelativni pojmovi, a zahtjevati da jedan služi drugome, znači jedno drugome pretstavljati odnosno podređivati, a znamo dobro, da korelativni odnos toga ne pozna. Iz toga slijedi, da je zahtjev »odgoj ima služiti životu« suvišan, zato ga ne možemo tumačiti drukčije, nego kao želju, da se odgoj ima podrediti ideji, koja tek ima i nastoji da čitav život podredi. A svak će onda priznati, da to ne znači drugo, nego degradaciju pedagogije, štetnu u dva smjera: štetnu, što bi na taj način odgoj bio upućen samo jednim smjerom, i štetnu, što se time zahtjeva u odgojnome poslu ponašanje, kao da je ona ideja preoblikovala već čitav život, a u stvari ona to, sa više ili manje izgleda, tek nastoji.

Pedagog zadojen izvjesnom ideologijom, (koja nije nikada isto što i život) ispovjedat će u svom poslu recimo Nietzscheov moral prava jačega; drugi će reći: religija je za odgoj suvišna, a treći pak pripada grupi ljudi, koja — recimo — hoće larpurlatizam u estetici i zabacuje n. pr. pravilo, da omjer zlatnog reza godi oku, Dà, oni će to govoriti iz »dubokog« uvjerenja, ali jer svi ti odgajatelji, ne žive još u okolini, u životu, u kome su takav moral i takovo religijsko i estetsko naziranje proželi svakoga od njih, to će njihovo izlaganje ići samo iz glave, a i odgajenici će to primati samo u glavu, a jednima i drugima ne će to biti, pravi, iskreni stopostotni unutarnji doživljaj. I što će se dogoditi? Dogodit će se, da će jedni i drugi govoriti jedno, a osjećati i činiti drugo, oni će, dakle, biti neiskreni, a ništa nije udaljenije od pravog odgoja nego neiskrenost.

Juraj Jurjević

DR. I. SCHRECKEIS:

PROBLEM POPULACIJE

BIOLOGIJA I NACIONALIZAM

U prošlome je stoljeću biologija kao znanost slavila svoje prve velike uspjehe. Materijalisti-monisti, kao njezini najveći obožavatelji, mislili su, da je mogu tumačiti sasvim u svome duhu, i vjerovali su, da su fizikalno-kemijskom analizom riješili sve tajne i pitanja života i da izvan njihova idejnog kruga nema filozofije. U središtu tadašnjeg proučavanja, opažanja i zaključivanja bila je s t a n i c a.

U naše dane doživljujemo uskrsnuće interesa za biologiju, kada se ne proučava samo stanica, nego i druge jedinke čovjeka, a centralnim se problemom smatra biološku, temeljnu životnu jedinicu roda ljudskoga: porodicu, jer tek harmoničnom, biološki kao sine qua non uslovljenom nadopunom muža i žene, te njihove zdrave rezultante: d j e c e (ne djeteta!) omogućeno je ispunjenje njihove životne misije. Goetheova riječ, da si je priroda uzela toliku slobodu, da je mi sa znanjem i znanošću nikako ne možemo sasvim otkriti, nalazi naročito u biologiji svoju primjenu. Gotovo svi veliki mislioci složni su u tome, da iza vanjskih pojava imade još stvari, koje ne možemo razumom shvatiti. Zvali mi to s Platonom duša, s Aristotelom entelehija, po prijašnjem shvaćanju vitalizam, po novijim nazorima neovitalizam, nazvali mi to s današnjim fizičarima »Kraftfeld« — snaga, sila, s Monakowim »Horme-Betriebsseele« radna, pokretna duša, ili mi to nazvali kako hoćemo, — uvijek smo svijesni, ma kako veliki bili naši uspjesi u poznavanju novih stvari, da posljednje uzroke stvari ne možemo otkriti, ili kako je to Ramon y Cajal izrekao: »na pitanja u prirodnim znanostima ne možemo dati p o s l j e d n j i odgovor.« I Walter Vogt u svojim studijama o evoluciji veli: »da kod svih tih pravaca stvaranja i tendencija razvijanja nikada ne djeluju grube sile vanjskoga svijeta, već da odlučuje unutarnja harmonija i cjelovitost, pri čemu ono »zašto?« ostaje uvijek sakrito.«

Ako ovo uočimo, onda će nam biti jasno, da današnja biologija ne gleda unatrag i ne traži toliko odgovor na pi-

tanje postanka života i razvitka vrsti, već da služi kao putokaz u čovječjem životu — u životu naroda, rasa, čovječanstva. I tu je biologija došla do dragocjenih spoznaja. Biologija je uvidjela, da se iz svog prvotnoga, pretežno materijalističkoga gledanja na svijet mora vratiti starim istinama, dualističkom shvaćanju. Poznati biolog Hermann Muckermann u svojoj knjizi »Kind und Volk«, veli, da je suvremena rasna higijena potvrdila, da je g l a v n i c i l j b r a k a d i j e t e — i to njegov život i odgoj, da se vodeći rasni higijeničari slažu u tome, da je samo jedan i trajni brak dovoljna garancija brojnog i dobrog potomstva. Moderna biologija je dakle potvrdila, da problem odgoja braka i morala nije irelevantan problem, veó da životni zakoni kao najviši biološki regulatori traže samo jedno: vjernost životnim zakonima, poštovanje bioloških činjenica.

S druge strane se nacionalna ideja drukčije shvaća. Nasuprot neplodnoj ideji francuske revolucije: bratstva, jednakosti i slobode — traži se u skladu s biološkim gledanjem i promatranjem života narodnog organizma kroz stoljeća: disciplina, strogi odgoj u cjelini, poštovanje životnih zakona.

I tako vidimo, kako su u glavnom procvjetale u prošlome stoljeću dvije jake komponente, b i o l o g i j a i n a c i o n a l i z a m — međusobno se slile, oplodile, te tako dovele do produbljenja, oplemenjenja svake pojedine od njih: biologije i nacionalizma te njihovog zajedničkog djeteta, da tako kažem, međusobnog regulatora: populacije.

(Mimogred rečeno: Djeca su regulator bračnih polovica. Po H. Muckermannu je broj djece vanjsko mjerilo vrijednosti obitelji uopće, a nutarnje etičko mjerilo je: vjernost životnim zakonima... ; Rekli smo »bračnih polovica«. Razmotrimo to malo. Odlična je i dubokog značenja ta riječ »polovica« kao oznaka bilo žene ili muža. Jer biološki promatrano, zbilja su to samo dvije polovice. I tek ako te dvije polovice »skupa spadaju«, ako si međusobno harmoniraju, ako se nadopunjuju, ispunjuju svoj životni zadatak, tek onda je to biološka cjelina. Te dvije polovice mogu si biti — i moraju si biti — različite, kao što su različiti ioni sa + ili — nabojem, kationi i anioni, ili kao što je lijeva strana čovjeka u glavnom jednaka slici desne strane u ogledalu. Bitne razlike tu ni u jednome slučaju nema. A to je glavno: bit. A tako je i kod muža i žene u biološki harmoničnom braku: oni se međusobno nadopunjuju, drže si ravnotežu, čine jednu životnu cjelinu, biološki temeljnu jedinicu. Ne zaboravimo: djeca su regulator bračnih drugova. Broj djece je vanjsko mjerilo vrijednosti jednoga braka).

Odnos biologije i nacionalizma neka služi za razumijevanje, kako je problem populacije mogao postati kod kulturnih naroda centralnim pitanjem ne samo znanosti nego i

gospodarstva, pedagogije i politike, te kako je taj problem, t. j. pitanje rađanja i umiranja, pitanje nazadovanja ili napredovanja jednoga naroda u svome sveukupnome broju postao gotovo u cijelome svijetu jedan od najaktuelnijih. Ljudi naime sve više i više dolaze do uvjerenja, da s u d b i n o m n a r o d a ne odlučuju: niti gospodarsko blagostanje, niti stupanj narodne prosvjete, niti bolesti ili izgubljene bitke, ratovi, socijalne revolucije ili građanski ratovi, niti međunarodni politički položaji, utjecaji i ugovori, niti gospodarska, kulturna, vojnička ili koja druga nadmoćnost, nego konačno: porast pučanstva, tako zvani v i t a l n i i n d e k s t. j. višak rođenih u odnosu prema broju umrlih. Sve napred navedene okolnosti važne su tek u toliko, u koliko utječu na biološki život naroda i na vitalni indeks kao izražaj njegove biološke, životne jakosti. Ako je vitalni indeks velik, t. j. broj rođenih znatno nadmašuje broj umrlih, onda svi ratovi, gospodarske depresije i politička tlačenja ne mogu izazvati reakciju, da se taj narod udalji od vreve života i da si u tišini i povučenosti postane nacionalno svijestan i da njegove obitelji, kao temelj narodnog opstanka postanu moralnije, prirodnije, biološki zdrave. Jer biološka jakost naroda je izražaj opće moralne visine njegovih temeljnih stanica: obitelji, a rezultanta te svježe vitalnosti kroz stoljeća jeste tisućljetna narodna kultura. Čim koji narod popusti u moralu, opada vitalni indeks: neizbježiva posljedica te pojave kroz desetljeća i stoljeća je izumiranje, nestajanje naroda, države, kulture. Stari Asirci, Egipćani, Grci i Rimljani i drugi narodi nisu nestali sa lica zemlje radi nekoga vanjskoga uzroka: rata, bolesti ili slično, nego radi toga, što je općeniti moral bio jako opao, jer je zavladao materijalistički i egoistički individualizam, pesimizam, »iživljavanje«, jer nije bilo zdravoga braka, jer je zavladao »Zwei-« pa »Ein-« i konačno »Keinkinder-system«, — sistem braka sa dvoje djece, jednim djetetom i konačno »brak« bez djece.

Biologija, naročito po svojoj grani populaciji, naučila je dakle suvremenoga čovjeka, da čitav život ne promatra razdijeljen u pojedine nauke i grane, nego kao jednu nedjeljivu cjelinu; ona je došla do spoznaje, da sudbinu naroda ne pišu ni državnici ni filozofi, nego dvoje mladih ljudi koji tvore brak. Biologija nas je naučila, da je pitanje odgoja i morala, pitanje braka od odlučujuće važnosti — jer to pokazuje život. U svome biološkome gledanju na narodni život Hitler na jednome mjestu to ovako izražava: »Od unatrag dvije i pol hiljade godina propale su gotovo sve revolucije na tome, što njihovi vođe nisu znali, da je od osvajanja vlasti još važnije, upravo ono što odlučuje: odgoj čovjeka.«

Vjernost životnim zakonima, je ono što odlučuje sudbinom svakoga naroda.

BIOLOŠKA JAKOST POJEDINIH NARODA

U Evropi bilo je polovicom XVII. stoljeća 100 milijuna ljudi, a na prelazu iz 18-og u 19. stoljeće 175 mil. ljudi; 1934. više od 470 mil., — usprkos gubitaka u ratovima i usprkos emigracije od 32 mil. Evropljana, koji su od 1830.—1930. otišli u obje Amerike.

Po kontinentima bilo je stanovnika u milijunima:

	Evropa	*Azija*	*Afrika*	*Amerika*	*Australija*	*svega*
Godine 1830.	230	450	81	38	1	800
Godine 1930.	480	1.070	140	238	9	1.937

Vidimo dakle silan porast u Evropi, Aziji i Americi. Na koncu 19. stoljeća opaža se ipak kod naroda sa zapadnoevropskom civilizacijom silno opadanje broja porođaja i veliko relativno zaostajanje za drugim kontinentima.

Razdijeljeno i uspoređeno po zemljama, dijeli se pučanstvo Evrope na (u milijunima):

	1800. g.	*%*	*1900. g.*	*%*	*1926. g.*	*%*
1. germanske zemlje	59	31,6	152	34	145	31
2. romanske zemlje	67	33,7	108	24,3	119	25,5
3. slavenske zemlje	65	34,7	187	41,7	203	43,5
Evropa	187	100	447	100	467	100

Da se ne upustimo predaleko uporedit ćemo samo u nekim zemljama **v i š a k ž i v o r o đ e n i h**, kao rezultantu odbitka sveukupnog broja umrlih od sveukupnog broja rođenih.

Višak živorođenih bio je (na 1000 stanovnika):

1.	*Meksiko*	*(1930)*	23	
2.	*Egipat*	*(1931)*	17,6	
3.	*Ukrajina*	*(1929)*	17	
4.	*Poljska*	*(1929)*	15,2	
5.	*Japan*	*(1932)*	15,2	
6.	*Sovjetska Rusija*	*(1933)*	13	*(1913 : 17!)*
7.	*Nizozemska*	*(1929)*	12,1	
8.	*Jugoslavija*	*(1929)*	12,2	
9.	*Portugal*	*(1929)*	11,7	
10.	*Španija*	*(1929)*	10,9	
11.	*Italija*	*(1929)*	9,1	
12.	*Njemačka*	*(1934)*	6,9	
13.	*Čehoslovačka Rep.*	*(1929)*	6,9	
14.	*Madžarska*	*(1929)*	6,7	
15.	*Engleska*	*(1929)*	3	
16.	*Švedska*	*(1933)*	2,5	
17.	*Francuska*	*(1933)*	0,4	

Ovdje moramo spomenuti, da ovaj najmanji broj 0,4 ispada po Francuze kao narod još gore, kada uočimo, da se on odnosi na Francusku kao državu, a u njezinom sklopu živi najmanje 10—15% Nefrancuza. U današnjoj Francuskoj imade blizu 3 mil. Talijana, mnogo Poljaka, Slovaka, Afrikanaca i dosta pripadnika žute rase, a svi su ti narodi populaciono mnogo zdraviji nego Francuzi, tako, da Francuza biva svakim danom sve manje. **Francuzi su narod koji izumire.**

Jedna interesantna uporedba:

	Stanovnika bilo je u milijunima:	
	u Pruskoj	*u Francuskoj*
1580. godine	*1*	*14*
1780. „	*5*	*25*
1880. „	*27*	*37*
1920. „	*37*	*39*

Ili druga poredba: za vrijeme 30-godišnjeg rata bilo je dvostruko toliko Francuza koliko Nijemaca; 1870.—1871. g. bio im je broj izjednačen. Danas je broj Nijemaca u srednjoj Evropi otprilike još jedamput tako velik kao Francuza uopće, a zna se da jedna trećina Nijemaca živi izvan granica Njemačke.

Ove brojke govore same po sebi. Dr. Dujmović ističe u br. 11.—12. 1934. »Hrvatske Smotre«, da se hrvatski narod od vremena svoga prvoga vladara iz narodne loze — Tomislava Trpimirovića — umnožavao onoliko, koliko geopolitički i biološki srednje dobro stojeći narodi — da bi danas bilo 20 milijuna Hrvata.

MALTUZIJANIZAM

Maltuzijanizam igra jednu od najvažnijih uloga pri »birth control«, — svijesnome ograničavanju porođaja. Taj je nazor postao poznat po engleskom teologu M a l t h u s u, koji je na početku 19. stoljeća postavio tezu, da umnožavanje ljudstva napreduje geometrijskim redom, a dobava životnih potrebština da raste matematskim redom, te iz toga izveo zaključak, da u najskorije vrijeme predstoji borba sviju proti svima o kruh naš svagdanji, da ljudi ne će imati gdje stanovati, šta jesti, da će to dovesti do rata, u kratko, da predstoji katastrofa radi nestašice zemlje i hrane. Ova je logika čisto materijalističko-marksistička: na temelju proizvoljnih teza izvesti dalekosežan zaključak: ne rađati, inače ćemo svi ogladnjeti, nastat će neophodno rat.

Gospodarsko blagostanje ne odlučuje sudbinom ni čovjeka ni naroda. Nije istina, da se umnožavanjem ljudi uvećaje siromaštvo; isto tako kao što nije gospodarsko blago-

stanje odnosno siromaštvo uzrok većem odnosno manjem natalitetu. Ne samo da svagdje u svijetu najbogatiti imaju najmanje djece, nego i narodi s najvišim životnim standartom imaju ujedno najmanji višak živorođenih — usprkos malenoga mortaliteta. Tako na pr. Švedska — bogata zemlja, u kojoj već 100 godina nije bilo rata, gdje je radnik najbolje plaćen, gdje gotovo svaki radnik imade komfor i živi u luksuzu, kakav je kod nas uobičajen samo kod gornjih 10 hiljada, imade na cijelome svijetu najmanji broj porođaja. Kako rekosmo: Ne samo da Malthusove pretpostavke o geometrijskoj odnosno matematskoj progresiji ne stoje, nego upravo vidimo da su one zemlje, koje su najnapučenije, da su i najkulturnije i da je njihov standart života najviši. Evo nam pogleda: Na jednom km² živi stanovnika: u Nizozemskoj 229, Engleskoj 185, Japanu 175, Njemačkoj 139, Italiji 133, Poljskoj 80, Francuskoj 75, Jugoslaviji 54.

Bojazan od gladi sasvim je bez temelja. Danas živi otprilike dvije milijarde ljudi na ovoj kugli zemaljskoj. Ozbiljni naučenjaci izračunali su, **da bi kraj današnjega stanja civilizacije naša zemlja mogla prehraniti i 5—8** milijardi ljudi. Osim toga, porastom pučanstva usavršuju se i sredstva prehrane i iznalaze novi putevi kulture i civilizacije. U Danskoj na pr. daje hektar zemlje 3 puta toliko žita koliko hektar u Jugoslaviji.

Italija je 1816. godine brojala 18 milijuna ljudi. I ondašnji maltuzijanci rekli su, da je nemoguće da maleni apeninski poluotok prehrani toliki broj ljudi. Danas na toj istoj površini živi 45 mil. Talijana, koji ne žive ništa mizernije od prijašnjih 18 mil., a Mussolini svim sredstvima nastoji taj broj još i uvećati.

Imade toliko mogućnosti kultiviranja tla, da će čovječanstvo još tisuće i tisuće godina imati dosta posla, da i do sada poznate krajeve približno iskoristi, a da o nekim dijelovima Evrope, Azije i ne govorimo. U Australiji na Gvineji, Kanadi ima još mnogo prazne zemlje, a ta su tla po klimi i kvaliteti bolja od evropskih. Australija se veličinom svoje površine približava Evropi. Ali dok Evropa imade okruglo 500 mil. stanovnika, u Australiji ih imade 9 milijuna. I unatoč toga mi sami ne uviđamo dovoljno neosnovanost, pogibeljnost maltuzijanizma, dobacivanja materijalističko-marksističkih floskula, kojima nam sugeriraju, da cijelu stvar moramo posmatrati isključivo s gospodarskog stanovišta — i mi svaki dan susrećemo ljude, koji se proglašuju da su napredni, socijalni i nacionalni i koji na svakom koraku perom, riječju i djelom svijesno postaju propovjednici i širitelji bijele, moderne smrti!

Opasnosti od prenapučenosti nema. Međutim, kad bi je i bilo, našli bi dovoljno razloga, da mi ne povučemo praktičke konsekvence iz te teze. Jer postoji jedna činjenica, »Nahrungs-spielraum« — da se na jednom stanovitom prostoru može kretati i hraniti toliko i toliko ljudi. I **ako se na jednom konkretnom prostoru ne ćemo mi dovoljno umnožiti, doći će drugi narodi, koji će taj prostor i tu hranu oduzeti.** Tu ne pomažu nikakvi pisani zakoni, ni vanjske okolnosti; **oni narodi, koji se više množe, zauzimaju postepeno i sigurno mjesta onih, koji se manje množe.** To je životni zakon. I taj je životni zakon jači nego sve ostale okolnosti.

Poljskoj nije ništa škodilo da je 150 godina bila nestala sa političke karte Evrope. Ona je ostala biološki jaka — i njezino je vrijeme došlo. Irskoj nije ništa naškodilo, što je bila gospodarski, kulturno, vjerski, politički proganjana od kolosa-neprijatelja, prema kojemu je iščezavala. Ona još uvijek ne samo da živi, nego ide od uspjeha k uspjehu, jer je populaciono, biološki, zdrava. Borba Flamanaca i Valonaca u Belgiji bila je za Flamance na oko bezizgledna. Ali Flamaca će doskora biti mnogo više od Valonaca — i njihovom je tlačenju po Valoncima kraj. Isto je tako i sa Ukrajinom i sa Slovacima.

Dakle kod Malthusove teze ne radi se ni o kakovom problemu. Ali problem je svakoga, a napose maloga naroda, kako će se održati proti drugih, populaciono jačih i zdravijih naroda.

OPASNOST ŽUTE RASE — PROPAST BIJELE?

Isto je tako veliko pitanje, kako će se bijela rasa oduprijeti nadiranju drugih rasa, napose žute. Mi smo gore spomenuli silno množenje bijele rase u posljednja tri stoljeća. U tome biolozi vide glavni uzrok dosadašnje kulturne, gospodarske i političke nadmoći bijele rase. Međutim se slika promijenila. U tabeli I. vidjeli smo ogroman broj stanovnika u Aziji, preko polovice cijeloga čovječanstva. Govorili smo već o velikom opadanju porođaja, a kod nekih civiliziranih naroda i o stvarnom izumiranju.

Višak rođenih nad umrlima je u Aziji u jednoj godini na 1000 stanovnika poprečno 35, a u Evropi otprilike [illegible] Višak rođenih napose kod Kineza i Japanaca je kao nigdje na svijetu. U Japanu je na pr., unatoč velike smrtnosti, višak rođenih otprilike 2 put tako velik kao u Njemačkoj [illegible] 1878. g., imao je Japan 35 mil. stanovnika; u početku japansko-kineskog rata (1894.) bilo ih je već [illegible] mil.; pred [illegible]

japanskim ratom (1904.) 47 mil.; 1923. 60 mil., danas ih je već oko 70 milijuna. Japanci računaju, da će ih 1950. biti 79 milijuna, a 1970. do 90 milijuna. To znači godišnji priraštaj od blizu jednog milijuna. Danas je gustoća stanovništva u Japanu 175 na km². Moramo priznati, da je u carstvu otočja povoljna klima, da imadu višestruku žetvu, veliko bogatstvo ribom, da su Japanci štedljivi, ali glavni razlog njihove jakosti je njihova narodna psiha: zdravi konzervativizam spojen sa suvremenom nacionalnom sviješću, radinošću, ustrajnošću i aktivnošću.

U sklop japanskog carstva spada Koreja i Formoza. Koreja broji danas 23 milijuna stanovnika, a gotovo 100 na km². Godišnji višak rođenih je blizu pola milijuna. 1906. godine, kada je Japan preuzeo protektorat nad Korejom brojala je ona 6.8 mil. stan. Na Formozi su slični odnošaji. U zadnjih 10 godina — od 1925.—1935. godine — povećao se broj stanovnika od 4 na 5 milijuna.

Kineza imade otprilike pola milijarde, jedna četvrtina cijelog čovječanstva. Računa se, da će se u budućih 60 godina broj Kineza upravo podvostručiti, unatoč velikom mortalitetu, građanskim ratovima, političkim neuspjesima i socijalnim potresima; predmijeva se porast od 25‰ (promila) na godinu. A kad dođe njihovo nacionalno i socijalno osvještenje, a to nije baš tako daleko — šta će onda biti s Evropom i bijelom civilizacijom?

IVO BALENTOVIĆ:

VRAĆANJE SELU

Posljednjih se godina češće puta čuju riječi »vraćanje selu« i ističe se nova seljačka orijentacija, koja se pretvorila u devizu i odrazila u literaturi, svjetskoj kao i domaćoj, a posebno kod nas, u radu najmlađe književne generacije, koja je (zapravo samo nekoliko imena) istupila u poznatoj ediciji »Lirika grude«. Pojava ove ideološke usmjerenosti prema selu nije beznačajna, a još manje slučajna; ona se imade tumačiti kao nužan rezultat našega kulturnog progresa i kao jedini pravi put za reorganizaciju društvenog poretka i osvježenje našega kulturnog i nacionalnog individualiteta. Taj povratak selu, simpatičan je preokret u dosadašnjem nastojanju na stvaranju izrazite i samonikle kulture, koja će nositi oznake naše duše; on ujedno pretstavlja zamašan plus u nastojanju za rješenjem pitanja o formi zbliženja sela i grada, koje u sebi sadržava niz drugih nerješenih i važnih problema. Ovaj duhovni pokret, literarnog karaktera, simpatičniji je i vrijedniji tim više, što se pojavio i što je nošen tom generacijom najmlađih ljudi, koji su ušli u život i uglavnom izgradili svoj stav prema njemu, odredili svoj pravac i program, da ga sada postepeno izrađuju, dotjeruju i po njemu razvijaju svoje sposobnosti. Važnost ovoga pokreta treba naglasiti i pohvaliti baš i radi toga, što se u nastojanju i radu nekih starijih, pa i mlađih i najmlađih, pojavljuju takovi momenti, koji su ne samo beskorisni za izgradnje naše kulture, nego su i fatalni za uspjeh i afirmaciju dotičnih ljudi. Ovdje u prvome redu mislim na one ljude, koji su pod crvenim barjakom ušli u muževne godine, a da ni sada još ne uviđaju promašenost svoje rabote, već se tvrdoglavo bore za svoje, skroz promašene i deplasirane ideje. Žalosno je, što među ovim ljudima imade i takvih, koji bi, da su se razvili pod drugim okolnostima, mogli svome narodu koristiti i svome radu osigurati trajnu afirmaciju u dalekoj budućnosti.

Na ovome mjestu, tretirajući problem vraćanja selu, ako uzmemo u obzir odnos literature prema selu, dolazimo do negativnih zaključaka. Naše selo nije još do danas

ni publicistički (u folklorističkom pogledu), ni literarno, temeljito obrađeno i objektivno prikazano. Ljudi, koji su u tome smjeru učinili pokušaje, nijesu uglavnom uspjeli zbog toga, jer nijesu imali uvjetâ, da o tome životu kažu istinu; oni su selo motrili iz jedne daleke perspektive i nijesu mogli da se konsekventno užive u predmet svoga obrađivanja. Jedni su u selu vidjeli sve crno i sivo, glupo i zatucano, sve uronulo u »panonsko blato« (Krleža), drugima je selo bilo nemoralna krčma, gdje je izvor razvrata, pijančevanja i kriminala (sljedbenici Zole!), a treći su opet selo previše galantno uznosili u neke romantične sfere, prikazujući ga kao neki idilski raj, u kome teče med i mlijeko. Ni jedni, ni drugi, ni treći, nijesu rekli istinu, jer im je selo bilo stvarno daleko i jer se, previše okupirani svojim gradskim životom, nijesu mogli približiti selu i saživiti se s njime. Većina je takovih provela u selu djetinjstvo, ili najviše najraniju mladost, pa kad su se kasnije uspraćakale i zaromonile u duši ove mladenačke reminiscence, oni su se sjetili, da su sinovi sela, pa su (često put iz čisto konjukturističkih i merkantilnih motiva), osjetili potrebu, da o njemu kažu svoju riječ. Ovo njihovo vraćanje selu u kakovoj publicističkoj ili literarnoj radnji, stvar je formalnog karaktera i tako se imade i tumačiti. Ono, međutim, što su najmlađi predstavnici naše književnosti iznijeli u svojim, za sada lirskim i prvim novelističkim pokušajima pod devizom »k selu!«, nije u stvari samo vraćanje tome selu; to je uglavnom smisao jednog značajnog poklića: ostanimo u selu! **Selo je izvor snage i zdravlja; selo je naša njiva, na kojoj ćemo zaorati; selo će nam dati kruha, u njemu ćemo steći zdravlje i naći svrhu ovoga života; kroz njega će uskrsnuti praiskonske snage naše duše, — naše hrvatske duše!** Najmlađi, koji su potekli iz sela, hoće da sačuvaju u sebi svijest svoga seljačkog porijekla i da im ta svijest bude kormilo i vodič u životu. Oni to hoće danas, u vremenu kada »nosimo švapske gaće, engleski smoking ili francuski frak i cilindar (»cilindar na opanku«, — kaže Dragoljub Jovanović), Crep de Chine, Crep Georgette i druge prnje, prskamo se kolonjskom vodicom i parfemom Coty, brijemo hiperborejske brčine, ženske obrve i dlake pod pazuhom, igramo nogomet i bridge, pa se snobovski naduveno dičimo, da smo zapadnjaci i da kročimo uporedo s evropskim napretkom!« Naprotiv mentalitet naše najmlađe intelektualne generacije — specijalno literarne — formiran je u nacionalnom i seljačkom duhu; nije, dakako, stalan i definitivan, ali, što je glavno, on je fundamentaran i na njemu će se dalje graditi. Iznoseći to, i spominjući skupinu ljudi oko »Lirike grude«, ja se nijesam ograničio samo na tu skupinu;

time se je samo htjelo pokazati na jedan svjetao primjer. Jer u svakome slučaju, nema tu specijalnog ograničenja: kod mladosti je stalnost u množini slučajeva veliko pitanje. Zato ne spominjući nikog pojedinačno i, bez namjere generaliziranja, istaknuta je samo pozitivna strana i vrijednost s a-mog tog i t a k v o g duhovnog usmjerenja; upozoreno je, da je to put po kojemu treba poći i koji će donijeti pozitivne rezultate u duhu narodne potrebe. Kako će pojedinci održati korak u okviru takov ideologije, to će nam pokazati vrijeme. Ali, potrebno je sa osobitim zadovoljstvom konstatirati da to vraćanje selu nije i ne će biti samo momentano n a v r a ć a n j e, već pretstavlja u svakome slučaju ostanak u selu, ostanak u narodu i uvjerenjima našeg čistog nacionalizma, koji je tako krvavo iskupljen; ostanak dakle na toj tvrdoj, krvavoj i izranjenoj rođenoj grudi, u beskompromisnoj borbi sa raznim crvenim barjacima i bradatim marksističkim avetima. Samo na tome putu može čovjek i s p u n i t i s v o j u ž i v o t n u m i s i j u i izbjeći jalovost svojih napora.

F. BRODSKI:

NACIONALNE MEDITACIJE

Poznati princip engleske vanjske politike glasi, da sve utječe na Veliku Britaniju i da se ništa ne smije zbiti bez nje. Taj princip provodi ova velesila dosljedno, bez obzira, da li su na čelu engleskoga vanjskog ministarstva sir Simon ili Sir Hoare. Taj princip, koji je usvojila jedna od politički najmudrijih i najrealističkijih velesila u svojoj vanjskoj politici, mislim da smiju slijediti i mali narodi u svom svakidašnjem životu i svi događaji oko njih i u njima imaju svoje značenje odnose se na njih, i treba ih uvažavati, obazirati se na njih, zauzeti prema njima stanovište i usmjeriti daljnji svoj rad prema pokazanoj potrebi. To je jedino ispravna taktika prema principu politike, koji su Englezi izrazili riječima, da svaki Englez mora znati, na čemu je.

Smisao javnoga života jest upravljanje narodnim kolektivom, u kome je članom svaki pojedinac. Značenje dakle tog života je od odsudne važnosti po budućnost pojedinca i toga kolektiva. Svaki inteligenat, koji ima barem niže srednjoškolsko obrazovanje, a da ne govorimo o visoko školski obrazovanoj inteligenciji i profesijonalnim intelektualcima, ima dužnost usudom dosuđenu, od koje nema dispenzacije, **da osjeća sa svojim narodom.** To osjećanje nameću nam prilike, što smo na ovoj zemlji rođeni, odgojeni, što s njom dijelimo njene radosti i tuge, bijedu i veličinu, borbu i divljinu. Osjećanje sa narodom obvezuje nas, da u tom narodu živimo, da za nj radimo i da stvaramo na njegovu čast.

Narodne probleme rješava idealizam. Sadržaj toga životnog nazora jest žrtva za opće dobro. Baza mu je iskrena, djelotvorna ljubav prema cijelom narodnom kolektivu i rad na toj bazi kao konzekvencija takvog životnog poimanja.

Reći će kakav dijalektičar Hegelove škole, ili marksista feuerbachovskoga materijalizma, da su to utopije. Odgovorit ću im sa fra Didakom Buntićem, da pravi narodni rad stvara besprimjerno povjerenje i ljubav naroda prema takvim narodnim ljudima, jer narod osjeća — tko je narodni čovjek bez chiméra, maske i varke.

Konstitutivni elementi savremenog društva jesu ekonomski, psihološki i organizacioni.

U prikazu borbe i posljedica gospodarske krize u Poljskoj zamijetili smo interesantnu činjenicu, da su ukrajinski krajevi u borbi sa ekonomskom krizom bolje prošli od poljskih. Bit će nam odmah jasno, zašto je tome tako. U poljskoj političkoj organizaciji najvećim mahom zauzeli su odnosne položaje samo građani poljske narodnosti, dok su manjinski elementi najnovije školovane generacije, prepušteni sami sebi, prionuli na zadrugarski rad, organizirali zadružnu proizvodnju, potrošnju i izvoz i na taj način su gospodarski spasavali seljački svijet u ukrajinskom dijelu Poljske. Dakle svako zlo ima i svoje dobro.

Naveo sam ovu markantnu činjenicu zato, da — exempla trahunt — i mi već jednom pođemo u pravcu toga gospodarskoga osamostaljenja primjerima tih zadružnih naroda. Izgleda mi pored sveg očajnog stanja u našoj ekonomskoj strukturi, da još nije došao na red momenat te široke, zamašne, realizatorske zadružne organizacije za naše selo. Zašto? Među ostalim zato, jer se mladoj gospodi sa visokih škola ne da sjediti cijele godine na selu i voditi zadružni dućan, zadružnu mljekaru, zadružnu siraru, zadružnu povrtljarnicu, zadružnu izvozionicu i za jeftine pare služiti svome narodu. Već, — svima se više mili — sjediti u zagrebačkim, a i provincijskim kavanama, pušiti, pijuckati i uz čašicu voditi razgovore o narodnom dobru.

U toj našoj narodnoj bolesti — neprelaženju sa spoznaja na konzekvenciju, na odluke i njihovo provođenje, — leži velik dio odgovora na pitanje: zašto nam je tako zlo. Konkretno leži na dlanu: zasukati rukave, izaći na selo, živjeti narodski, nedjeljom izaći u grad i stvarati nerazrušiv most između naroda i inteligencije. Strah za opstanak? Ni govora! U selu ima i jela i pila i krova nad glavom, i dobrote i ljubavi, ali nam ne dostaje provedba ove ekonomske organizacije. U Posavini (Slavonija) izvoze piliće i jaja židovi, a žito i kukuruz, sijeno i zob — opet židovi — i ne samo u Slavoniji, nego i u Bačkoj, Srijemu i Banatu, — a to će sve dotle biti, dok mi to budemo htjeli.

U tome eto leži problem proizvodnje i potrošnje narodnih dobara. Bez riješavanja toga trgovačkog momenta, ne ćemo se dugo vremena maknuti sa mrtve točke. A da i ne govorimo o intensiviranju poljoprivrede. Dok se po jutru dobiva u svijetu i po 28 mtc. žita, kod nas se ore, — drvenim plugovima — u doba traktora i sijanja — zrakoplovima. Mi na taj način stalno zaostajemo u tom gospodarskom općem napretku. U ovom času ne ću da se obazirem

na apsurde svjetskoga gospodarstva, koje uništava milijune tona žita, kave, pamuka, mesa, da im se poveća cijena, — dok na drugoj strani imademo na mnogim kontinentima — g l a d. Naš seljački problem ćemo postepeno riješavati zadružnom organizacijom za naše domaće tržište, koje je neorganizovano i stoga seljak pati od horendno niskih cijena svojih proizvoda (50 jaja 10 dinara, pile 5 dinara i t. d.), a to ne bi morao, kad bi imao organizaciju, koja bi na tržni dan na tržištu regulirala cijene; dok je snaša danas sretna, ako joj se »milostiva« na trgu smiluje i bud po što kupi sir, maslac, jaja, povrće i piliće samo da to sirota ne mora nositi opet kući.

Čim se stvori ta trgovačka baza — seoska zadruga za prodaju seljačkih proizvoda i njihov izvoz, — imat ćemo bazu za štednju i stvaranje seljačkog kapitala, dok dosad imamo samo bazu za seljačko zaduživanje, koje nema ni kraja ni konca i nema izgleda, da se seljak iz toga blata izvuče živ. Vremena su doista teška i krajnje je vrijeme, da se pošteni i savjesni elementi našega javnog života trgnu na živ, narodni posao.

Kao drugi elemenat društvenog stvaranja naveo sam psihološki. Ćudoredne sile, koje ravnaju narodnim razvojem, stvarane su dugotrajnim nasljednim sabiranjem. Sadašnje stanje svakog pojedinca, grupe, zajednice, vuče korjen iz svoje prošlosti, upravo kao i biljka iz sjemena. Razvoj teče po ovim temeljnim zakonima i društvo se ne može drukčije razvijati, po volji i željama kako to misle mnogi zanešenjaci.

Malo sredstva konačno utječe na ljudsku dušu, a to su religijska uvjerenja, koja su u našem narodu tijekom posljednjih nekoliko godina duboko označena, i zatim odgoj širokih masa putem škola, društava, filma, kazališta, predavanja, štampe. Zadaća odgoja nije dakle učenje mnogih udžbenika, nego odgajanje narodnog značaja, njegove nacionalne dosljednosti i ustrajnosti, stvaranje pozitivnih navika, koje će mu biti vodič u svakidašnjem životu.

Narodni moral, — ljubav za ime, običaje, nošnju, glazbu, pjesmu, za zemlju i bližnje; — sastoji u nacionalnoj disciplini i nacionalnoj svijesti, tome najfundamentalnijem stancu kamenu svakog naroda na svijetu, i u konsekventnoj otpornosti, žilavosti, ustrajnosti protiv svih izvanjskih utjecaja, koji pokušavaju, da taj moral dovedu u pitanje.

Narodna svijest traži svoje eksponente. Za vrijeme svjetskoga rata Amerika je dala Wilsona, Hrvati velikog dubrovčanina Frana Supila, za koga je Wickham Steed rekao, da se rodio u kojem velikom narodu, da bi bio državnik svjetskoga kalibra.

Zadaci našeg javnog života su dakle ogromni. Prije svega svaki naš pojedinac bio »gospodin« ili seljak treba postati svijesnim samoga sebe, a to se postaje tek kroz historiju (Schoppenhauer). Napose imamo da proučimo i popularizujemo svoju historiju devetnaestoga vijeka, kada smo se po drugiput rodili kao narod u svijetu. Taj vijek naše druge nacionalno-političke kreacije, formirao je naš nacionalni duh i samopouzdanje. On je bio, a ne nagodba, rezultat nesuverene naše države 19. vijeka (Jellinek).

Te nacionalne tradicije sastoje u mislima i osjećajima, potrebama prošlosti. Narod je organizam, koji je stvorila prošlost. Bez tradicija ne bi bilo civilizacije. Na dnu svega mišljenja i vjerovanja u širokih slojeva nalazi se odgoj, tradicija, pleme, uredbe, vrijeme. Karakter pak, uči savladavati se i opirati se pobjedonosno napadajima. Dušu jednog naroda tvori skup svojstava karaktera. Ta svojstva daju ustaljen spoj osjećaja i vjerovanja, utvrđujući kroz stoljeća potrebe, kojima je izvrgnut život svake nacije. (G. Le Bon.)

Narodom u pravom značenju riječi postaje skup ljudi jednog jezika, običaja, životnog tipa istom onda, kada doraste do svijesti o svom duhovnom jedinstvu, kad se osjeća jednim (Rački).

Svaki narod ima svoju fizionomiju, svoju konstituciju, svoje pravo, svoj moral, svoju gospodarsku organizaciju, koje pripadaju samo njemu i svako poopćivanje skoro je nemoguće (Durkheim).

I zato nam je ispraviti i zemlju našu i čovjeka na njoj nu ovoga li ne ispraviš, ne ispravi se ni ona (Kurelac).

Nas kod kuće more problemi društvene organizacije, ekonomskog oslobođenja od zaduženja i izrabljivanja kapitala svih vrsta, socijalnog osvješćivanja širokih narodnih slojeva, suzbijanje luksusa i siromaštva, rasipanja i alkoholizma, analfabetizma na svakom koraku u našem javnom životu. Svi bismo mi željeli da se vrate vremena, o kojima priča pop Dukljanin za vladavine hrvatskog kralja Zvonimira: »biše vesela sva zemlja, jer biše puna i urešena svakog dobra i gradovi puni srebra i zlata«.

Ali rad na svim tim poljima je tako diferensiran, da ga naša inteligencija treba podijeliti, da bude svako polje zadovoljeno.

Svi naši ljudi ljube »ovu najdivniju domovinu na planetu« († Šuflaj) i za nju treba da učine koliko je u njihovim moćima najviše moguće. Svaki od nas razmišlja danomice o svojim dnevnim brigama i potrebama. Pa kad razmišljamo o svojim brigama, zašto naši narodni ljudi ne bi obvezatno uveli običaj, da svaki dan, u izvjesno vrijeme, raz-

mišljaju o brigama cijeloga naroda barem 5 do 10 minuta i skup tih razmišljanja kroz tjedan saopćili drugima i na taj način produbili ethos svoga naroda?

Svaki naš inteligenat čita novine i kupuje knjige. **Svijest narodnog čovjeka imperativno nalaže, da se kupuje istinska narodna štampa, novine, knjige, pa odijela, rublje, cipele, čarape, kišobrani, sat i sve druge životne potrebštine kod narodnih ljudi i narodnih trgovaca.**

Da li je kod našeg čovjeka princip »Svoj svome« postao načelo ili samo prazna riječ, do koje se ništa ne drži?! Tu ima da nam dadu odgovor naši trgovci i obrtnici propagandom naše narodne proizvodnje, solidnošću svojih cijena, sortiranošću naših dućana i sposobnošću svoga personala i privlačivošću svoga nastupa prema mušterijama, koji mora osvajati. Naš trgovac mora da nadvisi tuđinca i stranca svojim kvalitetama i mi smo uvjereni, da će to ranjavo pitanje biti s vremenom skinuto s dnevnog reda. Tako je bolan problem na pr. gruntovnica Jelačićevog trga. Svega dvije tri kuće posjeduju ne samo Hrvati, nego Slaveni. Čak je i Milinov doseljenik iz Petrovgrada (Banat). A da ne govorimo o Ilici.

Svijet se danas vraća parolama romantizma. Mi Hrvati bili smo vječni romantici i kruti život sili nas da zahvatimo u život realistički.

Napomenuli smo treći društveni elemenat — organizacioni. On je kat-egzohen politički. Tu bismo zasad spomenuli samo to, da svako političko djelovanje mora biti usmjereno u pravcu osiguranja sretne narodne budućnosti i da je stoga svaka quasi-nacionalnost u politici samo sredstvo za iskorištavanje konjunktura po onom soju ljudi, koje se naziva »profesionalni patrioti«.

VILKO RIEGER:

SOVJETSKO ZADRUGARSTVO

Svagdje, gdje se marksističkim strankama pružila prilika, stavile su zadružni pokret u službu svojih političkih aspiracija. U mnogim državama, zadrugarstvo je postalo samo krava muzara marksističkih stranka i sindikata, uzdržavalo bi marksističku štampu i pomagalo bi u štrajkovima, i u svemu, marksistički vođe vodili bi i u zadrugarstvu glavnu riječ. Dakako, da je to mnogo štetovalo zadružnoj misli, jer bi takovo politizirano zadrugarstvo uslijed političkih promjena došlo prije ili kasnije u nezgodan položaj. U Njemačkoj je na pr. osvajanjem vlasti po nacionalnim socijalistima mnogo stradalo konzumno zadrugarstvo, koje se velikim dijelom nalazilo u rukama marksističkih stranaka, a koje su ga iskorištavale u svoje političke ciljeve. Sličan slučaj imamo u Italiji (dolaskom fašista na vlast), u Belgiji i t. d., svagdje, gdje je zadrugarstvo samo »instrumenat klasne borbe«, a ne ekonomska organizacija svih narodnih dijelova.

I u Sovjetskoj Rusiji zadrugarstvo je samo sredstvo državne ekonomske politike, a nikako ne autonomna organizacija, iako se o njemu komunistički ideolozi izrazuju (u teoriji) najpovoljnije. Sam Lenin izjašnjavao se o zadrugarstvu s mnogo entuziazma:

»Kod nas se potcijenjuje zadrugarstvo, ne razumije se njegova neobična važnost s obzirom na njegovu glavnu ulogu, koju ono ima igrati kao državno sredstvo za produkciju i kao prelaz k novom gospodarskom uređenju. U svemu ostaje nam da učinimo ovo: da svoj ruski narod tako kultiviramo, da nauči shvaćati sve prednosti općega opredjeljenja za zadružni pokret.« — »Kod nas u Rusiji politička se vlast nalazi u rukama radničke klase. Ostaje nam kao naša jedina zadaća, da dobijemo narod za zadružni pokret Naši drugovi ne vode dovoljno računa o silnom, neprocjenjivom značenju, koje dobiva u Rusiji zadružni razvoj.« — »Kada sredstva produkcije postanu kolektivno vlasništvo i kada proletarijat kao klasa svlada buržoaziju, identificira se zadružni režim sa socijalističkim.«[1])

---

[1]) Cit. Ch. Gide: Das genoss. Programm und die soz. Schulen.

Prve dane socijalističke revolucije u Sovjetskoj Rusiji, boljševici su imali dosta posla sa svojim političkim protivnicima. Istom kasnije, kada je politička vlast bila sva u rukama komunističke stranke, dali su se na to, da pročiste zadrugarstvo od »nepoćudnih elemenata« i da postave svagdje svoje ljude. Oni, koji se nijesu htjeli pokoriti morali su u izagnanstvo, pa se tako gotovo čitava uprava »Centrosojuza«[2]) našla u emigraciji. 20. ožujka 1919. izlazi dekret o zadrugama, koje se podržavljuju i postaju instrumenat sovjetskoga režima i državni organ za reguliranje konzuma. Tim dekretom uklopljeni su u zadrugarstvo svi oni, koji uživaju politička prava, ali je to čitavoj stvari više škodilo nego koristilo, jer se dekretiranom prisilom ne može stvoriti valjan zadružni pokret. Ujedno se dozvoljava u svakom mjestu opstanak i poslovanje samo jedne konzumne zadruge, kreditno i konzumno zadrugarstvo se spaja, a gradskim konzumnim zadrugama oduzimlje se mogućnost prosvjetnoga i odgojnoga rada (izdavanje knjiga, održavanje predavanja i sl.), dok je seljačkim zadrugama i nadalje dozvoljeno da se bave prosvjećivanjem naroda. Na selima je zakonom ustanovljena nova vrst zadruga, neke vrsti »i n t e g r a l n a z a d r u g a«, koja se bavi konsumpcijom i produkcijom. Osim toga omogućeno je seljacima, da putem zadruga otpremaju u grad suvišak svojih produkata. »Centrosojuzu« oduzeta su mnoga industrijska poduzeća, a namješteni su mjesto starih iskusnih i sposobnih zadrugara sasvim novi ljudi, kojima je najčešće bila jedina kvalifikacija, da su vatreni komunisti. Osim toga »Centrosojuz« je izgubio svaku mogućnost za prosvjetni i odgojni rad, od čega je zadružni pokret svakako mogao imati samo štete.

Uvođenjem NEP-a (Nove ekonomske politike) ukinuta su mnoga pretjerivanja socijalističkoga režima, pa je tako novom naredbom od 7. travnja 1921. dana zadružnom pokretu ipak neka autonomija. Zadrugarstvo nije više samo tehnički organ državne opskrbe, podređen komesaru za opskrbu, već donekle samostalna organizacija, koja preuzima od države produciranu robu i dijeli je narodu. Dozvoljeno je osnivanje novih zadruga, a i u gradovima može postojati više od jedne konzumne zadruge. Pokazalo se u praksi, da je ogromna zadruga, u kojoj su učlanjeni svi stanovnici velikoga grada, glomazan aparat, kojim se teško upravlja. Novim statutom određeno je, da se kreditima pomažu one konzumne zadruge, koje se nalaze u lošim financijskim prili-

---

[2]) Centrosojuz = Centralni nabavljački savez ruskih konzumnih zadruga.

kama, a osim toga zadruge odsada mogu posjedovati vlastita poduzeća i radionice te mogu stupati u direktnu vezu s produktnim zadrugama. Uz to, zadrugama su dane neke olakšice u stvarima poreznim i u pogledu transporta.

Usprkos svih tih pojedinačnih koncesija, kao i onih, koje su još kasnije pružene zadrugarstvu, ono je u Sovjetskoj Rusiji ostalo samo organ državne vlasti, bez samouprave i kontrole sa strane zadrugara. Istina je, da je u kvantitativnom pogledu sovjetsko zadrugarstvo postiglo velike dimenzije, ali je kvaliteta ostala upravo bijedna. Pravo je imao engleski zadrugar George Holyoake, koji je rekao, da bi prvi bio protiv toga, da engleska vlada uništi naredbom privatnu trgovinu i zamijeni je zadružnom. Šta znače svi brojevi sovjetskoga zadrugarstva, velik broj članova i zadruga, kada zadrugarstvo nema nutarnje snage i kada ne posjeduje zadružnoga duha. Država bi postigla veći efekat, kada bi ukinula ovakove zadruge i osnovala vlastite urede za razdiobu dobara. Birokracija postoji u jednom i u drugom slučaju, a zadružni pokret ne bi ništa time izgubio.

Poslije revolucije zadružni pokret je brojčano porasao, ali je zato moralno znatno pao. Zadruge se bave spekulacijom, a znade se dogoditi i to, da čitav kraj ostane bez potrebne robe, jer je ona umjesto zadrugama uručena trgovcima. O tome je rekao Scheimann, predsjednik ruske državne banke: »Kada bi se raspustile sve zadružne organizacije, koje se bave špekulacijom, moralo bi se uništiti čitavo zadrugarstvo.« O raznim krađama i prevarama, koje su se događale, a i danas se događaju, u raznim zadrugama, može se često čitati u sovjetskim listovima. »Pravda« od 20. X. 1925. javlja, da je te godine bilo u zadrugama prevara za blizu 12 milijuna rubalja, a »Trud« od 18. ožujka 1926. donosi izvještaj, da se pred različnim sudovima vodi preko 7000 procesa za svakojake prevare u zadružnim organizacijama.

Predsjednik »Cetrosojuza« Subimoff napisao je o razvitku zadrugarstva u posljednjih deset godina ove riječi:

»Njihov (t. j. zadružni) aparat je nepokretan i birokratski. Trgovačko gospodarski rad i trgovačko posredovanje je još preskupo. Dosad se nijesu riješavala važna pitanja opskrbe radničkoga naroda s poljodjelskim produktima i organizacije doručkovaonica. Na tom području je privatni trgovac još uvijek gospodar položaja. U nepoželjnoj masi povučeni su seljaci i radnici u zadružni pokret, a samo u neznatnoj količini služe se oni njegovim uslugama. Slabo smo dosad uspjeli da podignemo »svijest i kvalitet« (Lenin) sudjelovanjem širokih masa u zadružnoj izgradnji i da tako odgojimo civilizirane zadrugare.«

A i Molotov, tajnik centralnoga komiteta komunističke stranke pisao je slično:

»Što nam ipak još nedostaje i što posjedujemo u maloj količini to je zadružna javnost. Uistinu fali nam i razvoj istinskoga zadružna života, razvitak aktivnosti i samouprave seljačkih masa u zadrugarstvu. A da to postignemo, nedostaje nam elementarna kultura ili, ispravnije rečeno; elementarno obrazovanje. Dok toga nemamo, ne može se zadrugarstvo dalje razvijati.«

Ove moralne nedostatke sovjetskoga zadrugarstva ne mogu nadoknaditi nikakovi, pa ni najimpozantniji brojevi. Njemu nedostaju svi oni socijalni i ekonomski preduslovi, koji zadrugarstvo čine zadrugarstvom. U boljševičke zadruge ne mogu stupiti oni, »koji crpu koristi iz tuđega rada« t. j. svi oni, koji ne pripadaju radničkoj klasi. Ti ljudi nemaju nikakovih socijalnih i političkih prava, kao i robovi u starom vijeku. Jedino njihovo pravo je da šute i da se pokoravaju nalozima režima. Oni su novovjeki robovi.

Sovjetske zadruge teže za neograničenim viščima, koji znatno opterećuju džepove konzumenata. Na čelu velike većine zadruga nalaze se nesposobni ljudi, tipični birokrate i zato čitava zadružna organizacija daje izgled rahitičnoga djeteta. Narod sudjeluje vrlo slabo ili nikako u zadružnoj organizaciji, kad ona i onako **nije osnovana na demokratskim načelima samouprave i kontrole sa strane članstva.** A zadrugarstvo, koje nije osnovano tim načelima i koje se ni u teoriji, ni u praksi ne drži temeljnih ideja zadružne demokracije, i **nije pravo zadrugarstvo.** Ono doduše može zloupotrebljavati to ime, ali njegov etatistički i birokratski karakter govori dovoljno sam za sebe.

Dr. ĆIRO TRUHELKA:

VUČEDOL U PREDHISTORIJI

U prvoj poli trećega milenija pr. I. uzbudio je — kao pratioc jednog velikog narodnog pomicanja — novi kulturni pokret do onda spokojni feački život naših neolitskih zemuničara, mijenjajuć iz temelja društvene i životne prilike. Nastale promjene uočili su arheolozi najprije u keramici, jer dotadašnju vrpčastu i spiralnu keramiku zamjenjuje gotovo na čitavom njenom području tehnički i stilski različna inkrustirana keramika, zastupana u nas osobito brojno i lijepo u nizu kasnoneolitskih naselja, među kojima Vučedol zauzimlje prvo mjesto.

Nosioci ove nove kulture ne žive više kao mediteranski starosjedioci u zemunicama, utonulim u zemlju, nego u kućama, sagrađenim pravilno od brvana na samoj površini zemlje, koje su, odgovarajuć novom građevnom materijalu, četverasta, a ne više obla oblika. U ratarstvu zamjenjuju, kao instrumenat za okapanje aluvijalnog ili praporastog tla, dotadanje kalufaste kamene klinove ratara-kopača. Klinovi, istesani od jelenje rožine, kojima se, radi pojačanja radnog efekta, koji put na vrh usađuje mali jezičasti kameni klin, a taj se instrumenat, kao u današnje motike ili budaka, ušicom nasađivao na posebno držalo. Izgleda čak, da ratarstvo u ovom novom odsjeku nije više onako intenzivno i glavna privreda kao prije, jer se u podovima naselja, kosti domaćih i šumskih životinja nalaze kud i kamo u većem broju, te se ljudi očito mnogo više bave stočarstvom i lovom. Iz toga se razvijaju dvije nove privredne industrije: kožarstvo i prerađivanje kosti i rožine u najraznovrsnije oruđe, koje se mjestimice nalazi u velikom broju od najprimitivnije do najpomnije izradbe i iz potrebe potiskuje mnoge vrsti do tada upotrebljavana kamena oruđa.

Od vanredne je važnosti, da u kolo domaćih životinja ulazi nova, za napredak ljudske kulture neprocjeniva vrst, a to je konj, koji je do onda u Evropi doduše poznat kao divlja životinja, ali tek sada prvi puta, ukroćen i pripitomljen, počinje čovjeku služiti kao domaća životinja za jahanje, a vremenom i za spregu.

Za doba, o kojemu radimo, značajna je i pojava nekih materijalija istočnog porijekla a naročito raznih vrsta nefritoida i nakita izrezana od školjaka spondylusa, koji se spontano pojavljuju u ovo doba, neko vrijeme upotrebljavaju, a onda opet iz uporabe posve iščezavaju, što dokazuje, da su ih vlasnici za svoje seobe ponijeli sobom iz azijske pradomovine, a prekinuv s njom vezu, nisu više mogli da nabavljaju i dalje taj skupocjeni materijal. Na isto porijeklo upućuje nas i bakar, koji se tu prvi puta pojavljuje u malim, još hladnim okivanjem, a ne lijevanjem dotjeranim komadima. Na veze sa udaljenijim krajevima ukazuje nam i opsidijan, koji se također po prvi puta nalazi češće u savremenim i srodnim nalazištima.

Keramika Vučedola, Sarvaša, Lovasa, Erduta sa srodnim Dömösdem i Tökölyem na Dunavu i Szentesem na Tisi predstavlja u tehničkom i stilističkom vidu jednu suvislu cjelinu. U tehničkom se razlikuje od uglatopupčaste i spiralnomeandraste zemuničara time, što je potonja monohromna, a vučedolska je inkrustirana. bihromna. U jedne se crtež ne ističe raznolikošću boje od ostale površine posude, u druge ispunjavaju se brazde crteža svijetlom, redovito bijelom, ali kojiput i crvenom ili modrom pastom.

Kemičar Satkovsky u Berlinu ustanovio je analizom nekih komada inkrustiranog crijepovlja iz njemačkih nalazišta, da se za to upotrebljavala pasta od gipsa, ali nije utvrdio, da li se taj gips upotrebljavao u prirodnoj formi ili žežen ili kao prirodni anhidrit. Olshausen je ustanovio, da se upotrebljavao žežen i vodom raskvašen. Neke su opet analize pokazale, da se upotrebljavala i pasta, koja se sastojala od ugljičnokiselog kalcija, ona se dakle umetala u obliku vapnene kaše, koja je, osušiv se, iz zraka absorbirala toliko ugljične kiseline, koliko je potrebno, da se oksid trajno veže. U oba se slučaja vidi, da je već kasnijim neolitičarima bio poznat postupak žeženja vapna i gipsa, koji će kasnije, u arhitekturi i plastici, igrati tako veliku ulogu. U Dairsie u Škotskoj nađena je posuda inkrustirana sa kalcijevim fosfatom, koja dokazuje, da su se u pomanjkanju vapnenca ili gipsa za žeženje upotrebljavale i kosti a na jednoj posudi iz Fahlenberga kod Neuhausa ustanovio je Olshausen, da se pasta sastojala od smole, pomiješane nekom bojom.

U Sarvašu i Vučedolu upotrebljavala se, kako smo rekli, nekoliko puta i crvena i modra pasta; ali im kemička sastavina još nije ustanovljena.

Pasta se utirala u brazde ornamenta te bi, ako je ovaj dovoljno duboko urezan, tamo prionula i svojom se svjetli-

jom bojom jače isticala od tamnije površine posude, nego li u monohromnog ornamenta.

Glavno i najbogatije do sada poznato nalazište ove keramike je t. zv. Gradac na obali Dunava, gdje u nj ulazi dolinica Vučedola, nedaleko Vukovara, a obreteno je prije pola vijeka prigodom rigoliranja tla, da se tamo zasade vinogradi. Broj starina, naročito ornamentiranog crijepovlja, koji je tada ovdje iz kulturnih slojeva izvađen, upravo je ogroman. Većina toga dospjelo je u gradski muzej u Osijeku, nešto u privatne ruke i preko njih u muzej u Berlinu i Beču, a lijepu zbirku dobio je arheološki muzej u Zagrebu, a ovu je 1897. znatno nadopunio prof. dr. Brunšmid, koji je tu proveo prva sistematska iskapanja te je tom zgodom razgalio podnice od pet »zemunica« (vjerojatnije od brvnjara) i 15 grobnica sa skučenim skeletima, položenim postrance, licem prema istoku (t. zv. liegende Hocker). O svojim iskapanjima objavio je Brunšmid izvještaj; ali sam keramički materijal nije objavljen i tako je ovaj u muzeju neobjavljen čamio, dok ga nije nedavno u nizu fotograskih reprodukcija objavio prof. D. Hoffiller u posebnom svesku pariške serije Corpus Vasorum Antiquorum i time ga učinio pristupnim i širim naučnim krugovima. Šteta je samo, da u tu ediciju nije uvršten i materijal osječkoga muzeja, koji bi sa svojim lijepim nizom odabranih specimina sliku vučedolske kulture znatno upotpunio.

Osim posuda i crijepovlja izvađeno je iz vučedolskih slojeva jednako obilje kremena, kresana oruža i iverja, naročito noževa, strijelica, strugala, svrdala i poliranih jezičastih klinova, dlijeta te sjekira sa provrtanom ušicom, koje su, sudeći po nerijetkim kamenim čepovima, ispalim kod bušenja, fabricirani u samom naselju. Kao materijal za finije resko oruđe upotrebljavao se već spomenuti opsidijan a treba samo žaliti, da dosada nije mikroskopskom analizom ustanovljeno, da li je taj materijal egejskog (Melos) porijekla ili karpatskog (Tokaj, Eperješ). Konačno treba spomenuti i veliko obilje raznovrsnog koštanog i rožnog oruđa, kojim se vučedolsko naselje bitno razlikuje od srednjoneolitskih zemuničarskih naselja.

Vučedolska keramika je i po ornamentici i po samim oblicima posuda znatno naprednija od one u zemunicama. Dočim su oblici u potonjih većinom bombasti i razni derivati krugljinih odsječaka u Vučedolu su već profilirani s namjerom, da se pojedini dijelovi posude, nožica, trup, rame i vrat ističu odgovarajućim profilom, a k tomu pridolazi kao novi članak regularna ručica, koja zamjenuje dotadanje kvrge i bradavice i znatno olakšava manipulaciju.

Vaze i amfore imadu redovito bikonični oblik te je donji konus obično niži i zaobljeniji a gornji viši sa nešto izvraćenim grlom. Žare su jednostavnije u obliku lonca, a zdjele široko lijevkaste, niske i postavljene na nožici sličnoj torusu ili bolje trochilusu, koji na rubu ima često četiri radijalno poredana polukružna isječka, tako da osnovnica ovakve nožice imade oblik krsta, često bogato ornamentirana kao i sama nutarnja ploha posude, na kojoj je ornamenat također krstoliko rasporedan (br. 3173 i 3314 u osječkom muzeju).

Kao što su u Butmiru i srodnim naseljima brojne kupe sa visokim stalkom, tako se i u Vučedolu, kao instrumenat za libacije ističe posebna vrst kupa, bitno različna od butmirske, ali jednako brojna. U nje fali nožica, u donjoj poli je plosnato-obla ili konična, u gornjoj usukano-konična, visoka vrata sa širokim grlom a na pregibu trupa položena je prema vratu široka horizontalna cilindrična ručica, dovoljno prostrana, da se kroz nju provuče palac a sa ostala četiri prsta obujmi dno posude, čime se manipulacija znatno olakšava. To je prvi puta u našoj neolitskoj keramici, da nailazimo na pravu ručicu, a da su stari lončari u tome nazirali važnu tehničku tekovinu razabire se po tome, što se ta ručica pomno izrađivala, proširivala na 6 i više cm a ploha, koja ju opasuje, ukrašavala često odabranom ornamentikom. Toj se posvećivala tolika pažnja, da je naći više kupa, u kojih trup nema ornamenta, nego li ručica bez njega.

Ovim kupama po obliku su slične neke naročito bogato ornamentirane posude, u kojih je rub grla opasan širokim horizontalnim, bogato ornamentiranim vijencem, koji znatno suzuje otvor grla. Te posude imadu na dnu četverastu rupu za nasađivanje na neki klinasti stalak a u sredini tanku horizontalnu pregradu, koja posudu raspolavlja. Bogata ornamentika sluti, da su ove posude služile za svečane prilike, a tragovi pepela na stijenama ponutrice, da su to vjerojatno bili kadionici, dakle obredni instrumenti. Najljepši predstavnik ove vrsti ima muzej u Osijeku (br. 1513), a drugi nalaze se u Zagrebu i Berlinu.

Među specijalitete vučedolske keramike spadaju posude, slične šupljem kolutu, koje se od sličnih trojanskih askosa razlikuju time, da su potonji položeni horizontalno, a vučedolski su vertikalni. Taj se oblik u egejskom području održao dosta kasno te se u Vruliji na Rhodosu nalazi još u dipilonsko doba. Drugi lokalni oblik predstavljaju lonci neobična oblika u toliko, što im je dno mjesto dolje smješteno postrance a uslijed toga došlo je i grlo mjesto gore također postrance. Brunšmid nazirao je u tim neobič-

nim posudama analogiju italskim i njemačkim kućnim žarama; ali to bi bio anahronizam a protive se tomu i dva čepa o boku posude, koja se zaticala u posebnu nosilicu te je vjerojatnije, da su to l a r n a k s i, slični današnjim slavonskim soljenicama, koji su služili za istu svrhu ili za spremanje koje druge mirodije.

Kako se vučedolsko nalazište cijelim svojim habitusom razlikuje od butmirskog i njemu srodnih, razlikuje se i oskudicom zemljanih idola, jer osječki muzej imade samo dva komada plosnatih idola (Brettidol), jedan posve krnjast, drugi sa čepastom glavom, ovalna lica, iz koga se nos ističe kao bezobličan povor, a oči kao udubene piknjice (br. 377).

Od naših nalazišta, koja pripadaju istom kulturnom odsjeku ističe se ne manje važni Sarvaš na Dravi niže Osijeka. Keramika je tu ista, zastupana sa nekoliko još ljepših primjeraka inkrustirane ornamentike. Posude su iste kao u Vučedolu: bernburške kupe, bikonične vaze, plitke zdjele sa krstolikim stalkom ili na četiri čepaste nožice, a kao lokalni specijalitet ističu se mali dugoljasto-četverasti stolčići, zarubljeni širokom vertikalnom zarubom, koja se u uglovima proširuje i prelazi u cilindričke noge. Površina te zarube je ornamentirana a gornja ploha zaodjeta jakim pepeljastim slojem i, sudeći po njemu, bio je to mali kućni žrtvenik. Slična minijaturna menza poznata je iz Sv. Kirilova kod Stare Zagore i druga, sa konkavno udubenom stolnom plohom, iz Deve-Bargana kod Trnova u Bugarskoj.

Koštane rukotvorine su u Sarvašu još obilnije, nego u samom Vučedolu a naročito padaju u oči veliki budaci od jelenje rožine, koji po svojim oblicima i obilju mnogo sjećaju na slično oruđe iz najdonjih slojeva sojenica u D. Dolini i Ljubljanskom blatu. I kremeni materijal posve odgovara vučedolskom.

Slično savremeno nalazište pokazalo se i u Lovasu u srijemskoj županiji, ali nije pobliže ispitano te nam je poznato samo nekoliko inkrustiranih crijepova, koje je priopćio Hörnes. Jednako neistražen ostao je i savremeni kulturni sloj u Erdutu na utoku Drave u Dunav, odakle poznajemo tri bernburške kupe, priopćene, jedna od Hörnesa a dvije od prof. J. Purića.

Keramika Vučedola i srodnih mu nalazišta u međurječju Drave i Save te u nekim nalazištima na Dunavu i Tisi predstavlja suvislu stilističku cjelinu. Ornamentika razvija se iz same tehnike inkrustacije i postaje čisto geometrijska, apstraktna. Da pasta bolje prione uz brazde, ove se produbljuju, pisaljka se vodi intermitentnim pritiskom tako,

da dno brazde bude hrapavo i da pasta jače prione, a iz istog razloga se dulje linije prekidaju u niz piknjica ili kraćih zareza, ili se na jednoj ivici oštrokutno ili četverasto nazubljuju i tako stvaraju motiv denticula, koji će u helenskoj umjetnosti igrati znatnu ulogu. Konačno se — u istu svrhu — dulje linije savijaju u kraći ili dulji niz oštrokutnih vijuga i to u kombinacijama, koje odgovaraju slovu M, sigmi ε ili dvostrukom W. Tako postaju kraći zarezi početnim elementima jedne vrlo raznolike ornamentike, a kako se oni redaju, izmijenjuju i ponavljaju uvijek nekom strogom ritmikom, postaju vrlo konstruktivni i dozvoljavaju najživahniju varijaciju. U tog primitivnog, a ipak bujnog ornamenta, ta ritmika još igra glavnu ulogu te je ova dekorativna umjetnost u svojim počecima značajna paralela primitivnoj glazbi, gdje je ritam također prethodnikom kompozicije, a njemu se tek kasnije pridružuje melodija.

Značajno je i to u ovih dekorativnih praelemenata, da se oni razvijaju u tri pravca: horizontalno, vertikalno i diagonalno, dakle baš kao i u veziva nakrsticom na platnu, gdje zarezu odgovara analogni zadiljaj igle. Ta sličnost je tolika, da bi danas vezilja iglom posve lahko mogla reproducirati svaki vučedolski motiv, a da se i ne primjeti, da je to kopija sa terakote.

Ta velika sličnost sa motivima veziva namiče nam misao, da su vučedolske keramičarke imale pred očima takova veziva, da su se dakle odijevale vezenom odjećom, a to bi mišljenje potvrdio i jedan zemljani idol iz Ljubljanskog blata, odjeven očito nekom vrsti plašta, na komu se razabire vezena zaruba i u razmacima na njoj četverasti vezeni clavusi.

Vučedolska ornamentika, oživljena kontrastom boja, odaje i dobro razvijeni smisao za stilsko primjenjivanje pojedinih motiva. Samo istaknuti dijelovi posude dobivaju ornamenat: rub, podnožje vrata, trup i ručice, a svaki dio sa određenom vrsti motiva, što je tako dosljedno provedeno, da se i na malom ulomku po ornamentu može razabrati, od kojega li dijela posuda potječe. Na rubu se vrata ornamenat sastoji sam od uske pruge, linije, niza piknjica, zareza ili vijuge. Šira je ornamentalna pruga na sastavu vrata sa trupom i tu izmjenjuju ritmički grupe raznolikih kombinacija ovih primitivnih motiva, u čijem se nizu mjestimice ističu tipni klepsidrasti motivi složeni od po dva vrhom vezana trokuta. Ornamenat trupa je slobodan, nevezan a glavni su mu motivi koncentrirane kružnice i slični trokuti i rombi, poredani u stanovitim razmacima oko trupa. Vanjska im obodnica često je nazubljena nizom paoka ili

je opasana vijencem od piknjica. Motiv sa koncentričnim kružnicama karakterističan je ne samo za naselja na Dunavu i u međuriječju Drave i Save, nego se on širi u područje sojenica u Ljubljanskom blatu i u Mondsee i Attersee u D. Austriju, a otale dopire daleko na sjever do Danske, gdje se nalazi u orijaškoj komori kod Nörregarda i u megalitskom trijemu kod Udbija. Na istok dopire on do Erdelja (Brenndorf), na jugoistoku do Troje-Hisarlika gdje ga nalazimo već u prvom gradskom sloju, koji po Monteliusu i Dörpfeldu ide u razdoblje od 3000—2500 pr. I. Isti motiv prelazi na jugu i u mlađe periode te se nalazi — naslikan a ne više inkrustiran — u Tirinsu, Mikeni, Cipru i Egiptu. Potonje vrijedi i za uglato savite motive M, W i E, koji u dipilonskoj i ranoarhajskoj figuralnoj keramici često ublažavaju horror vacus.

Područje inkrustirane keramike je jedno od najvećih kulturnih područja evropskog neolitika. Od donjeg Podunavlja preko interamnije Drave i Save ide ono do Ljubljanskog blata u alpinsko područje te se naročito razvija u donjoaustrijskim jezerskim naseljima — a u južnoalpinskim jezerima razvija se iz nje sojeničarska keramika. Iz alpinskog područja širi se ono na sjever do Baltičkog i Sjevernog mora a na zapad do skrajne obale Atlanskog oceana obuhvatajuć čitavi Pirenejski poluotok. Tu je jedno od najvažnijih nalazišta veliko grobište Ciempozzuelos između Madrida i Aranjueza, obreteno 1894., a uza nj se ističu nalazišta, u Algadoru, Burujonu, Almeiri i S. Isidoro. Svuda ćemo tu naći i ako ne iste oblike posuda, posve istu tehniku inkrustacije i iste ornamentalne elemente i motive, dentikulirane i kantonirane linije a naročito onaj lijepi krstoliki motiv, koji ukrašava dno vučedolskih zdjela. Ta iberska grupa, kojoj pripadaju i nalazišta Palmella kod Lissabona, Alcores istočno od Sevile u Andaluziji, Los Milares u pokrajini Almeiri, prelazi preko Pireneja na jugu u ligursko područje, a na sjeveru preko pirenejske vodomeđe i rubom Biskajskog zatona u Bretanju a otale preko Kanala na britsko otočje.

Druga srodna, od ove odvojena grupa, zaprema područje Rajne i Saale, Bavarsku, Južnu Njemačku, Šlesku i Češku te se prostire na sjever u područje dolmena u Skandinaviji i na Schonen. Tu se ističu osobito nalazišta Oberholm (Mainz), Mölsheim (Worms), Schönstett i Rottleben u Saskoj.

Odrediti doba, u koje pada naša inkrustirana keramika nije teško, a kao osnova za datiranje može nam poslužiti nekoliko momenata. Kao u Vučedolu tako se i na

raznim iberskim nalazištima, pa i u samim dolmenima, uz inkrustiranu keramiku pojavljuje bakar u malim komadima, dotjeranim hladnim okivanjem a ne lijevanjem. Ovi nas upućuju na početak trećeg milenija kao terminus post quem. Druga činjenica, da se u prva dva trojanska sloja nalazi tipni motiv koncentričnih kružnica, upućuje nas na razdoblje od 3000 do 2500 pr. I. a treći momenat je analogija između t. zv. zvonolikih pehara iberskog i sjevernog područja koji su tamo stalni pratioci inkrustirane keramike i nekih sličnih egipatskih posuda iz dobe XII. dinastije, koja nas upućuje na isto razdoblje. Konačno kao terminus ante quam nam može poslužiti jedna zdjela sa tipnim krstolikim stalkom iz Archbuchela kod Melka u gornjoj Austriji, u koje ali ornamenat više nije ukopan, nego proizveden otiscima metalne sukane žice. To je hibridna forma, u koje se stariji južni oblik posude spaja sa mlađom ranobrončanodobnom uzičastom ornamentikom, dokazujuć time djelomičnu koegzistenciju zadnjih izdanaka inkrustirane keramike sa ovom novodobnom.

Prema rečenom je izvan svake sumnje, da naša vučedolska i njoj srodna keramika spada u prvu polu III. milenija pr. I.

I ako nam nije moguće ovako precizno, moramo odgovoriti i na pitanje, koji je narod bio nosioc ove za evropsku kulturu važne keramike. Kao što ta kultura nema nikakih veza sa prediducom zemuničarskih starosjedilaca, tako nije bilo ni rodbinskih veza između njih i starih mediteranaca. Ona dakle pripada narodu došljaka, koji je uz dolove Dunava, Drave i Save selio u srce Evrope i dalje na sjever i skrajni zapad, da si traži i nađe nove postojbine. I istočnu polu njegova puta možemo proslijediti niz Dunav nizom pojedinih etapa u Rumunjskoj i Besarabiji u južnu Rusiju gdje je u Ukrajini kod Tripolja kraj Kijeva u devedesetim godinama prošlog vijeka Hvojka otkrio veliko naselje, koje u svojoj keramici odaje mnogo srodnosti sa našom vučedolskom. Dalje taj put na žalost ne možemo proslijediti, jer nam fale arheološki podaci i tako još nije određeno, da li je ishodište ove migracije bilo u hetitskom području južno od Kavkaza ili sjeverno od ovog gorskog sklopa u nutarnjoj Aziji.

Po osteološkom materijalu iz dolmena i grobnica sa t. zv. zvonolikim žarama, koje su stilistički derivat inkrustirane keramike bile su lubanje iz ove grupe spomenika izrazito brahicefalne. Glava, motrena odozgor je gotovo okrugla, u profilu visoka i kratka. Nadočni torusi su dobro razvijeni, nos prominentan i lijepo profiliran. Radi se tu

dakle o tipu. srodnom nordijskom, koji je proizašao iz mješavine Homo nordicus-a sa nekom brahicefalnom rasom, u koje brahicefalija ide na račun nekadanje dugovjeke simbioze sa mongoloidnim elementima u azijskoj pradomovini. Oni su dakle bili arijii, ili, da se točnije izrazimo, arioidi. Šteta je, što kraniološki materijal, što ga je prije četiri decenija u Vučedolu iskopao dr. Brunšmid antropološki još nije ispitan, ali nam netom rečeno potvrđuje i skelet, nađen u neolitskom naselju u Osijeku, koji je najstariji poznati nam predstavnik dinarskog tipa. U njega je čelo strmo, tjeme se postepeno uspinje i iza uha dosiže najvišu visinu, a zatiok je strmo odsječen, uslijed čega se stražnja pola lubanje prikazuje znatno kraćom od prednje. Lice je dugoljasto, širokih vilica, nos prominentan a očne su šupljine visoke ali ne velike. Sve to, uz čeoni šav (sutura frontalis), koji je baš među Dinarcima češća pojava, prikazuje nam osječki skelet kao izrazito dinarskog tipa. Taj tip, koji je u prehistoričko doba bio kud i kamo rasprostranjeniji, nego danas, kada se ograničuje na neposredno zaleđe jadranskog mora u Albaniji i dalje na sjever, ustupa u alpinskom području i dalje na zapad mjesto tipu homo alpinus, koji je također mješavina brahicefalnih elemenata; ali ne sa stasitom nordijskom rasom, nego sa malom starom mediteranskom, od koje je baštinio tamnu boju, niski stas i proširene, zdepnaste proporcije pojedinih dijelova tijela.

Kako se imenom zvao narod, čije smo spomenike našli u Vučedolu, to naravski nije moguće odriješito reći; ali svakako pada u oči, da se područje inkrustirane keramike do u sitnice podudara s područjem, na komu su u kasnijim predhistorijskim odsjecima živjeli Kelti, bilo to u Srijemu (Skordiski), bilo u alpinskom području (Bali) ili daleko na zapadu na Iberskom poluotoku (Keltibers) i Britskom otočju. Kelti su najstariji evropski narod arijske krvi u ovim krajevima, prve kolone doseljenika, čiju su seobu zaustavili tek Herkulovi stupovi i zato nije baš nevjerojatno, da su tvorci inkrustirane keramike bili baš oni, u zapadnom dijelu sa primjesama alpinske, u istočnom sa primjesama dinarske rase.

Nema sumnje, da vučedolske starine imadu jednaku naučnu vrijednost kao i butmirske za poznavanje naših prilika u neolitsko doba; ali je ta vrijednost kud i kamo veća, ako se uvaži, da su one najstariji dokumenti ekspanzivne snage arijskih naroda u Evropi, koja neobuzdano svladava sve zapreke i već u prvom svom poletu dopire do skrajnog zapada starog kontinenta.

Dr. IVAN STRŠEN:

HRVATSKA MASONERIJA JE PROTUNARODNA

Danas je poznata stvar, kakvu je ulogu igrala »naša« masonerija za vrijeme hrvatsko-ugarske državne zajednice od 1869. do 1918.

Ništa se nije oprla »Ljubav k bližnjemu«, matična loža hrvatske masonerije, što je još 1917. »raskinula sve veze« s Velikim Orijentom Ugarske u Budimpešti, jer njezin rad nosio je sva obilježja najjeftinije kolaboracije sa državnim interesima kraljevine Ugarske, a »naši« masoni bili su sretni, ako su mogli peštanskoj »braći« učiniti kakvu sitnu »bratsku« uslugu na račun životnih interesa svoga naroda.

»Naša« masonerija nastavila je staru pjesmu »ubi bene, ibi patria« i od 9. lipnja 1919., kad je izvršena unifikacija Velikog Orijenta SHS »Jugoslavije« u Zagrebu pod predsjedništva Br. Đ(orđa) W(eiferta), inače posrbljenog banatskog Nijemca.

Javni život naše zemlje pati od kronične bolesti, kojoj je uzročnik masonerija. Obilježje »hrvatske« masonerije je protunarodnost za razliku od masonskih organizacija u drugim krajevima, koje su na pr. u Srbiji osobito nacionalne, u Vojvodini familijarne, tolerantne, ali ekskluzivne, u Bosni prozelitske, a dalmatinske lože nose tipično predratno antiklerikalno, liberalističko obilježje, smatrajući, da je najvažnije polemizirati sa biskupima, boriti se za laicističke pravne institute (civilni brak, laička škola, propaganda slobodne ljubavi, krematoriji i t. d.).

Inače cio masonski aparat od Velikog majstora Lože do šegrta-pripravnika po vjenčićima u manjim mjestima, smatra osobitom dužnošću i masonskom vrlinom: međusobno podupiranje. Taj solidaristički momenat na apsolutno prokušanoj materijalističkoj bazi, podržava masonsku disciplinu i svijest tako, da masonerija postaje kod nas jedna materijalistička sekta, koja zna što znače jasle, omnipotencija sile, veličanstvo novca i sređeno blagostanje svojih

članova. Zato još ni jednog siromaha niste vidjeli, da okreće dugmetom kaputa ili slično, kao simboličkim znakom lozinog članstva, ili ide na dobro servirane večerinke pri »Bijeloj Trpezi« po radionicama (ložama).

Zagrebačke lože su pohvatale najbolje veze preko svoje »braće« iz Velike lože. Zato ni takvi javni akti, upućeni izvjesnim državnim faktorima, ne mogu ostati bez reperkusije u ložama. Ako netko privatno, a ne na pr. kao član lože potpiše kakvo javno pismo, molbu ili predstavku, na koju čak kao građanin ustavne države po samom ustavu, ima pravo; iako smatra, da je to učinio prema svom nacionalnom naziranju u dobar čas, u zao čas po masonsku disciplinu, jer u takvom kao bajage slučaju, morat će da poliže ono, o čemu se izjasnio, jer Veliki Majstor 33. stepena — suveren Velikog Orijenta — može da dijeli kazne kao djeci u pučkoj školi i da ih poziva na red — pa da potpisuju opozive i »žale slučaj« i t. d.

Zato nije nikako nerazumljivo, kada »profanima« i »neposvećenima« masoni pripovijedaju, da se ne bave u ložama politikom, nego samo »obaveštavaju o situaciji«.

Zagrebačka Loža »Pravednost« (Frankopanska br. 2) g. 1934. napala je — a i ranije kroz svoju trublju — »Novosti« — i u svojoj publikaciji (dakako samo za »braću«) »Ko su i kakvi su neprijatelji jugoslavenske masonerije« — sve one elemente našeg nacionalnog života, koji nisu tako duboko pali, da se saglašavaju s masonskom ideologijom onoga imaginarnog quasi nacionalizma, koji uopće nema nikakvog temelja u širokim slojevima naše zemlje, nego se održava podvalama, obmanama, izmišljotinama i prokušanim sredstvima masonskog denunciranja, a o tom svemu javnost mora biti na čistu, da je djelo — »hrvatskih« masona.

VITALIJ LOPAVŠENKO:

RAZVOJ UKRAJINSKE KNJIŽEVNOSTI

Nije moguće točno označiti dobu prvih početaka ukrajinske literature. Znamo samo, da je od najstarijih vremena postojala narodna pjesma, od koje su se riječi sačuvale sve do danas u božićnim prigodnim pjesmama za Bogojavljenje. Ali narodna pjesma ispočetka nije imala utjecaj na razvoj prve književnosti, jer se ova takozvana »knjižna« književnost utemeljila na bizantijskoj osnovi i primila jezik crkvenih knjiga. Predstavnici onoga doba smatrali su narodnu poeziju »besovskim penijem«. Književnost stare Ukrajine je zajednička za tri literature, koje su se kasnije iskristalizirale, naime za: ukrajinsku, rusku i bjelorusku, ali organsku vezu ima stara književnost samo s ukrajinskom literaturom. Glavne karakteristične crte kijevske književnosti nastavljaju se i nadalje u Ukrajini, dočim je ruska literatura poslije razdiobe dobila svoje naročito obilježje. Te razlike proučio je i slavni ruski naučenjak i kritičar S. Solovjov, kad je uspoređivao sjeverni ruski ljetopis s južnim ukrajinskim; on naime uopće ne nalazi u sjevernom ljetopisu karakterističnih crta južnoga — slikovitosti, umjetnosti, živoga stila i t. d. Dakle u prvim početcima u Kijevu stvorila se neka viša vrst književnosti, koja je stupila u ljutu borbu s narodnom poezijom. Ali na kraju krajeva ipak je pobijedila narodna poezija, te tako već u ljetopisu kijevske države susrećemo narodnu predaju, narodne poslovice, zagonetke i odlomke narodnih pjesama. Unatoč represija narodno stvaranje razvijalo se dalje. S vremenom stvorila se »viteška poezija« koju najljepše reprezentira »Slovo o polku Igorevim«. Ova viteška poema je najljepša tvorba prvog i drugog doba ukrajinske literature. Tu se slijevaju dva smjera, naime »knjižna književnost« i narodna poezija, kršćanstvo se preplićc s poganstvom, realni svijet fantastičkim. Duboki osjećaj, iskreni patriotizam i briga za budućnost rodnoga kraja izvedeni su na tako umjetnički način, da ta tvorba ima bezuvjetno svjetsku slavu. Borbe

s Tatarima koče daljnji razvitak književnosti, ali zato se razvija jezik. God. 132[illegible]. Kijev se spaja s litavskom državom, a god. 1386. Litva i Ukrajina spajaju se s Poljskom. Ukrajinska književnost počinje se razvijati pod utjecajem zapada s novom formom, sadržajem i sasvim demokratskim elementima građanstva. Time počinje srednje doba ukrajinske književnosti. Kijev, sa svojim velikim kulturnim tradicijama, ne zauzimlje samo ravnopravno mjesto u litavskoj državi, nego čak odmah utječe uvelike na svoje osvojitelje. Jezik kijevske države postaje službenim jezikom Litve, jezikom viših slojeva, kulturnim te diplomatskim u pregovorima Litve s Moskvom, Krimom i Moldavijom. Dokument toga doba je slavni »litavski statut« (1522. do 1529.). Daljnjem razvoju ukrajinske literature pomažu novo osnovane tiskare i škole pokraj manastira. Prve štampane knjige bile su crkvene, ali već god. 1517.—1525. počinju izlaziti knjige pod naslovom: »Običnim ljudima na dobru nauku«. God. 1565. bježi iz Moskve I. Fedoriv i nalazi zaklonište u Ukrajini i osniva mnogo novih tiskara. Tada izlazi slavna »Ostrožska biblija« i počinje uspješni razvitak književnosti. Preko Poljske dolaze u Ukrajinu tvorbe zapadno-evropske književnosti: viteške pripovijesti, francuske basne, prevodi Boccacievih novela. Šire se ideje reformacije, koje daju podstrek k prevodima crkvenih knjiga na narodni jezik. Krajem XVI. vijeka pojavljuje se mnogo polemičkih tvorbi u vezi sa reformom kalendara i brestovskom unijom. Ovaj period dao je mnogo školskih izdanja — gramatika, rječnika, kronika i ljetopisa. Osobito veliko značenje imala je za daljni razvitak jezika gramatika M. Smotrićkoga (1580.). Skolastika XVII. vijeka dovodi do propadanja ukr. literature. Jedino drama, koja se za ovo vrijeme rascvala, spašava situaciju i dovodi ukr. literaturu na pravi put. Ukrajinska drama stvarala se pod utjecajem zapadnih duhovnih misterija i u svojem razvitku prešla nekoliko faza. Najprije se razvije tzv. školska drama. Sadržaj ovih drama su biblijski motivi obrađeni u skolastičnom duhu, puni nenaravnosti, simbola te alegorija. U školskoj drami razvili su se najviše dijalozi, deklamacije te panegirici. Drugu etapu razvoja čini tragikomedija. U ovoj formi drame dozvoljavalo se umetnuti kratke scene iz života naroda, napisane u narodnom jeziku i one su se zvale intermedije te interludije, jer su imale zadaću, da za vrijeme činova zabavljaju publiku. S početka su autori smatrali intermedije kao stvar drugog reda, s vremenom opet počeli su glavnu svoju pažnju posvećivati ovim veselim scenama. Na ovaj način, postao je novi dio književne djelatnosti umjetničkog realizma — komedija, koja je za

uzela sebi trajno mjesto, jer je stajala u uskoj vezi s narodom. Slično razvila se i poezija. S početka su upotrebljavani stihovi samo za ukras više literature u formi natpisa, predgovora i panegirika. U XVII. vijeku pojavljuju se već kao samostalne zbirke, ali je ovaj razvitak počeo primati nenaravne forme stihomanije. Pri svakoj najmanjoj zgodi pišu se zbirke stihova. Za neko vrijeme ova nezdrava manija prepušta mjesto novoj, koja bere sebi za uzorak narodnu pjesmu. Pisalo se ove stihove anonimno. Nepoznati autori unosili su u narod satiričke stihove, šale i ljubavne pjesme; opjevali su historičke događaje u pjesmama i originalnim ukrajinskim »dumama«. Sve je ovo polahko prešlo u narod i u XIX. stoljeću zapisali su već ovo etnografi kao djela kolektivne djelatnosti. Moralizirajuće i religiozne teme opjevali su u kantatama i psalmima, koji su sabrani u posebnoj knjizi pod naslovom »B o g o g l a s n i k«. Historička literatura počela se već razvijati u litavskoj periodi pod naslovom: ljetopis, kozačka kronika, diarium, — i u XVIII. stoljeću prelazi na put pragmatičke povijesti. Između drugih velik utjecaj imala je povijest H. P o l e t i k e, koju su karakterizirale slobodne ideje i sjajne karakteristike u duhu Tita Livija. Drugu srednju razdiobu završava ukrajinski filozof-putnik — prosvjetitelj naroda — H. S k o v o r o d a, koji je spojio svoju neizmjernu težnju k nauci te samospoznaji s ljubavlju k rodnomu kraju i narodu. H. Skovoroda stoji na pragu srednje i nove razdiobe ukrajinske književnosti. S njim nestale su zastarjele ideje starog doba, a na njihovo mjesto pojavila su se nova gesla žive narodne literature. Đak i nasljednik H. Skorovode Ivan Kotljarevsky započeo je novo razdoblje i zato ga sasvim ispravno zovu »o c e m n a r o d n e u k r a j i n s k e k n j i ž e v n o s t i«.

**) Student Ukrajinac i prijatelj »Hrvatske Smotre«, V. Lopavšenko, ponudio nam je svoju suradnju. Mi je rado prihvaćamo, jer dijelimo s braćom Ukrajincima njihove boli i patnje zbog teške sudbine njihove, na četiri dijela rascjepkane domovine. Rado ćemo i u buduće donositi suradnju naše ukrajinske braće, a ovaj puta donosimo kratki, informativni prikaz ukrajinske književnosti.*

Dr. F. DUJMOVIĆ:

IRSKE KATASTROFE

IRSKA ZA STUARTOVACA (1603.—1640.)

Irska je očekivala za Stuartovca Jakova I. kao katolika, da će joj svanuti ljepši dani. Ali ta obmana brzo je isčezla pred stvarnošću vjerskih progona, koji su se nastavili. Prestale su doduše strahote Elizabetine vlade, ali se nastavio namjesnički rat. Mnoštvo došljaka zaposjelo je zaplijenjenu zemlju, a dvojaki zemljišni sistem — irski, brehonski, kolektivistički i — engleski, individualistički — stvorili su posjedovni metež, nestalnost i nesigurnost. Imanja knezova Tyrona i Tyrconnell-a (kao Zrinjskih i Frankopana), iznosila su preko pola mil. jutara u Sjevernoj Irskoj. Zbog »veleizdaje« svojih gospodara imanja su bila zaplijenjena, a stanovnici rastjerani. Tu su se vršile »plantacije« engleskih i škotskih došljaka. U Ulsteru je naseljeno 30.000 škotskih presbiterijanskih kolona, čime je udaren temelj historičkoj diobi Irske i uništeno političko jedinstvo otoka. Treba napomenuti, da je Ulster bio najirskija pokrajina Irske.

Jakov I., u želji, da bude zakonit vladar, sazove 1613. irski sabor, koji se od 1585. nije sastajao, sa zadaćom da »ratificira« izvlaštenja katoličkih posjeda. To je morao da odobri protestantski sabor u zemlji devet desetina katoličkoj. Neki pisci smatraju taj sabor autentičnim izrazom narodne volje, ali on to u stvari nije bio. Kralj je osnovao 38 novih tvrđava (burgova) i imenovao velik broj novih velikaša. U gornjoj kući protestanti su imali ogromnu većinu, a u donjoj kući bilo je 128 protestanata i 98 katolika. Katolički lordovi prosvjedovali su protiv sastava sabora, jer »ovako sastavljen ne predstavlja volju naroda«. Sabor se konačno konstituirao pod prijetnjom vojne intervencije, ali katolici su odbili učešće u takovu saboru, koji je prosto oruđe u rukama kralja.

Jakov I. zaveo je **politiku potpune asimilacije.** Htio je, da svi Irci budu članovi samo jedne nacije, upravljani po istom uređenju. S toga je ukinuo sve stare irske brehonske zakone, pa odiozni kilkennyjski statut, jer su već bili mrtvo slovo na papiru. Zloglasni bill toga sabora je odobrenje zapljene imanja katoličkih velikaša, koja su prešla u kraljeve ruke, a na koja je naselio oko 30.000 škotskih i presbiterijanskih seljaka. Time je pozakonjeno i naseljenje Ulstera.

Kralj zatim raspusti sabor. Prema evropskoj javnosti, koja je u to doba živo pratila razvoj događaja u Irskoj, izgledalo je, da su se i protestanti i katolici složili u tome, da vode politiku kraljevu i da su osudili sve pokušaje branitelja irske slobode.

Karlo I., nasljednik Jakova I. bio je dostojan takmac očev, te je proveo u Connaugthu ono, što je otac proveo u Ulsteru pomoću vojnih ekspedicija (Strafford).

REVOLUCIJA 1641. I KONFERENCIJA U KILKENNY-U

Engleska je promijenila svoju vjeru i riješila se kralja, ali odnošaj prema Irskoj, ostao je i dalje isti. Izmijenio se samo razlog proganjanja. Dosada su je progonili Tudori i Stuartovci. Zatim je svemoćni puritanizam htio da iskrči katolicizam vjerskim fanatizmom pod lozinkom: »Treba uništiti katoličku Irsku«.

Irska je htjela da si vrati posjed svoga imetka, obrani vjeru, prekine neprijateljski jaram, a na to su je poticale i katoličke velesile hoteći praviti neprilike Cromwellu.

Sabor od 1640. bio je napola katolički. On proglasi svoju nezavisnost na legislativnom polju. Ali Irska ne osta pri platonskim izjavama nego podiže bunu, koja započne u Ulsteru. Zadatak bune bio je osvetnički za sva pretrpljena zlodjela od strane osvajača.

Kraljevske trupe, koje su se pod vodstvom kneza Ormonda borile protiv pobunjenika u Irskoj, kada se u Engleskoj već vršio proces republikanizacije, marširale su na London, koji je bio puritanski, sa četama vjernim kralju iz Irske.

Tada se sastao irski sabor, koji je poslije provale Strongbowa prvi put predstavljao prave osjećaje irskoga naroda. Sabor je odmah proglasio apsolutnu nezavisnost Irske i njezino pravo, da vlada sama nad sobom. Sabor je izvršio pokušaj, da provede ustavno uredjenje zemlje na bazi sastavljene, savezne države, koja pripada najdubljoj tradiciji keltske rase.

U Engleskoj pobunjenici su lišili kralja krune. Jedina još zakonita veza između Engleske i Irske bila je zajednica suverena. Međutim odsada ih nije više vezala ni ta zajednica i obje zemlje postale su slobodne.

Sabor je sastavio Vrhovno vijeće konfederacije od 9 članova, u kojem su bile provincije, četiri na broju zastu-

pane svaka po dva člana. Vijeće je odredilo ustavotvorni odbor za izradbu irskog ustava. Odbor je predviđao dvije zbornice s time, da lordovski dom ne bi imao pravo da odlučuje o zakonima Donjeg doma, dakle u stvari jednodomni sistem (kakav Irska i danas ima nakon ukidanja senata po Donjoj kući).

Egzekutivu vrši vijeće, koje bira Sabor, od po šest članova iz četiriju provincija, iz čega odsjeva ideja sastavljene vlade po pokrajinama.

Vrhovno vijeće potajno se upustilo u pregovore sa svrgnutim kraljem o uvjetima priznanja kraljem Irske. Londonski parlamenat dao je na to strašan odgovor: donio je »Adventurers Act«, kojim je povratio oduzete zemlje bivšim okupatorima, koji su sada na sve strane skupljali novce, da uguše revoluciju u Irskoj. Engleska je poslala svoju vojsku u Irsku sa nalogom: »pljačkati, ubijati, pustošiti, klati svakoga, koga dohvatiš«. Vojska je doista doslovce vršila takva nasilja.

Engleski ratni pohodi u Irskoj izvršili su nečuvena divljaštva. Cromwell je htio da Irsku liši njenog katoličkog pučanstva. Na Jamaiku je prodao nekoliko hiljada mladih irskih djevojaka u ropstvo, a iz Irske iselio je što milom — što silom oko 50.000 Iraca, zaplijenio im zemlje i odveo katoličke stanovnike kao stoku, tobože u utočište u Connaught, najsiromašniju i najbijedniju irsku pokrajinu. Ostatak zemlje proglasio je napuštenom i 7,700.000 jutara oduzeo njihovim zakonitim vlasnicima.

Da spriječi ustanak seoskog elementa u Connaughtu, naselio je u gradove protestantsko pučanstvo.

Irska je revolucija ugušena, a Irci su se sakrivali po šumama i u tišini se obnavljali. Nakon svih progona i pokolja omjer katolika prema protestantima u Irskoj bio je 8:1.

Da Irsku konačno stavi pod englesko skrbništvo Cromwell je raspustio stari Irski sabor i po prvi put proglasi zakonodavnu uniju davši Irskoj 30 zastupnika u zajedničkom saboru. Irsko kraljevstvo bijaše ukinuto i jednostavno priključeno Engleskoj g. 1653., ali ta unija trajala je vrlo kratko vrijeme. Cromwell je zamislio uniju kao sredstvo da uništi buntovnički otok, ali je Engleska nakon 150 godina provede ponovno.

Zemlja je u Irskoj bila razdijeljena, a konfiskacije je odobrio londonski parlamenat 1652. Tu leži korjen kasnijeg agrarnog problema u Irskoj u poznijim stoljećima. Irska

nikada nije prestala prosvjedovati protiv oduzimanja zemlje svojim sinovima u masama, dokazujući valjanost uporne svijesti za održanje historičkih, virtuelnih prava. Irska je tako malo postala engleskom, da je koncem 17. v. još jednom smogla snage, da se bori za Stuartovce protiv Engleske.

Ni Cromwelu nije uspjelo uništiti irski narod.

RESTAURACIJA (1660—1688.)

Pod Karlom II. katolički kult bio je također zabranjen, iako uživao izvjesno trpljenje. Među onima, kojima su oduzeti zemljišni posjedi, bilo je monarhista i za njih je Karlo II. osnovao »Stol za žalbe« (Court of Claims) a prema katolicima je pokazivao blagonaklonost.

Karlo je nastavio agrarnu politiku Cromwella ali opozove zakon od 1654. i obnovi Irsko kraljevstvo 1661. Irski sabor, u glavnom opet protestantski, donio je kompromisan zakon o konfiskacijama iz Cromwellove periode.

Irska je dobivanjem Irskog sabora izgubila slobodu trgovanja, koju je pod Cromwellom imala u cijeloj Engleskoj.

DINASTIČKA KRIZA

U borbi između Jakova II. i Vilima Oranskoga Irska se opredijelila za Jakova II., koji je u Irskoj pobuđivao nadu na bolje dane i obećavao ispravak nepravdi onima, kojima su zemlje oduzete.

Irski sabor sastao se 1689. pod kraljevim ličnim predsjedništvom. Sabor je iza provale Engleza prvi put vršio potpunu vlast. Sabor je predstavljao cijelo pučanstvo otoka. Kuća lordova brojila je 6 protest. biskupa, 5 lordova protestanata i 43. kat. lorda. Kuća općina prestavljala je Dance, Gale i Anglonormane, a brojila je 218 katolika i 6 protestanata. Protestansko pučanstvo bilo je listom uz Vilima Oranskog.

Sabor je u svom radu izglasao zakon o potpunoj vjerskoj slobodi Irske, opozvao Poyning-act, ali ga ni Jakov II. nije uveo u zbornik zakona (Statute Book) uslijed čega nije postao zakonom.

U agrarnoj politici sabor je izvršio dekonfiskaciju od 1689. vrativši zemlju starim vlasnicima ili njihovim pravnim nasljednicima, u količini od 2,400.000 jutra, **bez naknade štete.** Međutim kupci ili osobe, koje su posjedovale ova dobra sa koga drugog naslova, dobili bi za kompenza-

ciju dobra, konfiskovana Ircima, koji nisu priznavali Jakova II.

Irska je i ovaj put zlo prošla. Izgubila je igru. Bitka kod Bovne 1690., odn. kod Limericka ispala je u korist Vilima III. i buntovnici se pod uvjetom amnestije povuku. Kralj je obećao, da će poštivati vjersku slobodu i nije tražio zakletvu na zakon o supremaciji.

Vilim je konačno popustio protestantskoj opoziciji u irskom saboru; ona se bojala da će biti deposedirana sa svojih posjeda, te je 4000 Iraca, pristaša Stuarta proglašeno veleizdajnicima i buntovnicima, a zemlje im bijahu oduzete. Saborski zakoni od 1689. proglašeni su ništetnima, a doneseni su novi kazneni zakoni, koji su Irce kroz jedno stoljeće tlačili poput helota.

Sedamnaesti vijek svršava za Irsku potpunom katastrofom.

Irska je držala, da se sesijom kylkenny-skoga i dublinskoga sabora oslobodila, ali svaki put je dublje pala. Zemljište Irske bilo je gotovo svo u ruci tuđinaca. Površina otoka iznosi 11.420.682 mil. jutara. Prema računu kardinala Perranda iznose:

konfiskacije	za	Elizabete	600.000	jutara
„	„	Jakova I.	1,000.000	„
„	„	republike	7,700.000	„
„	„	Vilima III.	1,060.000	„
		svega:	10,360.000	jutara

Treba dodati vlasništvo katoličke Crkve, podijeljeno reformistima, i neobrađena zemljišta, da se vidi, kako su Irci deposedirani sa svoje rođene zemlje.

KNJIŽEVNOST

ZVONKO KUHAR:

ZAPIS O GRADU

Kratke ulice spavale su između kuća.
kraj njih su provirivali još neizgrađeni predjeli na uglu
i sunčala se djeca raspikuća,
koje je već onda vrijeme izvrglo ruglu.

Ona su već onda noćila pod zvijezdama u noći,
ili u mračnim skrovištima najtišega kuta.
Do njih su skoro sezala niska krovišta u samoći,
(a i preko njih zgažena čežnja luta).

Onda su u grad došli ljudi iz strana svijeta.
Oni su im porušili zadnja zatišja, ko gnijezda.
Oni su ovdje sustali, umorni od daleka lijeta.
Nad njima je sjala blistava zlatna zvijezda.

Zato su zakoraknuli u njihove tople tame
i poganom rukom rušili predjele mira.
Skitničku torbu uprtili su im na rame
i breme suza u prozirne zjenice nemira.

Danas im nad glavom plove metalne ptice
(u srcu šume krila ranjenog kanarinca)
i naskoro pred njima srušit će se nice
zadnja vlast čežnje, neokrunjenog princa.

I sad tek u maloj svjetiljci siromaha
drhtaju njihovi dječački pogledi žuti.
I dok cijela soba pline od njihovog daha
u nujnom se plamenu njihovo malo srce muti.

ZVONKO KUHAR:

SMETNJA SRCA

Stolice bez reda i stolovi maknuti sa starih mjesta,
gdje su ih prikovale nanizane noći.
Umor i klonulost, i šutnja bučnih gesta,
i teške oči, što bi zaspale u trudnoći.

Klizi san i ponire u sve stvari
i sve je obojeno jednom novom sanjom,
koja se nikad ne će da ostvari,
a nikad u srcu ne će biti manjom.

Kroz kapke brizne sunce s nebom i oblacima
i plaho se šulja, zavezanih očiju obilazi.
Da nikog ne takne, ono ide tihim koracima,
ko zadnji gost, što pognut u tuzi odilazi.

Samo se katkad poigra na zamišljenim licima,
ili s prljavim kapljicama vina.
Stvari nas opet pozdravljaju u svojim starim oblicima,
s malo vedrine i puno sivina.

Gorčina je ušla u svaki pogled i gestu.
Svaka je riječ tupa i pada težinom tuče.
Čežnjivo srce opet je na novu smetnju
između crnog sutra, s već sivim i teškim juče.

KAMILO KRIŽANIĆ:

STRAH U MODRIM OČIMA

Ćutim: jedna se prošnja trza u tvojim očima,
Okupana modrim snom, a sakrivena u dnu,
često plače ko krivica, nemoć, bol u noćima,
noseći neizvjesnost umornu, tešku, čudnu,

što vazda prijeti porazom. Misô se tvoja boji
otkrivenih želja radosti, tugu očima nanosi,
da ne bi pogled koji
izrekao svu dubinu, kojom se duša zanosi
kada je sama i skrivena.

U tebi je prošnja i strah pred otkrivenjem.

ZLATKO MILKOVIĆ:

KRIJESNICE

Ima dana u životu svakoga pojedinog čovjeka, koje se ne zaboravlja, dok se živi. Upiju se poput polipa u ljudsko tijelo, pripiju se u dušu i ostaju vječno. Pa je li se onda isplate, pisati dnevnici, čemu da se mrče stranice i troši tinta? Ono, što je važno u ljudskome životu, ono što pokreće i ravna našom sudbinom, što ulazi na sve pore u naše tijelo, to se nikada ne zaboravlja i ne isplati se zapisati. Ono pak, što se zaboravlja nije važno — pa čemu onda pisati?

Bila je velika i kasna noć. Nebo se podiglo visoko, baršunasto i puno iskričavoga peluda — zvijezda. Trepere i dršću, nestanu na čas, pa opet bljesnu, planu kao krijesnice, prolete nebom, rasplamčene i žarke, ali stvarno hladne i ledene, kao iskrice razbijenog leda. Bila je noć, koja me je sjećala na Matoševe opise. Zanosna i živa. Sočna i zvonka noć, kakovu se može doživjeti samo u kasnome ljetu, u brdinama, daleko od grada i ljudi.

U ljudskim se dušama takvih noći uvijek bude sveti osjećaji. Čovjek se predaje noći i ne misli ništa. Samo osjećaji se gomilaju, rastu i komešaju, misliš, prsnut će ti prsa i poletjeti kao raketa u zvjezdane visine. Zrakom su letjele krijesnice kao zvijezde, a na nebu su treptale i drhturile zvijezde kao krijesnice. Bila je to onakova noć, kada se ne mogu povući granice između neba i zemlje, — između duše i tijela, kada se sve to splinjuje u jednu jedinstvenu cjelinu.

Zemlja je mirisala i disala, svježe preorane njive crnile se u crnini noći i rubom su šume letjele krijesnice.

Svaka ta krijesnica nosila je u sebi misterij te velike noći. Misterij zemlje i ljudi, koji žive ovdje. Svaka se misao, svaka duša, svako se srce pretvaralo u jednu krijesnicu, letjelo u noći, bljesnulo, pa se gasilo i opet bljesnulo. Nikada se ljudske duše ne otvaraju tako, kao u noći. Samo u baršunastoj tami ljetnih noći, duše se razlijevaju kao bujice i prctiču se tamom.

»Mi u gradu nemamo takovih noći«, — šapne moj pratilac.

»Ne, nemamo, dragi. Nemamo ni noći, nemamo ni zemlje, ni krijesnica. Električna svijetla razbijaju nam noć, zemlju nam pokriva asfalt, a krijesnice — to je duša i srce, kojih u gradu nema.«

»Gledaš precrno na grad.«

»Moguće. Čovjek se lako vara. Osjećati i osjećati je velika razlika. Ja znadem samo jedno, a to, da nikada u gradu nisam osjećao tako, kao što osjećam ovdje — u dodiru sa zemljom, na njivama, u šumama, u brdinama...«

Zašutjeli smo. Nešto nam se vrtjelo nad glavom. Zvijezde su padale i gasile se. Iz daleke šume dopirao je šum, nejasni i mukli, kao da zemlja progovara na sva svoja usta.

»Vidiš li ove krijesnice? Sad bljesne ovdje, sad ondje. Plane, pa se ugasi. Milijarde, milijarde krijesnica. To je duša našeg naroda, miris naše zemlje. Atomi jedne velike i nepobjedive duše...«

Gdje je kraj svemu tome? Gdje je granica u toj noći? Gdje sve to počinje, gdje završuje? U vremenu, u prostoru?

Ovdje ne postoje dimenzije. Nema materije. Stvarnost bez materija, sila — realna, velika, nepobjediva sila.

Zatvoreni krug bez kraja i početka.

Krijesnice...

Velike su naše noći. Velike i vječne. Samo u noći sjaji plamen, grije i miluje. U noći se raspojasaju duše, kidaju iz mrtvila i gube se u vrtlogu svemira. Izgaraju i rađaju se. Same u sebi i same iz sebe.

Vječni paradoks, koji vlada vjekovima...

Zemlja diše i miriše, njive se crne preorane i izbrazdane i nebo je posuto iskričavim peludom. Iz šuma se izvija tihi šum i grgolji kao more — monotono, ali vječno; tiho, ali ustrajno, — a zrakom lete krijesnice...

Krijesnice — srca...
Krijesnice — osjećaji i...
Krijesnice — duše...

JURAJ PAVIČIĆ:

RODNOM KRAJU

Davno je to bilo, kad sam kao nejako čedo, u večernje doba, iz majčina krila gledao u daljine.

Dugo i dugo sam gledao, kako mi rodni kraj — rodne njive, vrletni krš i plavetna brda — skriva mračna noć.

Uronjen glavom duboko u majčino krilo, molio sam je i pitao:

»Majčice draga i mila, hoće li iznad naših njiva opet sinuti sunčeva traka?«

Majka je bolno uzdisala:

»Nema sunca ni njegovih traka, dok bude ovoga gluhoga mraka!«

GABRIJEL CVITAN:

NA PRAGU ŽETVE

Svaki su danak u osvit zore
pšenici bile dulje kose,
od tople kiše i obilne rose
narasla žita bujna ko more.

Već prvi ozimni klasovi zore,
veselje žetve selima nose.
Još samo jednu kišu prose
makovi, koji u klasju gore.

Nestat će brige, koje nas móre...
Kad počnu oštre zujati kose
i snoplje kupit djevojke bose,
od naše pjesme jeknut će gore.

MIRKO VUTUC:

NE JADIKUJ SESTRO

Mojoj sestri Mariji

Ne jadikuj sestro, što su nas stisli bolovi,
što su naši dani jesenjim maglama oviti,
i što kroz naše žudnje plaču krvavi molovi.
Naša stabla ne ruše stoljeća...
zarudit će na njima plodovi,
nestat će ledeni mrazovi,
doći će seko, doći proljeća.

Našim poljem procvasti će karmin divljih makova
i pokrit brazde golubovi ivanjski,
a mi ćemo se seko kititi
stručkom plavih različka.

V. HORV[illegible]

USPOMENA

Bilo je još rano. U [illegible] je [illegible] snijeg, suh kao barut, a bura je bezdušno [illegible] hupala o vrata, [illegible] okna i nosila snijeg u kuću. Ljudi su cvokotali pod perinama. Na [illegible] ne [illegible] se ni kuća, ni plot, ni [illegible], tek [illegible] dovikivanje i [illegible] [illegible] da selo nije daleko.

»Eeeeee«, javi se netko iz Ostojićeva dvorišta, »baš je ljudski promislio!«

»Bit će za čosta za [illegible] [illegible]«, dovikne Niko Barić iz susjedstva, a na nos i usta navale mu gusti oblaci pare. Novaca već nema, a [illegible] su na izmaku. Smiluj nam se sveta Lucijo!«

Mrak se već miješao sa svijetlom, a istok se zažario kao žeravica u pepelu. Barićeva Maruša izađe na trijem sa kantom tiho pjevajući:

> Puni vjetre, puni sjeverdare,
> Iznesi mi dragog na munare…

Niko se pritaji i prilijepi uz kuću. Drago mu je i toplo pri srcu, da Maruša počinje dan pjesmom, a bijeda im zijeva na sva okna.

»Huuuuuuuu«, hukne Niko i skoči pred nju, a ona ga izgrdi i ode u staju, da namuze kravu. Niko se veselo nasmije, protare ozeble ruke, zazviždi kroz zube i stane lopatom odgrtati snijeg ispred prozora. U to je već Maruša namuzla kravu i vratila se u kuću. Vatra je plamsala na ognjištu, a mlađi sinak plakao u koljevci.

»Na, na, na,« tetošila ga Maruša i dala mu sisu da pije. Dijete se umirilo i slatko zamljaskalo ustima. Vrati se i Niko, rumen od zime i vjetra.

»I kurjak bi se smrznuo, tako grize.«

»Izgrist će nas«, dobaci Maruša.

»Kako Bog da«, reče Niko, izvuče starijeg sina ispod perine, ogrne ga kožuhom i sjedne s njim pred ognjište.

U taj čas otvore se vrata od trijema i Dane Ostojić pruži glavu.

»Pomoz vam Bog! Niko, hoćeš li na mlaćenje Kulun

džiću? Ječam je suh i lako se ljušti. Zaradio bi nešto, a sad nije na odmet ako čovjeku kapne po koja para!«

»Kulundžiću? Hvala ti, kod njega ja ne radim!«

»Kako ti drago. Mislio sam treba ti... E, pa onda ostajte mi zbogom«!

»Bog s tobom, Dane!« Dane zatvori vrata.

Maruša digne glavu sa koljevke i otme djetetu sisu.

»Zašto ne ćeš Kulundžiću na nadnicu. Bogat je gazda i dobro plaća.«

»Da, bogat je«, promrsi Niko kroz zube i mrko pogleda kroz zaleđeno okno prema selu. Dan je već uvelike svanuo. Na poljima bjelasalo se hladno svijetlo snijega. Tmurno jutro zavirilo je u sobu, rasvijetlilo svaki kutić i otkrilo njenu golotinju. Niko se mrk vrati ognjištu.

Što mu je, mislila je Maruša i zabrinuto ga pogledavala. On je samo šutio i nije se na nju obazirao. Maruša se pokunji, izuje cokule, da mu ne smeta i tapajući bosim nogama po smrznutoj ilovači, vrati se koljevci.

Zašto ne će Kulundžiću? Znala je, da su imali kavge u momačkim danima, ali Niko je o tom šutio kao grob.

»Niko!«

»Što?«

»Trebao bi da nam nešto zaradiš!«

Niko se lecne. Promjeri sobu. Pod je bio pun rupa i izgaženog smeća, zidovi sivi i napukli, a strop je visio nad trulim gredama kao poderano sito.

»Da, trebao bi! Hoćeš li da kravu ogulim i da joj novce iz crijeva istisnem?«, hrapavo zavikne i uhvati se rukama za glavu.

»Isuse dragi, što mu je«, — preplašila se Maruša i dublje sagnula glavu nad koljevku.

Najednom se Niko uspravi, kao mahnit odgurne sina, navuče kožuh i stane pred Marušu. Ona mu plaho pogleda u oči, puna straha i zle slutnje.

»Idem. Potražit ću posla!«

»Kud ćeš?«, šapne Maruša.

»Kuda?«, resko se nasmije. »Kuda? Nekuda, daleko da nađem posla, makar pošao i u samu Ameriku«.

Maruša se uplaši.

»Niko, na daleko su i psi gladni. Zašto ne potražiš nešto u selu? Trgovac Levi će trebati ljude za mlaćenje, pa evo i Dane ti je nudio zarade«, reče, ne usudivši se više spomenuti Kulundžićevo ime.

»Levi? I on mi je gazda! Živi od onoga, što druge vara. Takvom gazdi ja ne ću na nadnicu. A Kulundžiću, psetu nekrštenom, njemu?«, bijesno istisne kroz grlo i pođe do kreveta. Izvuče ispod perine čarapu s novcem. Maruši zatreperi srce. Niko istrese dinare, spremi ih u džep i otvori vrata od trijema.

»Ostaj mi zbogom«.

Marušu obuze velika, bolna slabost, nasloni se na zid i zajeca. Bože, Isuse, pomozi! Zar će me samu ostaviti?

Škripa Nikinih koraka bivala je sve slabijom i slabijom. Vjetar je cvilio i tresao vratima. Maruša se trgne. Potrči na dvorište i pogleda niz cestu. Bila je pusta, a snježne poljane do nje netaknute. Nad zadimljenim seoskim krovovima letjele su vrane i graktale od gladi. Mutno se nebo spajalo sa zemljom, a šuma u daljini plavila se kao oblaci za ljetne oluje.

»Niko!«, vrisne očajno i zalomi rukama. Vrisak se razlijegne niz cestu, polja i obronke, ali ne dočeka odgovora.

Otišao je.

Marušu strese zima i vrati se teška koraka u kuću. Kraj ognjišta je stajao zaplakani sinak, čekajući da ga majka umiri, pomiluje. Ona je tiho došla do ognjišta, grčevito obuhvati njegovo slabunjavo tijelo i gorko zaridala.

Otišao je! . . .

Niko je pošao kroz selo prema gradu. Na veliku Kulundžićevu zidanicu nije se ni obazreo. Put je bivao sve teži, a snijeg sve dublji. Vjetar je na mahove tako zapuhivao, da ga je ostavljao dah, i zubi mu cvokotaše od zime.

Propadao je u snijeg do pasa, a noge je teško dizao kao da se o njih lijepilo tijesto. Najednom sustane. Na čas smutila mu se duša, sve je zaboravio i plaho se stao obazirati, ne znajući kud da krene, što da počne. Prepao se sam svoje nenadane odluke. Što ga je ono jutro tako uhvatio bijes? Zbog Kulundžića pseta poganog? Zbog Maruše što ga je tjerala njemu na rad? Nije li ga Kulundžić izranio i sve mu oteo, što je od oca imao. Ta uspomena momačkih dana izjela mu je i ispila dušu. Maruša je osjećala da mu neki crv stalno podgrizava srce, ali ona ga nije nikad ni za

što pitala. Strpljivo je čekala da se on sam izjada. Ništa nije rekao. Ni slovca.

Disao je za odmazdom. Ona mu se pripila na dušu kao pijavica, da je zaboravio sve brige i siromaštvo. Maruša je jutros potpirila tu vatru koja je godinama tinjala u njemu. Zato je tako planuo.

Sad se u njemu stišala bura. Počeo je da trijezno razmišlja i prepao se zbog Maruše i djece. Zar će ih uistinu same ostaviti? A na što da još čeka? Da svi zajedno skapaju od gladi?

Zagazi opet dalje. Htio je u grad.

U duši potajno i skriveno je osjetio da bi morao zbog svojih Kulundžiću na nadnicu. Zgrozio se od te pomisli. Nesretna ona uspomena živila mu je pred očima kao da se danas zbila.

Kad su na proljeće pred mnogo godina krenuli na sajam, u grad, stari Barić i Kulundžić sa sinovima, bili su Ivo i Niko prijatelji. Stari je Barić prodao mnogo stoke. Trebao je novaca za novu zidanicu, jer je stara propadala. Razigrali se stari sa momcima u krčmi i vraćali se noću kolima u selo. Bila je mutna noć. Zvijezde su tu i tamo zirkale kroz oblake, a mjesec se zakrvario kao upaljeno oko. Cesta je bila bljuzgava, puna blata, da su kotači do polovice propadali. Na domaku sela prevrnu se kola, kao sama od sebe, a sva četvorica se povale po blatu. Staroga Barića pritisnu kola, da je samo zajauknuo, preokrenuo oči i izdahnuo. Kulundžići su se zdravi i čitavi valjali po blatu. Niko je gubio svijest, jer je udario glavom o kamen. Čuo je, kao iz oblaka, da stari Kulundžić kune na sva usta, mučeći muku da se iskopa iz blata. A onda mu se sve zamutilo. Kad se probudio, ležao je na kolima. Pridignuo se i ugledao kraj sebe oca.

»Isuse, mrtav je«, zavapi, a slaboća ga pritisne uz kola koja su se tresla kao taljige. Rame o rame ležao je do mrtvog oca. Na razjapljenim ustima i na obrazima sušilo mu se blato i bijelilo sablasno na krvavoj mjesečini.

Kad su Barićev trup nosili u kuću, sjeti se Niko novaca koje je stari dobio na sajmu. Pretraži mu sve džepove, a ono svi prazni.

»Ivo, jesi li ti uzeo novce?«, zapita Ivu, koji je tresao sa sebe blato. Ivo nehajno slegne ramenima kao da ga se to i ne tiče.

»Ivo«, prodrma ga Niko. »Kuda si metnuo novce?«

»Preruj blato na drumu, možda ćeš ih naći!«

»Ukrao si ih, lopove«, zaviče Niko i grune ga pesnicom u grudi. Ivo zatetura do zida, spretno se uhvati za neku motiku i ošine Niku po glavi. »Isuse i Marijo!«, zavapi ovaj i složi se na zemlju kao klada...

Mnogo se toga od onda promijenilo. Niku je grizla sumnja i kao da ga je sreća ostavila. Sve mu je išlo po zlu. A Kulundžić se obogatio i postao gazda. Previrala je u Niki žuč od gorčine zbog nepravde. Ni Maruša mu nije donijela blagoslova. Stoka je polipsala, a djeca se rađala. Tako je svaki dan donosio nove i sve veće brige. A sad je eto i pritisla zima, da ni bogataš nema dosta.

Gleda Niko niz cestu, a ono se ne vidi ni daljina ni obzorje. Snijeg je neprestano padao, a bura je u omorikama zavijala kao gladan kurjak. Da se vrati?

Najednom se odluči i pođe svojim istim stopama u selo.

Pred Kulundžićevom kućom zastane. Zgrči pesti, »za Marušu i djecu« promrmlja i uđe u kuću. Gazda je otišao na parnicu u grad, a radnici su marljivo mlatili. I Niko se primi posla. Radio je do kasne večeri.

Vratio se kući, jadan, propao i tih. Donio je sinu paprenjak iz sitničarije, a zaslužene novce istrese na stol. Maruša je tiho zgotavljala večeru, a on joj je pomogao pri poslu svojim od mlaćenja nespretnim i hrapavim rukama. Nije ga pitala gdje je bio i otkud mu novac.

Raznježila se nad njim, jer je bio tako pokunjen, krotak i nespretan kao dijete.

Neka je, neka, samo da mi se vratio, mislila je Maruša, kad je nosila starijeg sina u krevet.

Samo da si mi se vratio...

Legoše i oni. Šutke. Djeca su im spavala do nogu. Sve je bilo tiho, tek je žeravica pucketala na ognjištu.

Sluša Maruša Niku kako teško diše i razgali joj se duša.

»Niko, spavaš li?« šapne.

Ležao je na ležima, rukama je podupro glavu, a grozničave su mu oči bludile po tami.

»Niko!«

On se prene, a duša mu prevrije kao rijeka u proljeću. Jecaji suzdržanog bola razderu mu grudi, zabuši glavu med Marušine grudi i zajeca kao dijete.

»Neka, neka«, tepala mu je meko, »samo kad si mi se vratio, Niko . . .«

MLADEN BOŠNJAK:

SMIRI SE PUTNIČE . . .

Smiri se putniče i ne putuj više.

U selu je ostala dragana i čeka na tvoj povratak. Čeka, da obriše prah sa cipela tvojih, te da ti mekanom rukom pređe preko znojna čela i raskuštrane kose.

Ona je spremna za tvoj doček.

Ne umaraj putniče draganu svoju, predugim čekanjem povratka tvoga.

Vrati se!

Tvoj povratak očekuje cijelo naše selo.

Smiri se putniče i ne putuj više.

L I S T A K

Javni život

GLAS O POTREBI DOBRE VOLJE

Bivši član bivšeg Jugoslavenskog odbora, sarajevski odvjetnik dr. Nikola Stojanović napisao je knjigu političkih studija »Naša Politika«, za koju i sam veli u predgovoru, napisanom 10. svibnja 1935., da je pisana u izvanrednim prilikama.

Javnost će nas ispričati, što se ne ćemo moći osvrnuti na knjigu onako, kako bismo mi to želili. Mi primamo mnoge sudove i spoznaje dra Nikole Stojanovića, ali se sa njegovim zaključcima ne možemo složiti i zato ih otklanjamo, jer samo tako tumačimo stanovište naše javnosti i orijentacije, koju zastupa »Hrvatska Smotra«.

Mi ćemo se dakako morati ograničiti da samo citiramo izvjesne pasuse iz knjige g. dra N. Stojanovića, a često čak ni to.

Danas autor raspravlja na osnovu izvjesnih fikcija, koje nije upotrebljavao, a vjerojatno ni priznavao, pišući svoju studiju »Jugoslavenski odbor«.

Priznanje piščevo o postojanju narodnog mentaliteta i njegovih predrasuda, koji se ne mogu silom ukloniti — jest dragocjeno. Pojedina pitanja, i kad ne djeluju aktivno — no samo pasivno — mogu da upropaste najbolje namjere (strana 21., I. odsjek). Tvrdnja, da je činovničko pitanje razlog za izvjesno nezadovoljstvo, pa makar je autoru saopćili i ozbiljni ljudi, kao takva nema stvarnog uporišta i čini nam se samovoljnom.

U zadružnom poslu ističe, da se stalno lutalo između liberalnih i socijalističko-reformističkih doktrina.

Državni pokus sa žitnim režimom morao je biti vrlo brzo napušten zbog svojih rezultata. Razduženje seljaka porušilo je seljački kredit. Stabilizacioni zajam nije donio ravnovjesje valute. Bankovne poteškoće poljuljale su kreditni sustav... Administrativna centralizacija u savremenoj državi nije u stanju ujediniti duhove. Pa zašto nakon toga priznanja autoru ne ide u glavu, da postoji i međusobno se takmiči još nekoliko kulturnih i privrednih centara? Pitao bih uostalom g. pisca, da li je baš o tome čitao objektivne misli izgleda jednog

neinteresiranog Francuza Ljutovida (Ludovica) Nandeau-a u pariskom »Illustration«-u (prosinac 1934. ožujak 1935.).

Isticanje dinarskoga tipa naliči mi na isticanje rasne čistoće u Njemačkoj. Pa to je naučno neosnovano. Onda bismo mogli (samo u ovaj čas ne možemo), citirati poznati govor Milana Grola, koji se odnosi na rasno pitanje.

U svojoj kritici (str. 27.) državnog perioda od 1919.—1929. piše, da za tadašnje stanje nisu krivi demokracija i parlamentarizam, nego upravo falsificiranje demokracije, što su stranačke vlade htjele izvrtanjem i nasiljem osigurati sebi poslušne većine. Vlade nisu tražile toliko saradnike, koliko su htjele da kupuju sluge, a... cinizam je postao glavna državnička vrlina... Ratni mentalitet pobjednika... osjetio se u politici i administraciji i to u jednom obliku, koji nije odgovarao zamišljenoj jednakopravnosti.

Principe, koje je autor izložio na strani 52., ne smatramo, pored sve doze iskrenosti, kojom je djelo pisano, autentičnom ispovješću autora »Jugoslavenskog odbora«...

G. Stojanović bavi se u svojoj knjizi problemima vanjske i unutarnje politike. Obazire se evropske pokrete boljševizma, fašizma, hitlerizma i kemalizma. U pitanjima unutrašnje politike on priznaje postojanje izvjesnih činjenica, koje se inače negiraju. Zatim traži formaciju jednoga pokreta, koji bi skupio sve elemente pod svoje okrilje, a sa druge strane zalaže se za dvostranačnost — poput Engleske, i ako u ovoj posljednjoj imamo koalicijoni kabinet triju stranaka već više godina, a nemamo osim Mosley-ovog pokreta ozbiljnih pokušaja, da se Britanija fašizira, i sam Mosley-jev pokret je u opadanju, otkada je izgubio potporu engleskih kapitalista. Dakle, moramo primjetiti da ta dvostranačnost nije ni u Engleskoj stvarnost, nego prošlost.

Važno je naglasiti u cijeloj studiji g. Stojanovića to, što je istaknuo p o t r e b u d o b r e v o l j e kao faktora u javnom životu. Bez toga faktora ne ćemo se maknuti sa mrtve točke. Jedino s toga gledišta pozdravljamo pojavu ove knjige. Konkluzije su tako pogrješne, da se o njima uopće ne možemo upustiti u diskusiju.

Mi bismo se radovali, kada bismo imali mogućnost u skoroj budućnosti da se s mislima g. Stojanovića opsežnije pozabavimo.

Dr. F. D u j m o v i ć

RAVNOVJESJE IZMEĐU NAČELA SILE I INDIVIDUALNOSTI

Poznati naš anglofil, profesor financijalnih nauka na pravnom fakultetu sveučilišta u Zagrebu dr. Franjo M i l o b a r napisao je u posljednjem (4. i 5.) broju »Mjesečnika« Pravničkog društva u Zagrebu vrlo zanimivu raspravu o »Borbi protiv parlamentarizma«.

Istina je, da vanredna vremena imaju i vanredne vladavine. Pod utjecajem hitlerizma u Njemačkoj razvio se neminovno kao talas u cijeloj Evropi pokret nabujalog nacionalizma i tamo, gdje narodi pobolijevaju od hipertrofije nacionalizma, bez obzira da li se mogu ubro-

jiti u pobjednike ili pobjeđenike. Tako nam saarski plebiscit za 91%, a čehoslovački izbori za 75% ukazuju na rezultate njemačkog nacionalizma u tim zemljama, kako se pokreti masa poklapaju sa svojim narodnim vođama, gdje takvi postoje i faktički i vode svoje mase (Hitler, Henlein, Hlinka, † Pilsudski etc.) i pošto se potpuno ti pokreti identificiraju sa svojim narodnim vodstvom, to je razumljivo, što su parlamenti tih zemalja tek izvršni organ, apsolutno suglasan sa vladom svoje zemlje. S druge strane teži se stalno k normalnoj situaciji, u kojoj žele pojedine nacije da ostvare nacionalne ideale i da prijeđu na »dnevni red«.

Međutim borba za tu normalnu situaciju dovela je do borbe protiv parlamentarizma. Zaključak Milobarove studije glasi: Nikakve navale na parlamentarizam ne mogu oboriti činjenicu, da je predstavnik Individualnog načela (autentični predstavnik naroda!) jedini instrumenat za stvaranje ravnovjesja između Sile (t. j. egzekutive) i Individualnog načela iza odstranjenje političkih i socijalnih revolucija.

Pisac navodi, da u sadašnjosti imamo računati sa činjenicom: 1. da nema traga ni »gore« ni »dolje« za engleski osjećaj ravnovjesja između načela S i I, između autoriteta vlasti i slobode individua — zbog nestašice dovoljnog iskustva, prakse; 2. ne postoje ni teorije ni nauke o tom ravnovjesju. Autor predviđa, da će na kontinentu dugo vladati stare, nasilne metode uravnoteživanja tih dvaju načela, jer put pod 1. je dug, trnovit, krvav. Narodi Evrope, morali bi preturiti još mnogo revolucija, državnih udara, građanskih ratova, atentata i krvavih sudišta, dok bi stvorili onaj osjećaj za ravnovjesje, kakav imadu Englezi; put pod 2. je kraći i lakši — ali ga treba pronaći — a pravila uravnoteživanja i opet — stvara život. Pisac citira predavanja generala Smutsa (Capetown, veljača 1935.), koji vidi opasnu pogibelj u Evropi, a to je propadanje duha političke slobode, a drugo je razvoj prilika na Istoku. Golemi eksperimenti u vladanju, koji se iskušavaju sada u Rusiji, Italiji, Njemačkoj i drugdje... svi imaju jednu zajedničku crtu (ma da si protuslove inače), a to je njihovo negiranje političke ili ustavne slobode kao načela, te pretvaranje individualnog građanina ne u jednu svrhu sebi, nego u jedno sredstvo, koje stoji državi na samovoljno raspoloženje.« Autor raspravlja o despotskoj, staleškoj državi, o apsolutističkoj, policajnoj monarhiji, parlamentarnoj demokraciji, o diktaturama egzekutiva, narodu, državi, parlamentu pa zaključuje, da kulturni narodi ne mogu biti zadovoljni i mirovati niti u stanju sužanjstva ni anarhije, t. j. niti u hipertrofiji S-e ili potlačenosti I-i, nego u stanju ravnovjesja oba načela — a to znači diobu vlasti između predstavnika obih načela. Tokom prošlog vijeka bio je ili parlamenat podvrgnut egzekutivi (u konstitucionalnim monarhijama, ili egzekutiva parlamentu, u parlamentarnim demokracijama) pa je i tu ravnovjesje pretegnuto (u I. slučaju hipertrofija egzekutive, a II. — hipertrofija legislative). Najnoviji ustavi Portugala od veljače i Poljske od travnja nastoje da se približe tome ravnovjesju —

a to će se moći ondje; gdje je parlamenat pravi predstavnik individualnog načela, a ne tvorevina egzekutive.

Dr. F. Dujmović

Književni prikazi

EPOPEJA POLJSKOM SELJAČKOM NARODU

(Wladyslaw St. Reymont: »Seljaci«, savremeni roman, dio III.: »Proljeće«. Preveo Julije Benešić. Zagreb 1934. Izdanje »Matice Hrvatske«.)

Mislim, da je Reymonta na pisanje »Seljaka« neposredno potaknuo Zola sa svojom »Zemljom«. To zaključujem po historijatu postanka romana »Seljaci« od samog Reymonta, što je napisao za francuski časopis »L'Europe nouvelle«. Premda to on nigdje izričito ne kaže, ipak se dobiva taj dojam. Tako možda imade Zola sa svojom drastičnom »Zemljom«, tim velikim romanom samo po broju ispisanih stranica, ipak jednu dobru stranu.

Reymontovi »Seljaci« su roman u četiri sveska: Jesen, Zima, Proljeće i Ljeto. On sam kaže, da su to »četiri knjige posvećene rasi poljskoga seljaka«. I doista, tu su tako plastično prikazani seljaci i to poljski seljaci, a ne, kako bi to neki htjeli vidjeti u njima, neki kozmopolitski seljaci. Reymont je jednakom pažnjom ocrtao svako svoje lice, svaki događaj, svaki pojedini narodni običaj i čitavo selo, a sve to tako toplo i intimno. Iznosi dobre i zle strane svojih tipova, odnosno svoga naroda, svoje zemlje i prirode, na oko grubo i bezobzirno, a ipak objektivno i s puno ljubavi. Stvorio je djelo, koje se može punim pravom nazvati eposom njegovoj naciji, odnosno epopeja poljskom seljačkom narodu.

Radnja čitava romana događa se kroz jednu godinu. Time se piscu pružila prilika, da nam predoči seljake u četiri godišnje dobe, jer uz svako doba drugačije se manifestira njihov život i običaji. Zato je i roman tako podijeljen. Fabula romana je jednostavna i autoru nije niti cilj, da drži čitaoca u napetosti radi razvitka radnje. On jednako pomljivo i interesantno opisuje epizode, od kojih svaka i najmanja obiluje dinamikom i intenzivnošću. Njegovi opisi prirode dani su upravo pjesničkom izražajnom snagom i mogu se uzeti kao zasebni dijelovi.

Treći dio romana, »Proljeće« nije tako snažno kao što su prva dva dijela, a pogotovo zaostaje za »Jeseni«. Izgleda uopće, da je od čitavog romana »Jesen« najsnažnije. Inače obiluje »Proljeće« s ostalim dobrim i pozitivnim stranama romana kao cjeline.

Reymont uzima manire i izražajna sredstva pučkog pripovjedača i potpuno se uživljuje u to. On je majstor u crtanju pojedinih karaktera. Zapravo tu i nema razlike između glavnih i sporednih osoba romana,

jer su sve jednako plastično iznesene i jer sve te osobe sudjeluju u životu sela, pa se i njihove radnje jedva izlučuju od glavne radnje romana. Reymont oštro zapaža kontraste, te to vješto zapliće u romanu. Na vrlo je sugestivan način prikazao staru Agatu, koja preko zime polazi prosjačiti po prošteništima, a na proljeće se vraća sa uštedevinom u svoje rodno mjesto. Ona želi umrijeti u svom selu i to da umre kao gazdinska kćer. Zato si je pripremila posteljinu, opremu i svoju uštedevinu, koju će ostaviti onoj obitelji, koja će je dohraniti. Nju svi izrabljuju, dok ima novaca, a poslije se je stide, jer je prosjakinja. Bližih rođaka nema, a kod nekih daljih rođaka pohranila je svoju imovinu i njima donosi svakog proljeća darove i novaca. Ovog joj proljeća oni jave, da su upotrebili njezinu perinu. Starica to mirno sasluša, penjući se ljestvama u svoju izbicu, a gore je kraj praznog njezinog sanduka uhvati dugi, dugi plač, pun tuge radi velike krivice, koju su joj nanijeli...

Odviše bi se otegnulo, kad bi svako lice popratio makar i sa ovako kratkim komentarom. Donosim sadržaj »Proljeća« iz Benešićeva predgovora:

»Vlast je pozatvarala buntovne seljake i drži ih u okružnom gradu. Selo je opustjelo. Proljeće je prispjelo, nema muškaraca da rade u polju. Dječaci su slabi, žene ne umiju. Utjecajem Roka, nekog zagonetnog prosjaka, hodočasnika i prosvjetitelja, pomognu susjedna sela, koja su zimus bila u šumi pobijena, pooru i zasiju Lipčanima polja. Vlast je napokon pustila iz zatvora seljake, sve, osim Anteka, koji je ubojica. U Boryninoj je kući opet Antekova žena, Borynina snaha, s djecom. Boryna cijelo proljeće odleži bolestan, ranjen, dolazi tek na časove k svijesti. Jagna mlada žena, zna, da će morati iz kuće, umre li Boryna. Jedne noći digne se bunovan Boryna i mahnit polazi u polje — za njim pas — da sije. Baca grude zemlje u misli, da je to sjeme, prolazi svojim poljem i pada mrtav.«

Ovu smrt staroga Boryne opisao je Reymont na nekoliko stranica, te su to možda najbolje stranice u čitavom romanu. Radi toga, što su gotovo svi muškarci sela zatvoreni u kriminalu, nije pisac dao u ovom djelu romana potpunu sliku narodnih običaja, radove u polju i slično iz toga doba. Krasni su momenti socijalnog osjećanja seljaka, kad čitavo selo pomaže susjedno selo i kad seljaci cijelog sela priskaču u pomoć svome unesrećenome suseljanu.

Prijevod g. J. Benešića uglavnom dobar, no ovakove greške ne bi se smjele dogoditi:

»...sjede svi zajedno, a sobe su im prave gospodske, visoke, svijetle, p a t o s a n e, samo je na prozoru željezna paučina...« (str. 154).

*

Danas, kada se zahtijeva od književnosti da bude socijalna, donose ovaka djela u književnost opet traženu svježinu i obnovu. Prestalo je vrijeme za banalnu socijalističku literaturu, kad su razni

epigoni imali tako rekuć shemu poput sredovječnih trubadura po kojoj su gomilali takvu literaturu.

Pisci, koji svoje socijalno opredjeljenje prema selu zastupaju u književnosti, ne trebaju se bojati banalnosti, jer je selo neiscrpivi izvor stvaralačke snage. Puno života, rada, borbe i promjenljivosti. Ne trebaju se bojati, da će zaći u kakvu bezličnu kozmopolitsku struju, jer selo manifestira na bezbroj načina svoju narodnost i nacionalnost, bilo u pjesmi, nošnji ili običajima.

Mi Hrvati nemamo nažalost još svoga Reymonta, koji bi nam prikazao u jednom djelu naš seljački narod, tako potpuno, zaokruženo i cjelovito. No upravo zato, jer smo pretežno seljački narod, opravdano je, da nam je i književnost tako opredijeljena i nadajmo se, da ćemo i mi imati naskoro reprezentativno djelo o našem seljaku.

Čekajmo hrvatskog Reymonta!

Mladen Bošnjak

Dr. STJEPAN ZIMMERMANN: OD MATERIJALIZMA K RELIGIJI

(Izdanje Mosk, Zagreb 1935., cijena 5.— dinara.)

Ova mala, jednostavna brošura imade sve odlike knjige »Temelji filozofije«, a pisana je još razumljivije i jasnije. U njoj autor raspravlja u glavnom one iste probleme, koje i u spomenutoj knjizi, daje pregled raznih filozofskih shvaćanja i dokazuje mogućnost metafizike. Naročito su lijepo pisane partije o duševnom životu. Brošura će dobro doći svima, koji žele da se udube u filozofske probleme i da spoznaju istinu. B.

KNJIGA O SELU, KAKOVO ONO NIJE

(Jean Giono: Žetva.)

Hrvatskim se čitaocima Jean Giono predstavio ne kao pisac, nego kao slikar. Gledajući analitički njegovu književnu fizionomiju iz »Žetve«, ne može se ustvrditi drugo, do li, da je on izvrstan slikar, koji se služi namjesto boja — riječima. Tek njegove riječi nijesu orisi, to su pregnantne poredbe ili pak svakomu razumljive alegorije, Njegove riječi nijesu nanizane jedna do druge. da dadu neki suhi logički smisao adekvatan vanjskom prikazu predmeta, koji hoće orisati, njegove riječi prodahnute su osjećajem, njegovim lirskim gledanjem i posve pjesnički subjektivnim proživljavanjem. Slike, koje nam tim načinom prikazivanja daje Jean Giono, tvore posebno, pozitivno, poglavlje u »Žetvi«. Svim prirodnim ljepotama, koje on opisuje, dao je neki na čovječju konkretizirani oblik, dao im je dušu, i rekao bi, vlastitu misao. Kamen, cesta, potok, slap, kiša: sve to živi životom čovjeka, zapravo s čovjekom zajedno životom Prirode, koja je za nj bog. Tu se nameće drugi sud, karakterističan za Giono-a: on je panteist. Njegovo je gledanje panteističko i lirsko.

U kompozicionoj obradbi »Žetve« Giono nije jak. Tu se on udaljio od prirode, čiji je poklonik, i pao pod uticaj modernističkoga preskakivanja misli. Mnoge digresije i prikazivanja nebitnih stvari u tančine zamaraju pažnju pozorna čitaoca. A kad se na koncu ponovno vrati na glavnu stvar, ne slijeva taj epizodni prikaz u skladnu cjelinu s glavnom radnjom. Valja ipak istaknuti, da i tu kompozicionu slabost Giono umije vješto retuširati svojim originalnim slikama i poredbama.

Prevodilac »Žetve«, dr. Jos. Bogner prikazujući u predgovoru književni lik Jean Giono-a klasificira ga kao seljačkoga pisca ovim riječima: »... A njegovo djelo, uz svoju čisto umjetničku vrijednost, ima duboko idejno i veliko socijalno značenje, te s pravom znači ne samo vrijednost za francusku »seljačku« književnost, nego za svjetsku književnost uopće.«

S takvom klasifikacijom mi se ne bi mogli zadovoljiti! Jer, da netko bude »seljački« pisac, nije dosta, da opisuje prirodu i njenu životnu snagu. A Giono je pjesnik prirode. Čovjek je za njega sporedan: Giono nailazi u prirodi na čovjeka i jer ga ne može mimoići, on ga obuhvata u svoj prikaz, zapravo lirsku pjesmu prirodi, ali ne kao čovjeka (koji imade razum i etičku svijest!), nego kao dijelak prirode. Zato je njegov čovjek iskrivljen! To nije seljak, već primitivac [illegible] nailazimo na prvom prapočetku kulturnoga života. Tek taj primitivac ne služi se zamjenom robe za robu, nego institutom kupoprodaje [illegible] vanjem robe za novac. Hoćemo naime naglasiti, da Giono svom čovjeku primitivcu dopušta saobraćaj s drugim ljudima, koji [illegible] današnjice. Tu je prema tomu Giono potpuno neuvjerljiv [illegible] primitivac, a najmanje ne onakav, kako ga ishitrava [illegible] seljak, nije ni isključivo ratar, zemljoradnik. U njegovoj [illegible] držani su i drugi elementi. Seljak ne živi na zemlji [illegible] hrani, miče i množi, on misli i osjeća, on pjeva, svira [illegible] i plače, on govori, brine se za sebe i za zajednicu [illegible] sve to čini seljak na različitim mjestima zemlje [illegible] dino Gionov seljak ne čini od svega toga ništa. [illegible] to. A kad nam po malo izblijede sve sporednosti [illegible] Gionova čovjeka pokreće samo spolni nagon, koji [illegible] upravljen sa svojom svrhom, nego ide za zadovoljenjem [illegible] diti dijete, to je sporedno, na to Gionovi ljudi [illegible] dijete već tu.

Uopće Gionovo gledanje spolnoga nagona [illegible] žrtvovano mnogo riječi, da se najblaže izrazimo [illegible] nagon, kako ga Giono pripisuje čovjeku, [illegible] stvicu, nego li je životinja, koju pokreće [illegible] i volja. Već je vrlo neukusna poredba [illegible] a iz predgovora saznajemo, da su takve [illegible] đutim koza, koja nema jarca, dakle životinja [illegible] čovjek, koji se spolno zadovoljava time, da [illegible] zvijeri, koju je netom uhvatio u stupicu [illegible]

A žena? Ništa drugo, do li ženka! U tom području Gionou ne smeta ni starost. Primjerice, Mamecha je potpuno stara žena, koja se sprema već na smrt, ali Giono je usuprot toga ovako opisuje: »Stisnuta uz muškarca, Mamecha dršće svim svojim nervima kao koza. Kasnije se umiruje. Miluje njegovo čvrsto bedro i pri tom izgovara slatke riječi, što naviru iz njena poput smokve slatkoga srca.«

Kod Arsule, žene mlade, spolna je požuda po Gionou prikazana do gadosti! A što je najvažnije, nije nikako motivirana, što pokazuje, da Giono imade neko aprioristićko mišljenje o tom pitanju. Nikako ne može biti uvjerljivo, pa ni sa životinjski primitivnoga gledišta, da jedna žena, koja imade svoga muža, neposredno što je iz vode izvadila utapljanika, koga nije nikada još u životu vidjela, obavi s njim karnalnu kopulu, čim izbaci iz želuca vodu i dođe k svijesti. A sve to u neposrednoj blizini njenoga dotadanjega muža!

To da je seljak i seljakinja?

Normalni ljudi stavljaju takove u umobolnicu!

Spolni nagon kod seljaka postoji, ali on je tako normalan i usklađen sa svojom svrhom, kao ni kod koga drugoga sloja ljudi, a to baš radi prirodnoga načina života. Seljaku je to nešto posve obično, ali i sveto, jer on ne pada u perverzitete. Perverziteta na selu nema, a u koliko postoje, vezani su na pojedinu oboljelu ličnost. To je ipak daleko od tipičnosti, a još dalje od književne tipičnosti, kojoj je viša svrha liječiti, a ne uzrokovati zlo i bolesna pobuđivanja.

Ako je Binoza imala nakanu, da hrvatskim čitaocima pruži iz strane seljačke literature knjigu, koja će nas upoznati sa životom stranoga seljaka, onda je ona nažalost i opet potpuno promašila. Što više: i opet je teško pogriješila, jer nam nije dala ono, što mi trebamo i hoćemo.

Giono nije prikazao u »Žetvi« ni život francuskoga seljaka, a nekmoli dao neke općenite seljačke značajke, koje bi bile tipične za sve seljake. On nije prikazao ni čovjeka, pogotovo ne čovjeka, koji živi od prirode i obrađivanja zemlje, jer, kako ga Giono prikazuje, takav čovjek nije. Giono ga je iskrivio, a ne samo primitivizirao!

Jedino, što je u cijeloj »Žetvi« lijepo, jest zanosno osjećanje prirodnih krasota i birane slike izražene riječima. Samo ne smije se smetnuti s uma, da je to tek sredstvo književnoga stvaranja, a da je mnogo važnija ideja i svrha njena, pa se s toga gledišta još jače može osuditi.

Što se tiče samoga prijevoda, priznati valja, da je općenito vrlo dobar, ali ne besprekoran. Dr. Bogner uspio je prikazati u našem jeziku one osobene Giono-ove slike vrlo živo i uvjerljivo. Tek na mjestima udara u oči ropska ćud u prevođenju, kad se na pr. služi frazom »raspreda kučine« ili kad kaže »mrmlja preda se, smije se preda se« i t. d., a jednako nije u duhu hrvatskoga jezika govoriti na pr. »počinje d a pjeva, nastavlja d a pripovijeda, i t. d.«, jer hrvatski jezik imade u tu svrhu infinitivni oblik, koji svima prevodiocima sa stranih nam jezika toplo preporučamo.

Božidar Stari

Dr. RUDOLF HORVAT: HRVATSKI PREPOROD U DALMACIJI

(Izdanje sv. Jeronima 1935. str. 103; Din 10.—)

Do rata bio je hrvatski politički život razbijen. Odvijao se u raznim pokrajinama domovine svagdje uslovljen posebnim prilikama, koje su ondje vladale. Hrvatska i Slavonija imaju svoj Sabor, koji se bori za nezavisnost Hrvatske od Ugarske, Bosna i Hercegovina stoje pod austrijskom upravom, Dalmacija opet imade svoj poseban Sabor za domaće poslove, a za državne poslove šalje svoje poslanike u austrijsko carevinsko vijeće. U svim tim hrvatskim, ovako razdijeljenim pokrajinama, bukti intenzivan politički život, koji zaokuplja pozornost stanovnika dotične pokrajine ne dopuštajući podrobno upoznavanje onoga, što se događa u drugoj pokrajini. A svagdje postoji integracioni razvoj. Sve pokrajine idu za tim, da se stvori jedno jedinstveno državo-pravno tijelo, u kojem će biti sakupljen cijeli naš narod. Protivnici toga integracionoga razvoja, sve mahom tuđinci, koji nijesu htjeli uvažiti sveopći narodni duh i potrebe, ustadoše protiv naroda poduprti vlašću i njima u korist uređenim izbornim redom. Tako su i nastale sve one tako reći lokalne borbe, koje su iscrple svu pažnju zainteresiranih.

Danas je sve drugačije. Što je bilo razdijeljeno, sjedinjeno je. Narodni duh dobio je svoj konkretni i realni vid označen jednim jedinim narodnim imenom, pridržavajući nekadašnja regionalna imena tek kao geografsku oznaku pokrajina. Narod je sjedinjen u naciji i živi kao nacija.

Ali narod, koji hoće koracati sigurnim koracima u svoju budućnost, mora se upoznati sa svojom povijesti, jer će iz nje najbolje uvidjeti zakone, koji vladaju narodnim životom i promiču ga. Povijest je vrelo narodne snage, luč, koja osvjetljuje ravnu stazu. U tomu leži blagotvorno djelovanje najnovije knjige dra Rudolfa Horvata, koja predstavlja pravi biser tzv. pučke literature.

Dr. Horvat obradio je na vrlo pregledan način sva nastojanja našega naroda u Dalmaciji, da dođe do riječi u svojoj pokrajini, gdje ga istisnuo nevjerojatno mali broj tuđinskoga elementa, te da konačno dođe do ostvarenja davni san Hrvata: ujedinjenje svih hrvatskih zemalja. Događaj za događajem niže se u toj knjizi. Nigdje pisac ne iznosi svoje mišljenje, već pušta, da događaji govore sami, a zaključak si mora stvoriti svaki čitalac sam. U toliko je i snažniji konačni učinak knjige, što nastaje čitanjem.

Ipak se na mnogim mjestima pokazuje potrebnim, da se neke iznesene činjenice komentiraju, kao na pr. činjenica, da su Nehrvati u Dalmaciji bili na strani autonomaškoj, talijanskoj, protiv narod. stranke. Jednako je šteta, da neki događaji nijesu podrobnije izneseni, što se naročito opaža prema kraju knjige. Tu dobivamo dojam, da je mnogo toga skraćeno i iscijepano, samo da se ne poveća opseg knjige, što ga je nakladnik odredio.

Uza sve to djelo je vanredno informativno: tu su sakupljeni svi važniji događaji i svi važniji dokumenti, u kojima rezultiraju narodne težnje i opći narodni duh. A svaki takav slučaj znao je dr. Rudolf Horvat diskretno podvući.

Božidar Stari

Hrvatska lirika

KNJIGA DOMOLJUBNE LIRIKE

(Juraj Pavičić: Rane, Zagreb 1935.)

Ovaj mladi lički pjesnik izdaje, u razmjerno kratkom vremenu, već drugu zbirku pjesama i to u vlastitoj nakladi. Prva zbirka pjesama je prije iščezla nego se i pojavila, čemu je mnogo pridonio način pjevanja i sugestivno izražajni oblik. Ova zbirka pjesama je u istom idejnom smjeranju i od prve se razlikuje u tome, što se u njoj nalaze pjesme u prozi i stihovima. Juraj Pavičić *»ne piše pjesme o ljubavi, već o svojoj dragoj domovini«*, kako sam kaže u autobiografijskim bilješkama, što su rijetkost kod pjesnika početnika. Do sada smo običavali čitati pjesme mladih pjesnika, što su, gotovo sve, isprepletene ljubavnim bolima, mladenačkim klonućima i momačkom melankolijom, ili pak presnažno zacrtavanom socijalnom notom kao pojavom vremena, pseudo izvještačenim zanosima i gospodskom afektacijom. Kod Pavičića u koliko ima ljubavi u pjesmi (Proljetne nade), u toliko je ta ljubav sveta i uzvišena, kojom se služi da potencira onu zanosnu, sugestivnu i dinamičku rodoljubnost, čijim prekrasnim atributima su iskićene skoro sve pjesme posestrime »Zora puca, bit će dana«. Uz onu sjajnost, svijetlost i vidovitost ipak melankolija sadašnjice i realnih zbivanja pomućuju često puta pjesnikovu dušu (Majčine misli), koje podvostručuje skepsa vremena i ona misao, što pri pomisli zamre. Pavičićeva snaga nalazi se u završetku, u stihu, ili prozi, što poantno zvuči ili resko prodire, a sadržana je često puta u jednoj završnoj strofi ili rečenici. (Prestat ću pjevat pjesme, Izlet, Smrt pandura, Težak i t. d.) Ironija i satira najvećim dijelom se sastaju, a iz pjesme se izvije ili uzdah (Mrtvi dan), ili pečal, podlost i gnjusoba. (Povratak, Pjesma zemlji). Uz narodnu, pretežna nota im je i socijalna. Tragika dana i teškoće vremena očituju se na našem seljaku i radniku, koje je Pavičić prikazao osjećajnije, čovječnije i drugarskije, nego li svi drugi u sijaset svojih proračunano razvodjenih stihova i klasnih pjesama. Osjećaj za težaka i radnika teme su Pavičićevih pjesama, kao i svih onih, što nastavaju svoju zemlju i punim zanosom i oduševljenim srcem susreću ih i kažu im: *»Ne uklanjaj se ispred mene, već pridi i pruži mi ruku, i ne stidi se brata, kojega rodi ista majka.«* (Radniku, str. 12). Taj usklik diktirao je Pavičiću porod i onaj uzani i iskreni kontakt

s našim radnikom i seljakom. Jedna, po zamisli, od najsnažnijih i karakterističnih pjesama je »Politika«, odlikuje se naročitim shvaćanjem sadašnjice. Sve se k seljaku obraća kad treba glasove, jer on za sve nadu nosi, ali nitko ne mari što:

»Seljaci pričaju tuge i čemere
ponajviše glad i dugove.
Gospoda ih lukavo tješe,
obećavajuć kule i gradove.«

Dalje pjesnik i ovaj puta potvrđuje vječitu i neumoljivu istinu kao memento zanemarivanome:

»Seljaci i dalje žive u muci,
zemlju oru, žito žanju, travu kose
i u svojim žuljevitim rukama
— jedinu još nadu nose.«

(Politika, str. 23.)

Slikovitosti i alegorijama se Pavičić mnogo utiče i one provejavaju njegovim pjesmama. Originalniji je u prvom otsjeku male zbirke pjesama, za čije opažaje ima dobro oko i samilosno istinsku riječ. Te su mu »Pjesme u prozi« zanimljivije i bolje od stihova, koji dosta hramlju. Slabo se osvrće na građu stihova (Proljetne nade), kao i na kompozicju same pjesme. Prelazi su prebrzi i uslijed snažne gradacije čini se, kao da još nešto fali (Pjesma nepoštenjacima). S marljivim radom polučit će Pavičić znatniji uspjeh, negoli do sada, jer ljubavi, interesa, zanosa i pronicavosti u njega ima. Način pjevanja je nešto neobičniji, pa će sigurno privući interes publike i povođenje za simboličkim opjevavanjem onoga, što je u ovoj Pavičićevoj zbirci pjesama sintetizirano u samome imenu i izraženo na naslovnoj strani.

B r a n k o K r m p o t i ć

Narodno kazalište

DUŠAN GJUKIĆ: »STIHIJE«

Porodična drama u tri čina. Redatelj Ka Mesarić. Premijera 3. VI. 1935.

»Stihije« su šesta »domaća« dramska premijera ove sezone. Međutim, iskreno rečeno, i najslabija ovogodišnja dramska predstava. (Komad je doživio jednu jedinu izvedbu!) S tom konstatacijom, koja jasno pokazuje »uspjeh« drame, mogli bi i završiti. No, treba reči nešto i o sadržaju.

Punica proklinje i želi smrt snahi, a snaha ostavlja punicu gladovati, šije joj posmrtno ruho i naručuje lijes za živu punicu. Punica (valjda za revanche!), zaručuje svojega sina sa služavkom, a snaha sve to živa gleda. Konačno punica otruje snahu i zakolje svoje unuče, koje

je rodila služavka, a koju je već odavno prije zaveo njezin sin. Konačni finale: punica poludi, a sin viče: »Stihije, stihije, zašto smo se upropastili...« I zastor, nakon dva sata »upropaštavanja« pada, a »neki« plješću i zovu autora.

Glavnu ulogu majke-punice kreirala je umjetnica gđa Vavra. S punim pravom može se pitati: kako bi izgledala ta predstava, da nije bilo kreacije gđe Vavre? Samo umjetnost gđe Vavre mogla je donekle izbrusiti sve one neprirodnosti i nevjerojatnosti kriminalnih osjećaja i sukoba, osjećaja strasti i nasilnosti. Ostali likovi skroz neuvjerljivi, u punom smislu papirnati. Cijeli eksperimenat sa »Stihijama« nije sazrio i trebao je ostati ležati u ladici dramaturga kakvog provincijskoga kazališta.

H. Vuk

WILLIAM SHAKESPEARE: »KRALJ LEAR«

Tragedija u pet činova (23 slike). Redatelj Tito Strozzi. Izvedeno 7. lipnja 1935.

Nakon punih 27 godina stanke izveden je ponovno na našoj sceni »Kralj Lear«, s potpunim karakterom premijere. »Kralj Lear« zacijelo najteže je scenski izvedivo Shakespeareovo djelo, koje stavlja najveće zahtjeve na režiju, inscenaciju i protagoniste. Uočivši sve te činjenice, treba odmah naglasiti da je izvedba bila dobra i jedna od rijetko pozitivnih izvedaba ove sezone. Svakako zasluga je dobroga redatelja g. T. Strozzia, odličnoga scenografa g. prof. Lj. Babića i protagonista na čelu s g. Dujšinom.

Da je »Lear« još i danas živ i suvremen, svakako je razlog što su svi likovi koncipirani na snažnoj psihološkoj pronicavosti. U »Learu« nestaje svih granica i ograda, i autor se spušta do najtajnijih i najnižih kuteva ljudske duše. Ali autor ne obrađuje jedan specifičan moguće prepotentan tip mogućnika, već naprotiv u »Learu« ogleda se sudbina čitavoga čovječanstva, vječna borba dobra i zla, svijetla i mraka. Shakespeare napisao je ovu tragediju prema starim ljetopisima saksonskih kraljeva i sve je u kralju Learu znak divlje snage i neumoljive strasti.

Glavnu i najtežu ulogu kralja Leara igrao je snažno g. Dubravko Dujšin. Uz kralja prvorazredna je i uloga njegove kćeri Cordelie u kreaciji gđe Kraljeve. Ostale dvije kćerke, Goneril i Regan glumile su gđe Kernic i Hafner-Gjermanović. Konačno kao vrlo uspjelu kreaciju treba spomenuti i ludu g. Laurenčića. G. Nučić, kao Gloster i g. Grković kao Kent, također su mnogo pridonijeli uspjehu izvedbe. Naprotiv uloge vojvoda Corwalla i Albanya te Edgara i francuskoga kralja nijesu bile u najsretnijim rukama. Redatelj, koji je na štetu unutarnje režije više pažnje posvetio vanjskoj režiji, morao bi učiniti neka skraćivanja, čime bi izvedba dobila na intenzitetu. Općenito, dobra, izvedba, učinila je na gledaoce dubok i snažan dojam.

H. Vuk

PROSLAVA 35-GODIŠNJICE KAZALIŠNOG RADA JOSIPA BACHA

Ako ma koja proslava ili jubilej ima svoj raison d'être, to zacijelo imade priredba održana 12. lipnja o. g. u čast Josipa Bacha. Tko je Josip Bach, što je radio i što je značio u razvoju hrvatskoga kazališta, ne treba spominjati ni jednome hrvatskome intelektualcu. Dovoljno je naglasiti da je postavio na scenu samo do 1920. godine, 369 dramskih djela, da je korakom pratio svu dramsku produkciju cijele Evrope, i da je godinama bio glavni sastavljač repertoira našega kazališta. Konačno Bach je činio, pronalazio i oživljavao još jednu važnu stvar. On je uvijek pronalazio različite proslave i prigodne izvedbe, kojima je stalno držao svježu i budnu patriotsku luč našega naroda. Sve njegove postave Gundulića, Kukuljevića, Vukotinovića, Nemčića, Bogovića, Jurkovića, Tomića, Miletića i dr. uz želju, da stvori pojam naše kazališne klasike, imale su i svrhu da svrate pozornost Hrvata na svoje najbolje sinove, koji su prečesto i najveće žrtve pridonijeli za dobro svojega naroda.

Na svečanoj priredbi sudjelovala je drama, opera, opereta i balet. Priredba je započela malim izvadkom iz naše najreprezentativnije opere Lisinskoga »Porin«. Simpatije publike za »Porin« ne treba ni spominjati. Stoga je žalosno i nimalo pohvalno za upravnika kazališta g. Konjovića, da ne nađe mogućnosti, da se ova u svakom pogledu odlična predstava, ponovno daje. Ovakovi detalji, u nizu ostalih, također negativno djeluju na raspoloženje publike prema upravi t. j. prema upravniku g. Konjoviću. Poslije izvadka iz »Porina« govorio je g. Tito Strozzi »o Josipu Bachu i zagrebačkom kazalištu«. Kratko i jezgrovito prikazao je idealan tip kazališnoga čovjeka, kakav je Josip Bach. Zatim je slijedio Vojnovićev »Suton«. U ulozi Mare Nikšina Benešove nastupila je gđa Marija Ružička Strozzi. Uloga, koja s njom živi i umire.

Poslije drame slijedila je opereta. Nastupili su Lovro Matačić, Erika Druzović, Rudolf Župan i Milan Šepec, koji je Prejčevom pjesmom hrvatskom Zagorju, doživio lijep uspjeh. Konačno nastupili su s jednom plesnom točkom Mia Čorak i Antun Vujanić, da proslavu zaključe najmlađi Lea Deutsch i Braco Reiss.

Time je bila završena proslava Josipa Bacha, čovjeka koji je s potpunom samozatajom i samoprijegorom, uzornom požrtvovnošću i bezgraničnom ljubavlju sve svoje mnogobrojne sposobnosti, a moguće i svoje zdravlje, žrtvovao napretku i procvatu našega kazališta.

*

Nije prošao ni mjesec dana od gornje proslave, a duboka crnina, poslije Miletića najdublja, zavila je hrvatsku Thaliju, jer je otišao za uvijek jedan od njenih ponajboljih svećenika. Znamo, da je nemoguće u ovih nekoliko redaka prikazati Bachov rad i njegove velike zasluge za naše kazalište. Želimo jedino, da se sjetimo onoga neumornoga radnika i trudbenika, za kojega se ne će moći naći zamjene. Administra-

tivni posao, koji je on sam obavljao moći će eventualno više marljivih činovnika da svladava, ali ono znanje i ukus, onaj opći pogled i razumijevanje ne će moći nitko nadomjestiti. Visoki niveau zagrebačkoga kazališta isključivo je Bachova zasluga. Gostovanja i angagementi prominentnih glumaca u našem kazalištu, također je rezultat Bachova nastojanja. Bach nije poznavao: uredovno vrijeme, radni dan ili praznik; bio je od rana jutra do kasne noći u svojoj maloj sobici u I. katu kazališne zgrade, gdje je između mnoštva knjiga i rukopisa radio neumorno na procvatu i uspjehu našega kazališta, nikada ne zaboravljajući da je to hrvatsko kazalište, a on Hrvat. Bilo kakav uspjeh kazališta bio je i Bachov najveći uspjeh, jer on je bio prava duša te institucije, a kazalište je bilo sadržaj njegova života.

Bach je umro u najkritičnijem momentu, jer upravo sada bi njegovo iskustvo i savjet bio najpotrebniji. On je uvijek u svim sporovima služio kao neki regulator, i stoga bi za cijelo našao izlaza i iz današnje teške situacije.

Bachovo umorno tijelo, prije posljednjeg puta na Mirogaj, bilo je izloženo u vestibulu njegovoga najmilijega doma — hrvatskoga kazališta. Ovako simbolički oprostili su se s kazalištem samo Miletić i Fijan. Sada eto odlazi i Bach, kao treći član kola, naših za teater najzaslužnijih ljudi i najboljih hrvatskih patriota.

Neka je slava, vječna slava Josipu Bachu!

H. Vuk

IRENA NJEMIROVSKA: »DAVID GOLDER«

Drama u šest slika. Za pozornicu udesili Ferdinand Nozière i Anton Hamih. Redatelj Ka Mesarić. Premijera 22. lipnja 1935.

Želja za novcem i čežnja za srećom, ti momenti pokreću cijelu radnju. David Golder, radio je cijeli svoj život samo na zgrtavanju novca. Pomoću novca, postao je i bogat, i slavljen i moćan, postigao je sve što se može kupiti. Ali on je čovjek, koji zna i osjeća da nije sve u novcu, u plaćenim stvarima; on želi više od kupljenih stvari, on želi sretan i miran bračni život, želi živjeti za svoju ženu i svoju kćerku, koju nadasve voli. On, dakle, želi ljubav, pravu nekupljenu ljubav. Međutim, tu doživljuje na svakom koraku najveća razočaranja i konačno doznaje, da njegova kćerka Joyce, za koju je u glavnom živio i radio, niti nije njegova kćerka. I tako na kraju svoga životnog puta, nakon što je mnogobrojne milijune stečene spekulacijama dao svojoj ženi i kćerki da ih one opet potroše sa svojim ljubavnicima, nađe se sam, osamljen i zapušten od sviju.

Samom komadu može se mnogo toga prigovoriti. Naprotiv našoj izvedbi, naročito glumačkoj ništa. U prvome redu Golder g. Badalića. Originalno shvaćen općeljudski lik uz savršenu glumu, mimiku i masku. Isto vrijedi i za gđu Kraus, u ulozi žene Golderove. U ulozi nezahvalne kćerke Joyce, odlična gđa Dragman.

Konačno treba spomenuti i redatelja g. Mesarića. Bez ikakvoga eksperimentiranja, već po starom prokušanom receptu, postavio je ovaj komad vrlo uspješno. Naročito šesta slika, rasprava »sovjeta« s Golderom, vrlo je uspjela. Redatelj je pogrešio jedino u tome što Golderu i njegovoj »Hawkele« nije dao više židovskih oznaka. Mnoge bi epizode bile uvjerljivije.

H. Vuk

Likovna umjetnost

PETA RETROSPEKTIVNA IZLOŽBA

Dvije apsolutno simpatične ličnosti stoje na vratima našeg impresijonizma: Račić i Kraljević. Oni znače kao pojava u našem likovnom razvoju i našoj likovnoj sredini vrlo mnogo: oni, prvo, znače kopču s evropskim slikarskim zapadom i mi ulazimo u sklop tog slikarskog razvoja, a drugo oni znače odvraćanje od sladunjavog realizma i patetike akademizma k istini, objektivnoj istini. — Pojam je impresijonizma povezan za nas uvijek s predodžbama o kolorizmu. Međutim, mi ćemo kod Račića i Kraljevića uzalud tražiti onakav kolorizam, kakav je, recimo, kasnije kod Babića, na njegovim vangoghovski shvaćenim pejsažima. Škola i tradicija bila je još uvijek odviše jaka, a da bi mogli i jedan i drugi sasvim prekinuti time. U paraleli, Račićev je kolorizam daleko škrtiji od Kraljevićevog. Razlog tome je čisto psihološki. Prema Liebermannu impresijonizam »ist nicht eine Richtung sondern eine Weltanschauung« i to jedan čisto hedonistički nazor na svijet. Zato i kolorit impresijoniste mora biti vedar, jasan i topao. On je izraz i odraz impulzivnog vedrog shvaćanja života. Dok je Račić bio u svojim najintimnijim dubinama sasvim drugačije raspoložen. (Autoportret br. 1). Taj mladi litografski šegrt, koji je osjetio da nosi u sebi plamen, našao se je kasnije potpuno osamljen u tim svojim nastojanjima. Najjasniji izraz njegovog pesimističkoga gledanja na svijet je konačno i revolverski hitac, koji mu je dokončao život. U ovakvom osnovnom raspoloženju svoje naravi Račić ni nije mogao izabrati svjetao kolorit i jasnu impresijonističku paletu. Njegovi su portreti (Gospođa u crnom, Majka i dijete, Portret sestre) svi tamno intonirani i iskrsavaju iz tamne pozadine kao iz magle, noseći u sebi tugu i pesimizam. I tako se u čitavom Račićevom djelu zapaža ona borba: shvaćanje mu je objekata impresijonističko, dok u isto vrijeme kolorizam impresijonistički ne može prihvatiti, jer je on u svojoj osnovi protivan njegovom temperamentu. — Kod Kraljevića je naprotiv kolorizam daleko jasniji — ali to je i razumljivo. Kraljević, gospodsko dijete, nema razloga da bude pesimist i melankolik. On može gledati na stvari oko sebe daleko vedrijim očima, a on ih i

gleda tako. (Gospodin Michel, Moja beba, konj itd.). — I tako čisto psihološka razlika ove dvojice znači odmah i slikarsku razliku: Račić je u kolorizmu škrtiji, tamniji, mutniji, a Kraljević jasniji i vedriji.

Račić je bio apsolutno ozbiljan slikar. On je prvi zakoračio, nakon svih onih lažljivih platna akademizma, i to svijesno, u istinitost oko nas i u nama. Sve je to, što je on gledao oko sebe, bilo tužno, ali istinito. Pred svim tim objektima nestaje Račićeve ličnosti. On se stapao objektom, što je konačno i konzekvenca impresijonizma. To je formulirao Jarrès ovako: »Mais moi-même je n'existais plus. J'étais simplement la somme de tout ce que je voyais.« Subjekta nestaje, on se splinjava s objektom u jednu cjelinu. To nestajanje ličnosti i subjektivnosti opet je drugačije uvjetovano kod Račića, a drugačije kod Kraljevića. Račić ne misli više ništa, jer ne može misliti, on je izgubljen u tom velikom svijetu i ne zna što da misli. Dok je s druge strane Kraljević gospodin, koji zato ne misli ne traži problema, jer ga to umara i nije mu simpatično. — Svakako, i jedan i drugi traže stvarnost, stvarno i istinitost, bez patosa Csikoseva i afektirane realnosti Bukovčeve.

Račić je bio u svom radu solidan. I tu se Kraljević od njega razlikuje. U modelaciji je Kraljević slabiji. Jer konačno, on je više kolorista. Dok s druge strane Račić savjesno i točno modelira svoje likove. — Dok je Račić ozbiljan i pesimista, Kraljević je daleko neozbiljniji, površniji i zato nije nikakvo čudo, što on na svojim grafikama prelazi i u karikaturu.

Prema tome su im ove osnovne razlike. Račić je u koloritu tamniji i škrtiji, ali je u modelaciji solidan i savjestan. Inače je pesimist u svom općem naziranju na svijet. Kraljevićev je kolorizam daleko jasniji i svijetliji, ali mu je zato modelacija slabija. U radu i temperamentu je površniji i neozbiljniji. Ta nam je peta retrospektivna izložba pokazala razvoj tih naših — iza Karasa sigurno najtalentiranijih — slikara, Račića i Kraljevića. Oni su počeli ozbiljno krčiti put i pripravljati teren budućoj generaciji. U tome leži njihova važnost u historijskom razvoju našega modernog slikarstva. Oni su premostili ono naše zakašnjenje za slikarstvom zapada i stali uporedo s modernim slikarstvom. To je, velim, njihova čisto historijska važnost. Dok s druge strane njihovi portreti znače iza Karasovih, u čisto estetskim odnosima prema Bukovcu recimo, naše najbolje portrete.

Prema tome je Akademija učinila veliku uslugu svima, koji se interesiraju za razvoj naše likovne umjetnosti, priredivši ovu njihovu izložbu.

M. Keglević

Kozerije

TRI DANA S NAŠOM STARINOM

Prvi dan.

Dočitao sam knjižicu »Recimo koju« od Frana Kurelca, koji je, da mimogredce spomenem, »starinom Ogulinac, a rodom iz Bruvna u Krbavi«, kako to piše na ovoj knjižici, ispod slova njegovoga slavnog imena.

Dočitao sam je, a dok sam je čitao činilo mi se, da jedem naš domaći kruh, namirisan, mlak i sladak, tek izišao ispod péke, te ja, onako gladan domaćega jezika i domaće ljepote, udri da gutam svaku riječ, svaku rečenicu, kao zalogaj zaliven kapljicom dobre »hrvaštine«.

I sada upravo osjećam okrepu duha. Poslije uživanja tih finesa crvenilo je obojilo moje jagodice, a čini mi se, — ako me sluh ne vara — da čujem daleku, daleku muziku, duhovnu muziku, koja je popratila moju sreću pri čitanju male knjižice zelenih korica.

Sveta je ta muzika, koja nas veže sa starinom, ali je, na žalost, ne čuju današnji literarni fakini, poetični azinusi, romanopisni abortusi i kritikunski smrdelji. Ta oni su zabacili starinu, okrenuli leđa svemu domaćemu, svemu što miriše smiljem i bosiljem naše Grude i ne stide se zabadati njuške u korita tuđih naroda, zobati mekinje i lokati spirine francuskih, njemačkih, talijanskih, ruskih te »inih« smrdljivih kotaca.

Neka oproste časni izuzetci, što sam se usudio u svoj dnevnik napisati ovo ja, još učenik, a mučenik svaki put, kada uzmem u ruke naše današnje romane, pjesme i novele! Neka oproste oni golaći junaci, koji se stide Grude i njezinoga cvijeća, koji traže kruha nad pogačom.

A koliko da je bilo tih golaća junaka, svaki je od njih bio Petar, koji je zanijekao, svaki je od njih bio Juda, koji je za malu svotu predao svog Učitelja u ruke neprijatelja njegovih!

*

Drugi dan.

Da mi se bolje u srce zareže krepko pisanje Kurelčevo i krepka, muškaračka i junačka ljubav, koja izbija iz toga pisanja i pričanja, trebalo bi ga malda ne svega prepisati, pamtiti, na pamet učiti.

Čitucam ga, a sve mislim i uživam. Čitucam, čitucam, i eto mi na pamet pada Matoš, onaj pokojni Antun Gustav, kojega jedan moj suputnik i supatnik zove Agom.

Tko je Agi Matošu ulio u srce onu ljubav za naše ljude i krajeve, tko je dao sukus njegovom stilu, tko opet onaj vedri humor, ako ne naša starija knjiga, knjiga Tita Brezovačkoga, knjiga Franje Kurelca i dičnoga Ante Starčevića, našega Staroga? Svakako, Kurelac je naučio Matoša pisati, a Matoš je prvi i posljednji naš stilist. U lje-

poti stila još mu se ne nađe pâra među našim književnicima. Doduše, ima u njega i mekinja, tuđih, osobito francuskih, no to su uvijek mekinje i ostat će mekinje »va vse veki vekov«, ali ona ljubav za naše ljude i krajeve, ljubav za Kroaciju jednako jaka u Švici, u Parizu i u Firenci, ljubav, koja se provlači kroz svaki njegov redak kao zlatna nit, to je ono naše, ono što je baštinjeno od stare knjige.

Matoš je dobro znao, da je balon u zraku svaki literat, koji pretrgne veze sa tradicijom, zato se on mašio za starom knjigom i majstorski vezao staro s novim, zato je dao »Pečalbu« i nenadmašive »Feljtone i eseje«, koji nam uz čitanje današnjih literarnih produkcija dolaze kao med po puri. Jer je stil naše književnosti od Matoša do danas, uz male izuzetke, pura, suha i neposoljena pura, za koju bi trebao nojev želudac da je probavi. Jezik se osušio i omlitavio, a čitava literatura, mjesto da narodu bude »siromaška majka« — krava muzulja, koja hrani većinu našega naroda (i koju bi narod morao hraniti!) — postala je ona suhoplećna i jalova junica, koja se samo roška, a koja niti je za mesara, niti za naš siromašni narod.

*

Treći dan.

I danas ja čitucam malu, zabačenu knjižicu Franje Kurelca. Govore mi drugovi (u ovom času puževi balavci!), da šta će mi ta stara knjižurina, da smrdi starom čađom, da ovo, da ono — — — Jedan suhi, koštunjavi filozof (u ovom času napuhana, plisnava burača!), lamajući rukama kori me i »neoborivim dokazima« hoće da me utuče, jer da se bavim ćoravom rabotom »na uštrb moderne izobrazbe«, zatim dokazuje, kako je to i »na uštrb škole«.

Čast filozofiji i školi — mislim ja — ali ako se ne prihvatim privatne izobrazbe, za vraga mi škola!

Ako misao neprestano jaši na školskim tekstovima, dodu že, može se trkati trka s modernom kulturom, koja je slična cotavoj i ćoravoj bedeviji, ali se ipak dođe zadnji kao onaj, što je s kljusetom izišao među konje.

U najboljem slučaju, što su drugo školski tekstovi, ako ne kljusad, koja su zato s nama, da nam donose drva, s kojima će se poticati vatra ljubavi prema čovječanstvu, a u prvom redu prema našim ljudima i našim krajevima, prema Kroaciji, prema našoj domovini, našoj Grudi. A tko će nam bolje uspiriti tu svetu vatru od Zlatovića, od Mihe Pavlinovića, od Ante Starčevića i Eugena Kvaternika, od Matoša i od prisutnoga mi Frane Kurelca?!

Koliko bi se naših đaka našlo, koji bi se mogli podičiti, da su pročitali djela tih kremenjaka hrvatskih? — Nažalost — mogao bi ih na prste prebrojiti.

I ja sam, — baba mi stara! — sve doskora bio jedan od one ogromne većine, što rču pod gunjcem gluposti i mlitavila, ali Bog nanese Hrvatinu, Franu Kurelca, koji me zagrija, te ja čitam i čitucam naše kremenjakoviće, koji će, namjere li se na čelik čitača, sigurno

izvabiti iskru i zapaliti sve gube, pa i sam gunjac gluposti i mlitavila, pod kojim još leži, kako rekoh, ogromna većina.

Dok drugi moji drugovi urliču i plaču, kad neko izgubi nogometnu utakmicu, dok se oni zanose za napuhanom goveđom kožetinom, dok požudno prate športsku (zapravo šporku) kroniku, ja pomalo čitam i čitucam naše kremenjakoviće.

Sad mi nema druge nego da pozdravim tebe Hrvatino, da poljubim tvoju knjigu, kad ne mogu praha tvojih kostiju. Dok drugi uz futbal kriče, ja ću eto ovaj pozdrav izgovoriti tiho kao molitvu, tiho da me ne čuju ljubitelji Krleže, Cesarca i sličnih.

Slavni starinom Ogulinče (lahka ti crna zemljica!), »uz tvoju besědu, koju mi ti progovori, ni smokva ne osta smokvom, ni grozd grozdom, ni samotok vinom, nego vse to bude pupčac, parodak i zavrelica: tako mi se vidjaše tvoje živo i čisto slovo«, — prema današnjim literarnim puškaračima i akrobatima, klovnima i mazalima, Krležama, krpežama, bezjacima, beljavcima, Cesarcima, Kosorima i kasirima, pa prema čitavoj koledi mladih literarnih i tobože-literarnih golaća, bosjaka i prosjaka!

Nikola Šimić

Polemika

»NOVI BEHAR« BRANI M. KRLEŽU

Povodom našega članka o gospodinu Krleži primili smo nekoliko poruka iz Zagreba i hrvatskih provincijskih mjesta, u kojima se ističe radost, da je konačno raskrinkan jedan žestoki protivnik hrvatstva i hrvatskoga nacionalizma uopće. Nitko se nije usudio, da nakon toga brani gospodina Krležu, osim »Novoga Behara«, koji sa žalošću konstatira, kako je »Hrvatska Smotra« donijela o njemu članak, *»koji se na jedan prilično nedostojan način, kakav nije uobičajen u književnim kritikama, obara na najboljeg današnjeg hrvatskog književnika Miroslava Krležu.* Inače *»list je mršav, što je i razumljivo, kad se uzme u obzir ovakav antiliberalistički stav.«* — Tako »Novi Behar«!

U više navrata imali smo prilike opaziti neke »napredne« tendencije »Novoga Behara«, zbog kojih je on došao u polemiku s drugim muslimanskim glasilom »Islamskim Svijetom«. I dok »Isl. Svijet« zastupa u tom pitanju sasvim ispravno nacionalno gledište i simpatizira s »Hrvatskom Smotrom«, dotle »Novi Behar« stalno nastoji, da uđe u red »naprednih« listova. Mi žalimo neupućenost uredništva »Novog Behara«, koje se još i nakon našega članka o g. Krleži, protivniku hrvatskoga nacionalizma, usuđuje tvrditi, da je on »najbolji današnji hrvatski književnik«. Gospoda ne shvaćaju odnos nacionalizma i marksizma, koji se suprotstavlja jedan drugome kao vatra i voda, i

među njima ne može biti kompromisa. Uzevši dakle u obzir savršenu neupućenost gospode oko »N. B.«, ne zamjeramo im mnogo ovaj napadaj na »Hrvatsku Smotru«, a naša ispravna nacionalna i beskompromisna orijentacija upravljat će i nadalje našim djelovanjem.

Liberalizam, kakav zastupa »Novi Behar« i neki drugi listovi je preživio. Danas, u doba teških borbi za naš narodni opstanak, mi ne možemo biti liberalni prema našim protivnicima, bili oni marksisti, ili netko drugi. Liberalizam spada u prošli vijek, a naš je vijek borbe i beskompromisnoga nacionalnog pokreta.

V. R.

Ustavni problemi

NOVI USTAVI (POLJSKE I PORTUGALA)

Poljski ustav

Po novom poljskom ustavu Poljska nije više republika, nego »Poljska država«, čime se oponaša naziv Njemačke. Ustav nosi za razliku od prvog poljskog ustava od 1921., koji je bio izraz parlamentarne demokracije, sve oznake autoritativne demokracije. Po tom ustavu, koji je inače vrlo kratak, Poljska je zajedničko dobro svih državljana i utjecati na javni život pripada pravo samo zaslužnima za državu. Između Sejma i Senata pripada prednost Senatu za razliku od zapadnih demokracija, u kojima parlamenat ima veće značenje od Senata, dok u Engleskoj uopće nema skoro nikakvog utjecaja na opstanak vlade. Predsjednik Poljske države nije više nikome odgovoran, dok je po prošlom ustavu mogao biti optužen i uklonjen sa dužnosti; a bira ga posebno izborno tijelo, u koje ulaze predsjednici Senata, Sejma, ministarstva, vrhovni inspektor vojske i 75 najzaslužnijih građana, od kojih bira ⅓ senat, a ⅔ Sejm. Predsjednik može prilikom izbora svog nasljednika postaviti svoga kandidata, a za slučaj da kandidata postavi i izborni odbor, onda se obavljaju opći državni izbori, na kojima učestvuju građani obih spolova, koji su navršili 24 godine. Predsjednik se bira na 7 godina, a za slučaj rata mandat mu traje i tri mjeseca poslije sklopljenog mira. Šta više, može i svojim dekretom imenovati nasljednika, čiji mandat traje jednako vrijeme od 7 godina. Predsjednička vlast je tolika, da može raspustiti senat i Sejm i prije isteka mandata. Postavlja državni sud za ministre i zastupnike na prijedlog Senata i Sejma. Kada Sejm izglasa nepovjerenje vladi, a predsjednik je ne ukloni, ima i Senat da odglasa nepovjerenje, u kom slučaju ima otpovijedati vladi, ili naprotiv raspustiti i Sejm i Senat, a vladu zadržati.

Ustav propisuje, da država mora imati proračun. Sejm je dužan da ga donese za 90 dana, a Senat za 20 dana, a ako ga vrati Sejmu, Sejm ga je dužan donijeti za 10 dana. U slučaju, da bilo koje tijelo proračun ne raspravi, predsjednik proglašava proračun sam bez saradnje zakonodavnih tijela.

Revizija ustava dolazi od predsjednika ili od samog Sejma. Za predsjednikov prijedlog dovoljan je kvorum od ½, a od Sejma ½ zak. broja zastupnika.

Predsjednik sklapa ugovore s drugim državama. Naviješta rat, sklapa mir. Predsjednik produžuje mandate zastupnicima Sejma i Senata, ako ih zatekne rat sa napunjenim zastupničkim periodom.

Predsjednik ima veto protiv zakona, koje donesu i Sejm i Senat. Samouprava je trostruka: vojevodska, kotarska i općinska.

Ovaj ustav ne riješava dakako pitanje manjina. Ako se sjetimo Beckovih izjava u Društvu Naroda, koje je dao po izričitom nalogu pokojnog maršala Pilsudskoga, prema kojima se Poljska zaprijetila otkazom državnih obveza prema svojim manjinama s naslova mirovnih ugovora, onda nam nije nejasno, zašto poljska država tretira ovako maćuhinski svoje manjine, koje iznose trećinu poljskog stanovništva i zašto ubrzanim tempom ide u susret asimilaciji nepoljskog stanovništva i hoće da postane velika sila. Apstrahujući ovu unutrašnju politiku Poljske, napose prema 6 milijunskoj ukrajinskoj manjini, mi shvaćamo vanjskopolitički položaj Poljske i njenu germanofilsku politiku, budući da je Poljska zabita kao klin između dviju velevlasti Njemačke i Rusije i mora se boriti za svoje samoodržanje. To držanje Poljske ne konvenira Francuskoj, čije se novinstvo prijeti Poljskoj sa novom i posljednjom diobom Poljske.

Ustav Portugala

Portugalski ustav je također tip ustava autoritativne demokracije, samo u svojim korporativističkim elementima više se približuje austrijskom ustavu, o kome je u našoj javnosti već bilo govora. Autor novog ustava u Portugalu je dr. Oliveiro Salazar, profesor financijskih nauka iz Coimbre, a obzirom na svoje etičke principe je katolički orijentiran.

Taj dakle ustav, donesen 19. II. 1934., izriče, da portugalski narod stvara neovisnu državu, čija je nezavisnost omeđena samo moralom, pravom i ugovorima. Portugal je jedinstvena, korporativna republika osnovana na jednakosti državljana pred zakonom. Zadatak je države pored ostaloga, da poštuje prava i jamstva, koja potiču iz prirode ili zakona u korist individua, obitelji, autonomnih tijela, ćudorednih i gospodarskih korporacija; zadaća je države na pr. i to, da nadzire popravak stanja siromašnih društvenih slojeva, spriječavajući, da ono spadne ispod životnog minimuma potrebnog za jedno čovječje biće. — Ne postoji smrtna kazna izuzev slučaj ratnog stanja. Zajam-

čena je sloboda zbora i dogovora. Zakon o slobodi izražavanja misli spriječit će razvrat javnog mišljenja u cilju očuvanja moralnog integriteta građana. Portugalski ustav naročito zaštićuje obitelj: tako se upisuje državi u dužnost, da osniva obiteljske domove uz zdravstvene uvjete, te da zaštićuju materinstvo. Država je dužna da stvara moralne i ekonomske korporacije i udruženja i sindikalne organizacije. Izbor općinskih odbora pripada isključivo obitelji. U državnoj organizaciji opć. vijeća učestvuju u izboru opć. komora, a opć. komore u izboru pokrajinskih vijeća. Lokalne samouprave predstavljene su u korporativnoj komori.

Javno mišljenje (čl. 20.) je osnovni elemenat državne politike i uprave i država ima dužnost, da ga brani od sviju faktora, koji ga odvraćaju od istine, pravde, dobre uprave i općeg dobra.

Štampa vrši — po ustavu Portugala — jednu funkciju javnog značenja i zato ima da donosi vladine obavijesti.

Činovnici su u službi društvene zajednice, a ne bilo koje stranačke formacije.

U ekonomskom pogledu država ima pravo i dužnost da koordinira i ravna suvereno gospodarski i društveni život, da ustanovljuje ravnovjesje populacije, zanimanja, službi, kapitala i rada.

Nastava je državna. Religiozna nastava u pučkim školama ne ovisi od odobrenja države. Privatne škole su slobodne, potpadaju pod državni nadzor i država im može davati subvenciju. Ispovijedanje vjere je slobodno. Država, osim onog što je utvrđeno u konkordatu, održava režim separacije u odnosima prema katoličkoj Crkvi.

Organi državnog suvereniteta jesu predsjednik republike, koga narod bira neposrednim glasanjem na 7 godišnji period, državni sabor, vlada i sudstvo. Sabor broji 90 zastupnika. Oni se biraju neposrednim glasovanjem. Korporativnu komoru sačinjavaju predstavnici lokalnih autonomija i predstavnici socijalnog, ekonomskog, kulturnog, moralnog i administrativnog života. Komora daje vladi pismeno svoje mišljenje o zakonskim prijedlozima, koji će se podnijeti saboru. Glavni faktor državne vlasti je predsjednik republike, koji slobodno bira i imenuje predsjednika vlade, ministre i podsekretare, na prijedlog predsjednika ministarskog vijeća. Predsjednik vlade odgovara predsjedniku republike i ovisi isključivo od povjerenja predsjednika republike i vladin opstanak ne ovisi o povjerenju i većini u saboru.

Prof. Oliveiro Salazar stvorio je dobar ustav, ali nije stvorio još i osjećaj normalne sigurnosti u zemlji, jer su i opet pokušani prevrati, u nizu 22 prevrata od 1910.—1926. Stvorena je na principu jednostranačnosti »partido nacional« za sabor, a za komore »statut nacionalnog rada«, koji koliko je najviše moguće ne miješa državu u samoupravu staleža. Salazar stalno naglašava potrebu aktivne radničke politike.

Dr. D.

Kulturna kronika

SPOMENIK KRALJU TOMISLAVU

U predgovoru jednog svog izdanja »Hrvatskih kraljeva«, Vladimir Nazor konstatira žalosnu činjenicu, da je prošlo i hiljadu godina prije, nego li se podigao u Hrvatskoj spomenik prvome hrvatskom kralju Tomislavu. Danas, 1010 godina poslije krunisanja kralja Tomislava, možemo radosno i ponosno priznati, da Zagreb, a s njime i cijeli hrvatski narod dobiva veličanstveni spomenik svojeg prvoga kralja.

Spomenik kralja Tomislava bit će naš najveći, a ujedno zahvaljujući požrtvovnosti umjetnika Frangeša, najljepši i najjeftiniji naš spomenik. Potaknuti inicijativom društva »Hrvatska žena«, povodom hiljadugodišnjeg jubileja hrvatskoga kraljevstva, osnovan je posebni odbor za podignuće spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu i rad oko tog spomenika povjeren je našem priznatom umjetniku Frangešu-Mihanoviću.

Ličnost Frangeša-Mihanovića duboko je zasjekla u stvaralački rad naše mlade kiparske umjetnosti i danas, uz Meštrovića, g. Frangeš slovi kao najbolji naš kipar. Proslavljen u inozemstvu kao vanredni majstor u izrađivanju konja, njemu je doista uspjelo u svom najnovijem i najvećem djelu stvoriti remek-djelo kiparske umjetnosti. Konj, koji polako kroči naprijed i konjanik, koji sa žezlom i državnom jabukom u ruci sjedi na konju, srasli su u skladnu estetsku cjelinu. Usprkos energičnih zamaha, nekoliko nabreklih žila, napetih mišića i spram naprijed polegnutog cijelog spomenika izlivenog u mjedi, prožima čitavo djelo savršen mir i dostojanstvo. Tomislav sa starom historijskom krunom na glavi, s tri križa, odjeven u ratničkoj nošnji onoga doba, djeluje impozantno i kraljevski. Prikazan je, ne kada polazi u boj, već kako kroči naprijed i vodi iza sebe cijeli hrvatski narod u bolju budućnost.

Frangeš je u prvome redu esteta. Ne kanimo na ovome mjestu povlačiti paralele između njega i Meštrovića, samo bi htjeli napomenuti bitne razlike, koji dijele ta dva naša najveća kipara. Dok je Meštrović pun južnjačkog temperamenta, majstor velikih zamaha, gesta, pun divlje i neobuzdane snage, Frangeš obuzdava svoj temperamenat za ljubav estetskih momenata i stilske dotjeranosti. Njegovo je evanđelje vječna ljepota, ljepota starih klasičnih majstora. Ta neoklasistička crta dolazi već i u prijašnjih radova umjetnika (Predrag i Nenad, Umiri, Vida i dr.), ali je naročito potencirana kod Tomislava.

Na velikom bijelom mramornom postamentu stajat će postrance dva reljefa, koji prikazuju dva najvažnija momenta iz života kralja Tomislava (Krunisanje i Tomislav miri Bugare i Srbe).

Jednostavnost i stilska ljepota glavna su karakteristika toga spomenika. Nema na njemu one barokne napirlitanosti, koja resi kipove starijih majstora i koja je rijetko gdje dovedena u tako divan sklad, kako je to slučaj s Venecijanskim Colleonom. Jednostavnost je uvijek najljepša.

Toga se principa držao i naš majstor. Radovi su oko spomenika trajali skoro potpunih deset godina! Izrađeno je mnogo skica, modelirano mnogo konjanika, dok se odlučilo za takvog, kakav je danas. Visina cijelog spomenika iznosi blizu 14 metara, a izliven je i izrađen cijeli u Zagrebu. Pri poslu su velikom majstoru pomagali njegovi đaci iz Umjetničke Akademije, pa je prema tome to ujedno i prvi naš spomenik, kojega se nije takla ruka ni jednog stranca.

Tako Zagreb konačno dobiva svoj najveći i najdivniji spomenik prvome svome kralju. Hrvatska povjesnica iskrižana je krvavim i hrabrim zgodama, puna je legendarnih junaka i vitezova, ljudi velikog djela i velikih čina. Svi zagrebački trgovi i sve zagrebačke ulice ne bi bile dostatne, da se iskite spomenicima tih zaslužnih ljudi. Postavljanjem spomenika kralju Tomislavu udaren je ujedno i pravac, kojim bi valjalo poći, da se izlije naša prošlost u bronci, da se narod sjeti onih, koji su nekoć u davnini radili, patili i umirali za svoj narod i da im njihovi vječni i u bronci izliveni likovi dadu podstreka za rad u budućnosti.

Bronca je vječna i neprolazna; materijal pogodan, da u svojoj materiji vječno zadrži misli i tendence, koje kao i nekada u dalekoj prošlosti, tako i sada pokreću cijelim jednim narodom. Iz vječnosti za vječnost...

Zlatko Milković

KAZALIŠNI NAMJEŠTENICI PIŠU DRAME...

Pisci iz kazališta dobri su poznavaoci pozornice i smatraju stoga, da je to dostatno za pisanje drama. Za njih je dramski pisac isto što i tehnički činovnik pozornice, s tom razlikom, da treba imati malo literarne ambicije. I doista, kad se gledaju njihove drame, one i nose obilježje toga jedinoga svojstva, kojim oni vladaju. Njihova je scena postavljena u simpatičnom okviru. Svijetlo, kulisa i trikovi kod njih mnogo »pišu«, a uređaj pozornice glavni je smisao i sadržaj tih dramskih pisaca, namještenika kazališta.

Inače njihova drama nema ništa zajedničkoga s literarnim i umjetničkim (pjesničkim) zahtjevima, a najmanje s onom ljudskom, čovječnom, dakle psihološkom stranom, bez koje nema nigdje na nijednom polju umjetnosti niti govora o vrijednosti umjetničkih tvorevina. Priče, tih pisaca iz kazališta, da drama ne treba radnju, da ne treba sadržaja, niti idejno jedinstvo, — da se drama sastoji samo iz situacionih zapletaja, ostaju samo priče.

Poznavaoci pozornice mogu biti dobri redatelji, no nikako nije dosta za pisanje drama samo poznavanje pozornice. Ljudi pozornice

mnogo su pisali drama, ali ih je vrlo malo koji su se dovinuli popularnosti znamenitijih književnika (Wedeckind, Pirandello, Moise). Drame koje su samo scenski obrađene ne djeluju uvjerljivo na publiku. Nikako ne stoji tvrdnja tih pisaca i kazališne uprave, da se danas traže drame, koje samo zabavljaju. Ja sam čitao interwiew Reinhardta, gdje on tvrdi, da se traže upravo literarne drame. To znači, drame obrađene i scenski i literarno, dakle drame s radnjom, s ljudima, koje gledaoci vide svaki dan oko sebe. Kako će koji pisac iznijeti to ljudsko društvo, ovisi o piščevom talentu, duhovitosti, naobrazbi i životnom iskustvu. Bez proživljenosti apsolutno je nemoguće dobro obraditi bilo koju umjetninu, a najmanje dramu. Upravo je savršeno glupo po novinama skupljati senzacionalne događaje i onda ih donositi na pozornicu. To nije dramska obradba, nego reportaška! To je potpuni absurd, a to kod nas često rade baš »kućni« kazališni pisci!

Poludrame ne zadovoljavaju publiku, a isto tako niti samo literarno pisane drame. Na pr. vjerno prikazivanje nekog historijskog događaja, ili samo scenske drame, gdje glumac s naporom manevrira praznim i neuvjerljivim dialozima. Scenske drame ne djeluju na gledaoca zabavno ni ugodno, nego ga umaraju i umjesto da je gledaoc našao u kazalištu nešto što ga zanima, on je našao nešto što ga muči. Kad isto i kritika konstatuje, onda izvjesna gospoda vele, da je to zloba.

Ovakove poludrame ne mogu privući publiku, ali zato stvaraju pasivne stavke u kazališnim prihodima. Poludrame ne će nikada odoljeti konkurenciji kina i one su glavni razlog, da su kazališta ne samo kod nas nego i drugdje u finansijskoj krizi. Jedino je tako razumljivo, da jedna »lahka« drama davana s velikim uspjehom u inozemstvu propadne u Zagrebu, jer ovdje nema takovog glumca, koji bi manevriranjem naknadio nedostatke drame. U jednome gradu s preko dvije stotine hiljada stanovnika može uspijevati jedno dramsko kazalište ako daje dramu, a ne poludramu. Dramski pisci iz kazališta upravo nose rekord tih poludrama. Rijetko sam čitao, da je koja premijera tih kućnih pisaca bila primljena od kritike drukčije, nego pristojnom hladnoćom. Nemoguće je, da bi kroz nekoliko godina, što je ta upravo grozna ambicija zavladala na zagrebačkom kazalištu, bila sva kritika samo zlobna, nesavjesna i nesusretljiva.

Pošto većina pisaca iz samoga kazališta nisu dosada pokazali ništa drugo nego poludramsko pisanje, pitanje je zašto oni pišu? Da li njih goni na pisanje talent ili neka ambicija, ili ono što je najžalosnije, pisanje za nagradu, dakle neka vrst literarnog nadničarstva.

Kod nas je najviše pisaca iz ambicije. Njihovo umjetničko stvaranje je savršeni diletantizam. U ovu vrst pisaca spadaju gotovo svi »kućni« pisci našega kazališta dodavši tomu posve praktičan cilj — honorari i Demetrova nagrada.

Sve ponuđene drame dolaze na čitanje tim savršenim poznavaocima pozornice, umjetnosti i visoke kulture. Ako je tko od njih na nesreću kazališta naumio, da te sezone napiše kakovu dramu, on će od

svih predanih drama izabrati ono što će sigurno propasti i dobiti zlu kritiku. Svojim ličnim vezama naprave u štampi za sebe reklamu i udare sa svojim znamenitim umotvorom prema glavnim vratima — honorarima i, po mogućnosti, Demetrovoj nagradi.

Kazalište daje njihovu dramu. Kuća je nerasprodana. Režije rastu, ali ti »kućni autori« ubiru one bijedne tantijeme, jer konačno čovjek, koji praktično piše ne može ignorirati niti 100 Din tantijeme unišle od ulaznine. Kazalište nosi veliki neproduktivni trošak od predstava svojih namještenika kao autora, ali ti deficiti ne žuljaju pisca kazališnog namještenika. Nasuprot kazalište vrlo brzo skida s repertoara drame izvankazališnih autora, ako su propale i pasivne, što smatram potpuno opravdanim i korisnim i za kazalište i za pisca. Zašto se ta sasvim dobra praksa ne primjenjuje i na pisce iz kazališta, nego se njihove drame daju pred vrlo slabo posjećenom kućom? Zašto se isplaćuju honorari na kazalištu, kad je predstava u deficitu? Ima li još igdje na svijetu poduzeća, koje isplaćuje honorare od deficita, a koji je prouzročio barem djelomično sam autor? Po čemu dolazi kazalište da snosi veću štetu, nego je što je potrebno. Dakle treba regulirati honorare. Potrebno je proračunati efektivni trošak predstave, pa ako ulaznina ne pokriva efektivni trošak, ne može se isplaćivati honorar. U takovom slučaju je honorar tako malen, da time pisac nije oštećen. Od drame, koja ne puni kuću, nema koristi ni pisac ni kazalište. No da se propale drame na koncu sezone iznose još i pred porotu (Demetrove nagrade) i da ih se još i nagradi, to je unicum na cijeloj zemaljskoj kugli.

Drame većine kazališnih namještenika prouzročile su deficit i nisu pružile publici nikakov umjetnički užitak.

Dragoslav Heiligstein

Naši ljudi

PABIRCI O BUNJEVCIMA

Hrvatski zemljopisac i povjesnik Vjekoslav Klaić pisao je u »opisu zemalja, u kojih obitavaju Hrvati« (III. sv. 1883. izd. sv. Jeronima) na str. 197. o »Hrvatima u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)« slijedeće:

Hrvati, što među Dunavom i Tisom u Bačkoj (Bačko-bodroškoj županiji) živu, zovu se Bunjevci i Šokci. Ima ih 60—70.000 duša. Šokci govore doduše istim jezikom ko i Bunjevci, te izpovijedaju istu vjeru, naime rimokatoličku, ali ipak živu od Bunjevaca odvojeno, te imaju drugo narječje, a donekle i druge običaje.

Bunjevci stanuju ponajglavnije u Subotici (56.323 stanovnika) koja im je najveća obćina. Poslie ove dolazi grad Sombor (25.000) i

*) Pozdravljamo srdačno pojavu »Klasja naših ravni«, časopisa nove nacionalne bunjevačke generacije kao slavan uskrs bunjevštine.

Uredništvo

sela: Bajmok, Nemeš Miletića, Čonoplja, Bikić, Sent Ivan, Aljmaš i Kaćmar. U Baji su se već pomadžarili. Pomiješani živu Bunjevci u Baškatu, Čantaviru i u Šandoru, Neđfenu, Verušiću, Kelebiji, Čerekiji i Tavankutu. Na pustari Matijević žive obitelji Pinkovića.

O vjeri njihovoj veli, da su čvrsti i postojani u njoj, odani svom dušom materi crkvi i svećenstvu.

O karakteru pak njihovu piše: Bunjevci su vriedno i radino pleme, tiho, više melankolično, rietko ljuto i nezavidljivo.

Bunjevci su visoki, zdravi, lijepi ljudi. Bunjevačka kuća u pogledu čistoće može mjeriti s kućama koje druge narodnosti.

Kao što u obće Slovjeni, tako su i Bunjevci gostoljubivi preko mjere.

Bunjevačka nošnja je vrlo skupa, a naročito ženska. Stariji ljudi nose čohane fine — kratke lajbere zvane ćurdija. Hlače i prsluk su također od čohe, na nogu čizme, na glavi crni šešir. Momci se isto nose samo im je prsluk od najfinije svile.

Starije ženske nose na glavi šamiju. To je vječiti povezač starije Bunjevke. Suknje nose zimi od teže zelene čohe. Obuća ženskih je papuča. Ljeti nose »rekliju (u Slavoniji »reklja«). To je lajber »franzblau« boje.

Djevojke već u 15. godini odlaze u društvo. U korizmi igraju se Elečkinje, Barjačkinje, a kad ova prođe skupljaju se nedjeljom i svecem u šumi u kojoj starije cure i momci igraju kolo.

Poslije Duhova djevojke traže mjesto za sastanke: divan. Tu djevojke vode razgovore, slušaju svog svirača i čekaju momke, koji sa svojim sviračem polaze od divana do divana. Momci se svraćaju na divan i u njem ostaju najduže 10 časaka.

Bunjevačke djevojke se vrlo bogato odijevaju, te po neka zna da obuče 10—15 sukanja na sebe. Rukavi košulje su izvezeni, odnosno one vele »začunčani«.

U najnovije vrijeme podiglo se nekoliko umnih rodoljubivih muževa bunjevačkih, koji rade da zanemareno pleme svoje sviesti dozovu i da ga od namienjene duševne propasti spase. Na čelu toj četi jest Ivan Antunović, kanonik i nasl. biskup u Kalači, a uza nj pristaju: Manuku, Milodanović, Šarčević, Manio, Jukić, Vujević, Berabović i dva Vidakovića. Nastojanjem Antunovićevim počele su za Bunjevce i Šokce izlaziti »Bunjevačke i šokačke novine« i »Bunjevačka i šokačká vila«.

»O imenu Bunjevaca i porietlu njegovu ne dade se ništa sigurna kazati. Najvjerojatnije je mnijenje, da su Bunjevci dobili svoje ime od rieke Bune u Hercegovini. Vrijedno je međutim istaknuti, da Bunjevaca nema samo u Bačkoj nego također u zapadnoj Ugarskoj poimence u županiji Baranjskoj (pečuhska biskupija), zatim u Slavoniji (županija Virovitička i Požeška) te napokon i u Hrvatskoj (Lici). Svi ovi Bunjevci govore istim narječjem štokavskim ikavskog govora, imadu jednake gotovo običaje i nošnju.

Zna se, da je u Bačkoj od pamtivijeka bilo Slovjena i prije Mukačke bitke i poslije nje za turskog vladanja. Nu ovo su bili ponajvećma Srbi pravoslavne vjere. Tih Srba ima u Bačkoj već za kralja Sigismunda († 1437.) a možda još i prije. Nu, da li su Bunjevci već tada bili u Bačkoj, da li su se možda za turskog vladanja u nju uselili, ili su tek onda nadošli, pošto bješe Bačka povraćena Ugarskoj — što je najvjerojatnije — o tom nije moguće ništa izreći, pošto o Bunjevcih nema posebna spomena u spomenicih. Zato se spominje zabilješka u analima gyöngyöškog samostana o dolasku Bunjevaca pod vodstvom od 18 franjevaca. Ona se zbila, po Antunoviću, prije 1692. godine.

Ljetopis franjevačkog samostana u Subotici dramatski opisuje borbu doseljenih Bunjevaca za opstanak. »Nezasitljivi Turci, nezadovoljni zlatom i daćama, vodili su u robstvo bunjev. žene i djevojke i mlade i zelene istrgnuše ih iz naručja jaučućih roditelja, da ih nikada više ne povrate. A sve koji bi se opirali, mačem bi u smrt ugnali. Tomu zlu da bar nešto izbjegnu, izmisliše oci potajni način, koji se sastojaše u tom, da je otac kradom vodio svoju kćer od sela do sela, dok ne bi našao momka katolika, s kojim bi ju Franjevac u noćno doba vjenčao . . .«.

U nizu nove literature o bunjevačkom problemu u prvom redu citiram stara vrela, da se drugi put obazrem na naučne radnje Erdeljanovića, sa kojim se dakako u njegovim totalno nenaučnim konkluzijama, ne možemo nikako složiti, pa makar izašle u naučnim edicijama jedne od Akademija nauka . . .

»NAŠ JEZIK U CRKVI PRIJE 100 GODINA I DANAS«

Pod tim naslovom izvješćuje o položaju bunjevačkog jezika u crkvi 1. veljače 1903. Prema katonu (Historia Eccb., col. II. 309) nadbiskup Baćanji g. 1761. dao je popisati plebanije i od tih je ilirskih bilo 16: Baćin, Dušnok, Baja, Gara, Santova, Bereg, Sombor, Mono-štorseg, Senta, Bač, N. Sad. Futog, Subotica, Aljmaš (sa Bikićem), Kaćmar, Čavolj. Ilira ima u Lemeših, Čonoplji, manje u Šikuzdi. G. 1800. bila je 21 bunjevačka plebanija, pored gornjih osim Fuloga i Šikuzde još i: Bikić, Boršov, Vajska i Čonoplja.

U Šikuzdi nestao je bunjevački jezik iz crkve prije 1800., a god. 1903. u Futogu čitalo se svake svetkovine bunjevačko-šokačko evanđelje izjutra na prvoj misi, ali pridike nisu imali ni jedne priko cile godine.

A na drugim svima mistima rabi se i dan danas bunjevačko-šokački jezik u crkvi.

Za g. 1800. bilo je 21 plebanija, gdi se upotribljavao bunjevački jezik u crkvi.

G. 1832. bunjevački je jezik bio isključivo crkveni jezik u sedam župa: Dušnok, Bereg, Santova, Sonta, Bač, Plavna, Vajska, mišovito s madžarskim na 10 mista, s nimačkim na 6, a sva 3 jezika bilo je u 7 plebanija, svega je na 30 mista. Povećao se broj zbog osnutka novih

župa u Gornji sv. Stjepan, Žablja, Titel, Čantavir, Vaškut, Bukin, Palanka i dr.

G. 1860. čisto bunjevačkih župa ima sedam, a mišovitih 25.

G. 1880. upotribljuje se bunjevački jezik 32 mista, a g. 1932. na 34 mista prema šematizmu: Aljmaš, Baja, Baja sv. Stjepan, Bajmak, Bač, Baćin Bereg, Bikić, Monoštorseg, Čantavir, Čonoplja, Dušnok, Gornji Sent Ivan, Futok, Gara, Kaćmar, Subotica (3 župe i Franjevci), Nemeš Miletić, Novi Sad, Plavna, Santova, Sonta, Titel, Sombor, Vaškut, Žablja, Vajska-Bođan. U Vrbasu je i Ludošu naš jezik isčezao, a u Kunbaji su 3—4 god. naše pridike i svake nedilje pivanja radi Tavankućana.

Člankopisac zaključuje: Usporedimo li stanje sadašnje našeg jezika u crkvi sa stanjem prije 100 godina, i uvidit ćemo da mnogo nismo izgubili. Na svakom se mistu, i ako ne u toj miri upotribljava naš jezik u crkvi, gdi se upotribljavao prije sto godina.

Dvadesetpet godišnjica subotičke bunjevačke narodne zabave »velikog prela« proslavljena je u Pučkoj Kasini na Marijin dan 1903. Govorio je dr. Bene Sudarević. On je rekao: Kad su prije 25 godina osnovali Pučku Kasinu u Subotici tada su osnovatelji i zamislili — da — kao što majka u obitelji, to da budne P. K. bunjevštini, kao što se kupu dica oko majke svoje, tako da se bunjevština čopora oko P. K., da u njoj nađu toplo ognjište kao kod svoje mile majke. Predsidnicima Kasine bili su Đeno Dulić, pok. Marko Dulić, posli Kalor Čukić, Ivan Stantić, Albe Prčić.

Povodom smrti Ivana Jesse Kulunžića (1848.—1903.), koji je bio subotički sin piše o njem Neven (1. V. 1903.) ovo: Javno i otvoreno je naglasivao pok. Ivan, da je to naređenje Božje, da se vira i kršćanska prosvita materinskim jezikom ispovida i rasprostire, a po tom u poniznosti, da se moli i slavi Bog i uzveličaje domovina.

NEVEN

Pokretač Nevena je subotički učitelj Mijo Mandić. On je dijete bunjevačkih roditelja, a odgojenik pok. biskupa Ivana Antunovića i »slidbenik katoličkih načela«. Kao ovakog učitelja naveliko ga je cinio pok. biskup Kubinski, koji ga je i potaknuo, da piše školske knjige na bunj. i madž. jeziku. On je izdao i katol. molitvenik za malu dicu »Jaganjac Božji«. Mnogo piše, uči, govori i raspravlja, ali bez kršćanluka se ni maknuti ne zna. Kako mu je duboko osuđena pravda i kršćanluk u srce njegovo onako mu je uvik u peru i jezik.

Slavni Bunjevac proslavio 15. siječnja 1933. pedeset-godišnjicu pokretanja »Nevena«.

Povodom odstranjenja bunjevačkog natpisa s oltara crkve u Somboru donosi Neven kratku bilješku te veli: Bunjevci su zbog toga jako ogorčeni. Na oltaru je bio baš nevin natpis: Na slavu imena bl. Div. Marije! Narod Somborski.«

Na rođendan austrijskog cara 18. VIII. 1903. izbili su u Hrvatskoj poznati nemiri u Zaprešiću. Na željezničkoj postaji poglavar stanice izvjesio je uz hrvatsku narodnu zastavu i madžarsku narodnu trobojnicu i kad su seljaci tražili da se madžarski barjak skine, a poglavar tome nije udovoljio, došlo je od strane oružnika do krvoprolića, da je bilo par mrtvih i više ranjenih. Tim povodom piše Neven, da Hrvati nisu svi sa novim banom zadovoljni. Listovi oporbenih stranaka žestoko napadaju na bana, da ne vlada pravo i po zakonu, a vlada zaplinjuje često članke oštrijeg sadržaja.

Povodom lova cara Vilima 13. rujna 1903. kod nadvojvode Fridrika u Karapanči (kraj Mohača) zabilježio je Neven jedan detalj o tom, kako je na jednoj pučkoj zabavi car s osobitim uživanjem gledao divno kolo naših krasnih šokica i šokaca, te ih obdario.

U povisnoj crti o »Graničarstvu« bilježi Neven da su se Bunjevci (6000) u jesen 1686. doselili pod vodstvom 18 franjevaca u Suboticu i Segedin, a pozvala ih je bečka vlada u borbu protiv Turaka.

KAKO JE ZAUZETA SUBOTICA?

U članku »Kako je oslobođena Subotica«[1]) piše M. V. Knežević: »Iako je 6. studenoga u Beogradu zaključeno primirje... (po kom se madžarska vojska imala da povuče na demarkacionu liniju Moriš, Tisa, Horgoš, Baja, Pečuj i Barč) — madžarska uprava u Subotici i dalje je stajala na čelu grada. Posljednja sjednica proširenog senata pod njom održana je 8. XI. (1918.)... U posljednjim samrtničkim trzajima svoje uprave, Madžari su se brinuli, »da Bunjevci očuvaju svoju narodnosnu samostalnost, kako oni ne bi pretapanjem propali i pretopili se u Srbe i Hrvate«!! Dne 9. XI. podnesena je molba gradskoj policiji (radi osnutka »Narodnog Vijeća«), koja je najzad odobrila da se ista može održati u nedjelju 10. XI. u 10 sati prije podne u hotelu Hungariji.

Ovaj dan je važan kao dan osnivanja bunjevačkog »Narodnog Vijeća«. Još prije 10 sati bunjevačka napredna omladina pronijela je subotičkim glavnim ulicama crveno-bijelo-plavi barjak kličući narodu i slobodi. Poslije donesene rezolucije (nakon zbora) izabran je širi odbor (Nar. Vijeća) od 40 članova i izvršni odbor od 13 Bunjevaca i 8 Srba... Ponesena rodoljubivim zanosom, toga dana je jedna grupa od desetak bunjevačkih omladinaca istavila hrvatsku zastavu na gradski toranj, onu istu, koja je toga dana pronesena subotičkim glavnim ulicama pred skupštinu za osnivanje »Nar. Vijeća.« (Izradila ju je gđica Mara Malagurski) »... Od kako je grad Subotica, nije se u njoj horila pisma i rič naša tako gromovito kao danas... E, pa zašto, nismo bili svisni sami sebe. Mi smo izdirali, a drugi su gospodarili«, piše svećenik Blaško Rajić.[2])

F. Brodski

---

[1]) »Knjiž. Sjever« VIII. (1932.) sv. 1. str. 19—27.

[2]) Zemljodilski kalendar za g. 1926. str. 69.

Dr. AVELIN ĆEPULIĆ:

NARODNI ŽIVOT I POLITIKA

Život svakoga kulturnoga naroda možemo iz praktičnih razloga — radi proučavanja narodnog života — razdijeliti na dva polja, koja su bitno različita: politika i kultura. To su dva pola između kojih se odigrava narodni život.

Krivo je dakle i neko precjenjivanje politike, koje bi zanemarivalo kulturne sile naroda, a krivo je isto tako jednostrano isticanje kulture, koje zanemaruje politiku. Jedno je politička antikulturna ekskluzivnost, a drugo kulturna antipolitička ekskluzivnost. Ta shema, ovako nabačena ne javlja se dakako u životu i u povijesti u tako ekstremnom i grubom obliku, da bi neki pokret baš sasvim i dokraja naglašavao samo jedan od tih dvaju glavnih polova. No ipak se često javlja u nevjerojatno velikoj mjeri jednostranost u korist jednog ili drugog pola. Stoga je to veliko praktično pitanje, a napose i za nas Hrvate. Ne radi se dakle tu o nekom pitanju koje bi imalo u sebi samo neku teoretsku i kabinetsku važnost i zanimivost.

Šta je to politika, dovoljno je poznato i definirano, koliko nam to treba za sporazumijevanje u takvim pojmovima. Politika je naime sva ona djelatnost, koja teži, da postignućem državne vlasti ostvari opće blagostanje neke zajednice (i sloboda spada u takvo blagostanje).

A što je kultura?

Ovdje nas interesira ona kultura, koja tvori protivni pol politici. To je kultura u širem značenju riječi, jer sadržaje 1. duševnu, 2. gospodarsku, 3. biološku kulturu. U običnom govoru se pod kulturom obično misli samo duševna kultura (znanost, umjetnost, pučka prosvjeta, porodični odgoj i t. d.). To je kultura u užem značenju. No nema zapreke, da kulturu zamišljamo i u onom njezinom širem opsegu, pa se i u tom značenju često upotrebljava naziv kultura, tako te ovaj naziv nije proizvoljan, već je udomaćen. Gospodarska kultura zapravo je isto što gospodarstvo, jer gospodarstva nema bez »kultiviranja« zemlje. sirovina i drugih materijalnih dobara. A napokon biološka

kultura sadržaje direktno razvijanje rasnih i fizioloških svojstava neke zajednice.

Jasno je, da i najgenijalna politika ne može postići uspjeha, ako nema u svom zaleđu ono što je glavno: zdravi rezervoar kulture. Ako je narod zaostao, proletariziran i fizički kržljav, odakle da politika crpi svoju udarnu snagu, svoju borbenu moć?! Tu mora najidealnija politika ostati jalovom. To je doduše jasno načelo, pa ipak neobično slabo uvaženo u praktičnom životu. I u narodnom životu nas Hrvata je to načelo u važnim periodama bilo na nesreću sasvim zanemareno. Dok smo politici počevši od Ante Starčevića bar uglavnom posvetili dosta pažnje, dotle smo sasvim pustili s vida prosvjetno, ekonomsko i biološko jačanje narodnih masa. Tome dakako nije kriva politika.

Ne radi se o tome, da bi valjalo na račun i na uštrb politike dio energija posvetiti organskom kulturnom jačanju naroda, već pored politike moramo smoći dovoljno energija i za druge vitalne narodne interese.

Ne može dakle biti naša lozinka: »Manje politike, više kulture!«, već naprotiv: »Više politike, ali još više kulture!« Veliki dio naše današnje nacionalne generacije nije pristupačan drugoj polovici te lozinke, koja naglašava unutarnje kulturno jačanje naroda. Taj dio naše generacije naime misli, da se neka opsežna kulturna izgradnja naroda ne da uopće provesti bez politike. Takovi elementi zapadaju dakle u jednostrano političko shvaćanje narodnog života. Takvo je stanovište zapravo dosta komotno. Lakše je naime baviti se samo jednom akcijom, t. j. političkom, nego li dvjema: političkom i kulturnom. Osim toga je po svojoj naravi kulturna akcija mnogo napornija od političke, jer prosvjetno, gospodarsko i higijensko dizanje naroda zahtijeva onaj sitan ali neumoran rad na terenu, još mnogo više nego li što to zahtijeva politički rad. Velik dio kompetencije u kulturnom podizanju naroda pripada državnoj vlasti, no u slučaju nužde može i privatna inicijativa izvesti orijaških djela u materijalnom i duševnom podizanju naroda. Čak ima vrlo velikih područja prosvjetne, ekonomske i biološke akcije, u koja država uopće ne može da prodre i da išta učini. Ako narodna inteligencija pravo shvaća svoju dužnost, ona je jači kulturni čimbenik i od same države. Nema te države, koja bi ikada uspjela postići monopol nad čitavim životom svojih državljana. To ne može ni totalitarna država, štoviše totalitarne države u doslovnom značenju riječi nema i ne može biti, budući da država ne može biti odlučni čimbenik ili diktator ni u filozofiji, ni u moralu, ni u gospodarstvu ni na bilo kojem drugom polju. Na tim po-

ljima može država biti samo s u č i m b e n i k. I sadašnje fašističke države su samo prividno totalitarne. Prije bi se dala ostvariti čak komunistička država, nego li totalitarna, kako su je zamislili njezini fantastični autori.

Takva država, koja bi u svojim rukama imala monopol nad cijelim duševnim i materijalnim životom naroda, (a to je t o t a l i t a r n a država), mogla bi se održati, dok joj poslovi polaze za rukom glatko kao po ledu, tako te su državljani zadovoljni. No takvo izvanredno stanje gotovo sveopćega zadovoljstva može se desiti u vrlo kratkim periodama prosperiteta. A onda dolaze mnogo duže periode kojekakvih kriza, socijalnih sukoba, iredente, sovjetske ili kakve druge propagande, pa napokon svakih par decenija, ako ne prije i po jedan r a t, to veliko iskušenje, koje mogu izdržati samo konsolidirane države. Svega toga ne može da svlada sam državni aparat, a najmanje onda, ako je organiziran na principu državne svemoći. Naprotiv državni aparat treba da računa na iskrenu i dragovoljnu suradnju državljana, jer oni su na koncu konca glavni faktor, o kome ovisi sudbina države, pa čak i njezina egzistencija.

Svaki državljanin vrši veoma tešku službu prema državi: u novcu, u krvi i u disciplini. Pravo je, da za uzvrat državljanin dobije bar to pravo, da suodlučuje u državnom životu. On osjeća u sebi zahtjev za tim svojim pravom, te on priznaje svoje moralne obveze prema državi samo onda, ako i država vrši svoje obveze prema državljaninu. U protivnom slučaju utrne državljanska svijest.

Zakon može doduše i u tom slučaju prisiliti državljanina na vršenje ili bar vanjsko ispunjavanje redovitih državljanskih dužnosti (plaćanje poreza, služenje vojnog roka, pokoravanje zakonima). No sve je to još vrlo daleko od onih uvjeta, koji su potrebni za unutarnju jakost države i njezin prosperitet. Zato je razumljivo, da nam povijest upire prstom u sasvim malene državice, koje su stvorile orijaških djela. Na drugoj opet su strani velike države bile zapravo palače od karata. P r v i tip država pokazuju nam sitne grčke državice, koje su stvorile tako reći čudesa i u ratu i u miru. Isto tako dubrovačka republika i mnogi drugi primjeri. A d r u g i tip, protivan prvome, pokazuje nam carska Rusija, za koju se obistinila riječ, da je to »kolos na glinenim nogama«. A kolos sovjetske Rusije, čini se, stoji čak na slamnatim nogama.

Drugim riječima: i maleni državni organizam može imati u sebi veliku i herojsku dušu, dok obratno i orijaška država može imati sitnu i kržljavu dušu. Još je gore dakako, ako je država i tijelom i duhom malena. Njezini su dani odbrojeni.

Svi ovi razlozi nam pokazuju, da se nijedna država ni danas ne može odreći suradnje sa državljanima, već naprotiv će svaka država morati sve više slobode prepustiti njihovoj privatnoj inicijativi u kulturi, socijalnoj organizaciji i gospodarskoj akciji, tako da široki slojevi naroda dođu do riječi. Time će ujedno biti spriječeno, da kapitalistički elementi dođu do vlasti u gospoadrstvu i politici, a napose u kulturi, koju veliki kapital može lako zarobiti putem štampe i nakladnih zavoda. Upravo stoga stara, naime dosadašnja, demokracija treba velikih reforma i dubokih promjena. U toj demokraciji, proizašloj iz francuske revolucije vladao je na papiru narod (= demos), a stvarno je vladao velekapital, koji je putem štampe, putem masonerije i putem reakcionarnih stranaka a često i putem socijalističkih stranaka sistematski izigravao težnje širokih slojeva naroda. No ipak ima u toj staroj demokraciji jedan veliki i temeljni princip, koji je zdrav i koji mora ostati na životu, a to je: »Država postoji radi naroda, a ne narod radi države.«

To je načelo, kojemu pripada budućnost. Nema razloga dakle očekivati neku etatizaciju, neku prevlast države, koja bi onemogućila na duže vrijeme narodnu volju na svim linijama. Država može kadšto i za neku dužu periodu potisnuti narod iz politike, ali ne može ga potisnuti iz onih drugih velikih područja narodnog života, što smo ih sabrali pod pojam kulture u širem značenju. Ta kultura je dakle onaj teren, na koji se takav narod mora ušančiti. Nema te sile, koja bi ga iz te pozicije mogla izbaciti ili mu spriječiti unutarnje organsko jačanje narodnih slojeva. Tim svojim organskim jačanjem skuplja ujedno narod indirektno najveću političku snagu i političku prodornu moć, koja samo čeka čas, da jednom povrati narodu i na političkom polju njegova prava.

To je onaj zdravi realizam, koji umije racionalno iskoristiti sve nacionalne energije u korist naroda.

*

Realizam i romantika ne isključuju se među sobom. Oni nijesu među sobom u protuslovlju.

Kada je u svibnju ove godine umro najveći Poljak, maršal Pilsudski, sve su njegove biografije najviše isticale ono njegovo svojstvo, kojim je on sam sebe za života bio karakterizirao: »Ja sam romantik ideje i realist djela.« I uistinu je taj fanatični Poljak za čitavog života razvijao ideje i metode, koje su bile na oko do fantastičnosti romantične. Pa ipak, tko bi mogao za njega poreći da je istovre-

meno bio gvozdeni i oštroumni realist?! Tim je više morao biti realistom, čim je više bio romantik, jer čim je veća distancija između započetog djela i njegovog romantičnog cilja, tim tvrđi i krući mora biti realizam, da svlada veliku distanciju do cilja.

Dobroćudni i zloćudni kritici obično kažu za nas Hrvate, da smo romantici. Gotovo je svakidašnja pojava, da nas sa svih strana tako krste i tako sude, a to osobito na bazi naše povjesne prošlosti i na bazi sadašnjih naših zahtjeva. Uostalom ako netko misli, da će nas omalovažiti time, što nas smatra romanticima, to se on vara. Kaošto Pilsudski, tako smo i mi Hrvati uvjereni, da između romantike — dobro shvaćene — i realnosti ne postoji nikakav jaz. Nitko ne će uspjeti da nas o protivnom uvjeri. Naša naime romantika nije ništa drugo nego principijelnost ili načelnost. Ima određenih principa, koji su nepovredivi i vječni. O njima se ne možemo cjenkati, a još manje s njima trgovati. Trgovati se može slaninom, suknom, cementom i strojevima i t. d., no trgovati idejama i principima, ipak ne pristaje, jer to nije roba ni za import, ni za eksport, ni za tranzit, ni za domaći konsum.

Ima dakako među ljudima i narodima također drugačijih pogleda o tim pitanjima.

Nedavno se neki slovenski politički prvak (nomina sunt odiosa) u razgovoru s Hrvatima ispričavao za svoju politiku, tvrdeći, da on ne može drukčije, jer svaki put u životu, kada doputuje iz Beograda kući u Ljubljanu, dočeka ga na kolodvoru mnoštvo stranačkih pristaša i još prije pozdrava svi ga nervozno pitaju: »Kulko si nam prnesu??« Nije nam naravno ni na kraj pameti, da značenje te istinite anegdote generaliziramo na sve Slovence.

Ne smijemo zaboraviti, da vjernost vječnim principima istine i pravde pruža onome narodu, koji slijedi te principe veliku moralnu snagu, idealizam i borbenost. Za običnog špekulanta i račundžiju su sva ta imponderabilia prazna magla, no objektivna povijest nam naprotiv kazuje, da su te idealne sile glavni motor čitave povijesti. Nemamo dakle razloga da za zdjelu leće prodamo našu staru pravdu.

Oportunizam može donijeti takvom narodu koji mu služi samo mrvice i otpatke. Oportunizam dakle nije nipošto identičan s realizmom, premda se oprtunisti time tješe ili možda čak diče. Između realizma i oportunizma je vrlo duboki jaz. Za pravi i zdravi realizam treba imati snage i nekog osobitog »talenta« za dosljednost i izdržljivost. Naprotiv za oportunizam nije teško imati talenta. Biti oportunistom nije nikakvo umjeće. Tu mudrost može dokučiti svaka šuša i mizerija.

Dok je i romantik i realist u službi ideja i principa, dotle je oportunist sasvim slobodan od toga tereta, koji za njega znači balast.

Taj nacionalni realizam, o kome je ovdje govora moramo razlikovati od t. zv. političkog realizma, koji je hereditarno opterećen, te stoga nije na najboljem glasu. Taj t. zv. politički realizam označuje onu političku metodu, koja radi u etapama. Ona postavlja sebi minimalistički program, te obećaje, da će nakon ostvarenja tih prvih minimalnih zahtjeva slijediti borba za slijedeću višu etapu, i to opet u obliku nekog minimalnog programa. Takvi politički realisti (koji ne zaslužuju to ime) zabacuju svaki maksimalizam kao puku romantiku i utopiju. Prirodno je, da između toga političkog realizma i političkog oportunizma nema u praksi oštrih granica, premda je u teoriji njihova razlika jasna. Politički realizam su kod nas osobito kompromitirali naprednjaci (naprednjački pokret od 1895.—1911.). Svoje ideje su oni preuzeli od Čeha, te su tako presadili na naše tlo nešto, što je u najvećoj protimbi s našim narodnim karakterom. Iz njihovih je redova potekla iza rata glavna grupa hrvatskih političko-financijalnih korupcionista, jer su oni vrlo lako znali »realnu politiku« preudesiti u trgovinu na veliko, a za nuždu bar u trgovinu na malo. Tako su oni kod nas Hrvata po prvi puta, otkako nam povijest o tom govori, unijeli u kulise našeg javnog života korupciju ovećeg broja i stila. Inače se prije toga kod nas korupcija javljala samo kao sporadična pojava, kakogod to možda zvuči našoj najmlađoj skeptičnoj generaciji kao nevjerojatna priča iz tisuću i jedne noći.

Najveći su realisti (u pravom značenju riječi) u hrvatskoj političkoj prošlosti bili baš oni, kojima se to najviše osporavalo. Osobito se to osporavalo Anti Starčeviću, a ipak je upravo on — kaošto je dobro poznato — bio genijalnom pronicavosti pravovremeno predvidio propast Austro-Ugarske, kao sigurni događaj dogledne budućnosti, te je poticao hrvatske narodne redove, neka se unaprijed na to spreme, da pripravni dočekaju taj čas. On je bio naš Laokon.

Isto vrijedi za Eugena Kvaternika, pa čak i za njegov ustanak kod Rakovice, koji se bezrazložno obično smatra fantastičnim pokušajem. Pa ipak nitko drugi nego li Dr. Ferdo Šišić dokazuje u svojoj brošuri o Kvaterniku da rakovička buna nije bila »prenagljen i nepromišljen korak Kvaternikov« (Dr. Šišić: Kvaternik, Zagreb, 1926. str. 7.). Kada to može napisati jedan Šišić, koji može hladno i

objektivno suditi, jer nema s Kvaternikom baš nikakve dodirne točke, onda zaista možemo vjerovati.

*

Narodni život treba u različitim vremenima različite metode u svome radu i borbi za budućnost. I naše doba treba svoje metode, svoje puteve, koji se u koječemu mogu razlikovati od onih u prošlosti. No naprotiv ideje i principi ostaju vazda jednaki. Na tome terenu nemamo išta da mijenjamo.

Između starčevićanstva i hrvatskog seljačkog pokreta ima i možda dosta znatnih razlika u metodama, no ideje su iste. I danas vlada duh tih velikih pokreta — no zapravo je to jedan pokret — u hrvatskom narodu.

Međutim upravo u skladu s time **najveći je imperativ našega vremena**, da posegnemo sistematski u organski život svoga naroda, da na svim linijama jačamo njegovu snagu duševno, ekonomski i biološki, jer jedino takav narod ostaje trajno i nepomično na svome tlu. Na tome polju može naša inteligencija izvršiti velikih djela i steći za narod neospornih zasluga, »trajnijih od mjedi«. Za naše prilike se to možda čini kao nešto novo i neobično. No ako je to mogla u velikom stilu provesti inteligencija nekih drugih naroda (na pr. českoga), u doba, kada je to bio mnogo slabiji imperativ, nego li naš današnji, — onda mi nemamo prava, da se dugo predomišljamo. Nema sumnje, da će i među našom sveučilišnom omladinom u najskorije doba doći do izražaja takav pokret za rad u narodu, za kulturno podizanje sela i grada.

Na sve strane opažamo, da rodoljubna naša inteligencija priznanje potrebu ove nove recimo kulturno-aktivističke metode. Teren biva sve zreliji. A narod sve više počinje razlikovati između narodne i protunarodne inteligencije. Jasno je, da će taj narod objeručke primiti pomoć i savezništvo inteligencije, no to se mora po našem uvjerenju u prvom redu očitovati u kulturnoj akciji.

HINKO WOLF:

450-GODIŠNJICA ROĐENJA HANIBALA LUCIĆA

»ROBINJA« NAJSTARIJA HRVATSKA IZVORNA DRAMA SVJETOVNOGA SADRŽAJA

Nezahvalnost je veliki grijeh. Nažalost Hrvati su vrlo zaraženi tim grijehom, — grijehom nezahvalnosti prema svojim ponajboljim sinovima.

Kakovih je sve umnika dao naš narod na područjima izgrađivanja pozitivnih vrednota cijeloga čovječanstva? A koliko je i žrtava pridonjeo za obranu i održanje mnogih kulturnih prava? Uočivši cjelokupan rad i djela, kao i plodove toga djelovanja možemo kazati, — u koliko već nijesu i zaboravljeni, — da im je dana vrlo slaba, gotovo nikakova hvala i priznanje. Što više, njihov rad nije shvaćan dovoljno ozbiljno, a ti kulturni stvaraoci su u velikoj većini slučajeva bili prezirani i progonjeni. Time nije rečeno, da su oni djelovali i stvarali za hvalu i slavu. Naprotiv, samo neokaljani samoprijegor i idealizam mogao je učiniti i stvoriti ono što je hiljadugodišnjom kulturom postignuto.

Upravo sada imademo slučaj sa spomenikom kralja Tomislava. Zar nije, najblaže rečeno, učinjena nezahvalnost prema sjeni prvoga hrvatskoga kralja time, što je trebalo proći više od hiljadu godina da dobije u metropoli svojega naroda dostojan znak sjećanja i zahvalnosti? Ali taj slučaj sa spomenikom prvoga hrvatskoga kralja, na žalost nije osamljen, već samo jedan fragmenat u nizu mnogih neispunjenih dužnosti.

U nizu potrebnih i nepotrebnih, opravdanih i manje opravdanih proslava i obljetnica, svakako je ove godine najvažnija objetnica rođenja hrvatskoga pjesnika Hanibala Lucića, koji je ispjevao »Robinju« prvu hrvatsku izvornu dramu svjetovnoga sadržaja.

Hanibal Lucić rodio se u Novom gradu, današnjem gradu Hvaru, na otoku Hvaru, kao sin stare ugledne plemićske porodice. Točan dan i godina Lucićeva rođenja do

sada nije dokumentarno ustanovljena, no na temelju materijala koji postoji može se s mnogo sigurnosti ustvrditi godinu 1485. kao godinu rođenja Hanibala Lucića. Međutim, to niti nije najvažnije, naprotiv bitno je, da se Lucić rodio svršetkom XV. vijeka, a djelovao za vrijeme cinquecenta, vijeka koji je u svojem naziranju na svijet digao zdravi, vedri i harmonični život, nad skučenu askezu sredovječnoga života. O Lucićevu životu i školovanju malo je poznato. No, iz misli, koje su u njegovim djelima izražene, vidi se, da je bio svestrano izobražen. Tako u pjesmi »od božićne noći« raspravlja s čisto teološkim problemima, a iz prve poslanice Martinčiću vidimo, da je dobro upućen u onodobnu astronomsku i astrološku znanost; dok u cjelokupnoj njegovoj poeziji, — jer on je prožet aristokratskim osjećajima, — vidi se temeljito poznavanje grčke i rimske mitologije.

Lucićev književni rad nije obilat. U mladosti pjevao je ljubavne pjesme, posve u duhu petrarkističke erotike. Ove pjesme nijesu originalne, već to su parafraze, preradbe i imitacije pjesama Petrarkinih i kasnijih talijanskih pertrarkista. Međutim tim im nikako nije umanjena vrijednost, jer tadanjim pjesnicima nije bila svrha donositi sadržajem nešto nova, već poznati sadržaj u što dotjeranijoj umjetničkoj formi izreći. Time su oni brusili i izgrađivali jezik i učinili ga savršenim instrumentom izricanja najsuptilnijih misli i osjećaja.

Osim mladenačkih »Pisni ljuvenih«, — od kojih se pjesma »Jur ni jedna na svit vila« smatra najljepšom ljubavnom pjesmom u staroj hrvatskoj književnosti, — Lucić je iz Ovidija preveo heroidu »Pariž Eleni«, koju on, kako veli »iz latinske odiće svukši, u našu hrvacku nikoliko jur vrimena bih priobukal.« Sve svoje mladenačke erotske pjesme kao i Ovidijev prijevod, kasnije našavši se u teškim životnim prilikama, smatrao je »bludnim knjigama«, te ih mnoge uništio, što i sam potvrđuje riječima »razgledavši ih i pogrdivši odvrgoh malo ne sva«. Uništio je te plodove svoje mlađahne zanešenosti, jer nije znao »svitovna da je slas kako san, ki laže i biga oni čas, u ki se prikaže«.[1])

Lucić napisao je još nekoliko pjesničkih poslanica (četiri svome starijemu prijatelju Splićaninu Jeronimu Martinčiću, te Božičeviću, Nikoli Matuliću i lijepoj Trogiranki Milici Jeronima Koriolanovića), zatim još nadgrobnica i više soneta, te zasebnu pjesmu »U povhalu grada Dubrovnika«. Međutim, treba naročito spomenuti treću Lucićevu posla-

---

[1]) »Pisni ljuvene« Anibala Lucića, hvarskoga vlastelina, pj. 22. stih 11 i 12, Zagreb 1874.

nicu svome prijatelju na kopnu, u kojoj nagovara Martinčića, koji je pjevao na latinskom jeziku, da pjeva hrvatski. Uopće, iz ovoga kao i više sličnih slučajeva jasno se razabire, da je u sjevernoj Dalmaciji bilo daleko više osjećanja za sve što je hrvatsko, nego u slobodnoj republici Dubrovačkoj. Tu činjenicu konstatirao je i Milivoj Šrepel, koji govoreći o humanisti Jurju Sižgoriću kaže: u njega ne samo da nema preziranja narodnoga jezika i svega što je narodno, već on sve to upravo s ponosom ističe, a to je obilježno za sjevernu Dalmaciju, jer se i u XVI. stoljeću u hrvatskoj književnosti opaža u sjevernoj Dalmaciji daleko više osjećanja i smisla za sve, što je narodno, negoli u slobodnom Dubrovniku.[2])

Osim pjesničkih poslanica, vrlo je značajna već spomenuta pjesma »U pohvalu grada Dubrovnika«. Luciću, kao rođenom aristokrati, bez sumnje bio je politički ideal republika dubrovačka. Stoga je njegova pjesma apoteoza republici sv. Vlaha. Nakon vrlo lijepe introdukcije slijedi niz vrlo uspjelih komparacija, koje završuju konstatacijom da dubrovačkoj republici »pravda je temelj, a razum hrana«. Naglašuje veliko poštenje, koje vlada u Dubrovniku.

Niti se tko boji, ni sumnja od koga,
da samo posvoji vlasa mu tankoga.

Zbog tih i mnogih drugih vrlina:

Dostojan je svudi ovi grad da slove
da ga Bog i ljudi vazda blagoslove.

Konačno, pjesnik smatra da ova pjesma nije dovoljno proslavila Dubrovnik, i želi da uz druge pjesnike, i njemu Bog »otvori glas, koji bude jak pjevati i govoriti«, a onda obećaje, da ne će ništa rađe prihvatiti, nego da ponovno dostojnije proslavi Dubrovnik.

Svoje obećanje je Hanibal Lucić i izvršio. Njegovim najljepšim i najvrijednijim djelom, narodnom dramom »Robinja«, napisanom u zrelijim godinama, prvi je uopće proslavio i opjevao moć i sjaj dubrovačke vlastele i aristokratsku slobodnu republiku sv. Vlaha.

»Robinja« Hanibala Lucića, kako je već spomenuto, prva je, ujedno i jedina izvorna hrvatska drama svjetovnoga sadržaja iz doba cvjetanja trubadurske erotike. Sadržaj joj je uzet iz naše povijesti, iz krvavih borba našega naroda s Turcima. Pjesnik je opjevao hrvatske junake, koji su se uspješno borili u toj nejednakoj borbi, za prava svojega naroda. »Robinja« imade 1039 stihova, a podijelena je

---

[2]) M. Šrepel: Humanist Šižgorić. Rad, knjiga 138.

u tri skazanja s iskladom (prologom), a cijela drama imade 9 lica.

Glavni junak Lucićeve drame je mladi Derenčin, unuk hrvatskoga bana Derenčina.[3]*) On je odlučio osloboditi unuku bana Majera Blaža,*[4]*) koju su zarobili gusari-Turci i netragom odveli. Mladi Derenčin, vođen »silom ljuvenom« putovao je, »iščući gospoju po svitu dan i noć« i došao je u Dubrovnik. U Dubrovniku nađe je, gdje je gusari na trgu prodaju, — svezanu i prikazanu kao robinju, ne za manje »oda tri hiljade sve zlatih dukati«. Prerušen u trgovca, pristupi njoj, a ona ne prepoznavši ga, pripovijeda mu svoj zao udes. Derenčin premda tajno mnogo trpi zbog njene nesreće, ipak joj napominje, da ta njezina nesreća je kazna Božja, jer je zbog svoje ljepote bila suviše ohola, te je svakoga s prezirom odbijala, a naročito mladoga Derenčina. Ipak, on će ju izbaviti, ako mu obeća, da će joj Derenčin biti vojno. Ona obećaje, jer ga je od prije ljubila, samo mu se nije htjela izjasniti. Na to joj raspusti ruke i odvede ju u obližnju kuću. Derenčin zatim na spretan način pita, da li ga ona poznaje? Robinjica »pozirati poče ga iz nova«, — prepozna ga i stanu joj »suzjice dažjiti u krilo«. U to se skupe dubrovačka gospoda noseći mladima darove od općine. Jedan vlastelin izriče hvalu, slavi mladence, njihov rod i daje im darove, jer »diči se tim pirom grad ovi«, na što Derenčin zahvaljuje knezu i gospodi dubrovačkoj, čime se svršava drama.*

Lucićeva »Robinja« imade naročito značenje u povijesti novovjeke europske drame, jer je prvi pokušaj drame svjetovno-romantičkoga sadržaja, a Lucić se prvi posve odvojio i oslobodio sredovječnih crkvenih prikazanja i time književnost riješio ukočene sredovječne gotike. Razumljivo je, da kao što svaki početnički rad imade pogrešaka i manjkavosti, tako tome nije mogla izbjeći ni Lucićeva drama. Ipak sve te manjkavosti (veliki retoričko-moralistički balast), iščezavaju pred dikcijom i obradbom, čime se Lucić izdiže nad prosječni niveau suvremene erotike. (Drama je najviše izgubila time, što se anagnoriza (prepoznavanje), koje bi bilo najljepše mjesto u drami, ne događa pred gledaocima, već se samo pripovijeda.) Sadržaj »Robinje« posve je aktualan, jer drama opisuje suvremene događaje, kojima je sam autor mogao biti svjedokom. Prema tome, kod nas se mnogo prije razvila drama svjetovnoga aktualnoga sadržaja, s izgrađenim i za izražavanje savršenim jezikom, nego

---

[3]) Hrvatski ban Mirko Derenčin, poginuo je u turskom ropstvu poslije poraza na Krbavskom polju kod Udbine (1493.).

[4]) Majer Blaž je historijsko lice. U čakavaca Majer znači: Madžar. Zato se u primorskim stranama Majer-Blažom zvao Blaž Podmanicki, koji je bio u službi kralja Matijaša, te je iz Madžarske došao u Hrvatsku i postao hrvatskim banom.

kod Španjolaca, Engleza i Francuza (Lope de Vega *1562., Calderon *1600., Shakespeare *1564., Corneille *1606.).

Ovom prilikom treba spomenuti, da su se do sada oko postanja »Robinje« vršila mnoga naučna istraživanja, pisano je više studija i vođeno više polemika. Karakteristično je, da postoji više hipoteza o utjecajima koji su djelovali na postanje »Robinje«, a da književni povjesnici to zanimljivo pitanje do danas nijesu riješili. O postanju »Robinje« iznesene su u glavnom tri teze. Dokazivalo se, da je Lucić svoju dramu gradio pod utjecajem narodne pjesme, zatim da je narod stvarao pjesme pod dojmom »Robinje« i konačno da je »Robinja« nastala pod utjecajem pjesme Džora Držića »Čudan san«.

Prvu tezu, da je Lucić gradio svju dramu pod utjecajem narodne pjesme, zastupao je dr. A. Radić.[5]) On je stekao uvjerenje »da je Lucićeva »Robinja« načinjena po narodnoj popijevci, romanci«. Narodnu romancu, »kako junak iskupljuje svoju zaručnicu iz ropstva«, našao je u okolici Makarske. Naprotiv Andra Gavrilović,[6]) pokušao je dokazati da se narod, t. j. narodni pjevač, poveo za djelom umjetne poezije i navodi za dokaz dvije bugarštice i jednu deseteračku pjesmu iz Bogišićeve zbirke. Konačno je dr. B. Drechsler[7]) pokazao nedostatke i jednostrastranosti Radićeva i Gavrilovićeva dokazivanja, te ustvrdio da se osnov za istraživanje postanja Lucićeve drame ne smije tražiti samo u tradicionalnoj, već i u umjetnoj književnosti. Na temelju svog istraživanja i kompariranja sa poezijom Džora Držića, naročito pjesme »Čudan san« (za koju se pretpostavlja da je Držićeva[8]), kaže, »sasvim je sigurno, da je »Robinja« nastala pod utjecajem Držićeve pjesme«. Na kraju svoje studije Drechsler tvrdi, da je »Lucićeva »Robinja« sinteza književnih struja u osvit hrvatske knjige, gdje se sastaje erotika. maskerata i narodna pjesma, te pokazuje sadržajem i duhom tragove dvojakoga svoga podrijetla: iz suvremene umjetne i narodne poezije, što će utvrditi ispitivanje historičkih lica u »Robinji« i razgranjivanje motiva o robinjici u narodnoj poeziji.« Svoju literarnohistorijsku studiju o postanju Lucićeve »Robinje« zaključuje slijedećom konstatacijom:

---

[5]) Dr. A. Radić: Narodni izvor Lucićevoj »Robinji«. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Sv. IV. Zagreb 1899.

[6]) A. Gavrilović: Lucićeva »Robinja« i narodna poezija. Наставник 1898. knj. 9.

[7]) Dr. Branko Drechsler: Postanje Lucićeve »Robinje«. Rad 1909. knjiga 176.

[8]) Stari pisci, II. 402-406.

»Pitanje o postanju Lucićeve drame nije formalno kao pitanje o postanju i kompoziciji Gundulićeva »Osmana«, već je bitno i zasijeca u duh i razvitak naše umjetne i tradicionalne književnosti krajem XV., i početkom XVI. stoljeća, pa ako nije bogatim naučnim radom kroz više decenija osmansko pitanje još ni danas svedeno na čistac ,može se tim manje pitanje o postanju »Robinje« ovijem držati riješenim. Bit će potrebno još štošta na tanje proučavati, a nema sumnje, da je to zanimljiv i probitačan studij, jer dok sva istraživanja o postanju »Osmana« nijesu mogla ništa bitno promijeniti u našem shvatanju velikoga dubrovačkoga pjesnika, s pitanjem postanja »Robinje« u svezi je naše shvatanje ne samo Lucića kao pjesnika, već i čitave naše književnosti ovoga doba, najzanimljivijega, ali i najmanje poznatoga.«

Premda bi bilo interesantno i važno za našu književnost XV. i XVI. vijeka, dokazati koju od spomenutih teza, ipak ne smijemo zaboraviti činjenicu d a j e L u c i ć n a p i s a o »R o b i n j u«, p r v u d r a m u s v j e t o v n o g a s a d r ž a j a, koja obzirom na vrijeme postanja, zauzima važno mjesto u našoj i europskoj književnosti.

Da Lucićeva »Robinja«, kao najjači umjetnički izražaj trubadurske poezije, ne zaprema vidno mjesto samo u povijesti naše književnosti, nego uopće u povijesti cijele novije europske književnosti, dokaz nam je, što je o njoj pisala i raspravljala domaća, njemačka i ruska nauka. Njemački naučenjak Wilhelm Creizenach, bivši profesor krakovskog sveučilišta, pripisuje »Robinji« osobito značenje u povijesti novije europske drame, i žali, da ta prva svjetovna drama nije dala odmah inspiracije i drugim pjesnicima.[9]) Rus N. M. Petrovski priznaje osobitost pojavi Lucićeve »Robinje« u pomolu hrvatske umjetne književnosti u Dalmaciji i izrijekom ističe, da je ona nešto posve samostalno i neovisno o talijanskoj knjizi.[10])

Iz svega iznesenoga razabiremo da je Lucićevo djelo kapitalno za našu kao i europsku književnost, djelo koje je trajne vrijednosti, dakle i trajan ponos naše kulture. Stoga Lucićeva obljetnica ne bi smjela proći nezapaženo jer ona je svjedočanstvo starine, originalnosti i zrelosti naše kulture i njenih ranih pregnuća.

---

[9]) »Wir haben schon bei Betrachtung des mittelalterlichen Dramas einzelne ungeschickte Versuche auf dem weltlich romantischen Gebiet kennnen gelernt, mit diesen Versuchen hat Lucićs Drama auch darin eine gewisse Aehnlichkeit dass es offenbar vereinzelt blieb und keine weitere Nachfolge hervorrief.« Wilhelm Creizenach: Geschichte des neueren Dramas, II. 508.

[10]) N. M. Petrovskij: K raspravi o drami A. Lucića: Robinja. Žurnal ministarstva narodnog prosvjećivanja, 1901.

Dr. FRANJO DUJMOVIĆ:

ELITNI HRVATSKI SABOR

(Održan godine 1861.)

Sušna 1859. prouzrokovala je glad u Hrvatskoj 1860. Te godine sabiralo se na sve strane, da se ublaži strahote gladi. Šta više i Madžari su držali javne priredbe i sabirali milodare, da ih po izaslanstvu svoje aristokracije predadu u Zagrebu.

U narodu je bila teška situacija. Desetgodišnja apsolutistička Bachova vladavina bila je na izdisaju. Doista 19. lipnja 1860. odstupa sa vlade ban grof Coronini i postaje banom podmaršal Josip Šokčević, inače vinkovački Hrvat, koji već 26. studenoga 1860. saziva glasovitu bansku konferenciju, na kojoj su sudjelovali najugledniji sinovi zemlje.

Prije ove konferencije održano je državno vijeće u Beču, na kome sudjeluju u ime »Trojedne kraljevine« biskup Strossmayer i Ambroz Vranyczany.

Na Strossmayerova usta naglašuje hrv. narod **»historičko-politički individualitet kraljevine, njezino pravo na autonomne uredbe, potvrđene cetinskim izborom i pragmatičkom sankcijom od 1712.«**

Austrijski car i kralj Franjo Josip I. izdao je u listopadu diplomu, u kojoj izjavljuje, da će od tada dijeliti zakonodavnu vlast sa narodima monarhije. Na osnovu toga sazvana banska konferencija traži uvođenje hrvatskog jezika u škole, (jer je apsolutizam provodio germanizaciju), ustrojenje hrv.-slav. dvorske kancelarije, imenovanje velikih župana, te — što je vrlo važno — ujedinjenje Hrvatske i Slavonije sa Dalmacijom te otocima Krkom, Osorom, Cresom i Lošinjem i istarskim kotarima Novigrad, Volovsko i Labin. Kralj obeća ustroj dikasterija za unutarnje poslove, pravosuđe i bogoštovlje i nastavu, a obzirom na Dalmaciju pristao je na poziv dalm. delegata na bansku konferenciju.

U razvoju javnog života pojavljuje se pored »Narod. Novina« i »Agramer Zeitunga« od 1. X. 1860. i »Pozor« (današnji »Obzor«) u kom pišu najbolja pera Hrvatske.

U god. 1861. — već 5. siječnja — budu imenovani veliki župani na čelo županija, koje su temelj ustavnog života Hrvatske sa svojim historičkim djelokrugom. Erdödy grof Ivan Nepomuk za županiju varaždinsku, Ivan Kukuljević za županiju zagrebačku, Vukotinović Farkaš Ljudevit za županiju križevačku, Janković grof Julijo za požešku, biskup Strossmayer za virovitičku, Pejačević grof Petar za srijemsku i Bartol vitez Zmajić svetoivanski za županiju riječku. Još za vijećanja banske konferencije stigao je Hrvatsku težak udarac odcijepljenjem Međumurja od Hrvatske i priključkom zaladskoj županiji, kojoj je pripadalo prije 1848. Konferencija je zaključila saziv sabora na osnovu izbornog reda od 1848.

Narodna svijest je kroz dužu šutnju produbljena i ojačana. Politička i državnička sposobnost naroda je još bolje razvijena. To je rezultat političke vakancije od 1849. do 1861.

Pučke gomile na Rijeci iziskivale su — očevidno podplaćene — »sjedinjenje« sa Ugarskom, tako da je ban hrvatski proglasio opsadno stanje na Rijeci. Tako su riječko i međumursko pitanje naglo ohladili Hrvatsku od stečenih simpatija za vrijeme apsolutizma za Madžare.

Veljački patent od 1861. uredio je odnošaje zemalja zastupanih na carevinskom vijeću izuzev Dalmacije, koje je pitanje carska vlada htjela riješiti u zajednici za Hrvatskom, tražeći na osnovu previšnjeg odpisa na hrv.-slav. dvorski dikasterij da i Hrvatska i Slavonija budu također zastupane u carevinskom vijeću u Beču.

Međutim najprije se uz nezapamćeno svečan ceremonijal historičke Hrvatske provodila instalacija velikih župana i restauracija ostalih županijskih dostojanstvenika u županijskim skupštinama.

Zagrebačka županijska skupština zaključuje, da se car bečki pozove u Zagreb, da glavom otvori Sabor Hrvatski i da se u Zagrebu okruni kraljem trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Ugarska se poziva, da prizna suverenitet trojedne kraljevine i cjelokupnost hrvatskih zemalja. Skupština oštro prosvjeduje da na Sabor nisu pozvani i zastupnici Vojne Krajine i Dalmatinske Hrvatske.

Istovjetne zaključke stvori i županija virovitička, a slične varaždinska i srijemska.

Riječka županija, čiji je veliki bilježnik sam Ante Starčević donosi čitavu predstavku na obranu starodavnih ustavnih prava te narodnih i državnih zahtjeva hrv. naroda.

Glasovi iz Dalmacije bili su radosni. Pučanstvo kolijevke nezavisne hrvatske države u pitanju sjedinjenja bilo je složno kao jedan čovjek.

Izbori bili su kroz ožujak 1861. provedeni bez veće agitacije, stranačkog aparata i izborne borbe. Izabrane su osobe narodnog povjerenja na osnovu demokratskog izbornog reda od 1848. Prvoj sjednici su prisustvovali: virilisti biskupi: Haulik, Strossmayer, Vjenceslav Soić, prior vranski biskup Kralj, vladika pakrački Kragujević i karlovački Jovanović, biskup križevački Đuro Smičiklas, već pomenuti vel. župani; velikaši: grof Antun Jelačić, Pejačević grof Ladislav, budući ban i grof Pavao, Drašković grof Gjuro trakošćanski; Lazar Hellenbach, zloglasni Levin Rauch, barun Prandau, grof Miroslav Kulmer, baruni Emil Cavaingnac i Šišman Ottenfals. Izabrani zastupnici su: kancelar Ivan Mažuranić, Makso Prica, Franjo Rački, Dragutin Kušlan, Ante Stojanović, Pavao Muhić, Franjo Žužel, Mirko Šuhaj, Luka Botić, Mirko Bogović, Mirko Horvat, Ante Jakić, Adolf Veber, Slavoljub Vrbančić (prvi urednik »Pozora«), Ambroz Vranicani, Ivan Perkovac, Aleksandar Fodroci, Koloman Bedeković, Mojsije Baltić, Aurel Kušević, Frigan Vjekoslav, Mata Mrazović, Vončina Ivan, Kraljević Miroslav, Ante Vakanović (kasniji sl. zidar), Kušević Svetozar, Modić Ladislav, grof Medo Pucić, Pacel Vinko, Vranicani Josip Matija Mesić, prvi rektor hrv. sveučilišta, Avelin Ćepulić, Jovan Živković, Mihajlo Polit, Šram Lavoslav, Andrija Torkvat-Brlić, Dr. Ante Starčević i Dr. Eugen Kvaternik. Prva sjednica se održala 15. IV. 1861.

Sabor je imao riješiti pitanje odnošaja s Ugarskom i izabrati izaslanstvo za krunisanje, te da pretrese pitanje sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Sabor je pozvan da pošalje 9 zastupnika na carev. vijeće u Beč.

U pitanju zastupstva Krajine sabor je zaključio moliti kralja adresom. da se izbori provedu i u Krajini, da se u Senju uvede građanska uprava, da se Dalmaciji pripoji Dubrovnik i Kotor, a kvarneski otoci združe s trojednom kraljevinom, da se protestuje protiv odašiljanja zastupnika dalm. sabora na carev. vijeće, te da si sabor pridržava historičko pravo pri rješavanju istočnog pitanja na one turske pokrajine, koje su priključene Turskoj bez volje naroda.

Za dokaz žive narodne svijesti valja navesti i to, da su se za vrijeme saborskih sjednica pojavili na galeriji knez Medo Pucić i Ivičević, a kasnije i Mihovio Pavlinović, Miho Klaić i Tripković pa ih je sabor jednodušno pozvao na počasno mjesto kraj predsjedništva u saborsku dvoranu i proglasio narodnim zastupnicima.

Ovaj sabor prihvatio je zakon o stvaranju Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu jednoglasno.

Na poziv ugarskog dikasterija velikašima na ugarski sabor hrv. sabor donosi zakon na prijedlog dr. Eugena Kvaternika, po kome se ima smatrati izdajicom domovine svaki onaj, tko se bude usudio sudjelovati bilo kod koga zakonodavnog tijela bez dozvole sabora.

Naknadno je stigao saboru kr. odpis o zastupstvu Krajine, koja da će po svojim zastupnicima učestvovati samo u državnopravnim pitanjima, ali ne i u ostalim, jer da ostaje u njoj vojna uprava; dok se pitanje Dalmacije i Senja pridržava do daljnjega kruni.

28. svibnja 1861. stigli su u sabor i zastupnici Vojne Krajine, svečano dočekani, kao dijela domovine stoljećima odijeljenog od matere zemlje.

Da je hrvatski sabor vršio pored zakonodavne vlasti i vojni imperij, svjedoči nam nesumnjivo i ta činjenica da je ban Šokčević izabran za vrhovnog kapetana kraljevstva (supremus regni capitaneus).

Najzamašnija diskusija vodila se oko zakonskog članka 42. o odnošaju Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije prema kruni i kraljevini Ugarskoj.

U saborskom odboru imala je većinu narodna stranka koja je donijela nacrt zakona, dok su protivnici iste bili t. zv. unionisti, kasniji madžaroni.

U ime unionista dao je izjavu zastupnik slobodnog kr. glavnog grada Zagreba Šuhaj. Vončina u ime većine odbora,u kojoj se kaže, da je uslijed događaja od 1848 (rata) svaka veza s Ugarskom prekinuta i pravno prestala, a Kralj je zajednički do god. 1848. te se ima posebno kruniti za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga, a obzirom na zajedničku prošlost i zajednički život, trojedna kraljevina je spremna stupiti u državnopravni savez sa Ugarskom, **čim ova prizna neodvisnost i samostalnost Trojedne kraljevine,** te realni i virtuelni posjed ove.

Unionisti su smatrali, da je u pristanku Ugarske na pregovore sadržano implicite i priznanje naše neodvisnosti, samostalnosti i cjelokupnosti Trojedne kraljevine, dok je saborska većina zahtijevala otvoreno priznanje tih zahtjeva od strane Madžara.

Međutim Eugena Kvaternika nisu zadovoljile obje izjave i za to on podnosi svoj zakonski prijedlog pred lice visokog doma ovako:

»Da se narod stavi sa kraljem u ustavni dogovor i da tako uredi svoje odnošaje prema Ugarskoj i Austriji na temelju starodavnih ustavnih prava i temeljnih državnih zakona. Da se to postigne, pred-

laže slobodno uređenje krune i države hrvatske prema Austriji; savez obrane sa ugarskom državom.«

Utemeljitelj nacionalnog preporodnog pokreta u Hrvatskoj Ante Starčević, dr. phil., izjavio u svom govoru· koji je bio jedan od najoštrijih od svih 60 govornika, kako pesimistički gleda na stvar, jer samo teške prilike su prisilile Austriju, da narodima dade prividni ustav i da pozove Madžare i Hrvate, da se nagađuju. Pesimizam Staroga oslanja se na 300 god. život Hrvata s Austrijom i ne može vjerovati, da bečke vlade mogu promijeniti svoj karakter, kada su prema Hrvatskoj i Ugarskoj radile svagdje i uvijek po jednom načelu. Starčević predvidljivo proriče, da bi napokon moglo doći do dualističkog sustava — nagodbe između Austrije i Ugarske, ali je uvjeren, da bi se takav sustav mogao održati jedva nekoliko godina.

Danas vidimo, da je Starčević imao pravo. Ali Austrija se nije održala nekoliko godina nego još skoro sedam decenija, no njezina sudbina bila je zapečaćena.

Starčević ne vjeruje ni Austriji ni Ugarskoj i nikome pod vedrim nebom, nego drži, da Hrvatsku mogu stvoriti samo »Bog i Hrvati«. Premda je Starčevićevo stanovište načelno potpuno ispravno i ovisi o samom narodu, hoće li se održati ili će se izgubiti, pretopiti ili iščeznuti, zabilježit ćemo povodom ovog Starčevićevog stanovišta sud realističkog Engleza Seatona Vatsona· koji veli:

Tragično je to u udesu malih naroda, da su takvi ideali lutajući svjetionici, koji vode u močvaru tuđeg sužanjstva. (Südslawische Frage, Berlin 1913. st. 63.)

Protiv Kvaternikova i Starčevićeva prijedloga izjasnio se i potpredsjednik sabora grof Julije Janković (inače kasniji unionista), ovako:

»Naš narodni otpor protiv Madžara opravdan je pred očima svih naroda. Ja želim, da ugarski narodi pripoznadu, da smo mi ne samo genetički već i politički narod i da radi toga moramo za osiguranje naših narodnih prava uzdržati upravu u vlastitim rukama, jer ako ne bi za tim težili, ne bi vrijedni bili ni imena jednoga naroda.«

Biskup Strossmayer održao je klasičan državopravni govor o izboru kralja 1527. i o pragmatičkoj sankciji od 1712., koju smo primili 11 god. prije Madžara. Pa kaže: »što će toliko reći, da naša državna samostalnost i neodvisnost, osnovana na pragmatičkoj sankciji, **čini bitni dio javnoga prava Europe.«**

Ivan Mažuranić, kancelar kr. dvor. dikasterija i budući ban prikazao je u svom govoru obrise buduće hrvatske autonomije u unutrašnjim, bogoštovnim, nastavnim i pravosudnim poslovima bilo to u vezi s Ugarskom ili Austrijom.

U saborskoj raspravi jedan od vođa narodne stranke Matija Mrazović tako je vehementno napao unioniste a napose grofa Julija Jankovića, da se ovaj sa drugovima povukao iz sabora.

Slavoljub Vrbančić, urednik »Pozora« rekao je, da unionisti žele, da se sabor što prije izjasni za uniju, čak i realnu uniju, pa da mogu rastrubiti po svijetu, kako su se Hrvati bacili u naručaj Madžara. To je Vrbančić izjavio zbog spletaka grofa Jankovića, uslijed koje su izjave unionisti uz veliku galamu napustili sabor.

Mirko Šuhaj, prof. pravoslovne akademije, ocrtao je ovaj sabor ovim riječima:

»Naš sabor razvio je sve krijeposti u obilatoj mjeri, a samosvijest narodna može se reći nije se tako kriepko i muževno razvila ni na jednom saboru kao što na ovom. Mi smo, gospodo, spojili diplomatičnu prevejanost Franceza, s ozbiljnom praktičnošću Engleza, neograničenu ljubav do ustavnosti Belgijanaca i Madžara sa vatrom slobode Italije, neizmjerni patriotizam Švajcara sa dubokim oštroumljem Nijemaca, a da nam ništa ne uzmanjka, čuli smo i drastičnih amerikanskih govora.«

Svoj prijedlog obrazlagao je dr. Eugen Kvaternik, kasniji mučenik rakovički time, da njegov prijedlog nije nipošto preuranjen za 100 godina, jer se u svijetu oživotvoraju tobožnje utopije kao što udruživanje Italije. **»Moj prijedlog osniva se na goloj ustavnosti, jer ona traži pisana prava, potvrđena tečajem vijekova po našim krunjenim kraljevima.«**

Sabor je prihvatio u konačnom tekstu ovaj nacrt glasovitog članka 42. »o odnošenju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema kruni i kraljevini Ugarskoj«. Članak glasi:

§ 1. Trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u današnjem svom teritorijalnom opsegu, brojeć ovamo županije: riječku sa gradom Riekom, njegovim kotarom, i ostalim primorjem, zagrebačku, varaždinsku, križevačku, požešku, virovitičku i srijemsku i sadašnju vojničku krajinu t. j. osam hrvatskih i tri slavonske pukovine, imenito: ličku, otočku, ogulinsku, slunjsku, prvu i drugu bansku, križevačku i đurđevačku; zatim gradišku, brodsku i petrovaradinsku, tako isto razumijevajući ovamo prava ove kraljevine, izjavljuje i očituje putem svoga u glavnom gradu Zagrebu rokujućeg sabora, da je uslied događajah god. 1848. svaka druga ma kakva budi zakonotvorna budi administrativna budi sudstvena sveza izmed trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i između kraljevine Ugarske pravno posve prestala, osim što se Nj. Veličanstvo, zajednički kralj njihov, po njihovih do god. 1848. zajedničkih zakonih nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i za kraljevinu Ugarsku posebnih krunidbenih diplomah, ima kruniti za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga i to po

slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine jednom te istom krunom i jednom te istom krunidbom kojom i za kralja Ugarskoga, i što ovoj trojednoj kraljevini, osim njezinih posebnih, temeljnih, državnih i ustavnih prava, pristoje još i sva ona javna prava, koja pripadahu kraljevini Ugarskoj do konca god. 1847., u koliko se ona gori izjavljenoj samostalnosti i neodvisnosti posredno ili neposredno ne protive.

§ 2. Nu uvažujući zajedničku s ugarskom kraljevinom prošlost svoju i prijašnji s njom zajednički ustavni život a tako isto uvažavajući zajedinstvo interesah glede uzdržavanja i razvitka ustavne slobode, trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, pretresivajuć previšnji kr. prijedlog od 28. II. 1861. br. 152., kojim je pozvana, da izjavi svoje želje i misli glede odnošenja svojega prema kr. Ugarskoj, očituje kriepošću ovog svojeg zaključka da je pripravna prema koristi i potreboći zajedničkoj s. kr. Ugarskom stupit u još užju državnopravnu vezu čim od kr. Ugarske gori označena neodvisnost i samostalnost, a tako i gori pomenuti realni i virtualni teritorijalni obseg trojedne kraljevine pravovaljano budu priznani.

§ 3. Navedena državopravna sveza između trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i Ugarske imala bi na temelju njihovog potpunoga, starodavnoga ustava, te pomenute neodvisnosti trojedne kraljevine i njezine državne ravnopravnosti osnovana biti na skupnom zakonarstvu i prema tome ustrojenoj upravi, stegnutoj na one državne poslove koji će se saveznim ugovorom potanje opredijeliti.

§ 4. Zakonarstvo i vrhovna uprava u poslovih političkih, nastavnih, vjerozakonskih i pravosuđa, kao i sudbenost u svih molbah ne mogu biti predmetom užje sveze med trojednom kraljevinom i kr. Ugarskom te u pitanju međusobnog odnošaja ovih kraljevina u pretres i ne dolaze.

§ 5. Čim se sabor kr. Ugarske za načela ovoga zaključka izjavi, bit će od jedne i druge strane određeni jednakobrojni od saborskih članovah sastojeći odbori u tu svrhu, da sastavši se na osobitu, međusobnim dogovorom određenu mjestu, potanki o državnopravnoj toj svezi ugovor izrade ter ga dotičnim saborom na odobrenje predlaže.

§ 6. Obzirom na previšnji odpis Nj. V. pod 20. listopada 1860. na bana baruna Šokčevića, kano i međusobno 700 god. drugovanje, imat će se taj zaključak saboru ugarskomu znanja radi priopćiti, a isto tako Nj. Veličanstvu prigodom podastiranja ovosaborske adrese podnijeti s molbom, da ga poput kr. priedloga ugarskom saboru na viećanje ili ako bi isti sabor po pripadajućem si pravu inicijativu poprimio, njegovu predstavku daljnjeg pretresanja radi ovomu saboru dostaviti blagoizvoli.«

Inače je sabor jednoglasno odbio, da sudjeluje na carevinskom vijeću u Beču i to pitanje jednom za uvijek skinuo sa dnevnog reda.

U ovom zasijedanju sabor je donio zakonsku osnovu o osnivanju hrvatskog sveučilišta u Zagrebu i stola sedmorice.

O pitanju učenja stranih jezika u školi za francuski jezik izjasnio se pored Kvaternika i Vrbančića također primorski Hrvat Avelin Ćepulić zato, jer »m i Hrvati moramo danas puno politizirati, a zato moramo učiti francezki, jer je to jezik diplomatički.«

Sabor se bavio i zak. osnovama o uređenju zemaljske vlade i sabora, ali koje doduše nisu ostvarene.

Po toj osnovi zemaljska vlada sastoji od odsjeka za prosvjetu, vjerozakon, domaće financije, trgovinu, promet, poljodjelstvo, pošte, građevine, unutarnje poslove, pravosuđe, obranu domovine i vojske.

Sabor se u tom projektu naziva hrvatskim;

§ 1. kaže, da je sabor zakonita volja svega naroda hrvatskoga. Ustanovljuje se opće pravo glasa za sve državljane, a velikaši samo oni imadu pravo utjecati u zakonotvorstvo, koji imadu propisana svojstva za zastupnike, a imaju 12.000 forinti godišnjeg čistog dohotka, a može ih biti jedna petina svih zastupnika. Sabor se sastaje svake godine prvoga ponedjeljka u mjesecu ožujku u sjedištu vlade. Godišnje zast. dnevnice iznose 2000 forinti bez miljarine.[1])

Napomenuo sam, da je sabor izabran po izbornom redu od god. 1848. s nekim preinakama banske konferencije od 1860. Sabor je brojio 219 članova, od toga bilo je 120 biranih zastupnika, zatim prelate obiju crkvi, 79 magnata i neke viriliste, sve bez zastupnika (55) Krajine. Svaki kotar birao je jednog zastupnika.

U Dalmaciji su izbori provedeni po izbornom redu ministra predsjednika Schmerlinga. Tako, da su od 43 zastupnika, izabrana dvanaestorica Hrvata, a ostali bijahu autonomaši (talijanaši). Većina je poslala 5 zastupnika na bečko carevinsko vijeće.

Kralj je na adresu hrvatskog sabora od 24. rujna 1861. potvrdio zakonski članak 42. s tim, da ga predloži na raspravu ugarskome saboru, ali je za svoje ostale zaključke, a naročito neodašiljanje zastupnika na carevinsko vijeće platio sabor raspustom — na osnovu kraljevskog odpisa od 8. XI. 1861. »sadašnji sabor... **očitujemo ovim za raspušten,... dosadanja prava i punovlast vašu... smatrate za utrnuta i da se vratite k običnom zanimanju svoga života«...**

---

[1]) Aktivno pravo glasa izborni red je uredio tako, da u svakoj općini (sudčiji) kućegospodari biraju prema veličini općine po jednog ili dva izbornika. Ovako izabrani izbornici čitavoga kotara biraju za svoj kotar po jednog zastupnika. U gradovima pravo glasa imali su građani, koji posjeduju nekretnine i činovništvo. — Pasivno pravo glasa imao je svaki sin ove domovine bez razlike roda ili staleža bilo koje od dviju crkvi, ako je pismen i ako je navršio 24 god.

BRANKO KRMPOTIĆ:

NOVI DOPRINOS HRVATSKOJ SELJAČKOJ KNJIŽEVNOSTI

U dosta dugom razmaku, od devet godina, ugledala je svijetlo i druga knjiga Mihovila Pavleka (Miškina) pod naslovom »T r a k a v i c a«*) u izdanju nakladnoga zavoda »Binoza« kao treća knjiga »Modernih hrvatskih pisaca«. U ovom skoro decenijskom vremenskom razmaku dogodilo se i promjenilo mnogo toga. Prvi izdavač Miškine, »Seljačka Sloga«, morala je nakon svoga uspješnog i plodonosnog rada prestati djelovati uslijed mučnih političkih prilika.

Najveći dio poslijeratne književnosti kod nas, što je i razumljivo, stoji pod utjecajem grozne i krvave ratne realnosti i koja se očituje kao psihička reakcija na sve one tjeskobne, bolne i nepoželjne vizije. Tek poslije ove razvija se naglo i nasrtljivo socijalna ili pseudomarksistička literatura pojačavana mnogim i lošim importnim, prijevodnim literarnim artiklima, a koja je, kao čedo svojega vremena, bila prolazna, kratkotrajna i skoro efemerna. Da, socijalna literatura ove vrste, jer je kao bolesna i uvenula stabljika nakalamljivana na pune, jedre i sočne grane našega stoljetnog debla uslijed životne snage i vremenske otpornosti morala bolesnički ugibati s umjetnim produživanjem izdisavanja. (Za povoljnijih političkih prilika osvijetlit će bolje literarne studije ovo interesantno doba). Ona druga, naša, socijalna literatura, što ima preteče u Senjanima Kranjčeviću, specijalno u Novaku i Nehajevu, tu prigrljuje mladja hrvatska književna generacija bez ikakva osvrta na dogme i norme III. Internacionale i sebična ideološka svojatanja radničke klase. Parole proti tradicionalizmu i »sterilnoj 400-godišnjoj hrvatskoj literaturi« (listaj stranice godišta marksističke »Književne Republike«!) život je pokazao besmislenim i pokvareno glupim, pa i danas — kao za Matoševa vremena. Sve te parole i poslije ubacivane intrige najbolje je demantiralo samo vrijeme i politički razvoj dogadjaja. (Razumljivo je, da je ovdje govora samo o literaturi, a ne o političkom socijalizmu [socijalistička stranka] kod nas i taktiziranju njegova legalnoga reprezentanta drugara dra Živka Topalovića, iz Beograda). Sve je ovo vrlo važno u razmatranju naše novije književne produkcije, što je pod najrazličitijim,

*) Miškina: Trakavica, Zagreb 1935.

a ujedno najnasrtljivijim i najzamamljivijim imenima nasrtavala u našu sredinu, čije prilike ni iz daleka nijesu bile povoljne za primjenjivanje slabih početničkih pokušaja izrađivanih po šabloni internacionalnih uzoraka. Snebit će se netko nad ovim i iz svoga neutralnoga stava okomit će se na ove naše konstatacije kao na neko pretjerano, nacionalno-šovinističko rezoniranje. Po našoj narodnoj, da svaka nova metla ispočetka dobro mete, tako i te nove, moderne, napredne ideje i našega vremena, što je i razumljivo, polučile su djelomični uspjeh, kojemu su jedino pogodovale političke prilike. Nije teško kuditi, lamatati oko sebe i napadati na sve što je naše (Panonsko blato i slično) i obzirom na političku konjunkturu mora se polučiti časoviti uspjeh, što se prekrasno ispoljuje u pamfletističkim napadajima i nasrtajima gg. Krleže i Cesarca na pokojnoga Stjepana Radića i poslije žalosne lipanjske tragedije na njihovo napadno uzmicanje, kad se dođe do jedne granice ili spoznaje, da se ne može s takvim metodama dalje operirati, onda se velikodušno i s idejnoga stajališta mijenja taktika i tada kad konkretno treba primijenjivati ideološke principe, onda nastupa glavinjanje, dialektiziranje i svakovrsno dociranje. Oni su nastupali kao nepozvani mentori u našoj sredini i s njihovim imenima se »Hrvatska Smotra« već dosta pozabavila. Jedino političke prilike pogodovale su rasprostranjivanju socijalne literature kod nas, što se donekle i javno toleriralo. (Kompariraj osude izvanrednoga Tribunala). Bez detaljnoga poznavanja političkih skretanja i smjeranja teško možemo razumjeti »blagotvorni i uspješni rad« odabranih reprezentanata balkanskoga socijalizma, respektive marksizma uopće, pa držim, da je ovih nekoliko uvodnih riječi bilo potrebno konstatirati.

Kroz reviju »Seljačka Prosvjeta« prodičili su se vrsni pisci iz seljačkoga staleša (Stuparić, Novosel, Miškina, Klarić, Šarić, Mara Matočec itd.) i propagiranjem seljačke ideologije stvorili su čistu seljačku književnost. Time je dana mogućnost, da u seljačkoj književnosti aktivno sudjeljuju sami seljaci, koji će se ne samo služiti s njome i uživati u njoj, nego je i sami stvarati opisujući najznačajnije detalje iz svoga života i iznositi pred nas izravne, nepomućene i neizvještaćene utiske iz svoje okoline i sredine. S točno ocrtanom seljačkom ideologijom nastoje sami seljaci umjetničkim načinom iznositi selo i seljaka, sami sebe, svoj život i položaj, misli i poglede na svoju sredinu, kao i na čitavi društveni poredak. Takvim književničkim prikazivanjem širili su osnovne programatske ideje našega seljačkoga pokreta, što su ujedno služile kao baza hrvatske seljačke književnosti. Pojavom prve Miški-

nine knjige »Za svojom zvijezdom« (Zagreb 1926.) najbolje se ispoljuju sva pregnuća i nastojanja i nikakvo nije čudo, da je ta knjiga u razmjerno kratko vrijeme postala kao neki seljački molitvenik. Nastavak takva rada postao je zazoran nekim političkim ljudima (dr. Grga Anđelinović), pa se povodom Miškinine knjige podnosi u parlamentu u Beogradu interpelacija, kao na nešto protudržavničkoga. Duševne borbe što su seljaka mučile za trajanje rata i poslije prevrata, kao i pravedno uredjenje socijalnoga pitanja sa pacifističkoga stajališta, glavne su teme u prvoj Miškininoj knjizi. **Sav onaj stoljetni postulat, centenijska seljačka misao Matije Gupca i vjekovni vapaj i težnja za ostvarenjem Miškina je nama pjesnički prikazao i potsjetio nas, da opet o tome malo razmišljamo,** pa mu već onda Mijo Stuparić u posvetnoj pjesmi pjeva:

»Miškina, brate! Naš rod Ti pozdrav šalje:
Za svojom zvijezdom pođi samo dalje . . .«

(Miškini)

Da li je Miškina pošao za svojom zvijezdom i ukazao put, sredstva i način kojim naš seljački narod može postići svoje ideale, dokazat će nam Miškina sam!

Svi rekviziti u njegovim novelama iz prve knjige, kao i problemi što ga muče i koje on samo konstatira mogu se svesti na njegovo tipiziranje, što bi u glavnom bili: bosjaci, siročad, invalidi, udovice, grunt, štala i kobila; nadalje bijeda sela i grada i bojazan za obitelji i zemljom. Uz to govori o svemu onome što s njime, odnosno čovjekom, seljakom stoji u najtješnjoj vezi preko čega osjeća bližu i nedjeljivu vezu sa zemljom. (Kao konji, psi i druga bića iz biljnog i životinjskoga carstva). Sve se oko njega zbiva u prirodi ili kući, sve promatra, o svemu razmišlja sa svojim vlastitim pogledima i refleksijama, koja u različitim oblicima crta i opisuje. Iz svega ovoga vidimo da repertoir njegova literarnoga stvaranja sačinjavaju: ljudi, životinje i zemlja. Sve to iznosi pred nas misaono ispreppleteno tragikom života obostrano, stvarno, istinito, lijepo i bez ikakve napirlitanosti vjerno i potresno. Opet sve te probleme s istom pointom susrećemo i u crticama ili novelama druge njegove knjige, u »Trakavici«, jedino bez akcentiranja militarizma i isticanja udovica. (To za sada i nije toliko aktuelno!). Dakle, djelokrug njegova stvaranja ostao je u glavnom isti, još više zaokružen, što je ujedno i njegova karakteristika. To nas ne treba ništa čuditi, kad znamo da su njegovi preci stvarali narodne pripovijetke pune bogatstva folklore, zanimivosti, napetosti i mnoštva šarolike radnje, pa Miškina, kao umjetni stvaralac, ne treba drugo nego samo stupati već

utrtim putem. Miškina to i čini. Čini u toliko koliko sluša dah te zemlje, opisuje ljude što obrađuju tu zemlju i koje možda dnevno susreće. Ne će dalje od njih, pa i pravo je. Time se najljepše odužuje dru Anti Radiću i njegovim zamislima, upravo onomu, koji mu je prvi dao poticaja za literarno stvaranje.

Sve nedaće, što Miškinu u životu susreću, nijesu ga spriječile u njegovu umjetničkom radu, već kao da mu to daje naročiti potstrek i neku zadovoljštinu onoga drugoga života, kojim se razlikuje od ostale svoje seljačke braće. Sam potvrđuje da mu se »život ne razlikuje ni u čemu od života ostalih ljudi, koji su rođeni i žive oko mene, i sa mnom.« Muči se i napreže svaki dan, a na svojoj zemlji i slobodnoga vremena ima jedino toliko koliko ga ukrade. Prilike su mu teške i nesnosne kad mu u pitanje često dođe »olovka i papir, a da o posebnoj sobici, o pisaćem stolu i ne govorim.« Najvećim dijelom piše u staji i to na koljenu. Kad bi mu socijalne prilike bile sređenije, onda bi i intenzivnije mogao stvarati. Bezuvjetno da takav način života ogorčuje čovjekove misli, otuđuje se i lagano zapada u melankoliju, pesimizam, koji provejava cijelim njegovim pjesničkim stvaranjem, što se najbolje očituje u ovoj njegovoj drugoj knjizi.

Knjiga »Trakavica« sadržaje šestnaest što kraćih što duljih crtica ili novela. Među sobom se sadržajem nešto razlikuju, ali obradbom, formom i piščevom intencijom potpuno su istovjetne. Kao što se trakavica sastoji od bezbroj sitnih, malih, samostalnih kolutića i glave, pa otrgnuti od glave ne prestaje živjeti, već produžuje sebi život umnožavanjem novih, drugih kolutića, tako se i Miškinina »Trakavica« ispreplela i proširila po svim crticama ostavivši svoje mrske i štetne kolutiće u čitavome našem bijednome životu i u ljudskome obliku dnevno susretavanih izvršilaca naloga i volje pretpostavljenih. U personifikaciji bolesnoga člana obitelji, svađe između muža i žene, propadanja gospodarstva, uginuća korisnog i neophodno potrebnoga živinčeta, bijede i potpunog ogoljenja, kao strogih propisa i njegovih neodgodivih, bolnih i krvavih izvršenja, razasuti su trakavičini kolutići, što po biološkim zakonima primaju život i mogućnost funkcioniranja od glave, u čemu svemu je inkorporiran jedan sistem sličan trakavičinu isisavanju, pa makar i do krvi. Stoga i nije čudno što je to uočio baš prvi seljački književnik Miškina, koji i sam po neumoljivosti životne nužde sve to susreće i na sebi osjeća. **Istina je da životne, materijalne i ekonomske nevolje i neprilike uvjetuju i nalažu obradbu takvih motiva, ali iza prodiskutiranih problema dolazimo do zaključka, da je sva ta bijeda**

nastala uslijed mnogih neriješenih političkih pitanja što još traže efikasno rješenje i prema čemu postaju primarnije. Teško je izdignuti se iz svakidašnjice mišljenja i tražiti kauzalnu vezu, jer današnje nam je bliže, pristupačnije i razumljivije.

Miškinine gazde Prelce, Periće, Matiće, Briniće, Cestarice, zatim Fizeše, Juriće i Perinoviće susrećemo posvuda kako dolaze na različne načine životom u sukob iz kojega samo nekoji izlaze kao pobjednici, a mnogi podliježu. Posvuda je tuga, bijeda, nevolja, potištenost i zapostavljanje, a vrlo malo nade, a kamo li radosti, veselja i nasmijanosti. Život je težak, a seljački još teži, koji tradicionalno mišljenje još više otešćuje. Svemu zlu je kriva žena. Ona jadna ispaštava muževu zlovolju, godišnju nerodicu, smrt kojega člana obitelji, nestanak životinje i svega onoga što seljaka okružuje kao da je baš svoj bijedi i neimaštini jedino ona kriva. Da je to mišljenje uvriježeno, ima se pripisati jedino oporijoj seljačkoj psihi, ali koja nije opet bez senzibilnosti. Kao što mu je životni posao, rad krut, tvrd i oporan, tako i način osjećajne predaje karakterizira životno zanimanje. Njemu sve u kući i gospodarstvu ima prednost pred ženom:

— »E, Luka, kakav si... Ja sam ti rodila šestero djece, pa nikad, otkako smo se odijelili od svojih, nijesi me upitao: — Je li ti teško nositi i raditi? A kamoli da rekneš: — Ne idi ti u polje, nemoj to i to, pretečko je to za tebe. Radila sam svaki puta skoro do porođaja. — A sada, kad je zabređala ta tvoja zlatna »Buza«, ni da mi rublje povezeš do potoka.

— Ali, ženo, ti si razumno biće, znaš što možeš, a što ne možeš, a konj je konj. Mora, kad ga čovjek tjera. Nastrada li — a to je novac, čitav imetak, koji se ne da nadoknaditi — ispričavao se Luka, ali uvidio i gorku, žalosnu istinu...« (p. 56.).

On vidi, konstatira, čak i spozna, ali život je takav. To je problem i Miškina ga rješava točno i vjerno onako kako ga rješavaju i drugi njegovi mješćani. Žena je majka, čuvarica kuće i podržavateljica seljačkog ognjišta, ali ujedno i dobra radna sila što ni pred čime ne preza. Odnos njihov je osnovan na zadrugarskoj, kućnoj, obiteljskoj zajednici i on je više drugarski, nego li čisto bračni, koji pomućuje prevelika briga za očuvanjem i uzdržavanjem kućne zajednice. Takav odnos je dakle jednostavan, bez neke osobite srdačnosti, pravoga razumijevanja ili potrebne nježnosti, koji baš često puta narušavaju nesuglasice i mogućnost razumijevanja tuđih potreba. Baš ta konzervativnost očuvala je naše selo, a potom i narod cjelovit i homogen, jer su mu teško pristupačne kojekakve strane novotarije. Česte kle-

vete, objede i huljenja na ženu izazivlje skrb i briga, a najvećim dijelom siromaštvo.

»Izvikao se na ženu (a da na kog će?), da ne zna štedjeti. A zapravo je mislio, što je nakotila toliko djece: u dvanaest godina sedmero, produktivnija je od krave... To je krivo svoj nevolji. Kad čovjek mora hraniti toliko svojih, gdje će nasmagati za druge?...« (p. 180).

Potom ona postaje žrtvom, a pregršt nadavanja poprima i prostački karakter što je uistinu realno. (Bez naslova, p. 82 i dalje). Uz ženu mučenicu istu obiteljsku nevolju kao i fizičke napore snose i djeca bez obzira na godišnju dob, jer za svako se nađe nekakvi posao.

Dominantna nota u Miškininim crticama je siromaštvo, neimaština, bijeda, tegobna i krvava bijeda što bolno prodire do kosti i iznemoglosti. Svima nam je teško i svi to mučno podnosimo. Uslijed katastrofalnoga pada cijena seljačkim produktima današnje teško ekonomsko stanje seljak najteže snosi, pa od potsjećanja na to preko literarnih sastava postaje mu još nevoljnije i očajnije.

»Mi svi skupa nijesmo na godinu potrošili pedeset litara mlijeka ni trideset jaja. Mislila si, da prodaješ mlijeko, prodavala si našu krv.«

Ništa drugo ne rađa s tolikom gorčinom, svađom, prostačkim ispadima i kletvom baš kao bijeda: mizerija:

— Hu, Boga vam gospodskoga! Pa živite bez posla ako znate i možete! Da vam se dobro nažderati, lijepo obući, ništa ne raditi... K stolu sedam, na posao jedan, i hodi onda naprijed! Prištedi, otplati, budi gazda! Pokrepali, da Bog da!« (p. 83.).

Ovo i ovakvo u glavnom provejava Miškininim novelama, pa problemi žene i bijede, svađe i obiteljskoga sloma dominiraju u njegovoj posljednjoj knjizi.

Osim svega ovoga ima i svjetlijih momenata. U noveli »Još nije sve propalo« uz neprestano opisivanje poreza, kamata na posuđeni novac i pomisli na otplatu duga, očituje se ljubav, iskrenost i privrženost što rese ovu priču i zbog čega je ona jedna od najboljih i najljepših. Svijest samopouzdanja i sjećanje očevih riječi: **»Čija je zemlja — njegova je i domovina!«** (p. 192.) kao i ponosno majčino uvjerenje:

»Istina, zadesila nas je neprilika; bit će nam u životu teže, ali ćemo se stisnuti i preživjet ćemo! Ako su nam i propali usjevi, ostala nam je zemlja! Zemljica naših djedova, koju više ne ćemo pustiti iz ruku, jer nam je sveta! Svaka gruda te zemlje natopljena je znojem, krvlju i suzama... naših djedova, i zato je plodna, snažna i zdrava! Uvijek je bila izvorom snage i života, a to je i sada! Sada još više, jer je zagnojena trulim životom! Opet ćeš je, sinko, izorati i prevrnuti na

drugu stranu, samo pazi što ćeš u buduće zasijati! Sij žito, koje je rodila ova zemlja, koje je naraslo na našemu polju, koje se priučilo našemu suncu... našem vjetru... i našim gromovima... Kojemu je ova zemlja prava mati! Da vidiš, da će ono moći odoljeti svima nepogodama, i ne će se dati od puste magle uništiti!« (p. 196.), daje mogućnost Miškini da progovori onim nepatvorenim i jasnim glasom one zemlje na kojoj živi i koju obrađuje. Optimizam dvadeset i pet godišnjega mladića Ive Jurića ispunjuje i nas nadom u Boga i vjerom u našu slogu, koju su vremena i prilike cementirale za borbu i otpornost. Osim te vedrine knjiga sadržaje prekrasne, upravo virtuozno umjetničke opise prirode:

»Lahor se budi i donosi miris zrelih jagoda. Na istoku se žare okrajci spuštenog neba i oblačići, što su valjda sinoć odnekud doputovali, još stoje na mjestu, čekaju hoće li ih opaziti sunce, da im osuši i oboji krila. A kada se sjaj proširi i kad im rubovi postanu crvenkastožuti, dižu se, putuju dalje, razilaze se i širom kraja nose slike izlaska sunca. Sunce se diže, vjetar im polazi u susret. Ptice polijeću, klasovi žita talasaju se poljem i ljube kao vrhovi morskih pjena. Ponekad počinju igru s jedne, ponekad s druge strane, ganjaju se, sukobljuju do u nedjeljivu daljinu.« (p. 30.), koji unosi radosno raspoloženje u mučnosti i potištenosti. Miškinino podučavanje najbolje se očituje u noveli »N a p r i j e d« gdje mali gimnazijalčić Ilija Perinović žudi za školom, za gradom i kraj svih smetnja i prepreka najviše ga priječi vjetar što mu ne da naprijed:

— Natrag, natrag! — gurao ga vjetar, sipao mu u lice snijeg, zatresao nosnice, oči, oblizivao ruke, griskao uši i pokušavao istrgnuti torbicu s leđa, u kojoj su bile poredane izlizane i odbačene tuđe knjige.« (p. 201-2.) ili što mu dovikuje:

— Vrati se zemlji, i živi životom svojih otaca. To je danas općeniti poklik, koji se govori, čita i pjeva svuda. — Natrag prirodi, natrag selu — govorio je vjetar.« (p. 203.).

U ovome se ispoljuje Rousseauovo mišljenje kao i averzija prema gradu, što zvuči malo čudno, proizvoljno i izvještačeno. Pokraj ovoga problema još je Miškina snažno zadro u sukob dviju generacija u noveli »Zemlja« čije se mišljenje i realno djelovanje do svađe diferencira između gazde Brinića i njegova sina Pavla:

— A da, pritisnuti je najbolje. Koliko puta sam slušao najbolje seoske gazde da prigovaraju, što rastu nameti. Zgražaju se, što sve više sirotinje dolazi na teret općine. — A kuda će, kad ga jači isiše i zadavi?

— Vidi, vidi našeg mudrijaša, što on sve zna! Tko bi i mislio! A gdje si se toga nazobao, valjda u čitaonici?... Mlad si i zelen, da to razumiješ. Staja, plug, motika, crkva... to je za tebe! Moli i radi, kao što sam i ja činio, i Bog će ti biti na pomoći, kako je i meni bio.

— U staju idem, o njoj i sanjam. Na polju radim, ni od crkve ne bježim, ali ne s krunicom zvoniti, lupati se u prsa, pobožno okretati oči! O Božiću, Uskrsu, Velikoj Gospi kupiti duplire Bogu na slavu, a kad tko donese kamate, gledati to od njega izvući... Je li to dobro djelo?

— Šta! Ti ćeš meni prigovarati, — mene učiti! Ti šmrkavac, zeleniš!, poče vikati stari, skočivši iz kreveta.

— Radi toga i govorim: mlad sam, zelen, pa bih htio da bude i sve drugo mlado, svježe, zeleno. Sirotinjske suze teške su, njihov žar pali, peče, gori, i dalje se vidi od svijetla duplira.« (p. 169-170).

Pavle je predstavnik mlade generacije što ima smisla i sućuti prema onoj sirotinji među kojom sama živi. **Ta socijalnost je spojena s nacionalnom dužnosti i ljubavi, jer pažnja prema svome narodu je ujedno i briga za njega.** Ovo bi bili zapravo i glavni problemi koje Miškina tretira u svojoj knjizi »Trakavica«.

Sve ove probleme crta Miškina realno, istinski i živo. Socijalne neprilike sadašnjice našle su u njemu vjernog interpretatora našega sela i života u njemu. Sve to on slika iskreno, vjerno i plastički bez neke namjerne tedencije, ali koja se konačno očituje u različitoj formi. Pojedine epizode dobro obrađuje (svađa i razgovor oko prevaljena voza sijena u »Trakavici« i dr.), dramatičnost dijaloga je uvjerljiva, živa i jasna. (Bez naslova). Podaje naročito dobru karakteristiku seljaka, njegovu odlučnost i tipično ocrtanje suca, cestara, stražara i uopće nekoga tumača postojećega zakona. (Potkova, Granje). Sva ova različita psihička stanja iznosi pred nas jasno i precizno i ispripovijedano jednostavnim načinom. Umjetnička snaga Miškine je u tome što osim konstatacija veoma lako odabere jednu misao, koju obradi precizno i čija je intonacija koji puta vrlo dobra. Nadalje vjerno nam iznese predodžbe što točno fiksiraju određeno stanje s bujnom plastikom i ugodnošću, koje ne narušavaju nepodnosive figure i česte poredbe.

Književno izražavanje, tehnička obradba i uvjerljivost događaja pokazuju pisca umjetnika, a lakoća i svježina struje ispisanim recima kao opojni miris s rascvjetanih livada. Novele su pisane lijepim, bujnim i bogatim jezikom i mjestimice s pjesničkim opisivanjem prirode. Komponiranje novela je skladno i ugodno, koje često puta narušavaju odveć praktične refleksije bez naročitoga efektnoga završetka. Sentenca, što se povlači novelom, preoštro je naglašena pri koncu što narušava zanos za pripovijedačkim talentom. (Kobila, Ždrijebe, Naprijed). Bez dubljeg analiziranja Miškina samo konstatira nevoljno stanje u selu i domu, kao i bez ikakva osvrta na kauzalnu vezu svega toga. Uslijed toga su motivi previše jednolični i monotoni što iza-

zivlju u nama neko siromaštvo, duboki i beznadni pesimizam. Kad pojedinačno čitamo priče, onda su osobito utjecajne snage, ali kad su sve sakupljene u jednoj knjizi, onda su opet jednolične. Iz novele »Bez naslova« opaža se jaki utjecaj strane lektire što se djelomično može potkrijepiti i suradnjom u časopisima »Književnik« i »Hrvatsko Selo«, koji s našim narodom nemaju ništa zajedničkoga osim imena u naslovu. Ovu malu sumnju uklanja čvrstoća Miškinina karaktera koji će opet kad ustreba idejno surađivati u »Seljačkoj Prosvjeti« i drugim hrvatsko-nacionalnim časopisima. Osim ove dvije knjige novela Miškina je napisao i mnogo pjesama kajkavskim dijalektom i književnim jezikom na koje se momentano ne ćemo osvrtati.

Uz osobito posvećenu pažnju opisivanja pauperizacije našega sela. Miškina se na druge bitne i važne narodne probleme nije uopće ni osvrtao usprkos svojega obećanja u posveti prve knjige. Nije nam pokazao ni način, ni put, ni sredstva kako se trebamo braniti, zašto je baš on kao seljački književnik najpozvaniji. Od toga se on u ovome devetgodišnjem svojemu nejavljanju ni za jotu nije pomaknuo i opet ga je zavelo samo beskonačno konstatiranje fakata kao i sve naše nazovi socijalne pisce novijega vremena. Miškini to ne će biti u buduće teško, jer on konačno ima izgrađenu svoju ideologiju, pa će nakon ovoga i sam uvidjeti, da osim maltretiranja žena, opisa bijede, zamišljenih, slomljenih i očajnih lica iz novela, ima i drugih narodnih potreba, bogatih i obilnih seljačkih običaja pojedinih krajeva, čak i sela koja traže pjesnike. (Novosel: Prigorska svadba). Treba samo prisluškivati, a onaj pravi, narodni melos dopire sam do ušiju. Da je tome tako, dokazuje i sam Miškina u noveli »Još nije sve propalo« kad se Jurićeva mati sjeća riječi svojega pokojnog muža: *»Svi na okup, jer nas bije jedno zlo! jedna duša, jedna misao, treba da je u nama! Znam, da će biti nekome krivo, ali ma što došlo, treba da izdržimo, ako ne ćemo uvijek ostati tuđe sluge!«* Istina je, to su riječi oca, predstavnika starije generacije, ali te uvijek aktuelne i budne misli vjerno čuva majka, naše majke, i ona ih svojemu sinu, predstavniku mlađe generacije, predaje zanosno i s punim pietetom, koje sin s nekom magičnosti prima i poprima kao svetu i časnu baštinu svojeg oca sa zanosnim riječima:

— Otsada ću, majko, sijati jedino ono, što je niklo na ovoj zemlji, što je naše, jer to će htjeti i znati da zaštiti naša — majčica zemlja, — i pri tome se Ivan sagne, uzme u ruke komad zemlje, poljubi je i reče: — Zar ne da hoćeš? O, grudo sveta, hrvatska grudo! . . .« (p. 197.).

Ove aktuelne misli čine knjigu pozitivnijom i vrijedne preporuke!

KNJIŽEVNOST

RAJKO VALERIJEV:

PJESME

NOĆ

Ko da anđeli nad šumom plaču.
U dolu pod brijegom jeka
noćnoga ćuka.

Mjesečina rubi osamljeni oblak.
Zvijezde ko dječje oči
(Ah, k'o dječje oči!)
u noći

Na dvoru snatri badem
i čeka kasnog prolaznika...

ODLAZAK IZ GRADA

U zoru rosa rosi po rascvalom cvijeću.
U travi krijem svoj maleni stas.
Dođi sa mnom, skrij se i ti,
ne volim da ljudi znaju za nas.

Sunce udaljuje stabla
i grije ko očeva priča.
Želim da se pretvorim u zelen.
Sve sniva. Snivaj i ti ko priča.

Odlazim. Ovdje u gradu niko me ne voli,
jer ljubim one koji su gladni, i bogce.
I ne ću da svoje nebo
prodam za skupe novce.

PODNEVNI SAT

U očima mi se modri more
sa mojim otokom.

Prva lasta (crna kozmopolitka)
Cvrkuće nad zvonikom
u podne.

Kome to oblak ide pričati
tajnu tajnih pogleda?

PODNE NA POLJU

Mir prolazi poljem
i odmara se na prignutom klasu.
Pastir nad dubokom jamom
uživa u svome glasu.

Pjev vinara na lozi
i onda tišina.
S neba toči se žar
i blista vedrina.

KAMILO KRIŽANIĆ:

RASTANAK U TIŠINI POLJA

U noćnome mirisu polja naše su pognute glave
oćutjele žalost, a sjećanje se muklo zavilo
tišinom lipanjskom.
I svaka naša riječ sakrivena vrhom trave
hoće da čuva za nas jedan tužni stih.

Ušlo je puno mira i slutnja skorih daljina,
cvijeća što je ruka tvoja za me savila,
misao puste kuće,
jutro zelenih krošnja,
staze kroz naša polja,
sve to je ušlo u mene ko prošnja
kod našega rastanka.

Ponest ću sa sobom tišinu sviju polja
i tvoju žalost
da budu mi na odlasku
umjesto suza.

SIDA KOŠUTIĆ:

MAJKA PLAČE A DJEČAK SE SMIJEŠI

(Riječi koje se osjećaju, a nigda ne kažu)

DJEČAK: Rekla si da si sretna, kad sam ja uza te.

MAJKA: O moje maleno sunce! Kako da budem sretna, kad mi od tvoje bolesti pada mrak na dušu.

DJEČAK: Pa ja nisam bolestan. Samo me vrućica žeže. Inače sam posve zdrav.

MAJKA: Tvoja vrućica žeže i mene, prži mi krila radosti te padam, padam, u bezdan najgorčeg jada. Inače sam posve sretna.

DJEČAK: Ne plači, majko. Ja sam veoma sretan. Meni se ususret sprema četa anđela, čujem šušanj njihovih krila i šaputanje mog imena. Kad će me oni voditi odavle, ti me ne ćeš prepoznati. Bit ću odjeven kao i oni... Ja ću biti bijeli, sasvim bijeli...

MAJKA: O sunce moje maleno! Nemoj da se gasiš. Moja je ljubav veća od ljubavi anđela i ja ću ih otjerati iz kuće da ne diraju mog dječaka. Ne dam tebe nikome, ne dam svog života.

DJEČAK: Nemoj me dati, nemoj. Bez tebe ne idem. Poći ćeš sa mnom i zajedno ćemo živjeti. Ja ću snivati u tvome krilu, a ti ćeš usnuti u mome zagrljaju.

MAJKA: Ovdje, ovdje... U našoj kućici!

DJEČAK: Tamo...! Tamo...! Opremi se žurno.

MAJKA: Moje jedino sunce, zar si utrnulo?
Nema većeg bola od moga.
Ljudi će sretati jednu majku, znat će da joj je umrlo dijete, požalit će je i poći dalje.
Ljudi će pripovijedati o velikom ljudskom bolu, spominjat će mene i poći dalje.
Ljudi će pjevati pjesme, svetiti njima moje suze i poći dalje.
Ja jedina ne ću poći dalje.
Ostat ću vazda pred likom djeteta, koje mi se pri odlasku smiješilo.

ZVONIMIR CIHLAR:

MIŠ MI JE POLJE POPASEL . . .

Jutro je. Teška ljetna noć sjedi još na labavim krovovima malih kolibica, a otegnuti lavež pasa dozivlje crvenog dobroćudnog starkelju iza brda.

Prvi pijetlovi započeli da kukuriču. Rubovi okolišnih gora još su okruženi potpunom tamom, no naskoro će svijetla aureola da ih ovjenča svjetlom. Zora i svanuće prikazuju se kao neki veliki, a opet nevidljivi pojav, kao neki fluidum koji zaokuplja sve, pa i ona crna brda, posuta koljem i zelenom lozom. A cijelo selo obuzima neka čudna živost. I za čas, eto, onaj svijetli starkelja pretvara se u neku užarenu rupu na plavoj polukugli nebeskoj, na čijoj drugoj strani žuri mjesec da osvijetli drugu polu svoje majke zemlje i da prepusti svoje mjesto staromu meceni — suncu.

Čovjek za čovjekom izilazi iz kućica. Narod se sprema na rad. Neka mlada snaša hita na bunar po vodu za blago, musavi mališan tjera guske na pašu, a susjedi nagovaraju »Dobro jutro«. Dan je već jasan. Ni traga više teškome, zagušljivom, a opet mirisnom noćnom pokrivaču. Sve je tako živo, veselo, svijetlo, sjajno! Narod se probudio! Raspiruje se žar na kućnim ognjištima, a i prikriveni žar srca ponovo plane obnovljenim jačim plamenom! S umornih očiju nestaje teškog sna. Polazi se na rad! I opet počinje jedan dan, pun muke i pregora, žuljeva i znoja.

Prolazim selom. Na svim licima čitam jutro i svanuće novoga dana. Putem me prati niz malih lijepo išaranih kućica, nagnutih i izgurenih. Izgleda da se naginju sve više cesti i jednog će se dana sve srozati na ovu prašnu cestu, te zatrti i uništiti sva ona zla, koja u posljednje vrijeme njom sve češće prolaze. Ili zar možda ipak neće? . . .

No eto, u razmišljanju me prekine hrpa zlatokosih mališana crvenih obrazića, musavih dugačkih košuljica i poderanih gačica. Mali seljančići drže se rukom o ruku, igraju i pjevaju neku staru hrvatsku pjesmu, tamo još iz turskoga doba. Mala ustašca dražesnih seljančića skladno izvode staru pjesmu:

> Miš mi je polje popasel, popasel
> Joj meni, joj meni
> Kaj bum žel . . .«

Jest, popasao je onaj veliki kleti štakor lijepa naša hrvatska polja i njive, voćnjake i povrtnjake, ispraznio nam

štale i svinjce, oduzeo je našem čovjeku i zadnju koricu hljeba... Mala dječica ne znaju da u toj prastaroj pjesmi nose cijelu tragiku svojega rada, ne znaju da je upravo u tim riječima sadržana njihova cijela nesreća, tuga, žalost, jad i nevolja.

Djeca još uvijek pjevaju lijepi stari napjev. Stihovi se otežu. Bezbrižni su i ne shvaćaju težinu izgovorenih riječi, ne misle što im nosi ususret onaj teški konglomerat sreće i pakla, onaj, u životu čovjeka najneodređeniji pojam, što ga zovemo vremenom. Ne misle na težak jaram koji će preuzeti od očeva svojih i na mnoge gorke suze i žuljeve koje će pretrpiti da se održe i konačno ostvare svoj daleki cilj. No doći će i njihov dan! Doći će vrijeme kad će probiti debeli led svoga rabotanja. Stresti će jaram očeva svojih i ovjenčati glave krunom narodnih preporoditelja. A one male, gurave, crne, išarane kolibice, nekako će porasti, izdignuti se iznad onih gradskih kućerina. A ovi današnji seljančići bit će nosioci narodnog života, preporoditelji svoga strpljivog i ispaćenog naroda.

Ali jao! Prašnom cestom dojure iznenada teška teretna kola s dva gotovo podivljala konja. I, u tren igra presta, pjesma zamuknu, djeca se razbježe. Tek onaj najmanji, najsitniji i najnedužniji, ostade kao ukopan u moru prašine nasred ceste. Obezumljen i kao hipnotiziran ličio je na noćnog leptira, kada dođe u svjetlosnu zraku svjetiljke. Cika, vrisak, jauk i mnogo iznakaženih, strašnih lica. Bijesni konji gotovo već gaze ružičasto meso mališana, a on tek nemoćno prevrće malim očicama. Sa malih ustiju otrgne se strašan krik. Malo zlatokoso nevinašce, već je gotovo propalo, izgaženo, smrvljeno, ali priskoči neki sjedokosi, izgrbljeni starac, te jakom rukom odgurne mališana. Još jedan očajan krik... i dijete je spašeno! Ali teško je u prsi ranjen starac. Složio se u jarak i izbacuje crvenu krv. Izvorano lice jakih jabučnih kostiju i debelih vratnih žila grči se u bolovima. Tresu se prnje na prsima starca, a opet te bolne, lijepe staračke oči, nadsvođene sijedim obrvama, tako blago i milo gledaju pridošle ljude. Tako su trpjeli u Neronovo doba prvi kršćani, sa molitvom na ustima i bolnim trzajem u tijelu. I eto, u očima tog starca ni traga teškoj patnji. Lice je — izlički čovjek, a oči — duša koja govori... I za čas je cijelo selo na okupu. Posred gomile sretna majka s mališanom, kome se još uvijek u očima zrcali pretopljeni strah. Starca polože na tratinu uz put. Oblozima ublažuju težak bol starca. A njegove oči opet govore. Zahvaljuju... Majka zahvaljuje i jeca nad nesrećom svoga spasitelja, grli i ljubi svoje čedo, kao da je na

novo rođeno. Sva okolina plače od sreće i blaženstva. A starac?... Teškom, izvoranom i drhtavom rukom gladi malo stvorenje. Na toj teškoj, nezgrapnoj ruci čitam cijelu njegovu Kalvariju. Pred mnogo godina imao je i on porodicu, imao svoju djecu. No nesmiljen interes okrutnog vremena pogazio je velikom šapom i one najmilije. Suhe i ispucane usne starca zadrhtaše. Slabi glas prekida tišinu i isprekidane jecaje majke:

»Bolje je ovako, majko. Možda ga čekaju i bolji dani. I tako sam već mjesecima bez rada. Nadničar sam. Gladujem. Moje je vrijeme prošlo. Na mlađima svijet ostaje. Oni neka uzdignu glavu... A ja ću u bolnicu. Bit će već dobro. Smiri se, majko.« I zamuknu. Umorna glava pane u ruke zaplakane majke. A cijeli taj dirljivi prizor ličio je na stare slike renesansnih majstora, ličio je na oplakivanje Kristovo.

Starca smjestiše u obližnju kućicu, narod se raziđe poslom, a majka još uvijek ljubi svoje netom spašeno čedo. Pričinilo mi se da je starac dosegao ovim jednostavnim riječima ono najviše, što čovjek može doseći i uzdignuo se daleko nad sve ono materijalno, nad svu onu sivu prašinu, nad cijelo selo, vinorodne bregove i bijele vinogradarske kućice.

A ja, gradski čovjek, prolazim sa teškom sjetom na mizeriju našeg gradskog života... Kojeg li jaza između — pravog iskonskog života i visokih kućerina gradskih — sela i civilizacije? Mi »civilizovani« divimo se jongleuru i krotitelju lavova, clownu i akrobati, glupom glumcu na filmskom platnu i nekom načičkanom dostojanstveniku. Slavimo besmrtnost hinjenih i lažnih stihova ovog ili onog, pjevamo već stoljećima o junaštvima najvećih krvoloka još krvavije svjetske historije, zvali se oni Aleksandar Veliki, Cezar, Napoleon ili kako drugačije. No pravi junaci, junaci srca i ljubavi prema bližnjemu, ti izvršitelji najljepše božanske zapovijedi, nijesu zapaženi ili ih se zaboravlja.

Svijet žali tek improvizirane lutke i legendarne pojave.

L I S T A K

Književni prikazi

GIOVANNI PAPINI: »GOG«

»Gog«*) je najneobičnija knjiga koju sam ikada čitao. Kao apokaliptičke slike redaju se poglavlja, pljušte rečenice, vrve aforizmi, a sve skupa daje jedinstven pogled na suvremenu stvarnost. Pred našim očima odmata se čudesno klupko... Prolaze predstavnici umjetnosti, znanosti filozofije, politike, mistike, sociologije; prolaze proroci, čudotvorci, usrećitelji čovječanstva i mi ih gledamo razgolićene do srži, zahvaćene u najosjetljivija mjesta.

Svestrani duh Papinijev, taj seizmograf sadašnjice, tu je najbolje došao do izražaja. U Gogu, toj grdobi ljudskog roda, čudovištu našeg vremena, izvajao je Papini modernog lutaoca, čovjeka bez kompasa i životne svrhe. Dao je originalnu sliku suvremene civilizacije, snažnim zahvatom prikazao njezino razorno djelovanje.

Neupućeni u duh Papinijeva pisanja mislili su da taj veliki konvertita nije našao smirenje u kršćanskom pozitivizmu, već još uvijek s Gogom luta tražeći izlaz i oslobođenje. Potrebno je bilo da se sam Papini u uvodu ogradi od toga ovim riječima:

»Nije potrebno, nadam se, dodati, da ja ne mogu ni na jedan način odobriti čuvstvo i misli Goga i njegovih subesjednika. Cijelo moje biće — koje je sada obnovljeno u povratku k Istini — može samo da se zgadi na sve ono, što Gog vjeruje, govori ili čini. Tko pozna moje knjige, nadasve posljednje, opazit će, da ne može biti ništa zajedničko između mene i Goga. Ali u ovom ciničkom, sadističkom, manijačkom, hiperboličnom poludivljaku vidio sam neku vrst simbola krive i živinske — za mene — kozmopolitske kulture i pokazujem ga današnjim čitateljima s istom nakanom, s kojom su Spartanci pokazivali svojim sinovima sramotno napita helota (roba).«

Radi toga »Gog« je divna apologija vjere. Moderni, savremeni čovjek traži rješenje svih životnih problema u ovozemaljskim dobrima, u materiji dok duhovnost ostaje potisnuta. Papini dovikuje: natrag!

---

*) Izdala: »Knjižnica dobrih romana«, Zagreb 1935.

Zabasali smo! Civilizacija je postala preteška za naša leđa. Gnječi nas. Ona je lažna, njezina vrijednost sumnjiva. Ona ne rješava ništa, već što dalje sve jače zapadamo u džunglu njezina mehanizma.

Da nas uvjeri u ispravnost svojih tvrdnja, vodi nas Fordu, Edisonu, Wellsu, Shawu, Hamsunu, Gandhiju, Lenjinu, Freudu, Einsteinu i mnogim drugim akterima suvremene civilizacije, i što vidimo: riječi, teorije, sofizmi. Nigdje svijetla, nigdje sigurne staze. Zato Papinijevo pero poput kirurškog noža, reže sve njihove nastranosti, otkriva zablude, ukazuje na kontradikcije. I što vidimo? Ljudi su ostavili izvor mudrosti i na svim područjima doživljuju bankrot.

Oštra satira, grki sarkazam, blagi humor, duhovite opaske, snažni paradoksi i jetka ironija ključa na svakoj stranici ove čudesne knjige, osvaja nas svojom svježinom i originalnošću.

Stil je blistav, tečan i jezgrovit, jezik živ i plastičan sačinjen bogatim Papinijevim lirizmom. Kao zlatne žice kroz sve djelo provlače se niti čiste poezije, da se u zadnjem poglavlju »Kruhu djevojčice« pretvore u velebnu pjesmu, himnu siromaštvu i prostom seljačkom životu gdje su vječno živi i bujni izvori kršćanskog idealizma. U povratku k selu i kršćanskim tradicijama, izgleda, Papini nalazi rješenje svih suvremenih kriza.

Prevod Lendićev izvrstan. Uspjelo mu je na hrvatski jezik prenijeti sve osebine, bogatstvo kolorita, Papinijeva stila i jezika.

»Goga« treba čitati — razmišljati — i opet čitati.

Gabrijel Cvitan

Likovni umjetnici

KIPARICA MILA WOOD

Prigodom nedavnog postavljanja spomenika Stjepanu Radiću u dvorištu *»Seljačkog Doma«* u Zagrebu ponovno je istaknuto s toliko strana da je spomenik veliko umjetničko djelo, čiji autor je naša hrvatska umjetnica Mila Wood. Koliko je meditacija uzbudio taj spomenik, koliko se stihova prosulo pod njegovo podnožje. *»Kip Stjepana Radića je živ. Umjetnica mu je udahnula dušu. Dušu vatrenu i plemenitu, dušu neograničeno dobrog besmrtnog Vođe hrvatske demokracije«* čitam te iskrene riječi jednoga Radićevog poštovatelja. I seoski pastir i istančani intelektualac osjećali su pred ovim djelom isto. Umjetnica Mila Wood osjetila je što znači Stjepan Radić i prije njegove smrti, nije bila poput onih koji su gledali u onom žalobnom momentu lipanjske tragedije podesan trgovački momenat i dali se na slikanje tada već mrtvoga Radića.

Mila Wood rođena je 18. listopada 1888. u Budimpešti. Potječe iz češke obitelji. Umjetničku školu je polazila u Zagrebu (1907. do

1912.), gdje su joj nastavnici bili poznati naši kipari Frangeš i Valdec. Svoje radove izlagala je više puta, a stručna kritika izrazila se o njezinom talentu vrlo povoljno. Izradila je niz plaketa za veliku salu sveučilišne knjižnice u Zagrebu kao i druge brojne radove. Udata je za kipara Viktora Bernfesta. Izlagala je 1924. na kolektivnoj izložbi, a u listopadu 1928. na prvoj izložbi kluba likovnih umjetnica. Ova izložba je bio snažan pokušaj afirmacije žena-umjetnica, pa makar je donijela podijeljena mišljenja, objektivna kritika je našla toliko značajnih riječi baš za Milu Wood. Da navedem tek nekoliko riječi: *»Najženskija od svih umjetnica na izložbi je gđa Mila Wood. Već oni predmeti koji su izloženi dostaju da ocijenimo koliko joj je umjetnost duševna. Gledajući pažljivo neke skulpture osjetit ćemo da ih je stvorila žena i mati.«* Već kod te izložbe je istaknuto s kolikim jakim umjetničkim instinktom su stvorena ta djela bila u bronci, sadri ili drvu. Doduše ona »altera pars« neminovna javlja se i ovdje u »Književniku« (studeni 1928.) gdje se u članku čita upravo negiranje uopće vrijednosti ovoj izložbi, no ovo je izgleda osamljen slučaj.

Važno je istaći i onaj tihi i sitni rad Mile Wood kao nastavnice. Boraveći u Petrinji, gdje je osobito razvijen lončarski obrt njezino je nastojanje bilo usmjereno unapređenju istog. A prema svojim učenicima upravo je primijenila principe umjetničkog uzgoja *(Kunsterziehung)* noseći u nastavi smisao ne samo za umjetničko razumjevanje, već i za stvaranje makar u najčednijim radovima. Dati smisao za duševnost, za unutrašnju sadržinu onog materijala, to je bio njezin nastavni cilj. Doduše na ovom putu smetaju tolike poteškoće u prvom redu sam srednjoškolski sistem, koji pogoduje šabloni i kalupu. Svakako jedan nezahvalni rad, ali Mila Wood je znala da i kao nastavnica bude i ostane umjetnicom.

Jednu interesantnu ideju dala je u svom razgovoru boraveći u Petrinji. Potrebu domaćih radova za crkvenu umjetnost. Svi znadu kako se naše seoske crkve i kapele, pa čak i one stare vrijedne barokne zagorske crkve kite na oltarima — tirolskim figurama svetaca. Kod svake restauracije opet dolaze tirolski kipovi. Ovo pitanje je naša umjetnica Mila Wood riješila s potrebom jedne domaće radionice za crkvenu umjetnost, potrebom suradnje onih krugova, koji hoće da unesu naše elemente umjetničke i u crkvenu umjetnost. Tim bi se eliminiralo ono unošenje importiranih i puno skupljih kipova iz inozemstva, a dalo prilike našim umjetnicima da prema zahtjevima i shvaćanjima narodne umjetnosti mogu mjesto često neukusnih a skupih djela izvana, ukrasiti naše seoske crkve djelima, koja će biti u skladu s estetskim i religioznim osjećajima našega naroda. Svakako je ovo pitanje o kojem bi se dalo mnogo diskutirati.

Umjetnički i kulturni rad Mile Wood, koja sada djeluje kao nastavnica učiteljske škole u Karlovcu, predstavlja jedan veliki prilog iz problema odnosa žene i umjetnosti. Možda su rijetke takove umjetnice, no tada je njihovo značenje još važnije. Skromno, možda i pre-

skromno nastavlja Mila Wood svoj put u umjetničkom stvaranju, koje predstavlja sve otmjeno bogatstvo ženske duševnosti sa svim potresima, bolovima i srećom. A njezina djela govore dalje kao nepatvoreni tumači jedne velike duševnosti.

Kamilo Križanić

Kulturna kronika

STUDENTSKI ŽIVOT I STJEPAN RADIĆ

Donosimo ovaj članak, na spomen sedme godišnjice tragične smrti pok. Stjepana Radića i 40-godišnjice spaljenja madžarske zastave na Jelačićevom trgu.

Uredništvo.

U hrvatskom javnom životu sveučilišna omladina zauzima jedno od najvidnijih mjesta kroz čitavo prošlo stoljeće. U pomanjkanju prave narodne inteligencije, u djelovanju političkom, socijalnom i kulturnom životu pristupa sveučilišna omladina, ta bučna mladost, puna poleta i neslomive energije koja se ne osvrće na političko taktiziranje i neke strančarske tradicije i unosi svježinu, mladost u tmurnu atmosferu, potiče klonule, hrabri malodušne i preuzimlje poslove, koji su po ozbiljnosti zamašitosti i djelovanja pripadali isključivo starijim ljudima. Naša omladina, kao i kod drugih naroda, najistaknutiji je nosilac narodne svijesti i pokretač različnih kulturnih, političkih i nacionalnih pokreta. Puna pouzdanja u sebe koraca naprijed ne osvrćući se ni lijevo ni desno, pristupa ostvarenju svojega programa i u sveopćoj narodnoj borbi postavlja svoj maksimalistički zahtjev do čijega ostvarenja stupa samosvijesno i nesebično. Rad mnogih generacija pokazao nam je, da su aktivni i konstruktivni elementi izvojštili sami sebi mjesto, koje su poslije časno ispunjali.

Tako su pokretači hrvatskoga preporoda (Ilirizam) bili sve mladi ljudi, koji su u različnim akademskim društvima i klubovima raspredali svoje misli, nakane, želje i zajednički stvarali odluke za sprovođenje svojih ideja, za bolju budućnost svojega, hrvatskoga naroda. Već 1817. god. u Beču osnuje Antun Mihanović (pjesnik hrvatske himne) prvo akademsko društvo za gajenje književnosti i hrvatskoga jezika. U Grazu su uz Demetra (pjesnik »Teute« i intendant kazališta) u akademskom društvu omladinci, kasnije sve sami priznati ljudi. Burne godine ilirskoga pokreta i Bachov apsolutizam uveliko je priječilo osnivanju akademskoga društva. U Beču opet 1865. godine osniva Vjekoslav Klaić (veliki hrvatski historik) akademsko društvo »Velebit« (tek je 1871. postao javnim društvom), razvija se društveni, omladinski život. Na društvenim sijelima čitaju se rasprave iz različnih

znanstvenih područja i izdaju 1874. god. svoj almanah, koji je javnost veoma srdačno pozdravila. Čim se zagrebačko sveučilište osnovalo počeo se razvijati i društveni život akademičara. Već 1875. god. osnovano je akademsko društvo sa zadaćom, da podupire nastojanje svojih članova oko duševne naobrazbe i unapređenja duševnoga života. Politiziranje je zabranjeno, a među predavačima se naročito ističe Milčetić i Politeo. Odmah druge godine izdaju svoj almanah »H r v a t s k i d o m, u slavu Zvonimira kralja hrvatskoga«, što dnevna štampa osobito pozdravlja. Osnivaju se i druga akademska društva i već se opažaju gibanja među sveučilištarcima, naročito među pristašama Narodne stranke (duhovni vođa biskup Strossmayer) i pravašima (sljedbenici nauke dra Ante Starčevića), koji 1881. god. izdaju svoj posebni almanah »H r v a t s k a«. I u inozemstvu se osnivaju mnoga hrvatska akademska društva, a đaštvo na zagrebačkom sveučilištu već je podijeljeno na dvije stranke, koji su zapodjeli međusobnu borbu, dok nijesu zapali u apatiju zbog teških domaćih prilika ili su se pokorili stranačkoj disciplini bez ikakve vlastite inicijatve. Nastupa klonulost, uspavanost, mrtvilo i omladina 1895. god. ne pokazuje nikakva života, nikakva gibanja.

Za tih godina započelo je djelovanje Stjepana Radića, koji je svoje kolege pozivao na uzbunu. Češće stavljan u zatvor od policije zbog demonstracija protiv vlade i zbog toga je rastao njegov autoritet kod đaštva, a njegova ličnost dobivala je neku mučeničku i apostolsku aureolu. Njegov utjecaj na omladinu bio je vrlo velik, a poslije cirkulara, razaslanoga srednjoškolcima, postao je on vođa omladine. Misli njegove omladina je duboko usadila u srce, jer je već onda naučavao ono što su mnogi zanemarili i čemu nijesu pridavali veće važnosti. U cirkularu spominje: *»Naša politika se ne smije suditi po našem novinstvu, nego treba znati i za privatne misli pojedinih vođa. Te misli su često puta sasma drugačije od njihovog javnog ponašanja, a pogotovo ne odobravaju uvijek strančarsko klanje, među novinstvom ... nove smjerove potiče uvijek mladež, koja je manje vezana od starijih, uz razne obzire i tradicionalni formalizam. Mladež za to treba da bude samostalna i da kritički prosuđuje javni život, te se što više za njega naobražuje i sprema.«* Omladina je oduševljeno primila Radićeve ideje i zajednički i jači nastup očitovao se prigodom spaljenja madžarske zastave 1895. godine.

Khuen Hedervary htio je za svojega dvanaest godišnjega banovanja pokazati, da je ušutkao duhove u Hrvatskoj, smlavio hrvatski otpor, demoralizirao društvo i pokorio činovništvo, pa pozove Franju Josipa u Zagreb u mjesecu listopadu, 1895. godine. Khuen je bio duboko uvjeren, da će ovaj kraljevski pohod Zagrebu proći u najboljem redu, a baš tada se dogodilo javno spaljenje madžarske zastave, što je bio javni poziv na uzbunu. Prigodom posjeta Khuen je dao postaviti lijepi slavoluk kod zgrade Društva sv. Jeronima, ovijen bršljanom i zakićen madžarskom i hrvatskom zastavom. Madžarska zastava bila je

za sveučilištarce izazov i oni se sakupe pred sveučilištem. Tu im održa pravnik Stjepan Radić kratak i temperamentan govor i raspali uvrijeđenu omladinu. Sa slavoluka skinu hrvatsku zastavu, a madžarsku zapale kod spomenika bana Jelačića, što je naročito bilo pozdravljeno od svega rodoljubnoga građanstva, koje je bilo ponosno na svoju omladinu. »Obzor« od 16. X. 1895. godine piše ovo: *»Oko 11 i četvrt sati prije podne došla je na Jelačićev trg pred spomenik Jelačića bana povorka sveučilišnih građana praćena velikim mnoštvom općinstva. Opkolivši spomenik banov, razapeli su madžarsku zastavu, koju su sa sobom ponieli, kliknuli su najprie kriepko: »Živio hrvatski kralj, onda: Slava Jelačiću i gromki: Abcug M......« Poklik je pratilo oduševljeno obćinstvo. Zatim su razapeli madžarsku zastavu na četri sablje, poštrcali je spiritom i tu uz gromko klicanje »Živila Hrvatska« zapalili. Kad je zastava izgorila, razišli su se sveučilišni gradjani uzornim redom.«* Khuen je zbog toga bio bijesan. Odmah izdaje naredbu, da se unaprijed ne smije upotrebljavati historička akademska zastava, isto se zabranjuju neka akademska društva (»Zastava«). Madžarske novine »Pesti Naplo« pišu, da je intelektualni začetnik spaljenja zastave Stjepan Radić, poznat radi neuravnoteženosti duha, koji je već više puta kažnjavan i relegiran sa sveučilišta. Poslije toga da je otišao u Prag gdje je rovario protiv Njemaca i t. d. Odmah poslije toga započeo je proces pred zagrebačkim sudbenim stolom protiv 53 đaka (od poznatijih: Vladimir Vidrić, Stjepan Radić, Živko Bertić, Aleksandar Horvat, Zvonimir Vukelić i t. d.) koji su sudjelovali kod spaljivanja. Za proces je vladalo veliko zanimanje i strana je štampa poslala svoje posebne dopisnike. Taj studentski proces je izazvao, da je hrvatsko pitanje postavljeno po prvi puta pred evropsku javnost. Studenti su na raspravu došli veselo raspoloženi, sa Starčevićevim likom u jednom zapućku, a u drugom su imali crveni karamfil. Svi su imali besplatno branitelje, samo Stjepan Radić nije htio uzeti branitelja. Sama rasprava je tekla burno, dolazilo je do objašnjavanja i svađe, kojoj je ton davao optuženi Stjepan Radić. Dvorana se lagano pretvarala u skupštinu, gdje omladina diže svoj glas protiv nasilničkoga režima bana grofa Khuena. Cijela rasprava je trajala četiri dana i sud je osudio Stjepana Radića na šest mjeseci zatvora, a ostale na pet i četiri mjeseca. Osuda je posvuda izazvala proteste. Godine 1896. donese i akademski senat osudu (sigurno na viši zahtjev) prema nekim studentima udaljenjem sa sveučilišta i gubitkom semestra. Hrvatska je opozicija simpatizirala sa osuđenim omladincima i skuplja za njih novac, a dr. Frank u Hrvatskom saboru u svojoj interpelaciji ističe, da se hrvatska javnost ponosi s ovakovom mladeži, da je ona u ovo vrijeme pokazala toliko odvažnosti i ljubavi za svoju domovinu, i da bi služila na čast i ponos i mnogo većim narodima. (»Hrvatsko Pravo« od 13. XI. 1895.) Osuđeni omladinci postali su popularni u svim hrvatskim krajevima, što se najbolje vidjelo kod svečanih dočeka osuđenih omladinaca iz bjelovarskog zatvora. Među njima su se nalazile jake ličnosti, koji su

svojom sposobnošću i shvaćanjem zamjenili stare političare. Već je onda novi pravaški list »Hrvatsko pravo« prorokovalo, da će ovi mladići postati kroz kratko vrijeme vođe svojega naroda.

Branko Krmpotić

Iz sovjetskoga »raja«

ZAMAH NACIONALIZMA U SOVJETSKOJ UKRAJINI

Polovicom lipnja ove godine centralni komitet VKP (b) (Svesavezna komunistička stranka) izdao je naredbu svima partijskim organizacijama, da provedu po mjestima široku propagandu među pukom o *»štetnosti metoda individualnog terora«*. Šta je prisililo boljševike, da nakon 15-godišnjeg komunističkog »raja« počnu propovjedati o *»štetnosti terora«?* Kako to da boljševicima još do danas nije uspjelo ugušiti teroriste? Zar ništa nisu pomogla progonstva, streljanja en mase i t. d.? Toliko su već puta boljševici uvjeravali svijet o konačnom ugušenju u sovjetskoj Ukrajini *»nacionalističko-petljurovskih banda«*[1]) i *»kurkuljskih*[2]) *gnjezda«*. Toliko puta su hvalili, kakav blag život teče u komunističkom *»raju«*, kako uživaju u blagostanju sovjetski narodi i t. d., i t. d. A danas, nakon toliko godina *»rajskog blagostanja«* primorani su priznati, da ništa ne pomaže revolver čekista, moraju upotrebiti proti terora agitaciju. Ali poslije tolikih komunističkih *»usrećivanja«* nemaju boljševički diktatori nikakvog izgleda na uspjeh, jer današnja borba među komunizmom i nacionalizmom nanijela je jak udarac komunizmu.

Komunistička doktrina uči, da s promjenom gospodarskih prilika mora doći promjena čovječjeg uvjerenja, jer gospodarstvo je snaga, koja sve promeće. Da je to velika prevara, najbolje o tome svjedoči komunistička praksa u sovjetskoj Ukrajini. Dok su još tamo postojali ostaci davnih seljačkih gospodarstva, dok su još bili bogati *»kurkulji«*, dotle su imali boljševici na koga baciti odgovornost za neuspjeh komunističkih ideja među Ukrajincima. Ali uništivši ukrajinskog *»kurkulja« — klasnog neprijatelja* — po boljševičkom mišljenju — glavnog nosioca ukrajinskog nacionalizma, trebao bi s njim biti uništen i ukrajinski nacionalizam. No na nesreću moskovskih komunista ukrajinski nacionalizam nije niti najmanje uništen, već obrnuto, danas je on jak i snažan. Vječite »čistke« u ukrajinskoj komunističkoj stranci od *»nacionalističko-fašističkih elemenata«*, velika progonstva na Solovke te u Sibir, rastreljavanja ukrajinskih patriota i t. d., nisu mogla spriječiti razvoj nacionalizma. Nasuprot, što je više Moskva proganjala

---

[1]) *Petljura je bio ukrajinski vojskovođa, koji je stekao veliku slavu; 1924. god. ubio ga je u Parizu Židov-komunista Švarcbart.*

[2]) *»Kurkulj« — bogataš.*

Ukrajince, to više se razvijala svijest ukrajinskog seljaka, a s time i njegov gnjev proti crvenim vlastodršcima. Danas su u Moskvi jako uznemireni zbog velikog porasta ukrajinskog nacionalizma (u sovjetskom Savezu ima preko 35 milijuna Ukrajinaca), jer on — kako su to već upućivali 1933. godine Kosior i Postišev — je temeljita opasnost za sovjetski Savez, a isto morao je to priznati na zadnjem kongresu »Kominterne« predstavnik KP(b)U (Komunistička stranka boljševika Ukrajine) Rus Popov. (Ukrajinaca na ovom kongresu nije bilo!) Pa, jeste! Porast protikomunističkog raspoloženja svih slojeva ukrajinskog naroda je za moskovske boljševike strahovit memento, koji neda njima mirno spavati, jer Moskva treba bogatu Ukrajinu radi žita. Da ovo ne budu samo riječi bez činjenica, navest ću niz fakata.

Još prije nekoliko mjeseci referirale su ukrajinske novine izvještaj o položaju u sovjet. Ukrajini, koji je držao na plenumu centralnog komiteta VKP(b) ukrajinski narodni komesar unutarnjih djela Balycjkyj. On je pesimistički konstatirao velik porast protikomunističkog raspoloženja seljačkog te gradskog stanovništva. U izvještaju se veli, da je u roku od 7 mjeseci otkrito 32 tajne radničke organizacije, od kojih su 3 bile u vezi sa crvenom vojskom. Djelatnost ovih organizacija ispoljavala se je u sabotaži, u teroru protiv komunista, u protikomunističkoj propagandi, u rasprostranjivanju ilegalnih novina, knjiga i drugo. U seoskim mjestima Ukrajine boljševici su pronašli i uništili 23 seoske organizacije, koje su se sastojale u većini od *»komsomolaca«* (komun. savez omladine). Uloga ovih organizacija bila je borba sa t. zv. *»hlibozahotovkom«* to znači sa sabiranjem ukrajinskog žita za izvoz u Rusiju. Među studentima pronađeno je 8 tajnih organizacija, koje su podržavale veze sa seljacima te radnicima.

Osim gore spomenutih, otkriveno je još 6 čisto terorističkih organizacija, koje su ubijale ukrajinske komuniste, te se spremali baciti u zrak zgradu narodnog komesarijata unutarnjih djela. Od uapšenih učesnika, gore spomenutih organizacija, bili su: *53% »komsomolci«, 38% »vanpartijci« i 9% članovi »kompartije«.* Za ovih 7 mjeseci bilo je u sovjet. Ukrajini 176 atentata.

Borba među Ukrajinom te boljševičkom Moskvom ne prestaje, ona traje te se svaki dan pojačava. Prije mjesec dana oglasio je generalni prokurator sovjet. Ukrajine Kisjeljov u kijevskim novinama *»Komunist«* podatke o protiboljševičkom teroru. Teror je uglavnom uperen protiv *»seljkorima«* i *»robkorima«* to znači protiv seoskim i radničkim korespondentima bolješevičkih novina, koji su zapravo vladine uhode.

Atentate izvršivali su ukrajinski nacionalisti. Tako na. pr. u Kirovu ubijen je dopisnik Kotljarevski; ubojica streljan. U Vatopilj-Brodu u južnoj Ukrajini ubili su *»seljkora«* Tytarenka. U Lohvyčkom okrugu streljali su seljaci *»seljkora«* Pljupka. Optuženi u ubojstvu seljaci Sydorenko i Lyčko kažnjeni su smrću. U Metipolu ubit je *»seljkor«* Zinčenko, koji je napisao proglas na mjesne seljake. Sutradan, nakon što je bio dopis štampan, našli su Zinčenka mrtvim. Optu-

ženi su dvoje braće Pavlovski i bili su streljani. U pokrajini Turiji izvršeno je cijeli niz terorističkih atentata i sabotaža. Tamo su seljaci ubili štapima komunistu Aleksejenka, koji je bio poslan iz Harkova. Kijevsko-odeska željeznička pruga čuva se mitraljezima, jer se je u ovoj okolini pojavio ustaški odred, koji uništava željezničku prugu te ubija komuniste. U Harkovu otkrivena je organizacija, koja je na tajanstveni način potpomagala prognanike. Sad se traže vođe ove organizacije. U Odesi otkrivena je tajna teroristička organizacija, koja je imala svoju štampariju. Kod premetačine nađeno je puno protikomunističkih letaka. Sličnu organizaciju pronašli su u Kamjanci Podoljskom. Tamo je uapšeno 29 osoba, koje su bile zbog zaklonjenja također članovima komunističke stranke. U Marivskom okrugu ubili su seljaci sovjetskog časnika i njegovog šofera, koji su htjeli uloviti trojicu seljaka-ustaša. U Kijevu izdana je za cijelu Ukrajinu zabrana izrađivati, prodavati i nositi bodeže, finske noževe te uopće svakojako oružje, jer ga stanovništvo upotrebljava u borbi sa komunistima. Neposluh kazni se 5-godišnjim progonstvom.

Može se navađati još bezbroj primjera, kako se Ukrajina bori s moskovskim komunizmom, jer su se Ukrajinci na svojoj vlastitoj koži uvjerili, kako crveni Rusi izrabljuju Ukrajinu. Oni su se osvjedočili, da za njih u sovjetskom *»raju«* ništa nema, nego progonstva, streljanje, koncentracioni logori, zatvori te druga *»čovječanska blaga«* komunističkog carstva. Razumljivo, Ukrajinci počeli su se buniti te dali jaki otpor. Cijela Ukrajina započela je čvrstu te odlučnu borbu za svoj opstanak protiv crvenih okupatora. Čak i pisci — kako je to izjavio Postišev u svom govoru o *»putevima ukrajinske sovjet. književnosti«* prešli su na put terora. Ovo već danas sami komunisti moraju konstatirati. Zvanični izvještaj iz Moskve za vrijeme od 1. VII. do 1. X. 1934. god. (znači samo za tri mjeseca!) glasi, da je za ovo vrijeme kažnjeno smrću 9476 osoba, od kojih 65% zbog sabotaže u seosko-gospodarskom poslu. Većina kožnjenika je iz Ukrajine.

Ovogodišnja žetva nije uspjela, makar su jako oštre mjere poduzete protiv neispunjavanja odozgo označenih planova. Po sadašnjem zakonu, kojeg su objelodanili prokurator *SSSR Višynski* te predsjednik glavnog suda *Kinokurov* kazni se uništenje žita streljanjem. (Valja pitati komuniste i njihove pristaše, u kojim još državama postoji ovakav *»čovječanski«* zakon!) Još prije žetve govorio je Kosior o zadaći seoskog gospodarstva u sovjet. Ukrajini, konstatirajući, da je žito ove godine jako dobro uspjelo. Bio je uznemiren brigom, kako će se vršiti predaja žita u *»kolhozima«* (kolektivna gospodarstva) državi. U svom govoru poziva on točno ispunjavati sve naredbe vlade te *»paralizirati ostatke klasnih neprijatelja«*. Međutim nije to ništa koristilo. Moskovska *»Pravda«* od 18. i 21. VII. alarmira, da je *»Ukrajina počela predaju žita posve nezadovoljno. Srpanjski plan predaje žita državi ispunjen je jedva sa 22.5 posto. Mjesni vođe, koji su se zakleli prije nekog vremena »izvršiti te nadmašiti« plan, ništa ne rade na*

ostvarenju svojih svečanih obećavanja. U nizu okruga žito se ne veže, ne slaže — ono se upravo uništava na kiši.«

Tako danas plodna i bogata Ukrajina sama uništava svoje plodove, da time spriječi izvoz svojeg žita na sjever u Moskvu. Ukrajina se bori kako zna i kako može protiv iskorišćavanja boljševika, koji su napravili iz Ukrajine svoju koloniju. Među crvenom Moskvom i Ukrajinom vodi se bezobzirna te neprestana borba. Komunizam u Ukrajini je sasma bankrotirao. Komunisti, oduzevši ukrajinskom seljaku njegovu zemlju, koju on do ludila voli — kako to veli Lyszenko — time su pospješili svoj neuspjeh, jer Ukrajinci budu se dotle borili, dok ne budu predobili natrag svoju vlastitu zemlju.

Ivachnjuk Antin

Polemika

OPET MIRKO KUS-NIKOLAJEV

(Građani kod nas. Zagreb 1935.)

Zamislimo čovjeka, koji nije uopće čuo za dijalektički materijalizam, — ne zna što je marksizam, — niti poznaje g. Mirka Kus-Nikolajeva. Pretpostavimo, da taj sretan čovjek slučajno pročita malu crvenu knjižicu *»Građani kod nas«*, i natjerajmo ga, da razmišlja o netom pročitanom. Dogodila bi se nesreća! — I u protivnom slučaju. »klasno vaspitani čovek« borio bi se sviješću, da uskladi bujicu riječi i pojmova, — da obuhvati iz njih skalupljene zaključke. Na primjer, g. M. K. N. natežući kroz čitavu knjigu riječi: *»polufeudalizam, feudalizam, duh feudalizma u svojim moralnim izdancima, politički duh feudalizma u vezi sa aksantuiranim regionalizmom, zastrašeni klanjbirger, separatistički politikan, lokalnog kretenizma, klajnbirgerskog shvaćanja, građansko-klerikalnog mentaliteta, sitnosopstvenički separatista, habsburški reakcionarac, fašista, klero-fašista, franko-klerikalac, klerikalac, antisemita, sitnoburžujski politički konkurent, regionalist, separatist, federalist, konzervativac, pripadnik starog srednjeg i novog srednjeg staleža, u sitnoburžujskoj formaciji gradskih purgera i seoskih kulaka, partikularistički orjentisan gradski sitnosopstvenik, — i — separatističko federalističko posmatranje sitne zanatske buržoazije ... itd.«* — dolazi po *»istorijskoj dužnosti«* do zaključka: — *»Po svojoj prirodnoj podlozi regionalist, malograđanin je u političkom životu separatist, konzervativac, koji vjeruje da može uškopiti historiju« (p 45).*

Ili, na temelju različitih neozbiljnih i bez repa i glave nabacanih floskula o *»seoskom pauperu«*, g. M. K. N., i opet po *»istorijskoj nužnosti«*, zaključuje: — *»Seljaštvo je smrću Radića izgubilo političku direktivu« (p 34).*

Čitava »rasprava«, koja bi imala *»rastumačiti odnose u našem društvu«* obiluje sličnim mudrostima; međutim, težište njezino počiva na *»istorijskoj nužnosti«* centralizma u Jugoslaviji, zato ćemo se pobliže samo tim zabaviti.

G. M. K. N. postavlja tvrdnju *»Bez kapitalizma, dakle i bez klasno organizovanog građanstva, ne može biti ni govora o radništvu kao socijalnom faktoru« (p 22),* i za volju toj tvrdnji, kao izraziti socijalistički pisac, stvara poseban svijet svojih sanja, u koji se uživljuje demagoškim poletom neznalice, kako bi opravdao svoje jalovo *»klasno delovanje«.* Neka propadne radnik što niže, neka se kapitalizam uvriježi u našu sredinu to jače, samo, da taj bijedni i skučeni radnik uvidi, kako mu klasno formirana socijalistička organizacija — preko svojih komora i njezinih dobro plaćenih vođa — donosi *»olakšanje«.* Po *»istorijskoj nužnosti«* — *»uslijed nedovoljne industrije nedovoljna je i proletarizacija«* — propagirajmo kapitalizam, stvarajmo ga makar u formi njegovog menčesterskog razvitka, samo, da nastanu proletarijat i *»njegove komore«,* — a te komore da stvaraju nove egzistencije i da izdavaju nove knjižice. — Takovim očima gleda g. M. K. N. na jugoslavenski kapitalizam, kojemu daje u stvaranju i razvitku Jugoslavije odlučnu riječ. Ne samo, da je *»krupni kapital bio centralističko-jugoslavenski orjentisan«,* i da *»sam način kapitalističke produkcije sili buržoaziju na centralističko državno uređenje«,* nego se *»ujedinjenje pokazuje i kao neminovna ekonomska potreba, kao nastojanje, da se na velikom području Jugoslavije stvore potrebni uslovi za razvoj nacionalnog kapitala«.*

S jedne strane vidi Kus-Nikolajev jugoslavenski nacionalni kapital u formiranju jugoslavenske koncepcije, a s druge — sitnoburžujski mentalitet u borbi za federalizam; — a što to znači pokazuju njegovi zaključci: *»Stvaranje jugoslavenskog nacionalnog kapitalizma rastočiće sitno-sopstvenički separatizam, jer će mu vremenom oduzeti teren na kome je cvao, to je njegov preživjeli zanatski produkcioni sistem, koji je jednako nesavremen kao i njegov politički program« (p 7),* a *»Osnovni su oblici Hrvatske seljačke stranke izgrađeni na temelju sitnosopstveničkom i podržavaju na selu njegov privredni i politički konzervativizam« (p 21).*

Međutim, politička dalekovidnost g. M. K. N. dopire samo do godine 1929. Za njega 6. siječanj ostvaruje njegovu zamisao *»širokih razmjera«,* stvara velika privredna područja, — kad je buržoaziji konačno uspjelo da se politički afirmira i da se riješi svog političkog suparnika: sitnog građanstva, — i kad je jugoslavenski kapitalizam pobijedio u borbi između separatizma i unitarističkog nacionalizma, (dakako ta *»pobjeda krupne buržoazije bila je istorijski uslovljena i potrebna«).*

Sa 6. siječnja 1929. g. M. K. N. prestaje misliti — on sanja o ispunjenju svojih snova — tetoši svoje zamagljene ideje i najvolio bi raspršiti sve, što odiše hrvatski. Na svršetku, i nesvijesno identificirajući jugoslavenski kapitalizam sa židovstvom i židovskim duhom,

nazire u protivniku — antisemitu. U obranu svojih ideja, obara se na taj antisemitizam takovim argumentima, kakovim se još o jugoslavenstvu nije pisalo. G. Mirko Kus-Nikolajev dokazuje, da je jugoslavenski nacionalni kapitalizam u stvari — židovski, i da je taj kapitalizam — mutatis mutandis — proveo i jugoslavensku centralističku koncepciju...

Bilo bi dobro, da se g. M. K. N. probudi, da se dobro opere mrzlom vodom, da se konačno uživi u sredinu u kojoj i od koje živi, pa da shvati, što znači — i pod njegovim (M. K. N.) okolnostima — antisemitizam, ili da se bolje izrazimo — Radićev asemitizam.

Ivo Ban

Bilješke

STUDENTSKI ALMANAH

Naše uredništvo dobilo je iz redova hrvatskih akademičara slijedeći dopis, s molbom za uvrštenje.

Molimo Vas, da u Vašem uglednom časopisu donesete ovu obavijest:

Na zagrebačkom Sveučilištu osnovan je konzorcij i uredništvo »studentskog almanaha«, sa zadaćom izdavanja reprezentativnoga godišnjega almanaha hrvatskih akademičara. Primarna je svrha almanaha: okupiti i privesti suradnji sve redove studenata zagrebačkoga Sveučilišta i svojom edicijom pokazati hrvatskom narodu kako njegova studentska omladina zajedno s njime osjeća, živi i radi. Ujedno, da se donekle olakša stanje studenata, odlučeno je, da čista dobit ide u korist »Studentskog fonda hrvatske akademske menze«.

Almanah će izaći u mjesecu prosincu ove godine, i to prije velikih božićnih praznika. Ime almanahu odredit će uredništvo prema svojoj uviđavnosti i tadanjim prilikama.

Pravo suradnje imadu, kako je već spomenuto, samo studenti zagrebačkoga Sveučilišta. Pozivaju se stoga studenti, koji pišu stručne i beletristične članke, eseje i rasprave, uopće svi koji se bave književnim ili kulturno stručnim radom, da pošalju svoju suradnju rečenom uredništvu. Suradnja i svi ostali dopisi i doprinosi, šalju se uz oznaku imena i prezimena, oznake studija i točne oznake stanovanja na adresu: *»Za studentski almanah, Zagreb, Sveučilište.« Suradnja se prima do uključivo 31. listopada 1935.*

Obzirom na svrhu i cilj almanaha, uvjeren je izdavački konzorcij i uredništvo, da će naići na potpuno razumijevanje i pomoć među studentima i svom ostalom kulturnom javnosti.

Konzorcij i uredništvo
»Studentski almanah«

DR. LOVRE KATIĆ:

IZ KAMENA POVIJEST, SVIJEST I BUDUĆNOST NARODA

(Govor dra Lovre Katića pri otkriću spomenika don Frani Buliću u Zagrebu)

Hrvatice i Hrvati!

Zapala me draga i časna zadaća, da pred ovim dičnim tisućama hrvatskoga naroda u ime »Bihaća«, društva za istraživanje hrvatske povijesti, utemeljitelju i doživotnome predsjedniku don Frani Buliću iskažem hvalu za usluge, koje je učinio hrvatskome narodu svojim radom na polju hrvatske arheologije.

Prije don Frane Bulića jedva smo imali koji kameni spomenik, koju crkvu ili zadužbinu otkritu i znanstveno rasvijetljenu iz onoga doba, koje je najmilije svakome hrvatskome srcu, iz potpune samostalnosti našega naroda — iz IX., X. i XI. vijeka. Ovaj natpis u rukama don Franin — Pro Duce Trepimero — to jest: molite za kneza Trpimira — zove našu misao na ono sveto solinsko i kaštelansko polje, gdje su se odigrali najveličanstveniji događaji naše političke, kulturno-vjerske i socijalne povijesti.

Don Frane je taj natpis našao u crkvici, koju sagradiše redovnici sv. Benedikta, udarajući time temelj kulturnog rada u hrvatskome narodu, našao ga je u crkvici, s kojom je u vezi događaj, kad se prvi put u povijesti spominje hrvatsko ime. I poslije vojničke i političke veličine hrvatske države za kralja Tomislava, junačkog branitelja slabijih protiv jačega, Hrvatska je padnuvši na tanke grane radi unutrašnjih nemira, ponovno se digla djelovanjem svete kraljice Jelene, majke sirota i zaštitnice udovica, kako svjedoči njezin nadgrobni natpis, koji otkri naš don Frane u Solinu kod Gospe od Otoka. A sve tri ove odlike stare Hrvatske: kulturna tradicija Trpimirova, bojna snaga Tomislava i Krešimira Velikoga i karitativno-socijalni rad

kraljice Jelene spletoše se u divan vijenac, kojim se okruni na solinskom polju Zvonimir, kunući se, da će gojiti pravdu, štititi siromahe, udovice i sirote i da će se opirati prodavanju ljudskog roblja. Ovako je u tmurno doba srednjega vijeka Hrvatska bila uređena kao malo koja država.

Naš »B i h a ć«, vođen don Franom, otkrio je najveće uspomene iz ovoga doba: u Solinu zadužbinu Trpimirovu, nadgrobni natpis kraljice Jelene, grobnice hrvatskih kraljeva i krunidbenu crkvu Zvonimirovu, a u Kaštelima pod Bihaćima dvorove hrvatskih vladara, Rasvijetlio je prošlost crkava i samostana velike kulturne važnosti u polju od Omiša do Trogira, u kolijevci povijesti i imena hrvatskoga.

Kad su neki malodušnici, a i zlobnici, don Frani porugljivo rekli: »Don Frane, iz kamena samo kamen«, on je ponosno odvratio: »I z k a m e n a p o v i j e s t, a i z p o v i j e s t i s v i j e s t i b u d u ć n o s t n a r o d n a«. U duhu ovih riječi don Frane je svojim arheološkim radom uz slaba materijalna sredstva, ali nesavladivom energijom i žarkom ljubavlju prema svome narodu pa neiscrpivim blagom znanja, pače upravo proročkim vidom došao do takovih rezultata, da ih ni najstroža kritika ne može poljuljati. Na tako čvrstim temeljima otada počiva zgrada povijesti naše, a opet don Franino ime popularno u Evropi ponukalo je i strane učenjake da se interesiraju za našu prošlost.

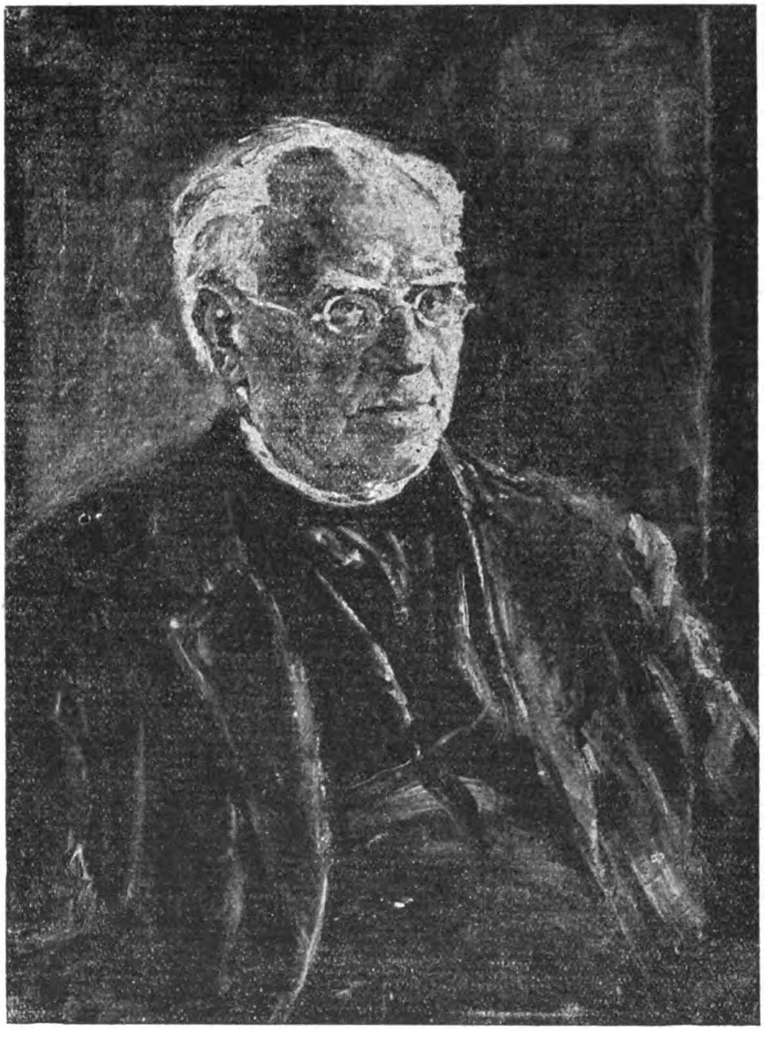
Ali nije don Frane samo otkapao starine naše, on ih je kao najveću svetinju čuvao, on je plamenom pjesničkom riječi neumorno svakome tumačio njihovo značenje. Vodio nas je od kamena do kamena, i u hladu maslina i uz vrelo vode pojio nas je živim napitkom svoje stvaralačke riječi uskrsavajući na život mrtvu prošlost, srce nam zagrijavajući i ponos budeći, da mi nismo kakvi beskućnici bez imena i plemena, već da smo staro koljeno, pošteno, slavno, zelena grana na stablu zapadne kršćanske kulture, narod, koji je vazda junački branio svoju grudu, a za tuđom nikada nije rukom posegnuo.

I život don Franin bijaše živi otsjev ovoga njegova rada. U svojoj oporuci ističe, da je bio vjeran sin katoličke crkve i svoga hrvatskoga naroda, sin koji je osobitu ljubav gojio baš prema tebi, Zagreb-grade.

Ovaj rodoljubni plamen užežen od don Frane u radu »B i h a ć a« naše će društvo kao sveti amanet svojim radom i unaprijed gojiti otimljući zaboravi i najmanji kamen, koji pripada našoj prošlosti.

Ali kako je u Buliću povezano vremenski staro hrvatstvo s novim pregnućima, tako njegovo ime i njegov rad i

prostorno i idejno veže kolijevku hrvatstva, našu Dalmaciju, sa maticom i središtem našega naroda, bijelim Zagrebom. U nas je Bulić ugledao svijetlo Božje — a u vas

Portrait *Trude pl. Braun*

Don Frane Bulić

mu se sklopiše umorne oči na grobni sanak, u nas mu leži u grobu mrtvo tijelo a — u vas mu se evo diže živu duhu spomenik harnosti cijeloga naroda, u našem je polju tražio slavu stare Hrvatske, da bolje sine u sjaju svoje kulture

metropola Mlade Hrvatske. I zato ime Bulićevo veže sve dijelove hrvatskoga naroda oko Zagreba, u kojemu narod svome velikom sinu diže ovaj lijepi spomenik od plemenite kovine, ali *trajniji i ljepši* podigao je don Frane u srcima našim, jer vjerujući u duhovne vrednote osjećamo duboko poštovanje pred ovim *uistinu velikim, mudrim, i dobrim svećenikom* Crkve i znanosti, koji nam je usađivao u dušu plemenit i vedar ideal života, ideal vjere, znanosti i narodnosti povezanih u nepomućenoj slozi. Ovi ideali su Bulića izdizali prema višem horizontu, da je sve događaje prošlosti i sadašnjosti, kao i obrise budućnosti smireno motrio pod vidom vječnosti, uvjeren da nad hrvatskim narodom bdije Božja Providnost.

Smjerna hvala toj Providnosti, što nam je dala don Franu Bulića, a njegovu imenu vječna slava.

Dr. I. SCHRECKEIS:

PROBLEM POPULACIJE U PROŠLOSTI

K o r h e r r dao je u svojoj knjizi: »Opadanje porođaja«, koja je prevedena na mnoge svjetske jezike i kojoj je talijanskom prevodu napisao karakterističan i već prije više godina veoma zapažen uvod sam Mussolini, lijep pregled na tom području, pa ću se poslužiti tom radnjom. Korherr spominje, da uvijek, kada je u toku povijesti kod najrazličitijih naroda došlo na dnevni red pitanje prenapučenosti — Malthusianizam —, da je time obično bio učinjen prvi korak kasnijem opadanju porođaja. To da je tragični tok kulturne povijesti. I zato on veli za Malthusianizam, da je sve to isto tako bilo moderno u Grčkoj za vrijeme peloponeskog rata, u carskom Rimu za vrijeme punskog rata, u stanovito vrijeme u Babilonu, Egiptu, Kini, Indiji, Arabiji, Yukatan-u. I uvijek je strah od prenapučenosti trajao neko vrijeme, da napokon opadanje broja porođaja nastupi u svoj svojoj zamašitosti; kadgod je zato bilo potrebno i po koje stoljeće, ali konačno je ipak od nekoć moćnih naroda i država preostala tek neznatna rulja.

»Svjetska povijest zrcali se u visokoj kulturi, kojoj obično slijedi civilizacija. Sa civilizacijom počinje obično i opadanje porođaja, kao uzrok nestajanja naroda. Najsnažniji kulturni narodi prošlosti, ma kako jako oni vjerovali u trajnost svoje moći, uništili su se konačno sami — manjkom porođaja. Ratovi i bolesti nisu nikad u svijetu tako harali, kao opadanje broja porođaja. Postoji kao neka sudbina u ovom strašnom uništavanju samoga sebe, koje dakle ne znači fizičku starost, nego svijesno samoubojstvo.

Nestajanje naroda u kulturnim državama počinje odozgora. Najprije nestaje plemstva, tada veliki gradovi, zatim provincijski gradovi i napokon selo. Ali izgleda, kao da se cijela ova tragika upravo obrnuto odvija. Uslijed silnog »bježanja sa zemlje i sela« u svakoj civilizaciji, nestaje pučanstvo najprije na selu i tek na koncu u gradu. Selo umre

zapravo uslijed grada, u velegradu, koji mu oduzima i dušu i srce, koji sve koncentrira u sebi, cijeli život, politiku i gospodarstvo, novce i kulturu. Radi stalnog strujanja življa iz cijele matice zemlje svome središtu, velegradu, odgađa se njegovo izumiranje — velegradovi pače postaju veći, moderni Babiloni — dok na koncu zemlja i selo ne može više svome molohu dati svježe krvi, jer su opustošeni, jer su iskrvarili. No tada, čim više ne pritječe krv i narod sa sela, tada naglo nestaje velegrada. Ostanu visoki zidovi bez ljudi. Svi savremeni Babiloni nestaju silnom brzinom, preostaje tek primitivna krv, tip felaha. U svim prošlim civilizacijama vidjelo se naskoro opustjele provincijske gradove, a na koncu evolucije prazne velegradove. Neka nam povijest govori!«

Babilonci, valjda najstariji kulturni narod svijeta, istrijebili su se sasvim opadanjem broja prorođaja. Babilonska civilizacija, a time i opadanje porođaja, počelo je u vrijeme 3. dinastije Ur (2297—2185 prije Krista). Tisuću godina prije toga počela je babilonska kultura na jugu u Sumeru — i tu je počelo i opadanje broja porođaja. Najdulje se je držao sjever sa svojim glavnim gradom Babilonom, uslijed doseljavanja sa juga i iz inozemstva. I napokon, gdje su nekad bila plodna polja i šume pojavile su se močvare i pustinje. Mjere Cezara Hammurabi-a u korist seljaka došle su prekasno. Iskopine iz tog vremena ne pokazuju više nikakovih kulturnih spomenika. Već od vremena prve dinastije Ur bila je vojska većinom plaćenička — to su bili stranci, koji su badava dobili zemlju, samo da bi je obrađivali. Njihov broj se sve više povećavao i oko 1760. god. pr. Kr. preuzeo je njihov poglavica Gandas sa samo 13.000 ljudi cijelu vlast nad Babilonom u svoje ruke; znak kako je u to vrijeme babilonsko carstvo već bilo u sebi trulo. Usprkos velikog doseljavanja sa sjevera, Babilon biva sve manji, tako da je car Nebukadnezar II. dao cijeli grad ograditi velikim utvrdama, a na sjeveru dao cijelo carstvo zaštititi medijskim zidom. U glavnom gradu vladaju sad Kosejci, sad Asirci, Kaldejci, Medijci, Perzijanci i mnogi drugi. Konačno je velegrad samo još vegetirao usred pustoši bez ljudi — nije više bilo doseljavanja. Usred nekoć sjajnih gradova rasla je trava i pasla marva. Već prije Krista bio je Babilon toliko opustošen, da je kod gradnje Seleucie upotrebljeno kamenje sa njegovih zidina. Kasniji historici poznaju tek selo Babilon — napokon je došlo vrijeme, kada se uopće više ne zna, gdje je nekoć bio Babilon.

U starome **Egiptu** bilo je isto tako. U vrijeme 13. dinastije počela je civilizacija i opadanje porođaja. Na papiru

iz tog doba piše: »... žetva biva sve slabija, porodi bivaju sve rijeđi, ljudî ima sve manje...«. Ramses II. dao je sagraditi brojne kanale i 1500 stadija dugački zid od Pelusiona do Heliopolisa, da bi zaštitio sjajnu, ali u nutrini svojoj trulu civilizaciju od provala iz Arabije i Sirije. Vojska je i opet bila plaćenička i 945. pr. Kr. preuzeo je vlast jedan od njihovih vođa. Opadanje stanovništva sve je više napredovalo. Thebe, nekoć »grad sa sto vratiju« imao je u to vrijeme tek nekoliko tisuća stanovnika. Za vrijeme rimskog carstva bio je posjet njegovih velebnih ruševina turistička atrakcija vremena i želja svih svjetskih putnika.

U **Indiji**, gdje je propadanje počelo već prije Buddhe, morale su se naskoro uvesti mjere za zaštitu seljaštva i na selo kolonizirati strance, da zemlja ne bi opustjela. To se je naročito činilo u vrijeme Tšandragupte. Sa carem Asokom, pod čijom vladavinom je indijsko carstvo doseglo svoju najveću moć, počinje već i opadanje pučanstva.

Kad je kineski putopisac Hven Thsang oko 635 p. Kr. došao u Indiju, našao je daleka područja, koja su nekoć bila gusto naseljena, opustošena. Od velegrada Pataliputra, čiji su zidovi nekoć bili 34 km dugi, preostao je bio tek labirint napuštenih kuća. Kraj drugih nekoć velikih i znamenitih gradova bio je i grad Kapilavastu, rodni grad Buddhe, za vrijeme Fa-Hiana nastanjen samo sa nekoliko kaluđera i imao je otprilike 10 kuća; Hven Thsang nije više mogao točno ustanoviti njegov položaj i veličinu. Indija je postala objektom izrabljivanja Arapa, Mongola, Evropljana. Arapska kultura dovela je na to tlo opet ljude, a uporedo sa zapadno-evropskom civilizacijom javlja se i opet silni porast pučanstva. Ali indijske kulture je za uvijek nestalo.

Opadanje broja porođaja u **Kini** počelo je valjda oko 500—250 god. pr. Kr. na prelazu kineskog carstva civilizaciji. U to vrijeme je naglo izumrla vladajuća klasa — plemstvo. Neposredno prije Han dinastije bila su već daleka zemljišta napuštena. Uvode se mjere za podizanje broja i kvalitete pučanstva. Ši Hoang-ti naselio je pola milijuna kolonista. Za vrijeme dinastije Han mogli su strani doseljenici zauzeti i obraditi zemlju, gdje su god htjeli. Ali gradskog čovjeka nije se više moglo vratiti selu, niti dići produkciju poljoprivrednih produkata; zemlja je ostala bez vlasnika, neobrađena. Oko Kristova rođenja — na početku kasnije dinastije Han na veliko je opadalo pučanstvo; od nekadašnjih 60 milijuna bio je oko 280. god. poslije Krista, za vrijeme cara Wu-ti, broj Kineza opao na 16,2 milijuna. Kasnije se je svijesno naseljavalo barbare. Iza pola stoljeća — god. 756. — narasao je po Rokhilu broj Kineza, na-

kon obnove sa stranom krvi, opet na 61 milijun. Kineski zidovi, bilo ih je u povijesti više, građeni su, da bi zaštitili carstvo od provala barbara sa sjevera. Čuvari tih zidova bili su i opet plaćenici, koji su napokon preuzeli vlast u svoje ruke. Još za vrijeme dinastije Han morali su Kinezi podmititi ženu hunskog vođe Mao Tun, da bi se ona za njih zauzela, da ne bi bili sasvim uništeni. I napokon su se carske kćeri morale udavati za vođe Huna. Još danas se mogu naći tragovi ovog propadanja. Za vrijeme dinastije Thang piše neki kineski putopisac: »Već je dugo, da je ova zemlja postala pustinja. Svi njezini gradovi su ruševine i sasvim obrasli korovom«. Danas leže ruševine nekoć sjajnih gradova pokrite pijeskom nasred pustinje. Sven Hedin otkrio je temeljne zidove gradova Takla-makan i Kara-dung, sa velikim gradskim kanalima, oko kojih su se nekoć redale aleje jablanova i vrtovi narandža — u dubokom pijesku pustinje.

U **Grčkoj** počelo je općenito opadanje porođaja za vrijeme peloponeskog rata. U klasično helensko doba bilo je moderno, spadalo je dobrome običaju i tonu: ne ženiti se i nemati djece. U A t e n i je bilo iza pelopeneskog rata 30.000 građana sa pravom glasa. Kod popisa pučanstva za vrijeme Demetriusa od Phalerona 322. pr. Kr. bilo je u Ateni samo 21.000 punopravnih građana, među kojima već mnogi bivši robovi. U isto vrijeme bilo je po nekima u Ateni čak 40 hiljada robova.

S p a r t a mogla je za vrijeme prodiranja Perzijanaca staviti pod oružje 8.000 momaka. Došao je potres, od kojeg se Sparta nije više mogla oporaviti, god. 371. pr. Kr. bilo je tek 1500 građana. Ma da se iseljivanje kaznilo smrću i ma da su mnogi robovi dobili građansko pravo, mogla je Sparta za vrijeme Aristotela oboružati oko 1000 momaka. 300 god. prije Kr. opkolila se Sparta gradskim zidovima, da bi se na taj način zaštitila od neprijatelja. 120 god. poslije Kr. navađaju različiti pisci — i Plutarh, — da cijela Grčka ima u svemu 3000 muževa. Za vrijeme rimske prevlasti nije Sparta više zavrijedila ime grada. Strabo piše: »U A r k a d i j i — nekoć jedna od najnaprednijih pokrajina — nestali su starodrevni gradovi, a seljaci su se odselili već za vrijeme osnuća Megalopolisa. Sad je i to velika pustoš«. T h e b a je bila još samo selo sa siromašnim pučanstvom. Strancima se je dijelilo zlato, samo da bi obrađivali zemlju. U gimnaziji Thebe raslo je u to vrijeme žito; raspadnuti spomenici bogova nalazili su se između klasja. Za vrijeme careva postali su gradovi sela, zemlja je bila neobrađena — svagdje se je širila pustoš. Dane se je moglo putovati da se nije susrelo

živu dušu. Atena, koja je bila bez pučanstva, postala je provincijski grad, koji je živio od posjeta stranaca i poklona bogatih inozemaca kao na pr. židovskog kralja Heroda. Turistički snobisti Rima buljili su — kao danas Amerikanci — u djela periklejskog doba, nakon što su pokretni predmeti bili odnešeni ili prodani i za te novce bile sagrađene gorostasne građevine rimskog doba sa i dosad još nenadmašenim luksuznim kupatilima.

Sami Grci bili su međutim već sasvim izumrli. Već 221. pr. Kr. nije više u Sparti među prvim ljudima bilo Dorijaca. Za vrijeme carstva tekla je u atenjanima krv sa cijelog Orijenta; Enej Piso nazvao ih je »mješavinom naroda«. Naskoro nakon Kelta, doselili su se u opustjele krajeve Slaveni u tolikoj mjeri, da se je Grčka u vrijeme prije Gota nazivala »Slavia«. Za vrijeme križarskih ratova doselili su se ovamo franački vitezovi; grad Mistra kod Sparte, koji je Goetheu služio u drugome dijelu Fausta kao uzor sredovječnog grada, sagrađen je od tih njemačkih sredovječnih vitezova. Kasnije su Venecijanci donijeli talijansku krv. Kad su zavladali današnjom Grčkom Francuzi, pridošla je francuska, a kasnije i španjolska krv. U 13. i 14. stoljeću doselili su se još i Albanci. Bilanca je slijedeća: »Grčka — kao geografski i politički pojam — živi, stare klasične Grčke je već odavno i za uvijek nestalo.«

Opadanje broja porođaja, a time i postepeno opustošenje zemalja sa arapskom civilizacijom počelo je od prilike za vrijeme osnuća Bagdada. Ali i ovaj gorostasan grad sa 2 milijuna stanovnika, čiji je basnoslovni glas prodro cijelu Evropu, nije dugo cvao. God. 813. i 865. bio je grad opkoljen; tada razoreni dijelovi grada nisu više sagrađeni. Stara palača Kalifa — tako zvana »zlatna vrata« srušila se je zajedno sa svojom »zelenom kupulom« — oznakom Bagdada — god. 941. usred zimske kiše i oluje. God. 1258. bio je Bagdad već provincijski grad, a 1652. opisuje ga putopisac Tavernier sa 15.000 stanovnika. Tako je bilo i sa drugim gradovima. 33 kilometra dugi grad Samara napušten je u u 10 stoljeću od svojih stanovnika. Za vrijeme Amirovog kalifata proglasio je vezir al-Mamun al-Batai u Kairu i Fustati, da svaki tko posjeduje ruševnu kuću, mora da je obnovi i naseli, inače gubi pravo vlasništva. Ali to nije ništa pomoglo. Kamenje starih gradova upotrebljeno je za gradnju modernog Kaira. U to vrijeme morali su biti sagrađeni visoki zidovi s obje strane ceste od Kaira do Fustate, da Kalif na svom putu u Kairo ne bi morao gledati žalosne ruševine. (To mora da je bio osjećajan čovjek, divljenja vrijedan vladar!). Oko 1300. god. bili su već nekadašnji gradovi na sjeveru Afrike — pokriti pijeskom.

Kao što su bili nestali gradovi, tako su bila opustošena i sela i pokrajine arapske civilizacije, sa jedinim izuzetkom maurske Španije, gdje je već došla do izražaja zapadno-evropska kultura. Porezi su bivali sve slabiji i Kalif Nedšen Edin prodao je najveći dio opustošenog zemljišta svojoj nekoć kupljenoj, a tada već oslobođenoj tjelesnoj straži — Mamelucima; već 1250. ubiše oni kalifa i prigrabiše vlast u svoje ruke. Uporedo sa nestajanjem pučanstva u Egiptu i Mezopotamiji išla je i borba između doline Nila i Eufrata s jedne strane i pijeska iz pustinje s druge strane, u kojoj je konačno pijesak pobijedio. Pustinju su opet načinili rodnom Turci i Mongoli; međutim i oni su naskoro uvidjeli, kako je to lako nemati djece — i tko je u 14. stoljeću obrađivao zemlju, onaj je eo ipso bio njezin vlasnik. U to vrijeme napisao je znameniti maurski povjesničar Ibn Khaldun (1332—1406.) ove riječi: »pučanstva bivalo je postepeno sve manje, a zemlja je postajala neplodna«; on je bio mišljenja, da ne postoji stalno napredovanje čovječanstva, te veli: »Carstva žive sebi osebujnim životom, isto tako kao i pojedinci; oni rastu, dosegnu zrelost i počinju tada propadati«. U pojavljivanju gradova i gradske civilizacije on vidi »put propasti carstva«. Ovo propadanje potiče od »potištenosti« naroda, uslijed pomanjkanja životne snage koju posjeduje nada. »Nada oslabi, ona nestaje, isto tako i rasplodnjivanje i rast pučanstva«. Miješanje sa drugim rasama čini ostalo.

Francuz Volney, koji je 1783—86. proputovao Egipat i Siriju piše u svojim »Ruševinama«: »Tražio sam stare narode i njihova djela, a našao sam samo tragove, koji su jednaki tragu, koji prolaznik ostavlja u prašini... zemlja napuštena od pučanstva slična je opustošenom groblju... Tko zna, ne će li jednom i naše zemlje biti tako napuštene, ne će li i tamo jednom među nijeme ruševine sjesti koji svjetski putnik, kao ja ovdje, te plakati nad pepelom naroda — posvećujući svoje suze uspomeni njihove veličine.«

Staromeksikanska kultura, koja se tek sada otkriva u svom svojem sjaju, dijeli se poput antikne kulture u dva dijela, koji slijede jedan za drugim: u onu grčkoj kulturi sličnu Maya kulturu u Yukatanu i onu rimskoj sličnu civilizaciju Asteka na visoravni Anahua. Kao kod Grka tako je i kod Maya prvo počelo opadanje broja porođaja; opustošenje Yukatana počelo je oko 10. stoljeća. Za vrijeme zauzeća po Španjolcima bilo je u tropskoj vegetaciji zemlje Maya kućanstvo većim dijelom već nestalo. Sjajni svjetski velegradovi Yukatana: Uxmal, pa Lubaantum, koji je pred nekoliko desetljeća otkriven nasred najgušće prašume i koji

se može mjeriti sa svakim modernim velegradom, pa mnogi drugi točno opisani velegradovi, bili su na koncu 10. stoljeća nestali u gustoj prašumi; na mjestu plodnih poljana nalaze se danas močvare i prašume. Tek tu i tamo pridošli su strani došljaci. Španjolski kaluđer Fra Lorenzo de Bienvenido, koji je skoro nakon zauzeća Yukatana 1547. god. došao u zemlju, piše kralju Filipu, da su palače kod Merida iz klesanoga mramora umjetnički sagrađene, ali da na njima isto tako raste šuma kao i u dolini. Stanovnici zemlje da žive u kolibama od drveta i slame.

Kod starijih naroda Nahua na visoravni Anahuak počelo je opadanje pučanstva valjda već u 11. stoljeću. Glavni gradovi bili su za vrijeme zauzeća po Španjolcima već samo ruševine. U opustošenu zemlju došli su barbari Asteki, sa silnom voljom za vlašću. Oni su 1325. osnovali svoj glavni grad; njihovo moćno carstvo prostiralo se je od Atlanskog do Tihog oceana a za vrijeme cara Montezuma II. prodiralo je sve više i na jug. U to vrijeme se ujedno u srži zemlje javlja opadanje porođaja; Španjolci su našli mnoge opustošene krajeve.

U prvim desetljećima španjolske vlasti nad indijanskim pučanstvom ono je tako naglo nestajalo, da su naskoro preostali tek neznatni ostaci pučanstva. To nije bilo uslijed španjolske brutalnosti, koja zdravome narodu ne može nikada naškoditi, nego posljedica izumiranja, pomanjkanje porođaja. Milijunski su gradovi nestajali. Sveučilišni grad Teskuko, pa Holula, Tlaskala i mnogi drugi gradovi bili su naskoro bez Indijanaca. Glavni grad sa svojim znamenitim zoološkim vrtom bio je već nakon nekoliko desetljeća napušten, a na obalama »slanog jezera« naskoro su ležali ostaci velike prošlosti. Polja i parkovi su se pretvorili u močvare, dok su u palačama našle sklonište zmije i ptice. Degenerirani preostatak pučanstva naskoro je predao u zaborav i samu uspomenu na slavnu prošlost.

Korherr ovako završava ovaj dio svoje radnje: »Radilo se o pješčanoj pustinji, koja pokriva sjevernu Afriku i Mezopotamiju, ili je gusta prašuma prodrla u propale gradove, ili su močvare pokrile nekoć plodne zemlje, ili se pače naselili strani narodi, kako je to bilo nad ruševinama klasične grčke i rimske civilizacije — svršetak cijele ove igre života uvijek je jednako tragičan.

Ruševine su ozbiljna opomena! Kraj svih remekdjela naše kulture i gospodarstva, nemojmo zaboraviti na čovjeka, koji sve ovo stvara i radi koga je sve ovo stvoreno. U prošlim stoljećima bilo je umnožavanje, rast čovjeka od ko-

ljena do koljena nešto samo po sebi razumljivo; za (biološku stranu) čovjeka nitko se nije morao brinuti. Danas je to drugačije. Opadanje porođaja, koje je iskorijenilo Babilonce, Egipćane, Grke, Rimljane, Maya narod — već se i kod nas opaža. Tragedija prošlih kultura počinje se obnavljati na čovjeku zapadnjačke civilizacije. Uhvatimo zlo za korijen prije nego je prekasno. Spoznajmo da je opadanje broja porođaja problem, koji odlučuje sudbinom našega vremena!*)

*) U ovaj prikaz opadanja poroda u starom vijeku spadalo bi i najinteresantnije poglavlje tog temata, opadanje poroda u starom Rimu. No poradi obilja materijala, nismo to mogli donijeti u ovom broju, nego ćemo to pitanje prikazati u posebnom članku narednog broja. — Uredništvo.

I. STANISLAVSKI:

SLOBODNO-ZIDARSKE LOŽE

Upita li netko, tko o masoneriji ima neodređene pojmove, nekoga masona o pravoj svrsi i cilju slobodnoga zidarstva dobit će samo polovičan odgovor. U slučaju, da se izjavi spremnim da stupi u ložu, doznat će nešto više, ali još uvijek mu se pravo ne vjeruje. Ponajprije ga se oštro nadzire i promatra, — a da on to ne sluti — i ispituje, da li je dovoljno dostojan i »uporabiv« za ložu. (»Uporabiv« ovdje svakako znači, da je netko u dobrim financijskim prilikama, ili da je sada ili će vremenom biti na utjecajnom i važnome mjestu u upravi, sudstvu, gospodarstvu, bankarstvu, štampi i t. d., t. j. da čim manje zahtijeva od braće u loži, a što više može da pruži!)

Konačno saznaje »kandidat« da mora podnijeti loži molbu, da ga primi, i onda obično dobiva odgovor, koji ga ne zadovolji osobito. Sumnja se u njegovu dostojnost i predbacuje mu se radoznalost kao svojstvo, koje »slobodni« zidar ne smije imati ili ga se mora što prije odučiti. **»Masonerija nema tajne, ali ona je sama tajna.«** Ona se otkriva pravome masonu sama od sebe, a on je ne smije pokušati da otkrije. Uz to interesent saznaje također, da se kod lože radi o »velikoj i plemenitoj stvari«, koja se osniva na »intenzivnijem kršćanstvu, nego što je crkveni«, i nastoji oko toga da se postigne nutarnja sloboda i prije svega međusobno bratsko potpomaganje. Tako pripravljen »kandidat« jedva čeka, da bude primljen, pogotovo zato, jer sada vrlo često dolazi u priliku da vidi, kako se »bolji krugovi« društveno ili materijalno međusobno pomažu, a to po današnjem shvaćanju gotovo svaki čovjek može trebati.

Veliki meštar i nadzornik nalaze se u ložinim prostorijama u svečanoj odjeći framasona: frak, cilindar, bijele rukavice, pregača i vrpca. Tada započinje primanje, koje po ritualu njemačkih loža glasi ovako:

Veliki meštar: Koja je naša prva zadaća kod otvaranja lože?

Nadzornik: Pogledati, da li je loža dovoljno zakrita.

Veliki meštar: Izvršite svoju dužnost!

Nadzornik: (gleda kroz vrata) Časni veliki meštre, loža je iznutra i izvana dobro zakrita!

Veliki meštar: Tako neka bude zakrit i hram našega srca prema nečistim utjecajima izvanjskog svijeta. Mudrost neka vodi našu gradnju, jakost neka je izvodi, ljepota ukrasuje. (Sada se smota sag, izvana se čuje kucanje, tri udarca.)

Nadzornik: Časni veliki meštre, netko kuca kao stranac.

Veliki meštar: Pogledajte tko kuca!

Nadzornik: Tko je?

Glas izvana: Slobodan čovjek, koji ima dobar glas.

Veliki meštar: Što želi?

Glas izvana: On želi da bude članom ovoga časnoga(?) društva.

Veliki meštar: Da li je dostatno pripravljen?

Glas izvana: On je dovoljno pripravljen.

Veliki meštar: Tko jamči za njega?

Glas izvana: Braća Katzenstich i Rosenstein (odn. druga dvojica!).

Veliki meštar: Pustite da kandidat uđe. (Kandidata sa zavezanim očima uvode.)

Veliki meštar: Što znači majstorski znak?

Nadzornik: **On znači, da si svatko mora radije dati iščupati utrobu, nego otkriti tajne našega reda.**

Veliki meštar: **Zašto su bile prema Vama okrenute sve oštrice mačeva, kad su Vas položili u lijes?**

Nadzornik: **Zato, da se sjetim, kakvu sam sudbinu uzeo na se, u slučaju da prekršim svoju zakletvu.**

Veliki meštar: Kakove dragocjenosti imadu majstori?

Nadzornik: Predvorje, prozor i mozaički (?) pod.

Veliki meštar: Razjasnite to.

Nadzornik: Predvorje je ulaz u svetište, zatim su prozori ili svijetlo pred njima, mozaikne ploče su popločeni pod (rasčlanjena framasonerija)!?

Veliki meštar: Tko je dao imena trim stupovima mudrosti, jakosti i ljepote?

Nadzornik: **Kralj Salamon, kralj Hiram i majstor Eiram.**

Veliki meštar: Zašto se Salamonu pripisuje mudrost?

Nadzornik: Jer je bio najmudriji u svome vremenu.

Veliki meštar: Zašto jakost kralju Hiramu?

Nadzornik: Jer je nabavljao materijal za gradnju. (Jakost!)

Veliki meštar: Zašto ljepota majstoru Eiramu.

Nadzornik: Jer je imao nadzor u hramu i iskitio ga je.«

Toliko o ritualu. Zašto takove tajne zakletve (sa majstorskim znakovima) ako loža (sigurno!) nema naročite tajne, koje »nečisti« ne smiju znati. Mozaikne ploče! Židovski kraljevi Salamon i Hiram! Salamon premudri! Sve neke tajne, neki židovski ritual? Čemu to, ako je slobodno zidarstvo organizacija s idealnim ciljevima?

I sada je kandidat primljen i on se osjeća kao preporođen u »bratskom lancu«, koji mu omogućuje da i on zauzme »položaj« u društvu, odnosno da načini »karijeru«. Kad prestane djelovanje tim ritualom umjetno postignutog tajanstvenog raspoloženja, tada mnogi i ugledni masoni, koji su prošli i nekoliko stepena, priznaju, da osjećaju ta primanja ne samo kao neugodna, nego i kao zloporabu. Ali — na oko, ne može se natrag! Ceremonije i obredi u polutami i obećanja, koja su potkrijepljena strašnim zakletvama, koje se groze čak smrtnom kaznom za prekršaj zakletve, dovode novoga člana u »mistično« raspoloženje, protiv kojega se naskoro ne može više braniti. Daljnji »postupak« i rad u loži toliko utječe na većinu ljudi, da se oni u slobodnozidarskim stvarima oduče samostalno i normalno promišljati (osim, dakako, nekih, koji su se već progurali u više stepene!).

Ta tobožnja intelektualna tupost čini se nekome, tko nije framason, nevjerojatnom, jer se uvijek čuje da braći u loži pripadaju ljudi visokih umnih sposobnosti, kojima se ne može pripisati takva naivnost. Sve je to još više nevjerojatno, jer se ne može uvidjeti s kojega razloga loža radi s tako sumnjivim i opasnim sredstvima. Zašto se pravi ciljevi i svrhe slobodnozidarskih loža tako tajanstveno sakrivaju?

Iako preko »pravih« ciljeva framasonskog rada leži gusti veo tajistvenosti, mogli su ozbiljni neframasonski učenjaci mnogo toga vremenom otkriti iz »izdajničkih spisa«, a još više iz djela pisanih u obranu masonerije. Jedan od najpoznatijih framasonskih pisaca, August Horneffer, priznaje — više nesvijesno nego promišljeno — u knjižici izdanoj za braću ovo:

»Pitanje o biti i zadaći slobodnozidarstva tako je staro kao i sam naš Savez. Svaki je slobodnozidarski rod nastojao da utvrdi bit toga rada i odredi područje djelovanja svoje braće. Vremenom (!) je nastalo vrlo mnogo takvih definicija pojma masonerije! One se mogu naći u knjigama velikih loža i drugdje. — Ali — niti jedna se definicija ne poklapa s drugom. **Središte ostaje sakriveno; sam cilj ne da se točnim riječima odrediti. (??)«**

Kod svakog objašnjenja o framasonskom djelovanju, osjeća se da je nešto važno ostalo neizrečeno, da je samo ono, što je periferno sadržano u tim riječima, a centralni smisao je izostavljen.

To kaže pravi mason višega stepena (ne možda koji izdajnički brat). Prema tome se može uzeti, da oni u nižem stepenu ništa ne znaju i ne smiju ništa da znadu, a da naprotiv neki »viši« vrlo dobro poznaju svrhu i cilj framasonstva. Odlični poznavalac prof. Guido v. List piše o tome ovo: »Ne treba da se damo zavesti dobročinstvima poznatih i uglednih pojedinaca, jer ti su samo lutke, koje loža treba za vanjski rad. Dakako, da braća nižega stepena ne znaju tko su njihovi »nepoznati pretpostavljeni« i što oni zapravo žele i zato mogu da se zakunu da ne znaju o nikakvoj vezi sa »Velikom Internacionalom«.

O općenitoj formi organizacije loža može se još reći i to, da sve lože imadu uz zajedničku »crvenu nit« koja svima prolazi, vrlo različite vrste ceremonija, formula zakletve i podjele stepena. Vrijedno je spomenuti da se većina loža naziva kršćanskima, a ipak sve primaju židove (krštene i nekrštene), muhamedance i sve ljude bez obzira na rasu, vjeru ili boju kože. Samo na engleskom teritoriju ima posebnih crnačkih loža!! Neke lože primaju samo naobražene i bogate ljude, a žena uopće ne primaju, ali to je samo specijalna vrsta, jer ima loža, koje ne prave tih razlika. Može se uzeti, da je i to **jedan cilj njihove politike, da sve stanovnike neke zemlje učine ovisnima u službi neprozirnih ciljeva internacionalne framasonerije.**

Poznato je protunacionalno djelovanje masonerije u svim evropskim državama, i zato su radikalni nacionalni pokreti (Njemačka, Italija) u svim državama, gdje su zavladali, raspustili te tajne zakulisne organizacije. I kod nas smo nažalost i predobro iskusili što znači protunarodno djelovanje loža, koje su sve podupirale razne Uzunoviće i Jeftiće. **Zato je i Vođa hrvatskoga naroda dr. Vlatko Maček odlučno ustao protiv slobodno-zidarskih loža i osudio njihov rad.** Masonerija u Hrvatskoj pokušava i dalje, da se svojom protuhrvatskom rabotom održi na površini, ali nije dalek čas, kad će hrvatski narod učiniti kraj svemu zakulisnom i antisocijalnom djelovanju slobodno-zidarske mafije.

VILKO RIEGER:

SOCIJALIZACIJA I ZADRUGARSTVO

I.

Socijalistički pokreti postavili su sebi cilj, da putem osvajanja vlasti i t. zv. »diktaturom proletarijata« eksproprirajau sva sredstva produkcije i učini ih društvenim i državnim vlasništvom. Taj program hoće komunisti ostvariti revolucionarnim sredstvima i oružanom silom, bez obzira na žrtve i štete, koje prouzrokuju građanski ratovi i bez obzira na volju seljaštva, radništva i većine naroda. Socijalisti naprotiv očekuju, da će se kapitalizam toliko razviti i kapitalistička poduzeća tako koncentrirati, da ne će biti kadra da vrše pravilno svoju zadaću. U tom će času više manje automatski preći u vlasništvo države. Sve su socijalne reforme po njihovom mišljenju samo »palijativna sredstva«, koja doduše mogu poboljšati položaj radnika, ali ne mogu promijeniti kapitalistički sistem. Imperativ materijalističke dijalektike jest, da se socijalistička država m o r a oživotvoriti prije ili kasnije.

Ne postoji jedinstveno naziranje o metodama socijalizacije, ali postoji kongruentno mišljenje, da socijalizaciju (u smislu socijalističkom), treba započeti podržavljenjem teške industrije, ugljenika, rudnika i t. d. Prema interpretaciji austrijskoga socijaliste O. B a u e r a[1]) dogodit će se to na taj način, da će država izdati zakon, kojim se vlasnicima oduzimaju sredstva produkcije. Vlasnici dobivaju neku odštetu, koju plaćaju preostali kapitalisti. Ekspropriirana poduzeća ne će u svoje ruke preuzeti država, jer, po Bauerovom mišljenju, **»nitko ne upravlja industrijskim poduzećima lošije od države«.** Upravu poduzeća sačinjavat će ⅓ radničkih predstavnika, ⅓ predstavnika konzumenata, a ⅓ zastupnika državne vlasti, kao predstavnici čitavoga naroda. Država će regulirati oprečne interese producenata i konzumenata. Jedan dio dobitka upotrebljava se na proširenje

[1]) Otto Bauer: Weg zum Sozialismus.

poduzeća, a drugi se dio dijeli na dva jednaka dijela. Jedan dobivaju radnici, a drugi država. Konzumenti ne dobivaju ništa. Neke industrije (na pr. tvornice svijeća, sapuna i t. d.) prepuštaju se u ruke konzumnih zadruga, a neke (na pr. tvornice umjetnoga gnojiva i sl.) seljačkim zadrugama. No i u takovim poduzećima imat će radnici udjela u upravi poduzeća i na čistome dobitku.

Poduzeća lokalnoga značenja (na pr. ljekarne, tramway, klaonice, vodovod, mljekare, pivovare, ciglane, elektrane, gradnja stanova, pogrebna poduzeća i sl.) dat će se u upravu gradovima, općinama i kotarevima. I vlasnici tih poduzeća dobit će neku odštetu u obliku vrijednosnih papira. Poduzeća općega značenja (na pr. veletrgovine kakao-a, čaja, pamuka, kave i sl.) socijalizirat će država.

Veliki posjedi i šume socijalizirat će se slično kao i industrijska poduzeća. Mali seljački posjedi postat će također vlasništvo države, a seljaci samo najamnici i to po Baueru, zemljište će se moći baštiniti, najamnina će se određivati svakih deset godina. Uvodi se obligatno osiguranje protiv vatre, tuče, pomora stoke, olakšavaju se komasacije, unapređuju se prosvjetne i agrarne ustanove. Socijalizam ima u programu uništenje privatne trgovine i osnivanje žitnih zadruga i državnoga žitnoga zavoda. Bogatiji seljaci plaćat će veće poreze nego siromašni, da se i na selu izjednače »klasne suprotnosti«.

Socijalizirat će se kuće i zemljišta. Građevna djelatnost ipak ne će prestati, jer će se gradnjom baviti same općine, a svakome će »biti priznato pravo na stan prema njegovim mogućnostima«. Socijalizirat će se i banke i to na taj način, što će se odbor akcionara zamijeniti jednostavno upravnim odborom imenovanom po državi.

To je »put k socijalizmu«, kakova izabire austrijski socijalista Otto Bauer, koji ipak, izgleda, da se ne podudara u svemu s oficijelnom socijalističkom ideologijom, naročito u pogledu socijalizacije seljačkih posjeda. U teoriji drži se socijalna demokracija načela, da je državni socijalizam štetan i stoga želi, da se on ostvari u obliku demokratski uređenih ekonomskih organizacija. Glavni ideolog socijalne demokracije Karl Kautsky[2]) veli: »Država nije ekonomska organizacija, već organizacija vlasti. Njezina joj birokracija služi u svrhu vladanja. Zadaća birokrata nije, da oni istražuju i provode ono, što je svrsishodno, već da vjerno i pokorno izvršuju volju svojih pretpostavljenih. — Pošto sva inicijativa proizlazi odozgo, a ne odozdo, to je obilježje državne birokracije: podržavanje starih i preživjelih forma

---

[2]) Karl Kautsky: Socijalizacija i radnička vijeća.

te zagrižena konzervatizma. Tim se ona potpuno suprotstavlja potrebama modernoga načina produkcije, koji je tehnički revolucionaran i traži često uništenje preživjelih forma i metoda. Gdje god su državni poslovi konkurirali privatnima, obično su podlegli. — **Namjesto mnogo gospodara dolazi jedan jedini (država), tako da radnik nema slobode, niti može mijenjati gospodara.«**

Državni je socijalizam (bolje: etatizam!) najgori sistem ekonomskoga uređenja. Interesi države i naroda se često ne poklapaju i stoga ono, što radi država, nije uvijek korisno po narod. Ako se država pretvara iz administrativnoga u ogromno ekonomsko poduzeće, **vlada neograničeno nad svima državljanima i negira sva njihova lična prava,** onda to nije idealno društveno uređenje, nego povratak u barbarstvo. Metoda dosljedno provedene konfiskacije, ne samo slobode ličnosti, nego i ekonomske slobode, nije nikakovo rješenje socijalnih problema. Država svakako imade pravo i dužnost, da u ekonomskom životu vrši socijalne intervencije, ali kod toga ne smije preći izvjesne granice.

Ne samo komunizam, nego i demokratski socijalizam proklamirao je, da se do socijalističke države dolazi putem »ekspropriiranja eksproprijatora«, putem osvajanja političke vlasti po proletarijatu i putem »diktature proletarijata«! Sve one reforme, koje socijalizam provodi, ne mogu se izvesti drukčije nego samo **silom, a sila je samo u rukama državne vlasti.** Socijalizacija se ne može sprovesti odozdo, nego samo odozgo, pomoću države i »diktaturom proletarijata«. Što je to onda drugo, ako nije državni socijalizam? Zato se sve lijepe teorije o demokratskom socijalističkom uređenju, o demokratskim ekonomskim organizacijama u socijalizmu mogu nazvati čistom utopijom.

»Komunistički manifest« Karla Marxa i Friedricha Engelsa ne razlikuje socijalizaciju od podržavljenja i govori o »centraliziranju svih sredstava produkcije u državne ruke«,[3]) ...« što će biti moguće u početku **samo despotskim postupkom prema današnjem pravu vlasništva** i buržujskim uvjetima produkcije, dakle takovim mjerama, koje će, ma da ekonomski izgledaju nedovoljne i neozbiljne, tečajem pokreta nadmašiti same sebe i koje su neizbježive kao sredstvo za prevrat cjelokupnoga načina produkcije.«[4]) **Marx,** najveći autoritet »znanstvenoga« socijalizma govori o nasilnom podržavljenju, a ne o demokratskoj socijalizaciji i stoga je jasno, da se socijalizacija (u smislu marksističkom sprovodi u praksi samo onako, kako to označuje

---

[3]) Karl Marx i Friedrich Engels: Komunistički manifest.

[4]) Ibid.

Karl Marx, t. j. putem države i općina. Socijalizam ne podaje zadrugarstvu u tom procesu gotovo nikakov značaj. Zadruge su, prema tom shvaćanju »elementarna škola za socijalizam«, ali same nijesu socijalizam. I zato, direktno ili indirektno, socijalisti sviju smjerova, ako se povode za Marxom, ne mogu biti u posljednjoj liniji drugo, nego **državni socijalisti.** Oni bi u teoriji možda htjeli da socijalizaciju provedu demokratski, ali u praksi je to moguće samo autokratskim postupkom. **A ekonomska autokracija uvijek je bila teža od najgore političke.**

A **Karl Kautsky** nehotice priznaje potrebu državnoga socijalizma prema socijalističkom programu, kada piše: »Od društvenih organizacija, koje danas postoje, ima samo jedna, koja ima potreban obim, da bi se mogla iskoristiti kao okvir u kome bi se razvila socijalistička zadruga, a to je **moderna država.**«[5]) On je valjda samo dotle protiv državnoga socijalizma, dok svu vlast imade u rukama kapitalistička klasa; onoga momenta, kada na političko kormilo stupa »diktatura proletarijata«, (zapravo nekoliko marksističkih špekulanata!), državni socijalizam nije više tako strašna stvar, valjda zato, jer ga provode stranački agitatori!? Ali sa gledišta ekonomske slobode i političkih prava, sasvim je svejedno »diktatura kapitala«, ili »diktatura proletarijata«. **Diktatura ostaje uvijek diktatura, što više u praksi se »diktatura proletarijata (t. j. diktatura židomarksista — Sovjetska Rusija) pokazala gorom od najgore političke diktature u Evropi.** Bruce **Hoper** misli, da »diktatura proletarijata« u Sovjetskoj Rusiji nije nešto prolazno, već da ona izgleda kao trajan oblik radničke države.«[6]) **Lenin** je rekao, da je »diktatura proletarijata neograničena moć, koja nije stegnuta nikakovim zakonom ni apsolutnim pravilom — **moć, koja počiva jedino na sili.**«[7]) — »Privredni interes vladajuće klase je djelatna sila i temeljni zakon države« — to su također Leninove riječi. I zato taj takozvani »demokratski socijalizam«, u praksi ne može značiti drugo nego **silu, teror, autokratsko upravljanje privredom sa strane države,** dakle **»državni socijalizam«,** odnosno **boljševizam.** Država i u »demokratskom« socijalizmu ostaje glavni arbiter i inicijator u privredi. **Individualne potrebe, vrstu rada i nagradu za rad određuje država!** Termin »demokratski« socijalizam ostaje zato samo maska za čisti etatizam i ma koliko se Otto Bauer oduševljavao demokratskim ure-

---

[5]) Karl Kautsky: Načela socijalne demokracije (Erfurtski program).

[6]) Bruce Hoper: Kuda ide Rusija.

[7]) Ibid.

đenjem gospodarskoga života u socijalizmu, ipak taj socijalizam, kako ga on zamišlja, ostaje samo neostvariva fikcija.

Kapitalizam ne vodi brige o socijalnim obzirima, a socijalizam prelazi u drugi ekstrem i zapostavlja čovjekovu individualnost. Nijedna država na svijetu nije poznavala onaj teror, pomoću kojega se htjelo uspostaviti socijalizam u Sovjetskoj Rusiji. Ako socijalisti tvrde, da oni mogu doći do socijalizma bez terora, bez državnoga socijalizma i sa demokratskim metodama, onda time dokazuju samo svoje nepoznavanje zakona ekonomskoga života. U teoriji može svaki socijalista biti demokrat, ali u praksi ne može da se ostvari nego samo **birokratizirana kolektivna produkcija.** Na nedavno održanoj konferenciji II. internacionale (u Parizu g. 1933.) govorio je **Alter** i rekao: »Kaže se da put k socijalizmu vodi preko demokracije. Primjer Njemačke uči nas, da je formula pogriješna... Demokracija nam ne smije biti idolom... A može li netko vjerovati da se to (socijalistička uprava, pravosuđe, vojska) dade postići **bez diktatorskih metoda? Borbena parola ne može više biti osvajanje građanskih sloboda.«**[8]) Odstupanjem od demokracije i »demokratskoga« socijalizma, koje se sada i teoretski priznaje sa strane socijalnih demokrata, približuje se on onim metodama, koje su odabrali ruski revolucionarci.

Ideal novoga društva ne može biti socijalistička država, koja bi se, kako kaže **Buharin** sastojala **od samih statističara i knjigovođa.** Mašinizacija i mehanizacija produkcije, bez obzira na interese konzumenata, a u svrhu »diktature proletarijata« i vladajuće stranke, komunalna i državna birokracija, koja je neminovna posljedica upravljanja ekonomskim institucijama po administrativnim tijelima, sve su to fragmenti jednoga primjera, kako država i buduće društvo ne smije izgledati. Individualni interes i privatna inicijativa ne može se u takovoj produkcija zamijeniti niti najoštrijim zakonom o »industrijskoj sabotaži« i »kontrarevoluciji«. I zato možemo naglasiti s **Kautskym:**[9]) »Jednostavno podržavljenje poslova i promjena namještenika u državne činovnike donijela bi za sobom pogibelj, da se produktivitet rada smanji, mjesto poveća. To je vrlo važan argumenat proti [illegible] stranom podržavljenju produkcije. — Još nešto [illegible] k tome. Radnik ne traži samo blagostanje, već i [illegible] On se ne buni samo radi »gladnih« nadnica i [illegible] radnoga vremena, nego i radi toga, što ga se [illegible]

---

[8] »Socijalna misao«, Zagreb, br. 7., 8. i 9. g. 1933., [illegible]

[9] K. Kautsky: Socijalizacija i radnička vijeća.

obično oruđe produkcije, kojoj se on protiv svoje volje pokorava i prilagođuje. U tom smjeru ne će biti ništa poboljšano, ako na mjesto kapitalista dođe kao institucija vladavine — država i državna birokracija. Na mjesto mnogih gospodara dolazi jedan jedini: **država, tako da radnik nema slobode,** niti može mijenjati svoga gospodara.«

Ni u sovjetskoj praksi socijalizacija nije provedena nekom evolucijom. Za vrijeme t. zv. »ratnoga komunizma« (1917.—1921.) uništena su jednim potezom pera sva privatna prava. Podržavljene su banke i ekspropriirana velika industrija, trgovina i zemljišta. Vlasništvo na zemljište ukinuto je posebnim zakonom, koji glasi:

»§ 1. U granicama S. S. S. R. ukida se pravo vlasništva nad zemljom; — § 2. Sva zemlja, šume i vode jesu narodno vlasništvo; — § 3. Pravo raspolaganja sa zemljom i njezinim bogatstvom, šumama i vodama pripada S. S. S. R.; — § 6. Privatna lica i zavodi mogu na zemlji, zemljišnim bogatstvima, šumama i vodama vršiti jedino pravo uporabe; — § 10. Prelaz zemlje, zemljišnih bogatstava, šuma i voda, koje sada pripadaju privatnim licima, društvima i zavodima uslijedit će u zajedničko vlasništvo bez odštete.«[10])

Birokratska socijalizacija zemljišta u smislu Marxova programa dovela je naravno do sloma sovjetskoga gospodarstva. Tome je mnogo pridonio i pasivitet ruskoga seljaka. Boljševici su se morali povući sa svojim ekonomskim programom i činiti ekonomske kompromise. Nastupa doba t. zv. »Nove ekonomske politike« (NEP), koja traje od g. 1921. do g. 1928. Dopušta se upotreba privatne incijative u ograničenoj mjeri, a i seljacima se priznaju posebna prava. Novu ekonomsku politiku zamijenjuje »petogodišnji plan« (pjatiljetka), koji znači povratak k metodama ratnoga komunizma. Individualna se inicijativa potpuno ograničuje, organizira se planska privreda, a seljacima se oduzimlje zemlja i oni su prisiljeni da stupaju u t. zv. kolhoze (kolektivna gospodarstva).

Socijalizacijom postignuto je nešto tehničkih uspjeha, ali se život radnika i seljaka nije mnogo popravio. **Bruce Hoper,** koji inače sa simpatijama prati rad sovjetske države piše, da je doduše ukinuto izrabljivanje pojedinca po pojedincu, **»ali baš kao ni sovjetski ustav, tako ni sovjetski zakoni ne sadržavaju nikakovu zaštitu protiv izrabljivanja pojedinca sa strane države.«** Manjina od 3% komunista vlada nad čitavim narodom, a standard radničkoga

---

[10]) M. K. Nikolajev: Socijalizacija.

Tim zakonom učinjen je od slobodna seljaka najamni radnik državne vlasti.

Dr. FRANJO DUJMOVIĆ:

IRSKE BORBE I SABORI

IRSKI SABOR U 18. VIJEKU

U 18. v. Irska se više ne bori za svoju slobodu ili vjeru. Ona je uništena i tijekom cijeloga 18. stoljeća bori se protiv bijede. Irska je doduše prema Engleskoj posebna zemlja, sačuvala je i svoje državno uređenje, ali u stvari, Engleska gospodari u Irskoj.

Parlamenat, ako ga se tako uopće još može zvati, u rukama je Engleske. On nije više sredstvo za spasavanje nego za potlačivanje. U njemu su sami protestanti. Još do 1641. katolici su mogli doći do riječi, a od tada mora se polagati zakletva na supremaciju ili predstoji isključenje iz parlamenta, i ako je to tek 1691. formalno zaključeno. Tako su katolici isključeni iz parlamenta, — a ta činjenica uzakonjena, i ako su još uvijek sačinjavali $^{8}/_{9}$ pučanstva.

Parlamenat je bio sastavljen od gornjeg i donjeg doma. U gornjem su bili svjetovni i duhovni lordovi, na broju oko 200, a bili su svi mahom potomci protestanskih doseljenika. Oko 50 bilo je čistih Engleza, koji uopće nisu poznavali irski život. Inače je irski velikaš mogao imati po jedno mjesto u engleskoj kući komuna. Duhovnih lordova bilo je 22, sve sami protestanti.

Donji dom povećao je tijekom stoljeća broj svojih članova, a to je bilo kraljevo zahvalno sredstvo za nagradu svojih ljubimaca i tako je za Elizabete iznosio 125, za Jakoga I-og 232, a za Karla II. 300 članova.

Izborni sistem, poput engleskog, određivao je izbor od 300 članova svega 128 na izborima, 64 birali su slobodni posjednici od 40 shillinga, 2 sveučilište u Dublinu i 62 burgovi (koji su bili oslobođeni izbora).

Engleska vlada imenovala je 172 člana, ili su veliki posjednici postavljali zastupnike u ime rezidencija, koje su posjedovali kao pravo privatno vlasništvo. Odatle je jasno, zašto nije bilo sukoba između gornjeg i donjeg doma. Bilo

naka!). Radi toga, mišljenje **Eduarda Davida,** koje se doduše nalazi u sukobu s Marxovim shvaćanjima izgleda mnogo prihvatljivije. On kaže: »U poljodjelstvu radi se o razvoju živih bića, u industriji o prerađivanju mrtvih tvari. Ovdje izvršuje ljudska volja direktnim impulsom potrebnu razdiobu supstance za stvaranje produkata, t. j. uporabom onih instanca, koje dalje funkcioniraju automatski. Seljak mora naprotiv akciju razdiobe i kombinacije prepustiti djelovanju žive prirode.« David sasvim ispravno naglašuje: »Industrijsko stvaranje dobara je mehaničko, a poljodjelska produkcija organski proces.«[12])

Seljačkom je staležu u njegovom radu potrebna sloboda, individualna inicijativa i privatno, odnosno zadružno vlasništvo, to su nerazdjeljivi pojmovi s pojmom seljačke ekonomije. Jer i oni marksisti, koji priznaju potrebu slobodnih seljačkih gospodarstava, čini se, da to rade samo iz posve taktičkih razloga, jer »**proletarijat ne raspolaže dovoljnim brojem klasno-svijesnih pristaša,** da može najedamput biti bez milijuna seljaka. Milijuni seljaka, koji su fanatici privatnoga vlasništva ne smiju se učiniti političkim protivnicima i protjerati u tabor kontrarevolucije.«[13]) To su razlozi, kojih su se držali i boljševici, ali samo tako dugo, dok nijesu ojačali. Konačni cilj im bijaše ipak: socijalizacija svih sredstava produkcije, pa tako i zemljišta.

Državni socijalizam (etatizam) i apsolutna socijalizacija **svih** sredstava produkcije, kako je zamišljaju marksisti, ne može se prihvatiti ni s nacionalnog, ni sa socijalnog, ni s ekonomskog stanovišta. Ali očito je, da će uvijek ostati neke vrste poduzeća (velike tvornice, teška industrija, rudnici i sl.), za koje će zbog nacionalnih i socijalnih razloga biti neophodno potrebna izvjesna forma socijalizacije.

Zato, biti protiv socijalizacije u marksističkom smislu još uvijek ne znači biti protiv socijalizacije uopće. Ali o tome više u drugom članku.

---

11) Bruce Hoper: Kuda ide Rusija.

12) Eduard David: Sozialismus und Landwirtschaft.

13) »Socijalna Misao«, Zagreb, br. 10. god. 1933. (čl. »Seljačko pitanje«).

Dr. FRANJO DUJMOVIĆ:

IRSKE BORBE I SABORI

IRSKI SABOR U 18. VIJEKU

U 18. v. Irska se više ne bori za svoju slobodu ili vjeru. Ona je uništena i tijekom cijeloga 18. stoljeća bori se protiv bijede. Irska je doduše prema Engleskoj posebna zemlja, sačuvala je i svoje državno uređenje, ali u stvari, Engleska gospodari u Irskoj.

Parlamenat, ako ga se tako uopće još može zvati, u rukama je Engleske. On nije više sredstvo za spasavanje nego za potlačivanje. U njemu su sami protestanti. Još do 1641. katolici su mogli doći do riječi, a od tada mora se polagati zakletva na supremaciju ili predstoji isključenje iz parlamenta, i ako je to tek 1691. formalno zaključeno. Tako su katolici isključeni iz parlamenta, — a ta činjenica uzakonjena, i ako su još uvijek sačinjavali $^{8}/_{9}$ pučanstva.

Parlamenat je bio sastavljen od gornjeg i donjeg doma. U gornjem su bili svjetovni i duhovni lordovi, na broju oko 200, a bili su svi mahom potomci protestanskih doseljenika. Oko 50 bilo je čistih Engleza, koji uopće nisu poznavali irski život. Inače je irski velikaš mogao imati po jedno mjesto u engleskoj kući komuna. Duhovnih lordova bilo je 22, sve sami protestanti.

Donji dom povećao je tijekom stoljeća broj svojih članova, a to je bilo kraljevo zahvalno sredstvo za nagradu svojih ljubimaca i tako je za Elizabete iznosio 125, za Jakoga I-og 232, a za Karla II. 300 članova.

Izborni sistem, poput engleskog, određivao je izbor od 300 članova svega 128 na izborima, 64 birali su slobodni posjednici od 40 shillinga, 2 sveučilište u Dublinu i 62 burgovi (koji su bili oslobođeni izbora).

Engleska vlada imenovala je 172 člana, ili su veliki posjednici postavljali zastupnike u ime rezidencija, koje su posjedovali kao pravo privatno vlasništvo. Odatle je jasno, zašto nije bilo sukoba između gornjeg i donjeg doma. Bilo

je perioda od po 30 godina, da se sastav parlamenta nije mijenjao.

Poslovni red sabora pridonio je svoj udio pasivitetu sabora. Sve se svodilo na podmitljivost, korupciju, potpunu, apsolutnu i što bi rekao lord Rosebery — neizbježivu. Nije trebalo drugoga sredstva za vladavinu nad Irskom osim korupcije, govorili su sami Englezi.

Izvršnu vlast imenovali su Englezi i ona je vodila englesku politiku. Čine izvršne vlasti morao je da odobrava irski sabor, koji je ipak imao različite interese od Engleske. Korupcija je izmirivala ova dva suprotna interesa. Nagrade i parovi padali su kao kiša na poslanike, da osiguraju vladi potrebnu većinu. Potkralj je bio zakonski posrednik za pregovore. Tako je Lord Townsend pisao (u prosincu 1767.): »Svako mjesto, položaj i čast zavisi isključivo od milosti vladajućeg potkralja...« Funkcija potkralja bila je sinekura i sredstvo da svoga nosioca usreći. Potkralj nije gotovo nikada stanovao u zemlji. U njegovoj odsutnosti, vladu su u rukama imala tri lorda, koji su imali zadaću da »stvaraju većinu«. Obmanjivao bi se, tko bi mislio, da su se članovi sabora »prodavali«. Ne, oni su se »iznajmljivali«. Treba priznati, da je irska vlada skupo stajala Englesku. Tako je glasanje zakona o izvozu žita Engleska platila sa podrug mil. livri sterlinga. Kad na pr. lord Townsend nije više htio da kupuje glasove, poslanici su se držali patriotski i svojim držanjem škodili Engleskoj. Za vrijeme t. zv. režima »poduzetnika« (Untertakers) vlada je dobro funkcionirala. Potkralj je predao upravu u ruke nekoliko moćnih velikaša, koji su u saboru raspolagali dovoljnom većinom, preuzevši na se potkraljeve poslove pod uvjetom, da dobiju lavlji dio u diobi nagrada. U god. 1772. odlučio je potkralj da prestane sa vladom »poduzetnika«, ali pošteni ljudi morali su priznati, da je stari sistem Undertakersa bio ekonomičniji od onih, koji su slijedili.

Na koncu, sve je bilo objekt korupcije: sabor, uprava, pravosuđe. Stari je Poyning-zakon još uvijek osiguravao Engleskoj potpuni nadzor nad poslovima otoka.

Vlast irskog sabora od Tudora nije se mijenjala. Sabor nije mogao da obara ministre, koje je London imenovao. Vanjsku politiku vodio je samo westminsterski sabor.

Irski je sabor pokušao 1692. donijeti zakon o irskim financijama i njihovoj kontroli, ali je naišao na potpuno protivljenje engleskog sabora.

Lord namjesnik Harcourt savjetovao je engleskom kabinetu, da su ovi zakoni, pa Habeas corpus nespojivi s ide-

jom zavisnosti i da bi bila politička pogrješka priznati isti ustav koloniji, kakav ima mati-zemlja.

Kad je 1707. škotski sabor izglasao zakonodavnu uniju s Engleskom, dublinski sabor se požurio, da izglasa adresu sa zahtjevom, da i on bude utjelovljen u westminsterski sabor.

Kraljica Ana i engleski ministri su to odbili iz razloga, da ne moraju na Irsku proširiti trgovačke povlastice, koje je uživala Engleska i da sačuvaju monopol za Englesku.

Westminsterski parlamenat izglasao je 1720. zaključak, po kome Irska ostaje i dalje ovisna o Vel. Britaniji, o čijoj je kruni i dosada ovisila na taj način, što je prizivnu sudsku jurisdikciju irskog gornjeg doma prenio na gornji dom Engleske. Taj Declaratory Act upotpunjen je time, da su kralj i engleski sabor dobili punu vlast, da stvaraju zakone i statute valjane za kraljevstvo i narod irski.

Ta deklaracija donesena je jednostrano i pravno je bila nevaljana, ali poučno pokazuje, kako je Irska svedena na režim k o l o n i j e.

Parlamenat je skupo stajao vladu radi stalne korupcije. Ipak je postojala manjina, koja je bez prestanka prosvjedovala protiv takvoga stanja. Pisac toga doba otvoreno je postavio pitanje: »Čemu služi takav parlamenat, kad nema nikakve vlasti i kad je samo stroj za glasanje. Zato ga valja uništiti.« A god. 1698. Molyneux pitao je u svojoj knjizi ovako: »Da li Irska može biti vezana aktima jednog sabora, koji zasijeda u Engleskoj«? — poričući Engleskoj pravo na vladavinu zelenim otokom. Ta je knjiga odsjev mišljenja obrazovanih krugova toga doba. Djelo je imalo ogroman uspjeh i uzbudilo i engleski sabor, te je bilo osuđeno i spaljeno. Ideje Boltona i Molyneux-a stvorile su — tek 1760. — raspoloženje za reformu parlamenta.

Irska je vrlo osiromašila i postala pasivnom. Moć asimilacije u Irskoj očitovala se na taj način, što su djeca Cromwellovih vojnika zaboravila engleski, a vojnici Vilima III, postali katolici. Engleska je promijenila politiku i ostavljala papiste — ma što stajalo — u neznanju i ovisnosti i osigurala protestantsku hegemoniju nad otokom. Pomogla joj je običajna metoda irske podijeljenosti i organizacija dvostrukog sistema progona.

Opći način tlačenja ticao se svega naroda i katolika i protestanata a posebni način samo katolika, gdje su se Irci protestanti i Englezi ujedinili u mržnji protiv papizma i čuvanju zajedničkih interesa.

Opći način tlačenja osnivao se na tome, što je Irska protivan narod Engleskoj i treba je tlačiti ekonomski. Tako je nizom zabrambenih zakona do sredine 18. v. uništena trgovina i obrt Irske, a napose cvatuća industrija lana.

Četiri zakonodavna tijela viječala su desecima godina na usavršavanju kaznenih zakona za Irsku. Uzroci su bili isključivo religijske prirode. Htjelo se silom učiniti od katolika protestante. Zakletva na supremaciju bila je uvjet za postignuće građanskih i političkih prava. Ti su se zakoni ticali i ulsterskih presbiterijanaca, čija je vjeroispovijest branila ovu zakletvu. Ovi su zakoni posredno postizavali svoju svrhu. Odgovornost za to pada na anglikanski kler, koji je upravljao politikom Irske skoro cio jedan vijek. Cilj im je bio da stave irske katolike izvan zakona. Stari zakoni, koji je upravljao politikom Irske gotovo cio jedan vijek. Cilj suspendirani, ali ne ukinuti. Svi kat. biskupi bili su zatočeni i postojala je opasnost, da će izumrijeti generacija katoličkoga klera. Takav svećenik, koji je još ostao, morao je položiti zakletvu odricanja i kauciju, da pretendent nema prava na krunu. Sankcija je bila deportacija, a u slučaju povratka — smrt.

Svećeniku je bilo zabranjeno, da napušta grofoviju, da vrši službu Božju izvan svoje župe i bez vanjskih znakova. Zvona, odijelo, vjersko sudovanje, ograđivanje crkve, — bili su razlozi za deportaciju. Tako progonjenom kleru — nuđen je prelaz na protestantizam, u kom slučaju progoni prestaju — a apostata dobiva i penziju od 40 livr. sterl.

Za vjernike stanje je bilo nešto lakše. Na njih se nije primjenjivao zakon konformiteta (od 1553.), koji je zabranjivao vršenje katoličkog kulta i predviđao vrlo stroge kazne za sve one, koji ne bi ispovijedali anglikanski kult (zatvor, doživotno zatočivanje) te su vjernici mogli prisustvovati bogoslužju, ali ne i hodočašću; učešće u hodočašću, ophodu i sl. kaznilo se šibanjem.

Irski sabor prihvatio je 1723. težak zakon protiv katoličkog klera, ali ga engl. sabor, koji je bio taktičniji, nije odobrio.

Katolički kult vršio se potajno. Ipak se trpio u nadi, da će ga se katolici ostaviti. Anglikanski kler nametnuo je desetinu katolicima. To se smatralo dobrim sredstvom, da se katolike odvrne od vjere otaca.

Irska djeca nisu se silila da idu u protestantske škole, ali su katoličke škole bile zabranjene. Svi katolički učitelji

su izagnani iz zemlje. Kat. odgoj je bio onemogućen. Irski mladić nije se mogao posvetiti javnim zvanjima: vojsci mornarici, upravi, sudstvu, a od slobodnih zvanja mogao je postati samo liječnikom, ali ne i odvjetnikom. Katolik nije imao pravo sticati nekretnine. Mogao je postati zakupnikom, da zaradi tek trećinu plodova. U trgovini i industriji priječio se svaki rad katolicima. Katolik kao trgovac nije mogao steći članstvo u korporaciji. Morao je naprotiv plaćati takse, od kojih su protestanti bili oslobođeni. Kao obrtnik nije smio katolik da drži više od dva naučnika. Nije smio uzeti zemljište za radionicu. Kao gospodar nije smio da drži konja vrijednijeg od 5 livra, jer bi ga u tom slučaju vojska rekvirirala ili bi ga morao prodati protestantima.

Mladi Irac mogao je postati samo nadničarom. Njihove radove mogli su preuzeti protestantski radnici. Nadničar katoličke vjeroispovjesti, koji ne bi htio raditi na katolički svetac, bio bi strogo kažnjen. Katolik, koji bi se htio ženiti, imao je sijaset neprilika. Protestantkinju nije mogao uzeti, ako ne bi prešao na protestantizam, inače bi slijedila nevaljanost braka i smrtna kazna za svećenika, koji ih je vjenčao. Ali kad je to učinio protestant imao je pravo na miraz od svojih roditelja. Za slučaj, da je stariji, dobio bi sav imetak svojih roditelja. Od časa konverzije i roditelji bi bili tek njegovi zakupnici. Nije postojalo nasljedstvo ili darovanje između živih od strane jednog protestanta u korist katolika. Nasljedstva katolika dijelila su se među svu djecu u svrhu beskonačnog cjepkanja posjeda. Katolik, u oporuci ili na samrti, nije mogao ostaviti svojoj malodobnoj djeci katolika tutora, nego je tutorom bio obvezatno imenovan protestant i djeca odgajana protestantski.

Sve ono, što bi moglo obogatiti katolika bilo je brižljivo zabranjivano i svakog onog, koji bi bio sumnjiv, nije bilo samo dopušteno, nego je to bio zakon, da ga se osiromaši i uništi.

Za prijavu neregistrovanog svećenika dobivao bi prijavljivač 20 livra, a za biskupa 50 livra. Tako se rodilo zvanje lovaca na svećenike.

Gotovo cio jedan vijek, bili su katolici izvrgnuti ovakovome zakonodavstvu. Međutim željeni cilj nije se postigao: vjerska poduka držala se po kućama, katolički kult vršio se potajno, a broj otpada bio je neznatan. To zakonodavstvo prouzročilo je veliku emigraciju. Katoličke velesile obrazovale su svoje čete od Iraca. Spomen na »Irsku brigadu« bio je slavan. Juraj II. u bitci kod Dettingena 1743. rekao je: »Prokleti zakoni, koji su me lišili ovakvih podanika.«

Irci u zemlji postadoše parijama. Lišeni vođa, — jer su se bogatiji slojevi iselili — nalazili su se u stanju helota. Ova tragična epoha je epoha degeneracije irske rase. Glad je stalno slijedio barem četiri puta u dvadeset godina. A sa bijedom Irskom se uvelike širio kriminal.

Usprkos protestantskoj supremaciji nad katolicima i među protestantima, u Irskoj je bilo veliko nezadovoljstvo. Protestanti su sudjelovali u progonu svojih zemljaka, ali su bili podvrgnuti sebičnim zakonima, zapovijeđenim iz Londona. Sredinom 18 v. (oko 1750.) pojavi se jak pokret otpora protiv Engleske.

Zakonodavne mjere dovele su obrt i trgovinu zemlje do propasti te su i protestanti počeli uviđati, da između svih stanovnika iste zemlje, postojale kakve mu drago razlike rase, vjere ili mišljenja — postoje zajednički interesi i bliske veze i da narodna solidarnost nije prazna riječ. Tako se i među protestantima pojavila stranka »irskih interesa«, koja je tražila zakonodavnu autonomiju Irske i protivila se daljnjem iskorišćavanju zemlje.

Protestantski napori nisu uspjeli, jer ih nisu poduprli i katolici. Tada je Swift napisao glasovita pisma od Drapiera. Tako su katolici našli potpore u redovima samih svojih tlačitelja.

Mnogi protestanti složili su se s Grattanom, koji je bez prestanka ponavljao: »Protestanska Irska ne će biti slobodna, sve dok katolička Irska bude zarobljena.« Katoličke mase dobit će tako vođu, da traži narodna prava i promatrat će, kako pada komad po komad legislativne zgrade, tako brižno sagrađene kroz prošli vijek.

Rad »Patriota« doveo je do obnove sabora, koji nije radio već više godina. Glasanje o »Octennial Act-u« od 1768., koji je ograničio trajanje punomoći parlamentu na 8 godina, donijelo je potpunu promjenu u karakteru irskog sabora. Dotada, zastupnici, birani doživotno, nisu se brinuli za narodno mišljenje. Od tada, morali su da predstavljaju to mišljenje zbog opasnosti da ne izgube svoj položaj zastupnika. Protestantski puk, koji je jedini imao pravo glasa, poslao je u sabor velik broj pristaša novih ideja.

PROF. FRAN ŠOJAT:

STARA I NOVA RUSIJA

Pseudomorfoza Rusije; Tolstoj i Dostojevski*)

Današnja Rusija posljedica je **petrinizma**, to jest: djelovanja Petra Velikoga, koji je na staroj pravovjernoj Moskovitiji širom otvorio i vrata i prozore, da u nju naglo i prenaglo dune zapadnjaštvo. Tako nastupa pseudomorfozu Rusije, koja je sad dosegla svoj vrhunac.

Ruska narodna junačka priča i pjesma »Bylina« dosegne svoju kulminaciju sa knezom Vladimirom (oko 1000.) i njegovom »Tafelrunde«, pa s junakom Iljom Muromcem. Sva golema razlika između ruske duše i faustovske duše Zapada leži već u ovim ruskim pjesmama i pričama, pa u »istovremenim« o kralju Artusu, o Ermanarihu, o Siegfriedu i Nibelungima. Merovinško doba Rusije započima padom tatarskoga gospodstva za Ivana III. (1480.) i vodi preko zadnjih Rurikovića i prvih Romanova sve do Petra Velikoga (1689.—1725.). Ono posvema odgovara vremenu od Klodviga (481.—511.) pa do bitke kod Testri-a (687.), po kojoj su u Franačkoj preuzeli vlast Karolinzi. Tko pročita franačku povijest Grgura turskoga, pa starovjersku rusku povijest Karamzina, pogotovo povijest Ivana Groznoga, Borisa Godunova, Sujskoga, taj će se uvjeriti o vanrednoj sličnosti ovih dviju povijesti. Na moskovitsko doba velikih bojarskih rodova i patrijarha, za kojeg se neprestano bori jedna staroruska stranka protiv prijatelja zapadnjačke kulture, slijedi poslije osnivanja Petrograda (1703.) pseudomorfoza, koja je rusku dušu silom ugurala u tuđe forme najprije visokog baroka, tada »prosvjete«, i tada 19. stoljeća. **Petar Veliki postao je zla kob Rusije i Rustva.**

Primitivni carizam Moskve jedina je forma, koja još i danas odgovara Rustvu; ali taj je u Petrogradu lažno pretvoren u dinastičku formu zapadne Evrope. Težnja za svetim jugom, za Bizantom i za Jerusolimom, koja je ležala

*) Prema Spenglerovom djelu: Der Untergang des Abendlandes.

duboko u dušama svih Rusa, pretvori se u istančanu diplomaciju s pogledom prema Zapadu. Na požar Moskve — na taj simbolički veličajni čin jednoga pranaroda, iz kojeg govori makabejska mržnja protiv svega tuđega i inovjernoga, — slijedi ulaz Aleksandra u Pariz, sveta alijansa, položaj Rusije u koncertu evropskih velikih sila. Narod, čije je određenje bilo, da još kroz generacije ahistorijski živi, bude silom gurnut u umjetnu i nepravu povijest, koje duh ni na koji način nije moglo razumjeti Prarustvo. Uneseni budu kasna umijeća i znanosti, prosvjeta, socijalna etika, materijalizam kozmopola, premda je u ovo doba religija bila jedini jezik, kojim se Rusi sporazumijevahu. U zemlji bez gradova ugnijezdiše se sad gradovi tuđega stila kao kakovi čirovi na zdravu tijelu. Oni su bili lažni, nenaravni, nevjerojatni do u srž svoju. »Petrograd je najapstraktniji i najumjetniji grad na svijetu...« kaže **Dostojevski.** Ovako su sablasno i nevjerojatno ležali helenistički sjajni gradovi posvuda po aramejskoj seljačkoj zemlji.

Sve što je sad unaokolo nicalo i nastajalo, proživljavao je pravi Rus kao otrov i laž. Apokaliptička mržnja ustremi se protiv Evrope. A »Evropa« bilo je sve, što nije bilo rusko, i Rim, i Atena, baš kao što su nekad za magičnog čovjeka bili antikni, poganski, đavoljski Egipat i Babilon. »Prvi uvjet oslobođenja ruskog naroda i Rustva jest: iz svega srca, **iz sve duše mrziti Petrograd!«, piše 1863. Aksakov** Dostojevskome. Moskva je sveta, Petrograd je satanski. Petar Veliki prikazan je u jednoj pučkoj legendi kao Antikrist. Baš tako se govori u svima apokalipsama aramejske pseudomorfoze, u knjizi Danijela i Henoha u makabejsko doba, pa sve onamo do objavljenja Ivanova, do Baruha i Ezre iza razorenja Jerusolima, protiv Oniliona — Antikrista, protiv Rima — te babilonske bludnice! — protiv gradova Zapada, s njihovim ledenim duhom, s njihovom raskoši, protiv čitave antikne civilizacije. Sve što nastaje, lažno je i nečisto: i ovo razmaženo društvo, produhovljeno umijeće, socijalni staleži, tuđa država sa svojom civilizovanom diplomacijom. pravosuđe i uprava. Nema veće opreke nego što je ona između židovsko-kršćanskog i antiknog nihilizma, nego što je ona između ruskog i zapadnjačkog nihilizma: između mržnje protiv svega tuđega, što već u utrobi matere truje još nerođenu kulturu, i gađenja pred vlastitom kulturom, koje se čovjek već preko grla zasitio. Najdublji religiozni osjećaj svijeta, metafizičko sanjarenje i čežnja stoje na početku svake povijesti; do bola potencirana duhovna jasnoća stoji na koncu svake povijesti. U ovoj ruskoj pseudomorfozi miješa se ovo oboje. »Svi sad na cestama,

putovima, trgovima razmišljaju o vjeri...« — kaže **Dostojevski.** Ovo bi se bilo moglo kazati o Jerusolimu, i o Ederi. Ovi mladi Rusi, prije rata, muževi, blijedi, uzbuđeni, smotani čučeći po kutovima uvijek su zabavljeni metafizikom, sve promatraju očima vjere, pa makar se radilo o izbornome pravu, o kemiji, ili o studiju žena; to su Židovi i Prakršćani helenističkih gradova, koje Rimljanin promatra uz toliki porug, uz toliku odvratnost, ali i uz toliki očajni strah.

U carističkoj Rusiji nije bilo građanstva, **nije uopće bilo pravih staleža; bilo je samo seljaka i »gosudara«,** kao i u franačkoj državi. »Društvo« je bilo svijet za sebe, ono je bilo produkt zapadnjačke literature, bilo je nešto tuđe i griješno. Ruskih gradova nije bilo. **Moskva** je bila »burg« ili »pfalz«, — Kremlj, oko kojeg se prostrlo ogromno tržište. To je bio prividan grad, koji se ugurava u krajinu; i svi drugi »gradovi« na tlu majčice Rusije tu su samo porodi dvora, uprave, trgovaca; ali ono, što u njima živi, to je literatura, koja je na svojoj površini postala put i meso, to je »inteligencija« s načitanim problemima i konfliktima, a u dubini svojoj to je iskorjenjeni seljak, seljački svijet sa svojim metafizičkim strahom, tjeskobom i bijedom, sa stalnom nostalgijom za dalekom zemljom, sa gorkom mržnjom protiv kamenita staračkoga svijeta, u koji je ruskoga čovjeka domamio i silom ugurnuo Antikrist. Sve je to doživljavao Dostojevski zajedno s tim iskorjenjenim seljačkim svijetom. Moskva nije imala svoje vlastite duše. »Društvo« u Moskvi imalo je zapadnjački duh; a dolje — u puku — drhtala je duša zemlje. Između ova dva svijeta nije bilo razumijevanja, nije bilo opraštanja, nije bilo posrednika. Hoćemo li ma i malo razumjeti dvije žrtve ove pseudomorfore, to moramo uzeti da je **Dostojevski seljak, a Tolstoj čovjek kozmopole, čovjek** »društva«. Onaj prvi nije se na unutarnji način nikad mogao otkinuti od zemlje; ovaj drugi nikad je nije mogao naći, ma da ju je očajno tražio.

Tolstoj je Rusija koja je netom prošla; Dostojevski je Rusija koja će doći. Tolstoj je sa čitavom svojom dušom, sa svom svojom unutrašnjošću povezan uz Zapad. On je veliki branitelj Petrinizma, ma da ga negira. Njegova silna mržnja govori protiv Evrope, od koje se on sam ne može nikad osloboditi. On Evropu mrzi u sebi; on mrzi sebe. Po tome je on postao ocem boljševizma. Sva nemoć toga duha i **»njegove«** revolucije od 1917. govori iz ostavljenih scena: »Svijetlost svijetli u tami«.

Ove mržnje **Dostojevski** ne poznaje. On je i sve Zapadnjaštvo obuhvatio strastvenom ljubavlju. »Ja imadem dvije domovine: Rusiju i Evropu!« Za njega sve ovo —

Petrinizam i revolucija — gotovo nema nikakve zbiljnosti. Iz svoje budućnosti gleda on kao iz neke daleke daljine preko svega toga u drugu daljinu. Njegova je duša apokaliptična, puna čežnje, očajna, ali sigurna ove budućnosti. »Ja ću poći u Evropu« — kaže **Ivan Karamazov** svome bratu Aljoši, »ja znadem da polazim na jedno groblje; ali znadem i to, da polazim na najdraže groblje. Dragi pokojnici ondje leže pokopani; svaki kamen nad njima priča o jednome tako žarko provedenome životu, o tako strastvenome vjerovanju u vlastita djela, u vlastitu istinu, u vlastitu borbu, u vlastitu spoznaju. I ja znadem, da ću pasti nice, da ću cjelivati ove kamenove, i da ću nad njima plakati.«

Tolstoj je velik i leden razbor; on je »prosvijetljen«, on je »socijalan«. Sve, što on oko sebe gleda, poprima kasnu, kozmopolsku, zapadnjačku formu problema. Dostojevski uopće ne zna, što su to problemi. Tolstoj je snažan događaj unutar evropske civilizacije; on stoji u sredini između Petrinizma i boljševizma. **Ni Petrinizam, ni Tolstoj, ni boljševizam nisu nikad ugledali rusku zemlju.** Protiv čega se oni bore, oni to i opet priznavaju već po načinu svoje borbe. To nije apokaliptika, to je ledena duhovna opozicija. Tolstojeva mržnja protiv vlasništva jest nacionalno-ekonomske prirode; njegova mržnja protiv »društva« jest socijalno-etičke prirode; njegova mržnja protiv države jest jedna politička teorija. Odatle njegov silni uticaj na Zapad. On u neku ruku spada uz Marksa, Ibsena, Zolu. Njegova djela nisu Evanđelja, već kasna duhovna literatura.

Dostojevski ne pripada ni kome, ako ne apostolima Prakršćanstva. Njegove »Demone« proglasi ruska inteligencija konzervativnima. Međutim: sam Dostojevski uopće ne vidi ove konflikte. Za njega uopće ne postoji razlika između konzervativna i revolucionarna: ovo je oboje zapadnjačko. Takova duša, kao što je njegova, gleda preko svega toga u daljinu. Stvari »ovoga svijeta« čine se njoj tako neznatne, da ona ne polaže nikakova značenja na njihovo poboljšanje. Ni koja religija ne ide za time da popravi svijet činjenica. Dostojevski, kao i svaki pravi Rus, ove činjenice i ne vidi; oni žive na nekome drugome, metafizičkome svijetu, koji leži s onu stranu »ovoga svijeta«. Kakova posla s komunizmom imade patnja jedne duše? Dostojevski već živi u zbiljnosti nekog religioznog stvaranja, koje će sad — nadoći... Njegov Aljoša izuzet je ispod svake literarne kritike, pa i ruske. Njegov Krist, kojeg je uvijek htio pisati, bio bi postao Evanđelje, kao što su Evanđelja Prakršćanstva, koja stoje posvema izvan svake židovske i antikne literature. Tolstoj je majstor zapadnoga

romana — Anu Karenjinu nije dostigao ni jedan drugi roman — baš kao što je on i u seljačkoj surki samo muž »društva«...

Ovdje se sukobljuju početak i konac. **Dostojevski je svetac, Tolstoj je samo revolucionar.** Samo od njega kao pravoga nasljednika Petra Velikoga, proizlazi boljševizam, i to nipošto ne kao neka suprotnost ovome, već kao posljednja konzekvenca Petrinizma, kao potpuno poništenje svega metafizičkoga po socijalnome. Baš poradi svega toga boljševizam je samo nova forma pseudomorfoze na ruskome narodu, na Rustvu; on je posvema protivuprirodan, pa prema tome protivulogičan i protivuetičan.

Ako je osnivanje Petrograda prvi čin Antikrista, to je poniženje »društva«, koje je u Rusiji stvorio baš Petrograd, po »društvu« samome drugi čin Antikrista. Tako je to moralo, tako to mora na unutarnji način osjećati rusko seljaštvo, svaki pravi Rus. **Boljševici nisu narod**, oni nisu ni jedan dio naroda, oni su talog i najniži sloj »društva«, posvema tuđi Rustvu, posvema zapadnjački baš kao i ovo »društvo«, ali i od ovoga »društva« nepriznati. Baš zato i jesu puni i prepuni žučljive mržnje svih »niskih«... Sve je to kozmopolsko, sve je to civilizovano, sve je to umišljen »napredak«, sve je to ruska literatura, koja o sloboštinama, pa o »popravku« najprije sanjari romantički, a onda nacionolno-ekonomski. Pravi Rus sljedbenik je Dostojevskoga, jer je i sam jedan dio Dostojevskoga. Da boljševici — koji u Kristu gledaju i vide tek nekakova socijalnoga revolucionera, kakovi su i oni sami — nisu duhovno tako plitki, oni bi u Dostojevskome bili upoznali svoga pravoga protivnika.

Između ,rada' za svoje vlastito bogatstvo, i ,rada' za opću udobnost nema velike razlike: sve je to ono ,izvanjsko', za koje Krist nije imao smisla. »Podajte caru carevo, a Bogu Božje!«... Religija je skroz naskroz metafizika, reli gija je život u nadčulnome, pa gdje nedostaje snage za ovakovu budnost, gdje nedostaje snage da se u ovo i samo vjeruje, tu je konac svake prave religije. Prave religije nestaje u svima kasnima gradskim vremenima, a posvema je uguši civilizacija kozmopola. Religija se ne može nadomjestiti tako zvanim »humanim« osjećajima; metafiziku ne možeš zamijeniti tako zvanom »socijalnom etikom«. »Čovjek mora služiti ili Bogu ili mamonu!« Mora da postoji nešto, prema čemu sve ovo ,zemaljsko' — i bogatstvo, i siromaštvo — iščezava u ništa. Ni koja vjera još nikad nije uzmogla opovrći vjeru. **Neposredno i nepomirljivo stopiše se jedan protiv drugoga svijet Istine i svijet činjenica u onoj**

jedinstvenoj sceni najveličajnije tragike čovjekove: Isus pred Pilatom. Što je Istina? — Što je zbiljnost?

Ovaj svijet, činjenice ovoga svijeta za Pilata su sve, za Isusa nisu ništa. Religija ne može i ne smije inače nastupiti prema historiji i njezinim moćima; a ako drugačije nastupi, onda to više nije religija, onda je ona sama potpala pod vlast historije, pod vlast mamona...

»Moje carstvo nije od ovoga svijeta!« **Ovo je posljednji smisao onoga silnoga časa, kad stadoše jedan nasuprot drugoga Isus i Pilat.** Taj čas traje uvijek, i trajat će uvijek; taj čas ne može nitko, ne može ništa ukloniti iz svijeta... Religija je puna metafizike i ništa drugo: »Credo, quin absurdum!« — »Vjerujem, jer je apsurdno!«... U nauci o ćudoređu gledati posljednji cilj religije znači: nemati pojma o religiji, znači zapasti u »humano« filistarstvo »prosvjete«...

Po svemu tome i opet je golema razlika između Dostojevskoga i Tolstoja. **Tolstoj,** zapadnjački građanin, vidio je u Kristu samo socijalnog etičara, pa je prakršćanstvo snizio na neki socijalno-revolucionarni pokret, a to toga radi, jer u njega — u Tolstoja — nije bilo dubine metafizičke snage, nije bilo snage posvemašnjeg odricanja; **Dostojevski,** koji je u premnogim časovima bio pravi **svetac,** nije nikad ni pomišljao na »socijalna pitanja«, — jer što bi to pomoglo duši, da se ukloni privatno vlasništvo?... Dostojevski, dakle, nije nikad zapadao u naučeno zapadnjaštvo, »humano« filistarstvo »prosvjete«, u njega je uvijek duboka metafizička snaga, u njega je uvijek puna snaga posvemašnjeg odricanja... Zato i samo zato Dostojevski je pravi Rus, snažan odraz ruske duše, ruskoga naroda. A na ovaj su narod boljševici — prožeti do u srž svojom sektarskom, zapadnjačkom, kozmopolskom civilizacijom — grubom i prostačkom silom nabacili ovu pseudomorfozu, koja je posvema tuđa, posvema strana, posvema oprečna duši ruskoga naroda. Zato i samo zato dogodit će se boljševicima ono, što o njima vidovitom svojom snagom u »Demonima« pretskazuje Dostojevski... Svaka revolucija dosada proždrla je svoju najmiliju djecu, *pa tako će i ruska revolucija proždrijeti svoju najmiliju djecu — boljševike.* Pseudomorfoza, grubom i surovom silom nametnuta Rustvu i ruskom narodu po tuđinskim »samozvanicima«, polomit će se u sebi i sama po sebi, jer je ona djelo Antikrista. Slijedeće tisućljeće ruskoga naroda ne će pripadati ni Petrinizmu, ni Tolstoju, ni boljševizmu, ono će pripadati *Dostojevskome.*

*

Tako, po prilici, raspreda o svemu tome Spengler u svojoj knjizi: »Der Untergang des Abendlandes«. Iznio sam ovdje ove misli Spenglerove, jer i kod nas imade već sva sila »humanih« filistara »prosvjete«, koji si umišljaju da su barem nekoliko vjekova poskočili pred »glupavim natražnjacima«, što vjeruju u Kristovu: »Ja sam Put, Istina i Život!« Ovi »napredni i prenapredni« veličaju dimnjak i sirenu tvornice, a žabljom se naduvenošću rugaju tornju Hrama Božjega i lelujanju zvonjave sa toga tornja, koja čovjeka zove na Molitvu...

Onamo od »vijeka prosvjete« pa preko svih »revolucija«, što ih proživljaju brbljava Evropa i sav »Zapad« satanski grohoće Antikrist i navlači i na brbljavu Evropu i na sav »Zapad« luđačku kapu. Satanska, do očaja kšeftarska civilizacija kozmopolskih apokaliptičkih »babilonskih bludnica«! — obavila je sumornim, zamazanim plaštem pseudomorfoze brbljavu Evropu i sav grajzlerski Zapad... Nema vjere, nema ljubavi, nema nade; nema misli, nema riječi, nema čina; nema logike, nema etike, nema morala... Sva brbljava Evropa, sav Zapad pretvorili se u jednu jedincatu »tvornicu«, u jedan jedincati vašar prokletoga kšeftarenja... »Trgovci i mijenjači novca«, koji Hram Božji — dušu čovjekovu — pretvaraju u »spilju razbojničku«, igraju glavnu ulogu, a povlađuje im »napredna« i »prosvijetljena« amorfna masa kozmopola...

F. GLAVINIĆ:

MISLI O NACIONALIZMU

Nacionalizam spoznaje u naciji nešto stvaralačko.

Nacionalizam je općenito osjećaj prema svijetu, proizašao iz krvlju i sudbinom utvrđenog određenja nacije.

Nacionalizam ne poznaje sumu pojedinaca, kolektivnih ljudi, nego cjelinu pojedinaca, hrvatskog, njemačkog, romanskog, ruskog, anglosaskog i kineskog čovjeka.

Nacionalizam kao snaga duše je izražaj Boga. Bog ima za svoj cilj mnoge puteve, koji vode preko brda i dolina, od borbe do mira. Ne preostaje drugo, nego ići tim putevima. To je naša sudbina. To nije fatum ili kismet, nego predviđeno određenje, u kome je i naša volja i naše djelovanje predviđeno. Sudbinu se može zanijekati, ali je se ne može maknuti.

Nacionalizam — to je uvijek neka duševna vrednota i snaga neke supstance, koja se ne može dalje analizirati.

Ako se na temelju povijesti, kulture, zemlje i jezika neki narod obrazuje u državu, ili barem želi da je osnuje, onda nastaje n a c i j a.

Ako se stopi ono, što je iskonsko prema instinktu, sa svijesnim u području suđenih doživljaja, nastaje n a c i o n a l i z a m.

Nacionalizam se pokazuje u političkom, kao i u umjetničkom vladanju nacije. On se osjeća isto toliko u jeziku, koliko u kojem ornamentu ili melodiji.

Imperijalizam, iskorišćivanje, kapitalizam — sve su to očitovanja sile. Pravi nacionalizam, kao osjećaj najintimnije veze sa svim dijelovima narodne zajednice, isključuje svaku nepravednu silu; on je zato protiv imperijalizma, iskorišćavanja i kapitalizma.

Naš nacionalizam je hrvatstvo. On nije vezan na geografske granice.

Nacionalizam posjeduje najjače snage u organskom rastu vlastite nacije.

Nacionalizam je elemenat života.

Nacija se predstavlja izborom svojih najboljih.

Posljednji cilj najdaljeg dogleda nije besklasna internacionala čovječanstva, nego u oštroj borbi iskušana zajednica-nacija.

Nacionalizam uključuje polove najoštrijih protivnosti, ali ne podnosi nikakva protivurječja.

Borba je otac događaja, ali majka je ljubav.

Rasa stoji na kraju, a ne na početku povijesti.

Što se dogodi izvan nacije, to je negativno.

Nije održanje tjelesnoga života pretpostavka života, nego pripravnost žrtvovati svoj život.

Odlučne i važne stvari ne mogu se dokazivati niti diskutirati. One se mogu samo vjerovati.

Svrhe imaju uspjeha. Smisao traži učinak.

Karakter je vrijedniji od intelekta. Djelo i žrtva su važniji od sreće i užitka.

Pravo je iskonski nagon. Pravednost je intelektualno, svrsishodno iznašašće.

Historijski materijalizam je najveća protivnost nacionalizmu.

Samo unutar nacije može pojedinac doći do svog najvišeg razvitka. Ličnost može da postoji samo u naciji i po naciji.

Nacionalizam vidi najprije naciju, a tek onda pojedinca u njoj.

KNJIŽEVNOST

JURAJ JURJEVIĆ:

MOJA MAJKA

Moja je majka prerano udovica postala.
Oca pokosila rano teška bolest u grudima,
A jadna majka s nas šestero djece ostala
Da ju je bilo žao Bogu i ljudima.

S tugom i brigom u srcu kopala je polje;
Zorom i mrakom produljila je svoj radni dan.
Samo da bi nama sirotama bilo bolje,
Žrtvovala nam je svoj zalogaj i svoj san.

Galicom je škropila loze, sadila zelje,
Brinula se, da maslina što bolje rodi,
Po slaboj zemlji sijala pšenicu uz želje:
Da joj se od tuče i suše ništa ne dogodi.

Na leđima nosila teška bremena drva
(Jer nije imala živine da ju uprti),
U mũci i trudu bila je u selu prva:
Znala je da su ljudi na milosrđu škrti...

I svih je odgojila, dvojicu školovala.
Odrasli smo i mogli jadnoj pomoći.
Al' majka-mučenica kratko je bolovala,
Pa nas ostavila jednog dana u ponoći...

GABRIJEL CVITAN:

KARMELA

I.

Upravo kada je učiteljica Karmela ulazila u školu, sustiže je listonoša i uruči joj pismo. Čim pogleda adresu, razvedri se i prošapće: »Od moga Jurice!« Uvojak crne kovrčave kose digne s lica i zatisne za uho, pa, držeći pismo u ruci, pobrza sitnim koracima u razred.

Vedro i sunčano jesenje popodne visjelo je nad selom. Pod strehom su nešto živo raspravljale laste. Maistral je plesao po selu, žuborio u krošnjama i kucao o staklo. Sjedajući za katedru Karmela pogleda na sat.

»Još pet minuta. — Da vidim što mi piše moj dragi, braco. Davno se seki nije javio!«

Nožićem, pomnjivo, razreže omotnicu. Vadeći list prsti su joj lagano podrhtavali. Neka nejasna slutnja ispuni joj dušu i oči nabubre suzama. Baci omotnicu na stô, upilji pogled u oštri bratov rukopis, i počne, šapćući, čitati:

»Draga sekice! Zadnji ispit odlično sam položio. Sad sam svoj čovjek. Hvala Ti na svemu! Još nešto (što će Te veseliti) ovih dana se ženim. Ne čudi se što Ti nikada prije o tome ništa ne spomenuh, odlučio sam se u posljednji čas. Ona je kćerka ovdašnjeg uvaženog liječnika. Njegovom zaslugom imam u izgledu sjajno mjesto, koje ću, poslije vjenčanja, sigurno dobiti. Kako vidiš, Tvoj Jurica zna što radi. Uvijek treba misliti na budućnost . . .«

Tanki glas školskog zvona uleti u razred. Na dvorištu nasta graja, cika i žubor dječjih glasova. Kroz hodnik se gurala djeca, kao bujica navirala na vrata i razlijevala se po klupama. Jednom dječačiću za kvaku od vrata zapne prslučić i u onoj gužvi i natiskivanju jedna strana ostade kao barjak na kvaki, a on plačući, gola trbušića, nađe se pred stolom. Karmela ga začuđeno pogleda. Nastojala je da shvati, što je tome djetetu, ali nikako da uhvati nit mislima. Buljila je u goli trbušić, koga je dijete skrivalo rukama, ali nije vidjela ništa. Juričino pismo zaokupi joj cijelu pažnju, pobrka misli. Napokon se sjeti da je ona u školi. Žagor dječjih glasova bivao je sve jači. Digne se i dade znak za molitvu. Sklopivši kao dijete ruke i sama je usrdno molila nastojeći raspršiti klupko zamršenih misli.

Nekoliko puta uzastopce pročitala je pismo. Djeca su tiho izrađivala svoje zadatke. Učini joj se da je u razredu premalo svijetla i naredi da se otvore svi prozori. Mlazovi sunca zapljušte u sobu i zlatom porube klupe. Djeca se uskomešaše. Ona ode do prozora i pogleda napolje. Pred njom se dizala stara, grbava murva i vršcima granja milovala školske zidove. U krošnji su veselo čivkali vrapci, siiazili često na zemlju i kupali se u prašini.

»Pa ja bi se morala veseliti... Jurica je svršio, i ženi se, Katica je sretna, a Marinko — i on će se sigurno oženiti u Americi, jer piše, da mu je dobro i niti ne misli na povratak. Svi su zadovoljni. Zašto sam ja — ja najstarija — ja »njihova majka« danas tužna. Izašlo je sve onako kako sam željela. Bože, Bože, zašto mi je danas tako teško... Oh, to moje srce...

Izvadi maramicu, okrene se i obrisa suze koje zasvijetliše na obrazu. I najednom, ni sama ne zna kako, počne jecati. Sjede. Pokrije lice rukama, da ne uznemiruje djecu. Ali djeca su vidjela: suze su curkom tekle i kapale na stô. U razredu nastane grobna tišina. Djeca su prestrašeno gledala dobru svoju učiteljicu, koja je plakala. Neke djevojčice i same se toliko rastužiše da počeše glasno jecati, oborivši suzama kao kišom. Možda bi doskora cijeli razred udario u jecanje da Karmela nije ustala, naredila da izvade čitanke i čitaju.

I sada, dok su djeca pjevuckajući glasno čitala i u razredu vladala prijašnja mirnoća, pred Karmelom se kao u filmu počne razmatati vrpca njezina života.

II.

Na jednom dalmatinskom otoku stisnulo se njezino malo seoce. Kućice, pokrivene pločom, uspele se na kamenu visoravan i odatle kroz masline i smokve gledaju na more. U primorju i na otocima sve su kuće okrenute moru. Mali prozorčići, povazdan otvoreni, zure u daleku pučinu, love brodovlje, smiju se galebovima. U napuklim lancima raste fijola, bosiljak, mažurana, miriše neven i garoful. Djevojke, zalijevajuć cvijeće, tiho pjevaju, pasu svoje crne oči po daljinama i čeznu za milovanjem. Pred kućom grana se murva i bajam, a u zidu vrta miriše lovorika.

U takvoj jednoj kućici rodila se Karmela. Otac, u mladosti mornar, do dvadeset i pete godine obađe sve kontinente. Pršted nešto, oženi se i okući. Poslije ženidbe ostavi

oceane i poče trgovati vinom. Vino je kupovao najprije po mjestu, a onda po svem otoku i slao u Prag kamo je često putovao. Posao dobro napredovao, selo je o njemu na daleko pričalo, ponosilo se njime.

Tvrd i škrt je vapnenac tamo, ali žilave otočke ruke iscijede iz njega dosta vina i ulja. Nema obilja, ma živi se opet pošteno i nezazorno. Otočanin zna i gladan od usta otkidati. Opet se čuje pjesma i molitva. A nedjelja je zaista blagdan srca, gozba duše, dan sunca i mirisa...

Karmelino djetinjstvo nije ni u čem oskudijevalo. Otac je donosio kruha i ruha i svakog blaga božjega. Kuhali su oni meso u obične dane, a to je po otočkim selima i na blagdane rijetkost. Tamo je riba glavni, a kod većine i jedini smok. I nošnjom se Karmela odvajala od svojih vrsnica. Nosila se po gospodsku, jer je tako otac htio. Majka se nije smjela protiviti, premda je bila za »lipu starinsku nošnju«.

»Nemoj, moj Toni, gospoditi dicu«, znala bi reći, »Bog zna šta možemo još dočekati!«

Dobra i bogobojazna Mare Tonova strahovala je za sreću svoje djece. Svako rasipanje, govorila je, izaziva srdžbu Božju. Poslije obilja često nastupa glad i nevolja. Zato su je veliki muževlji dobici više žalostili nego radovali. Po cijele noći nije mogla usnuti. Neka čudna slutnja, neka tužna misao izjedala joj srce. Počela je nagovarati svoga Tona da više ne trguje, jer po njezinu mišljenju, nijedna trgovina ne vodi se baš ništa po Božjim zakonima. Muž joj se samo smijao i darivao je zlatnicima.

Rasla je tako Karmela. Bila je ljupka, crnpurasta djevojčica, velikih tamnih očiju i crne kovrčave kose. Živa i okretna kao vjeverica napunjala je svojom vikom i nestašlukom kuću i okućje zadavajući majci, tihoj i bolećivoj ženi, stotinu briga. Baš radi te živosti otac ju je još većma volio i govorio: »Moja krv, moje cigančel«

Bio je to čovjek okošt, crnomanjaste puti, visok i uspravan ko jarbol, živa, oštra i zavodljiva pogleda, ali pamučna srca. Volio je svoju porodicu, brinuo se i za najmanje sitnice, ali se u kući nije mogao dugo zadržati. Neprestano ga je nešto vuklo na putovanje. Kad se vraćao donosio je djeci pune džepove darova, a najviše »svome cigančetu« svojoj Karmeli. Njih dvoje kao da su se najbolje razumjeli. Ona se penjala na njegova koljena, brčkala prstićima po tvrdoj četki brkova i naslanjala lice na bodljikave obraze. Druga djeca plašila su se od njegove kao čelik oštre brade, ali ona je voljela da je s njome otac malo poškaklja,

od čega bi joj i onako rumeni obrazi postali crveni kao makovi. Često bi je otac digao u naručje, obasipao poljupcima i nosio po kući.

Iza Karmele došao je brat i jedna sestra, ali otac je samo s njom obilazio prozore držeći je u naručju. Kad je posla u školu, otac joj kupi sve novo, a torbu donese čak iz Praga. Sjeća se Karmela i danas te torbe. Ni učiteljev Branko nije imao takve. Sva od fine, žute kože, unutra tri pregrade, a na prednjoj strani izvezena prava pravcata zelena šuma i četiri jelena sa ogromnim, granatim rogovima. Kroz šumu je proticao srebrn potočić, jedan jelen požudno je pio vodu, dva pasla travu, a jedan visoko ispružio vrat kao da pažljivo nešto osluškuje.

Onda je došlo ono... ono najstrašnije. Nad otokom se razmahalo proljeće. Sunce poraste i zagrije kamenje, vinogradi pomodriše, višnje zriju, a kadulja, vrijesak i ružmarin poplavi selo mirisom. More sjalo i kao srebro razlijevalo se po veslima, uvale oživjele kupačima. Karmela se vraćala iz škole (bila je u drugome razredu) cupkajući i veselo poigravajući ulicom. Prije pet dana otac je otputovao obećavši joj donijeti lijepu knjigu sa slikama. Imat će ih ona više od učiteljeva Branka. Ide ona tako i pjevucka. Kad iz kuće začuje plač. Rođaci i prijatelji trče sa svih strana. Na podu nađe majku svu porušenu i raspletenu sa punim rukama počupanih kosa. Kad je majka vidje, krikne: »Oca nemaš više, dite moje!« i pade u nesvijest.

Kasnije je sve doznala. Otac se mrtav srušio u Pragu na sred ulice. Pobolijevao je na srcu.

Sunčani i mirisni dani postaše tužni i samotni. Prozori se zatvoriše, radost utihne. Da bude žalost veća, od tuge oboli majka. Uvijek je bila krhka i nježna kao cvijet, ali ovaj strašni i nenadni udarac upravo je posječe. Nikada više ne pojavi joj se rumen u licu i radost u očima. Pola godine iza očeve smrti rodio se Jurica. Njega je majka najviše volila.

»Od sviju najviše sliči pokojnom ocu«, često je govorila. I onda plakala, dugo plakala...

III.

Karmelu je majka dala u preparandiju u D. Stanovala je »kod dumana«.

Konvikt na grebenima, tih i samotan, dočaravaše joj

rodni kraj. I tu su bijele kućice posjedale uz obalu, more vječito pjeva pod prozorima, nebo je uvijek bistro, a sunce silazeći u pučinu tke najljepša platna od zlata i purpura, koja ni najživlja mašta ne može dočarati, ni najbolji kist naslikati. Skromnost, molitva, hrana, šutnja, poslušnost i uopće sve što se u konviktu tražilo nije kod nje nalazilo nikakvog otpora, jer takav red, uglavnom vlada u svim primorskim kućama. Zato je zavolila dumne kao sestre, a predstojnicu najviše, jer joj je govorila i savjetovala isto što i rođena majka, imala tih i umiljat glas koga bi dovijeka slušala. Neko vrijeme i sama se zanosila mišlju da se odreče svijeta i ljiljan svoje duše savije pod bijelu redovničku koprenu, ali obiteljski razlozi odlučiše drukčije. Svaku paru koju je majka s mukom otkidala za njezino školovanje, ona će s kamatima povratiti mlađoj braći, a to kao dumna, božja sirotica, ne bi mogla. Produžit će nepisani zakon svoga sela: izvedi starije na put, a mlađe će oni izvesti.

Uz pomoć bijelih sestrica prelazila je Karmela iz razreda u razred. Nije bila najbolja učenica, ali ustrajna volja, kojom obiluje njezin otok, svladala je sve poteškoće. Veselila se svršetku. Znala je koji je teret kući. Gladuje se tamo da se »za dumne skuca misečina«. Majka je uvijek dočeka s istim uzdahom: »Samo da mi ti svršiš, sunce moje... onda će biti lako.«

Prvo mjesto dobila je u susjednom otoku, gdje je život na dlaku sličan njezinu selu. Drhtajući od uzbuđenja stupila je u školu među dragu dječicu s kojima bi najrađe i sama sjela za klupu i poigrala se u dvorištu. Ta ona sitna od rođenja i sama je još dijete željno igre i nestašluka. I da nije majke, koja je s njom proboravila prvu godinu, ona bi tu dječicu milovala i ljubila čitavo jutro, zaboravljajući pločicu i početnicu.

Slijedeće godine Jurica pođe u gimnaziju. Karmela je od prvog dana bratski s njim dijelila svoju plaćicu.

IV.

U sadašnje mjesto došla je Karmela prije pet godina. Upravo kada je Jurica maturirao i upisao se na medicinu. Ovo primorsko selo, čuveno radi svojih vinograda, tražila je da može nešto više zaštedjeti nego na otoku. Jurica odlazi na sveučilište, trebat će ona i od svoje polovice odškrinuti koju paricu za njega. Grad je to, tamo se troši.

Još se Jurica nije ni snašao gore, kad se nenadano razboli i umrije im majka. Sva skrb i briga za cijelu porodicu pade na Karmelu. Ona je u tome vidjela prst Božji, i nije klonula. Bog je kuša. Od nje se traži žrtva i ona će je dragovoljno svim silama primiti. Čuvši za smrt majčinu Jurica smjesta odluči prekinuti studij. S maturom u džepu naći će neko zanimanje. Karmela se dosta napatila radi njega. Zašto? Je li dužna? Vrijeme je da misli i na sebe. Djevojka je... a godine prolaze.

Kad joj je to saopćio, ona ga, grleći, stade moliti, ako je uistinu voli da to ne smije učiniti.

»Ti moraš svršiti! Moraš ostvariti želju pokojne majke. Ni za kakav razlog ne ću da čujem. Ti si ponos naš, Jurica, brate, rođeni moj!« I pospe ga poljupcima i suzama.

Jurici ne preosta drugo, već nastavi studij. Odluči da će od sestre tražiti što je moguće manje. Borit će se i on kad se ona toliko žrtvuje. Ali zaman. Što je on manje tražio, sestra je više slala. Nije htjela ni u čem da oskudijeva, dok za sebe nije tražila ni najnužnije.

I prosce je odbijala misleći: kud će Jurica kad se ja udam.

Tako je išlo godinama. Srebrne niti ispreplele su kosu, a sitne borice oduhovile lice. Gospojica Karmela, tako su je zvali, bila je uvijek vesela, živeći za školu i za svoju braću.

Današnje pismo imalo je učiniti kraj svim patnjama. Jurica je svršio.

V.

Prošlo je nekoliko dana. Radost berbe dojuri u selo. Svi klanci, staze i puteljci oživješe. Škriplju kola, ržu mazge, goniči se dovikuju. Jutra su puna pjesme, šale i hihota. Mlado vino okadilo je pragove i dovratnike, unijelo blagoslov jeseni u očišćene konobe. Sve miriše moštom i slatkoćom. A dani lijepi, sunčani, kao stvoreni za berbu, pa izmililo staro i mlado da trga sočne grozdove, blaguje blago jeseni.

I učiteljica Karmela izašla s djecom, zašla među vinograde da se naužije Božjeg dara, nagleda rada i sklada, snage i ljepote seljačke mladosti, jesenskog veselja. Upravo dok je razdragana slušala pjesme rugalice mladih trgačica, udisala miris svježih grozdova, dojuri listonoša brzojavom.

Protrne, jer brzojavi su joj uvijek neugodni, otvori i pročita:

»Sutra dolazim sa ženicom

Jurica.«

Kao uhvaćena ptica papirić je lepršao u ruci. Karmela je u njega buljila, drhtala cijelim tijelom, blijedila i rumenila, ne mogavši dugo se snaći i maknuti s mjesta. Pažnja bratova toliko je osvoji da suze sreće kao bujica potekoše niz obraze. Njezin Jurica, njezin dragi braco, dolazi sa ženicom njoj prvoj u posjete. Nije on kao drugi, voli, voli on svoju sestru, voli on svoju drugu majčicu. Ona, luda, bojala se pisati da dođe, a on — eto sam se sjetio. Dolazi! Dolazi!

Učini joj se da selo nije veselo radi dobre berbe, već radi njezine sreće. Dani su zlatni, sunčani, priroda gizdava nevjesta, puna šarenila i rumenila, jer Jurica njezin dolazi.

Cijelo selo brzo je doznalo da sutra dolazi mladi liječnik sa ženom, brat njihove dobre učiteljice.

Od uzbuđenja Karmela nije svu noć usnula. Sobu, gdje će primiti brata i nevjestu, uredila je kao crkvicu, okitila vazama cvijeća i najljepšim vezovima što ih je kroz dugi niz godina spremila. Ali kad se počne oblačiti, za doček malog parobrodića, koji će dovesti drage joj goste, sjeti se, prvi put u životu, da ona nema pristojne haljine. Bi joj žao, ne sebe već brata. Žena mu je iz velikog grada, tko zna kako će se nje to dojmiti.

Sirena parobroda prekine je i ona pobrza na obalu. Stigla je na vrijeme. Ugledavši brata na palubi sva sretna mahne rukom.

»To mi je sestra! — šapne Jurica utegnutoj lutkici, koja se privila uz njega.

»Zar ona stara usidjelica?!« procijedi mlada žena i naprči usne.

Parobrod je pristao, čeljad se tiskala na mostu, a Karmela nestrpljivo čekala da zagrli brata i nevjestu.

ZVONKO KUHAR:

BALADA O SRCU I MAŠTI

I.

Mašta je tako blaga, i tješi ko djevica.
Ona znade provesti kroz sunčane zone,
razvedriti sivost naših mutnih dnevica,
što katkada tako banalnošću zvone.

Ona znade kao plaha ptica pjevica
u srcu upaliti ekstaza lampione,
ugušiti bune nepokornih ljevica,
osušit suze, što se u potaji rone.

Jer srce je fino ko filigran antike,
jer srce je meko, i voli vedra jutra,
uvijek puno zanosa, poleta i romantike.

Srce u strepnji čeka nepoznato sutra.
Na krilima plave mašte sni ga zibaju,
u čaroban san ga modre priče bibaju.

II.

Mi smo jedno srce u maštinim rukama,
naivno i tiho ko bazarska lutka,
što zaneseno bljeskom jednoga trenutka
sja ko svjetionik nad nepreglednim lukama.

Sniva jedna ptica usred zlatnog kaveza,
ograđenog žicom s pozlaćenim kukama
u bolesnoj sjeti, romantičarskim mukama,
bez svijesnog htijenja i razumskog saveza.

Sniva jedno srce na krilima mašte
i pjeva o suncima, koja se ne viđaju,
o mirisu ruža imaginarne bašte.

Takve mu se pjesme uvijek više sviđaju.
Pjeva o slobodi — ali samo sluti je.
Trune kao nakit u dnu stare kutije.

K. TRPIMIROVIĆ-ORIOVČANIN:

SLAVONSKI HRASTOVI . . .

Ono, što su u gorama svete zemlje cedri libanonski, to su na alpinskim obroncima hrvatske zemlje, u pitomoj Slavoniji, u međurječju između Save i Drave, naši hrastovi slavonski.

Stotinama godina rastu hrastovi, dok se razgranaju, da svojim krošnjama pruže sjenu, hlad i mir svojim korenikama, koje se pod njima odmaraju i hladuju.

Pred jedno stoljeće pjesnik hrvatske himne Antun Mihanović pjevao je u blizini glavnoga grada Hrvatske velebne stihove:

Teci Savo, Dravo teci
Nit ti, Dunav, silu gubi,
Kud li šumiš, svijetu reci,
Da svoj narod Hrvat ljubi,
Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrašće bura vije,
Dok mu mrtve grobak krije,
Dok mu živo srce bije.

I danas osjeća srce narodnoga kolektiva, da svoj narod Hrvat ljubi i onda, dok mu bura vije to slavonsko hrašće — kao i one hrastove velebitske, kao i čemprese i omorike, borove i jele dalmatinske Hrvatske i Herceg-Bosne . . .

Ti su hrastovi personifikacija ljudi naših krajeva, u kojima se ti hrastovi penju nebu pod oblake i ponosito već stoljećima prkose vremenima i ljudima.

U hrastovim šumama, koje vijekovima njeti i gaji plemenita seljačka ruka, pojavljuju se od vremena do vremena zvjerokradice, koji umjesto da ubijaju srne, jelene, veprove, lisice, zečeve i drugu divljač, sijeku hrastove; pojavljaju se drvosječe, koji obaraju te hrastove, divove svoga kraja i rodne grude, dionike toga velikog narodnog kolektiva i hrastove naših gora i neiskorjenjive jedinke domaćeg seljačkog ognjišta.

O, Vas, hrastovi slavonski, sjekli su često u teške dane, kroz vjekovnu povijest, ali Vas nije bio nitko kadar iskorijeniti, jer se obnavljao nov rod hrastova, koji je bio u srčiki svojoj zdrav, snažan, otporan, — neoboriv — bio je životni tvorac, nebojša, koji nije sagibao šiju pred zvjerokradicama i drvosječama.

Prolazile su horde tatarske i čete arpadovske, anžuvinske, mletačke, bonapartovske i habsburške, ali ih nisu slomile.

Često se na raskršćima hrastika naših pušila topla ljudska krv i pod zemljom slavonskom odzvanjao topot kopita konjskih, ali ti ponosni hrastici na domaku i pomolu novih stoljeća preživjeli su pohode sultanovih janjičara i drugih horda i danas neustrašivo i nepokolebivo čekaju nova vremena, koja dolaze.

Bure i oluje traju i u njima je oboreno i opet nekoliko desetaka hrastova. Došli su nezvani drvosječe sa pilama i sjekirama i ostalim ubojnim naredom i posjekli nekoliko slavonskih hrastova. Jecala je šuma, čuo se zarezaj pila, udarac sjekira, tresak ostalog ubojnog nareda i oruđa i oružja...

I hrast za hrastom padali su bez škrguta zubi, bez boli i jauka, oboreni uz zaglušnu buku, uz kidanje granja, krošnji i mladih stabljika, uz jecaj sela, tresak stabala, uz brecaj i zvonjavu zvona seoskih crkava, a uz romon potočića i silan drhtaj čempresa i omorika, smreka i bora i vitkih, bojnih hrastova naših od Drave do Adrije...

Živi, netaknuti hrastovi u hrasticima kao da su osjećali tugu nad veličinom žrtve i za izgubljenim drugovima i govorili su si među sobom:

Već godinama gledamo, kako Vas obaraju, oj, susjedi naši, ali šta se žalostite? Zar ne vidite ove mlade hrastiće i jablančiće, kako kliju, kako se dižu, kako bujaju i prijete novom snagom?!

Zar ne zapamtiste stihove pjesnika, da:

Slàga, tko reče, da smo lovor-grana,
Mi porod jesmo Vuka i Arslana.

Zar ne znate, da je sjeme oborenih hrastova, sjeme novih mladica, novog hrašća, koga bura ne će saviti i koje ne će doseći zlokobna ruka drvosječe i zvjerokradice. Jer svaki taj hrast, koji je oboren, ostavio je iza sebe ne svoju mladicu i jedinku, s kojom bi bila završena njegova životna loza — i produženje njegova bića, nego cio kolektiv slavonskih hrastova, koji je sve vedriji, žilaviji i čiliji, što li je oganj žešći, borba teža, cilj svetiji... Znaju neoborive šume hrastova slavonskih, čim budu spremne, da u gomilama budu obarane na svom braniku ispred zvjerokradica i drvosječa, da će onoga časa svitati zora srčikama preostalih hrastova sjećajući se riječi pjesnikovih: boj' se onog, tko je vìkô bez golema mrijeti jada. Hrastovi slavonski počeli su da se obaraju bez piska, bez škripe, bez bola i jauka, a to je znak zore, koja sviće. A Vama, oborenim hrastovima slavonskim, slava!

L I S T A K

Javni život

LAŽ »JEDINSTVENIH« FRONTOVA

U posljednje vrijeme svjedoci smo stvaranja nekih jedinstvenih radničkih, radničko-seljačkih frontova, o kojima treba biti sasvim na čistu.

Čemu su potrebni ovi frontovi, proti kome i što znači jedinstvo tih frontova?

Činjenica je, da zasad u Jugoslaviji *ne postoji* jedinstveni niti radnički, niti seljačko-radnički front. Činjenica je, da se takovi frontovi nameću sa mnogih strana. Činjenica je, da se u tom stvaranju frontova neprestano ističu *ekonomski interesi* kao centralni interesi svih problema u Jugoslaviji. Činjenica je, da se kroz te frontove utrpava marksistička laž, simpatije za »radničko-seljačku« Rusiju. Činjenica je, da se sa tima »frontovima« hoće *odstraniti hrvatsko pitanje, da se hoće to pitanje apsorbirati pričama o ekonomskim interesima i t. d.*

Zašto?

Ta gdje su bili dosad ti propovjednici jedinstva radnika i seljaka. Otkud im u posljednje vrijeme tolika aktivnost?

A proti kome zapravo ovo jedinstvo radnika i seljaka i zašto baš danas?

Danas, kada smo svjedoci jednog od najdubljih, najznačajnih jedinstava — *jedinstva čitavoga hrvatskog naroda.*

Danas, kada je hrvatski radnik i seljak pokazao tako krasno, tako odlučno, tako historijski i neuporedivo veliko svoje jedinstvo, svoju pravu i veliku snagu.

Sada, kada je ostvareno jedinstvo najvišega reda, jedinstvo krvi, duha, morala, kulturnih i ekonomskih interesa, sada još netko dolazi da se pravi i stvara neko drugo i treće jedinstvo.

Sada, kad je hrvatski radnik i seljak konačno i nedvoumno pokazao, da ne će odvajati svoje ekonomske interese od ostalih interesa.

Isključeno je, da bi se danas hrvatski seljak i radnik mogao uvjeriti, da će mu jedinstvo sa ostalim radnicima i seljacima donijeti neku korist, a da to ne bi bilo zapravo samo *jedno novo preveslavanje.*

Kao da hrvatski seljak i radnik nije i dosad tražio i očekivao uređenje svojih ekonomskih interesa, kao da je hrvatski seljak dosad samo sanjao o pjesmicama i zastavicama, pa mu sada treba otkriti da treba voditi računa o ekonomskim interesima u jedinstvenim frontovima.

Naprotiv, hrvatski seljak i radnik, naučio je baš na tom ekonomskom području u ime jedinstva, da se od njega tražilo i uzelo suviše i suviše.

Pa kad su se već mnogi izredali sa svim mogućim idejama u stvari jedinstva, i kad izgleda da bi trebalo nastupiti realno poglavlje društvenog života, evo opet nekih, da na bazi isključivo ekonomskih interesa i isticanja načine novi pokušaj preveslavanja, — jer dosad se tobože radilo samo zbog pjesmica i zastavica.

Nemoguće je, da bi hrvatski narod, hrvatski radnici i seljaci i svi ostali članovi naroda počeli napuštati svoj najveličanstveniji front, svoje veliko jedinstvo, koje predstavlja ogromnu historijsku istinu, za volju nekih imaginarnih jedinstava, koji pretstavljaju laž, sumnjivost i želju za cijepanjem hrvatskoga naroda. I to cijepanjem ne jednog na brzu ruku skalupljenog fronta, nego jednog naroda, jedne krvne, kulturne i etičke zajednice, formirane tokom stoljeća uz strahovite borbe i žrtve.

U ovom momentu nužno je istaći sa velikom naglašenošću, da je *naše hrvatsko narodno jedinstvo postignuto* i da apostoli někog drugog i trećeg jedinstva mogu značiti samo cijepanje našeg najvećeg, najpoželjnijeg jedinstva, koje nam hrani sve kulturne i ekonomske interese više nego sva obećanja ovoga svijeta i svi lažni frontovi, koji su se pojavili onda kad je naša snaga najvrijednijeg značaja. To su napadi na naše jedinstvo, to su udari, koje treba odbiti svom odlučnošću, jer nose u sebi laž zajedničke borbe.

I borba proti kome?

Hrvatski radnici i seljaci nemaju zasad razloga da se bore i na drugom frontu, jer bi to oslabilo njihovu snagu na prvom! Uostalom hrvatskih kapitalista, ako bi se tobože o tome radilo, niti nema. Zar zbog nekoliko izuzetnih slučajeva, koji se *vrlo lako mogu riješiti*, razbijati jedinstvo hrvatskoga naroda, koji nema kapitalista, dok su kapitalisti koncentrirani na drugim stranama protiv kojih se bori cijeli hrvatski narodni pokret.

Hrvatski radnik i seljak nema razloga da bude zbog toga »jedinstvenoga fronta« proglašen i proganjan kao *»antidržavni«*, dok će njegovi »prijatelji« uživati kao uostalom i dosad blagodati na račun te antidržavnosti.

Ako nije tako, neka se i drugi ugledaju u jedinstvo hrvatskoga naroda, i neka obračunaju s tim svojim kapitalistima, ako se uopće o njima radi, a neka Hrvatima ne šalju svoje agitatore da bi ih razdvojili i ujedno dokazali njihovu »antidržavnost«. Čudno je to, *da bi se riješio problem jednih kapitalista, treba razbijati jedinstvo čitavoga hrvatskog naroda, postignuto tako teškim žrtvama.*

Sada, kada je narod utvrdio svoju jedinstvenost u cilju i osjećaju, sad se javljaju propovjednici nekih drugih jedinstava.

Hrvatski narod nije valjda u čitavoj svojoj historiji doživio, da mu se tolikoput tobože u njegovom vlastitom interesu priča, što on želi i što bi on trebao željeti. Sam pak narod šuti i čudi se, što se ti svi ljudi toliko motaju, dok je on tako strahovito jasno odredio, jednim jedinim činom, da hoće i što hoće. Odredio je i pokazao, *da zna samo za jedno jedinstvo* iz kojeg proizlaze sva razumna i razborita određenja ma koje vrste.

Pokazao je sposobnost da osjeti i spozna laž svih frontova, koji mu u vidu borbe za ekonomske interese, za zlatno tele, obećavaju riješenje njegova problema, a kojega *jezgru* ne će da priznaju.

Pokazao je baš to, da ekonomski interesi nisu oni elementi njegove bivstvenosti, preko kojih se on u cijelosti dade preveslati. Ipak mora se priznati, da je priličan dio njegove inteligencije shvatio bivstvenost u simbolu zlatnog teleta.

Hrvatskom su narodu njegovi ekonomski interesi *sastavni* i dakako *važan* dio njegovih pogleda, ali je potpuno svijestan, da *kad se napuni želudac ostaje još velik dio problema.*

Zar je njegova borba za pravdu i slobodu borba želuca? Zar je njegova postignuta jedinstvenost, jedinstvenost, koja izvire iz potreba želuca? Zar su njegove podnašane žrtve takve žrtve, koje može obrazložiti ideologija želuca — kad mu se bez žrtava nudi zlatno tele?

I ti, koji nikako ne mogu shvatiti dubinu borbe jednoga naroda, nameću nekakve mizerne i lažne frontove, dokazujući tome narodu, kako ih on treba.

Ali on ih ne treba i ne će, jer je njegov front samo jedan i jedinstven, njegova istina, a svaki drugi front je laž, koju on ne će, koju on ne traži i koja mu se nameće — ne zbog njega, nego proti njemu i samo proti njemu.

Hrvatski radnici i seljaci čuvat će svoj jedan i jedinstveni front, front hrvatskoga naroda, jer je samo to njihov front!

Čuvajmo stoga svi svoje postignuto jedinstvo kao najveće blago, najveću snagu pa makar propali kraj sjaja svih obećanja i varavih nada.

I sve neka bude na bazi toga jedinstva, a ništa bez njega i ništa proti njemu, jer to znači proti sebi.

Treba da nam bude jasno, *da k nama još nikada nije nitko dolazio zbog nas,* bilo govoreći nam o slobodi, bilo o pravdi, bilo o ekonomskim interesima, bilo o zlatnom teletu, *nego samo zbog sebe,* pa makar se radilo i o jedinstvu.

Treba da nam bude jasno, da ako mi sami ne želimo biti jedinstveni, da se to drugog i ne tiče, da ako mi sami budemo pristali na cijepanje, da će se sve paklene zamisli rekrutirati, svi laskavci, sve lijepe fraze, sve štogod se može upotrijebiti, da to cijepanje donese slabost nama.

Hrvati radnici i seljaci i svi ostali moraju duboko shvatiti, da je naša najljepša ideja, naša najznačajnija snaga, *naše* jedinstvo. I teško onome, tko se obmani.

Već mnoge savjesti ne mogu mirovati, jer su mislile i pokazale, da mogu postojati u kojekakvim frontovima, laži, straha i koristi!

I. G. O.

Književni prikazi

O NACIONALITETU

(Povodom studije dra Gunčevića »Nacionalitet sa materijalne i formalne strane u izdanju »Sklada«.)

Proučavanjem nacionaliteta bavi se nauka od 18. vijeka. Narodnosno načelo zauzima odlično mjesto u politici i javnom životu. Ono prodire i u ostale grane nauke: u filozofiju, književnost i umjetnost, povijest i sociologiju. Naučenjaci pokušavaju da shvate temeljne sile svoga naroda i njegov razvitak kao i ostalih naroda. Proučava se narodno pjesništvo, poslovice, šale da se kroz njih upozna narod — i njegov duh — narodnost. Herder naziva narode prirodnim organima čovječanstva, a zabacuje države kao »umjetne« organe.

Narodnosno načelo je čedo novoga, odnosno najnovijega vijeka, a osvješćivanje na osnovu toga principa razvija se s reformacijom i renaissancom; taj princip razvija i osjećanje za narodni jezik i privrženost za rođenu grudu. Povijest svakog pojedinog naroda stvorila je kroz stoljeća izvjesni nacionalni i javno-životni program pojedinom narodu, kojim se on rukovodi na svojoj životnoj putanji.

Sporno je pitanje postajanja naroda i njihova opredijeljivanja. Antropogeografija i etnografija nailaze na mnogo veći broj rasa, nego što se u počecima tih nauka držalo, pa se tako pojavljuje pitanje rase, koja se uzima za fizički i psihički osnov narodnosti i plemena. Međutim tu se pojavljuje momenat samoniklosti pojedinih naroda i samostalnosti njihovih kultura, i ako se zaboravlja — naročito rado kod većih naroda — na princip recipročnog utjecaja pri kulturnom stvaranju izvjesnih naroda.

Do danas se još nije formirala znanost nacionaliteta. Postoje pojedini naučni smjerovi i učenja, teorije i pravci, ali opće prihvaćeni posljeci, rezultati tih naučanja: znanost (objektivno utvrđene činjenice — za razliku od nauke kao subjektivnog faktora) nije još fiksirana.

Narodnost je prema naučavanju predstavnika historije, sociologije, geografije, etnografije i antropologije u 19. v. princip, koji je općenito priznat.

Njemački tumači nacionaliteta daju prednost državi a ne nacionalitetu, iako ga poslije izgubljenog rata snažno ističu napose u svojim

pogledima na austrijski problem, na Klajpedu, njemački dio Švicarske i na Trient.

Marksisti smatraju borbu narodnosti kao borbu kapitalizma odnosnih naroda. Na tako sakata shvaćanja najduhovnijih principa sadašnjosti susreli smo se obzirom na naš narodni problem n. pr. sa mišljenjem demokratskog disidenta dr. Pavla Čubrovića u beogradskom listu »Pravda«.

Nacionalni megalomani shvaćaju narodnosne probleme na sebi svojstven način pod krinkom etnologije kao n. pr. dr. Jovan Erdeljanović, koji »ustanovljava« izvjesne neutvrđene »činjenice« kao znanstvene (t. j. naučne) rezultate pozivajući se na bečkog profesora Weisskopfa, čiji su kroniometrički podaci Južnih Slavena u potpunoj suprotnosti sa najnovijim radovima zagrebačkog profesora Zarnika. Inače Hrvati i Česi pokazuju, kanda, najveći indeks lubanje i mozga.

Pristaše diktatura vide u državi summum društvene organizacije. Massarik pak drži da je ispravno smatrati narod i narodnost za cilj društvenog nastojanja a državu za sredstvo; de facto svaki samosvijestan narod teži za svojom vlastitom državom, a jedna od moćnih demokratskih sila jest narodnosna težnja, težnja podjarmljenih naroda za političkom samostalnošću i težnja da se narodnost prizna za viši, vrijedniji princip, no što je država. U Pruskoj, Austriji, Rusiji, Turskoj narodnosni pokret obraćao se dakako protiv apsolutizma, i apsolutizam bio je neprijatelj narodnosti.

Premda je narodnost velika politička moć, narodnosno pravo je veoma nepotpuno formulirano u modernim ustavima i zakonima; u nacionalno mješovitim zemljama neka su jezična prava kodificirana, ali dosada nigdje nije pravno točnije određen pojam narodnosti, subjekat jezičnih i narodnosnih prava nije dosada ustanovljen ni u jednom zakoniku. Tako Massaryk u djelu »Borba za samoodređenje naroda«, Kijev 1918., Zgb 1920.

Dakako, da je rad Društva naroda u manjinskom problemu pridonio svoj obol kodifikaciji prava manjina. Dok u Evropi imamo 70 naroda i jezika, prije rata bilo je svega 27 država, a Austrougarska brojila je sama deset narodnosti.

Definicija nacionaliteta je vrlo relativna. Pod nacionalitetom smatra se pripadnost jednoj naciji, jednom narodu. Danas se došlo do spoznaje, da se narodnost izražava u svemkolikom duhovnom i kulturnom programu izvjesnog naroda. U toliko teže je dati objektivnu prihvatljivu definiciju nacionaliteta. Cathrein smatra n. pr. narod kao skupinu pojedinaca iste narodnosti, a narodnost kao ukupni duševni i tjelesni značaj, koji pripada većem mnoštvu ljudi nasljedno po podrijetlu i povijesnom razvoju te ih dijeli od svih drugih skupina. Veže ih dakle svijest narodne individualnosti. Volja je konačno onaj faktor, koji odlučuje o tome, čijim će se narodnim udom netko smatrati.

U svojim ratnim zapiscima (Weltrevolution, Berlin 1925.) rekao je tvorac češke i slovačke države i to, da svijesno uzgajanje naciona-

liteta zahtijeva jedan sveoći k u l t u r n i program, — naša književnost i umjetnost, naša filozofija i znanost, naše zakonodavstvo i naša d r ž a v a, naša politika i uprava, naše ćudoredno, religiozno i uopće duhovno bivstvo, mora biti — nacionalno. Sada, budući da smo postigli (mi Česi, op. p.) političku samostalnost i da smo gospodari naše sudbine, nedostaje nam nacionalitetski program iz doba nacionalnog i državnog robovanja, — tada je bio dakako naglašen jezični program (u odnosu prema Austrougarskoj, op. p.), danas mora biti nacionalni program — opći kulturni program. (Str. 466. et ssq.)

Studija dra Gunčevića dolazi nam doista u dobar čas. Mi svi osjećamo u sebi živo našu narodnu nepodjeljivost i jedinstvo — hrvatsku individualnost. Ona je danas sigurno na globusu jedinstvena pojava, kojoj nije ravan ni nacionalsocijalizam. Kao ni drugi evropski i svjetski nacionalni pokreti — ni jedan se ne može usporediti po svojoj dubini s našim nacionalnim pokretom, kojeg je vođa nasljednik blagopokojnog Stj. Radića, dr. Vl. Maček.

Sintetično nizanje samoniklih, izvornih misli dra Gunčevića o tako gorućem problemu današnjice, u kome se lavira od pogorelaca do renegata, pruža nam dokaz, da duhovno stvaranje naših intelektualaca stoji na naučnoj visini evropskog horizonta.

Autor se priklonio geografskoj definiciji nacionaliteta, koja se g. R(ajiću) nije (u »Obzoru«) napose svidjela. Međutim držimo, da je ipak prva i neodstranjiva baza civilizovanih (a ne nomadskih) naroda zemlja, i zato ona nije predpostavka nego uvjet za stvaranje nacionaliteta. Nama se danas čini da su Bavarci, Prusi i Austrijanci samo Nijemci, ali oni su još veliki partikularisti unatoč nacionalnog »Gleichschaltung-a«, i taj problem se ne postavlja s interesom, za nas.

Dr. Gunčević ističe — primjera radi — da narodnost nije jedan stalež. Tako jasno i razumljivo! Ali potrebno je istaći, da je seljački stalež nosio breme križa sa herojskom snagom, i svaki drugi nosilac nacionalne akcije bi bio davno poklekao pod tim teretom, ali to nije učinio naš — seljak. On je upravo najjača komponenta narodnog kolektiva. Doista, samo površni tumači mogu monopolizirati narodnost za jedan stalež, i u toliko je više potrebna duboka, stvarna kolaboracija inteligencije sa seljaštvom.

Studija dra Gunčevića nosi u sebi sva obilježja naučne rasprave. Ona rješava predmet na osnovu naučne metode i pošto je ona temelj za cio sistem izvedenih, opširnih razrađenih studija posebnih stručnjaka, nalazimo da je njena konačnost umjesna i daje pobude za daljnji temeljit studij ovog problema. Primjetio bio da je šteta što autor nije radi orijentacije priključio i konsultiranu literaturu, i ako je djelo originalno.

Osnova i temelj nacionaliteta je tjelesni i duševni život čovjeka u svojim pojedinostima i skupnosti. Čimbenici narodnosti jesu uzajamni odnos čovjeka i prirode, predočivanje (radije predaja), nasljednost, odgoj. Materijalni elemenat nacionaliteta ispunjavaju oni rezul-

tati, koje je čovjek stvorio u zajednici sa prirodom, a to su: hrana, nošnja, zdravstvo, gospodarstvo, obrana, vojska, politika, svadbeni običaji, kućanstvo, općina, država, jezik, slog, književnost, pjesma i glazba, igra, svirka, zabava, zemljopis, povijest, prirodopis, crkveni običaji, narodna radinost, štednja.

Formalni elemenat čine spoznaju i usvajanje rezultata materijalnog elementa, ljubav prema njima, volja za njihovim kultiviranjem te narodna solidarnost. Šteta je što autor nije bar malo opširnije obradio pojedine točke našeg nacionalitetskog programa, kao n. pr. narodnu solidarnost u gospodarstvu i svakidašnjem podmirivanju potreba naših potrošača, kad je poznato, koliko je industrija tekstila, koža, cipela i dr. u stranim rukama (Tivar, Bata i dr.).

Pozdravljamo rad dra Gunčevića i akciju »Sklada« sa željom, da nastave u započetom pravcu.

Dr. F. D.

Narodno kazalište

MILAN OGRIZOVIĆ: »HASANAGINICA«

Drama u tri čina. Redatelj Tomislav Tanhofer. Izvedeno 8. rujna 1935.

Rad u kazalištu započeo je pod vodstvom novoga intendanta g. dr. Branka Šenoe. Prva izvedena opera bila je Lisinskoga »Porin«, a drama je iznijela kao prvo djelo, nanovo uvježbanu »Hasanaginicu«. Za cijelo je novi intendant time htio označiti glavne smjernice svojega djelovanja. Ako proslijedi tim putem imati će mnogo vjernih prijatelja, rodoljubno zagrebačko građanstvo.

Da nanovo uvježbana »Hasanaginica« nije postigla očekivani uspjeh, nije krivnja na novoj upravi, a pogotovo ne na glumcima. Svu odgovornost zato snosi redatelj g. Tanhofer. On je ovu tragediju, u kojoj je ideja vječne i duboke materinje ljubavi zajedno sa vječnom idejom njene ženske ljubavi našla svoj idealni upravo klasični izražaj, prikazao posve šablonski, sentimentalno poput kakove orijentalne operete. Razumljivo je, da su krivnjom redatelja mnoge scene izgledale kao deklamacije, a gluma mnogih hladna i neinvenciozna. Time nije rečeno da g. Tanhofer nije pokazao truda i volje. Ali sve je uzalud, jer rezultat je negativan. Uopće, medvjeđu uslugu učinio mu je onaj, koji ga je sa provincijske pozornice doveo u Zagreb za redatelja i glumca.

Podjela uloga bila je nova. Hasanaga u interpretaciji g. Dujšina odličan, dok je Hasanaginica gđe Podgorske slabija od prijašnje kreacije gđe Vavre. Ostali glumili su u granicama svojih mogućnosti.

H. Vuk

BERNAUER I OESTERREICHER: »KONTO X«

Komedija o ljubavi i drugim nemodernim stvarima u tri čina. Redatelj Ka Mesarić. Premijera 14. rujna 1935.

Sam podnaslov »komedija o ljubavi i drugim nemodernim stvarima« govori, da je cijeli komad skroz neozbiljan, neizrađen i u mnogo slučajeva neduhovit. »Djela« (?) vrijednosti »Konto X« proizvodi se danas en masse, da i en masse propadaju. Razumljivo je, da ovakovi šlager-komadi, osim što im je svrha nasmijati publiku, nemaju nikakvu drugu pozitivniju svrhu. Komičar (u našem slučaju Cilić), pokreće cijelu radnju i centralna je točka večeri. Ako je komičar rutiniran i sposoban komad će doživjeti par izvedbi, u protivnom slučaju poslije druge reprize ide u arhiv.

H. Vuk

MILAN BEGOVIĆ: »DVA PRSTENA«. AGENCIJA ZA BRAČNA POSREDOVANJA.

Komedija u tri čina. Redatelj Alfons Verli. Premijera 28. rujna 1935.

G. Begović nakon što je smatrao dužnošću da prvo prikaže svoje djelo srpskoj publici (»Dva prstena« štampana su ćirilicom u »Srpskom književnom glasniku« br. 2., 3., 4. god. 1935.), dozvolio je (!) da i naša javnost upozna njegov najnoviji umotvor.

Nakon velike reklame očekivana su »Dva prstena« s priličnim interesom. Međutim, kao u velikoj većini slučajeva tako je i ovdje reklama trebala nadomjestiti kvalitet djela. Stalni kazališni posjetioci, zacijelo sjećajući se »Gospođe Walevske«, »Pustolova« i »Bez trećega« očekivali su, da će vidjeti ozbiljnu dramsku radnju s uspjelim zapletajima, zapažajima i obzirom na ime Begović, čuti koju originalniju, vrijedniju misao, ukratko: djelo literarne vrijednosti. Međutim, svi su ostali iznenađeni. Umjesto neke ozbiljnosti i dubine vidjeli smo stopostotnu lakrdiju, burlesku, gotovo bez dramske radnje, s neobično plitkim sentencijama i očitim neuspjelim nastojanjem: da bude što duhovitiji. Uopće, mora da su čudne okolnosti diktirale autoru već prije spomenutih drama pisati lakrdiju »Agencija za bračna posredovanja«.

Kako smo već naglasili u cijelom komadu nema jedinstvene, a gotovo ni djelomične dramske radnje. Autor nam na sceni, u isto vrijeme u pet prostorija, prikazuje neka pojedinačna zbivanja, koja nijesu u većini motivirana ni određena, a pogotovo ne povezana, te sve ostavlja dojam nacrta s nekoliko što manje što više uspjelih doskočica i zapažaja. Netko će prigovoriti, da to nije drama pisana po ustaljenim principima dramskoga stvaranja, već reportaža, gotovo revija tipova s različitim osjećajima i ciljevima. No ta isprika ne isključuje mogućnost, da revija bude bolja od osrednjih viceva i aforizama iz šaljivih listova, a akteri motivirani i izrađeni.

U toj lakrdiji glavno je lice grofica. Doduše Madžar Buš Fekete prikazao nam je već jednu barunicu kao vlasnicu »Trafike«. Ipak, neobično je u lakrdiji vidjeti ozbiljnu figuru grofice, koja u burlesknom komadu vodi salonsku konverzaciju... Da je groficu, dakle bakicu, kreirala gđa Mihičić na svoj odličan način, gotovo je nepotrebno spominjati. Zatim slijedi mnogo uloga s različitim figurama i silhuetama, koje su ograničene prostorom i vremenom ostale vrlo blijede. Tako dolazi profesor (g. Cilić) sa svojom posrnulom kćerkom (gđa Dragman) i traži u »agenciji za bračna posredovanja« bilo kakav izlaz prije nego prođe devet mjeseci, zatim novinar (g. Rakuša) sa žalosno duhovitim intervjuom, slijedi podlac direktor banke (g. Petrović), probisvijet, bivši kapetan (g. Kukić), rafinirana mondena dama (gđa Kralj), nezasitna purgerica (gđa Vilhar), mala iz provincije (gđica Herzberger), jeftina figura športaša Tamana (g. Milanov), dok je student Harasimović (g. Jovanović) žalostan i za studente upravo uvredljiv način prikazivanja njihova vladanja. Jedina, koja ne spada u to kolo jeftinih kreacija je Barica iz Granešine, koja je najbolja kreacija večeri. No, to je potpuno lična zasluga gđice Babić i njene neposredne prirodne glume. Režirao je g. Verli, obzirom na scensko-tehničke poteškoće s dosta uspjeha.

H. Vuk

Polemika

ČIJA JE BOSNA?

Poznati radikalski list »Balkan«, koji izlazi u Beogradu pod uređivanjem pristaše svih vlada Krste Cicvarića, (inače profesionalnog »novinara«!), donosi u svom broju od 5. listopada 1935. (br. 50.) ove učene retke:

»Bosna — Ko ima uši neka čuje — Danas u Kraljevini Jugoslaviji ne postoje više pokrajine, koje su se javljale u prošlosti, kada je naš narod bio razdrobljen pod raznim režimima. Danas sve se slilo u jedinstvo i pokrajine su samo historijske uspomene, a ne kakve stvarne činjenice. Došli su novi momenti.

Pa ipak da se vratimo na uspomene.

Da se vratimo na ideale Srpskog naroda — na Bosnu, koju su nam osporavali i mađarski kraljevi, i sultani i ćesari, ali *Nemezis je nama dodelila, jer smo zaslužili dugotrajnom borbom i krvavom historijom.*

Kontinuitet Srbije je Bosna.

Mi imamo nespornu tapiju od Bosne, i ova tapija priznata nam je nebrojeno puta od Đorkovače Petra Mrkonjića, od Obrenovića do Karađorđevića, do Viteškog Kralja Ujedinitelja Aleksandra.

Sarajevo nije na periferiji Srpstva, ono je samo u srcu, u srcdištu njegova osećanja.

To svaki da zna i da pamti, pa zvao se kako hoće.

Tu nema mesta da se pogađamo, jer bismo se vratili na teren borbe, a *mi želimo samo mir... mir i ništa više.«*

Miroljubivi Krsta Cicvarić znade da može tako pisati i da mi nismo u mogućnosti, da danas, kada »ne postoje više pokrajine, koje su se javljale u prošlosti«, dokazujemo čija je Bosna? (iako ta mogućnost za njega postoji!) Ta je stvar već historijom davno riješena, a i sam veliki učitelj hrvatskoga naroda Stjepan Radić, napisao je svojevremeno knjigu o »živom hrvatskom pravu na Bosnu«, stoga je sasvim suvišno ulaziti u polemiku s jednim listom, koji stalno donosi članke ove vrsti. A ako gospodin Cicvarić misli, da ta njegova »Nemesis« ima pravo, da dijeli narodima *tuđe* pokrajine, onda se ljuto vara. Uostalom i sam gospodin Cicvarić dobro zna, da se *priče*, u kojima dolazi »Nemezis«, ne smiju shvatiti preozbiljno. One spadaju u grčku mitologiju, a kako je poznato, grčka mitologija nije nego skup bajka i manje više šaljivih ili tragičnih pripovijedaka.

Krsta Miroljubac, ako ima uši, neka čuje!

Anticic

Na Tajget

XVII. KONGRES »JUG. LEKARSKOG DRUŠTVA« U BEOGRADU

Uz velike financijalne žrtve poznate holandeske medicinske i radio tvrtke Philips održan je ove godine kongres »Jug. lekarskog društva« u Beogradu. Imade kongresa, koji se sastaju, jer se uistinu osjeća potreba, da se neke znanstvene ili staleške teme tretiraju pred širim forumom, da se dade mogućnost svestrane kritike; imade kongresa, koji se održe, da se članovi međusobno pozdrave, pozabave, navesele i osjećajući trećeg, četvrtog dana dosadu, da se konačno povrate kući. No ima i takovih, gdje se događa i jedno i drugo; kod kongresa JLD je bio slučaj ovo potonje, ali s tom karakteristikom, da je prvi dio, t. j. *znanstveni, stavljen u službu drugom*, t. j. *zabavnom*. I ovaj je kongres ponovo dokaz dekadenstva liječničkoga staleža, on je slika nemoguće saradnje od hiljade interesa, nazora i etika. Možda je sam kongres loše prošao zato, jer se održao u Beogradu i jer je organizator kongresa bila trgovačka tvrtka, koja prodaje doduše dobre Röntgen- i radio-aparate i znade organizirati odlične bankete i zakuske (sjajno posjećene po obiteljima i svoj mogućoj rodbini beogradskih »lekara«), ali se ne upušta u organizaciju kongresnih diskusija i znanstvenoga rada u sjednicama i sl., koje su onda dakako neuspjele. *Širokogrudni Holandezi pokazaše se opet na visini, kao i kod posljednjeg radiološkog kongresa.*

Opažala se naročito činjenica, da *h r v a t s k i   l i j e č n i c i   n i j e s u   p r i s u s t v o v a l i* (osim dvojice-trojice), a i slovenskih bilo je vrlo malo.

Najljepše je izgledao svečani dio: amfiteatar (tako se zove predavaona fiziol. instituta!) bio je pun otmjene publike, nijesu uzmanjkali ni neizbježivi predstavnici i »dostojanstvenici«. Ustajanje, šutnja, aplauz, povici — sve je proteklo kako treba, a onda je nastupilo popuštanje na svim linijama. Zijevaju klupe, jer se daju izvještaji. *Novi se predsjednik bira u prisustvu 36-orice članova od nekoliko hiljada.* Kod toga se sjetiše beogradski »lekari, da bi sada trebao predsjednikom biti Hrvat, a kad tamo *Hrvata na kongresu nema;* tim bolje za nesebične sindikaliste, oni izabraše i postaviše za predsjednika dr. B. Bogičevića iz Zagreba, liječnika socijalnoga osiguranja. Novi gospodin predsjednik dobio je u Zagrebu prigodom izbora za liječničku komoru svega 110 glasova od predanih 900 i usprkos silne reklame masonerije na čelu sa gospodinom Milanom Glaserom, gosp. dr. Bogičević je na tim izborima slavno — *propao.* Time je doživjelo poraz i »slobodno« zidarstvo i čitav skup onih podzemnih sila, koje su u socijalnom osiguranju zauzele dominantne položaje. *Beogradski »lekari« »rehabilitirali« su g. dr. Bogičevića tako, da su ga »jednoglasno« »izabrali« za predsjednika s 29 glasova protiv 7.* I tako sada g. dr. Bogičević, koji u Zagrebu nema niti uginule mačke za sobom, (a za njega su silom prilika glasovali svi liječnici soc. osiguranja!), postaje *predstavnik hrvatskih liječnika!?* Naravno, da bi najprimitivnija pristojnost tražila, da g. dr. Bogičević podnese ostavku, pogotovo, kada mu je Zbor Liječnika u Zagrebu gotovo jednoglasno izglasao *nepovjerenje* (niti 10 glasova nije bilo protiv, a branili su ga jedino liječnik soc. osiguranja dr. Štajduhar po »zvaničnoj« dužnosti i jedna »pohorka«, gđica dr. Anđelinović, valjda iz posebnih političkih simpatija).

Na kongresu u Beogradu donesene su i neke slavne rezolucije, koje baš ne služe na čast liječničkom staležu. Treba istaknuti, da kod donošenja rezolucije o legalizaciji pobačaja nijesu prisustvovali hrvatski liječnici, a napose n i j e prisustvovao i predstavnik zagrebačke ginekološke klinike. Interesiralo bi nas kakovo je o tom pitanju stanovište naših zagrebačkih ginekologa na čelu s prof. Durstom!? Gdje je moralna snaga svih ovih rezolucija, gdje je jednoglasnost, kompaktnost svih članova? Sve je to nabacano, stvoreno ad hoc, kongres je morao imati teme, o temama se govorilo, stvorilo se rezolucije i *zar da ovakove sramotne rezolucije postanu zakonom?* Treba drugim putevima, s više serioznosti, s više objektivnosti priređivati rasprave o tako važnim temama, ali zato treba imati više tradicija, više spreme! Želimo, da ovakav kongres bude posljednji kongres, jer ako se sami liječnici ne trgnu, ne pokažu više svijesti, onda ih mora njihova okolina svesti na pravi put. Uostalom vjerujemo, da su hrvatski liječnici već na dobrom putu i pođu li svi ostali za njima, imade izgleda za pozitivan rad. To duguju generacijama, koje za njima dolaze.

L i j e č n i k

»ALAJ SMO IM POKAZALI«
ili
»MERCURE DE FRANCE« O »JUGOSLAVENSKOJ« KNJIŽEVNOSTI*)

Svima, koji su putovali Crnom Gorom i bili na Cetinju, sigurno je poznat »glasoviti« reljef crnogorskog planinskog masiva. Pod staklenim krovom, prostire se nekoliko desetaka četvornih metara sadrenih gora, jezera, klisura, rijeka i gudura, a nad svim tim stoji dva metra visoki vodič, Crnogorac, koji pokazuje i tumači strancima strašnom njemštinom, a »našim putnicima« krasnom ijekavštinom, položaj Crne Gore. Svi su ti »naši putnici« vidjeli dvostruku državnu granicu, — jednu, koju vodič pokazuje strancima, zadrvši svojom trstikom duboko u Albaniju, i drugu — pravu — koju pokazuje samo onda, kad govori crnogorski. On s ponosom opravdava taj postupak prema strancima riječima »Nek Švabo vidi kako smo moćni«! — To je mentalitet njegove sredine.

Čitajući članak Ljube Sokolovića, »Jugoslavenska književnost« u podlistku pariškog polumjesečnika »Mercure de France« (15. IV. 1935. broj 884. Revue de la Quinzaine: Liubo Sokolovitch: Lettres Yougoslaves, str. 425—432), čovjek i nehotice mora uskliknuti *»aha, al' smo im pokazali«!* Veza između vodiča sa Cetinja i Ljube Sokolovića je isti mentalitet, samo što je Ljubo Sokolović pošao u Pariz, da bude preko jedne od najvećih francuskih revija vodič francuskoj javnosti u »jugoslavensku« književnost.

Prema Francuzima može Ljubu Sokolovića ispričati donekle činjenica, koju je već istakao Alphonse Daudet »En France, tout le monde est un peu de Tarascon« *(u Francskoj je svaki čovjek pomalo Taraskonac!),* ali prema nama — jednostranost Ljube Sokolovića ostaje samo *proračunata jednostranost,* njegova površnost pokazuje se samo kao *zlonamjerna površnost,* njegovo izvrtanje činjenica kao izvrtanje činjenica, a neznanje kao neznanje i t. d. To je njegov mentalitet.

Iza zvučnih podnaslova: — Raguse. — Le Piémont Yougoslave. — Comte Louis de Voinovitch. — Les Ecrivains de l' heure présente. — Nikola Voukassovitch: Srj ili igra kostrurova; Jeremija Djelebdjitch. — Jakovlijévitch: Devetsto Tchétrnaesta; Getse Kon ... i t. d., u prvom redu doznajemo, da je u osamnaestom vijeku franjevac *Andrija Kačić-Miošić pjevao pučkim načinom o narodnoj prošlosti i tako pripravljao n o v o s r p s k i preporod.* — Zatim vidimo, kako je »Mazzinijevo načelo, strastveno prigrljeno po Tomaseu, okrenulo prema Italiji oči domoljuba, i Srbija, prema riječima pjesnika, ulazi malo pomalo u misiju jugoslovenskog Piemonta«! — O knjizi Luje Vojnovića na ovom mjestu ne želimo govoriti; zasada nas više zanima podnaslov — pisci današnjeg vremena. Doznajemo za neke veličine nadrealizma —

*) Zbog »tehničkih« poteškoća donosimo ovu bilješku s malim zakašnjenjem.

Matić, Ristić, Vesko!? — Krleža i opet stupa na čelu književnosti sa socijalnim tendencijama, vjerni su mu pratioci Dragiša Vasić i August Cesarec. Otkrivamo *Milana Vukasovića,* — on je »vješt u najsmionijem ispitivanju duše, izvrstan i originalan pripovjedač, pjesnik u prozi, pisac i filozof, *čija će se slava jednog dana rasprostrijeti čitavom Evropom...«!?* »On je *novi Dante* (Milan Vukasović, op. ured.), koji bez vodiča istražuje područja pakla«, — — — »kod njega se osjećaju udarci slavenskog nihilizma, i on spaja velike mudrosti Istoka«... Taj mudrac Istoka, novi Dante, originalni pripovijedač i filozof, koji se uporeduje i Nietzscheom i Dostojevskim, taj genij Vukasović (tko je to?) došao je do zaključka, na koji čovječanstvo još nikada — do njega — nije ni pomišljalo: — »Ljubav, putovanja, vjera, slava ili moć sve je to ništavost. Jedino je Smrt (sa velikim S) izvjesna.« Da, tako barem Ljubo Sokolović piše, a u istu grupu Vukasoviću ravnih stavlja još filozofa Seleskovića, dramatičara Momčila Nastasijevića i Sinišu Kordića, to je pjesnik i »osobito prodoran« kritičar. Slijede pripovijedači. Ivo Andrić (samo po imenu), Sibe Miličić, Crnjanski, Boško Tokin i Jakovljević, čiji se roman »1914.« — »izdan *po velikom nakladniku Geci Konu,* označuje kao najbolje djelo o ratu izdano na Balkanu«. — Čini nam se, da je to i jedino djelo te vrsti na Balkanu. — Lirika, Ivan Dučić. I konačno nalazimo jedno poznato ime — Vladimir Nazor (jedan i pol retka!). *Svetislav Stefanović, — koji »sjeća na Walt Whitmanna i velikog Constantin Balmont-a«. Tin Ujević* — slavenski Verlaine — »continue d' affirmer dans ses vers minutieusement ouvrés un *mysticisme catholique* très presonel«. (?!) — Božidar Kovačević, Gustav Krklec »koji sjeća na Rajuer Maria Rilke, Nikola Šop »jugoslavenski Francis Jammes« i Desanka Maksimović. — Od dramatičara spomenuta je samo — Nušićeva proslava, a u kritici nije nitko nadomjestio Skerlića. Ipak se spominju Vladimir Vojić, Ksenija Atanasijević i Izidora Sekulić, koja »se znade u isti čas pokazati duhovitom i uvjerljivom.« — Na svršetku članka slijedi hvalospjev Geci Konu, — izgleda da je i čitav članak pisan njemu u reklamne svrhe!

Eto, tako je vjerno prikazana ta takozvana »jugoslavenska književnost« u ogledalu nekog nepoznatog Ljube Sokolowitcha!

Ivo Ban

ŠTA JE SLOBODNO ZIDARSTVO?

Slobodni zidari ne znače u životu našega naroda ništa posebno. Sam njihov rad govori o njima dosta...
Dr. V. Maček

Neugledna knjižica, boršura, na trideset stranica malenoga formata, izdana u Beogradu — ekavicom i latinicom, — u nakladi zagrebačke knjižare Vasić, po spisu dra Fr. Uhlmanna — pripremili anonimni P. K. i S. J. pokušava odgovoriti naslovu — Što je slobodno

zidarstvo? Nijesmo se dosada namjerno osvrtali na ovu knjižicu, ne zato, što ju ne bi izložili »na Tajget«, već, puni sažaljenja prema »grupi odličnih intelektualaca«, pustili smo neka živu — puni sebe — u argumentima svoje obrane. Danas, riječima našega vođe i predsjednika dra Mačeka: »Sam njihov rad govori o njima dosta...«, dodajemo istu misao, — neka ova knjižica (pisana u obranu masonerije) progovori sama o slobodnom zidarstvu.

U nekoliko smo navrata prikazali naš stav prema djelovanju slobodnog zidarstva, koje ispisuje crne stranice u razvoju kulture. Nebrojeno puta istaknusmo — iscrpivo i dokumentarno — da je masonerija anacionalna, i da slobodnim zidarom može biti samo proračunani karijerista. Gotovo svi napredni narodi današnjice uvidjaju opasnost nekolicine tminom povezanih ljudi, koji izrabljuju svoje položaje i svoje uticaje na svoju ličnu korist. Zato se i javljaju svuda protesti protiv loža i zahtjevi o njihovo posvemašnje ukidanje. U Hrvatskoj ti zahtjevi dolaze tim više do izražaja, što je masonerija kod nas bila uvijek izrazito protunarodna. Ona je bila uvijek podnožje svakoj tiraniji, o nju se upiralo svako nezakonje, ona je pomagala svakomu, tko je na štetu hrvatstva i njegovih svetinja htio postići svoj izdajnički i beskičmeni uspon. Međutim, narod je preživio te puzavce — oni ne znače ništa u životu našega naroda — a kako se oni licumjerno i naivno opravdavaju, gubeći tlo pod nogama, — pokazuje ova knjižica. Masoni tvrde, da — *»Loža ne istupa u javnost, ali je dužnost članova da se u javnom životu bore za ideale masonerije i po njima da žive. Pravičnost i blagost, jednakost i bratstvo, borba protiv nepravde i reakcije, odbrana sviju prava čovekovih, kao i potpomaganje siromaha, to su plemeniti ciljevi slobodnog zidarstva«* (p 16); — a mi smo se osvjedočili, da su te plemenite ciljeve osobito proširili uzorni članovi lože Perun (Zagreb, Frankopanska ulica).

Masoni nas uvjeravaju, da su — *»Samo slobodni ljudi imali pristupa u slobodno zidarstvo, nevezani predrasudama i materijalno i moralno nezavisni. Ljudi dobroga glasa, dakle zaista plemeniti i dobri ljudi«* (p 9); — a mi znamo, da je pretsjednik jedne zagrebačke lože, ujedno i predsjednik udruženja četnika — to je zaista slobodan, dobar i plemeniti čovjek...

Masoni propovijedaju, kako je *»— Težnja lože da vaspita apostole za lepe i plemenite ideje«* (p 17). — U tom je *»vaspitanju«* loža potpuno uspjela. Kadgod se čulo, da netko pripada masoneriji, uvijek je — bez iznimke — njegovo ime bilo spojeno kakvom plemenitom i apostolskom — protunarodnom rabotom.

Masoni se brane, da *»— O političkom delovanju u loži ne može biti ni govora, niti je ikada o kakvom političkom delovanju iznet ma kakav utvrđeni dokaz«* (p 25). — Međutim u istoj knjižici na stranici 21. tvrdi se *»Masonerija je škola života kroz koju bi svaki političar trebao da prođe«*. Obje tvrdnje jedna drugu ne isključuju: — politika je po masonskom naziranju bludnica, — da se do nje dođe treba proći bludilištem, — a to će svaki političar zanijekati...

Masoni ispovijedaju, da »— *Slobodni zidar služi svojoj otadžbini, ali bez ispoljavanja šovinizma, jer ima, pored uže, još i jednu široku domovinu, celo čovečanstvo«* (p. 10). — Može li, uzato, slobodni zidar biti i karakter, drugo je pitanje; — njega ispričava uvijek dvostruki moral — sada služim ovu, a sad onu svrhu. Zamislimo li si konačno *»našega masona«*, koji uz užu i široku ima još i najužu domovinu, — upoznat ćemo njegove moralne kvalitete.

Konačno »— *Masoni rade na simboličkom hramu čovečanstva; građevno kamenje ovog hrama su ljudi, u prvom redu masoni«* (p 12), — i ti masoni uvijeno gmižu — *»Ne bi nam se moglo upisati u neskromnost ako konstatujemo istinu: da smo pri stvaranju ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca i mi, jugoslovenski masoni, prineli nekoliko kubnih blokova u temelje njegove«* (p 23).

Priznajemo — kamenje smutnje! Ovi blokovi masonskih lubanja, na kojima se temelji — po njihovom priznanju — dosadašnja Jugoslavija, — kamen je smutnje među narodima. I danas, kad se prenulo na sređivanje tih naših nesretnih prilika, i opet iz tmine izviru zlodusi, koji nuđaju svoje lubanje, — kako bi i opet temelji ove države počivali na »m a s o n s k o j č o v e č n o s t i«. Vjerujemo, ovaj će puta volja naroda biti pobjednik.

Jedina istina, koja se nalazi u čitavoj knjižici u obranu masonerije, jest tvrdnja slobodnih zidara, da *»mnogo postižu na polju dobročinstva, ali o tome malo doznaje javnost«*. — Uistinu, — o kakvim dobročinstvima masona javnosti nije ništa poznato.

I. B.

Međunarodni pregled

ENGLESKA I JAPAN U BORBI ZA INDIJU, I TALIJANSKO-ABESINSKI SUKOB

Važna je činjenica, da već nekoliko godina sva evropska štampa donosi opširne članke o japanskoj ekspanziji, imperijalizmu, osvajanju svjetskog tržišta japanskom robom, a gledajući u svemu tome, dakako u krajnjoj granici, opasnost koja prijeti Evropi, a s njom i bijeloj rasi od naroda azijskih — žute rase. Ne treba samo tako odbacivati mogućnost japanske pomoći Abesiniji, prigodom sadašnjeg talijansko-abesinskog sukoba, kad se zna, da Japan mora vršiti ekspanziju radi neodrživih prilika u materi zemlji. A ono što priječi japansku ekspanziju jesu u prvom redu kolonijalni posjedi evropskih država. Prije ili poslije doći će Japan u sukob s jednom kolonijalnom velesilom Evrope, po svoj prilici s Engleskom, koja danas pretstavlja Evropu, a s njom i bijelu rasu u pogledu kolonijalnih posjeda. Danas, kad se u pojedinim kolonijama pokreće pitanje veće ili manje autonomije ili čak samostalnosti,

mora Engleska a s njom i Evropa biti na oprezu, jer uspije li jednoj od kolonija zbaciti evropsko gospodstvo, mogao bi to biti samo znak i poticaj za ostale. To bi moglo značiti raspad kolonijalnog carstva evropskih država. Teško bi bilo vjerovati, da bi te kolonije ostale samostalne. U najmanju bi ruku izmijenile samo gospodara, u konkretnom slučaju Englesku bi zamijenio Japan, žuta bi rasa istisnula bijelu.

Oduvijek se vodila borba Istoka i Zapada. Kulturni je Zapad pobjeđivao. Sve su se borbe vodile u krajnjoj instanci oko jednog cilja — bogate Indije. Konačni rezultat svih borbi od Aleksandra Velikog do danas iskristalizirao se u jednom interesu — gospodstvom nad linijom Evropa—Indija, nad putem London—Singapore. A interesi Engleske leže danas na toj liniji više nego ikada. Indija je za Englesku kapitalno pitanje. Ta već u potsvijesti svakog Engleza, kad se radi o britanskom kolonijalnom carstvu, na prvom mjestu stoji »Indija«. Ta »Indija« sačinjava temelj političkih i ekonomskih naziranja svakog Britanca.

Danas se u Indiji sukobljavaju interesi Istoka i Zapada, ona postaje mjerilo za prevlast u svjetskoj politici i trgovini. Preko Indije pruža se već danas polagano mreža japanske trgovine. Ta se mreža proteže preko Perzije, obalama Crvenog mora, preko Male Azije na Balkanski poluotok. Tako se i kod nas prošle godine osjetio dumping japanske robe. O japanskoj trgovini u Južnoj Americi, Africi i ostalim dijelovima zemlje pisalo se već mnogo. Kad se uoči, da japanska roba uspješno konkurira engleskoj i njemačkoj robi i na samom evropskom tlu, treba tada cijelu stvar shvatiti s druge strane. Osvajanje svjetskog tržišta robom nije jedina svrha japanske politike. Japanski su trgovci u ovom slučaju samo prve čete, koje ispituju i osvajaju pozicije za kasnije akcije Japana u svijetu.

Japan živi pod vrlo čudnim okolnostima. Mati zemlja (japanski otoci) broji oko 68 milijuna stanovnika, a svake se godine taj broj povećava za kojih 800.000. Da bi prehranio tako brojno žiteljstvo na onom malom teritoriju, mora Japan uvoziti između ostalog oko 20% riže, 50% žita, i 90% šećera. Da bi mogao platiti te živežne namirnice koje uvozi, mora izvoziti industrijsku robu. A da može proizvoditi tu robu, mora uvoziti sirovine. Samo da spomenem vunu, koja se uvozi sa 100%, nikl 100%, olovo 90%, kemikalije 75%, čelik i željezo 55%, itd. Japanska roba koja se izvozi, da bi održala stare pozicije i zadobila nove, mora biti neobično jeftina. Sve ovo upućuje na jedno apsurdno stanje, koje ne može dugo potrajati. Japan, u potrazi za sirovinama, primoran je da osvaja nove krajeve, ali gdje?

U prvom redu tu je susjedno azijsko kopno. Japan ima već Koreju, od Mandžurije je stvorio svoju provinciju, a u Kini provodi sada politiku ekspanzije. Ali kolikogod ovi teritoriji bili ogromni po svojoj površini, Japan se nije njima mnogo pomogao, jer su ovi krajevi vrlo siromašni. Sve to neumoljivo goni Japan prema onoj točki, koja bi uspjela znatno popraviti teški položaj njegov — prema Indiji. A tu će

se onda morati Japan sukobiti s interesima Engleske, a preko nje i cijele Evrope. Ne može se reći da Japan ne računa s jednim ovakovim sukobom. Istupio je iz Društva naroda, sprema se da otkaže flotni sporazum s Engleskom i U. S. A., a sve to samo zato, da može izgraditi veliku flotu, i na taj način dobiti slobodne ruke na Istoku. U slučaju rata s Engleskom Japan bi imao veliku prednost, jer bi uslijed blizine matičnih luka, mogao stalno obnavljati svoje pomorske snage. Engleska naprotiv, daleko od matere zemlje, a zauzeta svojom flotom i na drugim stranama, bila bi u težem položaju. Jedan samo pa i najmanji poraz engleske flote u indijskim vodama, bio bi vjerojatno katastrofalan za cijelo britsko kolonijalno carstvo. I najmanji uspjeh japanske flote bio bi poticaj za Indiju da se oslobodi engleskog gospodstva. Ali ne bi se Indija tada oslobodila i ostala samostalna, nego bi samo zamijenila gospodare — Engleze sa Japancima. Tada bi Japan došao do onoga za čim i teži, do onoga što bi riješilo njegova najteža pitanja: prehranu pučanstva i dobavu sirovina. Pođimo još i dalje. Japan će, ako dobije Indiju, imati polaznu točku i vrlo važno uporište prema Africi. On će rado pomagati i crnce u Africi samo da zaposli evropske države i da dobije što slobodnije ruke u Aziji i na Istoku.

Engleska, da bi održala svoje pozicije, treba pomoći od ostalih evropskih država. Ona će se morati prikloniti i jače vezati uz onu evropsku silu, koja će joj svojom oružanom snagom moći pomoći za održanje vodstva u svijetu. Engleska će sve učiniti da zadrži Indiju, i da očuva i osigura put London—Singapore. U talijansko-abesinskom sukobu vidi Engleska ugrožene svoje pozicije u Egiptu i Sredozemnom moru. Engleska pokušava preko Društva naroda uticati na Italiju, da bi se izbjeglo ovom sukobu, koji danas ne bi išao u prilog Engleskoj. Jer dok bi si Engleska u slučaju rata, koji je na vidiku, osiguravala pozicije na Sredozemnom i Crvenom moru te u Egiptu, imao bi Japan slobodnije ruke prema Indiji. Vjerojatno je, da je talijansko-abesinski sukob dobro došao Japanu, i on sigurno ima velikih interesa da do rata i dođe. Engleska će pak biti uvijek toliko oprezna, da će znati očuvati svoj položaj i vodstvo što ga ima u kolonijalnim posjedima.

Stipe Mosner

DVA ZNAČAJNA KONGRESA U BERLINU

U drugoj polovici mjeseca kolovoza o. g. zasjedao je u Berlinu 11. internacionalni kongres za kazneno pravo i kaznionice, a od 26. do 1. rujna internacionalni kongres za nauku o populaciji. (Bevölkerungswissenschaft). U današnje vrijeme, koje se naročito interesira za pitanja, koja zasijecaju u problem opstanka i dalnjega života rase i naroda, ova su dva kongresa od osobite važnosti. Dok su na kongresu za kazneno pravo, pitanja, koja zasjecaju u široko područje biološkog promatranja narodnoga života, bila tek jedan, doduše važan, dio, dotle je kongres za populaciju to pitanje osvijetlio sa mnogih strana. Rad toga kongresa bio je podijeljen u sekcije: 1. za statistiku pučanstva, 2. za

biologiju nasljedstva i rasnu higijenu, 3. za socijalna, gospodarska : psihološka pitanja populacije, 4. za medicinu, higijenu i antropologiju. Predavači su bili naučenjaci i ljudi prakse iz 25 naroda, koji su si stavili u dužnost svestrano naučno ispitivati i upoznati kongres sa tim životnim pitanjem svakoga naroda i cijeloga čovječanstva. U koliko je ovaj početak uspio, vidjet ćemo najbolje po nekim temama, koje su obrađene. Nabrojit ćemo samo nekoje: »Kretanje pučanstva u krugu zapadnjačke kulture s osobitim obzirom na Njemačku«, »Smjernice populacione politike«, »Duhovni boj za unapređenje rase (Rassenpflege)«, »Uzroci nazadovanja porođaja kod naroda zapadnjačke kulture«, »Problem populacije u svijetlu nazora na svijet«, »Pitanje populacije i stvaranje gospodarskog kapitala«, »Narodno-biološki zakoni života«, »Populaciona politika«, »Rasna higijena i svjetski mir«, »Populaciona politika kao zadaća države«, »Sterilizacija« i t. d.

Već iz ovih nekoliko tema lako razabiremo, kako je »Internacionalna Unija za znanstveno proučavanje populacionih problema«, koja je stvorena po zaključku svjetske konferencije za unapređivanje populacionih pitanja 1924. u Ženevi i osnovana godinu dana kasnije formalno u Parizu, i koja je 1931. god. održala svoj 1. kongres u Rimu, zahvatila u teška i važna pitanja, koja su od nedogledne važnosti za čovječji individualni, a još više nacionalno-socijalni život.

Radi kratkoće vremena i nestašice mjesta zasada samo ovoliko. Prvom prilikom donijet ćemo iscrpniji prikaz o pitanju eugenike i rasne higijene.

Učesnici bili su primljeni od vlade Reicha, počasno predsjedništvo imao je sam ministar unutrašnjih poslova Reicha, a plenume kongresa posjećivao je znameniti antropolog i rasni higijenolog profesor berlinskog sveučilišta dr. Eugen Fischer.

Iz sovjetskoga »raja«

KOMUNISTIČKA »ZAHVALNOST«

Do nedavna je u Ukrajini boravio čovjek, nekadašnji ministar ukrajinske narodne republike, profesor-književnik, a zvao se Antin Krušeljnycjkyj. Nakon propasti ukrajinske države (1920. g.) počeo je pokazivati simpatije prema komunistima. Zadojen komunističkim idejama te boljševičkim obećanjima, posvetio se propagandi marksističkih ideja u zapadnim zemljama Ukrajine. Počeo je izdavati u Ljvovu (Lavovu) razne komunističke brošure i novine, u kojima je sarađivala cijela njegova porodica. Po ukrajinskim selima i gradovima širile su se besplatno te novine i knjige, koje su mamile nesvijestan elemenat. Za komunističke novce pjevali su Krušeljnycjki himne veličajući komunistički »raj« te veliki napredak »proletarske« države. Ni-

šta mu nisu smetala velika progonstva te streljanja u sovjet. Ukrajini; on je dalje vodio Judin posao među Ukrajincima. Služio je boljševicima sa iskrenom odanošću.

Premda su novine i knjige bile besplatno raspačavane, broj »pretplatnika« te pristaša počeo se svakim danom smanjivati, jer nakon samoubojstva ukrajinskog književnika i pjesnika Chvyljovyja i narodnog komesara za prosvjetu Skrypnyka te nakon tolikih streljanja i progonstva u sovjet. Ukrajini počeli su na prilike u komunističkom »raju« gledati drukčije i sami pristaše boljševika. Najzad je i poljska vlada zabranila izlaženje komunističkih novina.

Budući da je bio siguran svojih zasluga prema komunistima, prodao je Kruševljnycjkyj sav svoj imetak u Ljvovu te god. 1933. otputovao sa cijelom porodicom u komunistički »raj«, što ga je tako veličao u svojim pismima. U Harkovu je držao veliki govor, u kome je oštro napao »buržoasko-nacionalističke pisce u zapadnoj Ukrajini«. Ali to mu je već bila posljednja usluga boljševicima; oni ga nisu više trebali.

Iza kratkog vremena sovjetska je policija uapsila sinove profesora Kruševljnycjkoga, a malo iza toga i staroga Kruševljnycjkoga. Dvojica sinova Taras i Ivan bili su streljani. Stari je otac uslijed toga dobio živčani napadaj. U isto je doba bio streljan i bivši redaktor komunističkih novina u Ljvovu Roman Skazynsjkyj, koji se je preselio u sovjetsku Ukrajinu već nakon smrti Skrypnyka.

Sad čitamo u ukrajinskim novinama, da su boljševici osudili prof. A. Kruševljnyczkoga na 10 godina zatvora, a njegovu djecu — Bohdana, Ostapa i liječnicu Volodymyru kaznili 5-godišnjim zatvorom. Svi su otpremljeni na »čuvene« Solovke.

Stara majka, žena prof. Kruševljnycjkoga i žene streljanog Tarasa te uapšenog Bohdana zajedno s djecom (jedno se rodilo dva tjedna nakon streljanja oca), dobile su nalog od sovjetskih vlasti, da se sele iz Harkova u neko mjesto udaljeno 50 kilometara od grada. Ne mogu se vratiti u Ljvov, jer se prof. Kruševljnycjkyj pobrinuo prije odlaska u komunistički »raj« za sovjetsko državljanstvo za cijelu porodicu. Eto tako je stradao Kruševljnycjkyj sa svojom porodicom, koji je bio siguran i uvjeren, da će za vjernu službu boljševicima uživati u komunističkom »raju«.

Pa to nije još ni svršetak komunističke »humanosti«. Od porodice nesretnog Kruševljnycjkoga ostala je u Ljvovu žena streljanog Ivana Halja, učiteljica glazbe. Ona naime nije vjerovala boljševičkim obećanjima te nije otišla s mužem u »raj«. Njezin muž uzeo je sa sobom 6-godišnju kćerku. Sada, nakon smrti muža, traži Halja Kruševljnycjka svoju kćer od boljševika, ali dosada joj to nije uspjelo, jer komunistički »humanisti« ne će, da vrate majci dijete.

Ivachnjuk Antin

Naši ljudi

AGO MAMUŽIĆ

»Neven« donosi 1. IV. 1902. povodom smrti Age Mamužića nekrolog, u kom ističe zasluge odvitnika političara, toga narodnjaka za Bunjevce, koji je bio dika i ponos Subotici, subotičkih Bunjevaca. Kako se rodio u pomadžarenoj obitelji, bunjevački jezik je na sokaku od dice naučio. Nakon svršenih nauka otvorio je odvjetničku kancelariju u Subotici te se pozabavi s bunjevštinom i da se pobliže upozna s biskupom Ivanom Antunovićem i njegovom novinom. Kad je kod njeg dobio u ruke krasnu junačku pismu Čengić Agu, pročitao ju je jedamput i drugi put i u njem se probudila narodna svist. Njegov veliki um shvatio je duboke misli ove pisme i on je počeo proučavati slavenske jezike i knjige. — Bio je saborski zastupnik 1881. Igrao je važnu ulogu u borbi za bunjevački jezik u školama.

KNJIŽEVNIK EVETOVIĆ

Ante Evetović — Miroljub, rodio se 12. VI. 1862. u Bačkom Aljmašu, koji se nalazi između Subotice i Baje nedaleko od sadašnje državne granice. Otac Dano, ratar, bio je vatren narodnjak. Sin Ante mu je peto dijete od njih sedmero; na krstu je dobio ime Franjo; zvali su ga Franco. Pristupom u franjevački red dobio je redovničko ime Ante, a pjesnički pseudonim bio mu je Miroljub. Madžarski drugovi su ga u pučkoj školi, u rodnom mjestu, zbog njegova narodnog osjećanja zvali »Bunjo«. Gimnaziju je polazio kod Isusovaca u Kalači o Antunovićevu trošku. Ilija Kujundžić piše u »Spomen-večeri A. Evetovića Miroljuba«[1]) o njemu: »Kanda ga danas vidim kao stasita, lijepa, otvorena čela i vesele ćudi mladića, kada nam je klericima u sjemenište donašao od Antunovića hrvatske novine: »Obzor«, »Vienac«, »Kuhačeve popjevke«. Nakon 6 razr. gimnazije svrši novicijat franj. reda u Beču. M. V. Knežević piše: »Tu je kao mladić došao u bliži dodir s oduševljenim mladim Hrvatima, koji su ga zadobili za hrvatsku književnost i hrvatstvo.«[2]) Filozofiju je svršio u Vukovaru 1883/4. i Dunafeldvaru 1884/5. Prvu je sv. misu čitao 1886. u Aljmašu, a u Baji postane lektorom filozofije. O. Mladen Barbarić u jednom pismu veli za nj ovo: Ali ja sam vidio u očima njegovim čisto pitome slike slavenskog svijeta; ja sam slušao iz njegovih riječi melodiju naših nar. pjesama. Ali kad je to učinio bljesnulo bi mu oko nekim posebnim žarom, riječ mu je svečanije zvučila. Valja znati, da je to bilo u Baji, u Madžarskoj... Kad smo mi đaci njegovi izdali spomenicu »Ibrišimoviću« i on nam je kraj drugih hrvatskih pjesnika dao jednu svoju

---

1) »Danica« za god. 1922. str. 33.

2) »Knjiž. Sjever«: 1932., 5. sv., str. 149.

pjesmu. Mi smo ga Hrvati štovali, ali se nijesmo usudili približiti. Profesor je profesor!...

Uslijed reforme franjev. reda 1897. naš se pjesnik sekularizirao i postao kapelanom u Egeralju (1899.—1900.) u pečujskoj biskupiji, zatim u Valpovu i župnikom u Veliškovcima (1902.), Harkanovcima (do 1912.) i Valpovu do smrti od raka (24. II. 1921.). Mnogo je prijateljevao s grofom Normanom i »budući da je bio grofov štićenik, kome su bile u izgledu časti crkvene, Miroljub je stekao neprijatelje i zavidljivce i među svojim kolegama, koji su ga kao pron. onsiranog Hrvata i »Panslava« denucirali kod njegova biskupa u Pečuhu.«[3]) Ipak je dobio crveni pojas, kao predstojnik pečuhskog duhov. stola, dok su opatske insignije, koje mu je kupio Norman, u nadi da će postati opat, ostale za spomen vlasništvo valpovačke župe.

NARODNO PITANJE U UGARSKOJ I PARNICA PROTIV »NEVENA«

U »N e v e n u«, zabavno-poučnom misečniku za Bunjevce i Šokce, od 1902. (god. XIX.) u br. 3. (pod uredništvom N. M a t k o v i ć a) od 1. ožujka, str. 34.—39. izašao je nepotpisan članak od Paje Bačića: »Narodnosno pitanje u državnom saboru«, radi kojega je segedinsko državno odvitništvo povelo tiskovnu parnicu protiv »Nevena«, i za koji je Nevenov urednik bio osuđen. U članku se veli:

»Sve druge poteškoće zajedno nisu tolike brige zadavale političarima kao narodnosno pitanje. Ali ovo toli važno pitanje nije još ni danas rišeno. Zašto? Prvo zato: što madžarska vlada ne će, da dade i osigura nemadžarskim narodima one pravice i slobоštine, koje su u 1868. zakonu, 44. članu potvrđene; drugo: što pritirani i nevaljani zvaničnici draže i raztužuju nemadžarske narode so tim, što im matrinski jezik, malo lipim a malo ružnim načinom iz škulah, iz zvanijah iztiskuju; i što im rič, slovo, pismu, knjigu, katekizam zapostavljaju, preziru i grde. Eno Bačin, čisto slavensko selo sa 4000 stanovnika, a u škulama ni traga materinskom jeziku, nego se sve madžarski pridaje, još i sveta vira; a u crkvi se madžarsku naviščuje rič božja. Evo vam Subatica bile sa svojih 82.000 stanovnika, i tu je bunjevačka rič potarmana i osramoćena. Pedeset hiljada Bunjevaca nema ni slova ni katekizma svoga ni u jednoj školi...

Tisa Kalman i barun Banfia tako su mislili urediti narodnosno pitanje, da su nemadžarske zastupnike iz državnoga sabora izklali, izgonili; a svakoga, ko je smio svoj materinski jezik braniti i pravice svomu narodu tražiti, zapostavljahu i ugnjetavahu...

Mora se i to priznati, da je sadašnja vlada Szel Kalmana pravednija, i ako nije odviše milostiva prema nemadž. narodima. Slobodni su izbori zakonom osigurani.«

---

[3]) »Knjiž. Sjever«: 1932., 5. sv., str. 149.

Zatim u produženju članka donosi glasoviti govor dra Ljubomira Pavlovića, zastupnika iz Banata u proračunskoj raspravi na drž. saboru, koji je među ostalim kazao o narodnosnom pitanju i ovo:

»Narodnosni zakon, kome je u ostalom samo naslov takav, u koliko je nazvan zak. članom, o nar. ravnopravnosti, u stvari mu to nije cilj, da osigura opstanak narodnosti i pravo na upotrebu jezika njihova, nego samo opredilјuje granicu, u kojoj iste mogu da upotribljuju svoj jezik, pa i to nije nikako održano, što su i sami madž. političari primorani biti da priznaju... Dakle ni taj narodnosni zakon ne poštuje se, koji su u svoje vrime pri generalnoj raspravi zastupnici Srba, Rumunja i Slovaka žestoko napali koji apsolutno ne osigurava pravedne zahtive narodnosti... i tako je taj zakon donesen u potpunom smislu o nami, a bez nas. (Velika graja. Predsidnik zvoni i opominje govornika.)

Ugarska sve donle dok ne riši narodnosno pitanje kako pravda zahtiva — pravda je, to, što je prirodno, sve donle ne će moći da uživa istinski napridak i pravo blagostanje. Gdi su političke slobode 1848-me? Vrimenom jedna za drugom polagano van kriposti stavljene sa privolom samoga sabora. Zbog narodnosti! Zašto se ne čuvaju one slobode, za koje je god. 1848. toliko krv prolivena? Zbog narodnosti! — Zašto nema općeg i tajnog glasanja? Samo zbog narodnosti! — Da sva ta prava ne dobiju narodnosti, bolje da ih ni Madžar ne dobije. Zašto se ne poštuju i ne izvršuju strogo zakoni? Samo zbog narodnosti.

Slavni dome! Ne ću da se služim velikim reklamacijama, jer ne vodi cilju — jer i tako ne pomaže, — no jedno, što je najvažnije moram naglasiti. Nadam se, da slavni dom ne će od mene zahtivati da činim ovde kakve izjave, koje kipe od domoljublja i da se zaklinjem na državno jedinstvo Madžarske, kad onaj, koji bi to od narodnosnih poslanika želio, taj bi nas sumnjičio i upravo stavio na optuženičku klupu i na tu uslugu bi nas stirao, da se ovde u domu branimo misto da zajednički s ostalim štovanim zastupničkim drugovima poradimo složno u korist zajedničke domovine i naroda... Narodnosti su nezadovoljne. One žele poboljšanje svoga stanja, da bi u svojoj domovini srično i zadovoljno živiti mogle... Naprotiv se sa više prava može tvrditi, da su najmanje dobri domoljubi koji podržavaju današnji sistem, upravo današnju vladu. Mi narodnosti možemo, da se razvijamo samo u duhu našiga jezika i naše kulture... Sve smetnje koje nam se čine, štete i samu državu. Mi smo jedinice koje sačinjavaju cilinu. Ko smeta jedinici i dovoljno je ne pomaže, taj čini teškoće i smetnje cilini. Narodnosti su ravnopravne jedinice i one čine cilokupnost Ugarskog stanovništva... Zahtivamo slobodnu i nezavisnu Ugarsku prema svakom. A u toj slobodnoj Ugarskoj tražimo: političke slobode za sve narodnosti. Samo to može osnažiti Ugarsku, samo takva Ugarska može biti srićna i jaka. Naše je mišljenje, da oni državnici, koji tvrde, da nema narodnosnog pitanja u Ugarskoj koji ovo životno pitanje prikazuju kao izvištačeno dilo nesamo da vode rđavu politiku, nego se titraju i sa naj-

bitnijim koristima države... Ne potpun i nepomirljiv raskid, već na pravdi i međusobnom povirenju postavljena sloga triba da bude zvizda vodilja svima narodnostima koje živu pod krunom sv. Stipana u nezavisnoj i slobodnoj Ugarskoj...«

Epilog članka je bio taj, da je njegov pisac Pajo Bačić po segedinskom sudb. stolu osuđen na ništa manje nego »6 miseci državne tamnice i sa 200 kruna novčane globe«. Porotnici su okrivljenoga proglasili krivim na zahtjev drž. odvjetnika »da ne žale noža kad ovaku zarazu, ovakav čir madžarske državne ideje utamaniti triba«.

PRIJATELJI »NEVENA«

»Neven« donosi u br. 11. od 1. XI. 1902. među »subotičkim vistima« bilješku, u kojoj javlja, da su se pored madž. novina u Nevenovom procesu »prijateljski nas sitili »Obzor« (četiri puta), »Zastava«, »Dom«, »Branik« i druge. »Független Magyarország« zamjerava im što zagrebačke novine zagovaraju Bunjevce. Među »različitim vistima« donosi vijest, da vele učeni Dr. Antun Radić izdaje »Dom« dvared na misec uz cinu od 3 K na godinu.

F. Brodski

Bilješke

LAMARTINE O UDESU PJESNIŠTVA

Kao predgovor k izdanju svojih sabranih djela napisao je 1834. god. veliki francuski pjesnik Lamartine članak pod naslovom »O udesu pjesništva«. Danas, u doba »nove« pseudosocijalne literature, kada se u pjesništvu mnogo raspravlja, bit će sigurno od interesa shvaćanje jednog genijalnog pjesnika o pjesništvu. I zato donosimo kratak izvadak iz Lamartine-ova članka, koji je tim karakterističniji, što je napisan u vrijeme, kada je, kako sam pisac kaže, materijalizam XVIII. vijeka zahvatio dubok korijen u svim životnim područjima.

»Što je zapravo poezija? Ona se, poput svega onoga što je božansko u nama, ne može da protumači jednom, a ni hiljadama riječi. Ona je otkrivenje najskrivenijih ganuća našeg srca, božanskih misli čovjekovih; ona je otkrivenje svega onoga, što narav može da pruži na krasoti slika i melodiji zvukova. Ona je osjećaj i osjećanje ujedno, duh i materija, i stoga je ona najsavršeniji jezik, koji obuhvata čovjeka u cijeloj bitnosti njegove prirode: ona je za duh ideja, za dušu osjećanje, slika za fantaziju, muzika za uho. Dok proza radi samo mislima, u poeziji susrećemo kako misao tako i osjećanje. Ma koliko je taj jezik poezije tajanstven i izvoran, ili baš zato što je toliko tajanstven i izvoran, on ne može nikada umrijeti. Poezija nije, kako to nasuprot jasnih dokaza sviju vremena neki hoće da tvrde, samo jezik djetinstva poje-

dinih naroda, tepanje ljudskog razuma. Ne, ona je jezik svih stoljeća: naivna i jednostavna u koljevci naroda, razgovorna prijateljica, bajka, kao dadilja kraj dječjeg kreveta; ljubavna i idilična poezija kod mladih naroda; bojovna i epska kod ratničkih, osvajačkih plemena; mistična, lirska, proročka ili didaktična u teokratijama Egipta i Judeje; ozbiljna, filozofska i zavodljiva u vremenima naprednije naobrazbe Rima, Firence, te za Ljudevita XIV.; nemirna i divlja u epohama raspadanja i općeg rastvaranja; melankolična, neodređena, strašljiva, ali ujedno i smjela u danima društvenih perturbacija i socijalnih preporoda; kasnije, pod starost naroda, ozbiljna, zlovoljna, ona nariče bez srčanosti, u njenim stihovima dolaze do izražaja tužna naslućivanja, fantastični snovi o posljednjim katastrofama svijeta, ali je ona ujedno zadojena čvrstim, božanskim pouzdanjem o ponovnom uskrsnuću čovječanstva. I tako je poezija onaj glas, koji nikada ne će zamuknuti u svijetu, jer nije pronašao čovjek, već ga je dao sam Bog. To je bio prvi uzvik, što ga je ljudski rod odaslao prema nebeskim visinama, a to će biti i posljednji vapaj, što će ga umiruće čovječanstvo uzdići svome Stvoritelju.«

Lamartine sada opisuje neke svoje doživljaje. — »Nastanio sam se bio sa svojim šatorom nedaleko jeruzalemskih zidina. Promatrao sam grupu vojnika, kako sjede te pjevaju junačke i ljubavne pjesme. Poslije naiđem na mladu muslimansku udovicu, kako kleči pored groba svog pokojnog muža. Plakala je, i jedino bi koja divna naricaljka, što bi je poluglasno otpjevala, prekinula tok njenih suza. Nekoliko koračaja dalje sjedila su njena dva nejaka čeda, čuvale su ih tri arapske djevojke. I kako su djeca vidjela majku, a robinje gospodaricu, gdje plače, i oni stadoše naricati, dok Arapkinje ne umiriše djecu pjevajući im uspavanke svoje domovine. Bilo je predvečerje, a iz grčkog samostana u Jerusalimu dopirali su zvukovi bogoslužja, pjevanje Davidovih psalama. Poslije tri hiljade godina pjevaju se Davidovi psalmi, pjevaju ih strani glasovi na drugom jeziku, ali sa onih istih brežuljaka, koji su nekada inspirirali kraljevskog pjesnika. — I ja sam bio tu, da pjevam o svemu tome, da vidim svijet u njegovoj koljevci, da promatram razvoj jedne religije, da se udubim do izvora jedne civilizacije i da me na ishodištu naše cijele današnje kulture obuzme tajanstvna moć historijskih spomenika.

Scena, što sam je upravo prikazao i kojoj sam bio svjedok, dočara mi odjednom jasnu sliku o razvoju i o pojedinim oblicima pjesništva. Tri crne robinjice svojim naivnim i mislima siromašnim pjesmama, kojima su uspavljivale djecu, predstavljale su pastirsku pjesmu, prirodnu poeziju naroda, koja je u djetinstvu svog razvoja. Mlada turska udovica, koja je svojim ganutljivim pjesmama slavila uspomenu svog pokojnog životnog druga, — simbol je to one elegične, strastvene poezije, poezije srca. Vojnici, koji pjevaju o ratu i ljubavi prikazuju epsku poeziju nomadskih i osvajalačkih naroda. Grčki monasi, koji po svojim terasama recitiraju psalme, slikaju nam svetu i

lirsku poeziju u vremenima vjerskog zanosa. Ja, koji sam se pod svojim šatorom udubio u misli o Bogu i svijetu, reprezentirao sam poeziju misli i filozofije, poeziju današnjice. Poezija cijele prošlosti bila mi je pred očima. Ali što će da bude sa pjesništvom u budućnosti?«

Lamartine nastavlja primjerima. — »Putovao sam dalje, dok jednog dana nisam ugledao veličanstvene ruševine grada Balbeka. Ovdje smo proveli jednu noć. Kraj ruševina velebnih, stupovima urešenih hramova stajalo je nekoliko koliba, u kojima je stanovao arapski svećenik, sijedi starac, sa svojom malom općinom. Sunce je zašlo, a mjesec je svojom tajinstvenom svjetlošću obasjao ovaj grad smrti i minule slave. Čulo se tiho pjevanje vjernika, koji su obavljali svoju večernju molitvu. Ja i moji pratioci zadubili smo se u misli. Što smo tada osjećali, u onoj tišini, pred tolikim nijemim svjedocima nepoznate prošlosti, koja pokazuje svu ništavost naših sićušnih pojmova o historiji i filozofiji; kakove su se čežnje tada rađale u našim srcima, kakove su uspomene oživljavale — to jedino Bog zna.

Evo — pomislio sam — to će da bude poezija posljednjih dana: uzdisanje i molitva na grobovima, čežnja za jednim svijetom, u kojem nema više ni smrti ni ruševina. — Kada pomislim na utisak, što ga je na me ostavio valoviti kraj, na čijim se brežuljcima nanizale male kućice pustinjaka, i kada pomislim na zvonjavu njihovih malih zvona, koja se razlegla diljem onoga kraja, tada imam pred očima kraj poezije. To će biti vrijeme, kada će nestati svih ljudskih osjećanja ili, bolje, kada će sva osjećanja da se gube u jednom, — to će biti poezija hvalospjeva i himna.

Ali ovo vrijeme još je daleko, svijet je još mlad i razum spoznaje još uvijek veliku prazninu između onoga, što je čovjek sada i onoga, što bi mogao da bude. Poezija mora, dakle, da ispuni još mnoge uzvišene zadaće.

Poezija ne će više da bude lirska u onom smislu, kako mi tu riječ obično upotrebljavamo. Ona ne posjeduje više dovoljno mladosti, svježine i prijemljivosti, a da bi pjevala kao pri duhovnom buđenju čovječanstva. Ona ne će više da bude epska. Čovjek je već previše živio i previše razmišljao, a da bi ga mogle zanimati i zabaviti duge pripovijetke epopeja; iskustvo je razrušilo njegovu vjeru u čudesa, na kojoj se temelji cijela epska poezija. Poezija ne će više da bude ni dramska. Pozornica stvarnog života danas, u doba općeg previranja, mnogo je privlačnija od kazališne pozornice. Viši društveni slojevi ne idu više u kazalište da se oduševe, nego da prosuđuju; mi smo izgubili naivnost, te kritiziramo. Drama će ostati narodu, iz kojeg je i proizašla, a inteligencija, ljudi znanosti i umjetnosti povući će se iz kazališta.

Poezija će postati pjevani razum, razum u ritmima (raison chantée). To je njen udes za dugo vremena. Ona će da bude filozofska, religiozna, politička i socijalna, kakova je također epoha, koju čovječanstvo sada proživljuje. Ne će više da bude prosta igra duha, melo-

dična kaprica lakog i površnog mišljenja, nego će ona da bude čisti, istiniti i duboki odjek najviših pojmova razuma, najiskrenijih ganuća ljudske duše. Poezija će se sva da produhovi. Još jednu zadaću ima poezija budućnosti: ona mora da sađe k narodu, da uđe u narod — mora da je popularna.«

Priredio F. Niedzielski

BILJEŠKE IZ UKRAJINE

Novine »Ukrajinski Nacionalist« br. 3.—4. donio je statistiku političkih procesa proti Ukrajincima u Poljskoj za 1934. g. Ove godine je bilo 166 rsaprava proti 555 Ukrajinaca, naime 105 političkih rasprava proti 312 osobe za neposredno učestvovanje u organizaciji ukrajinskih nacionalista a ostale za nacionalističke akcije, kao na pr. širenje ilegalnih brošura i novina, demonstracije, uređivanje grobova ukrajinskih vojnika, koji su poginuli u borbi sa Poljacima i t. d. Osude su bile: 1 — kazna smtri, 5 — doživotni zatvor, a ostali na ukupno 1.007 godina zatvora.

U posljednjih 5 godina je bilo 5 kazna smrti, 18 doživotnih zatvora te 2.260 godina zatvora.

*

»Ukrajinske Slovo« (Pariz, br. 123) javlja, da je u Ljvovu poljska policija zabranila izlaženje triju ukrajinskih nacionalističkih časopisa. Kao razlog navela je, da je odgovorni urednik tih novina otišao na dopust!!?

*

Smrt najvećeg ukrajinskog slikara Aleksandra Novakivsjkoga. Prije mjesec dana ukrajinsku umjetnost zadesio je velik gubitak, jer je umro jedan od najvećih umjetnika svjetskog glasa Aleksandar Novakivsjki. Aleksandar Novakivsjskyj rođen je 14. IX. 1872. god. na Podilju u južnozapadnim zemljama Ukrajine. Svoj veliki umjetnički talenat razvijao je iz početka pod vodstvom ukrajinskog umjetnika Klymenka u Odesi, a kasnije u Krakovu u Akademiji Umjetnosti pod direkcijom poznatog poljskog umjetnika Matejka. 1913. god. prešao je Ljviv, gdje pod zaštitom ukrajinskog mecenata metropolita Šeptycjkoga razvio je svoju najveću djelatnost. Novakivsjkyj bio je izvrstan portretista i slikar historijski i religiozni. On je stvorio svoj vlastiti stil, imao je svoju školu, iz koje je izašlo puno talentiranih umjetnika. Samo da spomenemo nekoliko njegovih najboljih radova kao što: »Mojsej«, »Knez Jaroslav Mudryj«, «Svjatoslav«, »Jaroslav Osmomysl«, Priča o Huculjščyni«, »Metropolita u odjelu redovnika«, »Poplava«, »Djevojka s cvijećem« i puno drugih. Aleksandar Novakivsjskyj u svojoj djelatnosti prelazi polako od impresionizma k ekspresionizmu. Kompozicija, dinamika i boje dolaze kod njega do največeg izražaja tako. da je on bez sumnje najveći ukrajinski kolorista.

*

U Udruženim državama Amerike održao se 1. rujna 1935. veliki kongres i manifestacije »Organizacije Ukrajinskih Nacionalista« koja je glavni nosioc težnja ukrajinskog naroda. Na kongresu stvorene su rezolucije protiv svih okupatora ukrajinskih zemalja i osudilo se sve one, koji paktiraju sa narodnim neprijateljima.

Dr. N. Ružyćka

NOVI PRILOG NAŠOJ KRITICI

Zagrebačka »Binoza« izdala je ove studije i portrete po redu pete od poznatoga literarnog kritika Ante Petravića iz Splita. Ako se uzme u obzir, da su Petravićeve prve »Studije i portreti« izašli 1905. g., druge također prije rata, a treće za vrijeme rata (1917.), onda je jasno, da je Petravić već poznat našoj književnoj publici i da su se njegove »Studije i portreti« već srasli s njegovim imenom. Petravić je u svoje četiri knjige već tako i toliko izradio svoj kritički stav prema književnim pojavama, da nitko i nije očekivao od ove pete knjige neku naročitu novost. I zaista sve ranije odlike Petravićeve kritike u punoj se mjeri nalaze i u ovoj knjizi. A dvije su specijalne odlike svih Petravićevih knjiga: temeljito poznavanje talijanske literature i naročita sklonost prema prikazivanju manje poznatih, drugorazrednih, pače i trećorazrednih književnih imena. To mu je svakako podiglo ugled kao savjesnu i marljivu tragaocu i za najsitnijim literarnim prilogom u našoj književnoj produkciji. Ta postao je jedinim auktoritetom, kad se radi baš o tim više manje prezrenim i zaboravljenim imenima kao što su na pr. Ante Jagar, Eugenija Šah, braća Ostojići, Marin Sabić, A. Bakotić, O. Jordan Zaninović i toliki drugi, o kojima je možda jedini on i pisao sa svom ozbiljnošću i punom pažnjom.

Na prvom mjestu ove pete knjige je opsežna studija o Marku Kažotiju, romantiku i piscu romana »Miljenko i Dobrila«, koji je dakako, popularan jedino u Dalmaciji, jedno, jer je napisan na talijanskom jeziku tridesetih godina XIX. vijeka, a drugo, što obrađuje zgodu iz Kaštela, Trogira i Visovca. Upravo zadivljuje čovjeka, kolikom stručnom spremom i pažnjom obrađuje Petravić ovu ličnost, koja ni po književnim kvalitetama ni po ideološkoj, ni nacionalnoj orijentaciji ne bi zasluživala svega toga. Na to ga je sigurno sklonila velika popularnost Kažotijeva romana, koji još ni danas nije prestao oduševljavati mnoge građanske slojeve, što žive po uskim i krivudastim uličicama Trogira, Splita, Čiova, Kaštela, Hvara i Staroga Grada.

Na drugom mjestu Petravić donosi književnu ocjenu »Cvita« fra Filipa Grabovca, da time popuni veliku studiju o Grabovcu, koju je izdao fra Karlo dr. Eterović (1927.), a koja se više bavi životom i radom Grabovčevim.

Zreli sud i bogatu historijsku erudiciju pisca dokazuje naročito studija *»O postanku naših narodnih pjesama«*, gdje dokazuje, da je naša najstarija narodna epika feudalnoga (gospodskoga) izvora naj-

kasnije iz XIII. vijeka. Do te konstatacije došao je kasnije i dr. M. Murko, profesor slavistike na praškom sveučilištu.

Vanredno je interesantna studija *»Tri stare knjige u talijanskom jeziku o našim narodnim pjesmama.«* Sve tri su izdali dubrovački književnici Kaznačić i Pucić, da im u godinama najteže borbe sa talijanašima (1844.—1861.) posluže kao argumenat u obrani narodnoga jezika. Prva knjiga sadržava Tomaseovu studiju o narodnim pjesmama. Petravić usput pokušava odgonetnuti zagonetku Tomaseove narodnosti, ali to će i nadalje ostati nejasno i neriješeno kao što je bilo nejasno i samomu Tomaseu i tadašnjoj dalmatinskoj inteligenciji, ljudima naime, koji su se zvali »Slavo-Dalmati«. (Njima se u onom vremenu to moglo razumjeti i oprostiti, *ali to se danas više g. Luji Vojnoviću ne može ni razumjeti ni oprostiti* kao ni svim onima, koji hvalom obasuše njegovu knjigu).

U knjizi se nalaze još prikazi o knjigama kritike fra Ivana Despota i J. K. Ostojića. Petravić je spreman prevrnuti mnoštvo Despotovih loših pjesama i još lošijih kritika, a isto tako i svu Despotovu prozu, za koju sam veli, da »nije spomena vrijedna« samo zato da pronađe po gdjekoje vrijedno zrnce ili barem nešto pozitivno, što mu i uspijeva. Tu su još portreti Andrije Palmovića, Jurja Kapića, Jurja Barakovića, Tugomira Alaupovića, Mede Pucića i Mate Vodopića.

Po svim tim imenima se razabira kritička strast Ante Petravića, koja bi se mogla ovako precizirati:

1. Raščistiti »neraščišćena pitanja«, pa makar ta i ne bila uvijek od velikog prvorazrednog značenja;
2. Sjećati se i na sjećanje iznositi one, kojih se nitko ne sjeća, na pr. Kapića, Pucića, Alaupovića i dr.
3. Iz zaboravi izvlačiti i debelu prašinu otpuhivati s djela sitne vrijednosti, ali ipak vrijednosti, radi kojih se mora sačuvati književniku ime i spomen.

Sve to daje Petravićevu kritičkom radu neku staloženost, mir, jednolični tempo i historijsku razvučenost. Bez truna polemičkoga duha, bez nadutosti kritičkoga skeptika i defetiste, bez pretenzija t. zv. »stvaralačke književne kritike« Petravić se sam izdvojio iz modernoga tempa našeg literarnog života. On bazirajući više na historijsko-književnoj erudiciji nego na estetskom doživljavanju i sa ovim »Petim studijama i portretima« daje odličan prilog ne samo našoj historiji književnosti nego i kulture XIX. vijeka u Dalmaciji.

Sincerus

O NOVIM FILOZOFSKIM DJELIMA KOD NAS

Uza sav materijalistički zamah našega vremena ipak se sve više zapažaju iskrene i duboke težnje k spiritualizmu. Sigurno je, da se zbiva najdublja evolucija evropskoga duha u smjeru objektivnih, apsolutnih vrednota i nevidljive realnosti nadosjetnoga svijeta. To dokazuje pored književnih korifeja moderne Francuske i veliki filozof Bergson.

koji se svom snagom svoga golemoga auktoriteta već dulje vremena bori za spiritualizam i konačno ide tako daleko, da brani kršćanstvo i najistaknutije zastupnike njegovog duhovnog života — mistike (»Les deux Source de la Morale et de la Religion«, Paris 1932.). »A da najslavniji filozof svoga vremena, daleko od tog da bi htio kao toliko drugih izgraditi laički moral i religiju bez Boga, autoritativno tvrdi, da je pravi moral moral svetaca; da na vrhovna pitanja jedino kršćanstvo donosi odgovor, koji zadovoljava; da čovječanstvo »napola smrvljeno pod težinom napretka, što ga je ostvarilo«, ne će biti spašeno nego ako uspije da se digne, i »da pogleda u nebo«: — to je bez sumnje znatan događaj, u području duha i zaslužuje da se čovjek na njemu zaustavi.« (L. Penido, Dieu dans le bergsonisme. Paris [illegible])

Uistinu počelo se gledati u nebo, i onaj filozof, koji tako više ne radi postaje najsmješnija reakcija našega vremena. Kod nas se također zapažaju mnoge pojave ovoga spiritualnoga preporoda, makar na sve strane prešućivane i ometane. Među ostalim vrijedno je spomenuti i djelce dr. Pavla Vuk-Pavlovića »[illegible]« (Zagreb 1933.), koje uza svu netačnost interpretacije sv. Anselma Canterburyiskoga, pokazuje očitu simpatiju prema predmetu [illegible] dokazujući egzstenciju Boga. Lanjske godine je izašla velika knjiga »O Bogu« od sveuč. profesora dra Franca Vebera, koji već dugi niz godina posvećuje svoj istraživalački rad pitanjima [illegible] područja, koja se dotiču pitanja o Bogu i religiji. Naš [illegible] dr. Stjepan Zimmermann izdao je [illegible] među svevitim izdanjima Matice Hrvatske »Temelje [illegible]«, kojom je htio da pokaže i ustanovi »Da li je istina da [illegible] uzročnik svijeta, ili je istina da ne postoji [illegible] godine je isti pisac izdao kao 16. i 17. svezak [illegible] materijalizma k religiji«, u kojoj se opet bavi [illegible] zima za egzistenciju Boga, »nepromjenljivoga [illegible] zofska literatura o Bogu, koja je budi [illegible] naše kritike vrlo pohvalno, a da se nije [illegible], ne od ozbiljna učenjaka, obogaćena je ove godine [illegible] i solidnim djelom od filozofa-isusovca dr. [illegible] profesor na teologiji u Sarajevu, a poznat [illegible] zemstvu, naročito u Njemačkoj i u Italiji.

Djelo »Stvoritelj svijeta« je [illegible] praktičnim popisom glavnih pitanja i [illegible] stručne literature i časopisa tako da [illegible] za sve filozofske probleme o Bogu i [illegible] Knjiga je podijeljena u dva glavna [illegible] ciju i narav Stvoritelja svijeta, a drugi [illegible] svijeta. Naročito je interesantan i [illegible]

---

[1]) Vidi o tom odličnu studiju [illegible] filozof — branitelj kršćanstva«. [illegible]

trebio svaku zgodu, da objasni velika pitanja kao što su pitanja *o slobodi ljudske volje, o pravnom poretku u svijetu, o moralnom redu, o zlu i o uzrocima kulture.* Djelo je u savršenom sistemu, povezano, kao jedan veličanstveni silogizam, pisano neobično lakim stilom, jasnoćom, temeljitošću i upravo na mjestima pretjeranom preciznošću. Auktor se trudi, da sebi nametne na rješenje sve prigovore kao da se plaši i jednu stvar donijeti bez svih mogućih prigovora. Ni jedan sud nije izrečen a priori, nametljivo, sofistički, nejasno ili dvolično; nigdje se ne osjeća frazeologija, stil radi stila, ili kao kod mnogih modernih radi praznine misli; nigdje se ne želi ostaviti čitatelj u dvojbi ili ga zavesti nagomilanom erudicijom i opteretiti teškim pitanjima bez odgovora. Na svakoj se stranici osjeća mirno dostojanstvo istine, koja traži samo jedno: iskreni duh, koji će je prožeti do dna. Knjiga ima tu prednost, da se skoro svako poglavlje može čitati za sebe kao mala cjelina, što osobito vrijedi za poglavlje o kulturi i ono o slobodi volje. Uvjereni smo, da će ovo djelo u duhovnoj reorijentaciji našega doba izvršiti veliku ulogu naročito među inteligencijom, za koju je i pisano. »Ugasila se svjetiljka misli« pisao je G. Ferrero, a francuski filozof J. Maritain nazvao je bolest modernog čovjeka »boleščću misli«, stoga je najpotrebitije, da se od misli počne. Kad čovječja misao ponovno spozna Bogao kao jedinoga uzročnika i pokretača svega, onda će istom kultura naći svoj smisao i cilj, koji je danas, kako se čini, potpuno izgubljen.

S i n c e r u s

VITALNI INDEKS U JAPANU NAZADUJE

»N. F. Presse« donosi 29. VII. iz Tokia ovu vijest: »Godišnji prirast stanovništva u Japanu n a z a d u j e stalno. Dok je prirast u god. 1932. iznosio 1,007.868 stan., god. 1933. 927.209 stan., pao je 1934. na 809.224 stan. Opaža se pad broja porođaja i porast broja smrtnih slučajeva. Broj rođenih iznosi god. 1934. oko dva milijuna. To je najmanji broj od god. 1924., dok je najveći postignut god. 1932. Broj smrtnih slučaja iznosio je u god. 1934. 1,234.538 (40.000 više nego 1933.). U promilima broj smrtnih slučajeva porasao je od 17.78 (1933.) na 18.1 (1934.), broj poroda pao je od 31.55 na 29.97, a prirast stanovništva na 11.87. To je od god. 1920. najniže stanje i nalazi se daleko ispod stanja u posljednjih 38 god., otkada se vodi populaciona statistika.«

T. Z.

PROF. IVAN OSTOJČIĆ:

POSTANAK HRVATSKE NACIJE

Nacija je pojam novijeg doba i plod političkog i naučnog rada XIX. vijeka. Kod definicije tog pojma kao konstitutivni faktori vrijedili su do nedavna jezik, običaji i rasa. Međutim, uvidjelo se je, da ti elementi nijesu uvijek odlučujući, naprotiv, da je definicija, koja se oslanja na te elemente često netočna, da je pojam nacije složeniji i ne tako jednostavan kako su ga prije smatrali. U novije doba, u definiciji nacije uzimaju se u obzir i kulturno-historijski i ekonomski momenti. **Renan** daje ovu definiciju narodnosti: »Moderna narodnost je historijski produkt uzrokovan nizom činjenica istoga cilja.« Ruski naučenjak Nikola V. **Ustrjalov** daje opširniju definiciju: »Narodi nijesu prirodne, nego historijsko-socijalne tvorevine. Svojinom nacije ne može se smatrati ni jedinstvo rase, ni politička formacija, ni jedinstvo jezika, religije, granica. Vrelo nacije je subjektivno. **Nacija je postojanje svijesti. Njena objektivna realnost je psihička.** Općenitost tradicije, potreba, pregnuća — eto to je **nacija.**« A historik F. **Šišić** piše: »Šta je narodna svijest drugo nego li historički razvijeni sklad kod pripadnika nekoga naroda da u bitnim pitanjima, kako vlastite, tako i cjelokupne egzistencije? U tom obliku dakle živi ona u predodžbama i osjećajima ne samo pojedinaca, već i cjeline, stvarajući jednu moć, koja diže, oduševljava i sa sobom povlači.« Kako se može lijepo ovu definiciju narodne svijesti primjeniti na današnji hrvatski narodni pokret! Drugamo opet kaže prof. **Šišić**, da treba: **»... država da postoji poradi naroda, koji ima pravo, da sebi uredi vladu, kakovu hoće i treba.«** Hrvatski je narod možda tek danas došao do pravog shvaćanja svoje nacionalnosti, on je danas sav prožet nacionalnom sviješću i zato je on danas vlasnik goleme »moći, koja diže, oduševljava i sa sobom povlači.«

Koji je razlog, da kod pojma »narodnost« nijesu glavno rasa, jezik i običaji? Koji su faktori, koji odlučuju kod definiranja pojma narodnosti? Vidjeli smo ih gore. To su **tradicija, historija, kultura,** gospodarski interesi, a donekle rasa, jezik i običaji. Ako netko hoće, da uništi koji od ovih elemenata što

sačinjavaju narodnost, ili sve, tada se narod buni. Dr. H. **Hinković** je lijepo napisao:**»Nema primjera u povijesti, da bi se koji narod bunio iz obijesti.«**

Shvaćajući na ispravan način pojam nacije, vidimo odmah, **da su Hrvati narod**, a ne pleme, jer je on historijski produkt tradicije i historije, koja je imala jedan cilj, a taj je oslobođenje svih Hrvata i ujedinjenje svih hrvatskih krajeva. težnja, koja je neobično jako dolazila do izraza kod Hrvata, možda tako jako, kao kod nijednog drugog slavenskog naroda, zatim isto kulturno stremljenje i napokon isti ekonomski interesi. Tek kada se došlo do svijesti o istovrsnosti tih interesa i tek kada se shvatila vrijednost tih momenata, moglo je doći i do jednog pravog narodnog pokreta, kao što je bio pokret Ante Starčevića, kasnije braće Radić, a osobito današnji hrvatski narodni pokret. I danas stoji cjelokupan hrvatski narod čvrsto na svojem teritoriju usprkos svih negiranja njegove individualnosti ili čak i opstojnosti, negiranjem, koje je počelo još za Mađara (tà i sam Košut je ironično zapitao u jednom saboru, gdje se nalazi Hrvatska). Nije ništa manje drsko kazao ni Vuk S. Karadžić, kada je rekao, da Hrvati imaju svoju državu, ali da im treba još samo nacionalitet. Usprkos svega, mi smo još tu, svijesni, složni i jaki!

Međutim, ako sudimo narodnost po starim kriterijima, naime po istovjetnosti jezika, rase i običaja, doći ćemo upravo do apsurdnih rezultata kod određivanja granica jednog naroda. Evo kako se od XIX. vijeka određivala hrvatska narodnost. **Prva zabluda bijaše Ilirizam**, koji je mnogo koristi donio hrvatskom narodu, ali koji je i škodio hrvatskoj ideji, jer **»Iliri bijahu previše Slaveni, a premalo Hrvati«**, kako je kazao **Matoš**. Uzrok tome bijaše nedovoljno poznavanje historije, zanesenost prvog buđenja, koje je htjelo odmah sve obuhvatiti, po mogućnosti i sve Slavene, što je samo po sebi golem apsurd. A i tadašnji slavenski naučenjaci nijesu ništa bolje u tom pogledu stajali. Tako **Dobrovsky** ovako dijeli Južne Slavene u narodne skupine: **I. Vindi** (Slaveni Koruške, Kranjske, Primorja, Štajerske i zapadne Ugarske) i provincijalni Hrvati (svi kajkavci). II. Srbi, Bošnjaci, Slavonci, Dalmatinci, Crnogorci i Krajina hrvatska s jednim nazivom **Iliri** (t. j. svi štokavci) i III. **Bugari**. Vuk **Karadžić** je opet tvrdio, **da su samo čakavci Hrvati, kajkavci da su Slovenci, a svi štokavci Srbi.** U svojoj knjizi: »Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten«, god. 1826. Šafarik ima ovu diobu: **»Slavosrbi grčkog obreda«**, **»katolički Slavosrbi«** i **Hrvati.** Naravno, da kod takovih dioba izlaze Hrvati jako jadno. Ali ova zadnja dioba nije još potpuno zabačena! Srpski historičar **St. Stanojević** i danas osobito voli spominjati u svojim djelima Hrvate kao **»Srbe katoličke vjere«** i misli, da kod toga ostaje na tlu nauke. U drugom

svom djelu je **Šafarik** tvrdio, kako su Slaveni u Evropi starosjedioci, pa prema tome su i Iliri i Tračani također Slaveni. Pa kako je Šafarik, a i mnogi drugi, kazao, da su Iliri bili Slaveni, koje čudo, da su se i mladi napredni Hrvati dali zavesti tim teorijskim zabludama (a imali su pred sobom i primjer Napoleonove Ilirije) i dali svom narodnom pokretu ime ilirsko? Pa i kada neki Ilirac zna ispravno za prostranstvo hrvatskog naroda, ipak upotrebljava ime ilirsko. Tako radi odlični hrvatski patriota grof Janko Drašković u svojoj dizertaciji, toj prvoj modernoj hrvatskoj političkoj ideologiji, u kojoj traži da se Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Vojna Krajina, Rijeka i Bosna spoje ne u Veliku Hrvatsku nego u Veliku Iliriju. Pa koje čudo, da je pod uticajem konfuznih i krivih pojmova o nacionalnosti u Dalmaciji, tom najčišćem hrvatskom kraju, elemenat, koji nije ispravno nacionalno osjećao, stvorio pojam **»slavodalmati«**, koji su istupili pod geslom: **»Slavi sempre, Croati giammai«** i **koji su bili podupirani u svojoj autonomističkoj težnji od dalmatinskih pravoslavaca?** (I danas imamo sličnih slučajeva i ideja o dalmatinskoj kulturnoj orijentaciji). Osim toga dolazi do izražaja ta dalmatinska autonomaška krilatica sa **izrazitom antihrvatskom tendencijom** u knjizi, kojoj ne bi znali naći dostojan epitet, u knjizi L. **Vojnovića**:*) »Histoire de Dalmatie«. To je djelo skroz prožeto tom dalmatinskom autonomističkom »ideologijom«, »ideologijom«, koja nema sumnje još živi u starim i neorijentiranim dalmatinskim aristokratskim mozgovima. **Ali zdravi hrvatski elemenat iz svih krajeva svladao je sve zablude, sva kriva nacionalna poimanja i danas cjelokupan i svijestan kroči putem ostvarenja svojih hiljadugodišnjih težnja, svijestan je vlastitog bića svoje hrvatske nacije!**

---

*) Op. ur.: Nasuprot nekim mišljenjima o knjizi L. Vojnovića isticalo se, da je on vrlo dobro upućen u povijest dalmatinske Hrvatske, ali da je namjerno napisao jednu falsificiranu povijest Dalmacije, jer je taj falsifikat bio dobro plaćen. Mi ne ulazimo potanje u to i ne izričemo to kao svoju tvrdnju, nego samo hoćemo da istaknemo tu činjenicu, na koju »conte« Vojnović nije odgovorio tužbom!

I. G. O.:

OBRANA ZAPADA

HRVATSKI NAROD — BEDEM PROTI BARBARSTVU MATERIJALISTIČKE KULTURE

Hrvatski narod ima ogromnu kulturnu misiju i on mora postati potpuno svijestan njezina veličanstva i dubine. Malo je naroda, kojima je namijenjena tako odlučna i velika misija. I ne biti toga svijestan, znači ne biti potpuno dorastao, da ovoj svojoj misiji dade svestrani, zreo i odlučan značaj.

Hrvatski narod svojom pozicijom oživotvoruje jedan princip, jedan duhovni princip, jedan moral, jednu kulturu.

Hrvatski narod borbom za svoju slobodu, borbom za pravdu izražava strahovito jasno svoje kulturno bivstvo.

Hrvatski narod postizava svoje jedinstvo u najoštrijem sukobu sa barbarstvom, sa grubom i surovom materijalističkom bezobzirnošću; i time manifestira jedan krik morala i upravo ljepote; time manifestira jednu zadivljujuću kulturnu visinu.

Hrvatski narod manifestira vjeru u duhovni princip, — u pravdu — **u etičku slobodu,** i izdaje si legitimaciju kulturnoga naroda, čuvara kulturnih tekovina historije.

Hrvatski narod postaje izraziti bedem proti jednome barbarstvu.

*

On goloruk, osuđen, osiromašen, on određuje kulturno stanovište, on određuje što je pravda, on nosi luč slobode u blatu materijalističkih i oboružanih ciljeva i djela.

On, posljednji, bez vlasti, bez časti, ukinutog imena i simbola, on izdiže snagu načela, on izriče osudu nad paklom želudaca, straha, korupcije, laži, intervencija, nad gomilom kimavaca i puzavaca, on se tako jako i tako veliko izdiže nad ovim smradom materijalizma, da tu na toj visini definira Narod, **jedan jedinstveni Narod.** — Bez imena i simbola, bez prava, riječi i slobode, objekt za natezanje, prosjak i tuđin u svome. Bez revolvera, bez puške, bez terora, bez ubojnih organizacija snažan samo u svome visokom položaju velikih moralnih načela.

Ako hrvatski narod nije postojao dosad, on postoji odsad i nije nikad više postojao nego sad i nije nikad imao određeniju definiciju nego sad i nije nikad imao veću i određeniju ulogu nego sad.

I gle, kako malo poštovanja nailazi ta značajna činjenica u krugovima onih, koji su sa krvlju ispisivali njegovu historiju u teškim i dugim danima pritiska materijalističke kulture.

Kako su dugi i mučni ti dani, koji uvijek znače smrt, bilo za koje hrvatsko tijelo, bilo za koju dušu, koja se mora prodati, da spasi djecu i obitelj. Kako su strašni ti dani bez ljepote, u ropstvu misli, riječi, pokreta.

Roditelji lažu djeci, ušutkivaju ih, boje se u vlastitoj kući. Mladići nemaju svijetla, utočišta, potpore, propadaju u bezdan blata i materijalizma. Uče se živjeti bez veličine, bez snage, u instinktima, laži, nametnutim idejama i poslušno.

Inteligencija se otkida od svoga naroda, i nalazi put kroz strah i teror u opravdanjima, koji izazivaju stid.

Kolike savjesti utrnjuju u tim teškim danima i ulaze strasno napokon u kolotečinu niže kulture, nižega morala, barbarstva, pa čak i proti svome vlastitom narodu.

Kako je taj pritisak sumoran i umoran. — Koliko ih je otpalo.

A kolike li pokvarenosti, koliko prostaštva, kolike li moralne razvratnosti.

Kako strahovito caruje materijalizam i svi njegovi oblici u tim danima.

No ipak, sva snaga naroda, svaka njegova veličina nije zaprljana, Narod tako grozovito ističe svoju snagu, daje tako snažan impuls, da ga ne mogu zaplašiti nova ropstva.

Narod je tako odlučno osudio svoje izdajice, da već sama osuda ubija.

Narod se tako jako utvrdio u osnovi svojih pogleda, da se svi nasrtaji barbarstva i materijalizma raspršuju kao voda granitne stijene.

Narod mora postati svijestan činjenice, svijestan da pretstavlja i manifestira i stvarno **brani jednu kulturu proti drugoj inferiornijoj kulturi.**

Hrvatski narod utvrđuje se kao bedem kulture višega reda, kulture, kojoj su sadržaj etičke vrednote najduhovnijeg karaktera.

I to bedem, kojega ne ruše pusta obećanja, fine i šuplje fraze, lažna zaplašivanja, bedem, kojega krasi svijetlo moralnih vrednota i koji uvijek ima i imao je proti sebe nemoralne vrednote, niže vrednote, gnjusni i grubi materijalizam, prostaštvo, ubijstva, tajne sile, korupciju, izdajice i t. d.

To je bedem, na kojem se završava **veličina Evrope i njene kulture, one kulture, kojom Evropa može da istakne svoje prvenstvo nad ostalim svijetom.**

I u tome pogledu hrvatski narod ima svjetsku i čovječansku misiju — on definira svoje bivstvo u borbi za dostojanstvo čovjeka, za pravdu i slobodu. I to tako spontano, jedinstveno, veliko — kao narod.

Toga treba da je svijestan čitav narod, radnici, seljaci, građani, sva društva i institucije, sva inteligencija naročito, ma koliko je ona zapravo osuđena i opravdano odbačena.

Narod mora biti zbog toga potpuno svijestan svoje misije, da bi uvijek i neprestano imao evidentno označeno i iskristalizirano svoje bivstvo, svoje ciljeve i zadatke, u svim svojim odlukama i svim svojim borbama. Svijest o svojoj poziciji i određenost mora imati svaki član i svaka institucija naroda, da bi u svakoj zgodi i svakom pojedinačnom radu i nastupu manifestirali svoju veličinu i dostojanstvo, moralne i duhovne jedinstvenosti.

Jer svaki član i svaka institucija mora svoj rad usmjeriti tako, da on bude u saglasnosti s velikom snagom, koju narod nosi u sebi, a koja je određena visokim etičkim sadržajem. Taj sadržaj mora se manifestirati u velikim i malim događajima i određenjima.

Na taj će se način samo cementirati bedem kulture i naroda.

Bedem, pred kojim će se konačno morati pokloniti barbarstvo i priznati njegovu veličinu i nadasve realnost; u kojega će se ono morati ugledati, ako hoće postati nosilac napretka, slobode i reda, a ne divljine i bodeža.

Hrvatski narod čuva, brani i diže jednu visoku kulturu, definira sebe, opravdava sebe, pred sobom i cijelim kulturnim svijetom.

Toga mora biti svijestan u svim svojim odlukama i čitav narod i svi njegovi članovi u svim odlučnim momentima.

G. ROGLIĆ:

BIJEDA DALMATINSKE ZAGORE

(Povodom akcije za prehranu pasivnih krajeva)

Punih devet vijekova tištila je mòra ropstva grudi dalmatinskog Zagorca; svaki od njih donio je nov udarac, novu batinu, koja bi se brzo prebila o rebra dalmatinskog Zagorca. Svaki od njih rodio je nove režime uz nove eksperimente, koji su se pravili na njegovim leđima. I gotovo da nije bilo sistema i zakona, čiju težinu nije osjetio. A prava? Imao ih je samo u teoriji. A u praksi? Bio je tegleća marva, na kojoj je počivao državni aparat. On je morao samo vući, a niko nije pitao, hoće li puknuti!

I odnijeli su mu sve. Slobodu, čast, ime i prava. Ostavili su mu samo »privremeno« život u nižem smislu — vegetiranje. Zaboravili su, da je on biće, koje ima i duševni život.

I prohujali su vijekovi nad njegovom glavom kao orkan nad stoljetnim hrastom, a iz njihove dubine dopire uvijek do nas onaj isti glas za proljećem, za suncem života... Ali proljeća i sunca još nema, tek se nazrijevaju prvi traci zore... A iz dubine vijekova dopire do nas u strašnom diskordu onaj isti glas muževa za slobodom, ali danas potenciran reskim jecajem djece i žena za — **kruhom.**

Zagora izdiše, Zagora umire postepeno, ali osjetljivo. Prošlih mjeseci pisali su razni listovi o stanju u Zagori i tražili, da se udovolji najelementarnijim zahtjevima ljudske naravi: da joj se dade ne debela mesa, preparirana na sve moguće načine, ni opojna pića, ni poslastica, ni udobnosti mekog kreveta i parfumiranih soba: nego, neka joj se dade ono, na što i životinja ima pravo — neka joj se priskrbi **kruha i vode.**

I došlo je, mislim, vrijeme da svi »romantičari« promijene mišljenje o fizičkom stanju dalmatinskoga Zagorca. Nije to, naime, kakav div iz klasične mitologije jakih mišica, crvena lica, brončanih grudiju i sugestivnih očiju. Ne! **To je bijedna figura, kojoj su kosti probile kožu, a oči upale u čeone šupljine, kao da se straše pogledati u svijet...** To je figura s otvrdnutom i suncem opržonom kožom, s naboranim i iscijeđenim licem, na kojemu kraljuje Glad i siše posljednji sok života...

Tužna je slika, koju pruža zagorsko selo isprebijano nepravdom, izmrcvareno gladu.

Zagorac je prepušten volji i sadističkim ambicijama svih dezertera, lihvara i režima. Nitko ne viđa njegove rane, svak

od njega bježi, jer smrdi lukom, potom i čađom. To je nečist, neodgojen, ušljiv i prljav soj, na kojemu bi mogao »saditi kupus«. Ali niko ne će da zna, da **on ni vode nema kroz toliko mjeseci,** kad sve vene, kad zemlja gori, i nebo vatru siplje... a vodeni rezervoir je daleko... tamo pod surim bosanskim planinama ili u dubokim kraškim jamama... Ali kad se nameti pobiru, kad se agitacije vode, iskrsnu i njegovi »prijatelji« kao gljive iza kiše i upravo poplave sela, leteći u zagrljaj onih, koji smrde lukom, potom i čađom... Ni tada im ništa ne donose nego punu vreću »obećanja«. I dok im govore o »sretnoj budućnosti«, njihova posljednja kokoš, koju su držali za slučaj bolesti, čvrči ispod »cripnje« na kaminu... — **Čak i laž moraju skupo platiti.**

Zagorac je isključen iz svake uprave. Njegov se glas ne uvažava, nema prava da kaže, što želi, pa čak i što misli. Drugi, njegov tužitelj, će kazati, što misli, a on mora šutjeti i — platiti.

Jadan je život dalmatinskoga Zagorca! Od rane zore do kasne noći — to je samo neprekidni uzdah — simbol njegovih težnja. Zguren pod onom slamnatom potleušicom, guta čađu, srče dim i čeka na smilovanje. Nema tu širokih, modernih prozora sa bojadisanim staklom — tu je samo **malo okance, začepljeno daskom,** kud izlazi dim »da ne izgrize oči«. Nema tu udobnih, mekih sjedala, išaranih raznim motivima — tu je samo koji **tronožni niski stočić ili panj,** pun kvrga i pukotina, gdje je obično sijelo mravi. Ništa tu nema, što bi bilo gospodsko, gradsko. Ni ukusnih tanjura, ni toplih peći, ni srebrenih žlica, ni pozlaćenih čaša, ni bakrena posuđa; ni stola sa bijelim stolnjakom i izvezenim ubrusima, ni kite cvijeća, ni dražesnih slika po šarenim zidovima, koje bi prikazivale obiteljsku sreću dvaju zaljubljenih stvorenja... Svega toga nema, nego samo nekoliko zarđalih čavala, zabodenih u grede, o kojima visi sve zagorčevo blago, čitavo pokućtvo: zdjela sa nekoliko drvenih kašika, »cripnja« za pečenje kruha, famozna »bukara«, »bronzin« za kuhanje, »sić« za vodu, a u kutu teška kamena žrvna za mlivo, i još koja stvarčica manje važna za njegovo »kućanstvo«.

Eto, to je vjerna slika njegove kućice, pod čijim su se krovom izmijenile mnoge generacije, a ona uvijek ostala ista: prašna, čađava, crna... Ona mu je odgajalište ili bolje Tajget, gdje se dijete uči špartanskom životu. Kad na pr. kućna čeljad »idu za poslom«, zatvore ga i ostave. Njegovi se jecaji ne će čuti daleko u planini. Ne umre li od glada ili od straha, sposobno je za život.

Ona mu je osnovna škola, gdje uči alfabet. **Prvo se slovo zove: radi, drugo: trpi, treće: šuti. Alfabet sa tri slova — alfabet kojim je ispisana velika knjiga: Život Zagorca.**

Ona mu je ujedno srednja škola, gdje rješava problem: kako se čovjek može prehraniti, kada nema ništa? Ona mu je, napokon, i sveučilište, gdje se specijalizira u trpljenju i podnašanju nepravde.

Ona mu je soba primanja, kancelarija i spavaonica. Sve što ima, strpa u tu »betlehemsku štalicu«, jer često puta ga dijeli od živine samo nekoliko slabo pričvršćenih kolaca, isprepletenih lozovim prućem. Spavaonice zapravo i nema. Nekoliko naramaka grana ili »vrićica slame«, jedan gunjac od kostreti nadomješta moderni krevet s mekim perjem i namirisanim rubljem. Dà, to je njegova kućica — jedini svjedok njegovih težnja i misli. Tu se odvijaju svi događaji njegova života: i krize i peripetije. Tu se rodi i odgoji, tu se smije i plače; tu mrzi i ljubi, tu proklinje i blagoslivlja; i napokon, tu mu zatvore ugasle oči. Dà, prolaze generacije ispod slamnatog krova te kućice, prolaze sa svojim bolima i radostima, grijesima i vrlinama — a ta kućica uvijek ostaje ista: prašna, čađava, crna.

Težak je život dalmatinskog Zagorca! Bez počinka, mira, zabave i pjesme. Smrt, ili iz kamena vaditi kruh! Strašna je to dilema — ali je ipak dilema! Tko ikad dođe u taj goli krš, osjetit će kako svaki dan odjekuju udarci gvozdenog mlata po živcu kamenu, koji ne će da puca, a razbiti ga treba, jer je ispod njega sakriveno blago. I zamahuje Zagorac sve brže, sve jače, a kamen je tvrd, ne će da otvara njedra, da ispusti onu šaku zemlje ... I Zagorac, satrven, vraća se kući. Gladan je. Pa ako nađe »pure«, pa i nezačinjene, sretan je; ako ni to ne nađe, ne uzdiše, nego patničkim pogledom, punim pitanja, gleda ženu, koja, zgurena uz zid, »priča opanke« i šuti, jer ne zna, što će reći.

I silno ga to boli. Uvrijeđen je u svom ponosu. Zna dobro da je čovjek kao i drugi. Ali on ne pita, da mu bude kao i drugome. Ne pita ništa badava, a pogotovu ništa tuđega. On samo traži svoje: **da mu se pruži zarade, i da mu se pošteno plati,** a ne da bude izigran od raznih zakupnika; neka se snize nameti; neka cijena njegovih produkata bude razmjerna cijeni produkata drugih staleža; neka jedan stalež ne bude sasvim na teret drugoga; neka općinu sačinjava selo, a ne nekolicina nametnutih i privilegovanih ljudi, i neka se nigdje ne odlučuje o njemu bez njega ... **On ne traži mnogo, minimalni su zahtjevi čovjeka, koji se bori za najelementarnija prava.**

Da, život je dalmatinskog Zagorca pun žalosti i bijede. Ili bolje: to je život, koji tip današnjeg građanina ne može razumjeti, jer bi se on na njegovu mjestu ubio. A samoubijstvo je na selu još najveći grijeh! I neka se zna dobro **da Za-**

gora ne će izginuti od browninga i drugih sredstava, koja joj šalje grad. Ona nezna što je to »preservativ« ili »abortus« pa čak i »sifilis«. Ne prijeti joj, dakle, smrt s te strane, ali s drugog boka nemilo krvari! I ako uopće izgine, **izginut će samo radi nepravde i glada!** Simptomi su tu! Matica rođenih u velikom je nerazmjeru sa maticom mrtvih! **Glad je uzeo pod ruke sušicu i reumu, i taj grozni trio putuje po golom kršu...** A Zagora se guši u krvavom hropcu, i prikuplja posljednje snage, da još jednom krikne dubokim, stoljetnim krikom: **slobode i kruha!**

*

Zato pozdravljam u ime hiljada gladne braće akciju za grebačkih hrvatskih društava za prehranu dalmatinske Zagore i Hercegovine. Svi oni, koji dadu svoj obol, neka budu uvjereni da će pokoljenja blagoslivljati njihovo patriotsko i samaritansko djelo! I kada bude kroz pukotine zagorske potleušice stao zavijati zimski vjetar i zanositi plamen na niskom kaminu, govorit će otac pitajući dijete: »Jedi, zlato, ovo su nam poslala braća iz Zagreba.« A dijete će dobro zapamtiti očeve riječi i kad pođe na počinak u slamu, sanjati će o svojoj hrvatskoj braći iz Zagreba...

IVO BALENTOVIĆ:

KAKO BATA SLUŽI JAVNOSTI

Novac, kao kralj kraljeva, učinio je u današnjem vremenu mnoga čuda: podigao je iz prašine hrpu šugavih i gladnih uličnjaka, postavio ih na mramorni pijedestal i zatakao im za klobuk šarene perjanice, po kojima se nazivlju ugledni, mudri i dostojanstveni. Dao im je novac, sjaj i raskoš, ali im je dao i još nešto, za njihove ruke veliko i opasno sredstvo, a to je — moć! Sa novcem i po novcu nazivlju se glupani najlaskavijim epitetima, a sa vlašću, koju po njemu stekoše, postaše oni tirani, krvnici i uništivači nevinih ljudskih života, ali — da tragedija bude još veća, sve pod maskom dobronaklonosti, ljubavi i dobročinstva. Novac je učinio od svog postanka mnogo dobra, ali još više zla. On je začepio usta svima onima, koji mogu i koji bi inače možda i htjeli govoriti istinu i prisilio ih da lažu, i to svijesno.

Na ovom sivom kontinentu, gdje vlada kaos ideja i orijentacija, a sve je to u znaku krize moralnosti i zdravlja, stenju crne tvornice i u njima tisuće nevinih života skraćuje se, lomi, uništava. Kidaju se životi, a bogovi novca gledaju ugojene podvaljke i utažuju svoju vječnu žeđ zločinom i bludom. Dojučerašnji kočijaši, kolporteri i prosjaci...

U brošuri »15 mjeseci kod Bate«, od Zvonimira Kulundžića, koja je izašla nedavno, problem Baťa kao jedan od najvažnijih nerješenih problema u našoj sredini, nagrižen je dobro i sigurno. O Bati je usješnu knjigu napisao poznati književnik Ilja Erenburg. No za nas je važno: kakovu ulogu u našem privrednom, pa čak i kulturnom životu igra ta famozna »Baťa jugoslavenska tvornica gume i obuće d. d. Borovo«? Kakova je situacija nastala njezinim osnivanjem i raširenjem u našim krajevima? Kakovim se sredstvima služi ova kapitalistička ustanova za postignuće svojih ciljeva i kakovi su to zapravo ciljevi?

O tome, kako je u redovima domaće obućarske profesije dolaskom Baťe nastala panika, pa su pošteni naši obrtnici na širenje i jačanje inostranog kapitaliste navijestili najoštriju borbu, ne treba mnogo i posebno govoriti. To nam je poznato iz čestih slučajeva gdje nezaposleni obućar razbija izlog koje Batine filijale. Val te borbe unesen je i u mnoge predstavke i rezolucije koje se danas pospano protežu po policama ministarstava i raznih radničkih institucija. O tome nam govore ti besposleni ljudi svakodnevno i besprekidno; o tome govore njihovi siromašni domovi, gladna djeca i rasplakane žene. O tome nam govori život sam.

Učinak proširenja Batinih podružnica po svim našim krajevima, opaža se najbolje na selu. Seosku standardizaciju pospješio je Baťa sa svojim produktima. Seljak kupuje obuću kod Baťe samo zato, što je jeftinija nego kod obrtnika obućara i zbog nužde života; on ne gleda na kakvoću. Selo, je u bijedi i prihvaća ono što mu se **n a m e ć e**, jer nema snage ni sredstava, da se odupre. Tako se desilo, da je seoska obuća zamijenjena sa tvorničkom, što svakako ide na štetu samih seljaka.

Današnje je vrijeme razdoblje kontrasta. Ovdje se konkretno misli na skeptičnost i lakovjernost današnjega čovjeka. Reklama vrši danas važan utjecaj na život. Ona je regulator i ona moćna ruka, koja odvodi ljude postavljenom cilju. Karakter njezin može biti najnemoralniji i to radi toga, što joj je cilj mračan. Učinak je njezin takav, da na masu djeluje uvjerljivo i da ju frapira i gurne u struju, koja vodi ostvarenju kapitalističkih planova. U tome je tragedija i mizernost naše potkupljivačke štampe. Iza kulisa se odigravaju najprljaviji financijski poslovi, a pred javnost se izlazi sa licem poštenjaka, sa licem četrnaest karatne nevinosti.

Međutim, kad se radi o Baťi kao **j u g o s l a v e n s k o j** tvornici, koja ima u svojoj sredini krdo Jevtićevih velikih i žestokih pristalica (vodstvo!) i agenata (vidi list »Borovo«, mjesec travanj!),[1]) onda nam je jasno da: tko je prijatelj Baťi, nije svome narodu. Prema tome i ona »naša« štampa koja donosi članke o Baťi, za to što je plaćena, nije **n a š a** i ne može u isto vrijeme, a iskreno i načelno dosljedno, braniti i narodne interese. Onaj list koji ne smije o Baťi donijeti ni jednu riječ osude i ako su čak i čitači istoga puni revolta i opravdanog ogorčenja, ne zaslužuje potporu tih čitača i ne bi imao pravo da se kiti hrvatskim imenom.[2]) Sramota je naša,

[1]) Na čelu Batine tvornice u Borovu nalazi se veliki patriota, jugofašist, pohorac, Toma Maksimović, koji je, naravno, u tom smjeru vršio zamašnu akciju. I tako su silom prilika, radnici u Borovu bili Sokoli i morali su glasovati za predsjednika vlade gosp. Bogoljuba Jeftića, u slobodnim izborima dne 5. svibnja 1935. No, i dana današnjega vrši se još teror nad radnicima u jeftičanerskom smislu i tako ta Batina tvornica ima osim kapitalističkih, još i izvjesne protuhrvatske zadatke!

[2]) Tako se nedavno desio u našoj provinciji ovaj slučaj: Rezervna nogometna momčad Bate iz Borova, igrala je utakmicu u malom mjestu Ž. Igrači Bate igrali su vrlo surovo i — izgubili su utakmicu. O toj utakmici, t. j. o surovosti i porazu Bate, poslao je dopisnik jednog provincijskog dnevnika izvještaj svome listu, ali usprkos svih njegovih urgencija, taj izvještaj nije izašao, nego jedan sasvim drugi, u kome se hvali igra Batine momčadi. Ispod toga krivotvorena dopisa nalazili su se inicijali dopisnika. I što je najzanimivije, dopisnik je protestirao i poslao

što se tuđinac u našoj kući ojačava i mi ga sa našom mukom podupiremo i omogućujemo mu da se jača, da postaje bahat i, da ugrožava egzistenciju tisućama obitelji.

Učvršćivanje i razgranjivanje stranoga kapitala i kapitalista, specijalno takovoga, koji u svojim metodama forsira takovu političku propagandu, koja je oprečna našoj narodnoj duši, zaslužuje i prezir i bojkot, a ujedno i žestoku osudu u ime svih onih, koji žele dobro budućnosti naroda. Jer kapitalizam, koji se ojačava i egzistira na nečovječnoj »amerikanskoj vrpci« i na »premien-sistemu«, ne samo da nema u sebi ni truna humanosti, već je on kao takav uništavanje čovjeka i ne predstavlja drugo, nego produciranje automata-ljudi, kojima je svrha života: zaradu vlasniku!

Zato je potrebno obračunati, u svojoj savjesti obračunati, (jer protiv takovih novčanih džinova i ne može se čovjek drugačije boriti) i **s prezirom preći preko svih lažljivih fraza o služenju naroda i javnosti, o zdravstvu u tvornici, o zadovoljstvu radnika i njegovoj slobodi.** Kulundžićeva brošura, njegov slučaj i slučajevi mnogih, koji su okusili »slast« Bafinog kruha, svjedoče nam, da svi oni, iako rijetki glasovi osude, koji su pali, još nijesu dovoljno oštri da iznesu svu krvavu i tešku istinu. Jer tamo, gdje se gaženje vrtnih nasada kažnjava otpustom, ne može biti ni trunka od onoga, što se zove zadovoljstvo i sreća dnevnoga života.

Ali najteži dio sramote ide onu našu štampu (i one koji mogu mnogo učiniti, a ne čine ništa), **koja je s time, što joj Bafa udijeli pokatkad po koji oglas svojih cipela, na taj način onemogućena ne samo da kaže istinu o Bafi, nego čak da i zabilježi karakteristične slučajeve razbijanja njegovih izloga ili negativnu kritiku — Bafine nogometne momčadi.**

Bafin slučaj i sve s njime u vezi, nezdrava je pojava današnjega vremena; taj slučaj i svi oni gorki incidenti, koji nastaju iza kulisa, žalosna su istina, da Hrvati stradaju najviše zato, što su dobri i nemaju još dovoljno borbenosti da podignu pesnicu i obračunaju sa crnim silama, koje su ih zaokružile i stisnule kao željezna šaka. Jer kako bi se ona poslovna rečenica imala čitati, nego umjesto: »Služimo javnosti« **punimo džepove!!!**

---

ispravak po zakonu o štampi, a to je isto učinio i klub, s kojim je momčad Bate igrala utakmicu. Ali ni ti ispravci nisu izašli! Dakle, taj dnevnik, koji se naziva hrvatski, tako je povezan s Batom, da nije smio donijeti ni nepovoljnu kritiku Batine — nogometne momčadi!?

VILKO RIEGER:

SOCIJALIZACIJA I ZADRUGARSTVO

II.

Nasuprot ideji apsolutne etatističke socijalizacije prikazuje se zadružna ideja kao njezina izrazita suprotnost. Socijalizacija u smislu etatističkom osniva se na **prisili i eksproprijaciji,** zadružna socijalizacija naprotiv na **slobodi** i evoluciji. »Zadrugari nijesu anarhisti« — veli Ch. Gide — i »stoga priznaju potrebu autoriteta, discipline i zakona«. Između države i zadrugarstva postoji u načelu stalan sukob. S jedne strane **teži država za tim, da zadrugarstvo podržavi,** odnosno, da ga učini što više ovisnim o sebi, što joj je više manje uspjelo u Sovjetskoj Rusiji, Italiji i Njemačkoj. S druge strane, **zadrugarstvo nastoji da kooperativizira** (»pozadrugari«) **državu** i njezina ekonomska poduzeća, da u njih uvede samostalnu upravu (u kojoj bi bili zastupani predstavnici konzumenata, države i radnika) i da tako dovede do **zadružno organizirana društva.**

Ta tendencija za kooperativiziranjem državnih i komunalnih ekonomskih poduzeća stalna je i nepromijenjena u onim državama, gdje je zadrugarstvo doseglo određenu visinu, na kojoj ta tendencija može doći do izražaja. U Hrvatskoj svakako to nije slučaj, jer je tu zadrugarstvo još slabo i nerazvijeno. Pa ipak, premda postoji mogućnost, da se putem zadrugarstva socijalizira i ona poduzeća, na koja dosad imale monopol država i općina, zadružni teoretici ne misle, da bi se zadružnom organizacijom trebalo obuhvatiti sve vrste poduzeća. Oni ne žele da upadnu u sličnu pogrešku, kao i marksisti, i da ideji apsolutne etatističke socijalizacije suprotstave ideju apsolutne kooperativizacije ekonomskih poduzeća, već **pod zadružnim društvom razumijevaju takovu društvenu organizaciju, u kojoj bi zadrugarstvo obuhvatilo samo neki veći broj poduzeća.**

Charles Gide zamišlja si zato ovakovu organizaciju ekonomskog života u budućnosti:

1. **individualna poduzeća,** za sve nove potrebe, ili ukoliko nisu nove, za sve potrebe osnovane na ličnom ukusu (na pr. umjetne industrije i sl.).
2. **zadružna poduzeća,** za sve potrebe, koje se namiruju u velikoj količini, jednolike i homogene.
3. **javna poduzeća** (državna, gradska, općinska), za sve nužne i opće potrebe.

Tako Ch. Gide dopušta, da uz zadružna poduzeća za neke grane privrednoga života ostanu dosadašnji sistemi

državne i privatne organizacije. Time Gide ne želi biti jednostran, jer je očito, da se privredni život ne da uvući u određene kalupe i da je stoga apsolutna etatistička socijalizacija isto takav besmisao, kao i apsolutno kooperativiziranje.

Vrlo je zanimivo stajalište t. zv. cehovskoga socijalizma (Gildensozialismus), koje se u mnogome podudara sa zadrugarstvom. Cehovski socijalizam ima nešto pristaša u Engleskoj, gdje je našao nekoliko oduševljenih propagatora. Po njihovom shvaćanju, gilda je organizacija slična sredovječnim cehovima, naravno, primijenjena na prilike modernoga vremena, u koju se ubrajaju svi intelektualni i fizički radnici neke privredne grane. U sistemu cehovskoga socijalizma, uglavnom je država vlasnik proizvodnih sredstava, dok je gilda neke vrste direktorij, koji samostalno upravlja industrijom i isključuje kapitaliste. Da se upravljanje decentralizira, gilde u savezu sa predstavnicima države i trošača, odlučuju o cijenama i upotrebi robe i o uređenju čitave proizvodnje. Sve gilde sačinjavaju »Nacionalnu gildu«, a budući da je država vlasnik proizvodnih sredstava, to gilde plaćaju godišnje državi određenu rentu.

Odnos cehovskoga socijalizma prema zadružnome pokretu vidi se iz predavanja G. D. H. Cole-a,[1]) u kojem on iznosi stav svoje grupe o problemima moderne privrede i veli:

»Što se tiče velike industrije (ne samo rudnika, željeznica, brodova, već i ostale velike industrije) držim, da će jedna za drugom doći u stadij, gdje će nacionalizacija u vezi s demokratskom kontrolom biti neposredni cilj praktične politike. Ali što se tiče manje trgovine i industrije manjih razmjera, koja stoji u bližem odnošaju s konzumentima i producira robu, koja se u glavnom konzumira u kućanstvu, nijesam siguran, da li će industrija te vrste (t. j. za individualne potrebe), kako mi to obično mislimo, dospjeti u stadij nacionalizacije.

Držim što više, da se industrija može podijeliti u tri velike grupe. U prvu grupu spadaju sve industrije, koje će preći u posjed cjeline (države); one obasižu sve veće industrije, t. j. one, koje su raširene čitavom zemljom. U drugu grupu spadaju industrije, koje će preći u komunalno vlasništvo (grada, općine, kotara); ovamo dolaze one industrije, koje služe općenitosti (plin, vodovod, lokalna prometna sredstva). Treća se grupa može nazvati »ind. za kuć. potrebe« (domestical industry); ona će po mom mišljenju biti zadružna i ne će preći u državni ili općinski posjed ili koju drugu formu kolektivnoga vlasništva. Mišljenja sam, da će u vezi s tom trećom grupom »domestical industry« (konfekcija. pokućtvo i t. d.) zadruge živjeti dalje i u socijalističkom društvu.«

Po mišljenju cehovskih socijalista, zadrugarstvo bi u toj trećoj grupi igralo najvažniju ulogu, t. j. imalo bi u zajednici s gildama izgraditi novi društveni sistem. U praksi se cehovski

---

[1]) Isp. G. D. H. Cole: Gildensozialismus.

socijalizam nije još nigdje oživotvorio, već predstavlja samo ideološki pokret, u kojem sarađuju socijalisti raznih frakcija. Inače nalazimo u cehovskom socijalizmu mješavinu sindikalnih, socijalističkih i zadružnih elemenata. Gilde nijesu u stvari drugo nego **fakultativne proizvodne zadruge,** a osim toga važno je, što cehovski socijalisti ne zaboravljaju na djelovanje čovjeka kao konzumenta. Korporativni socijalizam, korporativizam (»universalizam« dra Othmara Spanna) i zadrugarstvo imaju mnoge dodirne točke s cehovskim socijalizmom.

Premda u cehovskom socijalizmu postoji težnja za decentralizacijom, ipak se tu uglavnom radi o centralistički uređenom planskom gospodarstvu, neke vrste komunizmu. Osim toga, organiziranje radnika u fakultativnim proizvodnim zadrugama (gildama) ima kao preduvjet (kako je to pokazala praksa) zadružno odgojene ličnosti, visok kulturni stupanj radnika, osjećaj solidarnosti i samopožrtvovanje, apsolutna disciplina i sposobnost za samoupravu. Zato cehovski socijalizam može ostvariti samo ona grupa radnika, koja je prožeta potrebnim stručnim znanjem i sviješću o potrebi solidarnosti. No to nalazimo rijetko gdje i stoga one iste zapreke, koje su spriječile razvoj proizvodnih zadruga nalazimo i kod gilda. **Mogućnost opstanka demokratski organizirane privrede u širim razmjerima pokazala se dosad u praksi s a m o u konzumnom zadrugarstvu i u zadružnim režijama,**[2]) dok su propali svi pokušaji, da se putem proizvodnih zadruga privreda postavi na novu, nekapitalističku bazu.

Uz zadrugarstvo može **komunalizacija** ekonomske djelatnosti biti od velike važnosti po privredni život. Pod komunalizacijom razumijevamo organizaciju privredne djelatnosti po samoupravnim jedinicima manjim od države (općina, grad). U rukama gradova nalaze se već danas električne centrale, vodovodne mreže, plinska rasvjeta, tramwayi, telefonske linije, ceste, kanali i t. d. Neke od tih grana ne možemo uopće zamisliti u rukama privatnoga poduzetnika, jer otkada živimo, naučeni smo, da je na pr. vodovod vlasništvo gradske općine. Kanalizacijom i vodovodom treba da upravljaju samoupravne općine već iz higijenskih razloga. Isto tako, radi što bolje organizacije potrebno je, da se pošta, šume, bolnice, vode, željeznice, ceste i t. d. nalaze pod upravom države, pokrajina ili gradova. I u onom slučaju, kada ta poduzeća rade sa deficitom, bilo bi preopasno predati ih u eksploataciju privatnim poduzećima. **No postoje iznimke i od takovih slučajeva, jer se na pr. u Finskoj i u Ujedinjenim državama sjeverne Ame-**

---

[2]) Zadružne režije (režijske konzumne zadruge) su u Belgiji organizacije, koje preuzimaju u svoje ruke velika poduzeća javnoga značaja. Teoriju zadružnih režija iznio je prvi prof. B. Lawergne.

rike najbolje telefonske linije nalaze u rukama zadružnih poduzeća.

Ideja komunalizacije potječe iz **Engleske**. Prema navodima dra V. T o t o m i a n z a[3]) prvi ju je u praksi provodio otac Neville Chamberlaine-a, poznata engleskoga državnika. Komunalizacija unesena je kasnije u socijalistički program kao sastavni njegov dio. I u praksi, engleska je radnička stranka predlagala, da se komunaliziraju trgovine mlijeka, kruha i ugljena, iako je u tim granama dobro organizirano potrošno zadrugarstvo. Predstavnici radničke stranke bili su više socijalisti nego zadrugari i zato su stajali na stanovištu komunalizacije. Iako je engleska zadružna štampa često protestirala protiv komunalizacije u onim granama, u kojima se nalazi razvijeno potrošno zadrugarstvo i premda je uspjelo potrošnim zadrugama, da u nekim gradovima potisnu komunalizaciju, ipak broj municipalnih poduzeća u Engleskoj ne pada, jer se uvijek komunaliziraju nove grane privrede.

Komunalizacija imade svojih dobrih i zlih strana (birokracija, nepokretnost). Kod nekih poduzeća dobre strane nadmašuju daleko zle, ali kod nekih komunalizacija je nemoguća. **Kao što imadu svoje granice državna i zadružna privredna poduzeća, tako ih imaju i komunalna i zato zadiranje samouprava u one poslave, koje su po svojoj naravi prikladnije za konzumne zadruge ili privatna poduzeća, može biti od velike štete.**

Osim zadružnih teoretičara, koji podupiru ideju o socijalizaciji putem zadrugarstva, ima ih, koji predlažu sasvim naročite puteve. Tako se na pr. svojevremeno iznio u Njemačkoj simpatičan prijedlog M a t h i a s E r z b e g e r,[4]) koji je predložio, da se unutar svih (pa i državnih) poduzeća, koji zaposluju više od 20 radnika i namještenika osnuje t. zv. »r a d n a z a d r u g a« (Werksgenossenschaft). Članovi ove zadruge bit će ne samo svi zaposleni radnici i namještenici, već i svi oni, koji su otpušteni zbog starosti, ili nesposobnosti za dalnji rad. Osim njih ubrajaju se u članstvo radne zadruge žene radnika (koje također imadu pravo glasa) i, u slučaju očeve smrti, skrbnici neopskrbljene djece. Sličan prijedlog za reformu odnosa između radnika i poslodavaca iznijeli su svojednobno talijanski kršćanski radnički sindikati i nazvali ga imenom »a z i o n a r i a t t o«.

Radne zadruge preuzimlju funkciju radničkih vijeća. Kapital radne zadruge stvara se prema Erzbergerovu prijedlogu na taj način, da se u onim poduzećima, u kojima se isplaćuju dioničarima veći dobitci od 6%, polovica dobitka, koji preko-

---

[3]) Isp. Dr. V. Totomianz: Munizipalsozialismus u. Genossenschaftswesen u Int. Handwörterbuch des Genossenschaftswesens.

[4]) Isp. Prof. dr. Th. Brauer: Werksgenossenschaften u I. H. d. G.

računje ovih 6% pripisuje radnoj zadruzi. Ako je dobitak manji od 6%, radnoj će zadruzi pripadati prvih 10 godina 2%, a dalnjih 30 godina 1%, dok udio radne zadruge ne dosegne iznos od 50%. **Na taj način ostvaren kapital radne zadruge imade ista prava u poduzeću kao i kapital akcionara** (poduzetnika). Imetak je radne zadruge nerazdjeljiv, a pri istupu iz zadruge nema nitko pravo na isplatu jednoga dijela zajedničkoga kapitala.

Mathias Erzberger izradio je svoj prijedlog na načelima **solidarizma**, da bi evolutivnim putem pomoću »radnih zadruga« sproveo u život **ekonomsku demokraciju** i izjednačio prava radnika i poduzetnika u poduzeću. Slično misli dr. A n d r e j G o s a r[5]) i drži, da se radniku ne može isplaćivati u obliku njegove dnevne, tjedne ili mjesečne plaće sva vrijednost njegova rada, jer cijene proizv. dobara ne ovise samo o radu, već i o ostalim gospodarskim uvjetima. No zato će radnici na svršetku poslovne godine dobiti kao nagradu t. zv. **»otpravninu«**, koja im se ne će isplatiti, već će ostati uložena u poduzeću. To će imati posljedicu, da će porasti interes za rad i podignuti se marljivost, jer će radnici sudjelovati u čistom dobitku poduzeća. Dr. Gosar navodi kao primjer takove organizacije industrijskoga poduzeća tvornicu »Zeisswerke« u Jeni. **Ulaganjem radničkih otpravnina u poduzeće, prelazi ono pomalo automatski u ruke radnika i oni osnivaju posebnu »radnu zadrugu«, koja postaje s vremenom vlasnik poduzeća, (a kako su svi radnici ujedno članovi zadruge, to postaju oni neposredno vlasnici).**

Prijedlozi dr. Gosara i M. Erzbergera su utoliko simpatičniji, **što putem naročitog tipa zadruga omogućuju socijalizaciju privrede, bez prisile i ekspropijacije**, te je nužno, da ih se uzima u obzir, kada se govori o socijalizaciji putem zadrugarstva. Napose prijedlog dr. Gosara je vrlo zanimiv i premda se o njemu dade raspravljati, ostaje činjenica, **da uz konzumno zadrugarstvo postoje i drugi tipovi zadruga, pomoću kojih je moguće sprovoditi socijalizaciju.**

Radnicima je potrebno da se priprave na upravljanje privrednim organizacijama. To se ne može postići od danas do sutra, niti to mogu učiniti radnički sindikati i socijalističke stranke, koje doduše uče radnike bogatim frazama o potrebi promjene današnjega kapitalističkoga sistema, ali ih ne poučavaju u vođenju buduće privrede. To se čini putem zadruga, koje u malom pokazuju radnicima što znači samouprava i koliko treba praktičnoga znanja, ako se doista hoće upravljati privrednim životom. Ukoliko se konzumno zadrugarstvo razvija, to radnici zadobivaju sve šire poglede. Polakim, evolutiv-

---

[5]) Isp. Dr. Andrej Gosar: Razprave o družbi in družabnem življenju.

nim putem dolaze do svoga ideala do vlastitih, zadružnih poduzeća.

Zadružni put do socijalizacije privrede nije doduše jednostavan, ali zato ipak dovodi do cilja. Netko, tko hoće da dođe na vrh ljestava, ne će odmah skočiti na posljednju pritku, jer bi se ljestve srušile, a on pao na zemlju i slomio vrat. Isti je slučaj sa privrednom reorganizacijom. Ako se hoće privreda postaviti na nove temelje, da ne služi više interesima nekolicine kapitalista nego čitavome narodu, mora se ići pritku po pritku, boriti se s tisuću teškoća, rušiti pred sobom različne zapreke — i tek onda se dolazi do cilja. Osnivanjem sve većega broja zadruga stvaraju se veliki zadružni kapitali, koji će u mnogo slučajeva učiniti suvišnim privatni, individualni kapital. To vjeruju svi zadrugari i ta idealistička vjera u zadrugarstvo izražena je u manifestu, koji je g. 1920. upućen svim sveučilištima. »Manifest intelektualaca« potpisalo je više od 200 profesora francuskih sveučilišta, a u njemu se među ostalim kaže:

»Zadružna nas društva uče, da poduzeće može živjeti i napredovati i izvan uslova, koje politička ekonomija postavlja kao neizbježive, t. j. bez želje za dobitkom i bez pritiska konkurencije. Zadružna poduzeća rade uistinu bez poticaja za zaradom, jer se po njihovim pravilima zarada vraća onima, od kojih je uzeta. A što se tiče konkurencije, ona se trude, da je — gdje god je moguće, zamijene federacijom, ili čak fuzijom. Onoga dana, kada ne bude takmičenja, jer će zarada nestati, ostat će samo utakmica u boljem radu.«

»Zadružna društva nam također pokazuju, da za uspjeh nekoga poduzeća ne mora kapital u njemu biti glavni gospodar i da on ubire plodove. Ona ne isključuju kapitala, što više traže ga dok ne formiraju svoj vlastiti kapital, hoće da mu plate i određene kamate, ali ne će da mu priznaju pravo gospodarenja i pravo na zaradu od poduzeća...«

»Zadružna društva ne misle, da samo producenti imaju pravo da predstavljaju javni interes, jer su oni neizbježivo zauzeti i čak prožeti profesionalnim i staleškim interesima. Naprotiv organizacija konzumenata nema drugih, no općih interesa. Ona prema tome može s pravom očekivati, da postane organ javnoga interesa. Tu ulogu je dosada vršila država, ali ona se u pogledu vođenja ekonomskih poslova pokazala nesposobnom.«[6])

Zadružni način proizvodnje i stavljanje gospodarskoga života putem zadrugarstva na jednu socijalniju bazu iskušani su u praksi i pokazali su se kao vrlo prikladni, jer se u njima nalazi u najzgodnijoj sintezi ostvarena i individualna inicijativa i duh kolektivnosti. Naprotiv je ostvarenje državnoga socijalizma, odnosno državnoga kapitalizma, dalo u Sovjetskoj Rusiji ilustrativan primjer, kako ne valja raditi. Narodno gospodarstvo treba čuvati od različnih eksperimenata i upotreb-

---

[6]) Cit. kod Charles Gide: La Coopération.

ljavati samo one metode, koje su i u praksi pokazale svoju izvedivost, a to je bez sumnje proizvodnja putem zadružnih ustanova i zadružno organiziranje privrednoga života.

U praksi, socijalizacija putem zadrugarstva je najbolje pokazala, kako se evolutivnim putem mogu socijalizirati mnoga poduzeća. Uzet ćemo kao primjer samo E n g l e s k u, gdje je u tom smislu zadrugarstvo najviše pokročilo naprijed.

Potrošno zadrugarstvo u Velikoj Britaniji danas je bez sumnje najjače na svijetu. Tu se nalazi najveća svjetska zadruga u L o n d o n u, koja broji preko 260.000 članova, ima kapital od 3,000.000 funti št. i promet od šest i po milijuna funti št. Ta zadruga sastavljena je od više malih potrošnih zadruga i posluje upravo uzorno. Englesko i škotsko potrošno zadrugarstvo sastavlja oko 1500 potrošnih zadruga sa 5,000.000 članova. Potrošne zadruge zaposluju preko 100.000 ljudi uz plaću od 13,000.000 funti št. Tu nijesu uračunati namještenici obaju zadružnih saveza »The English Cooperative Wholesale Society Limited« (C. W. S.) u Manchesteru i »The Schotish Co-operative Wholesale Society Limited« (S. C. W. S.) u Glasgowu. C. W. S. p o s j e d u j e g. 1926. v e ć 116 v l a s t i t i h t v o r n i č k i h p o d u z e ć a i to: tvornice margarina, biskvita, konzervi, marmelade, glicerina, čokolade, sapuna, svijeća, cipela, odijela, rublja, boja, laka, četaka, klavira i zatim velik broj mljekara, tkaonica i nekoliko tiskara. G. 1926. zaposluje sam C. W. S. 35.367 osoba. Osim toga posjeduje C. W. S. 4 prekooceanska parobroda. S. C. W. S. i C. W. S. vlasnici su velikih plantaža čaja na Ceylonu, u južnoj Indiji i Assamu, koje obuhvataju g. 1926. 33.784 acra zemljišta. U Sidneyu (Australija) ima C. W. S. od godine 1901. vlastitu agenturu za kupovanje masti i ulja, kao i tvornicu za preradbu ovih sirovina. U Kanadi posjeduje C. W. S. velike farme, zatim velike posjede u Africi (paomino ulje), Australiji i Sjevernom Ledenom moru (lov na tuljane). U Engleskoj C. W. S. je vlasnik zemljišta u veličini od 34.645 acra, ima svoju banku i svoje osiguravajuće društvo.

S. C. W. S. izgradio je i kupio dosad preko 50 različnih tvornica, a ima također svoje posjede u Engleskoj, Kanadi, Indiji i Africi. Ukupno, oba saveza imaju zajedno preko 160 vlastitih poduzeća i zaposluju 50.000 radnika i namještenika. Tvornice C. W. S.-a i S. C. W. S.-a uređene su prema zahtjevima moderne higijene, prašina se tu odstranjuje pomoću posebnih strojeva, prostorije su velike i zračne, a radno vrijeme traje 7 do 8 sati dnevno. Prosječna plaća namještenika i radnika u tim poduzećima iznosila je g. 1925. 139 funti št.

Iz toga kratkog prikaza vidljivo je, da zadrugarstvo u raznim svojim oblicima, a naročito kao organizacija trošača, može snažno djelovati u pravcu istinske socijalizacije privrednoga života. I sigurno je, **da će u budućnosti zadružni pokret imati važnu riječ u gospodarskoj djelatnosti.** Komunalizaciji i podržavljenju trebalo bi po zadružnom programu prepustiti samo neke posebne vrste poduzeća, dok bi zadrugarstvo imalo biti onaj oblik privredne organizacije, koji će vladati u poljskoj privredi i većini grana industrijske djelatnosti.

Dr. F. DUJMOVIĆ:

ETAPE IRSKOJ SAMOSTALNOSTI

Američka nezavisnost i njene posljedice.

Utjecaj deklaracije američke nezavisnosti bio je na udes Irske snažan. Amerika je pokazala Irskoj, kako potlačeni narod može postati slobodan. Postoji velika sličnost između situacije tih dvaju zemalja. Američki slučaj uživio je od početka veliku popularnost na zelenom otoku. Irska je primijenila prvi put glasovitu misao, koja će 150 godina voditi njenu politiku: N e s r e ć a E n g l e s k e, s r e ć a j e z a I r s k u.

Bijeda u zemlji bila je ogromna. Rat je ukočio trgovinu. Agitacija za slobodu trgovine zauzeo je razmjere, koji su Englesku uznemirili. Počeše se svuda ustrajati dobrovoljačke čete. S druge strane, opasnost rata s Francuskom stavljala je Irsku u položaj, da podnese neprijateljski upad.

Engleska je osjetila opasnost po sebe, ali i nesposobnost da joj se sama suprotstavi. Jedina solucija, koja joj se nametala, bila je: prepustiti obranu irskih obala samim Ircima, i Engleska zatraži, da se ustroji vojska za obranu u slučaju, ako se Francuzi iskrcaju na irskoj obali.

Irska skupi 40.000 dobrovoljaca te se mogla sama braniti i iskazivati svoju volju prema Engleskoj. Ova vojska, u kojoj su protestanti bili u većini, ali iz koje ne bijahu isključeni ni katolici, pretvorila se u vojnički sabor, koji je vijećao, donosio odluke i kanio da preuzme upravu javnih poslova. Prva briga bila je, da se traži sloboda trgovine od dublinskog sabora, koji je i prihvati, a potvrdi londonska vlada i sabor. Reforma od 1778. bila je prvi korak Irske prema slobodi, koja ne bijaše potpuna, ali postignuti rezultati bili su dragocjeni.

Ukidanjem zabrane slobodne trgovine nestalo je mjera, koje su tištile i katolike. Priznato im je pravo zakupa zemlje na 999 godina. Katolici i protestanti izjednačeni su u nasljednom pravu.

Iskustvo je pokazalo, koliko vrijedi jako glasno prosvjedovati, da se Engleska prisili na popuštanje. Ohrabrena ovom koncesijom, Irska se okupi oko **Grattana** da zahtijeva **svoje potpuno oslobođenje.**

Grattanov ustav i nezavisnost Irske.

Grattan-ovi sunarodnjaci smatrali su ga revolucionarcem, iako je bio daleko od toga, da ima većinu u saboru. Tek nakon trećeg ili četvrtog glasanja irski sabor je prihvatio zakon, ko-

jim se priznaje valjanost i na području Irske glasovitoj engleskoj povelji slobode »Habeas Corpus«, te zakon o nezavisnosti sudaca. London je uvidio, da se potvrda ovog zakona ne može više odbijati, pa ga konačno potvrdi (t. j. vrati bez promjene).

Grattan je bio ne samo velik govornik i parlamentarni taktičar, već je i umio disciplinovati pučke mase. Kad je uvidio, da ga parlament odbija sa njegovim zahtjevom za reformu ustava, obrati se dobrovoljcima. U prosincu 1781. na njihovoj skupštini u Dungannonu izglasaju dobrovoljci rezolucije (u tekstu Flooda i Grattana), u kojima se naglašava **volja Irske za slobodom i nezavisnošću.** Dobrovoljci su dalje zahtijevali ukidanje Poyning-acta, opoziv Acta od 1720., vjersku slobodu, Mutiny-zakon, statut za suce, ukidanje vjerskih zabrambenih zakona nepoćudnih katolicima. Rezolucije su prihvatile 193 čete, poduprte sa 60.000 bajoneta. To su bili **neotklonjivi argumeti** za sabor.

Londonsku vladu uhvatio je strah. Pošto je izgubila Ameriku, uplašila se, da će izgubiti i Irsku i pretpostavi nasilju popuštanje i upusti se u pregovore sa Grattanom. On je zahtijevao, da se uvaže dobrovoljački prijedlozi reformu gornjeg doma s tim, da on bude završna sudska instancija.

Sabor, uvidjevši opravdanost narodne stvari, koju su očitovali dobrovoljci, konačno je izglasao deklaraciju o svojoj legislativnoj nezavisnosti. London protiv toga nije protestirao i predloži svom saboru odorenje ustavnih promjena. Tako je opozvan act od 1720., Poyning-act (ali djelomično), zakon o odreknuću vršenja zakonodavne vlasti nad Irskom, koja je na taj način izvojevala **legislativnu samostalnost.**

To je sve bilo vrlo povoljno za irske protestante, jer su oni imali vlast u Irskoj. Zato je irski sabor izglasao i nekoliko mjera, povoljnih za katolike: pravo posjeda nekretnina, pravo slobodnog vjeroispovijedanja, opoziv zakona o pokretnom vlasništvu, o nastavi i dr. — Katolici su dolazili do oslobođenja, a pokret nacionalne irske unije dobije maha u širim slojevima.

Ova deklaracija nezavisnosti imala je tu posljedicu, da je Engleska prestala donositi zakone i za Irsku. To je smisao Renonciation Acta. Stvarna pak promjena pravnog poretka nastala je 1782., kada je djelomično opozvan Poyning-act, i irski sabor nije više bio dužan da traži prethodnu privolu za zakon od engleskog privatnog vijeća prije donošenja zakona, ni da zakon poslije prihvata šalje u Englesku na odobrenje ili odbijanje.

Irski sabor, međutim, i dalje je trebao odobrenje za sastanak sabora, provideno velikim pečatom Engleske. Kad je sabor bio na okupu, imao je pravo, da slobodno izglasa »bill«,

ali taj bill nije postao »Act-om« — nije naime dobio zakonsku snagu, dok ga nije potvrdio vladar sa velikim pečatom Engleske i supotpisao lord-namjesnik Irske. Taj dio Poyning-zakona nije bio opozvan. Kralj je i dalje zadržao pravo veta, koje je vršio na prijedlog potkralja i engleskih ministara, čija je kreatura potkralj i bio. Englesko privatno vijeće vršilo je pravo uvida u irsku legislativu.

Egzekutiva ostala je ista kao i za Henrika VII. Potkralj i njegovi ministri odgovorni su i dalje Londonu, a ne Dublinu te vode politiku sklonu Engleskoj. Sav utjecaj na politiku imaju potkralj i njegov prvi tajnik, članovi engleskoga ministarstva.

I ako je već pomenute ustavne promjene irski sabor prihvatio, ostao je i dalje bez ikakve vlasti u području vanjske politike.

Novi, promjenjeni irski ustav nije dakle ni izdaleka bio potpun, a korumptivna praksa vladala je i dalje parlamentom i osiguravala većinu, koju je britska vlada trebala za vladanje nad Irskom.

Vojvoda od Portlanda htio je, da Irski sabor izglasa zakon o supremaciji Engleske u svim državnim poslovima, o zajedničkoj općoj trgovini i snašanju ratnih troškova sa strane Irske, ali je to irski sabor odbio tako, da je reformirani irski ustav, poznat pod imenom — **Grattanov ustav** — ostao 18 godina bez promjena.

Irska je imala 5.5 mil. stanovnika, a Engleska skoro 9 mil., te je bila relativno naseljenija od Engleske dok je 16 puta manje bila zadužena od Engleske. Ekonomsko stanje se popravljalo, a novo ustavno uređenje donijelo je smirenje u zemlju.

Davno je već napuštena misao, da se Irska učini protestantskom. Kroz 71 godinu bilo je na otoku svega 4055 prelaza na protestantizam, dok su protestanti u masama prelazili na katolicizam, jer su bili pobijeđeni najsnažnijom asimilacionom snagom potomaka starih Kelta.

Na obzorju budućnosti Irske bila je crna točka korupcija i služnička uloga sabora. Trebalo je dakle reformirati sabor i otvoriti vrata katolicima, koji su bili ogromna većina naroda.

Načelo pokreta za reformu sabora dao je Flood oponašajući Grattana, izazove 1783. saziv vojne skupštine dobrovoljaca, koja je zapovjedno tražila preobrazbu sabora, ali uslijed lošeg provođenja plana za reformu, sabor je nije primio, dobrovoljci bijahu raspušteni, a Flood ode u Englesku. Sabor nije shvatio potrebu reforme i ostao pri starome sistemu idući u susret svojoj smrti.

[illegible]

[illegible] i dali [illegible]
[illegible] velikim [illegible]
[illegible] imao je pravo. [illegible]

ali taj bill nije postao »Act-om« — nije naime dobio zakonsku snagu, dok ga nije potvrdio vladar sa velikim pečatom Engleske i supotpisao lord-namjesnik Irske. Taj dio Poyning-zakona nije bio opozvan. Kralj je i dalje zadržao pravo veta, koje je vršio na prijedlog potkralja i engleskih ministara, čija je kreatura potkralj i bio. Englesko privatno vijeće vršilo je pravo uvida u irsku legislativu.

Egzekutiva ostala je ista kao i za Henrika VII. Potkralj i njegovi ministri odgovorni su i dalje Londonu, a ne Dublinu te vode politiku sklonu Engleskoj. Sav utjecaj na politiku imaju potkralj i njegov prvi tajnik, članovi engleskoga ministarstva.

I ako je već pomenute ustavne promjene irski sabor prihvatio, ostao je i dalje bez ikakve vlasti u području vanjske politike.

Novi, promjenjeni irski ustav nije dakle ni izdaleka bio potpun, a korumptivna praksa vladala je i dalje parlamentom i osiguravala većinu, koju je britska vlada trebala za vladanje nad Irskom.

Vojvoda od Portlanda htio je, da Irski sabor izglasa zakon o supremaciji Engleske u svim državnim poslovima, o zajedničkoj općoj trgovini i snašanju ratnih troškova sa strane Irske, ali je to irski sabor odbio tako, da je reformirani irski ustav, poznat pod imenom — **Grattanov ustav** — ostao 18 godina bez promjena.

Irska je imala 5.5 mil. stanovnika, a Engleska skoro 9 mil., te je bila relativno naseljenija od Engleske dok je 16 puta manje bila zadužena od Engleske. Ekonomsko stanje se popravljalo, a novo ustavno uređenje donijelo je smirenje u zemlju.

Davno je već napuštena misao, da se Irska učini protestantskom. Kroz 71 godinu bilo je na otoku svega 4055 prelaza na protestantizam, dok su protestanti u masama prelazili na katolicizam, jer su bili pobijeđeni najsnažnijom asimilacionom snagom potomaka starih Kelta.

Na obzorju budućnosti Irske bila je crna točka korupcija i služnička uloga sabora. Trebalo je dakle reformirati sabor i otvoriti vrata katolicima, koji su bili ogromna većina naroda.

Načelo pokreta za reformu sabora dao je Flood oponašajući Grattana, izazove 1783. saziv vojne skupštine dobrovoljaca, koja je zapovjedno tražila preobrazbu sabora, ali uslijed lošeg provođenja plana za reformu, sabor je nije primio, dobrovoljci bijahu raspušteni, a Flood ode u Englesku. Sabor nije shvatio potrebu reforme i ostao pri starome sistemu idući u susret svojoj smrti.

Pitt dođe 1783. na vlast i on je jedan od prvih, koji je smatrao podjarmljenje parlamente Irske nepravednim. Htio je urediti trgovačke odnošaje i pitanje namjesništva. Kad se irski sabor 1784. izrazio za uređenje trgovačkih odnošaja u jednoj adresi, Pitt je vezao blagodat trgovačkog ugovora između Irske i Engleske sudjelovanjem Irske u poreskim teretima carstva, ali je irski sabor uvijeno izjavio, da sam želi raspolagati zemaljskim prihodima.

Irski sabor je htio da primi engleske trgovačke zakone, uslijed čega bi izgubio legislativu u trgovačkim pitanjima, ali su u međuvremenu pregovori obustavljeni.

Pitanje namjesništva izbilo je za Jurja III., koji zbog bolesti i nesposobnosti nije vodio kraljevske poslove. Britski sabor izabra galskog princa za regenta, ograničivši mu vlast zakonom o namjesništvu. Irski sabor naprotiv priznao je galskom princu ista prava, koja je uživao i njegov otac, tako, da je princ posjedovao veću vlast u Irskoj nego u Engleskoj. Pitanje je skinuto s dnevnog reda kraljevim ozdravljenjem, a Pitt je bio sve manje raspoložen da trpi postojeće ustavno stanje.

KNJIŽEVNOST

JURAJ JURJEVIĆ:

PRED BOŽIĆ

Čekam Te Božiću ko zarobljenik oslobođenje,
Da me odvedeš odavle u moje drago selo,
Da pod rođenim krovom dočekam sveto Porođenje,
Jer ovdje bi mi i na Božić sve bilo neveselo.

Žurite se dani, ma što ste zaboga tako spori,
Prevarite me, recite: vrijeme je već da pođeš!
Ali vi ne ćete, vi ste svaki dan sve gori,
O Božiću, smiluj se, molim Te da što prije dođeš.

Večeri badnja! O toplino svete Božićne noći,
Pjevanja slatka! O Isuse mali u jaslicama
Ja ovdje Tvoj blagdan sveti ne ću osjetiti moći,
Ovdje među gospodom i našminkanim mamicama.

Dođi o Božiću, povedi me, skupa ćemo ići.
Letiti ćemo kao ptice, da što prije stignemo,
Kraj crkve one male, radosti puni ćemo sići.
Ja se već spreman, javi čim prije, kad da se dignemo?

ALEKSA UJDUROVIĆ:

LIRIKA ZEMLJE I PIJESKA

Na putu kuglom zemaljskom prati sve kamena družina —
prate me vrleti gorske, hridine morske i sitni pijesci sa druma.
I vidim: stijene su pristupačne i dobre, te mame izgledom svojim.
Radosno, kao sa ljudima, sa njima razgovaram, putujem i stojim.

U meni raste zanosa šuma, dobrotu kamenja u sebi gojim.
osjećam: stvari su intimne, u sebi žive, dobra je zemlja crna,
a srce ljudsko je kameno, hladno. I nigdje ljubavi zrna.

O, kamenje naše sivo, o zemljo, o maleni pijesci sa puta!
Kako nas, ljude, žrvanj gole stvarnosti kida, kako nas guta
ponor pomanjkanja čuvstva, osjećaja ljepote i stida.

Sreća je dati sebe. Podati srce kamenu, čovjeku, travi —
srce puno životne ljubavi, puno munje i blijeska.
Život je bez toga prazan. I sav je od zemlje i pijeska.

IVO BALENTOVIĆ:

DOBRA DUŠA G. SEKRETARA

Dragiša Milojević, sekretar gospodina ministra Sekulića, udobno se zavalio toga podneva u mekom plišanom fotelju. Ispružene noge bezbrižno je ljuljkao i pjevajući neku srpsku pjesmu, promatrao sjajni vrh svoje lakovane desne cipele. Ruke je spokojno prekrstio preko trbuha, i samo kad bi se koja dosadna muha zaletjela na njegov mesnati gospodski nos, mahnuo bi živo rukom, da je otjera. Inače, nepomično je zurio u sjajnost svoje nove cipele i kroz to došao čak dotle, da to motrenje svede u jedan tako reći, zanimljiv problem, koji je imao dubinu potpuno ozbiljnog problema. Titraj od sjajnosti, igranje svijetla i odraza na ulaštenoj koži, sve je to dalo povoda Dragiši da se zamisli, to jest zavede u razmatranje te pojave.

— Eto ta moja cipela — misli Dragiša — sjaji se poput sunca i kao da veli, kako je ona gospodska cipela i na gospodskoj nozi, a to dvoje udružuje se i ovdje, dakle, nema ništa neobičnosti. No vraga! Kad bi čovjek mogao vrijeme prošlosti prebrisati mokrom spužvom, kao što se sa školske table prebrišu matematske cifre ili pismena; ali prošlost nije tako nešto izbrisivo i ona postoji u svijesti čovjeka, ukorijenjena i priraštena, pa ako je čovjek i izgura na momenat rukama zaborava i novoga vremena, ona se vraća i cereka se čovjeku i zasjedne opet na svoje staro mjesto. Da, tako je to i ne može drugačije biti. Ne može.

Uviđa Dragiša, kako je čudna igra sudbine i kako je on, nekad dok nije bilo ove današnje stvarnosti, niti ovog sjajnog, gospodskog položaja, kao malen, musav seljačić hodao po planini za kozama, poderan i bijedan, neugledan i prezren, čak i od svojih vršnjaka. Ali danas evo, za razliku, danas, kad mu težina tijela iznosi devedeset kilograma i kad mu je lice ugojeno, trbuh ispupčen i koža gladka, masna i bijela, ruke mekane, čiste i bez žuljevitih tragova, danas, kad mu je u tijelu ugnijezdeno pedeset i pet godina života, opaža on, kako je velika udaljenost između onog musavog dječačića i današnjeg gospodina; između onog izgladnjelog čobančeta i današnjeg ugojenog građanina, otmjenog građanina u velikom, raskošnom gradu. Opanak i cipela! Taj pojam je u slikovitoj formi zaplesao nedužni ples pred očima gospodina Dragiše i on se kiselo nasmijao u promuklom hihotu, a pri tome mu se ukazaše zlatni zubi, skladno poredani u golemom zubalu, koje vonja po gnjiloći.

— Hej, kako sam živjeo tada, — pomisli Dragiša i zatim široko zijevnu pa poče prstom desnice marljivo čačkati nos. — A vrijeme je prošlo, projurilo. I kako se je sve samo odvi-

jalo, kao po nekom davno unaprijed priređenom programu. Od koza do provincijske gimnazije bilo je još najteže. Mnogo moljakanja, previjanja, klanjanja i pokorničkog puzanja. A poslije vojska, vojnički činovi, pa onda rat i isticanje hrabrošću i odlučnošću (u stvari uspjeli trikovi i falsifikati na račun historijskih promjena!) i odlikovanja: jedno iza drugoga: medalje i počasni krstovi jedan pored drugoga, jedan na drugoga. A tu je još uvijek trebalo mnogo puzati pred moćnijima. Sreća je ležala u tome, što mu je puzanje bilo prirođeno svojstvo i kao takovo dobro mu je pristajalo i obilnu korist donosilo. Puzanje je, po njegovom mišljenju bilo najpozitivnija vrijednost jedne rase, a ujedno najuspješnija metoda u postizavanju životnoga uspjeha. Na kraju, zar nije prirodno, da postoji jači i slabiji; zar nije prirodno, da jači zato vlada, jer je jači, a slabiji pokornički sagiba glavu zato, jer osjeća nad svojom glavom krutu pesnicu jačega. Osvojiti vlast i zajašiti na leđa nevještijemu, životno je načelo Dragišino. Pravda, poštenje, zakonitost i konačno, ako hoćete čak i moral i etika, sve su to isprazne riječi, sve su to dekoracije izmišljene za utjehu nemoćnima. A šta bi drugo i mogli predstavljati ovi pojmovi? Dragiša to ne može sebi drugačije protumačiti i zbog toga on, kad ga misao dovede na ovu točku, zatvara oči, ispija cigaretu i nastoji da rijeku razmišljanja povede drugim koritom. Jer nije ipak zgodno razmišljati o nečemu, što se krsti griješnim imenom, pa i ako je čovjek uvjeren, da ni svi grijesi nijesu griješni. Dragiša znade, da postoji savjest. Čuo je, da ona ima dva različita oblika: čista i nečista. I sada, ako on, uzevši u obzir ono nekoliko afera, zapravo aferica (ta radi se o nekih pol milijuna dinara!), obilježi svoju savjest ovim drugim obilježjem, nije mu nekako prijatno i čelo mu se znoji, a i srce nemirnije kuca.

Motreći svoju lakovanu cipelu i razmatrajući taj složeni problem razlike između priprostog seljačkog opanka i gospodske lakovane cipele, on je, razumije se, i danas morao da se dotakne pitanja koje zasijeca u područje škakljivih osjećaja, a pod firmom savjesti. Zato se naglo razbudio iz toga polusna, ljutito odagna desnicom nekoliko dosadnih muha i uspravio gornji dio tijela u fotelju. Zapalio je mirisnu bijelu cigaretu i zagledavši se u srebrni sjaj duhanske kutije, njemu je uspjelo, da razbije obruč teškoga problematiziranja i da se bezbrižno poda osluškivanju kucanja svog malenog džepnog sata. To kucanje nagna ga da izvadi malo čelično tijelo iz džepa i, ustanovivši, da je već pet sati i da će doskora početi primanja i posao, po njegovom sudu naporan i ubitačan, ustane i prošeta se iz jednoga ugla u drugi, uživajući u tihom plamsanju cigarete, koja je ugodno podraživala njegove gospodske nosnice. U to je neko lupnuo na vrata i zatim se uz tihu škripu ukaza na njima jedna sijeda glava.

— Aha, Nemanja! Je li čekaju?

— Čekaju gospodine!

— A tko su? Je li ženskinje?

— Da, samo ženskinje.

— He, he, Nemanja. A jesu li lijepe? No razumije se... Svejedno uostalom. Sad idi, i puštaj jednu po jednu. Znaš: — i tu upre strog pogled u vratara — jednu po jednu!

— A onda se hitrim korakom otputi do golemog ogledala i povuče blago prstima po svojoj prosijedoj kosi, koja je bila išarana prvom bjelinom starosti. Zadovoljno se osmijehnu: debeljkasti lik, koga je ogledao pred sobom, prilično mu se svidio; bio je zadovoljan sa sobom. I mislio je pri tomu:

— Nisam još tako star; nisam niti ružan. A ovo, brate, počesto sa ženskinjem, to je najljepša metoda pomlađivanja. Hehe, ipak je taj život zanimiv i ta gnjavaža u tim službenim prostorijama, katkad je i podnošljiva.

Na vratima se začu kucanje i mlada se djevojka, sa tihim pozdravom zaustavi pred Dragišom. On je odmjeri ispitivalački, strogo ispitivalački, šetajući se još uvijek iz ugla u ugao. A zatim, prije nego je djevojka mogla i progovoriti, zaustavi se on pred njom i poče joj mašući desnicom, dostojanstveno i važno govoriti:

— I vi biste trebali namještenje, jelte? Ja znam kako je, ali to teško ide. Svršili ste školu, da školu, sad kakovu bilo da bilo... Da, da! I ja sam je svršio. I mnogi drugi. Mi to znamo. I brinemo se da vam svima dademo kruha. Ali treba čekati na red, treba čekati...

Djevojka je šutjela, gledajući ga ispitljivo i začuđeno.

— Pa ja i čekam... već dvije godine tragam za poslom!

Dragiša se nasmija. I ponovno stade hodati, sada već malo uzbuđen i nervozan.

— More, manite! I čekajte — tu se zagleda djevojci u oči, priđe joj na korak i položi ruku na rame — još kakova dva tri mjeseca, a onda ćemo već nekako udesiti. Uostalom, dođite još jednom do mene. Možete me potražiti i u privatnom stanu.

I tu preli glas u neku prevejanu slatkorječivost, smijuckajući se lakomim očima pohotno i drsko.

— Mladi ste, djevojko. Imate dvadeset godina, je li?

— Dvadeset i dvije!

— Aha! mladost je to, mladost. E, živjeli!

I pogladivši je rukom po licu, blago je odrinu prema izlazu, obećavajući joj svakako svoju sigurnu pomoć kroz neko kraće vrijeme.

Pogledom goruće požude, obuhvati na izlazu djevojčino tijelo, a onda se okrenu i odbacivši ispušenu cigaretu, spusti se zadovoljan i dobro raspoložen u meku fotelju.

Ušla je druga djevojka, slaba i blijeda, boležljiva i upa-

lih obraza, pa ju je Dragiša otpravio sa nekoliko odlučnih riječi, da mjesta nema, da se strpi, jer oni već vode o svima računa. Djevojka mu se nije svidjela i nije imala dovoljno ljepote, da udobrovolji i zasiti njegovu pohotnu narav; zbog toga je bila osuđena na neuspjeh. Rastužena je izašla na hodnik, a Dragiša se nije na to uopće osvrtao. Očekivao je slijedeći posjet i znatiželjno se zagleda u vrata. A kad je u sobu ušla djevojka osrednje visine, vitka i lijepo građena, vedrog i nasmijanog lika, on se lukavo nasmijehnu i zakuca prstom po pisaćem stolu.

— Vi ste Tuga?

— Da! — odlučno progovori djevojka, a zatim, kad je odbila ponuđenu joj stolicu, ništa ne čekajući i bez premišljanja poče govoriti o cilju svoga dolaska. Dragiša je nije slušao; riječi su to koje mu svaki dan zuje oko ušiju, pa je zbog toga već naviknuo, da ih prima mehanički. On je motrio njeno crnputasto lice, nos zavinut nešto prema gore, usta kao dozrela jagoda, pa oči tamno žute, gotovo crne. Kosa djevojčina zabačena iza uha i nešto niže podrezana, ali je nenakovrčena i jednostavna. I baš ta nesvakidašnja jednostavnost veoma se svidjela Dragiši te on ustade, priđe djevojci, koja je tada upravo spomenula riječ »kvalifikacija«, pa je gotovo očinski blago posadi na stolicu ispred sebe.

Sjede zatim i sam i paleći novu cigaretu primaknu stolicu još bliže naprijed, i njegovo se koljeno dotače djevojčinog, a Tuga osjeti u sebi srh nekog čudnog nepoželjnog osjećaja.

— Kvalifikacija za postignuće nečega u životu, — on je pri tome pustio kroz nos gust mirisavi dim i krozanj gledao djevojci u oči — nijesu samo mrtvi papiri i diplome. Hehe! Pa to je već svakome danas jasno. Lijepa kvalifikacija je eto, možemo reći i lijepa ženska nožica i rumena usna i lijepe oči; nije li i to jedna lijepa kvalifikacija?

Tuga osjeti gorčinu u sebi i sjeti se svog napornog školovanja, stradanja; sjeti se borbe, koju je vodila njena boležljiva mati — periferijska pralja — otkidajući od svojih usta, samo da je nekako iškoluje i »postavi na noge«; sjeti se svih napora i zagleda se tome čovjeku u oči; a u tim očima pleše grijeh i poruga i nema u njima žara poštenog čovječjeg srca. Obori pogled i dođe joj da zarida. Sa koliko je poleta krenula u život, sa koliko idealizma; a sada evo stoji pred ovim čovjekom ponižena i slomljena u molećem stavu, i on njoj, nakon svih njenih razmišljanja o vrijednosti poštenja i etičke svijesti u čovjeku, nakon svih spoznaja o pobjedi istine i pravde, govori o usnama i ljepoti tijela kao jedinim potrebnim stvarima za postignuće određenog cilja.

— Ne, gospodine! — odvažno izbaci Tuga, tiho, plaho, bolećivo. — Vi nemate pravo. Postoji mnogo toga, o čemu vi nijeste govorili. Jedno su pošteno i krvavo stečena kvalifika-

cija, a drugo su stvari, o kojima ste vi govorili. Uostalom, recite mi jasno, šta ste mi zapravo htjeli s time reći? Trebali ste odmah govoriti jasnije! Mogli ste mi reći: — može, ne može! Ja sam ovdje zbog toga: da mi uvažite molbu zbog tog siromašnog namještenja... zbog toga se nalazim ovdje!

Dragiša se uozbilji i odbaci cigaretu u pepeonik. Trljajući ruke, zagleda se u skromnu, ali pristalu odjeću djevojčinu.

— Imade tu i raznih uvjeta, djevojko. Pa ako vas baš zanima znati, što ja želim mogu vam reći: želim da budete ovdje pokorni i tihi!

— Pokornost? Šta znači to? — zaigra u Tugi osjećaj začuđenja. I u tome trenu osjeti se ona slaba, neobranjena i sićušna pred čovjekom, koji imade moć u rukama. Motreći ga sada uplašeno. skrušeno, ona ukrsti ruke i položi ih na ramena, a glavu nagne malo na desnu stranu.

— Uostalom, gospodine imajte obzira prema meni. Siromašna sam. Slaba sam djevojka.

Dragiša ju sada nježno uhvati za ruku i poče joj motriti vitke, bijele prste.

— Da, da. Treba da budete razboriti. Jer, vi ste lijepa djevojčica i lijepo ime imadete. Tuga! Tu — ga! Neobično ime. I skromni ste, vidim, jer nemate narumenjena usta. No, vi znate, da vam to nije niti potrebno.

Uistinu slatko ste vi djevojče — poče je tada lako vući za ruke — i šteta je, što živite tako siromašno. Da, da, ja ću se pobrinuti za vas, samo budite pokorni i dozvolite, da vas dodirnem. To nije ništa, he, pa eto: i druge dozvoljavaju. Šta ima zla u tome?

Tuga je toga časa zahvaćena valom bojažljivosti i uzbuđenja, bila svijesna svoje nemoći i beskorisnosti opiranja; ona je u duši motrila blijedo lice svoje anemične majke, koja joj je poslednji zasluženi novac dala na put do grada; i suze majčine i tuga i bolest, pa riječi i pogledi puni nade pri rastanku, sve ju je to sada zaokupilo, te nije ni primjetila u prvi mah, da joj ruka gospodina sekretara prolazi kroz kosu: ruka topla i bijela, uznojena i drhtava. Ona poluzatvorenim očima pokušava da odrine tu ruku od sebe, ali je čovjek zgrabi oko pasa i privuče na sebe.

— Budite mirni. Jer ako se tu opirete, nikada ne ćete ništa postići.

— Što mogu, što mogu? — zajeca djevojka u duši i ne reče ni riječi. Talas odvratnosti zanjiše joj se u grudima i osjeti se popljuvana, slomljena i osramoćena, krv joj udari u lice, a ruke, osjeća, nemoćne i klonule vise o tijelu. Svi oni idealni snovi o dobroti ljudi, slomiše se pod neočekivanim zagrljajem gospodina ministarskog sekretara Dragiše Miloje-vića. Uvidjela je svu svoju nemoć i slabost i dok je ovako pritiješnjena, u rukama čovjeka bez srca, čovjeka koji je ujedno

slika i prilika svoga šefa, a koji isti primjer daje i svojem podčinjenom. Takovi su svi oni i sliče na neke bolesne izrasline na narodnom tijelu; i ne predstavljaju drugo do li plijesan jednoga trulog sistema. Oni su priljepčiva bolest, biljka nametnica, koja je pustila korjen i nikako se ne da izvriježiti. On — Dragiša, jedan je dijelić toga korjena. Osjeća ona, kako je to tragično, kad se na tim vrhovima nalaze ljudi kriminalnih instinkata, ljudi nečiste savjesti. Ona naglo otvori oči i zagleda se u njegovo lice — dok njegove ruke vješto otkopčavaju njezinu bluzu — i osjeća zadah gnjilih zubiju; vidi: dva zvjerska oka, debelu, krokodilsku lubanju i odurni mesnati nos. Svijesna je Tuga, da je on u stvari predstavnik jednoga svijeta, a ona je drugi svijet, i zapala je kao žrtva u pandže okrutnog pauka... Osjetivši na ovome licu slinava usta razvratnički uznemirenog čovjeka, oćuti djevojka vraćanje snage i otpornost svoje svježe mladosti; oćuti poriv ponosa, kako joj ključa u žilama. Eruptivnim, iznenadnim pokretom strese ona sa sebe mrskoga čovjeka i snažnim zamahom htjede ga žestoko opaliti po licu. No on je na vrijeme, upravo u posljednji čas spriječi i ustade: uznojen i zadihan i pomalo smućen.

— Gle, vi ste kuražna djevojka! I snagu imate. E, to je već rijetkost kod djevojaka...

Tuga je zažarena u licu, zastiđena i ogorčena, polako zakopčala posljednje dugme na svojoj modroj bluzi, a onda je uspravljena, bijesnim pogledom ošinula napasnika, namještajući pri tome svoje crne vlasi.

— Tako se, dakle, dijele namještenja? Tako? Je li? Krasne stvari! — I Tuga se ironično nasmijehnu, poravnavajući nervoznim pokretima nabore na bluzi. — Krasno, velim vam! Upravo u duhu pravde... i morala. Da, da... i tu je njen glas zazvonio nervozno i postao sve jači i osorniji. — Vi, vi što nam dijelite namještenja, vi anđeli čuvari dobrote i čestitosti; vi ste kulturni ljudi, jer čačkate nos u svilenim rukavicama i plivate u obilju; vi ste čovjek, vi... vi...

Tude se Tuga naglo zaustavi i još jednom pogleda u blesavo lice Dragiše Milojevića, koji je iznenađen ovakovim istupom, stajao nepokretan i neodlučan.

A Tuga ponosno, noseći u duši uzburkani vrtlog ogorčenja i revolta, uspravi svoje vitko tijelo i izjuri na hodnik. Tek ovdje grunuše joj suze na oči, i izvi se iz grla težak i bolan jecaj. Ne gledajući ni lijevo ni desno stade se ona spuštati niz stepenice, brišu i rukavom bluze navrele suze, koje su obilato tekle i padale krupno i sjajno kao grašak, pa se razbijale na sivom asfaltnom tlu.

RAJKO VALERIJEV:

ČASOVI ČEKANJA

1.

Tiho je predvečerje.
Posljednja sunčeva zraka kuca mi na prozor. — Sutra će opet doći u rano jutro, pa će pokucati na prozor, na vrata i šetat će po dvoru.
Tiho je predvečerje.
Koštunjava staračka ruka spustila se na vrata i začujem kucanje.
— »Pomozite siromaha, kojemu sunce ne sjaje — — —«
— Suza.
— »Kome dan je kao noć — — —«
Mali sin ga gledao u oči i kanula mu suza, čista ko biser, mila kao alem-kam.
Prozebla ručica držala je očevu ruku i tražila pomoć — — —
Taj čovjek je slijep.
A kuca li njemu sunce na prozor, na vrata, i šeta li se po njegovom dvoru . . . ?

2.

Posijao sam zlatne snowe na livadama svojim i čekao u rane osvite, hoće li se pojaviti kiša da mi ih polije.
Glas grličin čuo se iz zelenog proplanka i cvijeće se javljalo po putovima gorskim.
Sjedio sam u sjeni plavih ljubica i udisao miris klasa što je klijao iza uvele brazde.
Suton je prolazio putem i svanuće se javljalo preko rosnih brežuljaka, da okiti livade mekih lahorom.
Boravljenje se moje oduljilo i bol je počela obuzimati moje srce.
A snovi su me moji zaboravili, i ja neprestano bdijem i čekam, da će ipak koji proklijati . . .

3.

S dalekih strana došlo je mlado djevojče, da traži plavi cvijet, što ga je za hladnog jutra odnio divlji vjetar.
Uspinje se na visoko brdo i spušta u duboku bol, ali cvijeta nema nigdje.
Bere plavi cvijet na obali morskoj i misli, da ga je našlo, ali je za čas uvenuo.
Ne boji se vjetra i ide po kiši, jer ga ljubav tjera.
Svakoga pita za plavi cvijet, ali ljudi idu naprijed i rugaju se boli njezinoj.
I sjedne na greben uz obalu morsku i zove: »Dođi mi, dođi, plavi cvijete, umiri rastuženo srce, jer će bol da ga skrši — —

»Ah, nema ga!
Jedino on može da umiri moje srce!« —

L I S T A K

Javni život

SOCIJALISTI SU U JUGOSLAVENSKOM PATRIOTIZMU NADMAŠILI »JUGOFAŠISTE«

Zagrebačke socijalističke »Radničke novine« (br. 41. i 42. od 14. i 21. X. 1935.) donijele su značajan ideološki članak gospodina doktora Živka Topalovića, (vođe i službenog ideologa socijalističkih sindikata i buduće socijalističke stranke), pod naslovom »Revolucionarna i kontrarevolucionarna nacionalna politika«. Članak je utoliko značajan, jer nam konačno razotkriva pravo lice socijalista-oportunista i sasvim iskreno prikazuje njihovo političko stajalište.

Ponajprije gospodin dr. Topalović govori o pogrješkama bivše Komunističke Partije Jugoslavije, koja je išla za osvajanjem vlasti, iako je za to bila mnogo preslaba. Govori zatim o njezinim »saveznicima« i nastavlja (citiramo samo najvažnije dijelove):

»Puštamo po strani sada razgovor o ostalim »saveznicima« pa se zadržavamo samo na najvažnijoj kombinaciji, na *iskorišćavanju unutrašnjih, plemensko-nacionalnih borbi u Jugoslaviji za socijalističke ciljeve.* Jer ovo je jedna od najvećih pogrješaka, koja je i dovela do tako brze katastrofe Komunističku partiju i veliki dio radničke klase pod njenim vodstvom.«

»Još prije 30 godina socijalisti u jugoslavenskim zemljama i na Balkanu sasvim su jasno formulirali svoj nacionalni program. Oni su ga formulirali prije građanskih partija. *Još je interesantnije napomenuti to, da je ovaj nacionalni program jugoslavenskih socijalista formulirao lično Karl Marks, još prije čitavih 80 godina.* Taj program jeste stvaranje slobodne i samostalne jugoslavenske države, slobodnim savezom među svima slovenskim narodima na evropskom jugu i potom jedan slobodan savez među balkanskim narodima.«

»Stvaranje velike Jugoslavenske države na Balkanu i stvaranje samostalne Poljske na sjeveru Evrope *bio je revolucionarni program evropskoga socijalizma* i evropske građanske demokracije u borbi protivu osvajačkih srednjevjekovnih feudalnih državnih tvorevina izražениh u sultanskoj Turskoj, habsburškoj istočnoj državi i carističkoj Rusiji. Najsjajniji zastupnik i ideolog ovoga programa bio je *Karl Marks.«*

»Jugoslavenski socijalisti su ovome programu ostali trajno i sve do danas vjerni. Mir Balkana, mir Evrope, kulturna i ekonomska budućnost ovoga kraja svijeta i najzad nerazorive duhovne potrebe nacionalne i po-

litičke demokracije zahtjevaju postojanje jedne slobodne države udruženih Slavena na Jugu.«

»Kleriko-fašistička kontrarevolucija, koja je zahvatila jedan dio srednje Evrope želi, da uspostavi ponovno jednu klerikalno-katoličku državu pod političkim tutorstvom iz Rima. *Ova kleriko-fašistička politika teži za rasturanjem jugoslavenske nacionalne zajednice. Svaki onaj, koji ma i pod vidom demokratske borbe za »samoopredjeljenje« stvarno pomaže ciljevima, koji bi rasturili jugoslavensku državnu zajednicu, stavlja se u službu najgore od svih kontrarevolucija, u službu kleriko-fašističke kontrarevolucije.* Oni građanski demokrati i oni socijalisti, koji bi ovu osnovu činjenicu gubili iz vida, bili bi veliki politički slijepci.«

»Velika je zasluga demokratskog seljačkog pokreta u Hrvatskoj, dok je njegovo vodstvo bilo slobodno ud uticaja klerikalizma i starih hrvatskih društvenih redova, što je ove dvije stvari jasno razdvajao, što je svoju borbu vodio na dva fronta: protivu kleriko-fašizma, za jedinstvo Jugoslavena i za obezbjeđenje nacionalno-demokratskih prava Hrvata u jugoslavenskoj državi.«

»Marksizmu i njegovom intelektualnom tvorcu Karlu Marksu pripada upravo velika slava da su prije 80 godina formulirali jedan politički socijalni program za jugoistok Evrope, koji se potpuno ispunio kroz demokratske nacionalne revolucije 19. i 20. vijeka i protivu koga se danas očajno bori da ga sruši fašističko-klerikalna kontrarevolucija. *Ovu ogromnu čast i ponos marksizma i Karla Marksa lično moraju socijalisti svih grupa dobro čuvati.«*

»Unutrašnje pak uređenje jugoslavenske države jeste jedan čisto praktični politički problem koga treba rješavati s obzirom na vrijeme i prilike. Sve što mi u tom pogledu možemo zahtjevati jeste, da se primjenjuju što više i što potpunije demokratske metode, da se isključuje nasilje, *izuzev u slučaju kontrarevolucionarne akcije starih redova, koja bi išla k rasturanju države u službi fašističko-klerikalne kontrarevolucije.* Moramo sasma objektivno međutim priznati, da smo u ovom procesu borbe oko rješavanja pitanja o unutrašnjem uređenju države i mi socijalisti i komunisti činili pogrješke iz kojih danas treba da učimo.«

»Najlakše je živjeti i boriti se u potpuno jedinstvenoj državi, sa *ujednačenom narodnom masom,* koja se grupiše isključivo na bazi ekonomskih i socijalnih interesa.«

»Za radnike je nesumnjivo najpovoljnije da u zajedničkoj državi bude jedna ista socijalna zaštita i socijalno osiguranje, jedno isto pravo na organiziranje i na političku, kulturnu i sindikalnu akciju, pa ma u kome kraju države se radnik nalazio. Različitost socijalnoga i političkoga zakonodavstva donosila bi radnicima velike štete.«

»Svi ovi načelni razlozi opredijelili su bili veliki dio socijalista, da i u pitanju unutrašnjeg uređenja jugoslavenske države stanu na stanovište što potpunijega i što bržega provođenja jedinstva i brisanja svih onih razlika, koje su pod tuđom vladavinom stvorene između raznih grupa Jugoslavena i prenijete u novu državu kao historijsko nasleđe.«

»Mi smo željeli ubrzavanje razvitka. Mi smo željeli preskočiti neminovne faze i postupnosti u tom razvitku. *Mi smo uobražavali sebi posto-*

janje jedne jednolične jugoslavenske narodne mase, koja je u istinu imala tek postepeno da se stvara. *Mi smo pridavali mali značaj i plemensko-nacionalnom i regionalnom i vjerskom osjećanju u masi naših sugrađana.*«

»Za mirno funkcioniranje demokracije, za obavljanje javnih poslova uz učešće širokih narodnih masa, mora da se vodi računa o tradicijama i tradicionalnim osjećanjima tih masa, pa *ma koliko ta osjećanja bila nazadna* i činila smetnju brzom razvitku jednoobličnc nacije. Iskustvo je nesumnjivo pokazalo, da je brzi prelaz preko tih plemensko-nacionalnih, pokrajinskih i vjerskih navika u raznim dijelovima jugoslavenske državne zajednice doveo do teških unutrašnjih sukoba i ukočio funkcioniranje državne mašine na demokratski način.«

»Moraju se učiniti koncesije plemensko nacionalnim, religijskim pa i pokrajinskim osjećanjima u koliko su ta osjećanja zaista jedan realan politički faktor.«

»Nameće se dakle kao najbolje iskustvo iz proteklih 15 godina našega državnog života to, da treba odlučno ustati protivu dvije krajnosti: protivu kontrarevolucionarne misli o nemogućnosti zajedničke države Jugoslovena i s druge strane protivu za demokraciju danas nesprovodljive i nemoguće strogo centralističke jugoslavenske države.«

»Građanske političke partije uspjele su, da od ovoga pitanja unutrašnjeg uređenja države načine jednu ogromnu političku zloupotrebu. Već 15 godina one vode borbu oko toga uređenja *i raspaljuju nacionalističke i vjerske strasti*, privlačeći na taj način k sebi i široke eksploatirane narodne mase.«

»Jednom riječju, *raspaljivanje plemenskoga spora imalo je za posljedicu samo to, da spriječi pravo klasno i interesno grupiranje samo radnicima i seljacima, siromašnom eksploatiranom svijetu. Plemensko-vjerska histerija, od koje već 15 godina žive građanske partije, njima je vrlo dobro došla i omogućila da se na izborima ne riješava o krupnim socijalnim i ekonomskim pitanjima, o carinskoj, poreskoj politici, o socijalnoj zaštiti i osiguranju, o politici cijena i duljini radnoga vremena, već da se vječito bacaju nacionalističke i vjerske parole*, koje pale tradicionalno osjećanje i dopuštaju, da iza toga paravana eksploatatorski društveni redovi svih vjera, plemena i nacija potpuno jednodušno provode svoju klasnu politiku, politiku eksploatiranja i iskorišćavanja mase radnoga svijeta grada i sela.«

»Pogrješka, koju su činili jugoslavenski komunisti leži u tome, da su mislili kako u cilju pojačavanja vlastite snage mogu iskoristiti i ove plemensko-vjerske borbe u Jugoslaviji. Umjesto staranja za što bržu likvidaciju tih plemensko-vjerskih borbi, komunisti su mislili da njih treba još raspaliti, da se treba umiješati u te vjersko-plemenske frontove, *da te frontove treba radikalizirati, nadlicitirati i čak nad njima uzeti vodstvo*. Ludost je išla čak dotle, da se od radnika traži, da budu prvi borbeni elemenat u vjersko-plemenskim pokretima. Ova kobna pogrješka donijela je ogromne štete jugoslavenskim radnicima. Na ovoj politici robovanja plemenskom šovinizmu slomio se vrlo brzo jugoslavenski komunistički pokret. Na toj osnovici ni u budućnosti ne može se stvoriti nikakav zdrav radnički pokret.«

»Nacionalizam i religioznost progutaju svakoga tko s njima u savez dođe. I tako su građanski i plemenski frontovi progutali mnogog radnika, pa su znatnim dijelom progutali i jugoslavenski komunistički pokret. Umjesto da iskoriste vjersko-plemenske pokrete za sebe, komunisti su se nesvijesno stavili u službu baš ovim pokretima. *U njima su radnici podnijeli teške žrtve potpuno besmisleno za jednu tuđu politiku.* A gdje su se ovi vjersko-plemenski pokreti dočepali stvarne vlasti, tu im je prvi posao bio da najbrutalnije pogaze i onemoguće baš te svoje dojučerašnje saveznike.«

»Odlučno kidanje sa plemenskim i vjerskim pokretima to je životni uslov za stvaranje jednoga zdravoga socijalističkoga pokreta u Jugoslaviji.«

Tako dr. Živko Topalović. A njegove najvažnije misli mogli bismo reproducirati ovako:

1. »Unutrašnje, plemensko-nacionalne borbe u Jugoslaviji« iskoriš ćavane su sa strane komunista u »socijalističke ciljeve«!

2. Program jugoslavenskih socijalista formulirao je već *Karl Marx* prije 80 godina, kada se zalagao za stvaranje velike jugoslavenske države. *On je bio prvi ideolog i propagator jugoslavenstva!*

3. Jugoslavenski socijalisti ostali su tom jugoslavenskom programu *trajno vjerni!*

4. »Kleriko-fašistička« kontrarevolucija hoće da uspostavi ponovno jednu klerikalno-katoličku državu kod političkim tutorstvom iz Rima.

5. »Kleriko-fašistička« politika »teži za rasturanjem jugoslavenske nacionalne zajednice«!

6. Borba za »samoopredjeljenje« je ujedno pomaganje ciljevima, »koji bi rasturili jugoslavensku državnu zajednicu«!

7. U jugoslavenskoj državi treba što više upotrebljavati demokratske metode, »izuzev u slučaju kontrarevolucionarne akcije starih redova, koja bi išla ka rasturanju države u službi fašističko-klerikalne kontrarevolucije«!

8. Najpovoljniji je za radnike c e n t r a l i z a m (doduše ne sasvim »strogi« ali ipak centralizam) i u n i t a r i z a m, t. j. jedno političko i socijalno zakonodavstvo, »što potpunije jedinstvo i brisanje svih razlika, koje su pod tuđom vladavinom stvorene između raznih grupa Jugoslavena«.

9. Ipak treba voditi računa o tradicionalnim osjećajima narodnih masa, ma kako oni bili »n a z a d n i«.

10. Misao »o nemogućnosti zajedničke države Jugoslavena« je »kontrarevolucionarna«, »fašistička« i »klero-fašistička« i protiv te kontrarevolucionarne misli bori se čitav socijalistički pokret.

11. Svrha »raspaljivanja plemenskoga spora« i »plemensko-vjerske histerije« su samo »klasni interesi«, koje se na taj način brane!

12. »Najživotniji interes radnoga naroda jest progonjenje vjersko-plemenskoga nacionalnog šovinizma iz javnog života!«

13. Komunisti su htjeli iskoristiti vjersko-plemenske frontove u svoje svrhe, i mislili su, da njih treba radikalizirati, *nadlicitirati* i čak u njima preuzeti vodstvo. Ali na tom se slomio jugoslavenski komunistički pokret.

14. »Odlučno kidanje sa plemenskim i vjerskim pokretima to je životni uslov za stvaranje jednoga zdravoga socijalističkog pokreta u Jugoslaviji!«

To bi ukratko bile misli dr. Topalovića. Svaka naša primjedba je suvišna, jer će svaki sam opaziti, *da je cilj g. doktora, i jugoslavenskih socijalista, da u svome jugoslavenskom patriotizmu nadlicitiraju Srškića, Uzunovića, Jeftića, »pohorce i* — Hodžerine i Ljotićeve jugofašiste.

V. R.

Književni prikazi

RAYMOND WARNIER: ILIRIZAM I HRVATSKI NACIONALIZAM

Povodom stogodišnjice ilirskog pokreta, pariški je mjesečnik »Le Monde Slave« posvetio brojeve za lipanj i srpanj ove godine ilirizmu. »Le Monde Slave« (Slavenski svijet) izlazi već dvanaestu godinu u Parizu, uređuju ga Louis Eisenmann, Etienne Fournol, Jules Legras i Henri Moysset, i svojim dosadašnjim uspjehom dokazuje visoki stupanj francuske slavističke nauke. U lipanjskom broju — u proslavu ilirskog pokreta — nalaze se rasprave: Miloš Radojković: Francuska javnost i ilirski pokret; Antun Barac: Kritičke studije o književnosti ilirizma; Ferdo Šišić: Jedan predilirski pokušaj. Šporerove novine; Dragoslav Stranjaković: Suradnja Hrvata i Srba u g. 1848.—1849.; Grga Novak: Ilirski pokret u Dalmaciji; Petar Skok: Ilirski pokret i Francuzi; Stjepan Tropsch: Njemački utjecaji na Ilirce i njihove preteče; Mirko Deanović: Mazzini i ilirski pokret; Oskar Donath: Siegfried Kapper i južni Slaveni, a u srpanjskom broju rasprava Franka Wollmana: Čehoslovaci i ilirizam, te kao posljednja »Illyrisme et nationalisme croate« (str. 27.—74.) od Raymond-a Warnier-a, koji je do nedavno bio ravnatelj Francuskog instituta i lektor na Hrvatskom sveučilištu u Zagrebu. Warnier-ova rasprava »Ilirizam i hrvatski nacionalizam« u neku ruku nadopunjuje sve ostale ovih dvaju brojeva. — a pisana po Francuzu (ostale su rasprave od stranih suradnika), — pruža nam donekle i mišljenje same revije, »Le Monde Slave«, o tom pitanju. Zato se i osvrćemo jedino na Warnier-ovu raspravu, kao na neki résumé svega, što je povodom stogodišnjice hrvatskoga preporoda rečeno u Francuskoj.

Warnier se, u prvom redu, pita, što ostaje poslije stotinu godina od hrvatskog nacionalizma u ilirskom preporodu, te u kojoj se mjeri taj

nacionalizam uklopio u pojam neke imaginarne srbo-hrvatske ili jugoslavenske n a r o d n o s t i. Odgovor na ovo pitanje ujedno je odgovor na drugo pitanje, t. j. da li ćemo pokret nazivati ilirskim ili hrvatskim preporodom. Warnier ističe, kako *ništa nije tako aktuelno kao ova debata, stara jedno stoljeće*, te odgovara, da se ilirizam poslije čitavoga vijeka tumači još uvijek i kao hrvatski preporod i kao ilirski pokret, prema tomu, da li se upire o njegov specifično hrvatski karakter ili o neke njegove južno-slavenske težnje. Potrebno je, međutim, odrediti narodnost ilirizmu. Može li Hrvat, i kao Ilirac, biti nešto drugo nego Hrvat i da li se ilirstvo poklapa s hrvatstvom? Warnier navodi po V u k o t i n o v i ć u (Kolo 1842.): Ilirizam je program kulturnog djelovanja u političkoj osnovi hrvatskoga naroda; u pogledu rodoljubnom, narodnosnom, ilirizam ne znači ništa, *hrvatstvo je politički život hrvatskoga naroda.* — U istraživanju istinskog narodnoga izvora ilirskoga pokreta Warnier se služi djelima Fanceva, Ježića, Mamuzića; komentira i kritizira mnoge rasprave, te opaskama prati pojave, koje vrlo mnogostrano navodi. Iz cjelokupnosti dokumenata, zaključuje sa Fancevom, kako hrvatski preporod izvire iz cjeline napora, djela i izdanja ostvarenih u H r v a t s k o j tokom osamnaestoga vijeka. Osvrće se na beogradsko mišljenje V. N o v a k a, koji »ne poznavajući« građu prof. Fanceva, slavi jugoslavenski karakter hrvatskoga preporoda. Iznosi rezultate Mamuzićeve rasprave »Ilirizam i Srbi«, te francuskoj javnosti pokazuje imperijalistička nastojanja prije stotinu godina. (Subotić: Srbijanac nazvavši se Ilircem sve gubi, Hrvat naprotiv sve dobiva, ako uzme slavno srpsko ime!). — Uistinu ništa nije tako suvremeno, kao razgovor o hrvatskom preporodu. Prije stotinu godina, veli R. W., pjevahu se pjesme, koje su danas zabranjene kao regionalne, opasne i buntovne...

U mnogostranosti, kojom je pisac htio dokazati potpuno poznavanje predmeta, događa se kao strancu, da pridaje nekim pojavama više pažnje nego one zavređuju. Tako na pr. spominjati »Savremene poglede« (Brod) i njihovo prazno marksističko mišljenje o hrvatskom preporodu ispada smiješno. Isto tako pripisivati »Zemlji«: živi hrvatski patriotizam!? A iznositi, kako su i Sokoli u Zagrebu priredili veliku ilirsku svečanost, neupućenom će se francuskom čitaocu pričiniti događajem od neprocjenjive historijske važnosti!

Na završetku, drago nam je istaknuti, da g. R. W. zaboravlja, kako je pisao prije nekoliko godina i da demantira sam sebe (R. W.: L'Adriatique slave, 1932.: »Od Ilirije Napoleonove do Gajeve dolazi se do ideologije, koja postaje sinonim narodnih zahtjeva. Intelektualni preporod, potaknut po Strossmayeru, dobiva zamah i 1919. godina ga ostvaruje«).

G. Raymond Warnier kao stranac, a to ne učiniše mnogi domaći, studijem izvora i građe za hrvatsku povijest dolazi uz neke iznimke do ispravnih zaključaka. Njegova će rasprava biti možda poticaj na sličan studij i onima, koji se još uvijek zanose izvanjskim okolnostima u stvaranju prolaznih (makar i štetnih) hipoteza, s kojima niti povijest, kao znanost, a niti narod, o kojem se radi, nemaju ništa zajedničko.

I v o B a n

Narodno kazalište

EUGEN O'NEILL: »ELEKTRA U CRNINI«

Trilogija u 13 slika. — Redatelj Tito Strozzi. — Premijera 8. X. 1935.

Svakom poznavaocu suvremenog književnog stvaranja dobro je poznato ime Eugena O'Neilla, kao jednoga najreprezentativnijega predstavnika suvremene dramatike. Već samo ime Eugena O'Neilla dovoljno je jamstvo za uspjeh komada. Do sada smo O'Neilla poznavali samo po čitanim djelima, dakle mrtvim slovima, a sada smo imali prilike upoznati svu grozotu njegove tragedije izgovorenu živim riječima i popraćenu vizuelnim efektima. Izvedbom »Elektre u crnini« (kod nas u preradbi Hilarovoj) osjetili smo potpunoma onu elementarnu jakost O'Neill-ova dramskoga talenta, njegov bez sumnje dominantan položaj u dramatici našega doba, koji poput Shakespearea neobičnom lakoćom stvara djela najjačih umjetničkih kvaliteta. Uočimo li, da je ovakav suvereni dramski autor dobio u našoj izvedbi prvorazredne suradnike (redatelj, scenograf, protagonisti), onda je jasno, da je izvedba »Elektre« postigla potpuni uspjeh.

O'Neill je originalan pisac, rođen u Novom svijetu, koji živi, misli i radi onako kako shvaća i osjeća njegov američki ambijent. Stoga će svakako, silom prilika, doći u sukob s mnogim nazorima i shvaćanjima Staroga svijeta, koji je suviše udaljen od previranja novoga života i koji teško, gotovo nikako, shvaća neke posve prirodne neizrađenosti i nesazrelosti američkog zbivanja. Međutim. autor upravo tim, što se ne obazire na mnogobrojne konvencionalnosti i predrasude, već uočava samo temeljne elemente života i ljudskoga htijenja današnjice, postigao je tako sjajan uspjeh na svim scenama svijeta. Kod tih okolnosti svakako iznenađuje, da pisac O'Neillove sredine upotrebljava ili samo aludira na starogrčku tragediju. No, staroklasični teatar dao mu je, kako se vidjelo, samo dramski motiv za suvremenu obradbu. Osnovni motiv ove tragedije je mržnja i osveta. U raščlanjivanju toga dramskoga djela, dolazimo upravo do užasa i apsurda u sukobu ljudskih sudbina, surove nečovječnosti i dekadentnih tipova. Međutim, premda na prvi pogled apsurd, ipak je sve to logički povezano i psihološki motivirano. Tako usprkos crne i teške atmosfere drame, koja nas kroz puna četiri sata pritište kao mòra, djelo ostavlja duboki nepomućeni stvarni utisak naše mračne stvarnosti.

Izvedba djela bila je prvorazredna. G. Strozzi režijom ovoga djela postigao je također veliki uspjeh. Osjećalo se, da je djelo solidno prorađeno, svaka sitnica proučena i sve upravljano iskusnom rukom redatelja. Lijepo i ne nametljivo naglašena je veza s klasičnim teatrom (korintski stupovi i društvo Seath-ovih prijatelja kao antikni kor). Laviniju-Elektru je kreirala gđa. Podgorska. Nakon duljeg vremena njezina briljantna upravo seriozna kreacija. Gonjena snagom elementarne strasti Lavinija gđe. Podgorske bila je uvjerljiva i neposredna u ispunjenju svoje zadaće — osvete! Gđa. Hafner-Gjermanović, dala je prvorazrednu karakternu ulogu izrađenu do posljednjih nuanca. I g. Afrić u svojoj patološkoj

ulozi, bio je na visini prije spomenutih kreacija. U manjim ulogama najsavjesnije su riješili svoju zadaću gđa. Dragman i gg. Grković, Dujšin, Bek i Rakuša i time dali dostojan okvir ovoj odličnoj predstavi.

H. Vuk

Na Tajget

VELIKI IMPERIJALIZAM MALIH LJUDI
ili
KAKO SE PIŠU ŠKOLSKI UDŽBENICI

Godine 1926. izašla je u Beogradu knjiga pod naslovom: »Istorijska Pedagogija«, — za učitelje i učiteljice narodnih škola. Napisao: Petar Despotović, upravitelj učiteljske škole u Aleksincu. Izdavačka knjižarnica Gece Kona.

Knjiga se upotrebljava i u hrvatskim krajevima kao udžbenik za povijest pedagogije u učiteljskim školama. Za učiteljsku školu u Šibeniku znam sigurno, da ju je upotrebljavala školske godine 1928.—29. Sigurno je, međutim, da i druge učiteljske škole rabe ovu knjigu, tim više, što je prilično velika i opširna, a ista povijest pedagogije, koju je napisao dr. Basariček, malena je i skraćena.

Možda će biti interesantno citirati neke retke iz ove: »Istorijske Pedagogije!«

Na strani 90. govor je u humanizmu. Pri dnu stranice piše: *»Sa obala italijanskih, on je vrlo rano prenesen i na obale dalmatinske, a naročito u Dubrovnik, te se tako dotakao i srpskoga naroda.«*

Na strani 100. govor je o prosvjetnim prilikama srpskoga naroda, od Stevana Nemanje, do propasti srpske države, pa tu piše: *»Dubrovčani su uvijek težili da srpska država održi svoj narodni karakter«.*

Na strani 109. govor je o: »Katoličkim latinskim i jezuitskim školama«, pa pri dnu stoji ovo: *»Navest ćemo samo neka važnija mjesta gdje su u srpskim krajevima postojale jezuitske škole: Dubrovnik, Zagreb, Reka, Varaždin, Budim, Veliki Varad, i drugi!?*

Strana 267. donosi odmah na početku ovo: *»Današnja slobodna i nezavisna kraljevina Srbija plod je viteškog požrtvovanja«* i t. d. (Ne zaboravite, knjiga je pisana 1926.)!

Na strani 304. riječ je o školama u Austro-Ugarskoj. Pri dnu piše: *»U Austro-Ugarskoj monarhiji pretstavljahu ugarsku oblast u 19. stoljeću, ove zemlje krune sv. Stjepana: kraljevina Ugarska sa Rekom i kraljevina Hrvatska i Slavonija. U ovoj oblasti živili su kraj drugih naroda, 1,032.000 pravoslavnih, a toliko, a možda i više, Srba latinske vere. Srbi latinske vere zovu se raznim predelnim i drugim imenima. Oni govore srpskim jezikom, ali je u njim nacijonalna svijest uspavana, zato se u njih ne može govoriti o nacijonalnoj prosvjeti i kulturi.«*

Na strani 327. riječ je o školstvu u Dalmaciji, pa tu nalazimo na ove retke: »*Sva Dalmacija broji nešto preko pola milijona stanovnika, od kojih su jedna petina Srbi pravoslavne, a druge četiri petine Srbi latinske vere.*«!?

Iako je od Despotovića, ipak je previše. Pisati o *srpskim mjestima* Zagrebu, Dubrovniku, Rijeci, Varaždinu, Budimu, Velikom Varadu i t. d., o svijesnim Srbima pravoslavne i nesvijesnim Srbima latinske vjere u Austro-Ugarskoj, o *današnjoj* slobodnoj i nezavisnoj kraljevini Srbiji i t. d., — pokazuje u jednu ruku primitivnu iskrenost i suvremena shvaćanja raznih Despota i Despotovića, a u drugu ruku je dokaz imperijalističke megalomanije, prirođene svim Despotovićima, koja prelazi čak u — *glupost!* Ovakova shvaćanja oćutjeli su Hrvati dobro na svojoj koži; oni su izdržali, pa ako takova shvaćanja postoje i danas (u što mi ne sumnjamo! op. ur.), onda je sigurno, da će imperijalizam ovoga stila značiti smrt svih njegovih pristaša. Jer, Hrvati su mnogo toga izdržali, pa će i nadalje izdržati i ostati čvrsti!

Svaki dalnji komentar prepuštamo čitateljima!

Juraj Jurjević

ŽENSKI POKRET, DOBROTVORNA ZADRUGA SRPKINJA I STVARANJE »JEDINSTVENE RADNIČKE STRANKE«

Dan 20. X. 1935. bijaše slavan i znamenit, jer se toga dana obdržavala u Zagrebu velika ženska skupština *za žensko pravo glasa.* Skupštinu su sazvala među ostalim ova društva:

Dobrotvorna zadruga Srpkinja, Izraelitsko gospojinsko društvo »Jelene Priester«, Knjeginja Zorka, Udruženje jugoslavenskih žena, Udruženje univerzitetski obrazovanih žena, Udruženje primalja Savske banovine, Zagrebački pododbor Knjeginje Ljubice, Ženska sekcija teozofskog društva, Udruženje sestara njegovateljica, Klub likovnih umjetnica, Materinstvo, Ženski odbor Crvenog Križa, Zaštitnica djevojaka, Odbor zagrebačkih gospođa za uzdržavanje kuhinje Kraljice Marije i srednjoškolskog skloništa i t. d., i t. d. i. dakako, na čelu svih feminističko-marksistički — *Ženski pokret.*

Od hrvatskih ženskih društava, niti »Hrvatska žena«, niti društvo »Katarina Zrinska« nijesu učestvovale u ovoj feminističkoj paradi, imajući zasad mnogo pametniji i potrebniji posao — sabiranje za pasivne krajeve, za gladne hercegovačke i dalmatinske seljake — Hrvate.

Protiv ženskog prava glasa ne može danas nitko imati ništa, što više, hrvatska seljačka stranka je još g. 1903. unijela u svoj program žensko pravo glasa. Ali protiv neozbiljnosti, koje su na toj skupštini iznesene mora biti svaki kulturan i napredan čovjek.

Marksističke pokretačice upotrijebile su ovu »skupštinu« u svoje političke svrhe, čemu su ih potpomogli mnogi marksisti; koji su začudo mogli u dvoranu, dok se druge nemarksističke osobe »jakog spola« nije puštalo na skupštinu. Marksistkinje su upotrijebile opću neorijentiranost jugoslavenskih i srpskih žena prisutnih na tom »velebnom zboru« i pred-

ložile su pozdrav »Centralnom inicijativnom odboru za stvaranje Jedinstvene radničke stranke« (za čijim se cimerom kriju krajni ljevičari-marksisti!), što je bilo i prihvaćeno.

Dok srpske i jugoslavenske žene, izraelićanke, marksistkinje i primalje drže propagandne zborove, puno pripovijedaju i pozdravljaju stranku krajnjih ljevičara-marksista, dotle hrvatske žene obilaze od kuće do kuće, ponizuju se i mole mali prinos za gladne seljake.

T. Zagorac

JEDNA POLITIČKO-KNJIŽEVNA DVOJKA LADISLAV ŽIMBREK I — BOGOLJUB JEFTIĆ

Već u nekoliko navrata mi smo stavili na Tajget jugoslavensku književnu reviju »Književne Horizonte« i zato ćemo kazati o njezinom novom trobroju (br. 10.—12.) samo nekoliko riječi.

U tom broju zabadaju s jedne strane gg. Ladika i Žimbrek u »Hrvatsku Smotru«, koju Ladika naziva »famoznom«, jer »kljuka mozgove jednoj vrsti, u nikojem slučaju bistrih čitača«, (u svakom slučaju bistrijih od čitača jugoslavenskih »Književnih Horizonata«!), — ali to ladikovsko-žimbrekovsko zabadanje je smiješno i neargumentirano, pa ostaje činjenica, da »Književni Horizonti« nijesu još ni jednom odgovorili na stvarne argumente »Hrvatske Smotre«.

S druge strane »Knj. H.« nastoje, da se što više dodvore i približe Miroslavu Krleži, (koji je inače o Žimbreku pisao samo porazno), i osuđuju onu kampanju, »koja je zatvorila *velikom duhu mlade Jugoslavije* (M. Krleži, op. p.) *sve redakcije, novinske i revijalne, i osudila ga da traži pomoć od nakladnika beogradskih«*. Budući da »ekstremno neprijateljskoj časopisnoj štampi« ... stoji danas na čelu nacionalna »Hrvatska Smotra« — jasno je, da su svi udarci samozvanih fiškala Miroslava Krleže upereni protiv nje!

Nama to može služiti samo na čast, kada nas napadaju Žimbreki i »Knj. H.«, isto tako kao što služi na čast svakom hrvatskom listu, kada ga napadaju »pohorci« renegati i jeftičaneri!

G. Ladislav Žimbrek, član Jugoslavenskog profesorskog društva, kao jeftičaner (v. Zel. knjigu), misli, da može u tim svojim jeftičanerskim (t. j. jugofašističkim) »horizontima«, udarati po svemu, što je hrvatsko. On napada i »Hrvatsku Reviju«; u njegovom jeftičanerskom shvaćanju niti »Hrvatska Smotra«, niti »Hrvatska Revija« nijesu dovoljno »napredne«. A »Književni Horizonti« kao prototip jeftičanerske »naprednosti« želi, da s visoka obračuna sa svim »nenaprednim«, »nejeftičanerskim«. hrvatskim listovima!

Na to se možemo samo sažalno nasmiješiti, jer nama je sasvim svejedno što o nama pišu jeftičaneri. Jugofašizam i jeftičanerstvo g. profesora Žimbreka znači *reakciju i prošlost*, a naš nacionalizam je *budućnost*. I zato treba sažaljevati jeftičanere, jer jeftičanerstvo je nešto tako bijedno. da ne može biti bijednije.

G. Žimbrek naziva sebe i svoje »Knj. Horizonte« »naprednima«. *On dakle misli, da biti uz Velju Popovića i njegove policijske metode i*

glasati za Bogoljuba Jeftića znači biti »napredan«. »Napredni« u tom smislu mi zaista ne želimo biti. Tu »naprednost« prepuštamo drage volje Žimbreku i »Knjiž. Horizontima«!

Bogoljub Jeftić i gospodin Ladislav Žimbrek! A suradnici jeftičanerskih neknjiževnih horizonata su slijedeća gospoda: Nikola Polić, Ljubo Wiesner, dr. Ivan Krnic, Vladimir Nazor, Francek Kozar, Vlado Vlaisavljević, Drago Gerwais, Marijan Matijašević, dr. Slavko Ježić, Slavoljub Ž. Ivanov, dr. Mirko Perković, Oto Šolc, Marin Franičević, Zdenka Munk i t. d.

Vrlo je vjerojatno, da će »Društvo mladih književnika« promijeniti doskora ime u »Udruženje jugoslavenskih naprednih književnika — jeftičanera« i da će mu Bogoljub Jeftić biti pokroviteljem. Jer kod toga društva, kome je predsjednik jeftičaner, sve je moguće! V. R.

ŽELJEZNICA I — ETNOGRAFIJA

U Beogradu je izašao »Vjesnik etnografskog muzeja u Zagrebu za etnografiju, etnologiju, antropologiju i prehistoriju«, kojega uređuje bivši željeznički činovnik, a sada »upravnik« Etnografskog muzeja u Zagrebu, stari radikal Ivo T. Franić. U našoj štampi postavljalo se već pitanje o sposobnosti g. Franića kao »upravnika« Etnografskoga muzeja, ali kako je stolac, na kojem on sjedi — s obzirom na poznati njegov memorandum Beogradu o hrvatskim prilikama — dosta čvrst, nije se u tom smjeru dosad ništa postiglo. G. Franić se možda dobro razumije u ranžiranje vlakova (što se samo po sebi može pohvaliti!), *ali ranžiranje vlakova i etnografija su dvije sasvim različite stvari*, i zato se u »djelima« g. Franića pokazalo njegovo etnografsko »znanje« u pravom svijetlu! Ali o tome je više pisala dnevna štampa, pa se time ne ćemo baviti, samo ćemo konstatirati, da se, usprkos svega, g. Franić još i danas drži na svojem mjestu.

To nije ništa čudno, obzirom na naše opće prilike. Ali je bez sumnje sramota »Vjesnik etnografskog muzeja u Zagrebu«, štampan u Beogradu, djelomice *ekavštinom* i donekle *ćirilicom* (članak »druga« Mirka Kus-Nikolajeva!). U prvom redu tu su »stručni« članci »upravnika« Franića o Etnografskom muzeju u Zagrebu, porodičnim zadrugama i apokrifima u »našem narodu katoličke vjeroispovijesti«. Uz tri Franićeva članka ističu se i tri članka druga Kusa-Nikolajeva o seljačkoj ornamentici, Albert v. Le Coqu i narodnim običajima u Gnjilama. Članak »Seljačka ornamentika« kao »prilog sociologije jugoslavenske seljačke umjetnosti« ima kao motto poznatu marksističku frazu: »Ekonomsko shvatanje istorije je novo stanovište u istoriji umjetnosti, novi drugi — ali jedini put, koji nam može pokazati stazu u umetnosti primitivaca« (to su po drugu Kusu seljaci!)? Drugi članak o Le Coqu objavio je drug Kus samo zato, da može objaviti i Le Coquovo pismo njemu i tako pokazati, da je s jednim stranim učenjakom bio u vezi.

Sve u svemu, u »Vjesniku« vrijedi samo ono, što je izrađeno iz naroda i što pripovijeda narod sam, dok šest radikalsko-[illegible]

Kus—Franićevih članaka ne spadaju u jedno naučno djelo. A čini nam se, da je g. urednik Franić svim silama nastojao, da bi »Vjesnik« imao s naukom što manje veze.

T. Zagorac

NEZAVISNA »NOVA EVROPA«

Jedan siromašan sveučilišni klub zamolio je upravu »Nove Evrope«, da mu se besplatno šalje revija za njegovu čitaonicu. Dobio je ovaj odgovor:

Zagreb, 30. X. 1935. — P. n. Klub ...., Zagreb.

Potvrđujući primitak Vašeg dopisa od 19. X. izvještavamo Vas da nismo u mogućnosti nikome slati naš časopis besplatno, pa se čudimo da kao inteligentni ljudi i stavljate takav zahtjev nezavisnom listu, kad morate znati u kakvim prilikama živimo.

Za Uredništvo i Upravu »Nove Evrope«

Dr. Ćurčin, v. r.

Nitko ne mora znati, u kakovim prilikama »živi« uredništvo i uprava »Nove Evrope«, alias dr. M. Ćurčin i njegova družba, i to sa nečijom inteligencijom ili neinteligencijom nema ništa zajedničko. Ali »nezavisni« list »Nova Evropa«, kao poznato slobodno-zidarsko glasilo i g. dr. Milan Ćurčin, dozvolit će, da mi njihovu čuđenju inteligentnim ljudima suprotstavimo svoje, i da se začudimo, otkada je »Nova Evropa« nezavisan list. Zar možda nema više nikakove veze sa slobodnim zidarima!? Ne vjerujemo, kad iz samoga lista proizlazi upravo protivno.

Čudimo se, da je g. dr. Ćurčin, kao inteligentan čovjek mogao napisati ovakovu dopisnicu jednom siromašnom sveučilišnom klubu.

Sveučilištarac

Međunarodni pregled

NJEZINO VELIČANSTVO : ENGLESKA

Engleska je najveća kolonijalna vlast na zemlji, jer posjeduje toliko kolonija, koliko posjeduju sve ostale kolonijalne države Evrope, Azije i Amerike. Engleski je dakle kolonijalni posjed od okruglo 30 milijuna km² sa 400 milijuna stanovnika isto tolik, kolik je i svih ostalih država s također 30 milijuna km² (bez Sahare), ali samo sa 200 mil. stanovnika. Prema tome je cjelokupno prostranstvo svih engleskih kolonija 3 puta veće od Evrope, koja ima samo oko 10 milijuna km² s otprilike jednakim brojem stanovnika (400 mil. : 400 mil.).

U *Africi*, koja ima 30 mil. km² (dakle toliko, koliko je cjelokupni kolonijalni posjed Engleske!) i 300 mil. stanovnika, Englezi imaju opet najviše, jer od toga svega njima pripada polovica!! Dakle opet površina

tla veličine 1 i pô Evrope, s naseljenošću jedne osrednje evropske velevlasti (40 mil. stanovnika).

Italija je (kao i Njemačka!) prema tome engleskom kolonijalnom bogatstvu pravi siromašak, jer ona što ima kolonija to su Tripolitanija, Eritreja i Somalija u Africi s prostranstvom od 1,5 mil. km^2, sa stanovništvom od također 2 milijuna. U odnosu dakle prema engleskom, talijansko je kolonijalno bogatstvo — bijedno siromaštvo, jer je po površini tla 20 puta, a po stanovništvu 200 (dvije stotine!) puta manje.

Načini i sredstva, kojima je Engleska došla do tolikoga kolonijalnog gospodstva raznovrsni su. *I u toj raznovrsnosti načina i sredstava zauzimanja kolonija ipak su bili najredovitiji — ratovi i ratničko ubijanje.* Stoga, ako se malo bolje razmotri povijest engleskog kolonijalnog gospodstva, onda se svuda nailazi samo na rat, rat i — rat, sad sa Španjolcima, sad s Amerikanima, pa onda s Indijcima, Burima, Crncima, Kinezima i na koncu u svjetskom ratu čak i s — *Nijemcima.* A, ako se još hoće da razmotri i povijest engleskog gospodarenja i upravljanja s kolonijskim stanovnicima, onda se svuda nailazi samo na — *krv*, negdje mučenika za oslobođenje (primjerice u borbi pradjedova današnjih Amerikana za oslobođenje Amerike ispod engleskog gospodstva), a negdje opet robova na ropskom radu (primjerice indijskog seljaka za džepove engleskog plutokrata!). Prema tome, ovo sadašnje čovječno i mirotvorno zalaganje Engleske za Abesince u talijansko-abesinskom sporu nije drugo no jedno *savršeno licemjerje* engleske diplomacije u vanjskoj politici engleskog imperijskog carstva.

Istina je, da je pakt Društva naroda povrijeđen, povrijeda se mora na bilo koji način — ispraviti. Ali država, koja je u 18. i 19. vijeku radi kolonijskih apetita s ratovima u Evropi, Aziji i Africi i ekonomski i militaristički osvajala svijet s opravdanjem, da je to bilo samo radi reda i mira u Evropi, — najmanje je zvana da u zalaganju za Abesince i Evropljane brani abesinski red i evropski mir — osuđivanjem Talijana u talijansko-abesinskom sporu. Jer uistinu, ako je zlo ovo što danas namjerava Italija s Abesinijom, što je tek onda ono, što je nekada radila Engleska sa Španjolcima, Amerikanima, Indijcima, Kinezima, Burima i Crncima?! *Kako se dakle vidi, Englezi imaju što se tiče međunarodnog morala dvojako mjerilo: jedno, po kojemu, kad je u pitanju Engleska, onda je dopušteno (u skladu s Evropom) — sve, i drugo, po kojemu kad su u pitanju drugi, onda nije dopušteno (i nije u skladu s Evropom) — ništa! Jer, zašto je Engleska u japansko-kineskom ratu oko Mandžurije previdjela i prešutila povrijedu pakta sa strane Japana; zato, jer je tada povrijeda pakta — koristila Engleskoj. Naprotiv, danas Engleska u talijansko-abesinskom ratu nije previdjela i prešutila povrijedu toga istog pakta sa strane Italije, jer danas toj istoj Engleskoj koristi — zaštita toga pakta.*

Prema tome, stvarni razlozi, koji su ponukali Engleze, da se ovaj puta toliko zalažu za slobodu i samostalnost jedne afričke zemlje, nisu evropski interesi i evropski mir, nego naprotiv samo Engleska i engleski kolonijalni interesi, jer Engleska opet hoće da se spasi kao nekada od Napoleona, tako danas od Mussolinija.

Evropa bez Engleske i njezinih kolonija može opstojati. Naprotiv Engleska bez svojih kolonija ni u kojem slučaju. Kolonije su »eliksiri«, koji Engleskoj daju život. S njima je Engleska — Engleska. Bez njih — evropski otok, koji interesira lutalice i gusare. Dakle ono, što je bila nekada u davnoj davnini. Te engleske kolonije s takvim životnim svojstvima po Englesku na raznovrsnim su dijelovima zemaljske kugle. Ima ih najbližih u Americi (Kanada) od Engleske u udaljenosti od oko 5.000 kilometara, u Africi u udaljenosti od 8—15 hiljada, i u Aziji u udaljenosti i do 20 hiljada km. morskim putem. Prema tome, za uvoz sirovina i izvoz prerađevina i za najmanje engleske vlasti u kolonijama, jednom riječi za održavanje Engleske, — za nju su važniji od svega putovi, po kojima se mogu brzo, jeftino i nesmetano prevaljivati te toliko velike udaljenosti engleskih kolonija od Engleske. *Jedan od najvažnijih takvih putova je svakako onaj put — morem do Afrike, Azije i Australije i to stoga razloga, što se njime dolazi najbrže i najjeftinije do ⅔ engleskih kolonija.* Smjer toga puta je London—Gibraltar—Malta—Suez—Crveno more—Perim i Aden—Bombay (Indija). Na tom putu utvrđene su pomorske utvrde, koje imaju svrhu, da osiguravaju prvenstveno engleski promet. To su Gibraltar, Malta, Cipar, Perim i Aden. No iako ovako osiguran utvrdama, taj put vodi kroz veoma mnogobrojne političke i teritorijalne apetite Španjolaca, Marokanaca, Talijana, Grka, Turaka i Egipćana. I zato je radi tih apetita od svih tih stražara na tom putu za daleki Istok — Gibraltar kao početak jedino neosporan. *Maltu* kao najvažniju pomorsku utvrdu u Sredozemnom moru prisvajaju — Talijani, *Cipar* — Grci i Turci, *Suez* uopće nije njihov, *a svršetak toga veoma važnog pomorskog puta za Engleze je upravo onaj komadić zemlje između Afrike i Arabije, a u blizini abesinskog teritorija, gdje su se sukobili Talijani i Abesinci.*

Englezi sasvim prirodno nazrijevaju u tom sukobu i namjere Talijana, da im presjeku tok i svršetak njihovog pomorskog puta, te njihove žile kucavice. To je uistinu jedan sasvim ozbiljan, ali zasada još ipak sasvim presmion pokušaj sa strane Italije, ako uopće postoji! No ni u kojem slučaju nimalo odsudan po Englesku. Pa ipak, Engleska se počela tako braniti kao da je uistinu takva mogućnost u dalekoj budućnosti danas već gotov čin. No na veoma neobičan, ali zato veoma pronicljiv i spretan način. *Naime, svoju obranu zapravo obranu svojih kolonijalnih i vitalnih interesa poistovjetovala je Engleska s obranom nepovrijedivosti mirovnih ugovora i odredaba Društva naroda, te obranom evropskog mira. Prema tome samo su engleski kolonijalni interesi stvarni i jedini razlozi s kojima Engleska apelira na evropsku ljubav prema bližnjemu. a ne Abesinci i — evropski mir!!*

Pronicljivost, spretnost, licemjernost i nadasve korisnost stogodišnji je duh engleske politike, koji ima tu prednost, što uz malo žrtava donosi puno koristi. Radi takvoga duha engleske politike — vijekovima su u raznovrsnim međunarodnim sukobima Evropljani — gubili glave, a Englezi sticali — novce. I u ovome talijansko-abesinskom sukobu, taj se duh engleske politike opet ponavlja, jer se po engleskim

državnicima opasnost po Englesku predstavlja kao opasnost po Evropu i sljedstveno toj opasnosti opet iziskuju po duhu engleske politike — evropske glave za — engleske džepove!

Englezi umiju veoma spretno štititi interese svoje Engleske — s Evropljanima. I što se tiče takvoga praktičnoga iskorišćivanja dobre volje i nesloge Evropljana u privredi, ima Evropa savršene izrabljivače u Židovima. No u politici, diplomaciji, a u privredi da i ne govorimo, ne treba zaboraviti nigdje, pa ni u talijansko-abesinskom sukobu, da na cijelom svijetu (uključivši i Evropu) *Židove nadmašuju — Englezi.*

Zato će se povodom ovoga talijansko-abesinskoga sukoba vidjeti koliko su u tim »vještinama za vladanje sa sobom i s drugima« uznapredovali u odnosu prema Englezima — Evropljani iz Društva naroda. Mussolini svakako, što se tiče toga napretka, nije nimalo nazadan s ovakvim shvaćanjima: Engleska sa svojih 350 milijuna Indijaca na 5 milijuna km² može još najmanje 100 godina — pašovati, ali Italija sa svojih 40 milijuna Talijana na vrletnih 300.000 km² ne može niti 5 godina — životariti. I zato, kad je Engleska, misli Mussolini, sasvim u duhu engleske imperijalističke i ekspanzivističke politike mogla u prošlosti bez obzira na Evropu osvajati Afriku, Aziju i Ameriku, može valjda danas osvajati i Italija Abesiniju bez obzira na — Englesku! A ostali evropski državnici?! To je veliko pitanje. Oni bi doduše morali biti toliko pronicljivi, pa dabome uvidjeti da su po mirovne ugovore, Društvo naroda i evropski mir, kad ih štite Englezi povodom talijansko-abesinskog spora radi svojih kolonijskih interesa — opasniji Englezi, nego Talijani, kad ih — povrijeđuju. Po stavu Evropljana u tom sukobu vidjet će da li je pronicljivost uistinu još uvijek rijetko — svojstvena.

Talijansko-abesinski je rat u punom zamahu i sada bi se prema zahtjevima Engleske trebale promijeniti kaznene mjere protiv Italije radi povrijede pakta Društva naroda, najprije u obliku ekonomskog, a kasnije prema potrebi i u obliku militarističkog rata. *To znači po zahtjevima Engleza trebala bi se uništit i Italija i Evropa, da se spasi Abesinija i Engleska. Ili još točnije, trebalo bi započeti evropski rat da se spasi — engleski mir.*

Daljnji razvoj međunarodne uzbune radi talijansko-abesinskog spora pokazat će nam, da li Englezi još uvijek znaju i umiju (a i mogu!) vladati i s Evropljanima u Ženevi onako kako s Indijcima u Sudanu, po onoj razdijeli, pa vladaj! I uistinu, razvije li se uzbuna u tom smislu, ponovit će se možda ono, što se zbilo u svjetskom ratu na nesreću Evrope, a sreću Engleske. U tom novom, kao i onom prošlom svjetskom metežu, Evropljani davajući najviše, dobit će — najmanje, a Engleski davajući najmanje, dobit će — najviše. A za to svakako ne može biti kriv samo — Mussolini!!

A. Oršanić

Bilješke

FIKSNA IDEJA O DVIJE ZNANOSTI

U »Književnosti«, reviji slovenskih marksista, br. 10.—11. nalazi se članak signiran sa —r —š: »*Borba protiv Marxu*«, u kojem se polemizira s nekim Z. Janežićem. Među ostalim, nalazimo u njemu i ovu rečenicu:

»*Dialektički materijalizam je znanost proletarijata, a ne buržoazije; dialektički materijalizam je znanost velike većine ljudstva, a ne neznatne izrabljivačke manjine; zato se dialektički materijalizam ne boji priznati . . . i t. d.*«

Prema tome postoje *d v i j e* znanosti: buržoaska i proleterska, i to buržoaska i proleterska matematika, fizika, kemija. Ne će biti ništa osobito, ako se u stilu te učene podjele znanosti nađe neki aristokrata i počne govoriti o aristokratskoj kemiji, fizici, matematici i znanosti uopće, ili ako jednog dana izađe knjiga u kojoj će biti znanost podijeljena u aristokratsku, buržoasku, proletersku, seljačku, obrtničku i t. d.

S i g m a

NAJNENAČELNIJA SLOVENSKA REVIJA »LJUBLJANSKI ZVON«

»Ljubljanski Zvon« je revija slovenskih liberala, koji su u stvari jedna sasvim mrtva i pokopana grupa, jer *u narodu nemaju nikoga uz sebe*. A to je i razumljivo, kada ta revija predstavlja vrhunac nenačelnosti, jer se *u njoj* na pr. marksist Bratko *Kreft* (br. 7.-9. g. 1935.) izruguje slovenskim liberalcima, što si taj »*slovenski liberalec ni znal v politični borbi drugače pomagati, kakor da je kričal »Dol s farji«, istočasno pa je mahal z roženkrancom, da dokaže volilcem, da ni proti veri.*« Kreft napada neposredno izdavače »Lj. Zv.« izrugujući se slovenskom liberalizmu i oni to dopuštaju! To više nije liberalizam, nego *glupost*, i nije stoga čudo, da su se u reviju uvukli marksisti i da u njoj danas prevlađuju marksistički članci.

Slovenski liberalizam r. i. p.!

Bilo bi zanimivo znati, kada će se konačno kod Slovenaca roditi jedan slovenski nacionalistički pokret, koji ne će voditi dosadašnju Kramer-Korošec-Marušićevu oportunističku politiku mrvica i šićara, već će u skladu sa slovenskim narodnim interesima povesti borbu za svoje bivstvo i nacionalni individualitet.

T. Z.